DTU Bibliotek

Denne fil er downloadet fra

Danmarks Tekniske Kulturarv

www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

TB 908 (489) Bid
1837. Bd. 9.

84-1-9.

Bidrag

til

Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand

i

oekonomisk Henseende.

Foranstaltet, efter Kgl. Befaling, ved Landhusholdningsselskabet.

Niende Stykke,

Svendborg Amt.

Ved

C. Dalgas.

1837.

INDUSTRI FORENINGEN KJØBENHAVN

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

34 1 9

Svendborg Amt.

Beskrevet,

efter Opfordring fra det Kongelige Landhusholdnings-Selskab,

af

C. Dalgas,

Kammerraad,
bosiddende Landmand i Veile Amt.

Kjobenhavn.

1837.

Landhusholdningsselskabet deler ikke alle de Anskuelser, Forfatteren synes at gjøre til sine. Det gjelder især hans Meninger om Vexelbrug, Sommerstaldfodring, Svingplove, og tildeels Kartoflerne. Det er dets Ønske at virke til disse Gjenstandes Fremme, og det finder ikke sin Overbeviisning rokket ved det i Beskrivelsen Anførte. Maaskee vil Critiken ikke uddrage ganske de samme Resultater, hvortil Forf. er kommet, ligesom det har glædet Selskabet at see, hvorledes flere dygtige Mænd i Amtet have Grundsætninger tilfælles med det, og handle derefter.

Trykt hos J. D. Qvist, Østergade Nr. 53.

Forord.

Ligesom i mine Beskrivelser af Veile- og Ribe-Amter, saaledes ogsaa her, føler jeg mig forpligtet at nævne de Mænd, der ved skriftlige Meddelelser velvilligen rakte mig en hjælpsom Haand til Udførelsen af det Hverv, som ved Udarbeidelsen af nærværende Beskrivelse er blevet mig overdraget. De ere: Hr. Consistorialraad **Lund** i Landet Præstegaard paa Thorseng, som ikke alene har besvaret det Kongelige Landhuusholdnings-Selskabs udsendte Spørgsmaale, men tillige Forfatterens, og endydermere indsamlet en Mængde Efterretninger fra andre Kanter. Hr. Proprietair **Mourier** til Hindemae og Pastor **Bredsdorf** i St. Jørgensgaard ved Svendborg, som begge ligeledes have besvaret baade Landhuusholdnings-Selskabets og Forfatterens Spørgsmaale. Hr. Proprietair Ridder **Berg** til Skjoldemose, som meget udførlig har besvaret Landhuusholdnings-Selskabets Spørgsmaale. Hr. Pastor **Plesner** i Humble Præstegaard, som har meddeelt Forf. høist interessante Efterretninger om Langeland. Hr. Greve **Bille Brahe** til Hvedholm, Hr. Pastor **Selmer** i Herrested, Hr. Pastor Ridder **Knap** i Haagerup ved Trolleborg, Hr. **Schroll**, den ældre, paa Lykkensæde ved Trolleborg (nu død), hans Søn,

Hr. Gustav Schroll, nuværende Eier af Lykkensfæde, Consistorialraad Bang i Horne ved Faaborg. Proprietairerne Hastrup til Hjortholm og Cossel til Faareveile paa Langeland, Baron Bretton i Tranekjær paa Langeland (nu i Helsingøer), Procurator Rasmussen i Rudkjøbing, Pastor Østrup i Longelse paa Langeland, Proprietair Fenger paa Maegaard ved Svendborg, Pastor Tommerup i Steenstrup ved Svendborg (nu død), Forstinspecteur Oppermann paa Trolleborg, Forstinspecteur Cloos paa Thorseng, Forstinspecteur Kruhøfer paa Langeland. Rector Doctor Biørn i Nyborg, Cancellieraad Bierfreund i Nyborg, Major Beichmann i Nyborg, Hr. Pastor Ridder Møller i Baarøe Præstegaard paa Thorseng, Hr. Pastor Krarup i Bregninge paa Thorseng, Hr. Pastor Petersen paa Strynøe, Pastor Bondo paa Auernakøe, Pastor Aaby paa Lyøe, Amtsprovst Ridder Bredsdorf i Vesterskjerninge ved Svendborg. Pastor Steen i Svendborg, Pastor Ortmann i Magleby paa Langeland, Pastor Thomsen i Allested (nu i Gamborg ved Middelfart), Proprietair Andersen paa Søvertorp paa Langeland, Forpagter Hansen paa Nedergaard, Forpagter Andersen paa Egelykke, ligeledes paa Langeland, Grev A. C. Schaffalitzky de Muckadell paa Brobygaard, Hr. Hofjægermester Nobel Nøragger til Sandholt, Proprietair Lange paa Oestedgaard i Jylland. DHrr. Kjøbmænd D. Meyer og E. Brandt i Svendborg, Hr. Hattemager og Forligelsescommisfair Lange i Faaborg, Hr. Consul Ploug i Faaborg, Hr. Bager v. Pahlen i Rudkjøbing, Hr. Cancellieraad Theil i Svendborg, Cancellieraad Haastrup paa Liselund ved Nyborg, Proprietair Dons til Hesselagergaard, Proprietair Lang-

kilde til Juelskov, Proprietair Schmidt til Østergaard i Odense Amt, Godsforvalter la Cour paa Lykkesholm, Proprietair Rasmussen paa Bøgeskovgaard ved Svendborg, Hr. Haae paa Sludegaarden ved Nyborg, Hr. Skolelærer Holm i Skaarup ved Svendborg, Hr. Kirkesanger Lorentzen i Landet Sogn paa Thorseng, Hr. Forvalter Thyggesen paa Thorseng, Hr. Kirkesanger Petersen paa Dreiøe, Hr. Kirkesanger Bindesbøll i Frørup, Hr. Skolelærer Knuchen paa Kogtved Mark ved Svendborg, Gaardmand Jens Andersen i Vesterhæsinge ved Faaborg (forhen Lærling i det Kongelige Landhusholdnings-Selskabs Tjeneste), Hr. Hansen paa Beierholm i Vesterskjerninge Sogn, som alle have beæret Undertegnede med Svar paa hans sandeligen ikke faa Spørgsmaale.

Desuden have Deres Høi-Velbaarenheder DHrr. Stiftamtmand Cederfeld de Simonsen (nu død) og Amtmand Sporon havt den Godhed at lade indhente flere vigtige Efterretninger fra samtlige Herredsfogder og Amtsforvaltere i Stiftet; og ved Hr. Secretair Hald har jeg været saa heldig at faae tilstillet en af de seneste Indberetninger om Skovene i Svendborg Amt, ligesom 2 Tabeller over Productudførselen til Udlandet og Toldintraderne for saa vidt Fyensstift vedkommer. Endelig have ogsaa DHrr. Pastor Viberg i Odense og Amtsprovst Lytken i Lumby gjennem Amtet i Odense leveret Bidrag til denne Beskrivelse, og Grev Ahlefeldt til Langeland har meddeelt Undertegnede en Oversigt af Grevskabets Skove.

Med Erkjendtlighed har jeg modtaget de meddeelte Efterretninger. Min forbindtlige og ærbødige Tak bedes ikke forsmaaet, ligesom samme tillige herved tilstilles

de Mange, der velvilligen skaffede mig Leilighed at see mig om i Amtet. I stedsevarende Erindring skal den gode Modtagelse, jeg overalt nød, være mig.

Aldebertsminde den 18de Februari 1837.

C. Dalgas.

Indhold.

Side.

Almindelig Udsigt over Amtet. . . . . 1.

1. Jordernes Beskaffenhed.

A. I den Deel af Amtet, som ligger i Fyen. . . . . 5.
Den meer eller mindre bakkede Overflade, og høie eller side Beliggenhed, S. 5. Jordblandingen eller Grundbeskaffenheden, 8. Engbunden, 15. Skadeligt Vand, 19.

B. Paa Øerne. . . . . 24.
Langeland, S. 24. Øerne i Magleby Noer, 37. Øerne i Lindelse Noer, 37. Siøe og Skovøe, 39. Strynøe og Strynøekalv, 41. Thorseng, 42. Thurøe, 45. Dreiøe, Skarøe, Hjortøe, Birkholm, 45. Auernakøe, 47. Bjørnøe, Svelmøe og Lille Svelmøe, 48. Lyøe, 49. Ilumøe, Viøe, Horsehoved, 50. Sprogøe, Vresen, 50.

2. Kilder, Indsøer, Aaer, Bække. Vandets Beskaffenhed, Til- eller Utilstrækkelighed. Udgrøftninger, Udtørringer af Søer og Moser. Inddæmninger af Stranden. . . . . 53.
Kilder, S. 53. Indsøer, 54. Aaer og Bække, 57. Vandets Beskaffenhed, Til- eller Utilstrækkelighed, 58. Udgrøftninger, Udtørringer af Søer og Moser, 61. Inddæmninger, 65.

Side.

3. Klima. . . . . 77.

4. Udskiftningen. Fæste, Hoveri, Arvefæste, Selveiendom. Udparcellering. Tiendeforeninger. . . . . 80.
Udskiftningen, S. 80. Fæste, Hoveri, Arvefæste, Selveiendom, 93. Udparcelleringen, 111. Tiendeforeninger, 117.

5. Dyrkningsmaader. a) Før Udskiftningen; b) efter Udskiftningen; c) i den seneste Tid. . . . . 121.
Dyrkningsmaader før Udskiftningen, S. 121. Dyrkningsmaader efter Udskiftningen, 126. Senere foretagne Forandringer, 128.

6. Sommerstaldfodringen. . . . . 174.

7. Mergling og Jordblanding. Dynd. Tang. Nedpløining af Boghvede. Erfaringer betræffende Anvendelsen af gammelt Foder til at gjøde med, frisk eller grøn Gjødning. Overgjødskning. . . . . 185.
Mergling og Jordblanding, S. 185. Brugen af Dynd, 187. Tang, som Middel til at forøge Gjødningsmassen, 189. Nedpløining af Boghvede, 192. Erfaringer betræffende Anvendelsen af gammelt Foder til at gjøde med, ligesom af frisk eller grøn Gjødning, og Overgjødskning, 193.

8. Hvilke Arbeidsdyr der bruges. . . . . 196.

9. Agerdyrkningsredskaberne. . . . . 197.

10. Raae Jorder og deres Opdyrkning. . . . . 202.

11. Omsorgen for god Saaesæd. . . . . 206.

12. Hvilke Sædearter, Foder- og Handelsplanter, der dyrkes. . . . . 210.
Rug, S. 210. Hvede. 211. Byg, 212. Havre, 214. Blandkorn, Boghvede, 214. Ærter og Lindser, 215. Vikker, 215. Hestebønner, 216. Rødkløver, 216. Hvidkløver, 219. Engelsk Raigræs (Lolium perenne), Thymoteigræs (Phleum pratense), 220. Spergel, 222. Kartofler, 222. Hør, Hamp, 235. Raps, Dodder, 246. Humle, 247. Kommen, 253. Kanarifrø, Valmue, Peberrod, Sennep, Tobak, 255.

Side.

13. Rust, Brand, skadelige Insecter og Smaadyr. . . . . 257.
14. Regler for den Grad af Modenhed, Sæden bør have førend den høstes. . . . . 263.
15. Kornvarernes Vægt, deres Rensning, Tørring og Forædling. . . . . 265.
16. Amtets 4 Kjøbstæder. Udskibningssteder, Skipperbyer og Skibsbyggeri. Veie og andre Communicationsmidler. Torve. Handel. . . . . 270.
Svendborg, S. 270. Nyborg, 274. Faaborg, 280. Rudkjøbing, 281. Udskibningssteder, Skipperbyer, Skibsbyggeri, 284. Veie og andre Communicationsmidler, 290. Torve for Produkternes Afsætning, Handel, 295.
17. Markfred, Hegn. . . . . 302.
18. Qvægavl, Meierier, Qvægracer, Svineavl. . . . . 308.
19. Hesteavl. . . . . 319.
20. Faareavl, Biavl, Gaaseavl. . . . . 322.
21. Havedyrkning. . . . . 325.
22. Skove, Tørvemoser. . . . . 333.
Fortegnelse over Skovene i Svendborg Amt, S. 333. Bestand, Grøde, 338. Skovenes Behandling, 340. Videre Underretning om Skovene i Svendborg Amt, 354. Andre Skovvæsenet vedkommende Efterretninger, 359. Tørvemoser, 367.
23. Huusfliden og dermed beslægtede Fabrikker. . . . . 370.
24. Udmærkede Agerdyrkere. . . . . 381.
25. Oeconomiske Selskaber. . . . . 388.
26. Eiendommenes Priis. Forpagtningsafgifter, Indfæstninger, Landgilde. Folkeløn, Binæringsveie. . 396.
Priis paa Eiendommene, S. 396. Forpagtningsafgifter. Indfæstninger. Landgilde, 399. Folkeløn, Dagleie, 403. Binæringsveie, 405. Fiskeriet, 405. Teglovne og Kalkbrænderier, 411. Oliemøller, 412. Fabrikker, 412. Haandværkere, 413.
27. Hvilke Dele af Landbruget, der efter Local- og Tidsomstændighederne fortjene Anbefaling. . . . . 417.

Side.

28. Adskillige Indretninger, mærkværdige ved deres Sjeldenhed, tilligemed nogle Bidrag til Beboernes Characteristik. . . . . 421.

29. Hvad der ialmindelighed kunde gavne Amtet, med fortrinligt Hensyn til dets Localitet. . . . . 435.

Rettelser.

Side	2,	Linie	29,	istedetfor: ligeledes, læs forholdsviis
—	5,	—	16,	— da Terrainet udenfor, l. da Terrainet indenfor.
—	5,	—	20,	— det saakaldte Træbjerg, l. endvidere det saakaldte Træbjerg.
—	10,	—	8,	— imellem til og ved mangler et (,)
—	10,	—	9,	— stærk Gjødning, l. stærk Gjødskning.
—	15,	—	4,	n. f., istedetfor: Sandholt-, Lyndelse, l. Sandholt Lyndelse.
—	19,	—	20 og 21,	— en Strækning, der er, l. en Strækning deraf.
—	19,	—	28,	istedetfor: derigjennem op til, l. derigjennem til.
—	21,	—	24,	— Møllerne, l. Molleren.
—	25,	—	9,	— den anførte Henseende, l. de anførte Henseender.
—	30,	—	8,	— Rullesteen, l. Kallesteen.
—	31,	—	5,	n. f., istedetfor: Houer, l. Hau.
—	43,	—	8,	istedetfor: Bjerne Mark, l. Bjernemark.
—	48,	—	15,	— Egnen er her mere sumpet, l. Egnen er her mere smilende.
—	49,	—	29,	— gaaer ned i en Indsø, l. gaaer ind i en Indsø.
—	51,	—	21,	— stage frem, l. stage sig frem.
—	53,	—	11,	— (Skovmølle), l. (Skovmøllen).
—	53,	—	26,	— paa Byens Gader, l. paa Byens Gade.
—	54,	—	7,	n. f., istedetfor: Søbøe Søe, l. Søboe Sø.
—	54,	—	2,	n. f., — Brændegaards Sø, l. Brændegaard Sø.
—	56,	—	1,	istedetfor: hvor der er dybest, l. hvor den er dybest.
—	56,	—	27,	— Sidste er temmelig dyb, l. Borg Søen er temmelig dyb.
—	56,	—	29,	— Berg Søen, l. Borg Søen.
—	57,	—	22,	— Som Bidrag, l. Som et Bidrag.
—	57,	—	24,	— af Vaaderup Bro, l. af Haagerup Bro.
—	57,	—	24,	— og af Villersley, l. og af Hillersley.
—	57,	—	28,	— Villersley Bro, l. Hillersley Bro.
—	61,	—	7,	— Wegene, l. Weg.
—	62,	—	6,	— Stærmoser, l. Stæremoser.
—	62,	—	26,	— end Theorien, l. af Theorien.
—	64,	—	10,	n. f., istedetfor: burde betale sig, l. kunde betale sig.
—	67,	—	3,	istedetfor: samt en Kanal gravet bred og dyb nok, l. samt en Kanal gravet — bred og dyb nok.
—	71,	—	14,	— temmelig gode, l. temmelig god.
—	72,	—	21,	— saa man behøvede, l. saa man ikke behøvede.
—	78,	—	7,	— og finder, l. og finde.
—	84,	—	11,	— I Humble Sogn, l. I Humble By.
—	86,	—	7,	— saa galt ud som, l. saa galt ud hermed som.
—	91,	—	6,	— og Biveiene ere, l. og Markveiene ere.
—	93,	—	23,	— Wqvivalant, l. et Wqvivalant.
—	96,	—	13,	— og Nedergaard, l. og paa Nedergaard.

Side 102, Linie 4, n. f., istedetfor: tillade den, l. tillade det.
— 105, — 4, n. f., — Saaledes have vi da, l. Saaledes havde vi da.
— 130, — 10 og 11, — Svinene komme altsaa ikke, l. Svinene komme ikke.
— 133, — de 2 s. L. — Med Boghvede og Klover, l. med Boghvede og Kartofler.
— 137, — 10, istedetfor: da de brakkede, l. da de bakkede.
— 144, — 10, — naar den er indhøstet, l. naar der er indhøstet.
— 144, — 24, — paa hver 6 Tdr., l. paa hver Td.
— 152, — 15 og 16, istedetfor: 10 Køer, l. 20 Køer.
— 164, — 27, istedetfor: Af Hjortholms Drift, l. Om Hjortholms Drift.
— 170, — 18, — Men Græsrødderne tage, l. Men Græsrødderne toge.
— 173, — 11 og 12, istedetfor: Baade tynd og tyk Sæd er lykkedes, l. Baade tyk og tynd Sæd er mislykket for ham, ligesom omvendt tynd og tyk Sæd er lykkes.
— 196, — 20, istedetfor: Ved Nyborg Kanten, l. Ved Nyborg Kant.
— 196, — 10, n. f., istedetfor: Grønland brakkes, l. Grønland bræk kes.
— 201, — 25, istedetfor: naar Skivene ere skarpe, l. naar Knivene ere skarpe.
— 202, — 25, — i Fælledsskabet, l. i Fælledsskab.
— 203, — 3, n. f., istedetfor: forbedre sig, l. forbedrer sig.
— 209, — 8, istedetfor: Lindharts Ærter, l. Lindhardts Urter.
— 211, — 4, — samme skulde, l. samme skal.
— 216, — 10, — hvorfor Rugavlen, l. hvorved Rugavlen.
— 222, — 16, — Spergel voxer, l. Spergelen voxer.
— 228, — 14, — saa fedtet, l. fittet.
— 261, — 21, — Ikkun svær Kulde, l. Ikkun svær Flod og Kulde.
— 266, — 4, n. f. istedetfor: Haandsold, l. Haandsaald.
— 272, — 11, istedetfor: Liimkedder, l. Liimledder.
— 272, — 13, — Fedtet, l. Fittet.
— 280, — 2, — i det paagjeldende, l. i det 4de af de paagjeldende Aar.
— 280, — 5 og 6, n. f., istedetfor: Indseilingen er vanskelig, l. Indseilingen er ikke vanskelig.
— 285, — 7, — lades undertiden Baade, l. lades undertiden Baade
— 291, — 8, — at Ingen har, l. at Ingen her har.
— 292, — 12, — at kurere, l. at lukrere.
— 293, — 9, n. f., istedetfor: Ubehageligst, l. Ubehageligt.
— 297, — 2, istedetfor: Commissionairer, l. Commissioner.
— 299, — 3, n. f., istedetfor: et stærkt Avlsbrug, l. et stort Avlsbrug.
— 304, — 11, — sine Gjærder, l. slige Gjærder.
— 305, — 5, — Pilestaven, l. Pilestavre.
— 305, — 10, n. f., istedetfor: talix alba, l. salix alba.
— 306, — 5, istedetfor: tager sig prægtige ud, l. tage sig prægtigen ud.
— 310, — 5, — at forpagte Meierierne, l. at forpagte Meierierne separat.
— 312, — 12, — Hr. Propr. Nedersen, l. Hr. Propr. Andersen.
— 315, — 3, n. f., istedetfor: Ved Gribsvoldene, l. Ved Gribsvalde.
— 326, — 9, istedetfor: Kvæger, l. Kræger.
— 330, — 3, n. f., istedetfor: Baumskoler, l. Bomskoler.
— 333, — 6, n. f., — Ungskov, l. Underskov.

Side 334, Linie 30, istedetfor: Bæltinggaard, l. Boltinggaard.
— 337, — — Summa 20926 Tdr. Land, l. Summa 20946 Tdr. Land.
— 343, — 6, — en Regulation, l. en Vegetation.
— 348, — 16, — Skygger, l. Skygge.
— 351, — 24, — urigtig, l. utidig.
— 364, — 7, — paa forhenværende, l. paa Trolleborgs forhenværende.
— 387, — 19, — Propr. Rebersen, l. Propr. Andersen.
— 395, — 8 og 9, istedetfor: mere Fremgang, l. men Fremgang.
— 404, — 1, istedetfor: en Halvsynning, l. en Halvhynning.
— 405, — 7, n. f., istedetfor: Snarer, l. Snorer.
— 414, — 24, istedetfor: de meest berettigede, l. de eneste berettigede.
— 415, — 26 og 27, istedetfor: Brændeviins Indførelse, l. Brænderiers Indførelse.
— 415, — 5, n. f., istedetfor: den nærmeste, l. den nammeste.
— 416, — 6, n. f., — hvad der nok, l. hvad der ofte nok.
— 418, — 8 og 9, n. f., istedetfor: eller letteſt, l. allerletteſt.
— 423, — 10, istedetfor: nordre Deel, l. nedre Deel.
— 423, — 11, n. f., istedetfor: deels med de, l. deels mod de.
— 424, — 12, istedetfor: og som er 790 Rbd., l. og som er 700 Rbd.
— 427, — 20, — for Frihedstræer, l. med Frihedstræer.

Tabel VI, sidste Colonne: ibidem: l. item.

Forfatteren beder disse og andre mindre Feil undskyldte, ved sin Fraværelse fra Trykkerstedet.

Almindelig Udsigt over Amtet.

Tænker man sig en Linie trukken fra Nordost til Sydvest, $\frac{1}{2}$ Miil synden for Kjerteminde, 2 for Odense og $2\frac{1}{2}$ i sydost af Aasens, har man, naar Bugterne ikke agtes, Grændseskjællet imellem de tvende Amter, hvori Fyen som bekjendt er deelt. Hvad der ligger nordvest for denne Linie hører til Odense Amt, hvorimod den store ligesidede Triangel sydost for samme hører til Svendborg Amt. Men til sidste er desuden endnu henlagt et heelt Archipel af større eller mindre Øer, beliggende synden for og især i sydost af Fyen. De vigtigste af disse Øer ere: Langeland, Thorseng, Thurøe, Strynøe, Dreiøe, Skarøe, Avernakøe, Lyøe, Bjørnøe etc. Det samlede Qvadratindhold af hele Amtet udgjør efter S. Bruun 28,7839 □ Mile, som ere inddeelte i 6 Herreder, nemlig **Salling Herred**, som ligger i Vesten og er det største, **Sunds Herred**, som ligger østen for Salling-Herred, **Gudme Herred**, som ligger norden for Sunds Herred, **Vinding Herred**, som optager det nordøstlige Hjørne af Amtet, **Nørre-** og **Synder-Herred** paa Langeland. I Svendborg Amt findes 3 Grevskaber og 4 Baronier; nemlig Grevskaberne Langeland, Brahesminde og Muckadell; og Baronierne Lehn, Brahetrolleborg, Holsteenhuus og Holkenhavn. Desuden er der 10 à 12 Stamhuse, hvoriblandt Stamhusene Thorseng og Moltkenborg ere de største. En Fortegnelse af Sognene og Herregaardene, tilligemed nogle andre Noticer, vil findes i Tab. 1 og 2, hvorved og ved Hjælp af et Amtskort, den ærede Læser strax vil kunne orientere sig. Betreffende Sognenes og Herregaardenes specielle Hartkorn m. m., da henvises til **Begtrups Værk over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark.**

Næsten hele Svendborg Amt har en bølgeformig Overflade, men især gjelder dette om Langeland og hvad der i Fyen ligger Kysten paa 1 til 1½ Miil nær. I Sydvest findes endog meget høie Banker, ligesom overhoved den fyenske Deel af Amtet ligger temmelig høit. Side Strækninger, som til visse Tider oversvømmes af Havet, findes dog ved de fleste af Øerne.

Den vestlige Deel af Amtet har for det meste Sandjorder. Men selv de magreste og høieste Partier taale ingen Sammenligning med Jyllands skarpe Hedeegne, og det falder langtfra ikke saa vanskeligt at faae Træer til at slaae an her. De øvrige Dele af Amtet have for det meste Leerjorder, som paa sine Steder, især i Egnene af Nyborg, ere temmelig muldrige. Den frugtbareste Jordbund have dog Øerne, især nogle af de mindre, som Strynø, Drejø, Lyø.

Efter S. Bruuns statistiske Tabeller udgjør det privilegerede og uprivilegerede Ager- og Engs-Hartkorn i Svendborg Amt 25,193 Tønder 1 Skp., og paa hver Tønde Hartkorn kommer 9⅗ Tønde Land Ager og Eng. Kun Maribo Amt og nogle af Sjællands bedste Amter, samt Odense Amt, have en høiere Taxation, nemlig første 7⅕, de andre 8 til 9⅕ Tønde Land pr. Tønde Hartkorn. Ringkjøbing Amt har 38 og Ribe Amt endog 55, men deri er indbefattet Hedelandet.

Efter samme Forfatter har Svendborg Amt 235,728 Tønder Land Plovland, 6257 Tønder Land Mose, Eng og andre side Strækninger, 32,646 Tønder Land Skovplan og 1740 Tønder Land Søplan. Beregnet efter pro Cento udgjør Agerlandet 81½ pro Cento af hele Arealet, Skovplanen 11, Mose-, Eng- og Søplanen 2½. Veie, Byggepladser o. s. v. 5 pro Cento. I Maribo Amt udgjør Agerlandet 73 pro Cento, og kun 2 Amter i Sjælland tilligemed Odense Amt have ligeledes mere Agerland end Svendborg Amt. I Ringkjøbing Amt udgjør Agerlandet ikke mere end 30 pro Cento. Svendborg Amt maa derfor henregnes til de bedst opdyrkede i Danmark, og virkeligen kun paa Bankerne i Vest og Syd, samt nogle faa Steder i Gudme Herred, findes endnu uculliverede Smaastrøg, men som mere og mere forsvinde.

Overalt i Svendborg Amt er Landbruget i ønskelig Fremskriden, ja paa sine Steder endog, især paa Langeland, bragt til en høi Grad

af Fuldkommenhed. Hvede og toradet Byg dyrkes i det store. Humle, Raps og Kommen frembringes i betydelig Mængde. Træfrugtavlen er meget udbredt. Kort Svendborg Amt rivaliserer i sine Frembringelser med de bedst cultiverede Egne af Hertugdømmene. Kun Meierivæsenet staaer endnu noget tilbage.

Betydelige ere de Skove, som ligge i Svendborg Amt, og end betydeligere Anstrængelserne for at forbedre samme. Intet Amt i Danmark fremviser maaskee en saadan Skovcultur, i det mindste vist ikke noget Privatanlæg, som kan sættes ved Siden af det Trolleborgske.

Veiene i Svendborg Amt ere overordentligen forbedrede, og Forbedringen fortsættes uafbrudt. Fyen staaer med Hensyn til sine Veie betydeligen forud for Jylland, og endmere for Hertugdømmene.

Handel og Sofart ere i en god Drift. Ikke faa vindskibelige Kjøbmænd bestræbe sig for at udbringe Landets Producter til det høieste, og 4 gode Havne med en Mængde egne Skibe medvirke kraftigen hertil.

Industrien indskrænker sig vel endnu for det meste til Skibsbyggeri og de Gjerninger, Huusfliden giver Anledning til, men disse to Grene af Vindskibeligheden ere ogsaa af megen Betydenhed. Nogle Fabrikanlæg findes dog ogsaa.

Efter sidste Folketælling (den 18de Febr. 1834) udgjør hele Folkemængden i Svendborg Amt 76,907 Sjæle, eller paa hver Qvadrat-Miil 2672 Mennesker. Kun Odense Amt og et Par af Sjællands Amter kunne rose sig af en lidt større Folkemængde, Odense Amt af 2780 og de andre to af 2715 til 2831 Sjæle paa Qvadrat-Milen. Ringkjøbing Amt har ikke over 687 Sjæle. 1801 udgjorde Folketallet i Svendborg Amt 55,201 Sjæle. Folkemængden er altsaa i 33 Aar stegen næsten 40 pro Cento. Mest befolkede ere imidlertid Øerne, især de, som drive Skibsfart.

Landalmuen i Fyen udmærker sig ved en ikke ringe Grad af Dannelse, ved Æresfølelse, Vindskibelighed, Lyst til Orden og Sands for Reenlighed. I sidste Henseende staaer den langt forud for Jyderne, og med Hensyn til Æresfølelse for Sjællænderen og Laalikkeren.

Endelig gjør Svendborg Amt med Hensyn til sine Naturskjønheder alle andre Amter Rangen stridig. Et Langeland, saadanne Egne som ved Svendborg, en Udsigt som den fra Bregninge Banke

paa Thorseng, vil man forgjæves søge i de andre Dele af Riget. En vis Ynde, der ligesaa meget skyldes Naturen som Menneskernes Vindskibelighed, ligger udbredt over hele Amtet, ja over hele Fyens Land, hvorfor Fyen ogsaa forekommer den Reisende som en stor Have, en Foreſtilling, der især gjør sig gjeldende, naar man nyligen har været i Hertugdømmene eller i Jylland, hvor alt forekommer mere gigantisk og i mere raa Materie.

Det Anførte viser os, at Svendborg Amt, ligesom i Almindelighed hele Fyen, maa være et fortrinligt Land. Fyen har ogsaa altid været anseet som Perlen i den danske Krone. Men ligesom Alt har sin Skyggeside, saaledes ogsaa det herlige Fyen. Betydelige Naturalpræstationer af Arbeide og Kjørsler til det Offentlige lamme Bondens Kraft, og falde dobbelt tungt, saasom det privilegerede Hartkorn bidrager lidet eller intet hertil, og Byrden altsaa ikke er ligeligen fordeelt paa Alle. Ogsaa Hoveriet, der endnu er saa almindeligt i Svendborg Amt og i Fyen overhoved, foranlediger megen Tidsspilde, og altsaa et betydeligt Tab af Kræfter. Samme Følge have de mange feilfulde Udskiftninger, hvis Rettelse for en Deel forhindres ved Hoveriet. Forskjellen, som endnu gjøres imellem Kjøbstad- og Landbonæring, forhindrer den naturlige Udvikling af Kræfterne, og er saameget føleligere i Svendborg Amt, som Folkemængden paa flere Steder har naaet en saadan Høide, at den søger et Afløb, som hidtil kun har været at finde i Søfarten. Levemaaden er ogsaa vel luxurieus. Mangen Een lever over Evne og kan derfor ikke komme frem. Dog, det er noget, Fyen har tilfælleds med saa mange andre Egne af vort kjære Fødeland. Endelig er desværre Utugt kun for almindelig blandt den fyenske Bondeungdom. Bekjendt nok er det, at af alle Danmarks Stifter har Fyen altid de fleste uægte Fødsler!

1.

Jordernes Beskaffenhed.

A. I den Deel af Amtet, som ligger i Fyen.

Den meer eller mindre bakkede Overflade, og høie eller side Beliggenhed.

Betræder man Svendborg Amt i dets nordvestlige Hjørne, finder man sig strax henflyttet paa en temmelig høi Bjergryg, som først, i en sydlig Retning igjennem den vestlige Deel af Nørre- og Synder-Broby Sogne, siden, i en sydostlig Retning igjennem Jordløse-, Haastrup-, Vesterhæsinge- og Svanninge Sogne, nærmer sig Faaborg paa ½ Fjerdingvei nær. Herfra vender den sig endnu mere til Øster, og efter at have gjennemløbet en stor Deel af Trolleborg, Djernisse og Krarup Sogne, den nordlige Deel af Vesteraaby Sogn, Hundstrup-, Ollerup-, Sørup- og Kirkeby Sogne samt den sydlige Deel af Steenstrup Sogn, ender ved Heldager By i Tved Sogn, noget norden for Svendborg, og strækker sig saaledes igjennem Salling- og Sunds Herreder i ½ Fjerdingveis til 1 Miils Afstand fra Havet.

Denne Bjergryg, som man har kaldet de **fyenske Alper**, og som staaer i Forbindelse med Ørenbjergene ved Assens, og ved dem igjen med den høie, bakkede Egn ved Visenberg paa Vestkanten af Odense Amt, forekommer høist fra Sosiden, da Terrainet uden for samme allerede ligger temmelig høit. De Punkter, som hæve sig meest, ere: en Bakke paa Udflyttergaarden Lærkedal i Nørre-Broby Sogn, **Synebjerg** kaldet, en anden lignende Bakke ½ Fjerdingvei østen for Jordløse, det saakaldte **Træbierg** ved Østrupgaard i Haastrup Sogn. Meningerne om hvilket af disse Punkter der er det høieste, ere deelte. Synebjerg skal være 400 Fod over Havfladen. Herfra, ligesom fra flere andre Bakker i Jordløse-, Svanninge-, Djernisse- og Steenstrup Sogne, haves de meest fortryllende Udsigter, saavel ud til Havet, hvor Seilere til sine Tider sneeviis omsværme Smaaøerne, som til det Indre af Landet, hvor Kirker, Herregaarde, Landsbyer, Skove og Søer sees henstrøede i den behageligste Afvexling. Lavest er Bjergryggen i Hundstrup Sogn. Dens Brede kan ansættes fra ½ til ¾ Miil.

Som udgaaende fra, om end ikke sammenhængende med bemeldte Bjergryg, kan betragtes det bakkede Strøg, som i en østlig Retning strækker sig fra Salling i Hillerslev Sogn forbi Nybolle og Vantinge til Espe og Skovgaard i den nordlige Deel af Salling Herred. Endvidere den høie, 1 Miil lange og ½ Miil brede Landtunge eller Halvøe vesten for Faaborg, det saakaldte Horneland, der som et Horn i en sydvestlig Retning vender over mod Als og udgjør et Sogn for sig. Ogsaa det bakkede Strøg langs med Landeveien fra Svendborg til Odense igjennem Lunde- og Overndrup Sogne i Sundsherred, maa ansees som en Fortsættelse af Bjergryggen.

En anden høi Situation afgiver Frorup Sogn i det sydøstlige Hjørne af Vinding Herred, eller 1 Miil synden for Nyborg. Gaarden Fredrikshøi, som ligger i dette Sogn, er sikkert 200 Fod over Havfladen, og dominerer Omegnen lige til Kjerteminde og den norden for samme beliggende Halvøe Hindsholm i Odense Amt. Den østlige Deel af Frorup Sogn langs med Kysten har høie Banker med yndige Situationer. Ved Sognets nordlige Grændse findes ligeledes en meget bakkefuld Egn, som strækker sig ind i Revsvindinge og Vindinge Sogne.

En kegleformig Høi ved Skalkendrup i Bogense Sogn, 1 Miil norden for Nyborg, Skalkenbjerg kaldet, rager stærkt frem i den samme omgivende flade Egn. Desuden findes 3 mindre Høie imellem Skalkenbjerg og Aunslev.

I Gudme Herred er det især Egnen imellem Hesselager, Galtebjerg og Gadbjerg, der er bakket, og turde man nok betragte de Bakker her findes, tilligemed dem ved Frorup, som en Continuation af den for omtalte Bjergryg, der saaledes kan antages at strække sig igjennem Amtets 4 Herreder i Fyen langs med Kysten.

Iøvrigt har alt hvad der af Svendborg Amt ligger i Fyen en meget couperet Overflade. Flade Strøg ere derfor temmelig sjeldne og ikke af nogen Betydenhed. De findes meest i de Sogne, som støde til Odense Amt, f. Ex. i Veile-, Allested- og Heden Sogne i Salling Herred, i Hellerup-, Herrested-, Ullerslev-, Flødstrup-, Aunslev- og Bogense Sogne i Vinding Herred, af hvilke de 4 sidste udgjøre det nordøstlige Hjørne af Amtet, og upaatvivleligen den største sammenhængende Flade i samme. Ogsaa den sydlige Deel af Espe- og det

meste af Herringe Sogn i Salling Herred have en jevn Overflade Ligeledes en Deel af Brudager-, Skaarup-, Veistrup- og Oure Sogne nordost for Svendborg.

Ved Kysten afvexler Smaaklint med jevn Strandkant. De høieste og bratteste Klinter findes, saavidt Forfatteren har kunnet erfare, ved Frørup Strand, Fiskerleiet Lundeborg i Hesselager Sogn, Oure Fredeskov, et Par Steder imellem Svendborg og Maegaard i Skaarup Sogn, og paa den syndre Side af Hornelandet, især ved Knold i Nærheden af Fiskerleiet Dyreborg. Den laveste Kyst er ved Falsted i Svanninge Sogn, ved Faaborg, Strandhusene i Ulbølle Sogn, Østerøen paa Nyborg Mark etc. etc. Men i Almindelighed hæver Terrainet sig snart, hvorved flere, meer eller mindre heldende Skraaplaner af forskjellig Betydenhed fremkomme. En saadan, med betydelig Helding, udgjør hele Nordsiden af Halvøen Horne, og en anden, med endnu stærkere Helding, Strøget østen og vesten for Svendborg Bye, langs med Svendborg- og Skaarup-Sund. Solstraalerne falde her næsten vertikalt. Imellem Faaborg og Svendborg udgjør hele Kyststrøget i $\frac{1}{4}$ til 1 Miils Brede et Plateau, som læner sig op til Bjergryggen og som har en Helding mod Synden. Andre saadanne Plateaus sees i Hesselager-, Veistrup- og Skaarup Sogne imellem Svendborg og Nyborg.

Bag ved Bjergryggen kan Egnen antages at hæve sig 150 til 200 Fod over Havfladen, hvilket kan sees deraf, at fra Steenstrup Sogn bag ved Bjergryggen gaaer en Bæk sydpaa igjennem Hundstrup Sogn, der som allerede anført ligger paa selve Bjergryggen. Aaernes Løb, især den betydelige Kalve Aae eller Odense Aae, viser, at Heldingen af det store Plateau bag ved Bjergryggen falder mod Odense Amt, eller mod den Deel af bemeldte Amt, til hvilken de høiere Punkter i samme mod Vesten ligeledes helde, det vil sige Omegnen af Odense, og som altsaa maa ansees for det laveste Strøg i Fyen, hvoraf igjen følger at hele Fyen har en Helding fra Sydvest til Nordost, i hvilken Retning dens Brede ogsaa maa søges, ligesom dens Længde fra N. V. til S. O. Den nordostlige Deel af Amtet eller det meste af Vinding Herred helder imidlertid mod Sydost, hvilket den dybtliggende Vindingaae, der har sit Udløb ved Holkenhavn, vesten for Nyborg, viser. Egentlige side Strøg har saaledes den fynske Deel af

Svendborg Amt ikke. Imidlertid ansees Bogense og Ellinge Sogne i Vinding Herred, Brudager Sogn i Gudme Herred, og Herringe Sogn i Salling Herred for de laveste Punkter i deres Omegn.

Jordblandingen eller Grundbeskaffenheden.

I den Udsigt af Amtet, vi have forudskikket nærværende Beskrivelse, have vi allerede bemærket, at den vestlige Deel for det meste har Sandjorder, men at forresten Leerjorder ere de almindeligste. Gradationerne eller Variationerne gaae imidlertid i det Uendelige, og Forskjellen er ofte i en kort Afstand meget betydelig. Som de magreste og meest sandede Sogne ansees Jordløse-, Haastrup-, Vesterhæsinge- og Svanninge Sogne, som for største Delen høre til Bjergryggen. Især have Svanninge Banker Ord for at være af en yderst ringe Beskaffenhed. Men udgjør end Sandet Hovedbestanddelen i disse Sogne, og sees end hist og her Lyng *) at trives paa Bankerne, saa finder man dog intetsteds Al, eller at Sandet fyger; og at der voxer Gyvel paa Bankerne, er allerede Tegn til et mere compact Jordsmon. Virkeligen finder man ogsaa paa mange Steder guult Leer, eller at Sandet er af en gruusartet Beskaffenhed. Mergel antræffes ikke sjeldent 2 til 3 Alen under Overfladen, men som der menes kun i tynde Lag af ringe Udstrækning. At betydelige Mergellag dog ogsaa findes i Bankerne kan sees ved Gaarden Sollerup, hvor meget dybe Mergelgrave haves **). Imellem Madjorden eller Agerskorpen og Underlaget finder neppe nogen anden Forskjel Sted end den, de ubetydelige Muldlele give Anledning til. Paa Bankerne eller Udmarkerne udgjør Madjorden derfor vistnok kun en tynd Skorpe, hvorimod den byfaldne eller Byerne nærmest liggende Jord har en dybere, muldrigere Agerskorpe, en naturlig Følge af at Gjødsken før Udskiftningen altid bragtes hid. Man antager at den vestlige Side af Bjergryggen gjennem de anførte 4 Sogne er af en noget bedre Beskaffenhed end den østlige, hvorpaa Præstegaardens Andeel af Bankerne i Svanninge

*) I Omegnen af Faaborg kalder man Lyngen Geel, Geil.

**) Sollerup ligger i et Hjørne af Øster-Hæsinge Sogn, som strækker sig ind i Bjergryggen.

Sogn blandt andet afgiver et Beviis. I Efteraaret 1830 efter den vaade Sommer fandt Forfatteren her ret frodigt Græs.

Noget bedre ere Bankerne i den øvrige Deel af Bjergryggen, især i Djernisse-, Vesteraaby- og Hundstrup Sogne. Dog bestaaer Jordbunden ogsaa her meest af rødt Sand, Gruus og Skovleer (hvorpaa har staaet Skov). Men ved Djernisse og Hundstrup har Bjergryggen en større Brede, er fladere, ja faaer endog ved Djernisse Skikkelse af et Bækken. Ogsaa maa Djernisse vistnok henregnes til de ældre Byer i Fyen, har følgeligen nydt Gavn af en længere Cultur. Hvormeget Culturen formaaer at forbedre Jordbunden, kan især faaes at see paa Hovedgaarden Skjoldemose i Steenstrup Sogn, ligeledes beliggende paa Bjergryggen, men hvis Marker ved Jordblanding, Opfylding, dyb Ploining, Opsamling af Steen o. s. v. saaledes ere forandrede, at de nu frembyde en dyb, muldrig Agerskorpe, der bærer alle hos os dyrkelige Sædarter, og contrasterer paafaldende ved Siden af de magre grusede eller sandede Jorder paa Kirkeby og Heldager Banker mod Vesten. I Trolleborg-, Vesteraaby- og Hundstrup Sogne findes det meste Skovleer. Ogsaa findes her paa sine Steder Lyng, og da en stor Deel af disse Sogne oprindeligen har været ujevn Skovbund, som endnu ikke tilbørligen er cultiveret, findes mange Huller eller Mosestag, der, som Hr. Proprietair Berg udtrykker sig, hverken ere Eng eller Ploieland, men burde opdyrkes for at blive til det ene eller det andet. Lignende Mosestag antræffes, dog ikke saa hyppigen, i de foran omtalte Sogne. Mergel findes hyppigst i Hundstrup Sogn. Paa Holsteenhuus i Djernisse Sogn har Forpagteren, Hr. Clemens, med megen Besværlighed maattet arbeide sig igjennem betydelige Steen- og Gruuslag inden han naaede Mergel, og ved Skjoldemose har man endnu ikke fundet dette Fossil.

Det Plateau, som ligger synden for Bjergstroget imellem Svendborg og Faaborg, har for det meste lerede Jorder med en heldig Blanding af Sand, saa at Dyrkningen ikke falder besværlig. Muldele mangle ialmindelighed ikke heller, og Agerskorpen har for det meste en Dybde af 6 til 8 Tommer; især udmærker sig i saa Henseende Vængejorderne ved Svendborg ligesom en Strækning paa Kogtved Mark i St. Jørgens Sogn, gamle Kogtved kaldet, hvis Rigdom paa Muld vi i 5te Kapitel ville faae Leilighed at bedømme.

Men ogsaa i Egense-, Øster- og Vesterskjærninge Sogne, den syndre Deel af Vesteraaby og i Aastrup Sogn findes fortrinlige Jorder. Det samme gjelder om Hovedgaardene Nakkebølle og Rødkilde, af hvilke sidste, i de 100 Aar den har tilhørt Familien Lange, er bragt til en høi Grad af Frugtbarhed. Ogsaa de fleste af Lokkerne paa Hvidkilde kunne sættes i Klasse med Jorderne paa foranførte Steder. Sandjorder gives i den sydlige Deel af Østerskjærninge Sogn hen ad Stranden til ved Nakkebølle, og ved Faaborg, der næsten ikke har andet end Sandjorder men som ved stærk Gjødning ere berigede med en Overflod af Muld. Fedt Leer og god Mergel i Underlaget findes næsten overalt. Ved Lehnskov har man endog taget Mergel i en Klinte ved Strandkanten, noget, som flere Steder antræffes ved den fyenske Kyst, og i Aastrup By bemærkede Forfatteren Mergel ved Siden af Veien i mindre end ½ Alens Dybde. Ved Rødkilde findes megen Kalktuf, dog kun i tynde Lag. Ogsaa Jernal (Sinter) har Forfatteren her seet i en Eng. Det samme er udentvivl Tilfældet flere Steder i dette Strøg. Ved Bernekilde i Vesterskjærninge Sogn findes Okker, men som ikke skal due til noget. Det samme skal være Tilfældet med den Umbra, der findes ved Stampemøllen ved Svendborg.

Paa Hornelandet vesten for Faaborg ere Jorderne ialmindelighed ret gode, men lette. Dog falder der ogsaa, især paa Nordsiden af Halvøen, faste Leerjorder, hvilket er saa meget uheldigere, som denne Side har en betydelig Helding fra Solen. Den muldrigeste og muldbydeste Jord findes her som andetsteds nærmest Byerne, især nærmest Byen Bjerne. Den magreste og raaeste ud ad Horne Næs, Syndrehjørne kaldet, tilhørende Byen Bøiden. Mergel findes hyppigen, etsteds paa Præstegaardens Mark endog saa nær Overfladen, at den kan naaes med et Spadestik. Paa denne Halvøe ligger Hovedgaarden Hvedholm, hvis oprindeligen meget raae Jorder i den senere Tid have faaet et ganske andet Udseende.

Hensætte vi os paa ny i det nordvestlige Hjørne af Amtet, finde vi Sandet at prædominere næsten i alle Salling Herreds nordlige Sogne. Imidlertid er det dog kun i den vestlige Deel af Synder- og Nørre-Broby Sogne, samt paa Bankerne imellem Nybølle, Espe og Skovsgaard i Hillerslev og Espe Sogne, at løse, magre Sandjorder findes. Den øvrige Deel af S. og N. Broby samt Hillerslev

Sogn tilligemed Veile, Heden, Vantinge og Gjestelov have mere compakte, skjøndt i det hele lette Jorder. Heden Sogn staaer endog i Ry for sine gode Kornjorder. I Hillerslev Sogn, som gjelder for det ringeste blandt de anførte, findes meget Skovleer, især er dette Tilfældet paa Gjelskov, der af Grevskabet Muckadels 4 Hovedgaarde ansees for den ringeste med Hensyn til Jordbonitet, thi de andre tre, nemlig Brobygaard og Ølstedgaard i S. Broby Sogn og Arreskov i Østerskjærninge Sogn, have, om end kun lette, saa dog, især første, temmelig muldrige Jorder. De bedste Jorder findes i Allested Sogn, der, besynderligt nok, omgivet til alle Sider af lette Jorder, selv har stærke, muldrige Leerjorder med en 6 Tommer dyb Madjord og et Underlag af fedt Leer. En Bondegaard paa 40 til 50 Tønder Land staaer for 8 Tdr. 2 Skp. Hartkorn. Et Sagn vil, at en Eier af Sobysøgaard, hvorunder Allested sorterer, for at forskaffe sine Sønner høiere Ansættelse i Armeen, lod sætte saa høit Hartkorn. Man drømte ikke den Gang om, at der vilde komme en Tid, hvor Skatter, Afgivter, Natural-Præstationer o. s. v., af en Tønde Hartkorn kunde beløbe sig til 8 à 10 Specier. Mergel, siger Hr. Pastor Thomsen, findes overalt i Allested Sogn, og fast ogsaa i alle Nabo-Sogne, skjøndt forholdsviis i ringere Mængde.

Mere sydlig, indsluttede af de nysbeskrevne Sogne og Bjergryggen, ligge Lyndelse, Østerhæsinge, Espe og Herringe Sogne, der, i Forening med den østlige Deel af Vesterhæsinge Sogn, Byerne Haagerup og Brændelydinge af Trolleborg Sogn, samt den nordlige Deel af Krarup og Steenstrup Sogne, for det meste have ret gode muldblandede Leerjorder, især Espe- og Herringe Sogne. Herringe Sogn har endog temmelig stærke Leerjorder, især til Hovedgaarden Fjellebroe, hvilket ligeledes gjelder om Steenstrupby med Gaarden Krogenlunde, hvor maaskee de fleeste Leerjorder findes i Svendborg Amts Andeel af Fyen. Leret bliver her i Dybden til Mergel. Salig Pastor Fog havde anlagt en Teglovn 1 Fjerdingvei N. V. for Steenstrup By, men maatte nedlægge samme igjen, da Leret blev saa kalkblandet, at en Mængde Steen sprang under Brændingen. Paa Krogenlunde Mark er der kun 1 Alen til Mergelen, og et Sted i Haagerup Præstegaards Have er der kun nogle Tommer til samme. I Lyndelse Sogn ligger et af Fyens skjønneste Herre-

sæder, Herregaarden Sandholt, men som dog har nogle sandede Marker, hvoraf sandsynligviis dens Navn deriverer, da Sandet her standser.

Fra Svendborg i en nordlig Retning igjennem flere Sogne af Sunds- og Gudme Herreder er det røde Skovleer det herskende. Saaledes paa selve Svendborg Mark, ligesom i Sørup-, Lunde-, Overndrup-, Gudbjerg-, Giislev og flere Sogne. Dog har Gudbjerg Sogn Sandjorder langs med Landeveien fra Svendborg til Nyborg, ligeledes Giislev Sogn i dets vestlige Deel, ligesom overhoved Gruus- og Sandjorder afvexle med Leerjorder. Eftersom Skovene tidligere eller sildigere have været afdrevne, have Jorderne opnaaet større eller mindre Kraft. Svage Jorder med en tynd, mager Agerskorpe vise sig derfor endnu flere Steder. Saaledes især i den Deel af Svendborg Mark, som kaldes Græsholmen, i Omegnen af Mullerup, ved Boltinggaard i Ringe Sogn, Brændeskov o. s. v. Norden og vesten for Hovedgaarden Mullerup, midt i Sunds- og Gudme Herreder, har Lyngen efter Skovenes Udryddelse paa flere Steder faaet Fodfæste, og uagtet det meste af Jorderne nu er opdyrket, sees dog Lyngen at titte frem i alle Kroge, ligesom overhoved hele Egnen endnu udviser Jordernes forrige Tilstand, thi af Mergel, der saa mægtigen bidrager til at forandre Jordernes Natur, er her endnu lidet eller intet anvendt. Til dette Strøg, som kaldes **Dong**, maa ligeledes henregnes Lorup- og Rynkeby-Heder i Rystinge- og Ringe Sogne, men som ligeledes nu for det meste ere opdyrkede. Bedre cultiverede, skjøndt oprindeligen vist ogsaa for en stor Deel bestaaende af lerede Skovjorder, ere de fleste Nabosogne langs med Kysten. Som de bedste regnes Skaarup-, Orendrup- og Svindinge Sogne. I Skaarup Sogn haves for det meste gode, skjøre Leerjorder med Leer og Mergel til Underlag. Paa Juliegaard ved Maegaard skal ligge den stærkeste Kalkmergel i alle Forhøininger tæt under Madjorden, men paa disse Steder voxer der intet Korn eller Græs i tørre Aaringer. Kun et lidet Strøg Sandjorder findes i den sydvestlige Deel af Sognet. Orendrups Jorder ere bekjendte for gode kraftfulde Kornjorder, og Svindinge Sogn med Hovedgaarden Glorup have længe udmærket dem ved en muldrig Agerskorpe. Hesselager og Oure Sogne have mere sandblandede Jorder, og i Oure Sogn findes endog et meget sandet Strøg langs

med Kysten. Her var det, at paa en Mark, kaldet Enemærket, tilhørende Hovedgaarden Broholm, for nogle Aar siden fandtes adskillige store Guldringe. Ringe Sogn, i det Indre af Landet, har ved Lammehauge stærke Leerjorder, men andre Steder ogsaa skjøre Leerjorder og lette Jorder.

Vinding Herred kan, med Hensyn til Jordbonitet, betragtes som det bedste af Amtets 4 Herreder i Fyen. Vel gives ligesaa gode Jorder i de andre 3 Herreder, men de overveies af den daarlige Jord, hvilket i Vinding Herred er det modsatte. Men derfor haves ogsaa her ialmindelighed en høi Skyld, 4 til 6 Tdr. Land g. M. Ager, Eng, Mose og Skov pr. Td. Hartkorn. Som det bedste Sogn i dette Herred, og maaskee i alle 4 Herreder, betragtes Flødstrup Sogn, det nordligste Sogn i hele Amtet. Skjøre, dybe, muldrige Leerjorder med et Underlag af Leermergel falde her almindeligen. Nyborg By, forsaavidt den saakaldte Nymark angaaer, har lignende Jorder. Man finder her paa sine Steder Muld i 3 Qvarteers Dybde. Fleskholmene og Koehaverne, ligeledes Dele af Nyborgmark, ere derimod mere lerede, men have dog ogsaa Mergel til Underlag. Andre gode Sogne, som ofte kun staae lidet tilbage for foranførte, ere: Ullerslev-, Aunslev-, Vinding-, Skjellerup-, Kullerup-, Frørup-, Sollinge-, Høirup- og Aarslev Sogne. Dog kan hist og her findes smaa Strøg, hvor Sandet eller Gruset prædominerer, saaledes ved Hovedgaarden Hindemae i Skjellerup Sogn, i den sydlige Deel af Vinding Sogn med Hovedgaarden Holkenhavn, ved Landsbyerne Taarup, Slude, Langæble og Kongenshøi langs med Strandkanten i Frørup Sogn, men især i det Overdrev, kaldet Østerøen, tilhørende Nyborg, paa den Landtunge, som strækker sig ud ad Slipshavn og Knudshoved, og hvor upaatvivleligen den magreste Sandjord i Vinding Herred findes.

De øvrige Sogne have vel ikke saa gode Jorder som de foranførte, men dog ikke heller ringe Jorder. Herresteds Sogn har meest grusede Jorder, ligeledes Refsvindinge Sogn, hvor tillige findes megen Rald (Smaasteen). Ellinge Sogn har sandede Jorder. Dog er Madjorden i alle disse Sogne temmelig muldblandet, og i Herresteds Sogn har Landsbyen Kragelund tilligemed Hovedgaarden Raunholt endog mere lerede end grusede Jorder. Det saakaldte Maareskov, en

opdyrket Hede med Leerjord i samme Sogn, kan henregnes til det forhen omtalte Strøg, kaldet Dong. Intet Sogn i Vinding Herred, siger Hr. Proprietair Mourier, mangler Mergel i en passende Dybde til Anvendelse.

Næsten overalt i 1 til 1½ Miils Afstand fra Havet har Jordfladen forhen været opfyldt med en Mængde Rullesteen *), og endnu er dette Tilfældet paa flere Steder. Især finde vi i de Sogne, hvorigjennem den østlige Deel af Bjergryggen gaaer, en stor Overflod af større eller mindre Steen, som meget vanskeliggjøre Opdyrkningen. Paa Skjoldemose har Tilfældet været, at man undertiden maatte fortryde at have begyndt paa en slig Opdyrkning. I Følge Hr. Skolelærer Holms og Fleres Opgivende, begynder der et Steenstrøg tæt ved Skaarup By, som i en nordvestlig Retning uafbrudt løber over Holmdrup og Brudager Grund, Brændeskov, den nordlige Deel af Steenstrup Sogn til Krarup By. En Arm af samme gaaer i en næsten vestlig Retning ad Hrldager, Nielstrup og Kirkeby. Disse Steenstrøgs Brede er forskjellig, fra 100 til 1000 Alen og derover. Paafaldende er det, hvor tæt de store Kampesteen ofte ligge, og skjøndt aarligen flere og flere opryddes, vil det dog vist nok vare længe endnu, inden man faaer aldeles Bugt med dem. Stenene ere ikke sjeldent af en betydelig Størrelse. Paa Hvedholm afgav en eneste saadan Steen 70 Læs kløvede eller sprængte Blokke. Dog mærkeligst i saa Henseende er en uhyre Kampesteen, kaldet Dame-Stenen, i Hesselager Sogn ved Østkysten, midtveis imellem Svendborg og Nyborg. Denne Steen er efter Opgivende 18 Alen lang, 15 Alen bred, 12½ Alen høi og 64 Alen i Omkreds. Man fortæller at en Dame, der boede paa Hou (den nordre Ende af Langeland), forbittret over, at Spiret af Svinninge Kirke tjente de Søfarende til for godt et Mærke, i Vrede engang kastede den omtalte Steen imod Svinninge Spiir. Men uagtet man ikke kan nægte, at den gode Dame har havt Kræfter og forstaaet at tage Sigte, har Stenen dog kun naaet ⅔ af Veien.

Hvor Agerskorpen er leret, findes ogsaa gjerne nedenunder meer eller mindre fedt og fast Leer, som allerede bemærket. Men ialmindelighed ere dog de nedre Jordlag af en poros Beskaffenhed, og

*) Fra Rullesteensformationen.

Gruus, Sand, Steen afvexle jevnligen med Mergel og Leer. Ved Hindemae grov man saaledes 6 Alen i Sand og Gruus, førend man naaede fast Leer for at lægge Fundamentet til den der for nogle Aar siden opførte Veirmølle. Tjenlig Fylding til Veie mangler derfor sjeldent, og Vand findes næsten overalt. Hvor Underlaget bestaaer af Leer maa man rigtignok grave 10 til 12 Alen inden man kommer til Sand- eller Gruusrevler, og altsaa til Vand. Men hvor Underlaget er af en mere porøs Beskaffenhed ligge Vandaarerne sædvanligviis ikke mere end 6 høist 10 Alen under Jorden. Dog gives hist og her Brønde, som ere 15 til 16 Alen dybe. I Fyen kaldes det Sand, hvori Vandet fremkommer: Flydesand. Heraf igjen Navnet Flyde (en Vandaare).

Engbunden.

Megen Engbund haves i det hele ikke i den paagjeldende Deel af Fyen eller i Fyen overhoved. Men da Landet har en saa couperet Overflade, følger allerede deraf, at høie og mindre høie Jorder maae afvexle i kort Afstand, og en Deel af den sideste Jord afgive Engbund, især hvor den vædes af Bække og Aaer. Og da de fleste Bække og Aaer med det længste Løb findes inden for, eller norden for Bjergryggen, findes ogsaa her de fleste Enge. Ligesom andre Steder, saaledes ogsaa i Fyen, ere de største og bedste Enge tillagte Herregaardene. Ikke desmindre findes mange Herregaarde, især langs med Kysten, som ingen Engbund have, og det af den simple Grund at ingen var at faae. Hvedholm, Steensgaard, Damsboe, Holsteenhuus, Rødkilde, Hvidkilde, Hesselager, Broholm, Glorup, Holkenhavn etc., have lidet eller intet af Engbund. Men dette er vistnok i en endnu langt høiere Grad Tilfældet med Bondergodset.

De største sammenhængende Strækninger af Engbund findes ved den store Kalve Aae eller Odense Aae i den vestlige Deel af Amtet, samt ved Vinding Aae i den østlige Deel af samme. Paa første Sted antages Engbunden at udgjøre en 4 à 500 Tdr. Land, som ere fordeelte imellem Østerhæsinge-, Hillerslev-, Sandholt-, Lyndelse-, Synder- og Nørre-Broby Sogne, saaledes at Herregaardene Arreskov, Sandholt, Gjeldskov, Brobygaard og Lundegaard have deres gode Parter deraf. Nørre-Broby og Lundegaard have udentvivl den

største Hoavl ved bemeldte Aae. I Nørrebroby kan en Bonde avle 30 til 50 Læs Enghø. Men da Herregaarden Sandholt, foruden sine Enge ved Aaen, endnu har en temmelig stor Eng tæt ved Gaarden, har samme ialt maaskee over 150 Tdr. Land Engbund, hvilket neppe nogen anden Gaard i Fyen kan rose sig af. Disse Enge ere vel ikke alle af lige Beskaffenhed, men i det hele dog ganske gode. Nogle af dem ere endog meget frugtbare og slaaes to Gange.

Ved Vinding Aae gives vel ikke betydelige Enge, siger Hr. Proprietair Mourier, førend der, hvor Rønninge Sogns Grund begynder; men herfra og øster efter have Rønninge By og Rønningesogaard (i Odense Amt), Ullerslev By, Aunslev By, Korkendrup By, Julbyby, Juelsberg Gaard, Vindinge By, Laundrup By, Kullerup By, Saaderup By, Skovballe By, Bistaarup By og Gaard, Skjellerup By og Hindemaegaard meer eller mindre betydelige Aaeenge. Blandt dem, som anses at have meest Eng, er Ullerslev Byes Beboere, og blandt dem igjen een, der ialmindelighed avler aarlig 70 Læs Enghø til første og anden Slet. Hans Eng er nemlig sammenkjøbt af flere andre Gaardes Parter. Ellers er den almindelige Avl til en Gaard, saavel i Ullerslev som i Skjellerup og i flere af de andre Byer 5 til 6, stundom 8 Læs saakaldet Maahø (Enghø) af saavel første som anden Slet. Dog varierer det meget, alt som Parcelleringen har gjort eller endnu gjør Forandringer heri. Hindemaegaard har temmelig betydelig Aaeeng, hvis Avl kan anslaaes til et Par Hundrede Læs aarlig af begge Slet. Juelsberg Gaards Aaeenge ere mindre betydelige, og blandt Byerne har udentvivl Vindinge og Laundrup mindst Eng. Men i hvor vigtige disse Enge end ere, falder Høet i Almindelighed dog meget grovt og stridt. Man kalder det Stærreho, og Bjergningen er ofte forbunden med store Vanskeligheder, alt som Følge af Engenes side Beliggenhed og den tørvagtige Grund. Græsset bliver ialmindelighed slaaet to Gange. Første Gang ved St. Hansdag, og anden Gang i Kornhøsten. Denne Fremgangsmaade er endog nødvendig for at formindske Græssets Stridhed. Anden Slet giver altid blødt Hø, som Kreaturerne gjerne æde, selv om det har taget Skade af Veirliget.

Raunholt har 75 Tdr. Land Engbund, Lykkesholm 80 (Moseenge med Torvegrund), Hellerup 100 (baade Mose- og Bækenge, den sidste meget god), Trolleborg circa 100 (Moseeng), Sollerup 80 (Søeng). Hele Steenstrup Sogn, med Undtagelse af de Udflyttere, som maatte drage til de høiere Egne, har god Engbund. Gaarden Krogenlund paa 16 Tdr. Hartkorn i samme Sogn avler aarlig omtrent 200 Læs Enghø. Enkelte Gaarde i Haagerup og Brændelydinge i Trolleborg Sogn have en Deel Engbund, og de øvrige alle noget. Vantinge Sogn har gode Enge ved Salling Aae. Tre Gaarde i Holmeby, Gislev Sogn, have ved Udskiftningen faaet hele Holmemose tillagt, hvor Aar om andet avles 2 à 300 Læs Hø. Men hermed er da nok ogsaa Fortegnelsen over de vigtigste Enge sluttet.

Engculturen er endnu ikke bragt meget vidt i Svendborg Amt. At vande, f. Ex. om Foraaret eller Sommeren, er lidet kjendt. Høist findes Foranstaltninger til at holde Engene under Vintervand. Imidlertid haves dog enkelte Exempler paa en større Omhu. Saaledes skulle 3 Bønder i Frørup, nemlig Gaardmand Jens Nielsen af Holkenhavns Gods, og Rasmus Sørensen samt Jørgen Madsen af Glorup Gods, have forbedret deres Enge ved at paakjøre Gjødning. Hr. Proprietair Stanius, Eier af Søbo og Forpagter af Sollerup, har ved sidsthævnte Gaard begyndt at tage under Cultur 80 Tdr. Engbund, som støde til Arreskov Sø, og ladet Terrainet stærk udgrøfte. Den opkastede Jord blandes med Møg. Der brakkes, mergles, gjødes, og Hamp eller Hør saaes, hvorpaa Jorden med Hvede eller Rug udlægges til Engbund igjen. Denne Eng kan vandes ved en Bæk, som løber midt igjennem den ud til Søen. Paa Trolleborg havde den forrige Forpagter, Hr. Schventsen, ved anbragte Sluser i den gjennemløbende Aae skaffet sig Leilighed, naar fornødent fandtes, at vande den betydelige Engstrækning, som hører til Trolleborg Hovedgaard, og hvoraf Nytten især viste sig i hine tørre Aar (1818, 19, 21, 22), da Græs og Kløver overalt henvisnede. Men med ham ophørte dette Anlæg. Pastor, Ridder Knap i Haagerup ved Trolleborg har ligeledes havt en til Engvanding opført Sluse, men som Isen ødelagte, og som han i de senere vaade Somre (1829 og 30) ikke følte Tilbøielighed paa ny at istandsætte. Grev Schaffalitzky til Brobygaard leder Vandet fra en lille Bæk, langs med Landkanten

af sine betydelige Enge ved Kalveaaen, og ved smaae anbragte Render udbreder Vandet sig videre nedad. Men da Vandet ikke er tilstrækkeligt, skiftes saaledes, at det halve af Arealet i 8 Dage beskylles af Vandet, og atter i 8 Dage staaer tørt. Paa de høieste og tørreste Partier er især sporet Nytte af denne Operation, og have Foraarsvandingerne viist sig virksomst. Ogsaa Jens Andersen i Vester-Hæsinge bruger Engvanding. Hvorvidt flere Vandingsanlæg og nye ved Kunst tilveiebragte Vandingsenge lade sig iværksætte, er vanskeligt for en Fremmed at gjøre Rede for. Forfatteren maa i saa Henseende indskrænke sig til at melde, at efter salig Schrolls Udsigende, kunde den Strækning Eng, som findes imellem Slibeværket og Trolleborg Mølle, vandes med det Vand, som kommer fra Brændegaard Sø. Og efter Hr. Proprietair Mourier, kunde de mange Bække og Aaer med Fordeel benyttes til Engvanding. Men det lader som denne Sag er forbunden med Vanskeligheder, da Møllerne sætte sig herimod. Dette, i Forbindelse med en Række af tørre Aar, har bevirket, at megen Engbund, der af Naturen ikke var synderlig frugtbar, er tagen under Plov.

Om Maaden at behandle Høet siger Hr. Pastor Selmer, at den er den simpleste for ikke at sige den letteste. Saasnart Græsset er afslaaet, spreder man det med River saa tyndt som muligt og lader det tørres som Svovlstikke, sætter det derpaa i Smaastakke, som man flere Steder, især paa Herregaardene, ikke engang træder sammen, og som derfor ved første Regn gjennemblødes. Ogsaa Hr. Pastor Knap klager over at man lader Høet steges for meget af Solen, og at Bonden ikke kan finde sig i at lade være at græsse ud (holme). Forfatteren tager sig den Frihed i denne Anledning at bemærke, at ifølge hans Erfaring bliver Hovedsagen ved Høbjergningen, at faae Græsset snarest muligt til at visne og tørres, og at jo snarere dette opnaaes, desbedre vil ialmindelighed ogsaa Høet blive. Naar Græsset flere Dage bliver liggende paa Skaar, veires det kun lidet, ja vil endog, naar det ligger tykt, selv om Regn ikke paakommer, blive gult og tage Skade. Vel er Høet, især Kloverhøet, naar det skal ligge 8 til 14 Dage inden det sammenrives, bedre conserveret paa denne Maade. Men naar det spredes tyndt, behøves ikke heller 8 à 14 Dage for at faae Græs og Klover tjenlige til at

sammenrives, saa at Høet meget for vil kunne komme i Stakke, hvilket vistnok skaffer den bedste Beskyttelse imod Veiret. Ved en betydelig Høbjergning kommer alt an paa, ikke at slaae for meget paa een Gang, ikke mere end man ved at anstrænge sig, kan sammenrive i et Par Dage. I ustadigt Veir at benytte Regndagene til at slaae, saa at man har Hø at rive naar Veiret forandrer sig. Og endeligen ikke at lade det visnede Græs faae for megen Regn, om muligt slet ingen, altsaa snarest muligt at sammenrive Høet, i større eller mindre Stakke efter Omstændighederne. At iøvrigt store Stakke bør sammentrædes, er ligefrem.

Skadeligt Vand.

Jalmindelighed er Overfladen i de 4 Herreder, hvorom her er Talen, mere tør end fugtig. Paa Bjergryggen og i største Delen af Salling Herred give fugtige Sommere den frodigste Sæd, den bedste Høst. Imidlertid findes dog næsten overalt Jorder, som lide af Kildespring, Væld, Grundvand, eller som det i Fyen kaldes Spii, Spy. Jorderne i Qverndrup- og Lunde Sogne ligesom Byen Ellerups Jorder i Gudbjerg Sogn ere især at henføre under denne Categorie. Dog gives der ogsaa Egne, hvor den flade Beliggenhed og Underlagets Uigiennemtrængelighed foraarsage skadelig Fugtighed. Dette er f. Ex. Tilfældet med Brudager Sogn og især en Strækning, der er kaldet Sortemose, i Grændseskjællet mellem Brudager og Gudbjerg Sogne. En forhenværende Bestyrer af Klingstrup Mølle har fortalt Forfatteren, at Kornet fra Brudager tager dobbelt saa lang Tid at formale som fra Skaarup, en Følge alene af førstes fugtige Jorder. Sortemose, som skal udgjøre omtrent 100 Tønder Land, staaer, ifølge Hr. Rasmussens Udsigende, om Vinteren ved Tøbrud ganske under Vand. Endog om Sommeren i stærk Regn fremkomme store Vandstader, uagtet Aaen, som gaaer derigjennem op til Klingstrup Mølle, er stærkt udgravet, hvorfor dette Terrain, som for største Delen er bevoxet med Vidier og Elle, benyttes til Græsning og Høavl. Havre har været saaet. Den voxede godt til, men gav ingen Kjærne. Sandsynligviis er den kommen for sildig til Grøde i den raa Jord, og er vedbleven at vegetere om Efteraaret, noget,

Jyderne kjende bedre end Fynboerne. Overlaget bestaaer af Tørv og Sand, i een til to Alens Dybde, hvorefter kommer fast Blaaleer. I denne Mose er for ikke mange Aar siden fundet et stort Stykke Rav. For Herringe Sogn og især for Hovedgaarden Fjellebro, ere kolde, fugtige Somre meget skadelige, da den stærke Leerjord tilbageholder Vandet for længe. I Efteraaret 1830 saae Forfatteren her en heel Lokke med Raps, næsten ganske bedærvet af Fugtighed. I tørre Somre derimod lykkes Sæden her bedre end i den øvrige Omegn. Hist og her ved Kysten kan Stranden undertiden gaae over, men dette gjelder kun om nogle smalle Eng- eller Sandstrimler af ingen Betydenhed, som f. Ex. ved Maegaard i Skaarup Sogn, Lehnskov i Egense Sogn, Udløbet af Skjærninge- og Aaby Aae, Østerøen ved Nyborg etc. Overhoved er staaende Vand paa Agerjorden en stor Sjeldenhed, da der ialmindelighed sørges godt for Vandets Afløb, og det couperede Terrain desuden meget begunstiger Vandfaldet. Kun Engene, især ved Odense Aae og endnu mere ved Vinding Aae, lide paa sine Steder af for megen Væde. Med Aaernes Oprensning ere vel stedse Nogle forsømmelige, men ialmindelighed er det ved Mollerne at den meste Skade foranlediges, da Mollerne ved at holde paa Vandet og i Tilfælde af Overflødighed at aabne meer end almindeligt, foranledige Oversvømmelser saavel oven som neden for deres Molle. Dog ere ualmindelig vaade Aar ikke uden Indflydelse i saa Henseende, og det Tilfælde er hændet, at den store Aae ved Nørre Broby og Lundegaard i saadanne Aar har oversvømmet Engene i Høbjergningstiden, og bortført Hø og Græs. Ved Vindingaae finde særegne Omstændigheder Sted. Hr. Mourier giver følgende Underretning herom.

Engene ved Vindingaae ligge alle imellem to Punkter, hvorfra Vandet vilkaarligen kan deels holdes, deels gives frit Løb. Disse Punkter ere: mod Østen, hvortil Vandet løber, Nyborg By, Fæstning og Molle, mod Vesten, hvorfra Vandet kommer, Bjerne Molle. Ovenfor, eller vesten for denne Molle i Odense Amt, ligger, foruden flere smaa Møller, endnu to Møller, nemlig Mellem- og Holts Molle, alle 3 ikke langt fra hinanden. Naar nu disse Møller male eller lade Vandet gaae, den ene efter den anden, saa forvolder det nødvendigen høit Aavand paa hele Strækningen af det sidt liggende

Land lige fra Bjerne Mølle til Julby Sø og rundt omkring samme; thi Aaen, der ifølge sit naturlige Løb (see Videnskabernes Selskabs Kort) skulde have sit Udløb gjennem Vindinge til Holkenhavns Fjord, bliver forhindret i dette Løb formedelst en over Aaen værende Dæmning, der ligger noget norden for sidstnævnte By og hvorved Vandet skal nødes til at gaae ad en gravet Kanal (den saakaldte nye Aae) ind i Julby Sø og derfra til Nyborgs Fæstningsgrave. I disse opstemmes Vandet høit ved Indløbet, formedelst 2 Dæmninger, som danne et Bassin, hvorfra det igjen ved Hjælp af en hvelvet Kanal igjennem Volden løber ind i Slotsgravene, der ligge i Byen og udgjøre Mølledammen, thi Mølleu ligger ogsaa i Byen. Efter at have passeret Møllehjulene, gaaer Vandet atter ud igjennem Volden til Fæstningsgraven, nemlig den Deel af samme, som er uden for det forhen omtalte inddæmmede Stykke, og som er betydelig lavere, da det udgjør Møllens saakaldte Bagvand. Efter at have omflydt den øvrige Deel af Volden, strømmer Vandet endelig ved Strandporten ud i Havet, men kun som man finder for godt at udlade det, og gjerne igjennem to høist tre smalle Stigbord. Hiin Dæmning i Aaeløbet ovenfor Vinding By og den deraf følgende Vandstandsning er en gammel Rettighed, som Nyborg By har havt formodentlig fra den Tid at den blev Fæstning. I Aaret 1726 bleve, ved en Kongelig confirmeret Convention, under 3die Mai, samtlige tilstødende Lodseiere, fra Rønninge indtil Nyborg, forenede med Byen, Fæstningen og Møllerne om at der paa den omtalte Dæmning, der er opkastet af Jord og har et meget stort Omfang, skulde indrettes en Sluse med Stigbord og at denne Sluse, som blev bygget paa samtlige Lodseieres Regning, i Høbjergningstiden skulde aabnes og Vandet gives sit fri Afløb igjennem Vindinge By. Slusens Vedligeholdelse, naar den først engang var bygget, skulde derimod skee paa samtlige Parters Bekostning, nemlig Nyborg By med $\frac{1}{3}$, Molleren med $\frac{1}{3}$ og Lodseierne med $\frac{1}{3}$. Det sees af bemeldte Convention, at der forhen har fundet mange Stridigheder Sted, og at Jorddæmningen ofte var bleven gjennembrudt; thi det var ikke sjeldent, at hele Strækningen i 2 Miles Afstand stod under blank Vand midt i Høhøsten. Endskjøndt der ved denne, ved Kongelig Foranstaltning trufne Convention, vel opnaaedes Noget, var Alt dog ikke i det Rene endnu, thi Lodseierne

have efter Conventionen paastaaet at hele Sluſen (nu kaldet Kullerup Sluſe) ſkulde aabnes ſaalænge Høbjergningen varer, ſaavel første ſom anden Slæt, og de øvrige Parter have kun tilſtaaet Aabningen for 4 Uger, nemlig 14 Dage før og 14 Dage efter St. Hansdag, ved hvilket ſidſte det ogſaa har havt ſit Forblivende til Dato.

Aar 1802 og 1803 fandt nye Klager Sted formedelſt Overſvømmelſe og Tab af Hø og Torv. Reſultatet blev, at et Flodemaal foranſtaltedes ſat ved Sluſen i Overeensſtemmelſe med Forordn. af 25 Juni 1790. Men endſkjøndt der i den, ved denne Foranſtaltning holdte Forretning findes de beſtemte Ord: at bemeldte Flodemaal ſtedſe ſkal holdes, blev dog nogle Aar efter en heel Proces ført desangaaende med Mølleren i Nyborg, ſom paaſtod, at det Ord ſtedſe kun gjeldte for de 4 Uger, i hvilke Sluſen ſkal ſtaae aaben efter Conventionen (!). Af den desangaaende reiſte bekoſtelige Sag, foranlediget ved ſtort Tab af Hø og Torv under vedholdende vaadt Veir og Sluſens Lukning efter de faſtſatte 4 Ugers Forløb, blev det endelige Reſultat: Intet; thi de fleſte af Lodseierne frafaldt Sagen og de Tilbageblivende vilde ikke udføre Sagens videre Indankning uden at alle dertil vilde contribuere. Endſkjøndt nu Aaen i de ſenere Tider holdes meget reen hver Sommer, og man ingenlunde har Aarſag at klage over nogen Utilbøielighed fra Nyborgs høie Foreſattes Side, til at lempe ſig efter Omſtændighederne naar vaadt eller vanſkeligt Veir indtræffer i Høbjergningen, ved at lade Sluſen aabne efter Mulighed, ſaa finder der dog ikke ſjeldent Uleilighed og Tab Sted ved Høets Bjergning; thi det er en abſolut Selvfølge, at den Smule Vand, ſom ved Nyborg Byes Strandport udlades fra bemeldte Byes Grave, og ſom er det eneſte Udløb denne Aae har i al den Tid at Kullerup Sluſe er lukket, ingenlunde er tilſtrækkeligt til at aflede alt det Vand, ſom denne rige Aae fører med ſig, hvorfor det ogſaa i Tøveir om Vinteren, ſom i Regnveir om Sommeren ofte overſtiger ſine Bredder til Skade for Ager, Enge, Veie og Gjerder. Men da Slotsgraven for endeel forſyner Nyborg By med Vand gjennem de i bemeldte Grav værende Render, ſaa kan man ikke nægte, at denne Indretning og den hele Foranſtaltning er abſolut nødvendig for Byen, og at denne upaatvivlelig vilde føle Savn af Vand til ſine mangfoldige Brug, naar denne Aae overlodes

til det naturlige Løb og ikke opdæmmedes ved Kullerup Sluse; thi selv i de 4 Uger at Sluſen ſtaaer aaben, udløber dog ikke Aaens fulde Vandmasse, efterſom Sluſen er ſmallere og ligger høiere end Flodens eller Aaens eget Leie, og dog kan Nyborg By i den Tid ſtundom føle Vandets Knaphed og ſavner ofte reent, drikkeligt Vand. Det haardeſte for Lodseierne er at de ſelv maae deeltage i Omkoſtningerne ved Sluſens Vedligeholdelſe, ligeſom den i ſin Tid er bekoſtet af ny paa deres Regning. Denne Sluſe anſees altſaa at være indrettet til Lodseiernes Gavn, hvilket i visſe Maader ikke heller kan nægtes, thi det mindſte af flere Onder er det bedſte. Ved denne Leilighed kan jeg, ſlutter Hr. Montier, ikke undlade at anføre, hvorlunde jeg ſom Lodseier ved denne Aae finder det urigtigt, at de Landinſpecteurer, der have taxeret Jorderne til en ny Matricul, have anſat de fleſte af disſe Enge til Taxten 24. Jeg undlod ikke i hine Dage at gjøre de taxerende Landinſpecteurer opmærkſomme paa de hyppige Tab af Hø, der ſnart flød reent bort, ſnart blev mere eller mindre beſkadiget — ſaaledes ſidſtafvigte Sommer (1835) ganſke overtrukket med Dynd — og ſom nødvendigen maatte tages i Betragtning ved Værdiens Anſættelſe; men jeg nød ikke den Ære, at mine Ord toges i Betragtning af de to Herrer, ſom efter hinanden vare autoriſerede til at taxere min og Andres Eiendom, rimeligviis i den Forudſætning, at de begge ſelv meget bedre forſtode hvad Engene ere værd end Eierne, ſom af 30 og flere Aars Erfaring kjendte dem.

For at komme til vort Æmne igjen, ſkal Forf. her endnu anføre en anden Mening om denne Sag. Hr. Oberſtlieutn. Beichmann bemærker nemlig, at det kun er i meget vaade Aaringer, at Sluſens Lukning kan være noget hinderlig, og tilføier at i dette Tilfælde har Sluſen ſtundom ſtaaet længere aaben end Conventionen forpligter, efter billig, mindelig Overeenskomſt. Men det lidet Fald, hele Aalobet har, fører det med ſig, at det flade Terrain, i ſærdeles vaade Somre, lettelig kommer under Vand, og det endog paa Tider, da Kullerup Sluſe har ſtaaet aaben.

Man ſeer af alt hvad her er anført, at meget beroer paa at Vedkommende ikke afbenytte Stigbordenes Lukning mere end fornødent gjøres for dem, og at Lodseierne nok kunde ønſke deres Ret lidt mere udvidet. Tvende Flodemaal, et for den Tid Sluſen er lukket, og et

andet for den Tid den staaer aaben, ere nødvendige, vil man være retfærdig. Kan Vandet undværes i Juli Maaned, der følger efter de to tørreste Maaneder af Aaret, skulde man næsten ogsaa troe, at det samme maatte kunne finde Sted paa andre Tider af Aaret. I al Fald var det vist nok ikke af Veien at gjøre Slusens periodiske Aabning afhængig af aldeles uvedkommende Personer.

B. Paa Øerne.

Langeland.

Denne frugtbare og skjønne Ø svarer fuldkommen til dens Navn. Syv Mile lang, er dens største Brede ikke synderligt over 1 Miil, nemlig i den sydlige Halvdeel. Den nordlige er kun ½ Miil bred. Hele Indholdet udgjør, efter Begtrup, omtrent 5 □ Miil, hvorpaa for Tiden leve 15,454 Mennesker (1801—11,113). Hele Øen danner en lang, smal Ryg, med declinerende Plan til begge Sider. Midten af Landet er fladest. Den sydligste Ende mest bakket. Nordenden høiest og med det stærkeste Fald til Siderne. Mærkelige ere de mange, ofte aldeles isolerede, coniske Høie, man næsten overalt antræffer. Høie Punkter ere: **Fakkebjerget**, i den sydlige Ende, 100 Fod over Havet og med et Fyrtaarn; **Bloksbjerg**, ved Herregaarden Hjortholm paa Østkysten, men lidt nordligere end foregaaende; **Bobjerg**, ved Haugbølle i Humble Sogn paa Vestkysten, men atter lidt nordligere; **Spodsbjerg**, i Longelse Sogn i Midten af Landet paa Østkysten; **Tranekjær Slotsbanke**, **Snøde Kirke-** og **Snøde Mølle-Bakker** i den nordlige Halvdeel, m. fl. Dog hæver Landet sig intetsteds saa høit som i Fyen, ja staaer endog heri langt tilbage for samme, thi fra Fyen seer man næsten overalt Havet ud over Langeland. Kysterne ere ogsaa ialmindelighed lave, og paa flere Punkter, især i den sydlige Halvdeel paa Vestsiden, gaaer Stranden ind i dybe Bugter, ja oversvømmer til sine Tider betydelige Strækninger. Halvøen Ristinge i Humble Sogn bliver derved endog undertiden aldeles afskaaren fra det øvrige Langeland. Den nordlige Deel af Øen, eller største Delen af Stoense Sogn, benævnes

ialmindelighed med Navnet Hou. Det nordlige Forbjerg kaldes Frankeklint og det sydlige Gnulstav. Ialmindelighed ansees den nordlige Deel af Øen for den smukkeste, og virkeligen fortrylles den Reisende ved de idelige Afvexlinger af herligen grupperede Skove, Bakker og Dale, smukke Haver, veldyrkede Marker, blomstrende Vækster og den Vellugt disse udbrede; og vandrende ad den herlige Landevei, glemmer man et Øieblik Livets Sorger for at nyde en Forsmag af den Salighed, der hisset venter den fromme Jordbeboer. Men hvad der i den anførte Henseende kan mangle den sydlige Deel, erstattes den igjen ved en friere Udsigt, og ved de mange Indvige (Nore), der uendeligen meget forskjønne Landskabet. Fra Fyrtaarnet og fra Landeveien imellem Humble og Lindelse, haves de smukkeste Udsigter, man vel kan ønske sig.

Ligesom i Fyen, saaledes ogsaa paa Langeland, er Jordbunden meget uligeartet og afvexlende, fra det feieste Leer til det skarpeste Sand. Hr. Pastor Plesner i Humble giver følgende generelle Skildring af Jorderne paa Langeland.

Overlaget har jeg fundet, siger Hr. Plesner, bestaaende af: Leer; Leer, blandet med vegetabiliske Dele ɔ: Muldleer; sandblandet Leer, med meer eller mindre Muld iblandt; en Art mager Sandmuld, som her kaldes „Flodtøi" (Alluvialjord i indskrænket Betydning); Grundsjord, (ɔ: Leer, Muld, Mergel og en Mængde storkornet Sand i Blanding efter forskjellige Forhold — ofte en høist fortrinlig Blanding, som dog ikke er meget hyppig eller synderlig udstrakt hvor den findes); Leermergel, blandet med Kalk, er paa enkelte Steder et Overlag, som giver den rigeste Grøde. Den mener jeg at have seet ved Søndenbro i Magleby Sogn, hvor der gives en meget lys, frugtbar, leerholdig Jord, der er høist forskjellig fra den hvide, magre Leerjord, Blegleer, som her kaldes „Skovleer" og behøver strængt Arbeide, megen Udluftning og rundelig Gjødning inden den bliver frugtbar. Sandjord, hvor Sandet i meer eller mindre Grad er prædominerende, findes her en Deel af. Sand, (reent) er sjeldnere, dog gives det paa adskillige Steder. Jeg har her omtalt Overlaget af Jord, saaledes som jeg har fundet det; men maa herved bemærke, at Jordbundens Beskaffenhed i de øverste Lag (formodentlig og i de dybere) er saa forskjellig og afvexlende inden

meget snævre Grændser, at man neppe kan give nogen Characteristik, endog over en indskrænket Egns, ja var det endog kun over en enkelt Byes eller Gaards Jorder, uden at udsætte sig for betydelige Feiltagelser. Tager jeg til Exempel min Gaard, da har den stærke Leeragre, som grændse umiddelbart op til en meget sandig Jord (under hvilken der dog ligger Leer) — og saaledes har jeg fundet det paa mange andre Steder. Dog er Leret prædominerende paa det sydlige Langeland, vel ogsaa midt paa Landet, hvor der i det mindste findes mange Leerjorder. I den nordlige Deel af Landet findes de fleste lette Jorder. Mod Havet finder man hele Landet igjennem flere lette end stærke Jorder — og paa Vestkanten lettere end paa Østkysten. Dog har Kyststrækningen, endog paa Vestsiden, undertiden et leerholdigt, fast Overlag.

Mere speciel Underretning, ligeledes for største Deel meddeelt af Hr. Plesner, følger i Nedenstaaende.

Begynder man fra Sydenden af Landet, finder man strax i det frugtbare **Magleby Sogn** lette Jorder paa Vestkysten, men stærke i Midten og paa Østsiden. Mergelholdigt Leer findes her hyppigen i Overlaget. Dette Sogn hører nok til de tidligst dyrkede her paa Landet, og følgeligen til de bedst opdyrkede, med den dybeste eller rigeste Madjord.

Tryggelev og Fodslette Sogne have tildeels meget frugtbare og for største Deel stærke og kraftfulde Leerjorder.

Humble Sogn har paa Vestkysten og temmelig høit op i Landet de største Strækninger af lette Jorder, som findes sydpaa, især til Byerne **Hesselbjerg** og **Ristinge**, men og til **Humble**, **Helsned**, **Kjædebye** og **Haugbølle**. De to førstnævnte have næsten ikkun lette Jorder. De andre Byer derimod tilligemed Halvøen Korse ogsaa stærkere Jorder, af hvilke nogle kunne sættes ved Siden af de bedste paa Landet. Mod Østkanten har Sognet atter let Jord, dog hverken af den Udstrækning eller Lethed, som vester paa.

Lindelse Sogn har for største Delen god Jord, og ialmindelighed stort Areal til Hartkornet. Undtagelser gives dog ogsaa her.

Fuglsbølle har mere blandet Jordart, som mod Kysten falder noget let. Op i Landet gives Sandjord, dog ei meget.

Longelse har adskillige stærke Leerjorder, ved Østkysten let Jord.

Skrøbelev har ved Vestkysten lette Jorder, op i Landet faste og gode Jorder, som siden Udskiftningen betydeligen ere forbedrede.

Rudkjøbings Jorder ere af Natur for det meste lette, men næsten alle i en høi Gjødningsstand.

Timmerbølle blev tilforn kaldet Blandkornssognet, da det ikke ansaaes skikket til at bære Byg uden Blanding med Havre, men er siden Udskiftningen meget forbedret. Skjøndt der tæt ved Vestkysten gives lette Jorder, ere de fleste dog stærke og istand til at modtage en høi Cultur.

Tullebølle Sogn har mange lette Jorder, men ialmindelighed haves godt Areal til Hartkornet, og den største Deel er ret god Kornjord.

Om Tranekjær Sogn gjelder det samme. Her ere mange lette, men og en Deel meget gode, ja fortrinlige Jorder.

Bødstrup Sogn hører til de bedst dyrkede paa Langeland. Her findes baade stærke og lettere Jorder, men de fleste ere meget frugtbare.

Snøde og Stoense have særdeles gode Jorder baade ved Snøde By og ved Steensgaard. I det Hele er dog nok Jorden lettere end i Naboſognet Bødstrup.

Fordum ansaaes den sydlige Halvdeel af Landet for den frugtbareste, men dette har i den sidste Tid forandret sig meget, og den nordlige Halvdeel er nu, ved sin høie Cultur, nærved at gjøre hiin Rangen stridig. Imidlertid ere dog de Fleste enige i at betragte Magleby Sogn for det, der af Naturen har de frugtbareste Jorder; især gjelder dette, efter Hr. Pastor Ortmann, om en Strækning, som fra Syd til Nord gaaer imellem tvende smaa Bjergkjæder, der ligesom beskytte Sognet fra Øst- og Vestsiden. Dernæst nogle Jorder i Tryggelev og Fodslette Sogne, ligesom nogle andre i Nærheden af Humble- og Kjæde By i Humble Sogn. Paa ingen af disse Steder er Jordbunden dog saa udmærket som i Magleby Sogn. Endelig har Leibølle i Bødstrup Sogn ogsaa fortrinlige Jorder. Til Gaarde med frugtbar Jordbund henregnes Tranekjær Slots Ladegaard, som under Krigen blev sat i en fortrinlig Gjødningsstand derved, at en Eskadron ridende Jægere havde Station i Tranekjær, og Stalden til Hestene laae i en af Ladegaards-Markerne. Videre: Nedergaard,

Korsebolle, Bjerrebygaard, Mollegaard, Schousbo, Schousgaard, Mariendal, Hjortholm, Knæpholm, men især Broelykke og Holmegaard i Magleby Sogn. Paa nogle af foranførte Steder kan man finde Muld i 24 Tommers Dybde; ellers varierer Madjordens Dybde imellem 6 à 8 Tommer, og overhoved er Langeland fremfor andre Egne rigt paa et fortrinligt og dybt Overlag til Dyrkning.

Til de sletteste Byer og Gaarde paa Langeland regnes Byerne Hesselbjerg og Ristinge i Humble Sogn, hvis Jorder for største Delen ere meget sandige eller dog meget lette, og hvoraf første desuden har høit Hartkorn. Gaarden Polholm i Lindelse Sogn har ogsaa lette Jorder. Midt i Fuglebolle Sogn ligger der et Par, dog ikke store, Sandmarker. Byen Adsemose i Longelse Sogn har vel ikke slet Jord, men meget høit Hartkorn. Til Steengade- og Frelsvig Byer i Tullebolle Sogn ere en Deel Sandjorder, ligesom i Tranekjær Sogn. Dette er og Tilfældet med Gaardene Blegholm og Pærregaard. Gaarden Nygaard paa den nordlige Ende af Landet har ellers nok den magerste Sandjord, som gives paa Langeland. Dog, hvad man, siger Pastor Plesner, paa Langeland kalder mager eller ringe Jord, er det kun i Sammenligning med den almindeligviis meget gode Korn- og Græsjord, her gives. De saakaldte lette Jorder ere ofte meget tjenlige til Kornavl og især til Græs, og kunne kun paa faare faa Steder henregnes til hvad man i andre Dele af Riget kalder slette Jorder. Ei heller maa man glemme, at Brugerne af langelandske lette Jorder i mange Tilfælde ere bedre tjente med disse, end med stærke Leerjorder, især Blegleer (Skovleer), hvis Seihed udfordrer en meisommelig og langvarig Cultur. Paa de lettere Jorder er Hartkornet desuden billigere.

Til nøiere Kundskab om Jordernes, især de nedre Lags Beskaffenhed paa Langeland, meddeles endnu Følgende.

Hr. Proprietair Hastrup, som har havt meget med Jordgravning at bestille, fortæller, hvorlunde ved Hjortholm paa den høie Agerjord (hvorunder dog ikke forstaaes Bankerne) findes en fortrinlig Sort bruunt Leer under den dyrkede Overflade. Dette Leer opløser sig eller hensmuldrer fuldkommen ved een Vinters Indvirkning og derpaa holdt Sommerbrak, saa at Madjorden ved dybere og dybere Ploininger altid forøges. Men Leret maa opploies om Efteraaret, naar Grun-

den er opblødt, da det ellers er umuligt at trænge ned med Ploven, og om dette end kunde opnaaes om Foraaret, vilde Tørken dog snart saaledes binde Leret, at det siden ikke blev muligt at faae det smuldret. Efter Ploven, som maa være stærk og forsynet med Hjul, som Hr. Hastrup udtrykkelig bemærker, for at holdes i Jorden, maa gaae en Karl for at optage de Steen, som ikke sjeldent forekomme. Ingen Leersort kjender jeg, der er saa frugtbar som denne, siger Hr. Hastrup, især naar den fører Sand eller Gruus med sig. Men sidste gjør det umuligt at pløie tilgavns naar Grunden er udtørret. Dette Leer staaer sjeldent over 1 Alen dybt, men afløses af god Mergel, som altid er haardere, mørkere og bedre, jo dybere man kommer. Den flade, lavere Grund har under Madjorden fiint, stærkt, guult Leer til 1 Alens Dybde og mere. Under Leret findes Kalkmergel, om hvilken Hr. Hastrup siger, endnu ikke at have naaet Enden. Dette Slags Grund maa sikkres godt mod Fugtighed ved Vandgrøfter, thi bliver det gule Leer først vandtrukket, varer det længe inden Jorden igjen kan blive bequem til Dyrkning eller til Sæd. I Fordybningerne ved Siden af Bankerne eller andre Steder bestaaer Overlaget gjerne i 3 til 8 Tommers Dybde af et Slags tørvagtigt Dynd, der i sin naturlige Tilstand er temmelig ufrugtbart, og som slaaer Revner i Tørke. Neden under kommer ½ Alen Sand, stundom ogsaa hvid, blød Kalk, her kaldet Smi (Kalktuf). Dog strækker sidste sig ikke vidt, og ligger i ½ Alen tykke Rævler. Baade Kalken og Sandet afløses af fiint, blødt Leer, som lader sig opøse med Skovle. Dette Leer, som strax bliver haardt i Luften, hensmuldrer dog snart igjen til Aske, og er fortrinlig skikket til Jordblanding. Det vedbliver gjerne flere Alen i Dybden og forandrer sig ikke successivt, men standser almindeligt paa en jevn, glat, haard og gruset Bund. Disse Hr. Hastrups Jagttagelser ville sandsynligviis findes at passe flere Steder i det sydlige Langeland.

I det nordlige Langeland, f. Ex. ved Nedergaard, bestaaer, efter Hr. Forpagter Hansen, Underlaget paa Agermarken af rødt Leer, og hvor Grunden lidet stiger, findes under samme god Leermergel i 2 til 8 Fods Dybde. De side Steder have en mere kalkblandet Mergel, og ligesom ved Hjortholm viser sig Kalktuf i Fordybningerne.

Ved Faareveile findes ofte under Sandjorden Leer, og Sand under Leerjorden. Udenfor Rudkjøbing har Hr. Procurator Rasmussen ved sin Mølle gravet 3 Brønde. I de to første, som vare 14 til 20 Alen dybe, befandtes Jordlagene afvexlende at bestaae af Sand, Gruus og tynde Leerlag. I den tredie Brønd, omtrent 20 Alen fra de andre, traf man strax paa det fasteste Leer, som maatte hakkes op og vedblev i 17 Alens Dybde, hvorpaa kom fort Sand og Rullesteen. Kun den sidste Brønd gav Vand. Ellers er det en almindelig Erfaring paa Langeland, at man, naar man graver Brønde, maa grave til man naaer Løbesandet, som det kaldes. Dette Sand ligger i meget forskjellig Dybde fra 3 til 20 Alen og derover. Paa Søvertorp fandtes Vand i 3 til 4 Alens Dybde. Andre Steder har man maattet grave 15 til 16 Alen.

Hr. Pastor Plesner yttrer i den paagjeldende Henseende:

Egentlige Undersøgelser ved Gravning og Boring ere her vel kun gjorte faa eller ingen af. Det er derfor kun leilighedsviis at man ved Brøndes, Vandstæders, Grøfters Gravning kommer til Kundskab om Underlagene.

Ved slige Leiligheder ere følgende Jordlag forekomne mig:

1. a. Leer og leerblandet Jord. b. mergelholdigt Leer med Sand. c. Leer.
2. a. I Overlaget Sandmuld. b. Sandrevler med Mergelstriber, c. Leer.
3. a. Overlaget varierende. b. Leer. c. tørvagtig Jord. d. Sand, hvorunder formodes Leer.
4. a. Sandagtig Jord. b. Gruus og Mergel i Blanding. c. Leer, Kalk, Mergel blandet.
5. a. Mosejord eller Tørv. b. Leermergel, fed. c. rødt, magert Leer.
6. a. feed Leerjord. b. Mosegrund. c. »Hvidleer« (saavidt jeg veed en Blanding af Leer og Mergel med mange Kalkdele). d. guult Leer.
7. a. Tørv. b. Sand eller Leer.

Disse Exempler ere tagne af Gravninger fra 2 til 8 Alens Dybde. Lagenes Mægtighed er ikke maalt, og det Anførte er blot efter Hukommelsen. At iøvrigt Leer findes i mægtigere Lag end de

andre Jordarter, er ganske vist, især forsaavidt det sydlige Langeland angaaer. Paa Langeland pleier man at sige, naar man vil opføre en Bygning, sætte et Steengjerde o. s. v., at man skal grave til Leret inden man lægger Grunden, et Beviis for at det ikke er meget langt borte. Ved en Brønds Gravning i den temmelig høitliggende Haugbølle By, anstillede Hr. Pastoren følgende Jagttagelser. Først kom et mægtigt Lag Madjord, dernæst rødt, tørt Leer, saa blaat, seit, fugtigt Leer, saa et Sandlag, i hvilket Vandet fremkom, derefter Leer, som ikke blev gjennemgravet. Man var trængt 7 til 8 Alen i Jorden. Mergel, vedbliver Hr. Plesner, findes paa Langeland næsten overalt, men er, saavidt min Erfaring gaaer, mere hyppig og almindelig udbredt end mægtig. Kalkmergel findes i Magleby Sogn meget nær Dagen, og har paa nogle Steder, ved at naaes af Ploven, frembragt den frugtbareste Jord jeg kjender. Ogsaa paa mange andre Steder er Mergelen nær. Da Hr. Pastor Plesner engang opdyrkede en Mose i Longelse, kunde han, ved at lade en Plov med smallere Muldfjæl følge en Plov, som tog en bred Fure, pløie Mergelen op. Ved at kaste Grøfter, især i side Egne, finder man næsten allevegne mergelblandet Grund, og det lønner sig godt at føre det Opgravede paa Agerlandet. Reen Kalk har Hr. Plesner ikke seet paa Langeland, undtagen enkelte Kalkstene. Men at Jorden paa flere Steder har en Deel Kalkpartikler, er vist. Endog den Mængde af smaa Snegle med kalkagtige Huse, som findes i flere Tørvemoser, ere Vidner herom.

Saa udbredt Mergelen efter det Foranførte end maa antages at være paa Langeland, saa lidt Mergel saae Forf. dog. Dertil kan vel den Omstændighed have bidraget, at saa Faa mergle endnu. Men udentvivl ligger Mergelen temmelig dybt, den side Grund undtagen. Det eneste Sted, hvor Forfatteren saae Mergel ganske nær Overfladen paa jevn Mark, var i en Veigrøft ikke langt fra Timmerbølle naar man kommer fra Rudkjøbing. Ellers altid i flere Fods Dybde. I de grevelige Skove paa Houer i det nordlige Langeland findes ingen Mergel uden paa de sideste Steder, og det endda meget dybt.

Store Rullesteen ere ikke sjeldne paa Langeland. Især opbrydes endnu mangfoldige Steen i den sydlige Halvdeel. Paafaldende er ofte Stenenes Størrelse. Paa Schousbo lod Eieren, Hr. Proprietair

Pilegaard for ikke længe siden en Steen klove, som ene afgav Materiał til 50 Favne enkelt Steengjærde.

Om de mange Bakker og Høie paa Langeland siger Hr. Proprietair Hastrup, at de samtligen, selv de største, bestaae af forskjellige Jordlag, opkastede fra Sydost af. Ved at gjennemskjære saadanne Banker, paa den sydøstlige Side, har han fundet først eller øverst 4 à 6 Tommer Sand, blandet med Muld, Gruus, Kalk, Mergel og Smaasteen. Dernæst et Lag bruunt Leer og Kalk, blandet med end flere Steen, til $\frac{1}{2}$ Alens Dybde og mere. Saa et Lag guult Sand af $\frac{1}{4}$ Alens Tykkelse. Derpaa et Lag Gruus blandet med Kalk af $\frac{3}{4}$ Alens Tykkelse. Denne Gruusrevle afvexler siden med guult, sandblandet Leer, men Gruset er altid omgivet af en tynd Stribe fiin Kalkmergel. I det gule Leer findes nogen Mergel, men samme holdt intetsteds Stand, førend man kom 6 Alen dybt. Denne Side, nemlig den sydøstlige, er ialmindelighed den frugtbareste, ligesom den nordvestlige den ufrugtbareste. Her er nemlig Solens Indvirkning mindre og Jordbunden mere fast, bestaaende af bruunt eller guult Leer.

Denne Skildring af Bakkerne paa Langeland stadfæstes af Følgende, fra Hr. Forpagter Hansen paa Nedergaard. Bakkerne her paa Landet, især i den nordlige Halvdeel, siger Hr. Hansen, bestaae almindeligviis paa den sydlige Side af Sand eller Gruus, paa den nordlige derimod af Leer. Hvor der gives Sandstrækninger, bestaae Bankerne imidlertid ligeledes heelt af Sand. Ogsaa Hr. Pastor Plesner yttrer om Bakkerne, at deres Bestanddele ere en Blanding af Sand, Gruus, Leer, Mergel, Muld, og at Mergel findes hverken saanær Dagen eller i saa mægtige Lag, som i Moser og dybe Egne.

Alle Bakker paa Langeland blive dyrkede, og mange af dem vise sig meget frugtbare, hvortil Aarsagen for en Deel maa søges i den Gjødske, Qvæget der efterlader sig, naar det om Sommeren i Middagsstunden søger Svale paa Toppen af Bakkerne. Men ialmindelighed ere dog Bakkerne ikke saa frugtbare som det flade Land, deels fordi de mere ere udsatte for Vindenes Indflydelse, deels vel ikke heller have været dyrkede saa omhyggeligen. Paa det saakaldte Blorbjerg forekommer det Forf. endog at have seet Lyng.

Vi omtalte strax i Begyndelsen af denne Characteristik over Langelands Jordbund betydelige Strækninger ved Kysten, som oversvømmes af Havet. Man kalder dem Sylte. De ere, siger Hr. Pastor Plesner, af høist forskjellig Beskaffenhed, og anvendes derefter, deels til Høslet, deels til Græsning. Hvor Grunden er feed, hvor Ferskvand, som kommer fra gode Omegne, haver Vinterstade derpaa, og Søvandet derfor, naar det indtræder, ikke gjennemtrænger Grunden, som allerede er mættet med Ferskvand, der pleier Høbjergningen at være god, og Productet af fortrinlig Beskaffenhed baade for Heste, Køer og Faar. Dette Sylthø taaler megen Regn under Bjergningen, uden at det derfor lider. Det er derfor ikke vanskeligt at indavle, uden i Tilfælde af, at der i Høhøsten indtræffer Høivande, saa at Havet gaaer op paa Syltene, thi da er Arbeidet meget besværligt. Da Sylthøet baade er sundt, behageligt, og tillige et meget nærende Foder for Kreaturerne, og da man ved Jordernes Bonitering har taxeret Syltene lavt, tildeels fordi man ei kjendte deres Værd, saa er det en ikke liden Herlighed paa Langeland, hvor der ellers ikke er Enge, at have en god Sylte til sin Gaard. Hvor Syltgrunden derimod er sandig, mager, og ikke nogensinde oversvømmes af ferskt Vand, men kun af salt Vand, der have Syltene liden, eller ingen Værdi. Det Græs, de frembringe, er af ringe Vært, og tjener kun til at græsse Ungqvæg eller Faar. I de første 4 à 6 Uger af Græstiden er dette Græs vel temmelig kraftigt, men med den tiltagende Sommerhede afgiver det et kraftløst og tillige sparsomt Næringsmiddel, der dog atter noget forbedres naar der falder Regn efter Høst. Jeg har, siger Hr. Plesner, omtrent 10 Tdr. Land af denne Sort mager Sylt til Præstegaarden, og kan derpaa græsse en halv Snees Ungkræ omtrent 8 à 10 Uger af Sommeren. Andre Sylte ere endnu ringere end min*).

*) Om en lille Sylt, tilhørende Gaarden Magaard i Fyen, giver Eieren, Hr. Proprietair Fenger, følgende Underretning: Nærmest Stranden er Grunden sandet, men op mod Agerjorden kold og tørvagtig, hvilket gjelder om største Delen af denne Sylt, saa at i hine tørre Somre, da Græsset gik bort paa Agrene, stod Gaardens Køer dem ypperligt her. Græsset er fyndigt, men kort, og bedst skikket for de mindre Qvægracer. Denne Sylt oversvømmes af Havet af og til fra October

Gode Sylte haves i Magleby Sogn, især ved det store Noer, som gaaer op til Maglebykirke og Forpagtergaarden Brolykke. Søgaard og Nordenbrogaard have saaledes begge omtrent 120 Tdr. Land god Sylt. Ved Indløbet af Noret ere Syltene dog af en ringere Beskaffenhed.

Udmærkede Sylte, maaskee de bedste paa Langeland, haves ved Nørballe- og Kinderballe Noer i Tryggelev Sogn. Her have ikke alene Nørballe- og Kinderballe-Byer, men tillige Forpagtergaarden Knepholm (i gamle Dage Tryggevælde) fortræffelige Enge. Paa den modsatte Side af Landet har Hovedgaarden Hjortholm en ret god Sylt, især siden den af nuværende Eier, Hr. Hastrup, er inddæmmet og indrettet til Vanding, hvorved Høproductionen er stegen fra 18 à 24 Læs Hø til 80, men hvorved denne Sylt naturligviis mere og mere fjerner sig fra Syltengenes Natur.

I Humble Sogn haves en stor Mængde mager Sylt til Risting, Hesselbjerg og Humble Byer. Af Syltene til Hesselbjerg og Ristinge bliver en Strækning overfyget af Sand, som kommer fra Havkysten, og som allerede næsten ganske har fordærvet Syltene, ligesom en Deel Ploieland. Der skal i meget gammel Tid have været et Steengjerde opført langs med Kysten mod Sandflugten, men af samme er intet Spor tilbage. Hr. Pastor Plesners Formand, som var barnfødt i Egnen, kunde erindre, at Jorden foran Risting By var meget frugtbart Agerland. Det skal og oprindeligen have været Leerjord. Men nu prædominerer Sandet paa alle disse Agre, som kun maadeligen lønne Dyrkernes Møie. Det saakaldte Hesselbjerg-Drei*) er nu næsten ganske Sand, og det er at befrygte, at det

---

til Marts, men aldrig om Sommeren, og Oversvømmelserne naae sjeldent over hele Terrainet. Jeg har, siger Hr. Fenger, ingenlunde bemærket mindre Frugtbarhed eller mindre Fynd ved Græsset i de Aar, hvor Oversvømmelserne vare sparsomme, nemlig 3 til 4 Gange om Vinteren. Tvertimod troer jeg at have bemærket en mindre frodig Græsvæxt efter hyppige Oversvømmelser, især naar den paafølgende Sommer har været sparsom paa Regn til at formilde Saltet. Mine Køer blive aldrig syge paa denne Græsgang, om de end ere nok saa meget udsatte for Storm, Slud og Kulde, og deres Melk er federe end paa Kløver.

*) Drei betyder en Landtunge.

samme vil blive Tilfældet med Jorderne foran Risting By. At bemeldte Hesselbjerg Drei, siger Hr. Plesner, i Fortiden har været af en bedre Beskaffenhed end nu og opdyrket, er vel mere end et her gaaende Sagn, ifølge hvilket hver af de 16 Hesselbjerggaarde skal have 2 Tønder Hartkorn for sin Dreipart, fra den Tid da det var bedre Agerland end nu. Dette Sagn stadfæstes og ved en gammel, endnu levende Landinspecteurs Udsagn, at han, under sin mangeaarige Praxi i Danmark, aldrig endnu havde fundet nogen By med saalidet boniteret Land til Tønde Hartkorn. Saavidt Hr. Plesner, Besynderligt, at Grundeierne (Grevskabet Langelands Besiddere) saaledes have kunnet see paa deres Eiendoms Forringelse, uden at tænke paa Midler til at afværge Skaden. — Til Humble Sogn gives ellers ogsaa Høbunds-Sylt baade ved den østre og vestre Kyst. Paa Østkysten har Gaarden Frederiksberg en ret god Sylt af betydeligt Omfang, og paa Vestkysten har Byen Hesselbjerg Part i Syltene ved Norballe- og Kinderballe-Nore.

En meget betydelig Sylt, paa omtrent 200 Tdr. Land, haves til Forpagtergaarden Korsebølle i Tranekjær Sogn ved Østkysten. Om Vinteren sættes denne Sylt under Vand, som igjen om Foraaret udlades ved Lavvande igjennem Sluser med Klap. Det samme gjelder om en stor Sylt, som tilhører Leibølle By i Bødstrup Sogn. Ogsaa ved Faareveile, Klausbølle, Løkkeby og Bøtoft m. fl. St. findes temmelig betydelige Sylte. Om noget kunde gjøres til disse store Strækningers Forbedring og hvad da, seer Forf. sig ikke istand til at give nogen Underretning om. Af hvad han saae ved Leibølle troer han næsten at de staae for længe under Vand om Vinteren.

Naar Syltene undtages, findes kun lidet Engbund paa Langeland. Den saakaldte Tuemose, forhen Tranekjær Sø, er en udmærket god Eng, som tilhører Tranekjær Ladegaard, og som holder omtrent 100 Tdr. Land. Denne Eng sættes om Vinteren under Vand, ved at lede Vandet fra Borgsøen ind paa samme. Nytten af denne Operation beroer paa, at der ikke kommer for megen Nattefrost efter at Vandet er aftappet, thi i saa Fald avles kun lidt Hø, og modsat, falder Høbjergningen rigeligen ud, naar Nattefrost udebliver. Vandets Aftapning skeer langsomt. Paa Hovedgaarden Faareveile anvender den nuværende Eier, Hr. Cossel, stor Flid paa

en Eng-Moses Forbedring. Denne Mose, som bestaaer af løs, rødlig, 1½ til 2 Alen dyb Torvjord, med hvidt Sand nedenunder, er bevoxen med smaa Lyng. Omtrent 30 Tønder Land deraf ere overkjørte med et Lag Jord af 2 til 3 Tommers Tykkelse, for at faae Grønsværen med Lyngen til at raadne og gjøre Plads for bedre Græsarter. Forsøget er faldet meget heldigt ud og bliver fortsat, men Hr. Cossel mener dog at en Overgjødskning med Compost er nødvendig for ganske at opnaae Hensigten. Den Jord, som paakjørtes, er taget af en Forhøining, hvor en Vei skulde anlægges, og bestaaer af Sand, Leer og Mergel. Ingen Forskjel er imidlertid endnu bemærket med Hensyn til Virkningen af disse forskjellige Agregater.

Jalmindelighed lide Jorderne ikke af Fugtighed paa Langeland, hvor de mange Bakker og Høie, formedelst deres ringe Omfang og deres Dannelse, skyde Vandet istedetfor at lade det synke. Kildespring ere derfor ikke meget hyppige, dog findes saadanne hist og her, især ved Strandkanten og i den nordlige Halvdeel, som har den porøseste Overflade. I den sydlige Halvdeel derimod kan stærk Regn eller Tø undertiden give Anledning til Vandstader i Fordybningerne, fordi den lerede Overflade snart er mættet, og det overflødige Vand altsaa trækker hen til de laveste Punkter, hvorfra det ikke altid saa hastigen kan løbe af som det kommer. Ved Nedergaard, mod Enden af en Skov, som gaaer lige til Stranden, svømme Træerne i Vand, og have et saare kummerligt Udseende. Men den skadeligste Fugtighed foraarsage dog Fjordene, eller Norene, naar i varme Somre Vandet bortdunster og Grunden udvikler farlige Miasmer for Sundheden. Den langvarige Feber, hvorunder Langeland for nogle Aar siden led, og som bortrev saa mange Mennesker, havde neppe nogen anden Grund.

Efter saaledes at have gjennemgaaet alt hvad der har været Forf. muligt at tilveiebringe om Jordbundens Beskaffenhed paa Langeland, skride vi til at beskrive de Smaaøer, som ligge Langeland nærmest, og som paa en vis Maade udgjøre en integrerende Deel af samme. De vigtigste ere: Den Bogøe med et Par smaa Holme

i Magleby Noer, tilhørende Grevskabet Langeland. Øerne **Buk**, **Langøe** og **Bogøe** i Lindelse Noer, tilhørende Hovedgaarden Hjortholm. Øerne **Siøe** og **Skovøe** imellem Rudkjøbing og Thorseng, tilhørende Hovedgaarden Nedergaard. **Strynøe** og **Strynøekalv**, tilhørende Grevskabet Langeland.

Øerne i Magleby Noer.

I Magleby Noer ligger en Ø ved Navn **Bogøe** eller **Baagøe**, som i Forbindelse med Holmen **Lillebogøe** indeholder 12 Tdr. Ploieland geom. Maal og 6 Tdr. Land Sylt. Paa sidste er avlet fra 4 til 10 Læs Hø i en Række af over 30 Aar. Ploielandet er meer eller mindre sandet, og er i anførte Tidsrum dyrket saaledes, at det har ligget 6 Aar til Græs for Ungqvæg eller Heste, og derpaa brakket, tilsaaet med Rug uden Gjødning og atter udlagt med Havre og isaaet Klover. Gjødning kunde ikke gives uden ved Søtransport eller paa Is. Der har i ældre Tider været et Boel paa Øen, som nu ligger til Forpagtergaarden Brolykke. En liden Holm i Nærheden, **Borrebjerg**, er ubetydelig og sandet. Af Ploieland har den kun nogle Skjepper.

Øerne i Lindelse Noer.

Den yderste af disse Øer er Holmen **Buk** eller **Bok**. Den er kun en Tønde Land stor, af let Jordbund og uden ferskt Vand, Træer eller Buske. Den bestaaer af en eneste Bakke. Communicationen skeer ved Baade. Den er henlagt til 8 Bønder i Byen Haugbølle, som altsaa hver har **een Skjeppe Land** der. Den pleier at udleies af disse til Huusmænd, som bearbeide den med Hakke og Spade, og besaae den med Korn. Naar den hviler bruges den til Græsning for Faar. Da den ligger meget bequemt for Fiskeri, søge Fiskerne fra den lige over for liggende Ø, Stryn, ofte hertil, og have deres Fiskeredskaber paa Strandkanten i smaa dertil opførte Hytter. Dersom man ved Gravning kunde finde Vand, vilde Holmen afgive en god Plads for en Fisker. Der bringes ingen Gjødning til Holmen.

Langøe (Lang) er omtrent 10 Tdr. Land stor, smaabakket, men flad i Midten. Den har ferskt Vand. Grunden er for det

meste Leer. Afstanden fra nærmeste Kyst paa Halvøen Korse er kun et Par Hundrede Alen, men henved ¼ Miil fra Haugbølle Marker, hvortil den henhører. Communicationen skeer ved Baade, og som en Følge heraf gives den ingen Gjødning. Den er deelt imellem 4 Fæstegaarde under Hjortholms Gods i Haugbølle, og benyttes efter ældgammel Drift til Kornsæd i 3 Aar, og til Græsning i 12 à 15 Aar. Nylig afveeg man fra denne Regel, brakkede den halve Ø 1833 og saaede Vinterraps deri **uden Gjødning**, men efter 15 Aars Faaregræsning, og avlede 1834 en god Afgrøde af Raps, hvilket i et for Rapssæden ellers saa uheldigt Aar havde sin Grund i, at der hverken findes Jordlopper, Piberorme eller Glandsbiller paa dette lille Land. Øen vilde afgive en saare ønskelig Bopæl for 3 à 4 Huusmænd, som tillige dreve Fiskeri, hvortil Øen ligger meget bequemt. Træer og Buske gives der ikke, men Jordbunden er tjenlig for deres Vækst. Tang falder i Mængde.

Bogø, Bovø, er omtrent 60 Tdr. Land stor. Jordbunden for største Deel Leer; eller dog leeragtig, paa enkelte Steder gruset, mod Strandkanten sumpig, og af den saakaldte Sylt, der ofte overskylles af Havet, hvorved mange Smaapytter eller Saltvandsdamme, som paa Langeland kaldes **Diger**, fremstaae. Ved nordlige Vinde gaaer Havet meget hyppigt op over disse Sylte, baade Vinter og Sommer. Paa Øen gives Smaahøie. Der er og ferst Vand i Overflødighed, og endskjøndt der hverken findes Træer eller Buskvæxter, er Øen dog meget vel skikket for dem. Den kunde altsaa, da Jordbunden tillige er god, have afgivet en god Leilighed for et Par Smaagaarde. Nu er den rebet imellem de 8 Gaarde, som Hjortholm eier i Haugbølle By. Lodderne ere afdeelte ved Hegn, tildeels ved Steengjerder, og de drives efter Egnens sædvanlige Driftsmaade. Gjødning kan ved Lavvande føres dertil paa Vogne, dog er Transporten fra Haugbølle baade lang og besværlig. Om Sommeren holdes Gangbro af Bræder i en Længde af omtrent 250 Alen over til Øen. Den maa Malkepigerne passere flere Gange dagligt med deres Malkekander paa Hovedet. Naar Græsningen ophører, tages Gangbræderne bort. Rigelig Tang driver ofte ind paa Øen og benyttes til Gjødning.

Det er ugabenbart, at disse 2 sidste Øers Bebyggelse med Gaarde og Huse havde været mere hensigtsmæssigt, end med stor

Besværlighed og mindre Nytte at drive dem under Haugbølle By som Tilfældet er. Ved Udskiftningen, som for flere Decennier siden er passeret, kunde og burde Udflytning have fundet Sted. Men efter hvilke Principer man da udskiftede, skulle vi snart faae at høre. I Henseende til disse Oers Bebyggelse kom desuden i Betragtning, at Hjortholm, hvorunder de høre, drives ved Hoveri, som man ikke kunde have faaet af de paa Oerne udflyttede Beboere. Ogsaa Tiendens Ydelse i Kjærven, som da gjaldt for et uforkrænkeligt Gode, var en Hindring for disse Oers Bebyggelse.

Der gives endnu 3 Oer eller Holme i Lindelse Noer. De to høre til Lindelse. Den største, nemlig Lindøe, bærer baade Korn og Rapsæd, og er deelt imellem flere Eiere, men ingen boer paa Den. Den har formodentlig samme Jordarter som Langøe og Bogøe. Den tredie, som tilhører Faareveile, er ikke andet end en ubetydelig Holm, som ikke benyttes til noget. Endnu kan her tilføies, at i Havet ved Risting ligge et Par Smaaholme, som ere underkastede Oversvømmelse, men dog benyttes til Faaregræsning. De bestaae af Sand med ubetydeligt Muld i Overlaget. Den største kaldes **Storholm.**

Sise og Skovøe.

Sise er beliggende omtrent 1 Fjerdingvei fra Rudkjøbing. Størstedelen er Sylt. Dog findes endnu Spor af, at den nordlige og nordvestlige Deel, der er noget høiere, har været dyrket. For Tiden tjener Den til at græsse 140 Køer af Nedergaards Hollænderi. Underlaget er Gruus, og derfor holder Græsset ogsaa bedst ud i vaade Sommere, men giver just ikke feed Melk. Almindeligviis haves $\frac{2}{3}$ Fjdg. Smør af Koen, dog naar Meiersken er duelig, svarer Smøret fuldkommen til det langelandske. Den er deelt, ved Jordvold og Rækværk af Stænger, i to Dele, saa at der afvexlende græsses nogle Dage i hver af Afdelingerne. Paa Den findes et Huus indrettet til Melkestue, Smørkjelder og Hestekjerne. Ogsaa haves en Svinestie til 30 Svin. Vand haves tilstrækkeligt, om ikke altid i den ved Huset værende Brønd, saa dog i en god Vanddam, ikke langt fra samme. Ofte, særdeles om Efteraaret, oversvømmes den østlige og sydlige Deel af Den. Hollænderiet søger da Egnen ved Meieri-

huset og andre høie Steder. Mærkelige ere de mange Polder (Tuer), som overalt paa Øen findes, og som skulle hidrøre fra Markmuus (Vandrotter), der fra Strynøe af i stor Mængde gjæstede Øen. Ogsaa sees endnu Rudera af et Batterie fra Svenskernes Tid. Gjødningen af Svinene og Malkepladsen benyttes forendeel i den saakaldte Have tæt ved Huset, hvor Raps og Kommen af Forpagteren paa Nedergaard dyrkes.

Skovøe ligger omtrent 100 Favne vesten for Siøe, er høiere og mere sandet, men ikke saa stor. Nogle smaa Egetræer findes her, hvorimod ikke den mindste Buskt er at see paa Siøe. Her græsses omtrent 60 Stkr. Ungqvæg, nogle Klaade (unge Heste), en Deel Gjæs og 12 til 16 Faar, alt tilhørende Nedergaard. Paa Øen boer en Mand, som har Opsyn med begge Øer, og dyrker en Jordlod af 6 til 7 Tønder Lands Størrelse.

Saavel Køer som Klaade, Ungqvæg, Svin og Meieriredskaber transporteres af Høveriet til og fra Øerne. Første Skeer sidst i May og sidste ved Michaelis. Undertiden om Efteraaret, især i regn- og stormfulde Nætter, forsøger Hollænderiet at svømme over til Langeland. Dette var Tilfældet i den forrige Forpagters Tid, da 56 Køer paa een Gang druknede. Men dette er siden ganske forebygget ved den nuværende Forpagter, Hr. Hansens Foranstaltninger. Han har nemlig ophævet den Skik at lade Kreaturerne svømme til og fra Færgen, og benytter sig af en Pram til at landsætte eller indskibe Kreaturerne. Naar Fare er at befrygte, maa desuden Bestyrer, Piger og Røgter være ved Haanden og vogte Qvæget. Imidlertid gjælder den Regel, at før Michaelis bærer Godseieren Tabet, efter den Tid Forpagteren. Det er især de ældre Køer, som, i overvættes Længsel efter Øvregræsset paa Langeland, give Exemplet til den for dem saa fordærvelige Fart. Der fortælles hvorledes hine 56 Køers Kadavres, som drev ind paa Thorseng, ved Auction solgtes, og efter at være flaaede og rensede, nedsaltedes til Forsendelse. Man bringes herved uvilkaarligen i Erindring, hvad allerede salig Oluffsen fortalte om Kjødtønder, fyldte med Kohoveder! Naar vil man engang ophøre at modarbeide Afsætningen af vore Produkter?

Begge anførte Øer staae for 10 Tdr. 6 Skp. 2 Fdkr. og 2 Alb. Hartkorn, og have efter Begtrup et Areal af 206 Tønder Land.

Strynøe og Strynøekalv.

Omtrent 1 Miil sydvest for Rudkjøbing ligger den frugtbare lille Ø **Stryn**. Strynøekalv iberegnet, leve her paa et Areal af 963 Tdr. Land eller ikke fuldt $\frac{1}{10}$ □ Miil 550 Mennesker (1801—490). Øen hæver sig kun nogle Alen over Havet, er ganske flad, men dog ikke udsat for Oversvømmelser, undtagen ved Udkanterne. Naar nogle Pileplantninger undtages, er Øen ganske bar. Eng haves ikke, men des frugtbarere Agermark. Jorderne ere rigtignok seie og lerede, og i Regnveir kesværlige at dyrke. Men naar enkelte Steder undtages, hvor Madjorden kun er af Plovfures Dybde, haves ialmindelighed en dyb Madjord, paa sine Steder vel endog af en heel Alens Dybde*). Naar Vandet ikke holdes godt af, er Jorden strax suur og kold. Underlaget udgjør som Overskorpen Leer. Under Leret findes overalt Mergel, og det endog langs med Stranden, hvor den etsteds findes af en saa lys Farve, og saadan Textur, at den maaskee kunde tjene til at fabrikere engelsk Steentøi af. Under Mergelen er Sand, og atter under samme Smaasteen i 3 til 4 Alens Dybde. Her fremvælde Vandaarerne. Brøndene ere som en Følge heraf ialmindelighed ikke heller dybere.

Strynøekalv, som med Strynøe udgjør et Sogn, har kun 3 Gaarde. Jorderne ere mere grusede i Overfladen, og Mergelen ligger dybere. Alle Udkanter ligge som Sylt, og benyttes deels til Høslet, deels til at græsse Køerne paa. Hele Øen vilde være udsat for Oversvømmelse, dersom ikke Agerjorden var inddæmmet.

Til Strynøe høre følgende ubeboede Holme. N. V. for Øen, **Vægterholmen** og **Bondeholmen**. Vesten for Strynøekalv i en Linie næsten lige til Øen Birkholm, **Grensholm**, **Bredholm**, **Græsholm** og **Bogen**, der samtligen begrændse det saakaldte Mørkedyb paa Nordsiden. Alle disse Holme ere Sylt og afbenyttes til Høslet og Eftergræsning. Af Bredholm, som er den største, har

*) Hvor frugtbar Jorden er paa Strynøe vil kunne skjønnes deraf, at sidste Sommer (1836) havde Hr. Pastor Petersen 2 Tdr. Land besaaet med Raps, som opriist maalte en Høide af $3\frac{3}{4}$ Alen, og følgeligen var 1 Qvarteer høiere end den Raps ved Berlin, hvorom paa samme Tid i Aviserne gik saa meget Ry.

hver af Sognets Gaardmænd sin Part. Grensholm, Græsholm og Bogen ere overladte til Smeden. Bondeholmen har Sognefogden og Vægterholmen den grevelige Skytte. Vandet er ikke drikkeligt, da Oversvømmelser hyppigen finde Sted. Det salte Vand skader Frugtbarheden. Holmene ere omtrent lige høie alle.

Thorseng.

Denne ved sine ynderige Omgivelser og sin oekonomiske Vigtighed høist mærkværdige Ø, er allerede for 14 Aar siden udførligen beskreven af en af Landets Præster, den nidkjære, med praktisk Aand i høi Grad begavede Hr. Consistorialraad og Pastor F. C. Lund. Beskrivelsen er forsynet med et af Hr. Cancellieraad Theil forfattet specielt Kort, der fortræffeligen oplyser de geographiske Forhold, og endog er istand til at give et Begreb om Egnens Skjønhed. Forfatteren henviser derfor til denne i oekonomisk, statistisk og historisk Henseende lige interessante Beskrivelse, hvor Underretning vil findes om alt hvad her mangler.

Thorsengs Qvadratindhold udgjør omtrent $1\frac{1}{4}$ Miil eller 12,435 Tønder Land, hvorpaa 4014 Mennesker have Ophold. (1801—2960). Landet er deelt i 3 Sogne: Bregninge, Landet og Bjerreby Sogne, hvoraf hvert udgjør et Pastorat for sig. Øens Figur er temmelig uregelmæssig. Dog er Landet længst fra Nord til Syd, hvilken Længde udgjør omtrent 2 Miil. Den største Brede er 1 Miil, naar nemlig Halvøen Vemmenæs udelades, men tages denne med, da $1\frac{1}{2}$ Miil. Hele den nordlige Deel, eller hele Bregninge Sogn, udgjør saa at sige en eneste stor Bakke, der hæver sig gradviis til en Høide af 240 Fod, og hvorfra haves den meest fortryllende Udsigt maaskee i hele Danmark. Denne Bakke fører Navn efter Sognet hvori den ligger. En anden Bakke, dog af langt mindre Omfang og Høide, er Bjerreby Bakke i den sydøstlige Deel af Øen. Resten af Landet er ganske fladt, især den vestlige og sydvestlige Deel, som, betragtet fra Bregninge Banke, har aldeles Udseende af en Marskegn. Denne Deel af Landet, der kun hæver sig lidt over Havfladen, har i ældre Tider sikkert havt betydelige Moser og Enge, og endnu lide Jorderne her undertiden af staaende Vand. Ved Sydenden er Landet endog saa sidt, at det halve af Søby og Skov-

balles Agermark, samt en betydelig Strækning, kaldet Maanen (Maen), ikke sjeldent oversvømmes af Havet, saa at blot den yderste Ende af sidste, en lille Høi med ikke ganske steil Klint, kaldet Vaarøe Knud, efter den By hvortil den hører, rager frem som en Holm. Denne Strækning er altsaa Sylt. Under Feberperioden paa Langelang, leed Thorseng, især dens sydvestlige Deel, meget af samme Syge.

En betydelig Deel af Bregninge Bakke eller Bregninge Sogn, især Bregninge By, Nyby og noget af Bjerne Mark, har lette Sandjorder, som vanskeligen fordrage nogle faa Ugers Torreveir. Paa Toppen af Bakken voxer endog Lyng, men efter som Grunden synker, bliver Jordsmonnet bedre og bedre. Ogsaa en Deel af Halvøen Vemmenæs har temmelig lette Jorder, og i den ovenfor omtalte Sylt (Maanen) bestaaer Overfladen af Sand, blandet med tørvagtig Muld, der i Fordybningerne faaer Overhaand, og efter thorsengsk Sprogbrug kaldes Bomjord. Hele den øvrige Deel af Landet, eller omtrent $\frac{3}{4}$ af dets Areal, har i det hele gode Jorder, med en passende Blanding af Leer og Sand, som ialmindelighed ikke heller er blottet for Levninger af organiske Stoffe. Forholdet imellem Sandet og Leret er vistnok forskjelligt, dog prædominerer som oftest Sandet, og seie eller tunge Leerjorder ere sjeldne. Den muldrigste Jord have Slots-Lokkerne, de saakaldte Haver (smaa indhegnede Lodder ved Skipperbyen Troense), Byerne Strammelse, Lundby, Meelby, Gjæssinge, Søeby, Bjerreby og Stjoul, alle i den sydlige Halvdeel af Øen. Dog undtages herfra Udflytterne, thi overalt er den byfaldne Jord den muldrigste. Her kan fremvises den Tofte, som i 15 Aar i Rad bar Kornsæd, og som dog efter 3 Aars Udlæg med Klover igjen gav særdeles gode Afgrøder. Imidlertid viser Erfaring at Jorderne paa Udmarkerne, hvor dygtige Mænd ere komne til Gaardene og Mergling er anvendt, meget vel ere skikkede til at modtage Forbedring.

Som Underlag findes ialmindelighed Leer paa Thorseng. Dette er endog hist og her Tilfældet med Bregninge Sogns høie Jorder, saa at selv i de høieste Partier af Bregninge Banke Leer graves. Ogsaa Syltemaen (Maanen) har fast Leer til Underlag, de høie Steder undtagne, hvorunder Sand ligger, og Vaarøeknude bestaaer

meest af Leer. Brøndene ere ialmindelighed af 6 til 10 Alens Dybde. Efter Udsigende af en Mand, som har befattet sig meget med at sætte Brønde paa Øen, maa man ialmindelighed grave til man naaer hvidgraat Sand, førend man kan være sikker paa overflødigt Vand. Consistorialraad Lund, som 1826 lod grave en Brønd af lidt over 5 Alens Dybde, fandt under Jordskorpen stærkgruset Leer, omtrent 1 Alen derefter et tykt Lag Qvaller, det er Gruus med smaa Steen, og siden efter Leer, derpaa grovt Sand.

Mergel, som forhen antoges at være sjelden og lidet kalkrig paa Thorseng, viser sig nu, da den søges, paa mange Steder, især i den vestlige Deel af Landet, og af en meget god Beskaffenhed. Den ligger 1 til 2 Alen, vel ogsaa dybere, under Overfladen, og er af hvidgraa, rødbruun eller blaalig Farve, undertiden blandet med Kride. Med Dybden tiltager Materiens Haardhed. Kun hos een Mand endnu svandt Mergelen i 3 Alens Dybde, og i dens Sted kom fiint Sand.

For Tiden er Øen fattig paa Eng, og det lidet som haves er endog af en maadelig Beskaffenhed. I den side Strækning, som adskiller Halvøen Vemmenæs fra det øvrige Thorseng, findes nogle Eng- og Rørpletter. Landet Præstegaard, med et Areal af 70 Tdr. Agerland, avler ikke mere end 4 Læs Enghø. Om tvende ved Inddæmning af Havet vundne Enge vil i næste Kapitel blive Tale.

Maanen er indtil for faa Aar siden, da noget deraf opdyrkedes, stedse afbenyttet til Græsning for malkende Køer og for Ungqvæg. Sjeldent kom en daarlig Hest derud, og Faarene ere af Frygt for Høivandet i de senere Aar holdte derfra. Græsningen er fiin og derfor mere melkedrivende end fedende, men overflødig Næring har den aldrig givet. Saasnart der bliver Plads paa Agermarken, hen i August, tages ialmindelighed de bedste malkende Køer fra Maanen for ikke at sætte Melken.

Til Thorseng høre 5 ubeboede smaa Holme, som ligge deels i Svendborg Sund, deels synden for Landet. De benyttes, hvor de ikke ere aldeles sterile, til Græsning.

Thorseng er rig paa Vildt, især Daahjorte, men som ofte gjøre megen Skade. Rapsavlen kan saaledes ikke indføres paa Thorseng, da Dyrene altid fordærve den om Vinteren. Imidlertid er i

den senere Tid Dyrenes Antal noget formindsket ved at skyde flere end ellers.

Thurøe.

Thurøe, en yndig lille Ø, østen for Thorseng, bestaaer af to i den østre Ende forenede parallellobende Landstrimler, som indeslutte en lang smal Bugt med meget dybt Vand. Om denne Ø, som ikke lidet bidrager til at forskjønne Landskabet omkring Thorseng, gaaer Sagnet, at den i ældre Tider har været aldeles bevoxen med Skov, og kun havt enkelte Beboere ved Kysten, der nærede sig ved Fiskeri. Thurinerne (Øens Beboere) have ogsaa altid betragtet Søen som deres Element, og først i den senere Tid, efter Skovenes Aftagelse og Folkemængdens Forøgelse, lagt dem efter Agerbrug.

Som en Følge af Øens forrige Tilstand er Jordbunden ikke heller synderlig frugtbar. Agerskorpen har en Dybde af 4 til 6 Tommer, og bestaaer deels af skjøre Leerjorder med lidet Muld, deels af rødt Sand. De fleste Steder er Underlaget af en porøs Beskaffenhed, tildeels sandet. Naar man graver Brønde har man sjeldent over 3 à 4 Alen Leer at gjennemgrave, herpaa følger Sand, og 7 til 8 Alen nede i Sandet har man Vand. Dette, i Forening med den Omstændighed, at Øen overalt hæver sig betydeligen over Havet, gjør dens Overflade end tørrere. Forresten er Øen ganske flad med steil Klint paa Sydsiden, men deklinerende Plan paa Nordsiden. Efter Begtrup udgjør Thurøes Areal 1381 Tønder Land, og efter sidste Tælling have 650 Mennesker deres faste Ophold her, hvilket udgjør 4700 Mennesker paa Qvadratmilen.

Dreiøe, Skarøe, Hjortøe, Birkholm.

Om disse 4 Øer, som udgjøre et Sogn og som ligge 1 Fjerdingvei til 1 Miil fra hinanden, haves en ligesaa interessant som lunefuld Beskrivelse af afdøde Pastor Tommerup. Vi henvise saa meget hellere til denne Beskrivelse som meget af hvad den indeholder ikke hører under den Plan, her følges.

Dreiøe har en Længde af 3 Fjerdingvei og er høist $\frac{1}{4}$ Miil bred. Øen bestaaer af to Dele, den saakaldte Skov og det egentlige Dreiøe, som ved Høivande undertiden fraskilles, derved at Jordtungen

(Dreiet), der forbinder dem, overſvømmes. Ved Skoven forſtaaes ingenlunde noget ſkovbegroet Parti, thi ſamme er ligeſaa bar ſom den øvrige Deel af Øen, men et, ſandſynligviis i fordums Dage med Skov prydet Strøg. Denne ſaakaldte Skov ligger i den veſtlige Ende af Øen.

Dreiøe hæver ſig temmelig over Havfladen, iſær har Skoven en høi Beliggenhed med bratte Klinter, ſom undergraves af Havet, ſaa at en mærkelig Formindſkelſe af Grunden er kjendelig. Paa 3 Steder iſær, findes ſide Strøg, udſatte for Overſvømmelſe. Disſe ere: Meilhovedet ved den veſtre Ende af Øen, Hyldehovedet paa den nordre Side, Fæleden paa den ſyndre Side. De bedre Dele af disſe Sylte fredes til Engſlet, Reſten afbenyttes til Græsning. Naar disſe ſide Strækninger, ſom for en ſtor Deel beſtaae af Sand eller Gruus, undtages, har Dreiøe fortrinlige Leerjorder, ſom paa det egentlige Dreiøe, ved at gjødes hvert andet Aar, ere bragte til en ſtor Rigdom af Muld i ½ Alens Dybde. Skoven, ſom aldrig, før den nylig paſſerede Udſkiftning, har faaet Gjødſke, har kun Muld i 1 Qvarteers Dybde. Næſten over hele Øen findes Mergel, ſelv ved Strandkanten, hvor ſamme ved Landingen var det første, der tiltrak ſig Forfatterens Opmærkſomhed. Dog overtræffer Skoven i ſaa Henſeende den øvrige Deel af Øen. Udflytterne paa Skoven have fundet Vand i 7 til 8 Alens Dybde. I Dreiøe By derimod ere Brøndene 13 til 14 Alen dybe.

Til Dreiøe høre 3 Holme: Grydholm, ſom for Tiden dog ikke er andet end en Gruus- eller Stenhob, Græsholm, ſom er den bedſte og græsſer 20 Faar, Flæskholm, ſom græsſer 10 Faar. Der er intet drikkeligt Vand paa nogen af disſe Holme, ſom om Vinteren og Efteraaret næſten altid ſtaae under Vand.

Skarøes Længde er omtrent ½ Miil, og paa bredeſte Sted henimod 1 Fjerdingvei. Jorderne ere lerede og af god Bonitet. Skarøe er aldeles flad og kun lidet høiere end Havet, dog overſvømmes kun det ſaakaldte Rev ved den veſtre Ende og Fæleden i den øſtre Ende, men disſe Strækninger ere temmelig betydelige.

Hjortøe og Birkholm ere omtrent lige ſtore, nemlig en Fjerdingvei lange og neppe en halv Fjerdingvei brede. Jorderne ere ikke ſaa gode ſom paa Dreiøe eller Skarøe. De ere løſere og Under-

laget paa Hjortøe er rødt Sand. Begge Øer ere meget flade og side, dog oversvømmes kun Udkanterne paa Hjortøe, hvorimod Birkholm sikkert for længe siden vilde have været ubeboet, dersom ikke den høieste Deel af Øen var inddiget. Salig Tommerup fortæller, at en Mand fra Birkholm, som engang i stort Høivande seilede fra Marstal, kastede Anker i sin Forstue, og fandt Kone og Børn paa Loftet, hvor de med Dynerne i Favn havde reddet sig.

Hjortøe har 3 Holme: Hjelmshoved, som ploies og er omtrent 20 Tdr. Land stort. Der kjøres dertil, og er Vandet høit, lader man Bunden af Vognen være tom, og stiller Sæden, f. E., paa den øverste Kant af Høhaverne. Veien er dog besværlig, paa Grund af de utallige Steen. Den anden Holm hedder Odden. Den kan græsse 16 Køer, og drikkeligt Vand til dem haves. Den tredie, Meilholm, er mindre, men bekjendt for sine gode Græsgange, ligesom overhoved baade Hjortøe og Birkholm Sylte høre til de bedste ved Smaaøerne. Birkholm har en betydelig Høbjergning, og sælger endog Hø til Ærøe.

Dreise Sogn udgjør maaskee det meest adsplittede Skolediſtrict i Danmark. Skolelærer-Embedet er derfor meget besværligt. Om Sommeren faae Børnene paa Dreise kun Underviisning en halv Dag ugentligt. Den øvrige Tid anvendes skifteviis Uge for Uge paa de 3 andre Øer, men paa disse gives ingen Underviisning om Vinteren, hvorimod de Børn, som udskrives til Confirmation, ere hele Vinteren paa Dreise til stadig Underviisning.

Auernakøe.

Denne lille Ø, hvis Qvadrat-Indhold er 974 Tdr. Land, og skylder af 58 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. ufrit Ager og Engs Hartkorn, er unægteligen den smukkeste og behageligste af alle de Smaaøer, som ligge synden og vesten for Thorseng. Ikke over 1 Miil fra Faaborg, er Communicationen med Fyen ikke besværlig, og Udsigten til samme, da Afstanden ikke er stort over $\frac{1}{2}$ Miil, saare fornøielig. Selve Øen frembyder ikke liden Afvexling. Ligesom Dreise, er den adskilt i to Dele, der alene staae i Forbindelse ved en nogle faa Favne bred og temmelig lang Jordtunge, som stundom endog skjules af Havet. Men her er det den østlige Deel, der er den høieste, og en stor Deel af

samme bestaaer endog af høie Banker, hvoraf den høieste sikkert hæver sig 100 Fod over Havfladen, en Høide, ingen anden af Smaaøerne naaer. Denne Deel af Øen kaldes Korshavn. Den har en By af samme Navn, og er fortiden aldeles bar, men har sandsynligviis i fordums Dage havt god Skov, da efter et gammelt Document, som opbevares i Præstegaarden, Præsten aarlig skulde have 12 Læs Brænde af Korshavns Skov. Jordbunden paa Bankerne er sandig, dog findes der intet Lyng og der voxer ret godt Græs. Paa de lavere Steder og i Dalene er Græsset endog fortrinligt. Disse Banker ere derfor vist skikkede til at cultiveres, men de befinde sig i en meget raa Tilstand, især sees en Mængde store Steen at rage frem af Agerskorpen. Indtil for faa Aar siden tjente disse Banker til et Overdrev, men som nu er udskiftet.

Den anden Deel af Øen bestaaer af de to Byer Auernakøe og Munke. Egnen er her mere sumpet og Vegetationen frodigere. Buskager af Ask og Piil omgive Auernakøe By, og Munke Byes Situation er ret net. Den lille Kirke imellem begge tager sig ogsaa meget godt ud. Jordbunden bestaaer ialmindelighed af muldblandet Leerjord, med Leer til Underlag. Paa mangfoldige Steder findes fortrinlig Mergel, især Leermergel. Om Korshavns Banker indeholde Mergel er ikke endnu undersøgt. Til Byen Auernakøe hører en Udmark ved Stranden. Meget deraf er ret god Jord, men meget kan ikke anvendes til andet end Græsning, da Stranden ved Høivande gaaer derover; dog er Græsningen god. Engbunden til Auernakøe er høist ubetydelig. Ogsaa paa Auernak klages over at Havet underskjærer Klinterne og bortfører Grunden.

Imellem Auernak og Fyen ligger:

Bjørnøe, Svelmøe og Lille Svelmøe.

Forfatteren har ikke været paa nogen af disse Øer. At de ligge høit er tydeligt nok at see naar man seiler dem forbi. Ogsaa synes det at Jordbunden er god, i det mindste paa Bjørnøe. Lille Svelmøe er kun en Holm. Svelmøe har saavidt vides kun 2 Gaarde, og Bjørnøe, der er den største og efter Begtrup har et Areal af 268 Tønder Land, er Landsogn til Faaborg. Meer seer Forfatteren sig ikke istand til at meddele, disse Øer betræffende.

Lyøe.

Lyøe regnes ialmindelighed at have 1 Miil i Omkreds. Denne Øes Areal er 1,102 Tønder Land geom. Maal. Den vestlige Halvdeel er flad og temmelig siid ved Udkanterne, dog ikke saa siid at Havet kan naae over Agerlandet. Den østlige Halvdeel er meget høiere og tillige banket, da den er gjennemskaaren af een mindre og to større Dale, af hvilke den ene indeholder en vidtløftig Tørvemose foruden nogen Engbund, den anden foruden Tørv- og Engbund tillige ved Enden en, i Forhold til Landets Omfang, temmelig stor Sø. Iøvrigt er den Engbund, som hist og her findes paa Øen, høist ubetydelig. Den østlige Halvdeel af Øen er paa den sydlige Side omgiven af høie Klinter, som indeholde Leer og Mergel, men som ved Høivande underskæres af Havet, hvorved Arealet formindskes.

Lyøe har gode, frugtbare, muldblandede Leerjorder, især i den østlige Deel. I den vestlige ere Jorderne mere seie, hvorfor, og da Beliggenheden er flad, det overflødige Vand ikke heller uden Grøfter finder Afløb. Over hele Øen haves Leer til Underlag 6 til 10 Tommer under Overfladen. Ved Gravning af Brønde finder man intet uden Leer, i almindelighed rødt Leer, sjeldent Blaaleer. Mergel findes hist og her. Blandt flere store Steen, som ligge adspredte i den vestlige Deel af Øen, fortjener at bemærkes den saakaldte Klokkesteen, en stor Steen, der hviler paa 4 andre, og giver, naar man slaaer paa den med en anden Steen, en Lyd, der meget ligner Lyden af en Klokke.

Ved den nordvestlige Ende af Øen ligger et Overdrev paa circa 80 Tdr. Land, som i Fælledskab afbenyttes til Græsning for Faar og Ungqvæg. Kun 10 à 12 Tdr. Land af dette Areal ere tjenlige til at tages under Cultur. Det Øvrige enten overskylles af Stranden, som ved Høivande gaaer ned i en Indsøe med fladt Vand, der i mange Bugter og Krumninger gjennemskærer dette Overdrev, eller det bestaaer af en stor, sandet Strækning, det saakaldte Lyøe Rev, bag hvilket er en fortrinlig Havn. Paa dette Rev, ligesom paa de forhen omtalte Holme, sees til fine Tider Graaænder, Gravgæs, Viber, Strandmaager, Strandskader, Terner, Regnspurve, Brokfugle, Bruusener, Rødbener, Ryller, Bruushøns o. s. v. Af

Harer er der en stor Mængde paa Lyøe ligesom paa Auernak, Dreiøe og Hjortøe.

Næst Auernakøe er Lyøe den behageligste af Smaaøerne i dette Strøg. Den østlige Deel er ret smuk, især naar den staaer i sin fulde Flor med frodig Sæd. Ogsaa Lyøe By seer meget ordentlig ud. Kirken, med Præstegaardens Have ved Siden, tager sig ret godt ud fra den ligefor beliggende Præstegaard.

Ilumøe, Viøe, Horsehoved.

Disse 3 Øer ligge i den Bugt, Horne Landet paa dens Nordside danner med Fyen. De udgiøre alle 3 en sammenhængende lang Strimmel. Ilumøe er over 1 Miil i Omkreds og er for det meste flad. Dens Areal udgjør 156 Tdr. Land. Viøe indeholder omtrent 29 Tdr. Land og er høiere. Horsehoved udgjør 4 Tdr. Land og forbinder begge foranførte Smaaøer. Ved Høivande overskylles Horsehoved, hvorved stundom Cummunicationen imellem Ilumøe og Viøe i flere Dage afskæres. Endeel af Ilumøe oversvømmes ogsaa. Viøe er derimod fri for Oversvømmelser, men Havet underskærer Kysten. Paa Ilumøe ere 2 Gaarde, under hvilke Viøe og Horsehoved drives af den ene Fæster. Jorderne ere sandede, dog har Ilumøe nogle muldblandede Jorder.

Sprogøe, Vresen.

Om disse to Øer, som ligge i det store Belt, vides kun Følgende:

Sprogøe har et Areal af 27 Tønder Land (efter Begtrup) til 1 Td. 5 Skp. 1 Fdkr. og 1 Alb. Hartkorn. Den hørte fordum under Stamhuset Juelsbjerg i Fyen, men tilhører nu General-Postdirectionen. Landet er temmelig fladt i den vestre Ende, men har en høi Banke i den østre, hvor der findes Spor eller Rudera af en Vikingeborg. Denne Banke eller Klint undermineres meer og meer af Havet, og 1824 var Den nærved at gjennemskæres af Strømmen, hvilket dog blev forebygget ved en Steendæmning. Den er af Vigtighed for Overfarten i Isvintre. I de senere Aar er indrettet et meget beqvemt Gjæstgiversted paa samme og Gjæstgiveren driver Avlsbrug, samt har Opsyn med det derværende Fyr.

Vresen er en lille ubeboet Ø, der er omgiven af farlige Sandgrunde og bliver brugt til Græsning for nogle Kreaturer. Den antages at høre til Broholm. Langesund er en Sandrevle, der gaaer ud fra Vresen og kun er tør ved Lavvande.

Næsten alle de her omtalte Øer have meget grundt Vand ved deres Kyster, ofte i en heel Fjerdingveis Afstand og mere fra Landet. Sundet imellem Thorseng, Fyen og Thurø har maaskee det dybeste Vand, og armerede Brigger samt ikke for dybt gaaende Fregatter passere her. Men imellem Thurø og Fyen er strax igjen fladt Vand. Det samme er Tilfældet med den øvrige Kyst af Thorseng. Langs Østkysten af Langeland er Havet dybt og Skibene seile her tæt ind til Landet. Imellem Fyen, Thorseng og Langeland derimod, er kun en smal Rende seilbar, som ved Søemærker er gjort kjendelig. Imellem Thorseng og Strynø (over ½ Miil) kan man næsten heelt igjennem see Havbunden og stage sig frem, og saa fremdeles mange andre Steder. Landingen eller Indskibningen ved de fleste af Smaaøerne er derfor, ved sædvanligt Vande, forbunden med Besværligheder for Baadførerne, da disse som oftest maae bære de Reisende til og fra Baadene et langt Stykke i Vandet. Visse Steder har man hertil et Slags flade Kasser eller Truge, hvormed to Mand kunne stage frem. Ogsaa betjener man sig hertil af Vogne, men Beslaget ruster og Træet fordærves. En anden Omstændighed, som ikke mindre vanskeliggjør Seiladsen, er den uhyre Mængde store Steen, som ligge paa Havbunden omkring alle Øer, ofte i en vid Afstand fra Kysterne, saa at man sjeldent undgaaer at støde paa een eller anden Steen med Baadene.

Uagtet alle disse Vanskeligheder hører man dog ikke at der hændes Ulykker, foranledigede af disse Hindringer. For 3 Aar siden kom rigtignok et fransk Skib paa Grund uden for Korshavns høie Klint, men det var kun af Uagtsomhed og fordi ingen Lods var ombord. Ved tilkomne Lodser og Hjælp af en Deel Mandskab, blev Skibet snart flot igjen, og fortsatte sin Curs uden at have taget videre Skade. Hyppigere ere derimod de Ulykker, Vindkast afstedkomme. For nogle Aar siden kantrede en Baad med 2 unge Mennesker mellem Thorseng og Thurø og de tilsatte Livet. For et Par Aar siden sank paa samme Sted en armeret Brig, som rammedes af

en Virvelvind. Og for ikke længe siden blev en Mand i en stærk Blæst kastet over Bord ikke langt fra Skarøe etc. etc.

Saare fornøielig er ellers Farten langs den fyenske Kyst og især igjennem Svendborg Sund, hvad enten man kommer fra Osten eller Vesten. Selv Seiladsen imellem de mindre Øer har sine Behageligheder. Med Forundring betragter den Uvante Gjenstandene, naar de første Gang vise sig paa Horizonten. Huse, Kirker, Veirmøller, alt synes at staae i Vand, og med spændt Forventning iagttager man Udfaldet af denne Vision. Ogsaa de mange Fugle, som opholde sig paa Holmene, eller de store Steen omkring disse, tiltrække sig den Fremmedes Opmærksomhed. Især tage de store Soravne, som i lange Rækker ere posterede paa Stenene, sig pudseerligt ud. Man troer at see hele Compagnier af Krigsfolk, som betænkningsfulde vente et Angreb.

Anstilles en Betragtning over hvad der i dette Kapitel er fremstillet, kan man ikke andet end give Hr. Professor Forchhammer Medhold i, at de 2 yngste Dannelser hos os ere **Kullesteens-formationen** og den senere, ved store Oversvømmelser bevirkede, **Alformation.** Betragter man nemlig den høie Bjergryg i den sydvestlige Deel af Fyen, dens uden mindste Orden affatte nærmere Bestanddele, de store Steen, som findes i og ovenpaa samme, vidner alt dette nokſom om, at en mægtig, indvortes Kraft (Ildens) har her været virksom, og hævet disse uhyre Masser ligesom hele Landet af Havets Bund. Men at ogsaa Havet har udøvet sin Magt, er tydeligt nok at see omkring alle Øer. Og den, som har beseilet det Archipel, vi nys have beskrevet, betragtet de mange flade, side Strækninger ved de fleste af Øerne, den flade Strand og de mange store Steen, Havbunden er opfyldt med, de Leer- og Mergellag, de fleste af Øerne hvile paa og som endog lade sig forfølge under Havet, de forskjellige Lag, hvoraf Bankerne paa Langeland bestaae o. s. v., kort, den som har tænkt over alt dette, vil vist ikke heller finde den i Thorsengs Beskrivelse fremsatte Hypothese urimelig, at Langeland, Ærøe og Thorseng med mellemliggende Øer i de ældste Tider have udgjort eet med Fyen sammenhængende Land, som ved Vandets voldsomme Indtrængen fra Belterne er blevet oversvømmet og

adskilt. Men vi skulle ikke foregribe vore Læsere i deres Betragtninger, og for at unde dem Ro hertil, slutte vi hermed dette Kapitel.

2.

Kilder, Indsøer, Aaer, Bække. Vandets Beskaffenhed, Til- eller Utilstrækkelighed. Udgrøftninger, Udtørringer af Søer og Moser. Inddæmninger af Stranden.

Kilder.

Mange og betydelige ere Kilderne i Amtets Andeel af Fyen. Især er Strøget syden for Bjergryggen rigt herpaa. I Skaarup Sogn, østen for Svendborg, vrimler det af Kilder langs med Stranden. Een af dem driver endog en Mølle (Skovmølle). Svendborg har ligeledes flere Kilder, hvoraf den betydeligste er **Pibekilden**, som benyttes i Fælledskab af hele Byen, og dertil endnu forsyner 20 Gaarde med Springvand. Een af Møllerne i Svendborg (Grubbemøllen), drives, uden andet Tilløb, ved een eneste Kilde. Ved St. Jørgensgaard findes mange Kildevæld i Nærheden af Stranden. Hvidkilde har en betydelig Kilde i et Haveanlæg kaldet Amalielyst, og som før har drevet en Mølle. Betydelige Kilder findes ved **Kaleko**, 1 Fjerdingvei fra Faaborg. **Trante Mølle**, paa den østlige Side af Bankerne i Vesterhæsinge Sogn, drives ved en Kilde, Pontoppidan allerede omtaler, og som desforuden forsyner 2 andre nedenfor liggende Møller med deres meste Vand. I Frørup Sogn findes en saakaldt Helligkilde, som St. Hans Aften stærkt besøges af Syge, Halte og Blinde, og hvor med det samme, som forstaaer sig, holdes et Slags Marked med Hvedebrød, Potter o. s. v. I Ørbæk fremvælde paa Byens Gader flere Kilder jevnsides hinanden. Rige Kilder findes ved Lykkesholm. Paa Hesselagergaard fremkom paa eengang sidste Sommer (1835) en meget betydelig Kilde i en Mergelgrav. Overflod af Kilder haves ved **Rødkilde**. Den betydelige, 30 Tdr. Land store, Have er fuld af dem, ligeledes Gaardens øvrige Omgivelser, og paa Marken sees ofte Vandet med

Kraft at vælde frem paa selve Toppen af Forhøiningerne. De fleste af disse Kilder, især de, som flyde i Havet, føre mineralske Dele med sig, saa at alt, hvad Vandet kommer til at berøre, farves rødt af samme, hvoraf sandsynligviis Gaardens Navn deriverer. Den Jernal og Kalktuf, her findes, skyldes vist ogsaa disse Kilder.

Paa Øerne findes ikke saa stor Rigdom af Kilder. Dog har ogsaa Thorseng en Helligkilde ved Foden af Bregninge Banke, og hvorfra Valdemars Slot forsynes med Springvand. Andre mindre Kilder findes desuden ved bemeldte Banke. Thurøe har langs med Strandkanten en Mængde ypperlige Kilder, som udentvivl ere at tilskrive det sandede Underlag. Paa Langeland falde Kilderne mere sjeldne og af mindre Betydenhed. De vigtigste findes under Bobjerg ved Haugtolle, under Humble Kirkebakke, ved Hjortholm, Tranekjær, Forpagtergaarden Nygaard paa Hou, neden for een af Sandmarkerne, og adskillige andre Steder. Drøse har 3 Kilder, Auernakke adskillige gode, især paa Korshavn, og bekjendt nok er Valdemarskilde paa Lyse.

Indsøer.

Den største Indsø i Svendborg Amt og hele Fyen er Arre-Sø eller Flemminge-Sø, paa Vestsiden af Landet, inden for Bjergryggen, ikke langt fra Trolleborg. Den er omtrent ½ Miil lang og 1½ Miil i Omkreds. Bredderne ere for det meste faste, dog findes enkelte bløde Enge, især ved Solletup, der, som før omtalt, her har en stor Eng. Dybden formenes at være 4 à 5 Alen klart Vand. Søen er rig paa Aal, Gjedder og Aborrer. Aalen er især af ualmindelig Størrelse. Af Fuglevildt findes kun Ænder. Lodtagne i Søen ere Grevskabet Muckadell, Baroniet Trolleborg og Stamhuset Sandholt.

Norden for Flemminge Sø ligger Søbøe Sø, som er omtrent ½ Miil i Omkreds. Bredderne ere for det meste begroede med Rør og Siv, tildeels ogsaa faste. Søen er temmelig dyb, og der skal være godt Fiskeri.

Omkring Trolleborg ligge følgende Søer, hvortil Baroniet ene har Tilstød. Brændegaards Sø, som er lidt mindre end Flemminge Sø. Nørre Sø, som omtrent er halv saa stor, men den smukkeste,

overalt bekrandset af smukt grupperede Bøgeskove. Paspaa Sø ved Hyppet, som omtrent er 1 Td. Land stor, men meget dyb, Sagnet siger endog bundløs. Trolleborg har desuden Fiskedamme i Granskovene og ved Egneborg. Saavel Søerne som Dammene ere temmelig fiskerige. Der findes Gjedder, Aborrer, Suder og Karusser. Karper gives ikke i nogen Overflodighed.

Ved Faaborg, tæt ind til Byen, paa dens nordøstlige Side, ligger en Ferskvandssø, som kaldes Sundet. Denne Sø er omtrent ½ Miil i Omkreds, med en Dybde af ½ til 3 Alen. Bredderne ere sumpige og begroede med Rør, som meer og meer udbrede dem i Søen. Lodtagne ere Hvedholm, Holsteenhuus og Faaborg.

I Nærheden af Hvidkilde, omtrent 1 Miil vesten for Svendborg, ligge 4 Søer: Sørup Sø, Hvidkilde Sø, Nielstrup Sø og Ollerup Sø. Af disse er Hvidkilde Sø den største, maaskee 100 Tdr. Land stor, Ollerup Sø er endeel mindre, Sørup Sø endnu mindre. Nielstrup Sø er meget lille, og egentlig kun en Udvidelse af Aaen. Ollerup- og Sørup-Sø ere de dybeste. Hvidkilde- og Nielstrup Sø have kun en ringe Dybde. I Hvidkilde Sø findes 3 Holme, begroede med Træer, og som end mere bidrage til at forskjønne denne smukke Sø. Sørup Sø har sit Vand af Væld i selve Søen, og af et Par smaa Bække. Fra Sørup Sø løber Vandet til Hvidkilde Sø, som tillige har Tilløb fra flere Kilder. Nielstrup Sø modtager Vandet fra Hvidkilde Sø, og Ollerup Sø fra Nielstrup Sø. Tilsidst strømmer Vandet ad Havet til i en Bæk, som gjør Skjel imellem Vester- og Østerskjerninge Sogne. Alle disse Søer ere fiskerige. Der fanges Gjedder, Aborrer, Suder og Brasen. Ved Hvidkilde Sø haves god Jagt af Ænder og Vildgjæs, ogsaa Heire yngle her. Hvidkilde Sø og Sørup Sø tilhøre Hvidkilde alene. Nielstrup Sø tilhører Hvidkilde og Skjoldemose. Ollerup Sø tilhører Hvidkilde, Skjoldemose, Præsten i Østerskjerninge samt nogle Selveiere i Ollerup. Disse Efterretninger skyldes fornemmeligen Hr. Pastor Bredsdorff i St. Jørgensgaard.

I Ringe Sogn, 3 Miil norden for Svendborg, ligger tæt nedenfor Præstegaarden en lille Sø, Ringe Sø kaldet. Den har tilforn været mere end dobbelt saa stor, og groer hvert Aar meer og meer efter. Den er saa fyldt med Mudder, at der om Sommeren,

hvor der er dybest, ikke er over en Alen Vand. Søen skal have havt Overflødighed af Gjedder, Karusser, Suder, Skaller, Aborrer og Aal. Nu findes kun de fire første Fiskearter (vide Pastor Leerbechs Beskrivelse af Ringe Sogn).

Fjellerup Sø, i den nordlige Kant af Gieslev Sogn, er 14 Tdr. Land stor, meget fiskerig, og fra 4 til 12 Alen dyb. De almindelige Fisk ere Aborrer og Gjedder, dog ogsaa enkelte Brasen. Søen hører under Lykkesholm.

Andre Smaasøer ere: Gudme Sø i Gudme Sogn, Lykkesholms 2 Søer, Flødstrup Sø i Flødstrup Sogn, men hvorom Forfatteren ikke har andet at bemærke, end at de ligge i Gudme- og Vinding-Herred, og tilhøre, den første Stamhuset Glorup, de to næste Hovedgaarden Lykkesholm, og den sidste de tilstødende Selveiere.

Juulby Sø i Vinding Herred er omtrent 40 Tdr. Land stor. Gjedder og Aborrer fiskes. Juelsberg og Baroniet Holkenhavn have Tilstød. Søen har før været lidt større, men for nogle Aar siden blev Aaen i det trange Dalløb ved Ladegaards Bakkerne noget udgravet, hvilket i Forening med en Række af tørre Somre har formindsket Søen lidt. Ellers tilgroer Juulby Sø nok ikke. Fra Søen gaaer Vandet til den saakaldte Ladegaards Sø tæt under Nyborg Fæstningsværker, og derfra ind i Byen.

Langeland har 2 Ferskvandssøer: Borg Søen, ved Tranekjær Slot, og Steengade Sø, begge i den nordlige Halvdeel af Landet. Om disse Søer har Hr. Kammerjunker Bretton meddeelt Forfatteren Følgende:

Steengade Sø antager jeg at være 150 til 170 Tdr. Land stor. Sidste er temmelig dyb, derimod groer Steengade Sø meget op, og vil udentvivl inden et Seculum ikke existere mere som Sø. Fiskeriet i samme er ikke af Betydenhed. Heller ikke i Bergsøen. Gjedder og Aal ere de væsentligste Fisk, som fanges i disse Søer, forøvrigt ikkun smaa Fisk. Af Fuglevildt findes i begge Søer Vildgjæs og Vildænder. Jordbunden ved Bredderne er ved begge i Reglen tørvagtig, fine Steder begroet med Elle. Steengade Sø afgiver fortræffelige Rør. I ældre Tider siges Steengade Sø at have staaet i Forbindelse med Havet, og jeg har hørt Navnet Frellesvig eller

Frelsvig, en By, hvis Jordfang stoder til denne Sø, derivere af, at man der fandt Frelse, formeentlig mod Storme fra Havet.

Thorseng har ingen Indsøer, men kun nogle smaa Damme, og den opskaarne Tørvemose i Nordskoven er udentvivl den største Ferskvands-Beholdning paa Øen.

Ogsaa Smaaøerne have for det meste alle Vanddamme, men saakaldte Søer findes kun paa Dreiøe og Lyøe. Paa Dreiøe er Nør Søen, 5 til 6 Tdr. Land stor, og Synder Søen, paa 8 til 10 Tdr. Land. Lyøes to Søer ere noget større. Men disse 4 Søer staae ved Hoivande i Forbindelse med Havet, og ere kun adskilte derfra ved lave, tildeels meget smalle Brinke. Vandet er derfor sylt eller brak.

Aaer og Bække.

Hvor der er mange Kilder og Søer, der maa der ogsaa være mange Aaer og Bække. Svendborg Amts 4 Herreder i Fyen have ikke heller Mangel herpaa. De mange Vandmøller tilkjendegive det allerede nokſom. Den største Aae er den saakaldte **Kalve Aae** eller **Odense Aae**. Den modtager Vandet fra alle de Søer, som ligge ved Trolleborg, og desuden fra en betydelig Strækning i Osten. **Vinding Aae** er dernæst den betydeligste, men dens meste Vand samler sig i Odense Amt. **Salling Aae** er en ikke ubetydelig Aae, som falder i Odense Aae. Mangfoldige Bække gives desuden.

Som Bidrag til at bedømme Aaernes Tilvæxt eller Formindskelse nu og i Fremtiden, meddeles her, at i Danske Atlas opgives Længden af Vaaderup Bro at udgjøre 34 Alen, og af Villerslev og Nørre-Broby Broer 35 Alen. Første er fortiden ikke andet end en almindelig lille Bro. Nørrebroby Bro, som er af Træ, er derimod 38 Alen lang, med Steendæmninger af 36 til 40 Alens Længde paa begge Sider. Villerslev Bro er 29¾ Alen lang og 6 Alen 7½ Tomme bred. Broen ved Synder-Broby er 29½ Alen lang, og den mindre Bro ved Mollen 15 Alen.

Øerne have ingen Aaer eller Bække, i det mindste ingen, som flyde i den tørre Aarstid. Distancen er for kort til at der kan samle sig nogen betydelig Masse Vand, og Kilder eller Søer til at give Vandmassen Næring om Sommeren mangle. Veirmøller ere derfor her overalt i Brug. Langeland har saaledes alene 20 Veirmøller.

Imidlertid har Thorseng dog 4 smaa Vandmøller, saakaldte Græsmøller, som i den vaade Aarstid male lidt.

Vandets Beskaffenhed, Til- eller Utilstrækkelighed.

Overflødigt Vand haves næsten overalt i den Deel af Fyen, som ligger under Svendborg Amt, og saavel Brønde som Kilder, Aaer og Bække, have ialmindelighed klart, reent, velsmagende Vand. Kun enkelte Steder ved Kysten er Vandet brak, eller, hvor Underlaget bestaaer af Leer i en betydelig Dybde, haardt. Yderst sjeldent graver man forgjeves efter Vand. Imidlertid har Udflytter Hans Pedersen paa Svanninge Mark, hvem flere Forsøg, at skaffe sig en Brønd ved sin Gaard, mislykkedes, seet sig nødsaget at anlægge en Vandledning af 250 Favnes Længde, $1\frac{1}{2}$ til 6 Alen under Jorden fra en høiere liggende Dam. Men han har nu ogsaa den Herlighed at have Springvand i sin Gaard. I Dammen er ydermere gravet en 8 Alen dyb Brønd, forsynet med Pompe, for under alle Omstændigheder ikke at mangle Vand. En lignende Vandledning, dog kun af 50 Favnes Længde, er anlagt af Udflytter, Selveiergaardmand Hans Nielsen i Frorup, hvorved Vandet fra en Kilde tilføres 2 ved Gaarden af samme Mand satte Brønde. Af andre Foranstaltninger til at sikkre sig godt Vand fortjene især de af Grev Bille Brahe paa Hvedholm indrettede Vandsteder Omtale. I hver Mark findes een eller flere saadanne Vandsteder. De ere alle paa 3 Sider omfattede med Kampesteensmuur fra Grunden af, og den 4de Side, hvor Kreaturerne have Nedgang, er fyldt med smaaslaaede Steen (macadamiseret). Desuden findes i dem en Post, for at tømme Vandet efter Behag og rense Bunden.

Herne ere ikke alle saa heldige som Fyen, og nogle ere endog meget ilde farne. Thurøe har fortreffeligt og overflødigt Kildevand. Thorseng har vel ingen Mangel paa Vand, men i den sydlige og vestlige Deel er Vandet ofte brak. Paa Langeland er Vandet sjeldent godt, som oftest af en flau, mat Smag, eller ogsaa haardt, saa at det bliver uskikket til at vaske, brygge og brænde med. Ikke heller er Vandet synderligt overflødigt. Landets Beskaffenhed tillader ikke Vandet at samle sig i rige Aarer. Nogle Steder ere Brøndene ikke heller andet end en Art Cisterner, i hvilke en Vandbeholdning

opsamles i den vaade Aarstid, men som ikke bliver erstattet i den tørre. Men fordi der, siger Pastor Plesner, intetsteds er rigeligt Vand, er der dog noget allevegne, og kun faa Steder graver man ganske forgjeves. At Bøndernes Vandsteder paa Langeland saa let udtørres, kommer deraf, siger Hr. Proprietair Andersen, at man ikke gjør sig Umage nok for at udvide og fordybe dem. Og kun den stærke Mergelbund, tilføier Hr. Proprietair Hastrup, formaaer at holde og conservere Vandet. Paa Hjortholm er for nogle Aar siden af Hr. Hastrup anlagt et Vandsted, netop en Tønde Land eller 14000 □ Alen stort og 3 Alen dybt. Dette Vandsted er gravet i en Fordybning ved Siden af det saakaldte Blorbjerg, og støder til 4 Lokker. Nedgangen er brolagt i 24 Favnes Længde og 4 Favnes Brede, og i Dammen eller Vandstedet vil blive sat Fisk, da der i hele den syndre Deel af Landet ikke existerer en Gjedde eller Aborre. Strynøe har godt Vand. Dreiøe ligeledes, baade i Brønde og Kilder, især er Vandet i Bechs Kilde udmærket godt. Auernakøe mangler ikke heller godt Vand, og paa Lyøe gaaer det ogsaa an endnu hermed. Derimod er Vandet sylt eller brak paa Skarøe, Hjortøe, Birkholm og overhoved paa alle sidt liggende Øer og Holme. Især har Birkholm høist maadeligt Vand. Man henter derfor gjerne ved forekommende Leilighed Vand fra Æreøe, og opsamler med Omhyggelighed Regn- og Sneevandet. Saare ubehageligt er det, naar Høivande fordærve Vandbeholdningerne i Dammene paa Græsgangene. Man søger derfor det bedste muligt at inddige disse Damme.

Ved at læse Foranførte vil man allerede have gjort den Bemærkning, at en total eller almindelig Vandmangel i de 4 Herreder af Fyen ikke vel er tænkelig, og at selv paa Øerne, under de fleste Omstændigheder, Vandmangel ved passende Foranstaltninger maa kunne forebygges. Erfaring har ogsaa stadfæstet dette. Under den stærke Tørke, som næsten uafbrudt fandt Sted fra 1818 til 1826, viste sig, efter eenstemmigt Udsagn af alle Adspurgte, de store Kilder i Fyen lige saa vandrige som de foregaaende Aar. Selv paa Øerne formaaede Tørken ikke ganske at udtørre de mindre Kilder, ja nogle af dem, som f. Ex. ved Nygaard paa Langeland og paa Dreiøe, vedbleve at flyde stærkt. Heraf bliver det da ogsaa tydeligt at Anledningen til disse Kilder ialmindelighed ikke kan søges i Grundens

Beskaffenhed ved deres Udspring, men maa beroe paa længere liggende Jordlag af stor Mægtighed, i hvilken Henseende den saa ofte omtalte Bjergryg i Fyen vist spiller en betydelig Rolle. Hvad nu hine tørre Aar videre angaaer, da var vistnok Uddunstningen i Søer og Aaer betydelig større end Tilløbet, men Vandbeholdningen vedblev dog altid at være stor i de fleste af dem, saa at egentlig kun Møllerne kunne siges at have lidt herved. I Brønde, Vandsteder og Damme svandt Vandet vel ogsaa, men saa Brønde udtørredes ganske, og at saamange Vandsteder vare opfyldte med Dynd og Mudder, kunde vistnok ikke erstatte det ringe Vandforraad. Tiden, som læger alle Saar, har ogsaa for længe siden tilveiebragt Ligevægt heri igjen. Dammene ere blevne oprensede og fordybede, og flere vaade Aar have mættet den tørstige Jord, saa at Ingen længer klager over Vandmangel. Alle ere derfor enige i at tilskrive Veirliget og især Tørken Vandmassens Aftagelse i hine Aar. Mangel paa Snee kan vel ikke have en saadan Virkning, thi falder der ikke Snee, mangler det sjeldent om Vinteren paa Regn, som maa have samme Virkning. At der i vore Tider sørges for et hurtigere Afløb af Vandet, er vistnok ikke uden Indflydelse, og ikke altid saa viseligt, men gamle Folk paastaae dog, at ogsaa i deres Ungdom førtes der Klage over Vandmangel. Hvad Skovenes Formindskelse i saa Henseende kan have bevirket hos os, ligger for langt tilbage i Tiden for her at komme i Betragtning. Om denne Gjenstand yttrer Hr. Proprietair Mourier: Den store Vandmangel, der har fundet Sted i Brøndene paa nogle Egne, kunde vel ikke være forekommet, men Udtørringen i Damme, Aaer og Bække kunde have været meget hæmmet, naar Landmanden ved Dæmninger og Stigbord havde holdt Vintervandet tilbage, hvor dette uden Skade lod sig gjøre. Men dette er en Kunstflid, hvori vi her længe have staaet tilbage. Dog begynder man nu at indsee Nytten deraf, ligesom Een og Anden alvorligen foretager sig Udførelsen deraf, trods de Vanskeligheder, der finde Sted ved at tilveiebringe Enighed imellem de Lodtagne og Overeenskomst med Vandmøllerne, der synes at ville gaae Jordbrugerne fornær, uden at indsee at en saadan Reservation og successive Afledning af Vandet ikke skader, men meget mere gavner dem. Thi hvad andet er Følgen af den evige Oprensning og Fordybning af Vandløbene, end at alt

Vandet afledes, og ved indfaldende Regn, Slud og Te paa een Gang i saadan Mængde tilstrømmer, at Møllerne selv maae trække deres Sluser op, og saaledes spilde Vandet. Den store Klage, Møllerne føre over Vandmangel om Sommeren, hidrører derfor upaatvivlelig fra et Slags Vankundighed og for ster Havesyge, lig Konen i Fabelen, der slagtede sin Høne for paa een Gang at faae alle Æggene. Iøvrigt nægtes ikke, at det falder vanskeligt at ordne denne Sag saaledes at ingen præjudiceres, og Møllerne ikke gives i Lodseiernes Vold, som disse nu stundom ere i hines.

Forfatteren kan ikke andet end lægge vore Landvæsens-Commissioner Hr. Mouriers Ord paa Hjertet, og ved passende Forslag at gjøre det Kongl. Rentekammer opmærksomt paa denne Sag. Sandeligen, de frugtbare Stoffe, Vandet fører fra vore Marker og uden mindste Nytte udgyder i Havet, ere for betydelige til, at man længere med Ligegyldighed bør see herpaa. Store og vigtige Følger turde derfor Udførelsen af Hr. Mouriers Forslag have. Især vilde Følgerne heraf være uberegnelige for det vestlige Jylland.

Udgrøftninger, Udtørringer af Søer og Moser.

Den betydeligste Udgrøftning af Agerjord, som i Svendborg Amt er forekommen Forfatteren, er udført af Hr. Proprietair Hastrup paa Hjortholm. Ved en stor dyb Grav, som fuldeligen kan betitles med Navn af Kanal, og som strækker sig i en Længde af 1653 Favne, ere 68 Tdr. Land af Hjortholms Mark og 20 Tdr. Land af Bondergodset saaledes udtørrede, at dette Areal, som forhen om Vinteren, ja selv om Sommeren, ofte stod under Vand, med Sikkerhed overalt nu bærer Vinterfæd. Vandet, som ved denne Kanal afledes, og som forhen fordærvede Agerjorden, tjener nu til at vande den forhen omtalte Sylt. Hvor betydelig Kanalen er, vil skjønnes af Følgende. I en Længde af 600 Alen er den nemlig 3 à 4 Alen viid, i 440 Alens Længde fra 9 til 16 Alen viid, og 7 Alen dyb, hvor Grunden er høist. 650 Alen have en Vide af 6 til 9 Alen, 2090 Alen af 5 Alen, og 1180 Alen af 3 til 4 Alen.

Paa Rødkilde har alt den forrige Eier, salig Justitsraad Lange, foretaget sig betydelige Udgravninger, og den nuværende Besidder, en Søn af den forrige, fuldender troligen det begyndte Værk, idet

han med betydelige Opoffrelser søger at blive Herre over Kilderne, og til den Ende aarligen gjennemgaaer en Mark eller Løkke, som fuldstændigen udgrøftes.

Ogsaa Grev Bille Brahe har intet sparet for at udtørre de side Dele af Hvedholms og Egeskovs Hovedgaards Marker. Mange Stærmoser, og opskaarne Tørvemoser ere udgravede, og da enkelte af dem laae indsluttede af Forhøiningerne, er Vandet bortledet ved Steenkister, brolagte i Bunden, som stundom ligge 4 til 5½ Alen under Jordens Overflade. Ligesaa har hans Excellence Grev Moltke fuldført betydelige Udgrøftninger, især ved Mullerup. Det af ham givne Exempel er endog i en paafaldende Grad efterfulgt af hans Bønder. Fæstegaardmand Hans Hansen i Frorup By har saaledes i 6 Aar ladet grave 1000 Favne Vandgrøfter.

Paa Nyborg Mark ere 70 til 80 Tdr. Land, den saakaldte Langemose og Langevand, som for en stor Deel forhen stod under Vand især om Vinteren, ved en stor Hovedgrav udtørrede og blive nu dyrkede. Kort, det er øiensynligt, at alle indsee Vigtigheden af at bortskaffe det skadelige Vand.

Overalt ere aabne Grøfter foretrukne bedækkede Grøfter, og disse kun anvendte, hvor man ikke vilde afbryde Agrene, eller under Forhøiningerne. Som oftest ere de bedækkede Grøfter blevne Afledningsgrøfter, istedetfor at aabne Grøfter efter Theorien skulde være det. Man har nemlig villet være overbeviist om at Grøfterne trak, og meente at det var lettere, i Tilfælde af en Forstoppelse, at omlægge de enkelte, som oftest kun korte, Afledningsgrøfter, end det hele. Saaledes baner Praxis sig ofte en ganske modsat Vei end Theorien. Saare sjelden er Riis brugt til at fylde med, men Steen foretrukne, dog har man ikke kastet Stenene imellem hinanden, men anlagt regelmæssige Steenkister. Det eneste Sted hvor bedækkede Grøfter, fyldte med Riis, ere anvendte i det Store, eller som Hovedudtørringsmiddel, er paa Valdemar Slots og især Thaersmindes Hovmarker paa Thorseng. Den forrige Eier, salig General Juel, lod her for 30 til 35 Aar siden Markerne gjennemskære med en Mængde Riisgrøfter.*) Om Virkningen nogensinde har svaret til Hensigten har

*) Underfaldsrender, souterrains, af Bønderne paa Thorseng kaldte Sutterender, Mage til Franskmændenes sourerout af Sauerkraut.

det ikke været Forfatteren mueligt at erfare noget Paalideligt om. Men vist er det, at allerede for længe siden ingen Virkning er spøret mere af disse Grøfter, og at Høvlykkerne 1829 og 1830 lede forfærdeligen af Fugtighed. Dog, efter saa mange Aars Forløb vilde det være ubilligt at lægge Riisgrøfterne dette til Last. Hos Consistorialraad Lund paa Thorseng have Render, fyldte med Elleriis, været fra 1812 til 1828 og 30. For 5 Aar siden lagdes de om med sort Torn, der var voxet for svært til at gjærde med, og Hr. Lund venter ikke at opleve den Tid, at disse Render ophøre at virke.

Imidlertid maa Forfatteren dog tilstaae at circa 4000 Favne Riisgrøfter, som fra 1818 til 1826 ere anlagte paa Aldebertsminde, ingenlunde have opfyldt hans Forventninger. I Begyndelsen trak Grøfterne altid ret godt, men allerede efter nogle faa Aars Forløb formaaede de ikke længere at skaffe tilstrækkeligt Afløb, saa at Vandfurer ovenfor maatte trækkes, og paa flere Steder have allerede aabne Grøfter indtaget de bedækkedes Plads. Naar Riisgrøfter for ofte skulle omlægges, blive de for bekostelige efter de nu gangbare Priser paa Produkterne, til at den vundne Jord kan give Erstatning herfor. Thi man bilde sig ikke ind at bedækkede Grøfter ikke koste mere at anlægge end aabne Grøfter. Ogsaa Fyldningsmaterialet har Værdi og er mange Steder ikke at overkomme. Grøfterne skulle desuden fyldes og tilkastes igjen, ere ogsaa vanskeligere at grave.

Ingen andre Moser ere udtørrede end de smaa Mosestag, som fordum saa hyppig fandtes og tildeels endnu findes imellem Agerlandet. Men dette er rigtignok iværksat i et temmeligt Omfang, saa at betydeligt Agerland er vundet, ikke at tale om den Nytte, dette har havt for den omliggende Jord.

Af Søer er een under Udtørring ved Holkenhavn, nemlig en stor Brakvands Sø langs med Stranden. Store Bekostninger ere allerede i nogle Aar anvendte paa dette Foretagende af Forpagteren paa Holkenhavn, Hr. Zoega. Tre brede Grøfter ere gravede, og en Veirmølle med Paternoster anskaffet til Vandets Afmaling. Skade at dette Foretagende er gaaet i Staa af Mangel paa Driftskapital. Mollen trænger til en Reparation, og Vandet, som allerede for en stor Deel var bortmalet, begynder at samle sig igjen. Jord skulde

ogsaa paafores fra de omliggende Høie. Det hele Foretagende er upaatvivleligt et nyttigt Værk, da ikke alene den Plads, som før optoges af Vandet, vil komme til Nytte, men især et betydeligt Terrain omkring samme bliver udtørret ved denne Leilighed, og Holkenhavns Lokker blive forøgede med et Nummer. Saa meget mere maa man forundre sig over at Godseieren ikke kommer Forpagteren til Hjælp. Men Godset er under Administration og Hænderne altsaa paa alle Sider bundne.

Andre ved Kunst udtørrede Søer findes saavidt vides ikke i Svendborg Amt. Men flere kunde maaskee let afgraves. Saaledes f. Ex.: **Sundet ved Faaborg**, der allerede viser saa megen Hang til at groe sammen, og hvorfra til Havet kun haves en kort Distance. Høivande turde dog maaskee gjøre den hele Operation lidt mislig.

Egneborg Dam paa Baroniet Trolleborg, hvis Udtørring vilde forskaffe den magre Avlsgaard Egneborg lidt Eng, hvortil den saa meget trænger.

Ringe Sø, med hvis Udtørring allerede er gjort en Begyndelse i Aaret 1825, for desbedre at afbenytte den ovenfor liggende Torvemose.

Hvidkilde Sø, som let kunde udtørres, da den fornemmeligen er bleven til ved Opdæmning, men hvorved Hvidkildes skjønne Beliggenhed vilde gaae tabt, hvilket dog vist nok rigelig vilde opveies af den Fordeel, en god Eng paa 100 Tønder Land maatte afkaste. Ogsaa de tvende Brakvands-Søer paa Dreio lade sig udtørre. Grunden skal være muddret og kunde følgeligen afgive Engbund. Men da Søerne ved Høivande løbe Fare for at fyldes igjen, maatte, man overveie hvorvidt en Inddæmning burde betale sig. Dog den aldrig hvilende Natur vil vist ikke heller vise sig uvirksom i anførte Henseende, og om eet eller to Aarhundreder ville maaskee allerede flere af de i dette Kapitel omtalte Søer være betydeligt formindskede eller endog reent forsvundne. Beviis for Muligheden heraf afgiver den saakaldte **Svanedam** ved Nyborg. Denne Dam, som er 64 til 65 Tdr. Land stor, har forhen været et Hængedynd og i ældre Tider vel endog en Sø. Men den er Tid efter anden udtørret saaledes, at man nu om Sommeren kan gaae tvers over den. Dog er der endnu nogle Vandhuller i Midten. Paa Langeland have forhen været flere nu

aldeles ubekjendte Søer. Allerede danske Atlas omtaler dette. Hr. Kammerjunker Bretton yttrer i saa Henseende:

Det er aldeles vienſynligt, at Basballe Sø, eller den store Torvemoſe ved Tranekjær, ſom nu kaldes Flaadet, ſamt den nu ſaakaldte Tuemoſe, forhen Tranekjær Sø, have ſtaaet i Forbindelſe med Steengade So, og at Tranekjær Slot ſaaledes oprindelig er opført paa en ſteil Banke, ſom af Naturen var omflydt med Vand, og hvortil maaſkee har været Seilads fra Øſterſtrand, i det mindſte med Roebaade. Om en anden ſtor Torvemoſe i den ſydlige Deel af Landet, Vatermoſe kaldet, gaaer Sagnet, at man har kunnet ſeile til Veſtergaard, ſom oprindeligen ſkal have været et Opholdsſted for Sørøvere. Ved ſamme findes endnu Ruiner af Volde og Grave om en Borg eller et Taarn. En ſtor Deel af Dens Torvemoſer viſe desuden ved deres overordentlige Jevnhed, at de have været enten Indſøer, eller Bugter af Havet, ſom ere opgroede. Saavidt Hr. Bretton. Paſtor Plesner bemærker at Vatermoſens gamle Navn var Bobjerghavn efter Mollebakken Bobjerg ved Haugbolle, ſom Moſen grændſer til, og efter dens ældre Beſtemmelſe. Den ſkal nemlig have været en virkelig Havn for Smaaſkibe, med Udſeiling til Havet, ſom endnu fra Veſten undertiden trænger derind. Der ſkal være fundet et Skibsanker i Moſen, og paa flere Steder gives Strandſand i Grunden, hvorved Sagnet, at den er en tilſtoppet og tilgroet Havn, noget ſtadfæſtes. Det er ei heller længere ſiden man begyndte at ſkære Torv i Moſen, end at det kan erindres af gamle Mænd, ſom endnu leve og ſom ville paaſtaae at den har været en Miil i Omkreds. Nu er den mindre og bevoxet med Rør, ſom lykkes godt, og er plantet af Chriſten Hanſen, der dog nu er død. Paa Præſtegaardens Marker i Humble Sogn er en Moſegrund, ſom for 14 Aar ſiden, da Paſtor Plesner tiltraadte Kaldet, om Vinteren ſtod under Vand. Den ſtaaer nu (1834), grøn klædt med Hvede, og hedder endnu den Dag i Dag: Røgle Sø.

Inddæmninger.

Allerede i første Kapitel gjorde vi opmærksom paa de mange side Strøg omkring Øerne, ſom ere udſatte for Havets Overſvømmelſer,

ligesom vi ogsaa loseligen berørte, at paa Birkholm og Strynøe vare Diger opførte til Beskyttelse mod Havets Angreb. Paa Birkholm var det, ifølge salig Tommerup, den tænkende og driftige Bonde Niels Rasmussen, som for meer end 3 Snese Aar siden, ved Tale og Exempel bragte sine Bymænd til at opføre Tangdiger eller Tanggjerder om den høieste Deel af Øen, hvorved Leilighed skaffedes til at forvandle et ikke ubetydeligt Terrain, maaskee 40 Tdr. Land, til Agerjord. Disse Diger, som Tid efter anden ere forbedrede, ere nu 2 til 2½ Alen høie og et Par Alen vide, men med aldeles lodrette Vægge. De maae ideligen holdes vedlige, og hver Mand har derfor sin Part at istandholde. Ved Høivande ere alle Mand paafærde for strax at afhjælpe paakommende Brøst, og selv ved saadanne Høivande som den 11te Marts 1834, da Havet steeg 2 Alen, lykkedes det at afværge den truende Fare. Birkholmerne ere imidlertid gaaede et Skridt videre og have begyndt at opføre Jorddiger med fornøden Dotering, hvilket lover dem en tryggere Beskyttelse. Fordi Birkholmerne opførte og aarlig istandsætte bemeldte Diger, faae de Brændeudviisninger af deres Herskab.

Paa Strynøekalv ere Digerne af Jord, og saavidt vides i de senere Aar opførte eller i det mindste fuldendte. De skulle have lidt meget i Aar (1836) af en svær Flod.

Paa Langeland, ved Hovedgaarden Faareveile, findes 8 Dæmninger, opførte Tid efter anden for at beskytte Gaard og Mark mod Oversvømmelser. Den nuværende Eier, Hr. Cossel, har selv opført nogle af disse Diger og forbedret de øvrige. Deres Længde varierer imellem 150 og 900 Alen, Breden imellem 6 og 24 Alen og Høiden imellem 1 og 5 Alen. De fleste ere opførte af Jord og Leer og udvendigen beskyttede med en Steenvold. Dog er een af dem, nemlig den længste, og for 3 Aar siden opført, af Sand og Gruus, ovenpaa dækket med Leer og uden Steenvold.

Ogsaa ved Vatermosen paa Langeland er i de senere Aar en Dæmning opført, hvorved Mosen efter al Sandsynlighed er betrygget mod Havet, hvilket for kort Tid siden ved betydelige Høivande har viist sig, da Vandet uagtet sin Høide ikke trængte ind i Mosen. Man har desuden gravet en Rende fra Mosen til Dæmningen, og i den anbragt et stort Stigbord, hvorved en betydelig Masse Vand kan

udlades af Mosen. En mere udstrakt Plan, hvorefter en Dæmning skulde været opført nærmere Havet, til Beskyttelse for Syltene og Agerenderne, samt en Kanal gravet bred og dyb nok til endog i de vaadeste Aar at føre Vandet fra Mosen ud i Havet, hvortil der er Fald nok med Lavvande — blev ikke udført, deels fordi Dæmningen nærmere Havet maatte være af betydeligere Størrelse og altsaa kostbarere, deels fordi Kanalen, som maatte gaae igjennem Fæstebøndernes Jorder, maatte være dybere og tillige videre, og altsaa medtage et større Areal af de Lodder, hvorover den maatte føres. At gjøre store Bekostninger kunde ikke være i Bøndernes Interesse, da disse ikkun have Rettighed til Tørveskjær i Vatermosen til egen Brug og efter Udviisning af Herskaberne (Hjortholm og Grevskabet). Ligesom Mosens Udtørrelse ikke heller kan være de sidste af Vigtighed, saalænge den nødvendige Tørv haves, og Mosen er under Fæsterne, og altsaa ikke til Eiernes uindskrænkede Disposition.

Et andet Slags Afdæmninger haves i de Foranstaltninger, som ere trufne for at afskære een og anden Bugt eller Viig fra Havet. Saadanne findes paa Thorseng og Langeland.

Paa Thorseng ved dens Vestside findes en Bugt, kaldet **Veilen**, som for 70 Aar siden er skilt fra Stranden ved en af salig Kammerherre Niels Juel opført Dæmning, 124 Favne lang, med en Sluse i Midten. Til Veilen har forhen henhørt en Eng paa circa 35 Tdr. Land, det saakaldte **Noer**. Men mere er ikke heller udtørret endnu. Havbunden i Veilen skal være Dynd, og Bredderne formindskes meer og meer, dog ville vist Aarhundreder hengaae inden Naturen yder saadan Hjælp, at en nogenlunde Udtørring opnaaes. Dæmningen, paa hvilken gaaer en Vei, tjener ellers til at lette Communicationen paa Øen, og kommer især Beboerne i Bjerreby-Sogn tilgode naar de hente Brænde fra Vornæs Skov. I Veilen bliver fortiden indrettet et Ferskvandsfiskeri af Hr. Skovinspecteur Cloos.

Et andet Foretagende af dette Slags, udført tæt ved Valdemar Slot, er lykkedes bedre. Ved en dobbelt Dæmning er der afvundet Havet en Bugt paa 60 Tdr. Land, som nu er Eng, og endnu fører Navn af Søen. Saavel denne Eng som Noret ligge for sidt til at det overflødige Vand til alle Tider kan finde Afløb i Havet. Noret staaer derfor næsten altid under Vand om Vinteren, og med

Søen er det samme ofte Tilfældet. I fugtige Somre faaer Vandet let Overhaand. Høet, som avles, er derfor kun middelmaadigt, og Afgrøden ikke synderligt tilfredsstillende. Paa en Fæstegaard, som har Part i Noret, havdes engang en Veirmølle med Snekke til Vandets Aftapning, men ved Fæsterens Afgang blev den solgt til Fyen. Hvorfor Vandets Afmaling ikke anvendes i Slotsengen eller Søen, maa forekomme saa meget besynderligere, som dette vistnok er det eneste Middel til at blive tilbørligen af med det overflødige Vand.

Foranlediget ved den Omstændighed, at Faareveile var tilfalden Staten, lod det Kongl. Rentekammer i Aaret 1826 opføre en Dæmning for Enden af den saakaldte Veile eller Sponget, en Bugt tæt uden for Rudkjøbing mellem Byen og Faareveile, og hvor begge have Tilstød. Dæmningen, som er 300 Alen lang og 10 Alen bred samt 4 eller 5 Alen høi, skal have kostet lidt over 1000 Rbd., i hvilket Udlæg de tilstødende Grundeiere i Rudkjøbing kun deeltoge med $\frac{1}{3}$ Deel, da et forhen mislykket Forsøg med Veilens Afdæmning havde afskrækket dem fra videre Deeltagelse i Foretagendet. Men derfor have de ikke heller nogen Part i det vundne Terrain, som ene tilfalder Faareveile, og maa noies med den Beskyttelse, deres Enge og Agre nyde ved Dæmningen. Veilen er endnu ikke ganske tør, men begynder dog at groe sammen, dog vil der vist hengaae et Par Menneskealdere inden dette fuldkommen opnaaes.

Lægges hertil et Par smaa Inddæmninger ved Hvedholm i Fyen og Hjortholm paa Langeland, findes saavidt vides ingen andre Foranstaltninger af dette Slags i Svendborg Amt. Men der er ingen Tvivl om at flere med Nytte lade sig iværksætte, saavel for at beskytte den af Havet allerede forladte Grund, som for at vinde nyt Land fra samme. Paa Birkholm kunde den saakaldte Nymark vesten for Byen med stor Nytte inddiges, da samme i alle Maader har ligesaa god Jord som den inddigede Deel. Paa flere af Smaaøerne vilde Diger efter al Sandsynlighed ogsaa kunne anbringes med Fordeel, og mangen Gaard derved blive dobbelt saa god. Paa Thorseng lod Maanen sig, om ikke heel saa dog for endeel, inddige. Herved vilde Søby og Skovballes Marker sikkres for Oversvømmelse. En fuldstændig Inddæmning af Maanen forekommer Stedets Præst, Hr. Møller, ikke raadelig, om den ogsaa var mulig. Der befrygtes

nemlig at Vaarø-Byes dyrkede Marker derved vilde blive udsatte for at overskylles, fordi Vandet ikke længere uhindret kunde strømme over Maanen. Paa Langeland synes de mange Fjorde eller Nore at indbyde til en Efterligning af Afdæmningerne ved Faareveile og Rudkjøbing. Hr. Pastor Plesner har meddeelt Forf. en Mængde interessante Noticer, denne Gjenstand betræffende, hvilke man saa meget mindre tager i Betænkning her at fremsætte, som Sagen vist fortjener en noie Drøftelse. Vi lade den aandrige Meddeler selv føre Ordet.

Det sydligste Noer paa Langeland er **Kjeldsnoer**. Det sees paa Videnskabernes Selskabs Kort; men hverken ved det eller de andre Noer ere Navnene anførte. Dets Flademaal er vel omtrent 150 Tdr. Land. Dets Grund formoder jeg er gruset og sandig. I Krigsaarene projecterede man at gjøre det til en Havn for Kanonbaade; det blev derfor undersøgt og befundet at have omtrent samme Dybde som Havet udenfor Landtungen, der adskiller disse Vande. Ved dets Afdæmning, om den var mulig, vilde der ikke være nogen Fordeel.

Magleby Noer, det største her paa Landet, indtager, efter afdøde Admiral Løvenørns Bemærkning, et Flademaal af 1500 Tdr. Land. Grunden er afverlende baade i Henseende til Dybde og Beskaffenhed; dog er denne meest sandig, hiin for største Deel ubetydelig*). Det har et snævert Indløb fra Havet i Vesten, norden for Bavnkop, der er af den Beskaffenhed, at det kan stoppes. Men foruden denne Hoveddæmning, der tillige maatte have en Udfaldssluse, behøvedes vidtløftigere Dæmninger, hvor Vandet naar Floden er høi undertiden indtræder i Noret over Landtungen. Men denne Bekostning, med hvad der iøvrigt vilde være at anvende paa Afledningskanaler, maaskee og et Par Sneglmøller til Vandets Udmaling, for saavidt det ikke kunde beherskes ved Kanaler og Sluse, vilde ei blive stor i Sammenligning med Terrainet, der blev vundet. Dog bør tilføies, at man, ved en meget stor Deel af dette vidtløftige Noers Erobring fra Havet, hverken vilde erhverve sig en svær, eller rig Af-

*) I Følge Hr. Pastor Ortmann: 8—6 og 4 Fod. Dog findes ogsaa Sandrevler saa høie, at en lille Jolle neppe kan flyde over dem.

grøde af Græs, da kun de Dele deraf, som have en federe Jordbund, vilde snart lønne Arbeidet med Græsafgrøde. Hvorledes Forholdet er mellem den federe og magrere Bund i Noeret, veed jeg ikke, dog formoder jeg, at en Deel deraf, som er begrændset af meget frugtbare Enge, maae være god. At Grunden er meget forskjellig, har jeg bemærket.

Ved Noerets Afdæmning vilde ellers et stort Gode opnaaes for de tilgrændsende Beboere, hvis Agre ofte temmelig langt ind paa Markerne, ere udsatte for Oversvømmelse fra Noeret af ved Høivande.

Kinderballe, Nørballe og Hesselbjerg Noer. Dette Noer gaaer ligeledes ind igjennem et meget smalt Indløb fra Havet paa Landets Vestside, og faaer de 3 anførte Navne efter de 3 Byer, til hvis Jorder det grændser. Dets Overflade kan jeg kun efter Gisning angive, og denne er her saa meget mere vanskelig, som det ikke kan oversees paa een Gang, ifølge dets Form og Beliggenhed, og tillige bestaaer af flere uregelmæssige Figurer, som ikke ret vel efter det blotte Øiesyn lade sig reducere til regelmæssige. Jeg antager det for at have en Overflade af henimod 150 Tdr. Lands Størrelse. Grunden i dette Noer er næsten allevegne feed, og Dybden er ubetydelig. Indløbet ved Steenbæk kan meget let fyldes. Dæmningerne for Høivande bleve hverken vidtløftige eller kostbare, Sluse og Afledningskanaler, og maaskee en Snegl- eller Paternostermølle, vilde alt i alt ikkun være til ringe Bekostning i Sammenligning med den Fordeel, man snart kunde have af en stor og frugtbar Eng. Dette Noer anbefaler sig især til Afdæmning og Beskjermelse mod Havvandet, og vilde, under rigtig Behandling, snart lønne Bekostning og Møie, som derpaa hensigtsmæssig maatte anvendes.

Af de til Noeret grændsende Enge vilde vel de høieste overgaae til Agerland ved dette Foretagende; men derved kunde ikke lides Tab, thi Jordbunden er god.

Et Øiekast paa Kortet over Langeland viser allerede, hvorledes dette Noer er deelt i 3 Dele. Den inderste af disse, som fra Kinderballe Noer gaaer gjennem en smal Arm, der kaldes Hyllerende, ind til Nørballe og Hesselbjerg Marker, vil Naturen maaskee selv afdæmme; i det mindste er bemeldte Hyllerende efter velkjendte Folks Vidnesbyrd meget formindsket i Mands Minde.

Piledyb er et lidet blindt Noer paa Hesselbjerg Drei, nogle faa Tdr. Land stort. Det er ikke nogen Gjenstand for synderlig Bekostning. Det vil med Tiden opvore til Sylteng; hvilken Naturens Virksomhed noget kunde understøttes ved Flid og liden Konst.

Ristinge Noer kan og afdæmmes. Men da Dæmningen maatte have en betydelig Længde (5 à 600 Alen) og Noeret desforuden maatte beskærmes fra Vestsiden mod Høivande, (som undertiden træde ind over Hesselbjerg og Ristinge Drei) — og da Noerets Bund for en Deel er dyb og sandig, og altsaa mindre skikket til Engs Frembringelse, vilde Fordelen ved dets Udtørring blive mindre i Forhold til Bekostningerne, end ved det 3die af de anførte. En Flade af over 70 Tdr. Land kunde vindes, og jeg supponerer at de $\frac{2}{3}$ Dele deraf vilde med Tiden blive temmelig gode, det øvrige mager Engbund. I dette Noer kunde haves godt Fiskeri paa enkelte Aarstider, men det benyttes sædvanligviis, ligesom Kinderballe Noer, kun til Aalefiskeri. I sidstmeldte gives ikke andet, saavidt mig bekjendt.

Ristinge Noer ligger paa Vestsiden, og har sit Indløb i Nordvest. Det kan befares med Baade.

Kalle Noer er egentlig en Havbugt, — som er liden, og uskikket til Afdæmning.

Om Lindelse Noer har jeg Følgende at meddele:

Dette Noer bestaaer egentlig af to Dele, det inderste og det yderste Noer. I Forening med Henninge Noer danner det en temmelig betydelig Bugt, hvis nordlige Indvig kaldes Henninge-Noer, den sydlige, forsaavidt den ligger inden for Øerne Lindøe og Langøe, Lindelse Noer. Dette er igjen ved Øen Bogøe deelt i et ydre og et indre Noer, hvilket igjen har 3 Benævnelser paa dets 3 forskjellige Afdelinger, nemlig: Lindelse Noer — sensu strictiori — Haugbølle Noer, og Bjerre Noer. Det inden for Bogøe liggende Noer anseer jeg for at indtage et Fladerum af over 200 Tdr. Land grom. Maal. — Dets Grund er deels tørvagtig og muddret, deels sandig. Det kunde uden stor Bekostning afdæmmes og udtørres, thi Afstanden mellem Bogøe og det faste Land er ubetydelig, Vandet ikke dybt, og Søens Paavirkning svækket ved de ydre Øer i Bugten.

Saaledes kunde et stort Terrain, hvoraf der nu ingen Nytte drages — der fanges nogle faa Aal — snart afgive en fordeelagtig Eng.

Henninge Noer og det øvrige af Lindelse Noer uden for Bogøe kjender jeg ikke, veed ei heller om noget deraf er skikket for Afdæmning.

Mit Bekjendtskab til Landets øvrige Kyster, hvor der muligen kunde være Jord at vinde fra Havet, er saa ubetydeligt, at jeg ikke engang veed, om der gives flere, dertil skikkede Strækninger, eller ikke. Jeg har aldrig hørt tale om andre saadanne. Den forhen ved Rudkjøbing værende Vig, Sponget kaldet, hvor Havet kunde træde ind, er nu fradæmmet.

Aarsagerne, hvorfor der ikke er foretaget Noget endnu til at afdæmme og udtørre de af mig anførte Noer, hvis Beskaffenhed ei alene giver Haab, men Vished om betydelig Fordeel; ere mig neppe alle bekjendte. Nogle af dem kjender jeg, og enkelte af disse vil jeg omtale.

a. Skjøndt Jordbruget staaer høiere paa Langeland, end i mange andre af Danmarks frugtbare Egne, saa er det dog just ikke meget længe siden at det hævede sig til den Punkt, det har naaet. Der har altsaa været nok, meer end nok ved Jordbruget paa Landet at anvende Arbeidskraft og Driftskapital paa, saa man behøvede — eller rettere sagt: kunde anvende de Midler, som udfordredes til de allerede optagne Jorders Forbedring, til at søge Acquisitioner af Land fra Havet. — Man havde Trang til øieblikkelig Lon for sit Arbeide og kunde derfor ikke give lang Kredit; altsaa benyttede man hellere sine Kundskaber, Kræfter, Formue til hiint end til dette, som først om længere Tid vilde bære Frugt.

b. Vi mangle Driftskapitaler her paa Landet — (hvilket nok er Tilfældet overalt i Danmark). Dette har været Tilfældet, saa længe jeg har kjendt Landet.

Tilforn gik i Rækker af Aar ei alene de almindelige Skatter og Afgifter til det Offentlige ud af Landet, uden at noget deraf vendte her tilbage; men og de herskabelige Afgifter gik bort uden først at circulere her og bære Frugt, da det ofte var Tilfældet at de største Godsbesiddere levede udenfor Landet, og der brugte deres Indtægter af Langeland. Nu er Tilfældet saa at der hviler meget betydelige

Gjeldskapitaler paa flere af de store langelandske Besiddelser, og den store Sum, hvortil de aarlige Renter løbe op, gaaer frugtesløs ud af Landet; thi det er ikke Driftskapitaler, som ere laante til Landets Opkomst, men deels gammel paadraget Gjeld, som hæfter paa Besiddelserne, deels Indkjøbsprisen, hvorfor Eiendommene ere kjøbte, og af disse Kapitaler er aldeles Intet kommet enten Landbruget, eller Handelen, eller Industrien tilgode. Og altsaa komme alle Renterne ikkun til Last i Landets Regnskabsbog. — En anden Aarsag til Pengemangel ligger deri, at her paa Øen kun ere faa Embedsmænd, som lønnes af Statens Kasse, og derved drage en Deel af de til denne indbetalte Penge tilbage. Paa denne Vei kommer hertil Lidet eller Intet. — Her ligger ei heller Militair, her er ingen Fabrik, kort sagt ingen af de Omstændigheder ere tilstede, hvorved de fra Landet udstrømmende Pengesummer kunde ledes tilbage, uden alene: Jordbrug og Handel. Den første af disse Erhvervskilder anvendes der megen Flid og Omhu paa, og vi dyrke en Jord, som ingenlunde er utaknemmelig, men lønner, ofte endog rigelig, den paa samme med Indsigt anvendte Møie. Derfor gives herfra mange og tildeels fortræffelige Jordprodukter i Handelens Haand. — Rapsæden, her avles, fortjener at sættes blandt de første Sorter, baade i Henseende til Reenhed og Fedme. Hvede og Byg avles af høi Vægt og naar der ikke indtræffer vaad Høst tillige af skjønt Udseende. For Bælgsæd ere Landets fleste Egne tjenlige. Fedevare, især Smør, produceres af fortrinlig Beskaffenhed og leveres i betydelig Mængde til Forhandling. Heste- og Qvægavl vilde snart kunne hæve sig, naar der gaves billigere og bedre Transportanstalter — og at fiinuldede Faar meget vel lykkes her, veed jeg af Erfaring, da jeg har havt spanske Faar af reen Race, og endnu har Mestizer, som bevare en fiin og lang Uld, uagtet jeg ikke længere anvender den Omsorg paa Racens Bevarelse som før. — At Landet er tjenligt for finere Planters Vært veed De (Forfatteren) af Hr. Pastor Ørtrups Dem meddeelte Erfaringer. — Han har ikke alene dyrket Kanariegræs i det Større med megen Fordeel, men avlet ikke Lidet af Valmue, Fenikel og flere Vækter, som ellers ikke dyrkes hos os.

At jeg ikke omtaler den store Mængde af Rodfrugter, her produceres, er fordi de ikke pleie at gaae i Handelen. De (Forfatteren)

har selv bemærket, at der ikke gives nogen Egn i Danmark, der i disses Kultur staaer ved Siden af denne Ø.

Saaledes bringer Landbruget Mængde af Vare i Handelen, og dennes Virksomhed til at omsætte dem bør ikke miskjendes. Der var en Tid da Kjøbenhavn og Norge, og i Forbindelse med dette: østerspiske Havne, vare Hovedpunkterne for Smaakjøbstædernes Handel. De 2 sidste Punkter benyttes vel endnu, dog kun undertiden til Fordeel for Landmanden. Afsætningen af Korn og Fedevare er ofte lidet fordeelagtig i Norge — og Jern og Trælast ere i høi Priis, saa der ikke vindes meget ved Handelen paa Norge. De Tider, da Korn kjøbes i Østersøen og afsættes i Norge, kunne maaskee bringe de Handlende nogen Fordeel, men ikke Landmanden. Paa Kjøbenhavn vedbliver Handelen, baade med Korn og Fedevare, og for de sidste have vi næsten ingen anden Afsætning. Men Kjøbenhavn er for Kornhandelen kun en maadelig Plads, og denne Hovedstad, til hvilken de fleste af Landets Penge gaae, som viser et tro Hjertes Pligt til at modtage det i Legemet circulerende Blod — man sammenligner jo Penge i Staten med Blodet i Legemet — viser ikke samme Troskab i atter at udsende det Imodtagne. Hvilke Hovedstadens Afledskilder end monne være, Langeland kan ikke regne sig til dem, og vi ere ikke ret vel tilfredse, naar vi ingen anden Afsætning vide for vore Vare end til den kjære Hovedstad. Til Holsteen og Slesvig gaaer en Deel Korn, ogsaa undertiden ikke lidet til Engeland; men Holland har i de senere Aar taget mere, og fra disse tvende Lande er der trukken ikke ubetydelige Summer hertil, hvorved Landet har seet sig istand til at betale sine store Udgifter.

Men Overskud, som kunde blive til Forskud og til Driftskapitaler, have vi ikke. Bonden giver sin sidste Skilling ud til Indfæstning og sætter sig i Gjeld for at bosætte sig, og kan ikke creditere sin Gaard andet end sit Arbeide og Møie. — Præsterne tiltræde Alle deres Embede og den dermed forbundne Avling med Gjeld, og kun særdeles Interesse for Landbruget bringer Nogle af dem til at gjøre Opoffrelser for at bringe det til en høiere Fuldkommenhed paa deres Gaarde — thi Haabet om Fordeel er jo endnu mindre for dem, end for Fæsteren, hvis Hustru beholder Gaarden efter hans Død — — Godseierne — og det Meste af Langeland ligger under

Godseiere — ere for en stor Deel i den Forfatning, at de maae vogte dem for betydelige Opoffrelser, om endog disse i Tiden kunde ventes frugtbringende — Selveierklassen er saare liden, de Fleste i denne kunne, og anvende virkelig baade Flid og Bekostning paa deres Eiendom. Men de allerfleste Beboere have ikke den Driftkapital, der behøves til at give deres Jorder en saa høi Kultur, som de ønskede, hvor skulde de da have Pengesummer til deres Disposition for at vinde Jorder fra Havet, der først om flere Aar vilde bringe Frugt!

Disse betydelige Strækninger ere enten ganske eller for en stor Deel omgivne af Fæstejorder. Denne Omstændighed lægger og en meget betydelig Hindring iveien for deres Indtagelse fra Havet til Eng.

De øvrige Hindringer, hvor vigtige de end kunne være, vilde dog overvindes, naar Strækningens Erobring fra Havet skaffede Erobreren Eiendomsret til den. I saa Fald skulde man snart see, hvad Menneskets Attraa efter Jordeiendom i en frugtbar Egn, hvor næsten al Grundeiendom er indskrænket til nogle Faa, vilde være istand til at udrette. Men nu er Forholdet anderledes. De til disse flade Vande grændsende Eiendomsherrer ansees her for at have, have maaskee og efter vore Love, Eiendomsret til disse af deres Besiddelser omgrændsede Vande. Men hvorledes det endog forholder sig hermed, saa er det vist, at Dæmninger og Sluser, som udfordres til Norenes Udtørring, maatte anlægges og opføres paa disse Grundeieres Territorium, over hvilket Veiene ligeledes maatte føres, saavel til det fra Havet erhvervede Terrain, som til de Steder, hvor Dæmninger etc. skulde opføres. Ogsaa Materialierne: Jord og Steen, til disse maatte tages der, om ikke de skulde blive alt for bekostelige og vanskelige at erholde.

Saaledes kan det kun blive de tilstødende Grundeiere, der have Leilighed, maaskee og Eneret, til at foretage disse Udtørrelser. Hvor liden Anledning de hidtil have fundet til at udføre sligt Arbeide, har Erfaring viist.

Endnu eet, og et meget vigtigt Spørgsmaal, denne Gjenstand vedkommende, er: om Norenes Udtørrelse ikke vilde være forbunden med en for de Omkringboendes Sundhed skadelig Indvirkning paa Luften. At saa betydelige Havstrækninger, som tildeels have en

muddret, eller moseagtig Grund, ikke vilde, naar Vandet afsedes, være uden Indflydelse paa Atmosphæren, behøve vi ikke at søge Beviser for i Amerikas raae Egne, hvor Nylandet, især det sumpige, naar det udsættes for Solens, det hidtil fremmede Straaler, udvikler de for Europæerne saa giftige Luftarter, som have bragt Døden til saa mange Tusinder af Indvandrede; men Langeland selv har i sine Lidelser under den bekjendte Feberperiode havt sørgelige Prøver paa, hvad Solens Virksomhed paa Dynd- og Mosegrunde, hvorfra Havvandet er draget tilbage, formaaer at udrette til feberagtige Sygdommes Udvikling i det menneskelige Legeme. Jeg kan derom henvise til Hygea for April og Juni 1827, hvor en Afhandling findes, der nærmere oplyser dette. Efter min paa Erfaring støttede Mening, var det dengang Havvandets Indtrædelse og derefter følgende Udtrædelse af Moser og Moradser, som gav Anledning til, at saa skadelige Miasmer udviklede sig af disse under Solens Paavirkning. Denne min tidligere offentlig yttrede Mening, er stadfæstet ved mange, mere Sagkyndiges Erfaringer. Af disse vil jeg anføre eet Vidnesbyrd: Under Forhandlingerne om Saltskatten i de Deputeredes Kammer i Frankrige, gjorde Hr. Arago Kammeret opmærksomt paa, at der i det sydlige Frankrige gives Laguner ved Havet, som afsætte et saltagtigt Bundfald, som de Omkringboende bruge istedetfor renset Salt, til Skade for de offentlige Indtrader. Bestyrelsen lod derfor færskt Vand indlede i disse naturlige Saliner og forstyrrede derved Saltproduktionen. Efter denne Operation udbrød en choleraagtig Sygdom i Omegnen, som bortrev Mange, og almindelig blev antagen som fremkaldt ved Finantsbestyrelsens Fremgangsmaade med Lagunerne. Factum er af de offentlige Blade 1833 anført som vist, og Hypothesen om Smitsotens Aarsag blev bestyrket ved Erfaringer fra Italien, hvor man havde bemærket paa Kysterne, at Havvandets Blanding med de nærliggende Ferskvande virkede skadeligt paa Atmosphæren, hvorfor man der føiede Anstalter til Søvandets Udelukkelse fra de Ferskvande, hvori det ellers kunde indtræde.

Disse Erfaringer indeholde dog ikke Noget, som særdeles kunde fraraade de her omhandlede Nores Udtørrelse. De tale meget mere for den. De vidne alle — saavel de fra fremmede Steder indhentede, som her paa Stedet af mig iagttagne, — om, at det er ved

Havvandets Blanding med Ferskvand paa Steder, hvor enten Grunden i Sommertiden bliver tør, eller Vandet dog saa lavt, at Solheden virker paa Grunden, at Miasmen udvikles; og denne Produktion forebygges just ved at afdæmme Norene fra Havet. Ja, det synes endog aabenbart, at dette Foretagende vilde virke velgjørende og tjene til at forebygge saadanne Tilfælde, som gik foran og tildeels foranledigede den langelandske Feber. Foretager man Afdæmningen om Sommeren; lægger Noret tørt mod Vinteren og forhindrer Havets Indtrængen; lader dernæst Efteraarets og Vinterens Ferskvande blive staaende paa Grundene om Vinteren og udelader dem tidlig i Foraaret; da vil den endnu kølige, men tørre Vaarluft virke gavnligt paa den Grund, som Ferskvandet i Vinteren har uddraget Saltdelene af, og den Operation, der i Sommertiden er saa farlig for Sundheden, vil være for største Deel tilendebragt, inden Sommertiden indtræder — og fremtidig Fare ved Havets Forbindelse med Ferskvands-Moserne vil ved Dæmningerne være forhindret. Med Hensyn paa Sundheden mener jeg, at Norene burde udtørres, og Moserne sikkres for Havets Indtræden.

Ved Rudkjøbings Noer, Sponget, har man brugt en lignende Fremgangsmaade, uden deraf at spore nogen Skade for Sundheden.

De Egne, hvor Norene findes, ligge aabne, uden Læ enten af Skove eller Bjerge, og Luften har altsaa der frit Strøg.

Vilde man blot afdæmme Norene, og anbringe en Udfaldssluse i Dæmningen, overladende det iøvrigt til Tiden, Solen og Vegetationen i Dyndet at tilveiebringe Udtørringen, da vilde vistnok Egnens Beboere have Aarsag til at protestere imod et saadant farligt Experiment.

3.

Klima.

„Fyen er Danmarks Hjerte, intet Under derfor at Landet er varmt!“ Saaledes lyder et af de Svar, Forfatteren

har modtaget betræffende Svendborg Amts Klima, og virkeligen er Fyen ogsaa den af Danmarks Provindser, som har den fremmeligste Vegetation, eller det for Kornavlen sikkreste Klima. Allerede Begtrup gjør opmærksom paa den Forskjel, man bliver vaer, naar man tidligt om Foraaret kommer fra Sjælland til Fyen. Factum er det, siger han, at Sneen smelter tidligere og at Faarene med deres Yngel ere før ude om Foraaret i Fyen end i Sjælland, og finder mere Næring eller synes bedre at taale Vaarluften. Hr. Kammerjunker Bretton har adskillige Gange havt Leilighed at gjøre den Bemærkning, at Skoven var grøn paa Langeland, medens den endnu ikke havde begyndt at bryde paa de nærmeste Skove omkring Kjøbenhavn, og først efter 8 til 10 Dage naaede det Punkt, paa hvilket han havde forladt de langelandske Skove. Ligeledes har han, i Henseende til Sædens Vegetation, truffet en paafaldende Forskjel imellem Sjælland og Langeland. Paa sidstnævnte Land kunde Bygget allerede være skrebet, medens det, ja endog Hveden, næsten overalt i Sjælland aldeles ingen Tegn dertil viste. I samme Forhold har han fundet Høsttiden at indtræffe. Ogsaa Forf. mindes heelt vel endnu, hvortidt han i sine Drengeaar, fra Fridericiæ Volde, kunde see Ploven arbeide rask i Fyen, imedens i Jylland alt endnu syntes at slumre. Da han paa sine Vandringer i Amtet midt i Juli 1833 forlod Langeland, var Rapshøsten der begyndt, men indtraadte først 14 Dage sildigere i Veile Amt. Af de Optegnelser over de Fold der avles, som ville forekomme i 5te Kapitel, vil man faae Leilighed at overbevise sig om, at Sædeavlen er langt sikkrere i Fyen end i det mindste i Jylland.

Hovedgrunden til alt dette maa udentvivl søges i det porøse Underlag. Fyen for det meste er i Besiddelse af, thi selv der, mærker man, hvad Forskjel en fast, sei, vandholdende Undergrund kan bevirke. At Jorderne ere bedre opdyrkede, er vist ikke heller uden Indflydelse. Jo mere Agerskorpens Bestanddele ere formildede, des hurtigere driver Sæden, og jo færre store Moser og Kjære, des mindre Anledning for Veirliget at indvirke forstyrrende. Det er Mennesket, som omskaber Klimaet. Ligeledes er Østenvinden om Foraaret vel neppe saa skarp i Fyen og især paa Øerne, som i Sjælland, hvor den umiddelbar kommer fra de store Fastlande i Østen, istedetfor at denne

Vind, ved at passere Østersøen, meget formildes inden den naaer Langeland og Fyen. Den indsluttede Beliggenhed imellem Sjælland og Jylland, ligesom det meget Hegn, der findes i Fyen, maa ogsaa lune lidt.

I Fyens Andeel af Svendborg Amt begynder Høsten ialmindelighed sidst i Juli eller først i August, og allertidligst ved Faaborg Kant. Høslætten, især paa Klovermarkerne, er gjerne indtraadt ved St. Hans Dags Tid, vel endog før. Sidst i Marts eller først i April kommer Ploven i Gang. I Midten af Mai komme Kjærne sædvanligviis ud, og bindes atter ind ved Novembertid.

Paa Øerne formilder Havet endnu mere Klimaet. Om Sommeren tilbagekaster det Soelstraalerne og om Vinteren meddeler det Atmosphæren Varmestof. Juli Maaneds Varme er derfor især virksom paa Smaaøerne, og Byget modnes der hele 8 Dage før end i Fyen, uagtet det saaes 14 Dage til 3 Uger sildigere. Dog er den Omstændighed, at der ikke saaes andet end sexradet Byg paa Øerne og toradet i Fyen, ikke uden Indflydelse herpaa. Paa Langeland er Vintersæden ialmindelighed fremmeligere baade om Foraaret og Efteraaret end i Fyen. Ogsaa synes det som Græsset kommer tidligere. Dog er dette vel mere en Følge af Jordens større Kraft end af Klimaet. Om Efteraaret mærkes ei Frosten paa Øerne før Kulden begynder at vinde Styrke. I Fyen kan saaledes Vandet fryse og Dyndet bære, medens man paa Smaaøerne ikke veed af Frost at sige. Pastor Lund yttrer i saa Henseende om Thorseng: Skjøndt Vinden fra Stranden ofte blæser meget kold, er dog Thermometrets Stand ialmindelighed om Vinteren et Par Grader høiere end midt i Fyen, ja man har endog Exempler paa, at Kulden ved stærk Frost har ved Valdemars Slot været 4—5 Grader mindre end et Par Mile op i Fyen f. Ex. ved Overndrup. Soluften har vel denne Indflydelse, thi ved Havviis haves stræng Kulde her som andetsteds.

Iøvrigt deler nok Fyen i Hovedtingen Klima med det øvrige Danmark. Landets Omfang er for ubetydeligt til at begrunde nogen stor Forskjel. Nattefrost, Havtaage, Tørke, Væde, Vinde, alt er derfor vist temmelig eens, og viser sig i Fyen ligesaa afvexlende som i de andre Provindser. En vis Vilkaarlighed synes at være Characteertrækket ved vort Klima, siger Hr. Mourier, og samme turde saaledes

vel være Virkningen af den, ved Vindene tilførte Temperatur, snart fra Nord- og Vesterhavets taagefulde Atmosphære, snart fra Polens og Ruslands Stepper, snart fra den skandinaviske Halvøes nordre Regioner, alt i en uafbrudt Vexelvirkning. Stundom ere vore Vintre saa milde som under 40 Graders n. B., kun at de vare 8 til 9 Maaneder, undertiden indtræffe Vintre, som i det nordlige Rusland, og Morbærtræet fryser bort. Med Sommeren finde samme Abnormiteter Sted. I Aaret 1819 har jeg her i Haven (paa Hindemae) avlet over 40 modne Meloner i fri Land, da man dog ellers sjeldent bringer dem til et Æbles Størrelse!

4.

Udskiftningen. Fæste, Hoveri, Arvefæste, Selveiendom. Udparcellering. Tiendeforeninger.

Udskiftningen.

Allerede i Midten af forrige Aarhundrede bleve de fleste Hovedgaardes Enemærker trukne ud af Fælledskabet med Bøndernes Jorder. Men derved blev det endnu i mange Aar. Godseierne havde nok at tage vare ved Kjøb og Magelæg, for at samle deres Bøndergods (vide Begtrups interessante Skildring heraf, Pag. 105 i tredie Deel af hans Værk over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark). I Aarene 1771 og 1773, altsaa paa en Tid, da man endnu ikke havde den nu gjeldende Lovgivning for Udskiftningsvæsenet, fandt de 2 første Udskiftninger af Bøndergodset Sted i Svendborg Amt, nemlig i Djernisse under Baroniet Holsteenhuus og Sørup under Baroniet Lehn. Senere forefaldt vel enkelte Udskiftninger. Dog var det først i det sidste Decennium af forrige Aarhundrede at man for Alvor tog fat paa Værket, og fra denne Tid stamme ogsaa de fleste Udskiftninger. Men i hvor meget man i denne Periode havde hastet, stode dog endnu ikke faa Godser tilbage med Udskiftningen, og det gik atter langsomt hermed! Flere Godser og Byer ere nemlig først

udskiftede 1803, 1806, 1810, 1812, 1818, 1820, 1822, ja endog 1832, og endnu er Fælledsskabet ikke ganske ophævet overalt, især paa Smaaøerne. Dog dette vilde ikke have meget at betyde, dersom Udskiftningen forresten var vel udført. Men desværre er det langt fra at være Tilfældet. En af Landets kyndigste Mænd, Proprietair Mourier, siger i saa Henseende: Efter min Overbeviisning er Udskiftningen næsten allevegne lige elendig udført, og Landet egentlig forqvaklet. Veiene ere blevne til lutter Vinkler. Jorderne ravgalt taxerede, faa eller ingen Gaarde udflyttede. Jorderne spredte og ei arronderede mellem Sogne og Byer, mindre endnu imellem Gaardene, som ofte have Jord paa 5 til 6 Steder, naar Tørv- Eng- og Skovlodder medregnes. At udskifte godt (saaledes som Bregentved Grevskab er et Exempel paa), er intet Legeværk, som kan udføres i eet eller to Aar, men fordrer en Snees Aar. Her og flere andre Steder var det en Manie, som andre Manier, vort kjære Fødeland ofte desværre hjemsøges af, naar een eller anden Projectmager har havt en Indigestion eller en urolig Søvn. Udskiftningen blev udført en galop, og mislykkedes derfor.

Den af Hr. Mourier her givne Skildring er kun for sand, og de Undtagelser, som kunne fremsættes, for faa, til at begrunde en Forandring i den fældede Dom. Efterfølgende paa Facta støttede Exempler ville vise det.

I Sorup, der, som omtalt, udskiftedes 1773, bleve alle Gaarde gjorte lige i Hartkorn, og til næsten lige Areal, uden Hensyn til Bonitet. De bære altsaa lige Byrder af Skat, Landgilde, Hoveri m. m., skjøndt en Gaard kan være dobbelt saa god som en anden.

I Gudme har hver Gaard ialmindelighed 2 Lodder og i Gadbjerg 3 til 4 Lodder. Herfra maa dog undtages hvad der hører under Mullerup, som er bedre udskiftet. Hele Ellested Sogn, især Kullerup By, er høist maadeligt udskiftet. I sidstnævnte By er af 11 Gaarde kun een udflyttet, og det uagtet Jorderne ligge indknebne i en smal Strimmel af 800 til 1000 Alens Brede og $\frac{1}{2}$ Miils Længde imellem Hovedgaardene Lykkesholm og Raunholt. Hver Gaard har sin Jord paa 2 langtfraliggende Steder, ofte en Fjerdingvei fra Gaardene. Af samme Feil laborerer Udskiftningen i Sandager By i Giislev Sogn.

Paa Hindemagods fandtes efter Udskiftningen Bønder, som havde ½ Miil til deres Hovedlod. I Faarup By, Frørup Sogn, har ingen Udflytning fundet Sted, og hvad der af Byen hører under Holkenhavns Gods har 2 Lodder, hvoraf den yderste ligger ½ Miil fra Byen. Det samme gjelder om Sludegaarden under samme Gods. I Ringe Sogn, som udskiftedes fra 1795 til 1797, er Udflytning saare lidet brugt, nogle Huuslodder have intet Hartkorn, og i Ringe By bleve Torvemaalene samt Sørettigheden ikke tagne under Udskiftning.

Om Udskiftningen i Herrested Sogn under Stamhuset Raunholt giver Pastor Selmer følgende Relation. Hele Herrested Sogn blev i Aaret 1797 paa een Gang udskiftet af Fællesskabet, og alle Gaarde og Huse gjorte lige i Hartkorn; hver Gaard fik 7 Tdr. 2 Skp. Af Sognets samtlige 51 Gaarde bleve 16 udflyttede og lagte midt i deres Jordlodder, der have regelmæssige Figurer. Dog maa undtages herfra 4 paa Maareskov udflyttede Gaarde, hvoraf de 3 have beholdt en temmelig langt fraliggende Udlod. (Man betænke, udflytte og endda beholde en fraliggende Udlod!). De i Byerne tilbageblevne Gaarde have, hartad alle, deres Jorder paa to Steder, nemlig en Bylod, og en Udlod ofte over ⅛ Miil fra Byerne. Tvende Boelsmænd have ligeledes hver en Bytoft og en Udlod. Af 33 Huusmænd, hver med 4 Skp. Hartkorn, ligge kuns nogle faa paa deres Lodder, de fleste have dem paa Udjorden.

I Allested Sogn, som udskiftedes 1799, ere af 26 Gaarde 2 udflyttede. Agerjorden har hver Gaard i en uafbrudt Linie fra Byen, (Stjerneudskiftning). Veile Sogn udskiftedes samme Aar, men hverken Gaarde eller Huse udflyttedes. Gaardene have deres Jord paa 2 til 3 Steder, ofte ¼ Miil borte.

I Nørre-Broby Sogn, som udskiftedes 1784, ere af 40 Gaarde udflyttede 9 og 2 Boelssteder samt nogle Huse. De byliggende Gaarde have derfor langt til deres Udlodder. Hertil kommer, at Torvemaalene ere meget ulige fordeelte; mange have stor Overflod herpaa, andre slet intet, og stundom finder endnu Fællesskab Sted i saa Henseende, da den ene kan eie Grunden, en anden Torven. I Synder-Broby Sogn, som samme Aar udskiftedes, findes

næsten ingen Udflyttere, og Beboerne have deres Lodder paa flere Steder, $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Miil fra Gaardene.

I Høirup By, Hillerslev Sogn, haves den Mærkelighed, at Høirup Gaard, med 4 Tdr. Hartkorn, har ligesaa megen, om ikke mere Jord, end de øvrige Gaarde med 9 Tdr. Hartkorn.

Paa Baroniet Trolleborg klages over at der ved Udskiftningen er berøvet Byerne store Strækninger og lagt under Hovedgaardene, deels som Skov deels til Skov. Saaledes skal der fra Byerne Haagerup og Brændelydinge være taget over 100 Tdr. Land god Jord. Selv Præstegaarden i Haagerup tabte ved Udskiftningen 10 Tdr. Land, fik slette Jorder for gode, Banke ved Banke, og en lang smal Jordlod, hvis Figur allerede er en væsentlig Hindring for mangen Jordforbedring. Enhver kyndig Landmand, siger Hr. Pastor, Ridder Knap, som kaster et Blik paa Præstegaardens Kort, maa indigneres over, at Statens Eiendom er bleven saaledes behandlet. Alligevel er det ikke den eneste Leilighed, ved hvilken Haagerup Præstegaard og Præsteembedet her er bleven høiligen forurettet. Før Udskiftningerne besad det paa flere Steder Skovstrækninger, med, efter gamle og troværdige Mænds Udsagn, en Mængde Bøge- og Egetræer, af hvilke de første ved passende Opfredning kunde have afgivet rundelig Brændsel for Præsten til alle Tider. Denne Herlighed afstod min Formand til Baroniet, i Følge et Kongeligt konfirmeret Dokument, for en aarlig Refusion af 3 Favne Bøgebrænde og nogle Alen Ege- og Bøgetræ. Baroniets Eier havde udvirket Tilladelse til at lade Præsteembedets Skovparter taxere af hvem han vilde. Efter samme Dokument erholder Præsten, som Erstatning for 1 Dags Tørveskær i et Tørvelag i Nærheden — $\frac{1}{2}$ Favn Bøgebrænde! Iøvrigt glemte man paa Baroniet at inddele og fordele Tørvemaalene. Denne Mangel har man i mange Aar taliter qvaliter rettet paa. At imidlertid engang et Uveir bryder løs, kan let blive Tilfældet.

I Vesterhæsinge Sogn ere 8 Gaarde udflyttede, men endda fik Halvdelen af de Tilbageblevne 2 Lodder og have $\frac{1}{4}$ Miil til Udlodderne. I Jordløse fandt næsten slet ingen Udflytning Sted, uagtet denne By har en meget langt bortliggende Udmark. Der gives Gaarde, som have 8 til 10 Lodder, $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Miil fraliggende. Haa-

strup, ikke langt derfra, er ikke synderlig bedre udskiftet. Man har villet undskylde disse maadelige Udskiftninger ved de magre Udmarker, sidstnævnte 2 Sogne foregives at have. Men er Jorden ellers skikket til Dyrkning, er det kun at forhale dens rigtige Behandling, da en Udmark altid vil blive behandlet stedmoderligen, enten den er udskiftet eller ikke. Gaardmand Jens Andersen i Vesterhæsinge siger desuden udtrykkelig, at Jorderne ikke ere ringere, end at han vilde paastaae Halvdelen af Gaardene udflyttede. Disse Udskiftninger stamme ellers fra 1788 og 1795, altsaa førend den nærværende Besidders Tid, og der skal have været Tale om en ny Udskiftning.

Paa Thorseng foretoges Udskiftningen i 2 af Sognene 1787 og 89 og i det 3die 1800, men samme er neppe bedre udført sidste Gang end første Gang. Bønderne vilde ikke forlade deres Frugthaver og flytte ud. Dette var især Aarsag i at mange fik deres Jord paa tvende forskjellige Steder, som oftest en større eller mindre Toft, undertiden to, ved deres Gaarde, og den øvrige Jord ¼ vel endog ½ Miil borte. De udflyttede Gaardes Tal er derfor forholdsviis kun ringe. Efter Vegtrup ere af 179 Gaarde 49 udflyttede, og af 300 Huse 52.

Paa Langeland er Udskiftningen endnu daarligere, uagtet samme sildigt udførtes, nemlig sidst i forrige og først i dette Aarhundrede. Men de to første Punkter, man enedes om inden man skred til Værket, vare, som af dalevende Mænd er forsikret Pastor Plesner: 1) Veie og Stier blive uforandrede. 2) Ingen Udflytning finder Sted. Paa en saadan Basis er Udskiftningen næsten i hele Humble Sogn bygget. I Humble Sogn have 4 Mænd, hver sin Indlod paa 3 til 4 forskjellige Steder, og sin Udlod en Fjerdingvei borte paa 4 til 5 Steder. Disse have altsaa endog 8 forskjellige Lodder til et Areal af circa 50 Tdr. Land. Dette har givet Anledning til at benævnte 4 Mænd, i Forening med en Femte, have indhegnet deres Udmark i 3 store Afdelinger, som de nu afbenytte i Fælledsskab!!! Præstegaarden i Humble har sine Jorder paa 3, eller om man vil paa 2 Steder, da den ene Lod kun er afskaaren fra den anden ved en Bivei. Men denne samlede Lod er givet en saa slet Figur og en saa lang, smal Udstrækning, at der er 1½ Fjerdingvei fra Præstegaarden til den yderste Punkt af Lodden; og Udhegnet til Præste-

gaardens samtlige Jorder, (under hvilke Huuslodderne ere indbefattede baade i Maal og Hartkorn, og deres Hegn ind til Præstegaardens Jorder derfor ikke beregnet) udgjør en Strækning af over 16,000 danske Alen til et Areal af circa 170 Tdr. Land, som Præstegaardens og Huusmændenes Jorder udgjøre, med Indbegreb af Moser, Sylt og Krat. Af det anførte Udhegn har Præstegaarden circa 9000 Alen at reise og vedligeholde, altsaa en Strækning af 3 danske Fjerdingvei at hegne, foruden Mellemhegn. Tager man blot i Betragtning hvor kostbart og vanskeligt et saadant Hegn er at holde, men og, at det øvrige Hegn, eller 7000 Alen, er fordeelt imellem 18 Naboer, hvis Villie og Evne til at hegne er høist forskjellig; da kan man indsee, hvad Indflydelse en slet Udskiftning har paa disse, for Jordbrugeren saa vigtige Poster: Hegn og Fred, og hvormeget den alene derved forringer den rene Indtægt af Jorden. Hvad Tid og Arbeidskraft der spildes, er næsten uberegneligt. Den anførte Gaard er een af de bedre udskiftede. Hesselbjerg By er ikke udskiftet, men blot rebet. Hver af de 16 Gaarde har sin Jord paa 5 til 6 forskjellige Steder, og omtrent ligesaa mange Tdr. Land paa hvert Sted. Desforuden har hver Gaard 2 særskilte Lodder i de 2 Overdrev eller Drei. I Kjædeby have Bønderne ½ Miil til deres Ulodder. I Lykkeby er Stjerneudskiftning brugt. I Leibølle har hver Gaard faaet en næsten ligestor Toftelod og langtfraliggende Udlod, saa at Magelæg derved er gjort næsten umulig og følgelig ogsaa Udflytning. I Ristinge, som først udskiftedes 1820, har ligeledes hver Gaard faaet sin Toftelod og Udlod, og ingen Udflytning har fundet Sted.

I Auernakse By paa Den Auernak, som udskiftedes 1801, have 3 Mænd deres Jord samlet paa eet Sted, de øvrige en lang, smal Bylod og en Udlod 1 Fjerdingvei borte. De 5 Huuslodder ligge allerydерst, ¼ Miil fra Byen, hvor Husene ere beliggende.

Lyse blev udskiftet 1805. Elleve Gaarde og Præstegaarden erholdt deres Jorder samlede i een Strækning ligefra Gaarden, men i lange smalle Lodder. Syv Gaarde erholdt hver en Bylod og en Udlod. De øvrige 6, foruden en Tofte, hver to Udlodder. Det længste en saadan Udlod ligger fra Gaarden er dog ⅛ Miil. Afdøde Sognepræst D. Chr. Aabye (Fader til den nuværende Præst) og

Beboerne bekostede selv Udskiftningen, og som en Følge deraf bleve heller ingen Gaarde eller Huse udflyttede, uagtet alle Huse fik deres Lodder langt fra Byen.

Hvad Hovedgaardene betræffer, da ere de ialmindelighed slet arronderede. Dette er Tilfældet med de fleste Gaarde i hele Landet, og ligner den øvrige Udskiftning aldeles, siger Hr. Mourier. Intetsteds seer det dog saa galt ud som paa Juelsberg og Broholm. Paa sidste Sted gaae Albjerg Byes Jorder næsten ind til Gaarden, medens nogle af sidstes Marker ligge over ¼ Miil borte, tildeels adskilt ved mellemliggende Bondergaarde. Og da Byen Albjerg for nogle faa Aar siden er udskiftet, havde det været en let Sag, ved Magelæg, at redressere den anførte Mangel. Om Juelsbjerg siden.

Dette vil være tilstrækkeligt til at vise, hvor lidt Omhu der ialmindelighed er anvendt paa at give Udskiftningen den Fuldkommenhed, som efter Sagens Vigtighed kunde have været at vente. Imidlertid har Svendborg Amt dog ogsaa nogle Exempler paa en vel udført Udskiftning, i det mindste i enkelte Dele, og de fortjene saa meget mere at udhæves, som de vise, at man i Svendborg Amt ikke kunde være uvidende om en god Udskiftnings sande Væsen, men enten gav for let efter for de mødende Vanskeligheder, eller overilede sig. Fremmest og først fortjener i saa Henseende at nævnes Udskiftningerne i Ulbølle- og Hundstrup-Sogne, udførte af Justitsraad Lange, Bedstefaderen til de nuværende Eiere af Rodkilde og Flintholm, hvorunder Ulbølle og Hundstrup forhen have hørt. Ikke en eneste Gaard forblev i Byerne, men alle udflyttedes midt paa deres Lodder. Selv en Afstand af 600 Alen afholdt ikke Hr. Lange fra at foranstalte Udflytning. I Ulbølle er der derfor ikke andet end Huse tilbage. Ligeledes er Hesselagergods meget godt udskiftet af salig Etatsraad Dons. Hele det store Plateau imellem Hesselager, Vormark og Havet, altsaa en Strækning af ¾ Miils Længde, er oversaaet med Udflyttergaarde, som alle ligge midt paa deres Jorder. Nakkebøllegods i Aastrup Sogn er først udskiftet 1822, og Udskiftningen meget vel udført af den vikarierende Bestyrer Kammerherre Holstein. Af 27 Gaarde ere 22 udflyttede, og alle have deres Jord samlet i een Lod. Ligeledes er Glorupgods af nuværende Eier, Hans Excellence Grev Moltke, meget godt udskiftet, paa det nær at

Huusmændene erholdt deres Lodder af Udjorden og selv forbleve i Byerne. I Svindinge Sogn, som bestaaer af 2 Byer med 39 Gaarde, bleve 28 Gaarde udflyttede, og, saavidt vides, af Eieren opbyggede. Paa Grevskabet Brahesminde ere Horne Sogn samt Millinge og Osterby temmelig vel udskiftede. I Horne Sogn ere af 94 Hele- og Halvegaarde og 83 Huse, 43 Gaarde og 19 Huse udflyttede. Gaardene i Byerne have ialmindelighed en Tofte tæt ved Gaarden, Hovedlodden saa nær Byen som muligt og en Kratskovlod med Gjærdselskov. Husene i Byerne have hver sin Have, enkelte en Tofte, men Jordlodderne temmelig langt fra Byerne, uden for de byliggende Gaardes Hovedlodder. De udflyttede Gaarde og Huse ligge hver paa sin Lod. Lodderne have sædvanlig en aflang firekantet Figur. Ved denne Udskiftning vil altsaa de udflyttede Gaardes Tal let kunne forøges, og Husene i Byerne tildeles Gaardtofterne. Ogsaa Hovedgaardens Lokker, hvoraf nogle forhen laae 1 Miil borte midt imellem Bøndernes Marker, bleve ved Udskiftningen samlede ved Gaarden. I Allested Sogn, hvor Stjerneudskiftning med Gaardene, som meldt, fandt Sted, ere dog Husene alle udflyttede. Ganske det Modsatte af hvad der ialmindelighed har fundet Sted i Fyen. — Paa Thorseng fortjener Veienes Afstikning al Roes. Fra Bregninge, som Centralpunkt, gaae en Mængde ligeløbende Veie i alle Retninger til Dens forskjellige Dele, og bidrage ikke lidet til at forskjønne Landet. — Paa Baronierne Lehn og Trolleborg ere de udflyttede Gaarde af salig Kammerherre Lehn og Grev L. Reventlov godt opbyggede, af Ege og Fyr, med Vægge af brændte Steen. Skade kun at Udflytning vel sparsommeligen er brugt.

Mærkelige i flere Henseender ere Udskiftningerne paa Stryno og Dreis. Der var en Tid, da benævnte 2 Øers Udskiftning ansaaes at ville blive høist fordærvelig for Beboerne. Baade Begtrup og v. Essen tale herom, og den sidste yttrer endog det Ønske: at Udskiftning aldrig maatte finde Sted paa Dreis. Men samme er nu fuldført paa begge Øer.

Paa Stryno frygtede man for, ikke at kunne undvære den Jord, Veie og Hegn vilde medtage, eller Husmændene gjøre Fordring paa. Man frygtede for, at Udflytterne ved Strandbredden vilde tilegne sig Tangen, der som Gjødningsmiddel spiller en saa vigtig Rolle næsten

paa alle Smaaoer. Ogsaa krympede man sig for Bekostningerne ved Udflytningen, da af Herskabet ingen Hjælp var at vente, saasom Bygningerne tilhøre Fæsterne. Endelig vilde man nødigen forlade de gode Kommenhaver, som ved Gaardene overalt havdes. Men 1810 foranstaltede daværende Sognepræst, Hr. Bendixen, Øens Udskiftning, hvorunder blev indbefattet saavel Agerjorden, som Overdrevet. Hver Mand fik sin Lod, saa vidt Øens Grændse tillod, i en Firkant. Udflytning fandt efterhaanden Sted ved fælleds Hjælp. Af 50 Gaarde ere vel endnu kun 24 udflyttede, men formodentlig ville snart flere følge. Husene, 35 i Tal, fik 12 til 20 Skpr. Land, og 8 ere udflyttede. De udflyttede Gaardes Kommenhaver bleve overladte til andre Huse og Gaarde, eller nye Huse opbyggede ved dem, og Udflytterne have alle anlagt Kommenhaver. Kysten er inddeelt i Tanglodder, hvoraf hver Mand har sin.

Betræffende Dreiøe, da havde v. Essen følgende Betænkeligheder. Tangen, meente han, vilde man ikke kunne komme til, naar Landet var afdeelt og indhegnet i Lodder. Overdrevene, inddeelte og afhegnede i mindre Parter, vilde ved Høivande ikke skaffe Redningspunkter eller Tilflugtssteder nok for det ved Hegnet indspærrede Qvæg. Ogsaa befrygtede han at Driftigheden vilde svækkes, ved Ophøret af det under Fællesskabet gjældende Opsyn ved Arbeidet. (See herom mærkværdige Jordbrug i Danmark og Tydskland af v. Essen). Men for nogle faa Aar siden anholdt Beboerne selv om Udskiftning, og at nogle Gaarde maatte udflyttes, da den eneste By paa Øen var saa tæt sammenbygget, at alle vare udsatte for Fare i Tilfælde af Ildsvaade. Desuden formeentes at den saakaldte Skov derved bedst kunde ventes opdyrket, og Agerbruget i det hele fremmes ved Udskiftningen. Øens Eier, Hr. Grev Bille Brahe til Hvedholm, fandt fuldkommen Føie at tilstaae det Begjerte, og Udskiftningen gik for sig i Aaret 1832. Paa Skoven bleve 4 Gaarde udflyttede og 1 ved Dreiet. 7 Huse udflyttedes desuden, deels paa Skoven, deels til andre Udkanter af Øen. Den høie Eier gav god Hjælp. Hver af de udflyttende Gaardmænd fik 500 Rbd. I Tidens Længde, naar de gamle Fæstere afgaae, ville flere Gaarde og Huse kunne udflyttes, da nogle af Gaardene have faaet 2 Lodder, een tæt ved Byen og een længere bortliggende, hvilke Lodder, med Hensyn til Hartkorn og

Bonitet, saaledes ere regulerede, at et Bytte let kan finde Sted. Nogle Gaarde have faaet deres Jord samlet i een Lod midt imellem de nysanførte. Her vil altsaa ligeledes Udflytning kunne finde Sted. Overdrevene ere udskiftede imellem Mand og Mand, saaledes at enhver har faaet sin Part saa nær som muligt ved Agerjorden. Oversvømmelserne af Havet har man ikke ændset, da disse om Sommeren sjeldent have noget at betyde og om Efterssommeren Kreaturerne dog bringes paa Agerjorden. En stor Deel af Overdrevene er desuden Engbund. Muligen at man ogsaa agter at inddæmme disse Overdrevslodder. Den saakaldte Skov er desuden aldeles ikke udsat for Oversvømmelse. Tangbjergningen paa Kysten kunde ikke afdeles, fordi Tangen paa visse Steder opskylles i betydelig Mængde, medens der paa andre Steder ikke sætter sig nogen. Hertil kommer endnu at flere Beboeres Lodder ikke stode til Havet. Som Følge heraf bliver Tangen nu, ligesom under Fælledsskabet, deelt imellem Beboerne i Forhold til deres Hartkorn. Imidlertid gjelder dette dog kun om de tyliggende Beboere, da der er vedtaget at Udflyttergaardene beholde den Tang, som skylles op for deres Grund, og i saa Henseende intet have at dele med de øvrige Beboere. Adgangen til Stranden er vedligeholdt ved et Par Veie, som krydse hinanden, og langs med Kysten er Færdselen let. Saaledes ere alle Vanskeligheder hævede, og Udskiftningen, langt fra at slovgjøre Beboerne, har frembragt et Rore, der sikkert ikke vil blive uden gode Følger.

De Steder, hvor Udskiftningen enten slet ikke eller kun tildeels er udført, ere 1, Brudager Sogn, som, forsaavidt det hører til Broholm, endnu er uudskiftet. 2, Steenstrup Sogn, hvor et Overdrev, kaldet Dyndet, endnu eies i Fælledsskab af 12 Mænd, som deri græsse 96 Qvægshoveder. 3, Paa Thorseng, hvor den saakaldte Maane er deelt i tre Fælledsgræsgange for de tre Byer Vaarøe, Søby og Skovballe. 4, Paa Skarøe, hvor 2 meget betydelige Sylte ligge i Fælledsskab. 5, Paa Den Auernak, hvor Auernak By har et stort Overdrev, der ikke er udskiftet. 6, Paa Lyøe, hvor ligeledes et stort Overdrev benyttes i Fællig til Græsning. 7, Paa Hjortøe og Birkholm, som endnu aldeles ligge i Fælledsskab. Dog skal Hjortøes Udskiftning være under Forhandling. 8, Paa Langeland, hvor Schousgaards Andeel af Hennetved By endnu

ikke specielt er udskiftet. Ligeledes har det saakaldte Houdistrikt aldrig været under Udskiftning, men Beboerne have indbyrdes mageskiftet. Dog have, efter Hr. Forvalter Kastrup, nogle af Beboerne endnu deres smaa indhegnede Lodder adspredte imellem Andres, og paa den nordlige Ende af Landet endog Ager om Ager med andre Langtfraliggende. Største Delen af dette Distrikt hører endnu under Steensgaard, noget til Nedergaard, men der gives ogsaa Selveiere. Hele Hou, siger Prokurator Rasmussen, har sandsynligviis tilforn været Skov. Gaarde og Huse ere nok opkomne efterhaanden som Skoven er bortryddet, thi paa Hou er ingen Byer, men Stederne ligge adspredte.

Af Kjøbstæderne i Svendborg Amt har kun Svendborg nogen egentlig Udskiftning at fremvise. Til Byen henligger et Areal af 1657 Tdr. Land geom. Maal, foruden 121 Tdr. Land Skov. Af bemeldte 1657 Tdr. Land indbefatte de saakaldte Vænger 200 Tdr. Land. Disse Vænger ere beliggende rundt om Byen, og have længe været i Privates Eie. 200 Tdr. Land ere i Løbet af dette Aarhundrede kjøbte af udparcellerede Bøndergaarde i Tvede, og besiddes af adskillige Borgere, som privat Eiendom*). 57 Tdr. Land udgjøre de saakaldte Vibelter, d: 3 Almindinger, som ligge uden for Byens Porte, og som tilhøre Byen. Resten, 1200 Tdr. Land, de saakaldte Markjorder, indbefatter de betydelige Strækninger, Byen er kommen i Besiddelse af, deels ved at tilegne sig Græsningen i de forrige Kongl. Skove omkring Svendborg, deels ved Kjøb af de, Orkild Slot og By forhen tilhørende Jorder. (Udførlig Efterretning om alt dette i Provst Begtrups interessante Beskrivelse af Svendborg Kjøbstad.) Disse 1200 Tdr. Land er det, som have været Udskiftning underkastet, nemlig Hømarken, Hallenskoven, Ny Hestehave, Ørnebjerg og en Deel af Pjøiholmene, 1804, Græsholmene og det øvrige af Pjøiholmene derimod først 1818. Ved den første Udskiftning antoges som Regel, at enhver Jordeier af 4 Rgds. Grund eller derunder skulde have sin Jord i een Lod udlagt i de nærmeste Marker, men at enhver med 5 Rgds. Grund eller derover skulde have Jorden i tvende Lodder, nemlig en Ind-

*) Indkjøbet af disse Jorder har sin Grund i den nære Beliggenhed.

og en Udlod. Ved den sidste Udskiftning fik hver af Participanterne een Lod. Meget er talt om Hensigts- eller Uhensigtsmæssigheden af disse Udskiftninger, og især har man moveret over det store Areal, Veiene og Hegnet have opslugt, og som er anslaaet til 400 Tdr. Land. Men Landeveiene og Biveiene bleve ved Udskiftningen urørte, og Biveiene ere omtrent de samme som før; Hegnet stod det Beboerne frit for, at lade blive borte eller opføre. En stor Fordeel vil Udskiftningen i sin Tid skaffe Byen, nemlig den, at de længst bortliggende Jorder ville kunne afhændes til Bebyggelse, saaledes som allerede tildeels er skeet;*) thi Svendborg Byes Markjorder have for største Delen en meget uheldig Beliggenhed, i det de alle ligge til een Side, nemlig til Nordost, og strække sig en heel Miil fra Byen. Vel beklages dette Tab af Jord af Mange, og Frygt yttres for, at det vil blive Byen paalagt at opføre en Skole for disse Nybyggere. Men hvad Fordeel kan der vel komme af at dyrke saalangt bortliggende Jorder, allerhelst for en Kjøbstad, hvor alt er dyrere end paa Landet. Og hvad Skolen betræffer, da vil en saadan neppe forlanges opført, førend et tilstrækkeligt Antal Nybyggere have nedsat sig. Skulde dette end foraarsage Byen nogen Bekostning, saa vil samme derved igjen vinde paa andre Maader. — Vængerne ere 40 i Tal og uden for alt Fælledsskab. Det samme er naturligviis Tilfældet med de indkjøbte Parceller fra Tved. Kun Vibelterne ligge endnu til Priis for Alle. De afbenyttes til Moddingsteder, Exerceerplads, Markedspladser o. s. v. Dog har man fra Percautionstiden under Cholera-Perioden skaffet Moddingerne bort og udleiet i smaa Parceller den Jord, hvor disse stode. Ogsaa er projecteret Anlægget af en cirkelrund Markedsplads paa Vester Vibelt, men virksom Befordring har denne Sag endnu ikke fundet.

Nyborgs Areal af Skov og Agermark udgjør ialt 1289 Tdr. Land. Heraf ere 218½ Tdr. Land Skov, 291 Tdr. Land Eiendomsjorder, 40 Tdr. 5½ Skp. beneficerede Jorder og 739 Tdr. offentlige Jorder. Hverken Eiendomsjorderne eller de publike Jorder ere udskiftede. Eiendomsjorderne eller Nymarken og Nærmerøen ere deelte mellem circa 60 Lodseiere, og det høieste, nogen har samlet paa eet

*) 22 Huse med et Tillæg af 2 til 6 Tdr. Land ere solgte til Bønderkarle.

Sted er en 13 til 14 Tdr. Land. Hvorledes den første Inddeling er foretaget, vides ikke, men at samme ved forefaldende Kjøb og Salg idelig er Forandring underkastet, følger af sig selv. Af de offentlige Jorder ere 48½ Tdr. Land henlagte til Vognmandslauget, og 25 bortfæstede eller bortleiede. Veie og Vandsteder optage 11 Tdr. Land. 420 Tdr. Land, som indbefatte Fleskholmene og Kohaugerne, ere for Øieblikket deelte i 178 Lodder, som ere udleiede til 41 Individer paa 6 Aar. Da disse Jorder forrige Gang udleiedes, var Inddelingen i 331 Lodder. 219 Tdr. Land udgjøre et Overdrev, som kaldes Østerøen, hvorpaa græsses 100 Hoveder. Ligesom ved Svendborg, har Nyborg-Mark den Feil, at ligge paa een Side af Byen, nemlig den nordøstlige, og de publike Jorder strække sig endog i ½ Miils Afstand fra Byen lige til Juelsbjerg; hvorimod denne Hovedgaards Jorder igjen naae til Byens Forstad. Hvorledes Nyborgerne og Eieren af Juelsbjerg kunne see herpaa uden at enes om et Magelæg, er sandeligen ikke let at forklare. Man skulde næsten troe at vi endnu levede i det 17de Aarhundrede. Uden et saadant Magelæg, vil en Udskiftning af Byens publike Jorder aldrig kunne iværksættes til nogen Fuldkommenhed; og selv om en saadan ikke attraaedes, maatte dog et Magelæg forhøie Leien af Jorderne. For Eieren af Juelsbjerg vilde Fordelene ikke være mindre, især dersom Hoveriet afskaffedes.

Faaborg har omtrent 258 Tdr. Land Ager og Eng, men ingen Skov. Af bemeldte Areal ere 15½ Tdr. Land Fæstejord, fra Hvedholm og Holsteenhuus, 29 Tdr. Land publike Jorder, beneficerede til Præstekaldet, Kirken, de Fattige og Odense Hospital. Resten, 214 Tdr. Land, er Eiendomsjord, som for længe siden ved Kjøb og Salg er gaaet ud af første Fællesskab, og for Tiden fordeelt imellem 35 forskjellige Jordeiere. Fæstejorden er for Tiden i 7 Personers Besiddelse, og de publike Jorder ere udleiede til 8 forskjellige Personer. Største Deel af disse Jorder ligge østen for Byen, og strække sig 1 Fjerdingvei fra samme. I ældre Tider skal Byen have havt Græsningsrettighed paa Djernisse-, Horne- og Svanninge-Marker. Men Tid efter anden ere disse Friheder tabte, uden at man veed hvorledes. Kun Borgermesterne have vidst at garantere sig 4 Koers Græsning paa Svanninge Mark, hvorfor ved sidste Udskiftning er

givet Vederlag. (Videre Underretning om alt dette i Justitsraad Jørgensens Beskrivelse af Faaborg Kjøbstad).

Rudkjøbing har ingen Skov, og ligesom ved Faaborg er al den Jord, der ligger til Byen, Eiendomsjord, undtagen hvad der er tillagt Sognepræsten og Byfogden pro officio. Samtlige under Rudkjøbing sorterende Jorder udgjøre et Areal af 480 Tdr. 5 Skp. Land og ere uden Udskiftning, alene ved Kjøb og Salg, Mageskæg eller indbyrdes Deling udgaaede af Fælledsskabet. Jorderne ere paa 2 Generalkort inddeelte i Lodder. Hver Lod har Nr. og Folio i Panteregisteret. Ved Kjøb og Salg skeer den fornødne Paategning af Byfoged og Byskriver, mod en bestemt Betaling. En Deel af disse Jorder, den saakaldte Kohauge, en Strækning paa 113 Tdr. Land, gjortes for 45 Aar siden, af Stedets Byfoged Hr. Justitsraad Jørgensen, Pretention paa, som Byens Eiendom. Men det Kongl. danske Cancelli var af en anden Mening, og da ingen vilde bekoste noget paa en, i sig selv vistnok meget tvivlsom Proces, forbleve Eierne i rolig Besiddelse af Kohaugen. De interessante Discutioner, som i denne Anledning førtes, ere at læse i Justitsraad Jørgensens Efterretninger om Rudkjøbing Kjøbstad, Odense 1796, og vi tilføie her kun, at siden (saavidt vides 1818) have Eierne deelt Kohaugen imellem sig, saaledes at Græsningen i Fællig er ophørt og hver Mand har faaet sin Jord samlet. Byfogden og Præsten have faaet Æquivalent i Byg for deres Græsningsret. Forresten ere Rudkjøbings Jorder meget vel situerede, da de ligge i en Halvcirkel omkring Byen, og da deres Omfang ikke er stort, er Afstanden ikke heller af nogen Betydenhed.

Fæste, Hoveri, Arvefæste, Selveiendom.

Kort før Udskiftningen vare næsten alle Bondergaarde i Svendborg Amt Fæstegaarde. Kun paa Langeland var det lykkedes enkelte Bønder at modstaae Herremændenes Vælde, og bevare deres Gaarde uantastede. Disse Selveiere, som svare deres Skatter i Nyborg-Amtstue, og aldeles ikke staae i noget Afhængigheds-Forhold til Godseierne, kaldes paa Langeland: de gamle Selveiere, og ere altsaa rette Odelsbønder. Deres Tal er imidlertid ikke stort, og de fleste findes i den midterste Deel af Landet. Et andet Slags Selv-

eiere paa Langeland ere de saakaldte grevelige Eiendommere, som, Gud veed hvorledes, maae være komne i et Slags Afhængigheds-Forhold til Grevskabet Langeland, da samme eier $\frac{1}{4}$ Part af Gaardene, og modtager Landgilde og Hoveriæqvivalent deraf, ligesom alle Skatter, samt har Forkjøbsret til Eiendommene, saa at hver ny Eier maa løse et saakaldet Huusbondsholdsbrev, alt i Følge Høiesterets Dommene af 19 Marts 1732 og 17 Juni 1745 m. fl. Men i de sidste 30 til 40 Aar vides ikke at Grevskabet har gjort Brug af sin Forkjøbsret. Flere af disse Selveiere ere nu Livsfæstere, saaledes i Humble Sogn alene syv. Hr. Procurator Rasmussen i Rudkjøbing bemærker i anførte Henseende, at det kun er en vilkaarlig Beregning og ligesom et Mundheld naar man anslaaer Grevskabets Ret i disse Selveiersteder til $\frac{1}{4}$ Part af deres Værdi. Ligeledes mener han at disse Steder i Oldtiden ere fraskilte Grevskabet og komne i Andres Eie, dog kun for en Deel. Det er det Slags Eiendomme, siger Hr. Rasmussen, man i Retssystemerne kalder Selveierbondersteder. Eierne kunne baade sælge og pantsætte dem. Grevskabets Forkjøbsret bestaaer deri, at hver Gang Stederne sælges, kan Lehnsgreven forlange sig samme tilskjødet, naar han vil betale den høieste Sum, som af Andre bydes.

Disse vare altsaa, saavidt Forfatteren har kunnet erfare, de faa Selveiere, som før Udskiftningen fandtes i Svendborg Amt. Men ikke saasnart var Udskiftningen kommen i Gang, førend ogsaa Handelen med Jordegods begyndte, og allerede før Krigens Udbrud 1807, vare 3200 Tdr. ufrit Hartkorn frasolgt Godserne til Selveiendom. Siden er Selveierbøndergodset steget til 5095 Tdr. Hartkorn (vide Tabellen Nr. 3). Fæstegodset udgjør 17184 Tdr. Hartkorn. Forholdet bliver altsaa som 1 til $3\frac{1}{3}$. I Odense Amt udgjør Selveiernes Hartkorn 9360 Tønder. Fæsternes 18542. Forholdet bliver altsaa som 1 til 2.

De Godser, som i Svendborg Amts 4 Herreder i Fyen have afhændet deres Bøndergods, ere: Rørbæk, Hindema, Juelskov, Tidselholt, Veistrupgaard, Klingstrup, Bjørnemose, Krumstrup, Toistrup, Lammehauge, Boltinggaard, Leutved, Skjoldemose, Rødkilde, Fjellebroe, Nordskov, Veilegaard og Soboe, af hvilke Gaarde dog enhver har i det mindste beholdt nogle Fæstehuse. Desuden er der

en Mængde Selveiere fra flere Godser i Odense Amt. Paa Langeland har Herregaarden Schousbo solgt sit Bondergods og Grevskabets forrige Eier ligeledes afhændet en Deel Bondergaarde tilligemed Fiskerleiet Bagnkop. Endelig have Bønderne paa Baroniet Trolleborg allerede siden 1788 havt Arvefæste paa deres Gaarde, en Foranstaltning, bevirket ved salig Grev Ludvig Reventlov. Næsten alle de nye Selveiere ere aldeles løste fra deres forrige Herskab, og svare deres Skatter paa Amtstuen i Nyborg. Kun Arvefæsterne paa Trolleborg, og de paa Langeland af Grevskabets Eier afhændede Gaarde eller Steder, staae endnu i Afhængigheds-Forhold til Herskaberne, deels ved at svare de Kongl. Skatter paa disses Skriverstuer, deels ved at høre under deres Birke- og Skifteret, deels ved at Jagten er forbeholdt Herlighedseierne, deels endog, som paa Langeland, at forrette visse Kjøreægter og Klapjagtsdage. De fleste Selveiere findes i Veile-, Heden-, Gjestelev-, Hoirup-, Aarslev-, Refsvindinge-, Kullerup-, Skjellerup-, Ellinge-, Floistrup-, Ullerslev-, Ringe-, Lunde-, Steenstrup-, Espe-, Herringe-, Vesterskjærninge-, Hundstrup- og Ulbølle-Sogne. Aldeles uden Selveiere ere Herrested-, Ellested-, Hellerup-, Svindinge-, Oxendrup-, Langaae-, Egense-, Aastrup-, Horne- og Svanninge-Sogne, samt alle Øer, Langeland og Thurø undtagne, paa hvilket sidste Sted alene findes Selveiere, forhen hørende til Bjørnemose.

Paa alle fraſolgte Gaarde er naturligviis Hoveriet ophørt. Det samme er Tilfældet med Arvefæsterne ved Trolleborg. Men næsten paa alle Godser, som i den fyenske Deel af Amtet have beholdt deres Bondergods, er Hoveriet endnu i fuld Gang. Endog den lille Bistaarupgaard i Skjellerup Sogn bliver dreven ved 3 Hovninger, en 4de er bleven fri. Paa Grevskabet Brahesminde have Svanninge By, og de Gaarde i Haastrup, som forrette Hoveri til Ostrupgaard, siden 1801 kjøbt sig fri for denne Byrde. Det samme er Tilfældet med Beboerne paa Boiden i Horne Sogn, og paa Baronierne Holsteenhuus og Lehn have Forpagterne paa Holsteenhuus og Heldagergaard forenet dem med Bønderne om Erstatning for Hoveriet. Ellers er det kun undtagelsesviis at enkelte Gaarde ere fritagne for Hoveri. Paa Glorup Gods forpligtes fortiden Fæsterne af Gaarde paa 6 Tdr. Hartkorn, naar forlanges, at svare i aarlige Hovningspenge

15 Tdr. Byg, betalbare efter Kapitelstaxten. Paa Thorseng forrette kun 17 Gaarde endnu fuldt Hoveri, men alle andre maae gjøre visse Kjøreægter ved Gjødnings Udførelse og Favnebrændetransport, samt 12 Gangdage. Paa Grevskabet Langeland bestaaer Hoveriet i Gjennemsnit af 6 Ægter af hver Gaard, Brændefælding af en Fjerdededeel Favn pr. Td. Hartkorn, og 2 à 3 Klapjagtsdage, samt 40 Favne Hegns Vedligeholdelse pr. Td. Hartkorn. Desuden forretter Tranekjær Sogn nogen Gjødningskjørsel. Alt andet Hoveri blev temporairt hævet, for 25 til 30 Aar siden, af den forrige Lehnsgreve Generallieutenant Ahlefeldt, og nu for bestandigt under Forvaltningen af den seneste Administrations-Commission. Af de øvrige Godser paa Langeland er kun paa Faareveile hele Hoveriet, og Nedergaard omtrent det halve accorderet. Paa Auernakø indskrænker Hoveriet sig til nogle Seilture til de omliggende Øer eller til Fyen, dog ere disse bestemte til 3 à 4 for hver Mand, men yderst sjeldent, maaskee aldrig, paafordres de alle. Det samme er ialmindelighed Tilfældet med de øvrige Smaaøer, som altsaa intet Hoveri forrette.

Af Foranførte sees, at i Svendborg Amt findes Fæstere (Livsfæstere), som forrette Hoveri, Fæstere, som intet Hoveri forrette (saakaldte Fribønder), Arvefæstere, som ligeledes intet Hoveri forrette, og Selveiere, som for det meste ganske ere løste fra deres forrige Herskaber. Denne Tingenes Orden har alt længe bestaaet, og maa følgeligen være kommen til en vis Modenhed eller have ført til visse Resultater. Forfatteren vilde derfor gjøre sig skyldig i en stor Ligegyldighed for sit Arbeide, om han ikke her viste, hvorledes disse forskjellige Klasser af Statsborgere staae til hinanden, med Hensyn til de i Livet vigtigste Forhold. Vi ville betragte Sagen fra 4 forskjellige Sider: Moraliteten, Culturgraden, Driftigheden og Velstanden.

Alle ere enige i, at der blandt Fæsterne gives ligesaa retskafne Folk som blandt Selveierne. Braadne Kar i alle Lande findes, og Roser sig blande med Torne, her som andetsteds, siger Hr. Landsoverretsassessor Wiborg. Hr. Kastrup, Forvalter paa Nedergaard, bemærker, at han af 38 Aars Erfaring og Forvaltning veed, at der paa det ham betroede Gods gives ikke faa moralske og veltænkende Bønder, som handle efter Samvittighed og fuld Overbeviisning,

medens der gives nogle, dog kun enkelte, som kun handle blindt hen for deres Fordeels Skyld, og af saadanne, tilføier han, gives blandt alle Slags Bønder, saavel Selveiere som Hoveribønder. Hr. Proprietair Pilegaard paa Langeland bekræfter dette, i det han siger: Forskjel mellem Selveier- og Proprietair-Bønder kjender jeg ikke. Og Hr. Justitsraad Knutzen, Herredsfoged i Odense Amt, yttrer i denne Anledning: Forskjel imellem Selveiere og Fæstebønder, troer jeg ikke at der gives. At Skarn kan findes saavel blandt de første som de sidste, er nok det Rigtige, uden at der af den borgerlige Stilling gives Anledning til et ufordeelagtigt Omdømme om nogen af Parterne. — Flere Vidnesbyrd af dette Slags ere vist overflødige. Vel paastaaer man at Selveierne ere mere aabenhjertige end Fæstebønderne, som siges mere at skjule deres Velstand især for deres Husbonde. Men denne Tænkemaade, som i ældre Tider var saa gjængs, og maaskee nødvendig, har udentvivl siden Fæsternes Emancipation forandret sig meget; i al Fald kan den ikke kaldes umoralsk, ja giver endog Anledning til en Dyd, nemlig den at spare og ikke at bramme med det Erhvervede, i hvilken Henseende Selveierne ikke ganske kunne frikjendes for lidt Forfængelighed.

Med Hensyn til Kulturen, da paastaaer Hr. Pastor, Ridder Knap, at Arvefæsterne ved Trolleborg udmærke dem fremfor hele Provindsens Bønder, som de anstændigste, forstandigste og meest belevne, og beraaber sig i saa Henseende paa Vidnesbyrdet af de Herrer Deputerede ved Sessionen og Officererne af Veicorpset. Men han tilstaaer ogsaa, at dette maa tilskrives det ypperlige Skolevæsen, Baroniet længe før det øvrige Fyen har været i Besiddelse af. Imidlertid giver Hr. Kammerjunker, Herredsfoged Schmidten de langelandske Bønder, der næsten alle ere Livsfæstere, og mange hoverigjørende Fæstere, intet ringere Skudsmaal. Efter mit Skjønnende, siger han, maae de langelandske Bønder saavel i Henseende til Klogt som Dannelse sættes over Bønderne i de fleste andre Provindser af Danmark, hvilket blandt andet kundgjør sig derved, at det er saare almindeligt hos Bønderne her at holde Aviser, ja ikke faa Journaler og Flyveskrifter antræffes stundom hos dem. I Snøde og Stoense Pastorat have, efter Pastor Vilhjelms Vidnesbyrd, flere Bønder endog oprettet et Læseselskab. Skolerne er det vist nok den opnaaede Dannelse maa tilskrives, og da i Danmark

alle Bønder, til hvilken Klasse de end høre, have lige Adgang til Skolerne, kan Forskjellen imellem dem i anførte Henseende ikke heller være stor i eet og samme Skoledistrikt.

Betræffende Driftigheden, da menes i Almindelighed ikke heller at nogen Forskjel i saa Henseende findes, ja man vil endog paastaae, at om en saadan er tilstede, vil dette snarere være til Fordeel for Fæsterne end Selveierne. Mangfoldige Exempler godtgjøre, at Fæsterne, endog hoverigjørende Fæstere, have været de første færdige med deres Arbeide. Hr. Kammerjunker Molkte, Herredsfoged i Vinding Herred, yttrer i saa Henseende: Der gives gode og slette, vindskibelige og efterladne Avlsbrugere saavel blandt Fæstere som blandt Selveiere. Man skulde vel troe, at de hoverigjørende Fæstere maatte staae tilbage for Selveierne, og dog seer jeg ingen By, hvor Bønderne drive deres Jorder bedre end Svindinge By under Glorup Gods, hvor alle Bønder ere hoverigjørende Fæstere. Hr. Cancellieraad Bruun gjør opmærksom paa, hvorledes Havedyrkningen og Frugttræers Opelskning har gjort Fremgang paa Thorseng, hvor dog alle Beboere ere Fæstere. Det synes fast som Hoveribønderne i Allested Sogn dyrke deres Jorder bedre end Selveierne i Veile Sogn, siger Hr. Pastor Thomsen. Jeg, siger Hr. Forvalter Kastrup paa Langeland, kjender ingen Forskjel i Henseende til Dyrkning og Vindskibelighed imellem Fæstebonden og Selveieren, og snarere retter Selveieren sig efter Fæstebondens Driftsmaade, end Fæsteren efter Selveierens. Hr. Proprietair Pilegaard bekræfter dette. Der findes, siger han, ingen Forskjel paa Dyrkning og Vindskibelighed imellem Selveiere og Fæstebønder. Agerbrugets Forbedring gjør hos begge ligestor Fremgang paa Langeland, og har i de to sidste Decennier især været kjendelig. Hr. Justitsraad, Herredsfoged Knudsen i Odense Amt bemærker: Hvad Jordernes Dyrkning og det egentlige Agerbrug betræffer, er Forskjellen imellem Fæstere og Selveiere neppe synbar, og skulde der i saa Henseende finde nogen mærkelig Afvigelse Sted, da bliver sammes Fundament vistnok at hente fra andre Jordbrugeres Exempel, og den Fordeel, som Rygtet har udbredt i Egnen om, hvad en Forandring i Driften har medført, hvilket Fæstebonden ligesaavel som Selveieren benytter, naar han veed at det gavner. Alt dette bekræfter hvad der foran er yttret. Men naar man paastaaer, at

Hoveribønderne ikke holde flere Heste eller Folk end Fribønderne, da er dette ialmindelighed urigtigt. Paa Thorseng, siger Hr. Consistorialraad Lund, have Hoveribønderne een Hest meer end Fribønderne; og ifølge Hr. Pastor Thomsen, holder en Bondegaard i Allested formedelst Hoveriet 6 à 7 Heste, i Veile Sogn, som er et Selveiersogn, derimod kun 4 à 5.

Med Hensyn til Velstanden, da siger Hr. Assessor Wiborg, at der i Salling Herred ialmindelighed ingen Forskjel er imellem Fæstebonden og Selveieren, men at han dog kunde være tilbøielig til at antage at Fæsterne ere mere velstaaende end Selveierne. Horne, Svanninge og Heden Sogne anseer han for de meest velhavende. De to første have lutter Fæstere under Grevskabet Brahesminde. Det sidste har for det meste Selveiere. Vesterskjærninge og Vesterhæssinge, som have en stor Mængde Selveiere, og Aastrup, som bestaaer af Fæstere alene, anseer Assessoren for de fattigste, skjøndt der ogsaa i disse gives velhavende Familier. — Hr. Cancellieraad Bruun, Herredsfoged i Sunds og Gudme Herreder, yttrer i den paagjeldende Henseende: Skjøndt Velstanden er nogenlunde ligeligen fordeelt i Sognene under min Jurisdiction, har dog Bondens egen Virkelyst, Jordbundens Beskaffenhed, og, med Hensyn til Fæstebonden, Huusbondens Tænke- og Handlemaade en saa væsentlig Indvirkning paa Velstanden, at det vist ialmindelighed er tvivlsomt at afgjøre om Selveierbondens eller Fæstebondens Kaar ere de bedste. Efter min Erfaring er der meest Formue i Giislev og Hesselager Sogne, hvor der findes baade Selveiere og Fæstebønder, mindst i Brudager-, Tvede- og Skaarup Sogne, hvor Selveierne prædominere. Steenstrup Sogn, som bestaaer af lutter Selveiere, har det største Antal Fattige at forsørge, men deraf kan der ikke sluttes, at dette Sogn er det fattigste, thi lokale Omstændigheder, i Forbindelse med mindre Fasthed i Bestyrelsen, har upaatvivleligen bidraget til, at de Almissesøgendes Antal i dette Sogn er blevet uforholdsmæssigt stort. — Med Hensyn til Vinding Herred, siger Hr. Kammerjunker, Herredsfoged Moltke: Forskjellen imellem Selveiernes og Fæstebøndernes Velstand beroer paa mange tilfældige Aarsager: Havde Fæsteren, førend han modtog Gaarden, nogen betydelig Formue, hvorved han var istand til at betale en høi Indfæstning, og derved at faae Hoverifrihed og en moderat aarlig

Landgilde i Penge og Præstationer, saa er det naturligt, at han maa blive velhavende, hvis han er en fornuftig og driftig Mand. Selveiendom i og for sig selv kan ikke have saa stor Virkning paa Bondens Vee og Vel, som for 50 til 60 Aar tilbage i Tiden. Den Gang var Fæstebonden saa at sige trælbunden under Godseieren, og denne, naar han havde Villie dertil, havde mange Leiligheder til at berøve den flittige og vindskibelige Fæster hans erhvervede Velstand. Efter nuværende Love og Indretninger, er Fæstebonden saa fri en Mand, som nogen anden i Staten, og naar han opfylder sin Fæstekontrakt, kan Godseieren ikke berøve ham det mindste af hans Velstand, ja, skulde han ikke være fornøiet, kan han fraſige sig sin Gaard og flytte andetsteds hen om han vil. Jeg troer derfor ikke, at Bondestanden i det Hele nu vinder saa meget ved fra Fæster at blive Selveier. Efter den Kundskab, jeg har, er der ikke heller stor Forskjel, i Henseende til Formue og Velstand, paa de Sogne, der bestaae af lutter Selveiere, og dem, der bestaae af lutter Fæstere, skjøndt det er vist, at de Fattiges Antal tager stærkere til i Selveiersognene, hvortil Aarsagen formodentlig ligger i den overdrevne Udparcellering.

Med Hensyn til Langeland, da siger Hr. Proprietair Hastrup, at han ingen anden Forskjel kjender, end at den strøbsomme Mand staaer sig bedst, hvorimod den Lade, til hvilken Klasse han end hører, er den mindst formuende. Dog kan Fæstebonden sjeldent drive det saavidt, at hans Familie falder Fattigvæsenet til Byrde, saaledes som ofte er Tilfældet med Selveieren, især den mindre Parcelliſt, der har mere Leilighed til at gjøre Gjeld. I Fodslette Sogn ere for det meste alle Bønder hoverigjørende til Hjortholm, og forrette deres Hoveri in natura, men de betale hvad de skal, have saare faa Trængende iblandt dem og slaae sig godt igjennem. I Nabo-Sognet Tryggelev ere to meget velhavende Selveiere, men tillige en stor Mængde meget fattige Parcelliſter af Selveierklassen, og mere end dobbelt saa mange Trængende at forsørge. Saavidt mig bekjendt, siger Hr. Forpagter Kastrup, er Hoveribonden i Bostrup, Snøde, Stoense og Tullebølle Sogne ligesaa velhavende, som de faa Selveiere deri findes. Proprietair Pilegaard siger, at han ikke skjønner, at der kan antages nogen Forskjel paa Formuestilstanden imellem

Selveiere og Fæstebønder. Ved lige Driftighed og Flid paa begge Sider, synes de at holde Skridt med hverandre. Imidlertid antages Bøstrup Sogn, der har intet uden Fæstebønder, for det meest velhavende paa Langeland, medens Fuglsbølle, der har mange Parcellister af Selveierklassen, betragtes for det fattigste. Den største Velstand her paa Landet, siger Hr. Kammerjunker Schmidten, er snarest at finde hos Fæstebeboerne, især hensidde flere af de, Grevskabet Langeland underliggende, gamle Fæstere i betydelig Velstand, hvortil rimeligen har bidraget de høist fordeelagtige Vilkaar, hvorpaa Fæstestederne dem fordum bleve overladte. Hr. Kammerjunker Brettons Dom i saa Henseende er, at sammenligner man den langelandske Bonde med den holsteenske, da kan man i Regelen blot kalde ham velhavende. Sammenlignes han med den sjellandske, er han riig, thi paa Langeland er det nu et Særsyn, naar en Gaardbruger ei kan svare de offentlige og herskabelige Afgifter uden Execution. Ogsaa har han Livets almindelige Beqvemmeligheder. Enkelte Bønder ere Eiere af nogle Tusinde Rigsdalere, men deres Tal er naturligviis ikke meget stort. Faa ere at ansee som Kapitalister, men dog gives der nogle saadanne. Naturligviis findes de fleste Velhavende blandt de ældre Bønder, da de Yngre ei endnu have havt saa lang Tid at samle Velstand i, men jeg troer at kunne forudsige, siger Hr. Baronen, at under jevne Conjuncturer Velstanden endog vil blive betydeligere blandt de nærværende yngre Fæstere, da deres Kundskaber i Jordbruget ere langt større og en Mængde af dem endog ere udmærkede Bønder i denne Henseende. I det Hele er Velstanden i Tiltagende. De fleste Selveiergaardmænd ere velhavende, de større især. Huusmandsklassen er naturligviis her, som overalt, mindre velhavende end Gaardmandsklassen, og om de jordløse Huusmænd taler jeg slet ikke, naar jeg tænker paa Velstand.

I Odense Amt er man ganske af samme Mening som i Svendborg Amt. Hr. Justitsraad, Herredsfoged Knutzen yttrer i den paagjeldende Henseende: Selveierne, fornemmeligen de, som have kjøbt af det gamle Ryttergods, udmærke sig gierne for Fæstebønderne ved bedre Kreaturer samt godt Inddo, hvilket for det meste udgjør deres Velstand, hvorimod Fæstebonden, naar han kan samle noget, gierne udleier sin Kapital. At skjelne imellem fattige og velhavende

Sogne, bør neppe begrundes derved, at een eller anden enten sættes fra eller sælger sin Eiendom, hvilket kan ligge skjult under forskjellige Aarsager. Paa den nordlige Deel af Fyen, hvor min Virkekreds er bestemt, kan jeg med Vished antage, at Qvindekjønnets Huusflid, ved Spind, Væving og Farvning, tilveiebringer Gaardmanden som Huusbonde hans Skatter, og at han, naar han som Agerbruger vil gaae frem med Tiderne og behandle Jorderne efter Hovedgaardenes ham givne Exempel, aarlig maa kunne samle en liden Kapital. Jeg anseer saaledes en ordentlig Fæstebonde, endog under et ordnet Hoveri, for i sin Stilling at kunne blive ligesaa velhavende som de gamle Selveiere. Hr. Herredsfoged Taulow siger: Her i Egnen (ved Kjærteminde) er en ligesaa jevn Velstand imellem Fæstebønder som imellem Selveiere; og Hr. Justitsraad, Herredsfoged Falbe: De faa Fæstebønder, der i Odense Herred gives, maae ikke være fattige, men godt kunne svare deres Skatter og Afgifter, thi der klages aldrig i den Henseende af Godseierne. Selveierne staae dem i Almindelighed godt, især de, der have kjøbt deres Gaarde paa den Kongelige Auktion 1764, og der gives Flere, som man endog kan kalde rige. Sognefoged Jacob Andersen i Holse yttrer: Velstanden er hos enkelte blandt Selveierne større end blandt Fæsterne, men med Undtagelse af disse enkelte, kan man antage at Velstand og Armod er lige fordeelt i begge Klasser. Og Sognefoged Lars Rasmussen i Veirup: Naar Velstand regnes blot til at have det daglige Udkomme, er der vel i Almindelighed ingen Forskjel imellem Fæstebønder og Selveiere, efterdi de sidste ved Modtagelsen af Eiendommen for det meste betynges med Gjeld; men der bliver dog altid den væsentlige Forskjel, at Selveieren er Eier af Gaard og Grund! Sognefoged Christen Pedersen i Kjærby yttrer: Saalænge Kjærby var Fæstegods, var det en velhavende By, men Pengeforandringen har virket uheldigen. Man kjøbte, da 1 Specie kostede 7 Rbd., og betalte da den kostede 2 Rbd.

Den væsentligste Forskjel, Forfatteren har bemærket imellem Selveiere og Fæstere, er, at hine, naar deres Aevner tillade den, anvende mere paa deres Bygninger, og vel ogsaa, naar de ere driftige Folk, benytte forekommende Leiligheder til at forstørre deres Gaarde, hvorved de undertiden komme i Besiddelse af meget betydelige Eien-

domme. Denne Vei til forøget Driftighed er Fæsterne afskaaren, hvorfor de, naar de have Leilighed at fortjene noget, lægge Pengene op. Derimod have Fæsterne ogsaa ret godt begyndt at faae Smag paa bekvemmere og bedre Bygninger, en Sag, som siden Udskiftningen mere understøttes af Godseierne end forhen, i det de tiltrædende Fæstere forpligtes til at ombygge Gaardene med en vis Hjælp af Huusbonden. Saaledes ere paa Grevskabet Langeland under Administrations-Commissionens Forvaltning 60 Gaarde og 80 Huse ombyggede, hvoraf 3 Gaarde og 9 Huse ere opførte af Grundmuur, de øvrige af Egetømmer og tildeels med brændte Muursteen. Der er givet Bønderne Nedsættelse i deres Indfæstninger og tilstaaet dem det fornødne Egetømmer for Saugelønnen og brændte Muursteen for halv Priis. Ogsaa paa Thorseng udføres betydelige Forbedringer i saa Henseende. Forfatteren saae her en ny opbygget Fæstegaard, som sikkert ikke havde været at tilveiebringe ved Licitation under 2000 Rbd. En lignende Omhu for Bygningernes Forbedring viser sig paa flere Godser, skjønt langt fra paa alle. Dog boe Bønderne i Fyen ialmindelighed ulige bedre end i Sjælland.

Hvad Arvefæsterne paa Trolleborg angaaer, da er det saare langt fra, at disse ere lykkeligere eller mere velhavende end Livsfæsterne i Nabolauget. I Velstand staae Arvefæsterne paa Trolleborg tilbage for de fleste af Grevskabet Brahesmindes Livsfæstere, siger Hr. Greve Bille Brahe; og salig Schroll stadfæster dette, ved at anføre, at Grevskabet Muckadells Fæstere, som ere Hovningsbønder, ere mere velhavende end Arvefæsterne. Pastor, Ridder Knap bemærker, at der blandt Arvefæsterne gives hverken Rigdom eller Armod i det Hele taget. Vel døde her nylig een af Fyens rigeste Bønder, men hans Formue var ikke erhvervet ved Avlsbrug. Enkelte, som maaskee eie smaa Kapitaler, have ligeledes faaet deres Formue enten ved Arv eller ad andre Veie end Agerbruget. For saavidt som de fleste af Arvefæsterne kunne give Enhver sit, er her jevn Velstand, men Faa have, efter hvad jeg kan slutte, noget tilovers.

Afgifterne, som hvile paa Arvefæstegaardene, ere meget betydelige. Gaarden Lykkensæde, som bestaaer af 2 sammenlagte Arvefæstegaarde, har lidt over 100 Tdr. Land med 18 Tdr. Hartkorn. Deraf er svaret fra May 1830 til May 1831 i Kongl. Skatter 191 Rbd.

2 Mk. 6 Sk., og i herskabelige Afgifter 224 Rbd. 1 Mk. ½ Sk. Men hermed ere alle 3 Tiender, Degnetraven, Smaaredsel til Præsten, Hoveri og Landgilde liqviderede, og en betydelig Forhøielsesafgift, som betingedes betalt 10 Aar efter Arvefæstens Indførelse og desuden endnu en Godtgjørelse for Udskiftningsbekostningerne. I Haagerup betalte Hr. Pastor Knap 1831 af circa 6 Skp. Hartkorn Arvefæstejord i Kongl. og herskabelige Afgifter 30 Rbd. 93 Sk. Sedler og Tegn. Lægges hertil Renterne af Kjøbesummen, svares aarlig circa 5 Species pr. Tde. Land, snarere over end under. Heri er dog indbefattet Fourage-Leverance, Ægter, Landeveiarbeide og Komunalafgifter, som Parcellister af Arvefæstejord, for at undgaae for smaalig Detail, betale med et Tillæg af 50 pCt. i Kongl. og herskabelige Afgifter, og som igjen godtgjøres Hovedparcellisten. Efterligning har Arvefæste ikke fundet i Fyen. At Baroniet Trolleborg maa have en meget høi Jordebog, lyser af Foranforte. Men dette har ikke blændet Godseierne, der snart have indseet det store Ansvar, som følger dermed. De mange Udparcelleringer, siger Hr. Grev Bille Brahe, som ere en Følge af, at et Gods bortarvefæstes til Eiendom, og den Fattigdom som derved fremkommer, gjør det betænkeligt for enhver Godseier at tragte efter en saadan Forandring, som desuden har flere Ulæiligheder i Følge med sig, og blandt andre den, at Godseieren skal indestaae for Skatterne, uden, som ofte er Tilfældet, at erholde samme igjen, og i alt Fald kun ved at inddrive dem hos de forarmede Bønder. Ikke heller har det tilkjendegivet sig, at Bønderne i Nabolauget have viist Attraae efter at blive Arvefæstere. De have ikke kunnet ansee Arvefæste for saa stort et Gode, naar samme, saaledes som paa Trolleborg, skal veies op med Guld, og endnu mindre have de kunnet betragte Arvefæste som en Gave, naar hver tiltrædende ny Eier skal svare en Recognition. De have ikke fundet det ganske billigt, at en forhøiet Afgift efter 10 Aars Forløb blev paalagt, især da alle paabudne Godtgjørelser viist ikke have været taxerede for lavt. Især har det fundet meget Anstød, at Udskiftnings-Omkostningerne til evindelige Tider skulle vedblive at udredes! Om end derfor, siger Hr. Pastor Knap, Godseierne havde tænkt paa at efterligne Exemplet, saa vilde viist Bønderne andetsteds vanskelig have ladet sig formaae til at tage imod Arvefæste, der her

blev paatrængt Vedkommende, i det et Arvefæstekjøde blev overrakt dem, hvorom de intet Begreb havde, og som er affattet med en Vidtløftighed og Uklarhed, som, ved Siden af aabenbare Modsigelser, let kan give Stof til Processer.

Imidlertid turde Arvefæste dog ikke være saa slet en Indretning, som den af mange udraabes for. I de 2 første Decennier af dens Bestaaen paa Trolleborg, gik det Arvefæsterne ret godt, og deres Gaarde holdtes endog i høi Priis. Men Afgifterne vare imidlertid stegne, Aftægtsfolk eller yngre Sødskende komne til at forsørge, og Medarvinger at dele Gaardenes Værdi med. Pengeomvæltningerne og de forandrede Tidsomstændigheder indvirkede ogsaa her som andre Steder. Ingen Under derfor at Arvefæsterne maatte dele Skjæbne med andre Selveiere. For Tiden ere Arvefæstegaardene dog sjelden tilfals, og kunde Afgifterne blive noget nedsatte, turde der maaskee blive temmelig Rift om dem. Herskabet, siger Pastor Knap, har altid viist sig meget liberalt, og eftergivet mange og betydelige Fordringer. Hvor ønskeligt, tilføier Forf., om denne Herskabets Liberalitet, maatte udstrække sig til en Nedsættelse af de meest overdrevne Afgifter, og en Revision af Arvefæstebrevene blive foranstaltet. Arvefæsterne turde da snart velsigne en Indretning, der sikkrede dem de fulde Frugter af deres Anstrængelser; og de Feilgreb blive rettede, salig Grev L. Reventlov i sin vistnok ædle Iver begik, i det han for høit ansatte Virkningerne af hiin Sikkerhed og den frie Disposition af egne Kræfter, eller i det han for meget søgte at regulere kommende Forhold. Iøvrigt vise Arvefæsterne paa Trolleborg, hvor urigtig den Mening er, at høie Afgifter fremme Jordculturen. Arvefæsterne ere sparsommelige, ordentlige og strøbsomme Folk, som efter den Indsigt, de besidde, gjøre alt hvad de kunne for at bestaae, men de drive ikke deres Jord et Haar bedre end andre Bønder i Nabolauget. (Om Arvefæsteindretningerne paa Trolleborg mere hos Begtrup, og i Iversens almeennyttige Samlinger 18de Bind, Side 3 til 55).

Saaledes have vi da viist, hvad man i Fyen tænker om Fæste, Arvefæste, Selveiendom o. s. v., og det Anførte er sandelig ikke enkelte klogtige Hoveders Mening, men Resultatet af et halvt Seculums Erfaringer. Fra alle Kanter vil man finde de nævnte

Mænds Erklæringer stadfæstede. Selveiendom har upaatvivleligen det Fortrin, i og ved sig selv at føre den stærkeste Drivefjæder til Virksomhed, og det fortjener derfor vistnok Statens Opmærksomhed, om de fornødne Kapitaler ere at tilveiebringe for kjøbelystne Fæstere. Men efter hvad vi nyligen have hørt, turde dog Livsfæste, ja selv Hoveriet, ikke være saa odieuse Indretninger som man i vore Tider har villet udraabe dem for. Et Fæstebrev, som sikkrer baade Mand og Kone Besiddelsen af Eiendom saalænge de leve, maa ufeilbarligen have meget forud for en Forpagtningscontract paa kort Aaremaal. Ingen veed naar Døden rammer. Det kan derfor aldrig falde en Fæster ind, naar han ellers agter at soutenere sit Fæste, at deteriorere den Gaard, han er i Besiddelse af, tvertimod, er han en driftig og kyndig Agerbruger, vil han ikke skye nogen Forbedring, der kan bringe ham Fordeel. Udgrøftning, Mergling, Opdyrkning af raae Jorder, ja selv dyb Pløining etc. ere alle Operationer, som en Livsfæster kan vente god Nytte af, især naar han begynder tidligt nok dermed, og Tidsomstændighederne ikke ere Landmanden aldeles imod. At Herskabet ogsaa drager Fordeel af hans Forbedringer, kan ikke afskrække ham, naar han selv finder sig tilstrækkelig lønnet derved. At Indfæstningen medtager den Driftskapital, som kunde behøves til Gaardens Drift, er en tom Indvending. Thi for det første beroer det jo ganske paa Kontrahenterne at enes om Indfæstning og Landgilde, altsaa at forhøie sidste paa førstes Bekostning saa meget de lyste. For det andet, stikker Bondens Driftskapital i Almindelighed i hans Armes Kraft, og denne Kraft er ved smaa Eiendomme som oftest tilstrækkelig til Øiemedet. Det er desuden ikke godt for de fleste Begyndere at have for meget under Hænder. Sædvanligviis er snart alt tilsat uden synderligt Gavn for Vedkommende. Lidt Knaphed i Begyndelsen, giver de bedste Oekonomer. For det 3die endelig, følger jo under de fleste Tilfælde Besætning med Gaardene, og ved Forpagtninger paa Aaremaal maa jo ogsaa Prænumeration erlægges. Hvad Driftskapital have desuden de fleste Selveiere som Begyndere? Imidlertid skal Forf. slet ikke nægte, at vore Fæstelove trænge til nogen Forandring. Men han vover at advare mod at indrømme Godseierne for stor Magt, ved at lette dem alt for meget Muligheden at drive en Bonde fra Gaard og Fæste, eller ved at tillade dem at

foreskrive en Dyrkningsplan. I de Tider vi leve, er det sandelig ikke let altid at have alting pudset og peent, eller paa Minutten at betale sine Afgifter. Og mangen Godseier turde i sin Iver let komme til at foreskrive en Dyrkningsplan, som førte til Fæsterens Undergang istedetfor til hans Fordeel. Vexelbrug, Staldfodring, Brakfrugtavl etc., ere endnu langt fra at lede til det fordeelagtigste Jordbrug hos os. Og om end Godseierne formaaede at træffe den fordeelagtigste Driftsmaade, hvad hjalp det, naar Bonden mangler Sands og Dygtighed til at udføre samme. Naar Godseieren faaer sine Afgifter saaledes som man er bleven enig om, følgeligen det høieste, nogen har villet give, og han sikkres for at Gaarden ikke ødelægges, kan det være ham ligegyldigt om Afgifterne tilveiebringes ved Hjælp af Vexelbrug eller Kobbelbrug, Staldfodring eller Græsning etc. Efter som Bondens Kundskaber i Agerbruget tiltage, ville passende Forbedringer af sig selv fremkomme, og Livsfæsterne heri ikke staae tilbage for andre Bønder, saaledes som foran noksom er viist. Med hvilken Uret Godseierne klage over, at deres Fæstegods intet indbringer dem, og at de ingen Opmuntring have til at anvende noget paa samme, modbevises allerede deraf, at ikke saa faa Godseiere lade sig det være magtpaaliggende at forbedre Bygningerne paa deres Bondergaarde. I et af de følgende Kapitler skulle vi ogsaa faae at see, at det ikke er lidet hvad der svares af Fæstegaarde. En Godseier maa aldrig glemme, at den Kapital, som svares i Indfæstning, er en forud erlagt Betaling af hvad der for en stor Deel først efter mange Aars Forløb kunde ventes erlagt; og altsaa fordeelt paa det Antal Aar, Livsfæstet kan ansees at vare, med hvert Aar giver en forøget Indtægt, nemlig ved de Renter og Renters Renter, som blive at tillægge det Qvotient, Indfæstningssummen, fordeelt paa anførte Maade, afgiver.

Hoveriet har unægteligen mange slemme Følger og forhindrer meget Godt. Kun maa det ikke betragtes som Trældommen selv, eller som Vilkaarlighedens Kjephest. I Danmark have Hoverianordningerne tilfulde hævet det Vilkaarlige, som fordum fandt Sted ved Hoveriet, og ingen Godseier kan forlange mere end det eengang bestemte Arbeide. Bonden frygter derfor ikke Hoveriet, og hos ham kommer som en Følge heraf kun i Betragtning, hvorvidt det kan ansees som et Middel for ham til at afbetale en Deel, om ikke

størstedelen af hans Afgifter. Han veed hvor vanskeligt det er at fortjene Penge, og foretrækker derfor en Ydelse af Tid og Kræfter, som han under nærværende Omstændigheder ikke troer at kunne afbenytte høiere, hvorfor han i Almindelighed ikke heller yttrer Attraae efter at ombytte Hoveriet mod en Afgift i Penge*). Nogen Vedhængen ved det Gamle er vistnok med i Spillet, men Hovedaarsagen hvorfor Hoveriet vedbliver er udentvivl den, at Bonden ikke troer at vinde ved Akkord om samme, naar han skal give fuld Erstatning, eller, med andre Ord, skal betale ligesaa meget som Hoveriet koster ham selv, eller vel endog mere. Paa Herringe Gods i Odense Amt, hvor Hoveriet for en Deel Aar siden blev nedlagt, ansee Bønderne deres Hoveriforening for et Gode, da Hoveripengene ere billige. Paa Brolykke Gods ved Siden af, vedvarer Hoveriet, og Bønderne ansee ikke samme for et Onde. Ingen tænker paa en Hoveriforening. Paa Einsidelsborg, Kjørup, Østrupgaard og Langeso, ligeledes i Odense Amt, er i mange Fæstebreve indført, at Hoveriet skal blive Fæsterne overladt, imod en aarlig Godtgjørelse af 15 til 20 Species. Men kun enkelte Fæstere paa de to førstnævnte Godser have benyttet sig heraf, og nogle af dem have endog siden yttret Lyst at træde tilbage igjen. I Frorup Sogn ere adskillige Fribønder, hørende til Glorup og Holkenhavn. Een svarer 8 Tdr. Byg og 8 Tdr. Havre for Hoveriet af 8 Tdr. 5 Skp. Hartkorn. En anden giver 20 Tdr. Byg i Hoveri og Landegilde af 4 Tdr. Hartkorn. Nok en anden giver 25 Rbd. for Hoveriet af $7\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn. Men de Fleste klage over, at de give formeget. Dog er det vist, at netop nogle af disse Bønder have siden Hoveriets Ophævelse indført Mergling paa deres Gaarde. At der imidlertid ogsaa gives Bønder, som paaskjønne Hoveriets Ophævelse, erfares paa Grevskabet Langeland. Jeg har, siger Hr. Kammerjunker Bretton, ofte hørt fremmede

*) At saa mange Ansøgninger om Fritagelse for Hoveri ere indsendte til Stænderne, beviser intet herimod. Bønderne have troet eller ladet dem bilde ind, at det stod i Stændernes Magt at lette dem Hoveriet. Havde virkelig Attraae efter at løskjøbe sig fra Hoveriet været levende hos Bonden, vilde han, istedetfor at petitionere Stænderne, have henvendt sig med Tilbud til Godseieren. Men dette er, saavidt vides, ikke skeet nogetsteds.

Godsers Bønder, naar de have fæstet paa Grevskabet til deres Børn, angive Hoveriet, som de kaldte Slaveriet, som Grund til at de forlode Fædrenegaarden; ligesom jeg veed, at Hoveriets Ophør er en Hovedgrund, hvorfor Almuen paa de grevelige Besiddelser meget elskede den nu afdøde Lehnsgreve. Og Hr. Proprietair Andersen tilføier: Grevskabets Bønder finde sig meget fornøiede med at være hoverifrie, og er dette for en stor Deel Grunden til deres Velstand. Uagtet Hoveriafgiften for Faareveile Bønder er meget høi, troer jeg (Hr. Andersen) dog, de heller betale end forrette Arbeidet. Paa Nedergaard skulle, efter Hr. Forpagter Hansens Sigende, de hoverigjørende Bønder yttre megen Misnøie over, at nogle ere fritagne for det, de selv saa nødigen forrette. Man kan derfor nok antage, at det er den første Impuls der mangler, og at dersom Godseierne vilde være billige i deres Fordringer, og ikke forlange mere end hvad Hoveriet er dem selv værd, Hoveriforeninger snart turde blive mere almindelige. At beregne Godtgjørelsen efter de Dage, Hovbonden maa præstere, forekommer Forf. ikke billigt. En Gang- eller Spanddag af Hoveriet kan neppe ansættes til meer, end $\frac{3}{4}$ af en Gang- og Spanddag, forrettet med egne Heste og Folk, ofte ikke til det halve. Sildigt mødes til Hove, tidligt gaaer man hjem, megen Tid hendrives med Snak og alskens Løier, og om ogsaa Hovfolkene paalægges et vist Arbeide, saa er samme dog i Almindelighed saa sparsommelig tildeelt, at det ikke kan ansættes til det halve af hvad andre Arbeidere udrette. Paa Hvedholm forrette 6 à 8 faste Tærskere i 7 Maaneder det samme som Hoveriet i 4536 Hovdage!! Indretningen af nye Avlsgaarde, hvor samme kunne behøves, vil vel ogsaa koste noget, men dette kan billigviis ikke skrives Hoveriakkorderne til Last, da det forkortede Arbeide maa ansees som en Erstatning herfor. At selv moderate Hoveriakkorder kunne bringe Godseierne Fordeel, bekræftes fra Langeland, hvor, som bekjendt, Hoverigodtgjørelsen ikke er høi. I Magleby Sogn f. Ex., om Forf. ikke feiler, 2 Tdr. Havre pr. Td. Hartkorn. Jeg antager, siger Hr. Kammerjunker Bretton, at Fæsternes forøgede herskabelige Afgifter give et større Udbytte for Grevskabet, end den Forøgelse i Forpagtningsafgifter er værd, som vilde finde Sted, naar Gaardene dreves ved Hoveri, da de næsten alle ere smaa, og meget vel kunne drives ved Forpagterens egen

Folke- og Hestekraft, saa at Hoveriet, om det endnu fandt Sted, ikke vilde blive betalt forholdsmæssigt af Forpagterne, saaledes som det nu eqvivaleres af Bønderne.

Men om end hverken Bønder eller Godseiere fandt Anledning til at enes om en Godtgjørelse for Hoveriet, bliver sammes Afskaffelse ikke desmindre en saare vigtig og ønskelig Sag for Staten. Større Kilde til Losagtighed blandt Bondeungdommen end Hoveriet, gives neppe. Hoveriets Ophævelse vil vel ikke udrydde al Usædelighed, men en Kilde mindre til Fordærv vil det dog altid blive. Slappende og forstyrrende indvirker Hoveriet paa den hos Bonden allerede kun for svage Husdisciplin. Kommen fra Hove, vedbliver Tyendet med alle de Unoder, det ved Hoveriet vænner sig til, og alle Husbondens Modbestræbelser ere forgjeves, da Hoveriet bestandigt giver Tyendets Udskeielser ny Næring. Stort er ogsaa Tabet paa Tid og Kræfter, Hoveriet foranlediger. Hvormegen Tid spildes f. Ex. ikke ved Vandringerne til og fra Hovstedet, hvor megen Kraft gaaer ikke tabt ved det ubetydelige Arbeide, Hovfolkene som oftest udrette. Men ikke nok at Hoveriet umiddelbart virker saa skadeligen for Staten, er det ikke mindre Skyld i, at flere nyttige Foretagender, hvorved Arbeidskraft vilde vindes, ikke udføres. Saaledes f. Ex. kunde og burde flere Hovedgaardes Marker deles og bebygges, men man stoler paa Hoveriet, og alt bliver ved det Gamle. De feilfulde Udskiftninger kunde ofte ved Magelæg eller ved at omlægge Gaardene rettes, men Hoveriet lader sig ikke fordele som Hartkornet eller Arealet. Endelig blive Hoveriforeningerne undertiden meget forurettende for Bønderne, naar Godseierne f. Ex. forøge Produktionen ved paa egen Bekostning at foranstalte en bedre Jordcultur, idet som oftest den forøgede Indavling og Gjødskeudkjørsel ligefuldt tilfalder Bønderne. Det kan derfor ingenlunde billiges, at tvinge Bønderne, saaledes som paa de classenske Fideicommisgodser skal være skeet, til at finde sig i en Forandring af Hovedgaardens Drift. Kort, Staten har Grund nok til at virke for Hoveriets Afskaffelse. Hertil behøves ikke andet end et Lovbud, som forpligter Godseierne for Fremtiden at indrette Fæstecontracterne saaledes, at, naar den sidste af deres nulevende Fæstere fratræder, Hoveriet ophører paa deres respektive Godser. Staten har ikke alene fuld Ret hertil, men det er endog dens Pligt, ved posi-

tive Foranstaltninger at forhindre, hvad der er skadeligt for Landets Opkomst! Godseierne have intet Privilegium paa at betinge dem Hoveri, og et Lovbud af foranførte Art vil ikke kunne siges at komme uventet. Gjerne maa Forf. fraraade at opmuntre til Hoveriets Afskaffelse*) ved Prærogativer, som man tidligt eller sildigt vil fortryde at have sanctioneret.

Udparcelleringen.

Den nærmeste Følge af Fæstegaardenes Salg var Udparcelleringen. Istedetfor Hoveri og Landgilde havde man nu faaet Renter at svare, og for at befrie sig fra denne Byrde, solgte man større eller mindre Dele af Gaardene, efter Enhvers Leilighed. Hvorvidt Parcelleringen er dreven, viser Tabellen Nr. 4, meddeelt af Hr. Justitsraad, Amtsforvalter Schiern i Nyborg. Af denne Tabel vil erfares, at af 2485 Selveiere med ufrit Hartkorn, have 1168 over, og 1317 under 1 Td. Hartkorn, og at altsaa Forstes Antal ikke engang er saa stort som Sidstes. Ligeledes vil det sees, at Selveiernes Antal med 1 til 3 Tdr. Hartkorn udgjør imellem $\frac{1}{5}$ til $\frac{1}{4}$ Part af alle Selveiere, og de, som have over 3 Tdr. Hartkorn, omtrent $\frac{1}{4}$ Part, men at kun $\frac{1}{13}$ har over 6 Tdr. Hartkorn. De forhenværende Fæstegaarde have vist sjeldent været under 5 Tdr. Hartkorn. Man kan derfor nok antage, at idetmindste $\frac{3}{4}$ af Selveierne ere Parcellister fra forhenværende Gaarde, selv om man antager, at en Deel af de mindre Parcellister hidrøre fra forhenværende Fæstehuse.

Til en Sammenligning meddeles her Tabellen Nr. 5, fra Odense Amtstue, over Selveierne i Odense Amt. Deraf vil sees, at Gaardene i Odense Amt ere bedre conserverede, saasom næsten $\frac{1}{3}$ af Selveierne endnu have 3 Tdr. Hartkorn, og $\frac{1}{6}$ til $\frac{1}{7}$ endog over 6 Tdr. Antallet af Selveiere over 1 Td. Hartkorn er liigt med dem under 1 Td. Naar man derfor siger, at Parcelleringen er dreven videre i Odense Amt end i Svendborg Amt, saa kan dette kun gjelde om enkelte Sogne, i hvilken Henseende Bissenberg-, Orte-, Tommerup-, Brylle- og Ubberud-Sogne især betegnes; og et Blik paa Tabellen fra Svendborg Amt vil strax vise, at her ogsaa gives Sogne, hvor

*) Ja endog til Selveiendoms Indførelse.

Parcelleringen er dreven temmelig vidt. Ullerslev-, Gislev-, Ringe-, Steenstrup-, Oure-, Skaarup-, Tvede- og Thurøe-Sogne have et stort Antal Smaaparcellister, og ere at anfee som de meeft udftykkede i Svendborg Amt.

Udparcelleringen af Fæftegaarde har, faavidt Forf. veed, kun fundet Sted paa Thorseng, og lidet paa Grevfkabet Langeland. Arvefæfterne paa Trolleborg have faare lidet parcelleret, da de fnart indfaae, at det vilde blive umuligt, med de fvære Afgifter, at beftaae paa de fmaa Lodder og den daarlige Jord. Ligeledes have kun 7 Hovedgaarde folgt af deres Hovedgaardstart, nemlig: Hindemae, Lammehauge, Boltinggaard, Krumftrup, Leutved, Veilegaard, Sobo. Men disfe Gaarde ere dog endnu temmelig betydelige Avlsgaarde med idetmindfte 50 Koer. Boltinggaard har afgivet de fleefte fmaa Parceller, og Krumftrup med Leutved de ftørfte.

Svendborg Amt har faaledes conferveret de fleefte af fine ftore Avlsgaarde, og en betydelig Mængde uparcellerede Bøndergaarde, nemlig næften alle nuværende Fæfte- og Arvefæftegaarde. Disfe ftaae ialmindelighed for 5 til 6 Tdr. Hartkorn, nogle Steder, fom f. Ex. i Horne- og Allefted-Sogne, for 8 Tdr., og i Hesfelager-Sogn endog for 9 til 10 Tdr. Paa Smaaoerne ftaae Gaardene imidlertid fjeldent for mere end 3 Tdr. Hartkorn, mange kun for 2. Arealet ved en Bondegaard kan belobe fig fra 30 til 60 hoift 70 Tdr. Land. Gaardene paa Smaaoerne have ikke engang 30 Tdr. Land. De fleefte Hovedgaarde, fom ikke ere parcellerede, have imellem 3 til 500 Tdr. Land. Nogle, fom Juelsberg og Hvidkilde, endog 800 til 1000 Tdr. Land. Grevfkabet Langelands Forpagtergaarde ere imellem 2 til 300 Tdr. Land, nogle endog derunder.

Parcelleringen har havt til Folge: at allerede mange af de ved Udfkiftningen begaaede Feil ere blevne rettede, og velarronderede Gaarde eller Boelfteder komne tilfyne, hvor man før ikke havde andet end lange, irregulaire Figurer, eller adfpredte Lodder. Det er en Glæde, figer Hr. Lorentzen (fra Bubbelgaard i Odenfe Amt), at tage et gammelt Udfkiftningskort fra de Sogne, hvor Udparcellering har fundet Sted, og fammenligne det med den Forandring, Parcelleringen fammefteds har bevirket. Nu førft kan Udfkiftningen figes at være fuldbragt. Denne gode Virkning af Parcelleringen ftaaer ikke

til at benægte, og for saavidt maa man derfor ønske at ret mange Udparcelleringer endnu maatte finde Sted, især paa Proprietairgodset, hvor de færreste Forandringer siden Udskiftningen have fundet Sted. Det er ikke vel mueligt anderledes at rette de ved Udskiftningen begaaede Feil. En ny Udskiftning vilde medføre al for mange Vanskeligheder. I Svendborg Amt, hvor nu næsten overalt de affatte Lodder med deres Underafdelinger ere indhegnede, skjøtter Ingen om, anden Gang at besværes med Indhegnings-Arbeidet, og ovenikjøbet sløife de gamle Diger. Derfor mislykkedes paa Langeland et Andragende af nogle af Hesselbjerg Byes Beboere om at faae Byens Mark omskiftet, da alle de, som havde deres Lodder indhegnede, satte sig derimod. Bedre lykkedes det at faae en Deel Udlodder af Kjædeby Gaarde paa Halvøen Haves i Humble Sogn sammenlagte og deraf at danne selvstændige Gaarde, saaledes at det meest Mangelfulde ved denne Byes Udskiftning, hvis Udlodder laae $\frac{1}{2}$ Miil fra Byen, derved er hævet. Men skal Udparcelleringen paa Fæstegodset udføres, maa Hoveriet ophæves, thi Gaardene kunne ikke længere beholde deres nuværende Hartkorn.

En anden Virkning af Parcelleringen har været Folkemængdens Forøgelse. Tabellen Nr. 6 viser imidlertid en stor Forskjel i saa Henseende imellem de enkelte Sogne, ligesom den tillige viser, at Folkemængden i Sogne, som ikke ere parcellerede, paa sine Steder ogsaa betydeligen er forøget. I flere af de ikke parcellerede Sogne er nemlig de jordløse Huses og de saakaldte Indersters Antal betydeligen tiltaget. Saaledes findes f. Ex. næsten i hver Gaard og i hvert Huus i det store Horne Sogn en Indsidder-Familie. Ogsaa paa Grevskabet Langeland haves mange jordløse Huse, hvoraf dog den forrige Administrations-Commission har ladet nedbryde en Deel, efterhaanden som de bleve ledige. I Brahetrolleborg Sogn ere 7 Familiehuse med 8 Familier i hvert og et med 2 Familier.

Ikke heller staaer altid de Fattiges Antal i Forhold til den stedfundne Udparcellering. Horne Sogn med sine 2040 Beboere har 51 Fattiglemmer. Udparcellering har ikke fundet Sted. Det ikke parcellerede Trolleborg Sogn med en Befolkning af 1690 Sjæle har 28 faste Fattiglemmer, og yder desuden Extrahjælp til et betydeligt Antal andre Trængende. Herresteds Sogn, som ikke er parcel-

leret, har, til en Befolkning af 731 Sjæle, 21 Fattige at forsørge. Bøstrup Sogn har 1179 Sjæle og 29 Fattige, hvilket Antal af Fattige er det samme som for 30 Aar siden. Sognet er ikke parcelleret. Paa Auernakøe, hvor Folkemængden udgjør 307 Sjæle, haves kun 3 Fattiglemmer. Paa Lyøe 4; Folkemængden er 256 Sjæle. Dreiøe Sogn, med en Befolkning af 478 Sjæle, har saa at sige ingen Fattige. Strynøe, med en Befolkning af 550 Sjæle, har 8 Fattige. Ingen af de 4 sidstnævnte Sogne er egentligen parcelleret, men de ere dog udstykkede i meget smaa Gaarde, især paa Strynøe og Dreiøe, og Strynøe har mange Huusmænd. I det meget udstykkede Thurøe Sogn, med en Befolkning af 650 Mennesker, haves kun 4 Fattige, men Søfarten giver her Mange rundelig Næring. Skaarup Sogn, som har 80 Gaardbrugere, 110 Huusmænd og 90 Indsiddere, har omtrent en Snees Almisselemmer, men Nærheden af Svendborg skaffer god Fortjeneste for Huusfolkene. Folkemængden udgjør 1481 Sjæle. Ringe Sogn, som er meget udstykket og har 1680 Beboere, havde 1823 34 Fattiglemmer. Steenstrup og Lunde Pastorat har, naar Almisselemmernes Børn regnes med, 80 Personer at forsørge. Udparcellering er meget brugt og Folkemængden er 1864 Sjæle. Tranekjær og Tullebølle Pastorat paa Langeland har i en Række af 30 Aar havt 70 til 80 Fattiglemmer. Ingen Parcellering er brugt. Folkemængden er 2204 Sjæle.

Af Foranførte sees, at Fattige kunne haves uden at parcellere, og at Almeenvelstand kan finde Sted, endog hvor Eiendommene ere temmelig udstykkede. Ikke alle ere fødte til at besidde Formue at kjøbe Gaarde for, ligesom ikke heller alle have naturlig Evne til at bestyre store Eiendomme, siger Hr. Lorentzen. Dog lader det sig ikke benægte, at ogsaa Parcellering, hvor den er drevet for vidt, har medvirket til Fattigdom. Men saare langt fra er det, at den har havt de Følger, som af Flere, for 30 Aar siden, i Begtrups Værk forkyndtes. Hr. Cancellieraad Bruun siger i saa Henseende: At den altfor vidt drevne Udparcellering har, i Forbindelse med en letsindig Ligegyldighed ved Ægteskabsstiftelse og andre medvirkende Aarsager, bidraget meget til, at Familier ere blevne etablerede, som ikke have kunnet undgaae Armod, naar enten Sygdom, talrig Børneflok eller et og andet Uheld er stødt til, holder jeg mig forvisset om. Men at den i nogen kjendelig Grad skulde

have foranlediget, at Tyveri, Betleri eller Røveri er bleven almindeligere end før, kan visseligen ikke med Grund antages. Hr. Herredsfoged, Justitsraad Knutzen i Odense Amt siger i samme Henseende: I de 30 Aar jeg har været Embedsmand, har jeg aldrig erfaret, at Flere have rottet sig sammen, og med en Børneflok flakket omkring fra Sted til andet. De fleste Betlere jeg har antruffet have gjerne været fra Odense eller Bogense. Og endskjøndt jeg har kjendt mange fattige Parcellister, saa har jeg ligesaalidt erfaret, at Børnenes Skolegang og Undervisning er bleven forsømt, og tør saa meget sikkrere bevidne det Modsatte, som jeg, af modtagne Lister til Udpantning for Skolegangs Forsømmelse, stedse har erfaret, at disse ere blevne dicterede fordi fattige Forældre have ladet deres Børn passe Naboernes Børn, Faar eller Smaakreaturer, naar Tid har manglet Vedkommende til selv at udføre dette. Hr. Lorentzen paa Bubbelgaard bekræfter dette, i det han siger: At Parcellisternes Børn skulde have afgivet en aldeles forsømt Ungdom, er ikke Tilfældet her i Landet. Ogsaa Forf. kan her tilføie med Hensyn til Betlere, at paa alle hans Reiser i Fyen er han alene bleven anholdt af Tiggere i Odense og Middelfart.

En saare velgjørende Virkning har Parcelleringen overalt havt ved at fremme Opdyrkningen af fjerne Udlodder. Hvormangen Parcel paa 10 à 12 Tdr. Land Udmarksjord, siger Hr. Lorentzen, frembringer ikke nu ligesaa meget, som nogle Aar tilbage hele Hovedparcellen. Og Hr. Pastor, Consistorialraad Lund: Det hedte overalt, da salig General Juel 1818 begyndte at parcellere paa Thorseng, at han ødelagde Landet. Men Følgerne have viist, at Ideen og dens Udførelse vare saare vel beregnede. Som oftest er en Gaard paa omtrent 5½ Tdr. Hartkorn delt i to Halvegaarde, eller og en mindre Parcel er bleven ved Gaardspladsen i Byen og Hovedparcellen paa 4 à 5 Tdr. Hartkorn er flyttet ud. Familien paa Toften lever saare vel, og holder undertiden en Hest og 3 Køer paa 8 à 10 Tdr. Land, foruden et Par Faar, medens en ung, kraftfuld Mand i sin Gaard ude paa Hovedparcellen brækker og mergler, graver, fylder, og avler det dobbelte mod hvad der før avledes paa den hele Gaard. At der imidlertid blandt Parcellisterne ogsaa gives Prækkere, som ingen Vei komme, staaer ikke til at benægte. Nogle have,

i Tillid til deres Tofters Bonitet, paataget sig et større aarligt Udlæg end de vel burde. Ogsaa er ved Udparcelleringen Vanskeligheden forøget for de smaa Fæstere at faae deres Jord ploiet af Gaardmændene, hvis Antal er formindsket i Forhold til hines Forøgelse. Kun naar det engang lykkes at berove Huusmændene og de mindre Jordbrugere deres kun alt for fast indgroede Fordomme imod at anvende deres Malkekoer til Markarbeide, og de saaledes blive mere uafhængige af Gaardmanden, troer jeg (Lund), at de iblandt dem, som boe paa deres Lodder, vilde lettere kunne bestaae, og saaledes en betydelig Indvending mod Udparcelleringen hæves.

Men har end Udparcelleringen saaledes bevirket en bedre Afbenyttelse af Udmarkerne, har samme dog slet ikke fremkaldt noget høiere Agerbrug. Med yderst faa Undtagelser, siger Hr. Propietair Berg, følge Parcellisterne den samme Fremgangsmaade som Gaardmændene, og ingen Huusmand kjender jeg, som med Spaden bearbeider sin Lod, eller en nok saa lille Deel deraf, men alt Arbeide begynder og ender med Plov og Harve. Og da Huusmanden maa oppebie sin Plovmands Leilighed, er Jordens Bearbeidning eller Sædens Nedlægning ikke altid overeensstemmende med Jordens Bequemhed. Ved Udparcelleringen er Qvægbesætningen bleven meget formeret, da enhver Parcelliist i det mindste har een Ko, og mange 2 à 3; men ialmindelighed holder Huusmanden en Ko mere end han burde, thi naar han kan føde een godt, vil han have to og saa fremdeles, hvilket gjør at de som oftest baade græsses og fodres slet. Tillæg af Smaakreaturer, hvorved forstaaes Høns og Ænder, som Huusmanden efter min (Bergs) Formening burde lægge sig efter, er ei heller i tilbørlig Fremgang. Naar herpaa blev lagt mere Vind, vilde denne Erhvervsgreen kunne afgive en for Huusmanden ei ganske ubetydelig Indtægt, da Æg og Kyllinger finde god Afsætning i Kjøbstæder og paa Hovedgaardene.

Resultatet af alt dette bliver altsaa, at med Hensyn til en bedre Afbenyttelse af de ved Udskiftningen forqvaklede Jordeiendomme, ligesom med Hensyn til de Menneskes saa ulige tildeelte Formue- og Natur-Ævner, har Parcelleringen viist sin velgjørende Virkning i Svendborg Amt. Hvorimod Misbrug af Parcelleringen undertiden har givet Anledning til Fattigdom og Armod. Men ikke troe man,

ved at indskrænke Parcelleringen, at have udryddet al Aarsag til Fattigdom. Den talrige Hær af jordløse Huusmænd og Indsiddere, som jo mindre Parcellering bruges, desmere vil gjøre sig gjeldende, er hermed ikke afviist. Dog maa vistnok de større Gaarde være bedst istand at sørge for de Fattige, og billigt var det udentvivl om i et Land som Fyen, hvor Vindskibeligheden omtrent er eens, og Afbenyttelsen af Arbeidskræfterne følgeligen ligeledes, Byrden med den syge, svagelige eller aldrende Arbeider blev fordeelt over samtlige Kommuner (Kjøbstæderne dog for det første ikke heri indbefattede), og ikke, som nu for en stor Deel, paa Selveier-Sognene alene. I al Fald forekommer det Forf. ikke ganske rimeligt, at en Godseier, som af et Gods aarligen hæver 10,000 til 15,000 Rbd., kun til dette Godses Fattig- og Skolevæsen skal yde efter sit ubetydelige Hartkorn, — uagtet han opholder sig og fører Huusholdning der, den halve Deel af Aaret, — blot fordi han med Familie gaaer til Alters i en Kirke, hørende til det Gods, hvor det behager hans Kone at boe! Jovrigt synes det ogsaa nødvendigt at vise lidt mere Strænghed ved Valget af dem, Fattigvæsenet vil understøtte. Hvormangen Inderste forsmaaer ikke en stadig, jevn Fortjeneste, eller forsømmer at sikkre sig en saadan, ja svælger i Overflod paa de Tider der er nok at fortjene, ubekymret om den kommende Dag. Mangen een foretrækker vel endog som Kludesamler at vandre sit Liv i Leddiggang. Det er paafaldende, hvorledes Tallet af disse Folk hvert Aar forøges. I det Sogn, Forf. beboer, findes saaledes 6 saadanne autoriserede Dagdrivere, for det meste stærke Karle.

Tiendeforeninger.

Hr. Cancellieraad Theil, der i 24 Aar som Tiendekommissair har deeltaget i største Delen af Tiendeforhandlingerne i Svendborg Amt, giver følgende Skildring af Tiendevæsenet i bemeldte Amt.

I Svendborg Amt er ved den anordnede Tiendekommission — i Følge Extrakt af Protokollerne — til Dato (den 7 Juli 1836) afsluttet 14,019 Tiendeforhandlinger, 10,962 Forlig, og 3,057 Kjendelser, alt for enkelt Part beregnet.

Dersom ikke mange Tiendeforeninger tidligere og senere privat vare blevne afsluttede, saavelsom i Præstevacancerne, da maatte

$\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{2}$ Deel endnu være tilbage uakkorderet, men hele Thorseng Land og Baroniet Brahetrolleborg ere forlængst af Godseierne fuldkommen regulerede, og naar alle andre private Akkorder paagtes, kan neppe være mere end $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{6}$ uakkorderet tilbage. Saaledes er Natural-Korntienden snart at ansee for aldeles hævet her i Amtet.

De Steder, hvor Tienden in natura endnu existerer, ere: Ørbek Sogn, endeel af Vindinge Sogn, Gjestelev Sogn, endeel af Grevskabet Muckadells saavelsom Baroniet Lehns Sogne, og enkelte Ydere i forskjellige Sogne*).

Tiende-Akkordernes Størrelse er vanskelig at bestemme, deels formedelst Jordens høist forskjellige Godhed, saavelsom Tillæg til Hartkornet, deels Parternes meer eller mindre Paastaaelighed og Føielighed; hvormed endnu bør henregnes, at i Begyndelsen af Tiendeophævelsen bleve næsten alle Akkorder affluttede pr. Td. Hartkorn, hvilken Akkord maaskee var mere mislig og stræng end Akkord pr. Gaard eller Huus eller af Stedets hele Tilliggende, som dog er det, der ved Kjendelse vorder fixeret.

Middelpriis af Tienden pr. Td. Hartkorn til enkelt Tiende kan ansees at være $1\frac{1}{2}$ à 2 Skpr. Rug, ligesaa meget Byg og ligesaa megen Havre. Dog gives Akkorder baade over og under denne Summa, ligesom ei heller ligemeget af alle Kornsorter altid erlægges. Og er største Delen af Akkorderne, saavelsom Bestemmelserne ved Kjendelse fleet at betales med Penge efter hvert Aars Kapitelstaxt. Senere have Yderne foretrukket at levere Korn i Skjeppen med det lovbestemte Opmaal.

Til nærmere Oplysning tjener f. Ex.:

1813 i Februar, er Skaarup Sogn for største Delen forligt til mere end 2 Skpr. Korn af hvert Slags; laveste Afgift er 2 Skp. Rug, 1 Skp. Byg, 2 Skp. Havre, og høieste: 2 Skp. Rug, 2 Skp. Byg og 5 Skp. Havre pr. Td. Hartkorn enkelt Tiende. Ikke destomindre er denne Tiendeakkord af Tiende-

*) Paa Smaaoerne hæves ialmindelighed endnu Præstetienden in natura, hvorimod den øvrige Tiende er afkorderet. Paa Auernakøe tilhører Kongetienden Beboerne. Det samme er Tilfældet med Konge- og Kirketienden paa Thuroe. Anmærkning af Forf.

tagerne først foranlediget indstillet til Confirmation omtrent 20 Aar efter, nemlig i Aaret 1833. — Yderne have ingen Steder, mig bekjendt, befattet dem med, at erhverve sig Confirmation, eiheller Tiendecommissionen gjort videre, end blot anordningsmæssig indsendt Gjenpart af hver Forhandling til det Kongl. Danske Cancellie. — Men da vedkommende Autoritet ikke havde indstillet hele Foreningen, derimod samme kuns partiel til allerhøieste Stadfæstelse, saa lod Cancelliet igjennem den civile Øvrighed Yderne spørge: om de ogsaa ønskede Confirmation meddeelt, hvilket samtlige Ydere paa nogle enkelte nær afslog, derimod forlangte Tiendeafgiften bestemt ved Kjendelse, der nu er under Behandling paa ny, men hvorimod Tiendetagerne paa det kraftigste have protesteret.

1816 i Juli blev Tienden accorderet i Svendborg Kjøbstad, og bestemt saaledes til Kirke- og Præstetienden, som hver indbefatter tillige den halve Kongetiende: Af Vængejorderne omkring ved Byen pr. Td. Land à 14,000 □ Alen $\frac{3}{4}$ Skp. Rug og $\frac{3}{4}$ Skp. Byg, som er for enkelt Tiende pr. Td. Land Areal $\frac{1}{2}$ Skp. Rug og $\frac{1}{2}$ Skp. Byg, hvilket svarer til 7 à 8 Fold. Af Markjorderne gives 1 Skp. Byg til hver Part pr. Rigsdalers Grund i Marken, og da til 1 Rigsdalers Grund ikkun haves 5 à 6 Skpr. Land, tildeels lerede, tildeels sandede Jorder, og disse derhos ofte ligge $\frac{1}{2}$ à $\frac{3}{4}$ Miil fra Eiernes Bopæle, med en steil Gade og slette Veie, saa er denne Afgift i Almindelighed endnu høiere end af Vængejorderne, ligesom i og for sig selv ualmindelig høi; thi naar regnes blot 7 Tdr. Land paa 1 Td. Hartkorn, saa er Tiendeafgiften enkelt Part = $3\frac{1}{2}$ Skp. Rug + $3\frac{1}{2}$ Skp. Byg, der er det samme som = 2 Skpr. Rug + $3\frac{1}{2}$ Skp. Byg + 3 Skpr. Havre.

Samme Aar blev største Delen af hele Langeland forenet, og i de nordlige Sogne Snøde og Stoense givet almindeligst 2 Skpr. Rug, $1\frac{1}{2}$ Skp. Byg, 2 Skp. Havre; de syndre Sogne Humble og Magleby $1\frac{1}{2}$ Skp. Rug, 2 Skpr. Byg og 3 Skpr. Havre.

1821 blev hele Djernisse Sogn forenet, og Ydelsen bestemt pr. Gaard til 4 Tdr. af Rug, Byg og Havre, for alle 3 Parter Korntiende

Samme Aar afsluttet Foreningen i Veistrup Sogn og givet til enkelt Tiende 1 Skp. Rug, 1 Skp. Byg og 2½ Skp. Havre.

1829. Accord i Gudme Sogn, kan antages i Gjennemsnit til 1½ Skp. Rug, 1½ Skp. Byg og 2 Skpr. Havre.

Hvad der ved de passerede Kjendelser i Almindelighed er fastsat, kan ikke lettelig opgives, som forskjelligt for hver Mand og ikke rettet pr. Td. Hartkorn, men for det hele Jordbrug. Desuden er ved Appel til den overordnede Tiendecommission baade skeet Op- og Nedsættelser; imidlertid antages, at selv ved de mindelige Accorder i det hele svares ligesaa høi Afgift, som ved Kjendelse vilde have kunnet vorde bestemt.

Til Ovenanførte tilføier Forfatteren endnu Følgende:

I Horne Sogn svares 1⅛ Skp. Rug, 2¼ Skp. Byg og 2¼ Skp. Havre i enkelt Tiende af Td. Hartkorn. I de andre Sogne, som høre under Grevskabet Brahesminde, gives 4 à 6 Skpr. Korn, ligemeget af hvert Slags. Paa Grevskabet Muckadell varierer Tienden imellem $\frac{5}{4}$ og $\frac{6}{4}$ Skpr. Rug, Byg og Havre. I Brahetrolleborg Sogn svares i Gjennemsnit 5 Skpr. Korn, saaledes at der gives ligemeget Rug og Havre, men kun halv Byg. I Steenstrup Sogn er det høieste, der svares, 2 Skpr. Rug, 2 Skpr. Byg og 2 Skpr. Havre. I Herrested Sogn gives 4 til 6 Skpr. Korn. Paa Sludegaarden ved Nyborg, som staaer for 16 Tdr. 3 Skpr. Hartkorn, gives for alle 3 Tiender 11 Tdr. 5 Skpr. Rug, 15 Tdr. Byg, 17 Tdr. Havre. I Alt altsaa 43 Tdr. 7 Skpr. Korn, eller lidt over 7 Skpr. af hver enkelt Tiende pr. Td. Hartkorn. Paa Thorseng udgjør Præstetienden 2 Skpr. Rug, 2 Skpr. Byg og 2 Skpr. Havre pr. Td. Hartkorn. Paa Strynø, 2 Skpr. Rug, 6 Skpr. Byg og 2 Skpr. Havre. I Ringe Sogn kun 4 Skpr. Byg. I Allested Sogn gives 12 Skpr. Byg, Rug og Havre for alle 3 Patter. I Giislev svares af en Gaard paa 6 Tdr. Hartkorn af alle 3 Tiender: 4½ Td. Rug, ligesaameget Byg og ligesaamegen Havre.

Spørges hvorledes man er fornøiet med Tiendeakkorderne, da anseer Tiendeyderne dem i Almindelighed for høit taxerede. Men det Modsatte paastaaes af Tiendetagerne, og dette turde maaskee være det bedste Beviis for, at den rigtige Værdi af Tienden er truffen,

enkelte Tilfælde maaskee fraregnede. Mere grundet turde maaskee den Anke være, at Tiendeforeningerne ere for bekostelige, og da der fra alle Kanter i Fyen klages herover, fortjente denne Sag vistnok en Undersøgelse.

5.

Dyrkningsmaader.

a) Før Udskiftningen; b) efter Udskiftningen; c) i den seneste Tid.

Dyrkningsmaader før Udskiftningen.

Den værdige Hr. Pastor C. J. Bredsdorf i St. Jørgensgaard, som nu er temmelig til Aars, giver følgende Skildring af Driftsmaaden før Udskiftningen: Det gamle Trevangsbrug var almindeligt i Fyen. Hver By havde sædvanlig 3 Marker, som ved Riisgjerder vare adskilte fra hinanden. Jorden blev brudt med Vaarsæd, nemlig Byg, saavidt Gjødningen kunde tilstrække, Resten med Havre. Næste Aar blev saaet Rug uden Gjødning efter Byg, og Havre efter Havre. Tredie Aar laae Marken Fæled, som det kaldtes, nemlig til fælleds Græsning for alle Byens Kreaturer. I denne Mark saae man Heste, Malkekoer, Ungqvæg, Faar, Svin og Gjæs gaae løse imellem hinanden. Der fandtes sædvanlig i hver Mark en Deel Moser og Enge, som i de 2 Kornaar bleve anvendte til Høbjergning, og i det 3die Aar tjente til at afgive det tarvelige Græs, som tilligemed det, der kunde vore op af sig selv paa Agerlandet, maatte ernære Kreaturerne indtil Høsten. Efter Høsten kom Kreaturerne i Avret, først i een Mark, siden i en anden, thi Gjerderne, der adskilte Markerne, bleve vel vedligeholdte. Kreaturerne bleve anslaaede til Hoveder, som det kaldtes, og Tallet bestemt efter Hartkornet. For eet Hoved regnedes enten en Ko, eller to Qvier, eller fire Faar eller fire Svin. En Hest regnedes for 1½ Hoved. Men foruden Anparten i hine 3 Marker havde de fleste Gaardmænd tillige een eller flere Tofter, som vare smaa Indhegninger, enten i Nærheden af Gaarden, eller Skovhaver længere fra Byen. Disse

kunde enhver benytte som han vilde. Heraf vil erfares at man i Fyen ikke har kjendt de sjællandske Overdrev, skjøndt nogle Byer vel have havt Skovhaver, som undertiden brugtes til Skiftegræs for Kreaturerne. I Egnen af Svendborg var Kloversæden begyndt 1760—1770, men blev sædvanlig kun anvendt i Tofterne.

Afvigelser fra Foranførte have imidlertid ikke været saa faa. Men Kundskab om de ældre Driftsmaader bliver meer og meer sjelden, og man maa spørge mange Gange forgjeves inden man faaer en nogenlunde klar Forestilling om Sagen. Desmere vil vist Læseren med Forfatteren føle sig forbunden for Meddelelsen af de følgende Efterretninger. I Horne Sogn var hver Byes Jorder inddeelte i 4 Marker. To af disse Marker dyrkedes i 4 Aar, og var da Sædskiftet: Byg, Rug, Byg, Havre, med Gjødning til Byg, saavidt denne kunde strække til. De to andre Marker laae i Hvile i 4 Aar til Græsning, nemlig den ene til Komark eller Græsning for Køer, den anden til Fæled for Heste, Ungqvæg, Faar, Gjæs og deslige, dog sattes ogsaa nogle Heste paa Komarken. Bønderne havde desuden Vænger, hvor de i Fællig saaede Bælgsæd. Tofterne og Skovmaalene vare til aarlig Brug (bestandig Brug) efter Enhvers Godtbefindende. Klover saaedes sjeldent uden i Tofterne. Hegnet imellem Markerne bestod for det meste i hele Steengjerder. De fleste nu udgravede Huller og Moser laae under Vand, fulde af Fiske, Gjedder, Aborrer og Peder Oxes Frøer. (Meddeelt af Consistorialraad Bang).

Før Udskiftningen havde Bønderne i Haagerup By, Trolleborg Sogn, 3 Hovedmarker, og adskillige mindre Marker. Hovedmarkerne bleve drevne i 2 Aar, først med Havre og lidt Byg, og dernæst med Rug. Byg og Rug fik saamegen Gjødning, som med stor Sparsommelighed kunde bringes tilveie. Jorderne hvilede derpaa 1 Aar og man begyndte atter forfra. De mindre Marker bleve drevne paa samme Maade, dog med den Forskjel, at de i 3die Aar maatte give atter Havre, men derpaa hvilede i 3 Aar, og bleve benyttede til Græsning. I Trolleborg Sogns skarpere Egne blev næsten intet Byg saaet. Hvor Jorderne vare side, var det ganske almindeligt, at besaae Agerryggen og lade Renene (Siderne) ubesaaede. (Meddeelt af Pastor, Ridder Knap).

I Vesterhæsinge vare Jorderne før Udskiftningen inddeelte i 7 Marker: 4 til Sæd, 2 til Græs og 1 som aarlig Mark. Sidste kunde bruges efter Enhvers Godtbefindende. Dyrkningen i de første var 1ste Aar: Havre, Boghvede og lidt Byg, 2det Aar Rug, 3die Aar Græs, 4de, 5te og 6te Aar ligesom 1ste 2det og 3die. Disse Marker bleve ikke besaaede med Klover, men derimod blev i den aarlige Mark for nogle og 50 Aar siden begyndt hermed. Overdreve havdes ikke, og Kreaturerne bleve toirede indtil Høst var endt. (Meddeelt af Gaardmand Jens Andersen).

I Steenstrup og Lunde Sogne saaede en Bonde før Udskiftningen kun nogle faa Skjepper Byg, forresten Boghvede, Rug, Ærter, Vikker, men meest Havre. Udbyttet af Rugsæden var saa ringe, at Brødet blev blandet med Ærte-, Vikke- og Havremeel. (Meddeelt af Hr. Pastor Tommerup).

I Herrested Sogn vare Markerne før Udskiftningen deelte i 6 Lodder med 3 Aars Drift og 3 Aars Hvile. Første Aar saaedes Byg eller Bælgsæd, andet Aar Rug, hvortil gjødedes, tredie Aar Byg eller Havre, fierde Aar Slaamark, femte Aar Kogang, sjette Aar Fæled. Desforuden havdes et Overdrev, i den saakaldte Maareskov, som laae til bestandig Græsning og var bevoxen med Lyng. (Meddeelt af Hr. Pastor Selmer). Denne Driftsmaade forraader flere under Fælledsskabet foretagne Forbedringer, og ligner hvad Begtrup allerede har meddeelt om en med Svindinge og Langaae Sogne paa Stamhuset Moltkenborg under Fælledsskabet foretagen Inddeling af Fælledsjorden i 5 Marker, saaledes at de to brugtes til Sæd og de 3 til Græs.

I Hesselbjerg By paa Langeland vare Jorderne, foruden Sylt og Overdrev, inddeelte i 3 Marker: a) Mollemarken, den mindste, holdtes altid i Fred, det vil sige, hver Mand brugte sine Agre der, som han vilde, og samtlige Lodtagere vare forpligtede til at toire de Kreaturer, som der græssede. b) Hylleskov og c) Vestermark. Disse to vidtloftige Marker vare skifteviis i Fred hver sit Aar, naar der var Rug i Marken. Det vil ikke sige at hele Marken blev besaaet med Rug, men hvad Rug der skulde saaes i disse Marker blev saaet skifteviis hvert andet Aar i den ene Mark, som da blev fredet hele Aaret rundt, saa at alt det Qvæg, som der græssede, enten

toiredes eller vogtedes. Den anden Mark laae da til Uddrift, saa at hver Mand, som boede i Hesselbjerg, det være sig i Gaard eller Huus, kunde fra Michaelis og indtil Voldermisse drive i Græs paa denne Mark, hvilket, og saa meget Kreatur, som han vilde. Men fra Voldermisse til Michelsmisse var ogsaa den i Fred, og da brugte enhver sine egne Agre til Korn og Græs som han selv vilde. Man kunde altsaa til een Gaard have Vintersæd i 2 Marker, men Vaarsæd og Græs, om man vilde, i dem alle 3. Agrene bleve ikke omtuskede, men hver beholdt dem, der vare tillagte hans Gaard. Græsagrene kunde man toire eller slaae efter Behag. Klover blev ikke saaet, og om maaskee noget lidet deraf saaedes senere, da var det ingen Tvangspligt. Dreiene vare til Græs for Faar og Ungqvæg efter Tart og hvert Steds Rettighed. Paa disse var der altid los Græsning. Den paa andre Steder under Fælledsskabet værende Tvangspligt, at ploie, saae, høste, indage til samme Tid for hele Byen efter Vedtægt paa Stævne, samt til at saae bestemte Slags Korn, har ikke i Mands Minde fundet Sted der i Byen. De eneste Baand vare de for omtalte, forresten var enhver raadig over sine adsplittede Agre. I Ristinge By var Ordenen omtrent den samme, dog havde man der kun een Mark i fuld Fred, og altsaa kunde Vintersæd kun lægges i een Mark aarligen. (Meddeelt af Hr. Pastor Plesner).

Lyse var for Udskiftningen inddeelt i 4 med Steengjerder indhegnede Marker: Sønder- og Nørre-Mark, Øster- og Vester-Skov. Af disse 4 Marker holdtes 2 bestandig i Drift, nemlig i 4 Aar. De andre 2 hvilede ligeledes i 4 Aar. Sædskiftet var: 1ste Aar Byg med Gjødning, 2det Aar Rug, Ærter og lidt Havre paa de side Steder, 3die Aar atter Byg med Gjødning, 4de Aar ligesom 2det Aar Rug, Ærter og lidt Havre. En 10 til 12 Skpr. Havre var det høieste, en Mand den Gang saaede. Jorden blev udlagt uden paasaaet Klover. Først kort for Udskiftningen (1805) begyndte man at saae lidt Klover. Af de 2 Marker, som hvilede, blev den ene, nemlig den yngste, anvendt til Græsning for Køer og 2 Heste fra hver Gaard, den anden til Fæled for de øvrige Heste, samt Faar, Ungqvæg, Gjæs og Svin. Desforuden havdes et Overdrev. (Meddeelt af Pastor Aabye).

Strynøe var deelt i 3 med Steengjerder indhegnede Marker og Fælandet eller Overdrevet. De 3 Marker hvilede aldrig, men dyrkedes den ene med Byg, den anden med Byg og Rug, den tredie med Ærter og Klover. Om Strynøboernes Agerbrug for 30 til 40 Aar siden meddeler Pastor Bredsdorf, som var Præst paa Strynø fra 1793 til 1802, Følgende: Sædfølgen var almindeligviis: Byg, Byg, Ærter, Byg, Rug, Klover i et Aar. Saaledes avledes Byg 3 Gange i 6 Aar, og den stod næsten altid overordentlig stærk. 1ste og 4de Aars Byg blev gjødet. Gjødningen bestod meest af Tang, som om Efteraaret blev samlet i Hobe ved Stranden, strax naar den drev grøn op af Havet; om Vinteren blev den efterhaanden kjørt op og lagt under Fedesviin, som traadte den i Stykker og lagde deres Gjødning derimellem. Et Lag Halm blev og undertiden blandet dermed. Stærkere Byg har jeg ingensteds seet end her og paa Dreiøe. Kloveret, meest hvidt Klover, blev sædvanlig afslaaet midt i Juni Maaned. Dette Hø blev kun lidet i Fyldning, men overordentlig kraftigt. Derefter blev Kloveret slaaet anden Gang i Efteraaret, naar Frøet blev modent, hvoraf som oftest kunde sælges betydeligt meget. I de smaa Haver ved Gaarde og Huse fandtes ingen Frugttræer, men Jorden blev blot anvendt til Kommen. Der udførtes i den Tid fra Strynøe, som udgjør $\frac{1}{1\frac{1}{2}}$ af 1 □ Miil, efter et Middeltal aarlig, Kloverfrø omtrent for 800 Specier og for en ligesaa stor Sum Kommen foruden den betydelige Mængde af Byg.

Paa Dreiøe havdes 2 Marker, som bestandig vare i Drift, og en 3die, den saakaldte Skov, som tjente til Græsning, skjøndt her ogsaa efter et vist Antal Aar saaedes Havre, uden nogensinde at gjøde Jorden. Desuden havdes andre Græsgange langs med Stranden. Af de to forannævnte Marker blev den ene besaaet med Byg og gjødet. Denne Mark kaldtes Bygmarken. I den anden, kaldet Rugmarken, saaede man Rug, Byg, Havre, Ærter, Vikker, eller havde Klover etc. Hvad der var Bygmark det ene Aar, blev Rugmark til næste Aar, og saa fremdeles. Nøiere Underretning om dette mærkværdige Jordbrug hos v. Essen. Syn for Sagen kan man faae paa Hjortøe, hvor denne Driftsmaade endnu er i fuld Gang, da Den, som forhen anført, ikke er udskiftet.

Paa Birkholm, som ligeledes ikke er udskiftet, haves kun een Mark, nemlig det inddigede Land. Samme bliver aarlig gjødet, men forresten er Sædskiftet ganske det samme som paa Dreiøe. Uden for det inddigede Land haves 2 store Fælleder, hvoraf den ene tjener til fælleds Græsning, den anden til Høbjergning, og hvorved det, i Forening med Brugen af Tang, bliver mueligt at gjøde aarlig den hele Mark, som er under Dyrkning.

Dyrkningsmaader efter Udskiftningen.

Saalænge Herremændenes Jorder laae i Fællesskab med Bøndernes, var ogsaa den Drift, som paa samme fulgtes, overeensstemmende med Bøndernes. Men nu traadte et Markbrug med 2 Aars Drift og 3 Aars Hvile istedet, som af Justitsraad Lange den ældre blev indført paa Rødkilde og Flintholm, og som snart udbredte sig til de fleste Herregaarde i Fyen. See Begtrup.

I et af salig Etatsraad Bager efterladt Manuskript, betitlet Oplysning for Efterkommere om Juulskov, og som Hr. Proprietair Langkilde sammesteds har været saa god at laane Forf., yttres om denne Driftsmaade, at Frugtbarheden paa Juulskov ved samme betydeligen tiltog, men at Jorden blev saa græsbunden, at den ikke kunde harves i Stykker, hvorfor, efter 12 Aars Forløb, en længere Rotation indførtes, dog med samme Forhold af Hvileaar og Driftsaar. En lignende Forandring indførtes flere Steder, saa at mod Slutningen af forrige Aarhundrede paa de fleste Herregaarde havdes 7, 8 eller 9 Marker. Ogsaa paa Bøndergaardene, som imidlertid vare blevne udskiftede, indførtes en Markinddeling med 6, 7 til 8 Aars Omløb.

Paa Bøndergaardene blev det almindelig Brug at have ligesaa mange Driftsaar som Hvileaar, men paa Herregaardene havdes gjerne et Aars Hvile meer, thi ved at hæve Tiender in natura blev Forholdet imellem Vinterfodringen og Græsningen igjen tilveiebragt. Dog har det samme ogsaa fundet Sted hist og her hos Bønder, naar nemlig Jorden var meget ringe, ligesom omvendt 4 Aars Drift og 3 Aars Hvile er indført hvor gode Jorder havdes. Undertiden, naar Tallet paa Markerne var ulige, var den nærmeste Mark skilt fra de andre for at dyrkes med mindre almindelige Sæde-

arter, og da denne Mark sædvanligen ikke hvilte, men hvert Aar tilsaaedes, blev den kaldt en aarlig Mark.

Med Hensyn til Sædskiftet, da blev, som forhen, Bygget betragtet som den vigtigste Sæd, og samme indrømmet Plads umiddelbar efter Hvilen, i Forening med Anvendelsen af hele Møgforraadet. Meget er paakjørt om Efteraaret paa Grønjorden og med det samme nedbragt. Om Foraaret er Bygget saaet efter en ny Ploining. Efter Bygget har man ladet følge Rug, sædvanligviis efter een Ploining, dog undertiden ogsaa efter to, naar Bygstubben var græsbunden. Til 3die Halm er taget Havre og dertil ploiet een Gang. Hvor Jorden er holdt 4 Aar i Drift, er saaet Byg imellem Rugen og Havren. Snart blev det ogsaa almindeligt at saae Kloverfrø til Udlæg. Iøvrigt fandt naturligviis flere Variationer Sted, efter Egnens Beskaffenhed. Saaledes f. Ex. i Jordløse-, Haastrup-, Svanninge- og Allested-Sogne, hvor istedet for Grønlandsbyg blev taget Grønlandshavre eller Boghvede. Paa Thorseng blev det Brug at tage: 1) Byg eller Havre. 2) Rug med Gjøde. 3) ½ Havre med Klover og ½ Bælgsæd. 4) ½ Klover, ½ Byg. 5 og 6) Klover. Paa Langeland toges: 1) Byg eller Ærter. 2) Vintersæd. 3) Havre. 4) 5) 6) Klover til Slæt og Græs. Men der blev gjødsket til Vintersæd, og efter gammel Skik Sæden overgjødsket. Paa Smaaoerne, saasom paa Strynøe, havde Udskiftningen i Begyndelsen ingen videre Følge, end at Jorden kom til at hvile 1 til 2 Aar, med Klover efter 6 til 7 Aars sædvanlig Drift. Siden blev det mere almindeligt at gjøde til Vintersæd istedetfor til Byg, og det saameget hellere, som eet og to Aars Kloveren giver saa fortrinligt Byg, at gjødede man dertil, vilde Bygget gaae i Leie. Paa Lyøe blev det Brug at tage: 1ste Aar Byg med Gjødning, 2det Aar Byg med Gjødning, 3die Aar Rug uden Gjødning, 4de Aar Ærter og Vikker, 5te Aar Byg med Gjødning. 6te Aar Havre med Klover, og derpaa 4 Aars Hvile. Til Byg ploies altid 3 Gange, og til Rug undertiden 2 Gange. Paa Auernakøe indførte man: 1) Byg i Grønland efter 3 Ploininger og Gjødske. 2) Rug efter een Ploining. 3) Byg efter 2 Ploininger og atter Gjøde. 4) Havre, Byg, Rug. 5 og 6) Klover. I Kjøbstæderne indførtes samme Drift omtrent som paa Landet, nemlig nogle Aars Hvile og ligesaa mange eller flere

Aars Drift med Sæd. Hoved-Forskjellen blev at man istedet for at gjøde til Byg, gjødede efter Byg til Rug, da Gjødebygget paa de fede Kjøbstædjorder gav for megen Leiesæd.

Senere foretagne Forandringer.

Allerede i 1792 indførte afdøde Geheimeraad, Greve Adam Gotlob Moltke, det holsteenske Kobbelbrug med Brakning paa Glorup. Exemplet blev efterfulgt, men det er dog først i de sidste 20 Aar at Brakning har havt nogen Fremgang i Svendborg Amt. Nu er der neppe nogen Herregaard, hvor der ikke brakkes*). Ogsaa paa de fleste Præstegaarde bliver der udentvivl nu brakket, og i alle Landets Egne findes et stort Antal Bønder, som gjøre det samme. Paa Langeland, i Giislev-, Frørup-, Langaae-, Orendrup- og Svinninge-Sogne er Brakning endog ganske almindelig. I St. Jørgens- og Sørup-Sogne brakke omtrent Halvdelen af Bønderne. „Skal vi staae og rede for os, maae vi brakke", siger den fyenske Bonde nu. Det samme er Tilfældet med Thorseng. Kun paa Smaaøerne vil Brakning ingen Fremgang gjøre, skjøndt baade Pastor Aabye paa Lyøe og Pastor Bondo paa Auernakøe have givet Exemplet. Ikke heller Kjøbstæderne brakke synderligen. Den store Overflod af Gjødning gjør, at man troer at kunne undvære Brakning. Rudkjøbing gjør imidlertid en Undtagelse heri.

Ved at indføre Brakning er man forresten vedbleven at tage det samme Antal Halme som forhen, og har altsaa maattet formindske Hvileaarene. Dog have Bønderne ialmindelighed beholdt ligesaa mange Hvileaar som Driftsaar. Men med Brakningen har Raps- og Hvedeavlen udbredt sig ganske overordentligen, især paa Herregaarde og Præstegaarde, ja selv Bønderne og Kjøbstæderne have i den seneste Tid begyndt at dyrke Raps, og turde Rapsavlen vel paa flere Steder være den nærmeste Anledning til at man nu brakker. Ved Siden af Brakning har Vexelbrug, Brakfrugtavl, Staldfodring og Dyrkningen af fine Sædearter paa flere Steder faaet Indgang. Saaledes Kartoffelavlen og Dyrkningen af Kanarifrø paa Langeland,

*) For 4 eller 5 Aar siden var Brakning dog endnu ikke indført paa Hellerup i Fyen, og saavidt vides ved Mollegaard paa Langeland.

Staldfodring paa enkelte Punkter i Fyen, Vexelbrug med Brakfrugtavl og Staldfodring paa Valdemar Slot. Men intetsteds har dog Jordkulturen gjort saa store og saa almindelige Fremskridt, som paa Langeland, og denne Deel af Amtet fortjener uden Modsigelse i saa Henseende Forrangen for alle andre, ja vel endog for hele det øvrige Danmark. Ikke nok at Brak af Alle bruges, eller Hvede og Raps overalt dyrkes; i Brakmarken bliver desuden af de Fleste lagt en Mængde Kartofler, og det er en meget almindelig Skik at udlægge sine Jorder med Kløver et Par Aar efter at man har brakket eller gjødsket Jorden. Aldrig glemmer Forf. det Svar, en langelandsk Bonde i foranførte Henseende gav ham: „Mig ere gode Kløver og Græsafgrøder ligesaa kjære, som gode Sædafgrøder.“ Sandelig, hvor saadanne Grundsætninger have fundet Indgang, der maa Landbruget absolut blomstre.

Hvad Standpunkt Landbruget i Svendborg Amt fortiden indtager, og hvilke Erfaringer, der i saa Henseende ere gjorte, vil bedst kunne skjønnes ved at trænge lidt ind i Detaillen af de enkelte Avlsbrug. Vi meddele derfor her de ikke ubetydelige Efterretninger, der i saa Henseende ere ihændekomne os.

Hvedholm, en Hovedgaard med 500 Tdr. Agerland let Jord, ingen Eng, tilhørende Hr. Grev Bille Brahe, bliver deels ved Hoveri, deels ved egne Folk dreven paa følgende Maade: a) Brakkes med 4, og hvor Jorden er fastest med 5 Ploininger. Gjødningen paakjøres naar Bygget er saaet, og nedploies 1 til 2 Tommer dybere end om Efteraaret er ploiet. 3die Ploining skeer paa tvers, hvor Vandgrøfterne ikke forhindre det, og foretages saa tidt som Jordskorpen og Gjødningsforraadet tillade. b) I 2det Aar bærer Jorden Raps. c) I 3die Aar Hvede og Rug efter 2 Ploininger. d) I det 4de Aar saaes Byg efter 2 til 3 Ploininger. e) I det 5te Aar Havre efter 2 Ploininger. f) I det 6te Aar bærer Jorden Kløver til Slæt. g) I 7de, 8de, 9de Aar ligge Markerne til Græs for Hollænderiet. I Gjennemsnit avles paa 14,000 □ Alen 10 Tdr. Raps, 9 à 12 Tdr. Hvede, Rug og Byg, 10 à 13 Tdr. Havre. Det høieste, man har havt, har været 20 til 21 Tdr. Raps, 15 Tdr. Rug og Hvede, 14 Tdr. Byg, 19½ Tdr. Havre. Af St. Hans Rug avledes 1820 — 40 Tdr. efter een Tøndes Udsæd

paa 2 Tdr. Land. Ved den ældre Driftsmaade: Byg, Rug, Havre, avledes 2 til 5 Tdr. Sæd pr. Td. Land. Besætningen udgjør 180 Stkr. Køer, Tyre og Ungqvæg, 12 Arbeidsheste, 22 Kjøre- og Rideheste, 8 Plage og Føl, 43 Faar og 40 Svin. Dog maa bemærkes, at ikke alle disse Heste holdes ved Gaarden om Sommeren og at en Deel Tiende endnu hæves in natura, saa at om end een Hest regnes for 1½ Ko, 6 Faar for en Ko, eller to Qvier for en Ko, vil den ved Gaardens egen Hjælp holdte Besætning dog ikke kunne anslaaes til mere end 200 Køer eller fuldvorne Hoveder, og altsaa et Hoved være at beregne paa 2½ Td. Land. Svinene komme altsaa ikke her i Betragtning, da de for det meste leve af Meieriet. Om dette Avlsbrug, som har været i fuld Orden i det mindste siden 1824, og Jorderne samtligen merglede for længe siden, siger Eieren: Vel er min Dyrkningsmaade ikke efter Reglerne for det nyere Agerbrug, men Produkterne betales ei her som i England, og jeg har derfor ikke fundet Anledning til Forandring, holdende det for det bedste Agerbrug, hvor Jordens Kultur og Kræfter ere i Tiltagende, Bygninger, Besætning og Inventariet vel vedligeholdte, og den største Netto-Provenu haves.

Brobygaard har omtrent 300 Tdr. Ploieland og omtrent 90 Tdr. Land Eng, **Gjeldskov** 400 Tdr. Ploieland og omtrent 150 Tdr. Land Eng. Jorderne ere ikke de bedste, og bestaaende af opdyrkede Skovjorder, især paa Gjeldskov. Paa disse to Gaarde, som tilhøre Hr. Grev Schaffalitzky, er Sædskiftet: 1) Brak, hvoraf ⅛ dyrkes med Kartofler, Hør, Vikkehavre etc. 2) Vintersæd, hvoraf en Deel er Raps. 3) Byg, og Vintersæd hvor Raps har staaet. 4) Havre, 5) 6) 7) Klover til Slæt og Græs. Den almindelige Indhøstning er 8 à 10 Tdr. Rug, 8 Tdr. Byg og 8 à 9 Tdr. Havre paa 14,000 □ Alen. Det høieste, der er avlet paa Brobygaard, har været 14 Tdr. Sæd paa en Td. Land og paa Gjeldskov 12. Forskjellen imellem Brakrugen, Kartoffelrugen og Rugen efter Hør er ukjendelig for Diesynet. Der gjødes altid til Rugen, ikke til Kartoflerne. Ligeledes gjødes Hørstubben til Rug og ploies 2 Gange. Foran Hørren ploies 3 Gange, saa at Jorden ikke mangler Arbeide. Besætningen paa Brobygaard er 110 til 120 Malkekøer, 30 Stkr. Ungqvæg og 15 Kalve, 9 Arbeidsheste, 2 Dragonheste,

nogle Føl, 9 Faar og 26 Stkr. overfødte Svin. Dette bliver at regne for 150 fuldvorne Qvæghoveder eller et Hoved paa $2\frac{3}{5}$ Tdr. Land. Paa Gjeldskov holdes 140 til 150 Malkekoer, 32 Stkr. Ungqvæg, 16 Kalve, 11 Materialheste, 9 Faar og 30 overfødte Svin. Dette bliver 180 fuldvorne Hoveder, eller 1 Hoved paa 3 Tdr. Land. Koerne paa disse Gaarde ere smaa. Mergel er ikke brugt forend ganske nyligen paa Gjeldskov, men Tiende hæves endnu in natura. Gaardene drives for en stor Deel ved Hoveri.

Om Avlsbedriften paa **Lykkensæde**, er af salig Schroll meddeelt Følgende. Lykkensædes Jorder ere deelte i 8 Marker eller Læg. Disse bleve i Begyndelsen besaaede 1) med Hør efter een Ploining. 2) Rug med to Ploininger og Gjødske. 3) Byg. 4) Havre, 5) 6) 7) 8) Klover og Græs. Denne Drift gav god Hør med lidet Ukrud, men Jorden blev for græsbunden til de øvrige Kornsorter; og naar Tørke faldt paa, blev Plovfuren til Hørren snart udtørret. Jeg avlede, siger Schroll, i det høieste 8 Fold Rug, undertiden kun 5—6. Byg og Havre var fuld af Græs og Ukrud. Siden saaede jeg efter Hørren Byg, hvortil blev treploiet og gjødet, derefter Rug og Havre. Men da jeg fandt, at Jorden endnu blev for stærk og ikke reen nok, og at det desuden faldt besværligt, at udkjøre Gjødsken om Efteraaret, da ogsaa Hørren skulde passes, indførte jeg: 1) Reen Brak, gjødsket. 2) Rug og Hvede. 3) Hør efter 1 à 2 Ploininger. 4) Byg. 5) Havre. 6) 7) 8) Klover. Denne Drift, skjøndt den skiller mig ved det sidste Aars Græsmark, har jeg fundet mig godt ved. I Brakmarken fødes alligevel 5 à 6 Faar med deres Lam meget godt, og da der i hver Mark er Eng, kan Ungqvæget ogsaa ernære sig der. Rugen har for det meste givet 15 à 16 Fold, idetmindste 12 Fold.*) Hørren har stedse været ligesaa god som i

*) Ved Fold forstaaes her og i det Følgende udentvivl Tdr. af Td. Land, hvilket Forf. har saa meget mere Grund til at antage, som hans Spørgsmaal gik ud paa Tdr. Sæd af Tde. Land, og i Svarene ofte forekommer hvormange Fold Raps der er avlet, hvilket naturligviis ikke kan betyde andet end Tdr. af Td. Land. Ogsaa viser den brugelige Udsæd, som flere Steder er anført, at ved Fold forstaaes Tdr. af Td. Land.

Grønland. Bygget giver 9 à 10 Fold, og Havren og Kloveren ere saa stærke, som man kan ønske. Jorden er nu bleven renset for det meget Agerkaal og de mange Brandenborgere, som før fandtes. — Paa Lykkensæde, som har et Areal af 80 Tdr. Ploieland og 25 Tdr. Land Eng eller Mose, holdes 8 Heste, 24 Køer, 3 Qvier, 3 Kalve og 1 Tyr, 6 Faar og 6 overfødte Svin. Dette er at regne for 40 fuldvoxne Hoveder, eller 1 Hoved paa $2\frac{1}{2}$ Tønder Land.

Paa Præstegaarden i Horne er Agerlandet deelt i 9 Marker. For nogle Aar siden var Sædskiftet: 1) Brak. 2) Raps. 3) Rug eller Hvede. 4) 5) Klover. 6) Byg. 7) Havre. 8) og 9) Klover. Der gjødedes 2 Gange, nemlig til Raps og til Byg. Denne Drift, siger Hr. Pastor Bang, gav godt Korn. Kloveren første Gang, saaet tidligt om Foraaret paa Rug og Hvede, blev ogsaa god. Men Kloveren anden Gang, saaet i Havren, blev sædvanlig slet. Græsset udeblev ogsaa. Dyrtkjøbt Kloverfrø til to Marker betalte sig ikke. Derfor blev denne Drift ophævet og følgende indført: 1) Brak, 2) Raps, gjødet. 3) Rug eller Hvede. 4) Byg, gjødet. 5) Ærter, Vikker, Kartofler, Vikkehavre til Staldfodring af Heste eller til Hø. 6) Havre med isaaet Klover. 7) 8) 9) Klover, nemlig rød blandet med hvid. Kloveravlen er lige saa god ved denne som ved forrige Drift. Rapsen og Græsningen bedre.

Hovedgaarden Sandholt har et Areal af 450 Tdr. Agerland lette Jorder og 150 Tdr. Land Engbund. Brak bruges og Raps saaes, men forresten den almindelige Sædfølge med 3 Aars Drift og 3 Aars Hvile. Besætningen er 165 Malkekøer, med Ungqvæg henimod 200 Stkr., ingen Faar, men 20 Heste. Det er omtrent 200 Stkr. fuldvoxent Qvæg, eller et Hoved paa 3 Tdr. Land. Dobbelt Tiende hæves in natura, af circa 150 Tdr. Hartkorn. Gaarden drives for en stor Deel ved Hoveri.

Paa Præstegaardens Jorder i Allested brakker og mergler Hr. Pastor Thomsen, deels til Raps, deels til Hvede. En Deel af Brakmarken besaaes dog med Vikker til Staldfodring, hvorefter følger Hvede. Efter Hveden kommer Byg, og efter Rapsen Hvede. Derefter Hestebønner, Ærter, Vikker og Kartofler efter Bygget, men Byg efter Hveden. Endelig i femte Aar Havre eller Blandkorn

(Byg og Havre imellem hinanden) med isaaet Klover, som staaer to Aar, det første til Slæt, det sidste til Græs.

Paa Rødkilde er Inddelingen i 9 Marker, og Driften: 1) Grønlandshavre. 2) Brak, som mergles, hvis det ikke allerede er skeet til Havren. 3) Raps. 4) Hvede og Rug. 5) Byg. 6) Klover til Slæt. 7) 8) 9) Græs til Hollænderiet. Gaardens Areal tilligemed Afbyggergaarden Margrethesminde udgjør 520 Tdr. Land, hvoraf kun 17 Tdr. Land er Eng. Besætningen er 130 Malkekoer, 24 toaars og treaars Qvier, 12 Kalve, 20 Faar, 40 Heste, foruden Opdrættet. Dette bliver omtrent 210 fuldvorne Hoveder eller 1 Hoved paa $2\frac{1}{2}$ Tønde Land. Gaarden drives uden Hoveri.

Herrested Præstegaard, som har et Areal af 90 Tdr. Agerland let og gruset Jord tillige med 7 Tdr. Land Engbund, drives af Hr. Pastor Selmer med 4 à 5 Aars Drift og 4 à 5 Aars Hvile. Marken er inddeelt i 9 Vænge eller Lokker. 1ste Aar tages Byg uden Gjødning, stundom ploies 3 Gange, og er der i Hr. Pastorens Tid stedse avlet 7 à 9 Fold. I 2det Aar brakkes med 4 Ploininger. Til en Tid brugte Hr. Selmer at dyrke Kartosler og Boghvede i Brakmarken, men har aflagt dette igjen, da det var ham til Hinder for Mygets Paakjøren om Sommeren, og sinkede Vintersædens Lægning. Imidlertig finder Hr. Selmer at Kartoflerne afgive et godt Renselsesmiddel for Jorden og give, naar man dyrker af de tidlige, meget god Rug. Men af alle Kornsorter lykkes Bygget fortrinligst efter dem. Dog har han erfaret at der undertiden vil komme i de følgende Halme nogle Tidsler, helst hvor Jorden er lidt kold. Paa 14,000 □ Alen er der avlet indtil 140 Tdr. efter Gjødske, og uden Gjødske sædvanlig 100 Tdr. Kartoflerne ere af de tidligt modnende og ikke meget store. I 3die Aar følger Rug og Hvede, dog meest Rug, da Jorderne ikke saa godt taale at bære Hvede. Til begge Dele er gjødet saa godt som muligt enten om Sommeren før 3die Ploining eller umiddelbar før Sædefuren. I 4de Aar saaes Byg efter 2 Ploininger og bruges sexradet Byg efter Hveden. I 5te Aar tilsaaes $\frac{1}{2}$ Mark med Havre og udlægges med Klover. $\frac{1}{2}$ Mark besaaes med Boghvede og Klover. I 6te Aar haves $\frac{1}{2}$ Mark med Klover til Slæt, og $\frac{1}{2}$

Mark besaaet med Rug, sexradet Byg eller Havre. I 7de, 8de og 9de Aar ligger Jorden med Klover, men den halve Mark, som er første Aars Klover, slaaes. Præstegaardens Besætning er 7 Heste, 2 à 3 Plage, 22 Stkr. Malkekoer, 10 à 12 Ungqvæg, 6 à 8 Faar og 4 à 6 Svin. Det er i alt 42 Stkr. fuldvoxent Qvæg eller et Hoved paa 2½ Td. Land. Men Tiende hæves in natura af 236 Tdr. Hartkorn. — Efterfølgende af Hr. Pastor Selmer anstillede interessante Forsøg tilføies endnu her.

I September 1830 saaede jeg, siger Hr. Selmer, Rug i 4 lige gode Agerskifter.

Nr. 1, fulgte efter Kartofler, hvortil var gjødet stærkt, med 60 Læs pr. Tde. Land.

Nr. 2, efter nedploiet Boghvede uden nogen videre Gjødske.

Nr. 3, efter moden Boghvede og gjødet ovenpaa.

Nr. 4, efter Brak og en god nedploiet Gjødskning.

Af disse 4 Agerskifter befandtes Nr. 2 alt ved Sædens Lægning at love meest, thi det saae ud som et nys renset Aspargebed. Rugen viste sig ogsaa strax meest busket og mørkest af Farve, hvilke Egenskaber vedligeholdt sig hele Efteraaret og tilkommende Foraar, ligesom dette Nr. i Høsten afgav de fleste Traver. Kun i Udskridningen blev det een Dag tilbage, vistnok en Følge af at det var det tætteste. Næst foregaaende, var Nr. 1 det bedste og overmaade stærk. Dernæst kom Nr. 4, og Nr. 3 var det simpleste. Dette alt dog ene bedømt efter Øiesynet. Skjøndt alle 4 Nummere efter at være kjærnsatte bleve saa angrebne af Rust, at Halmen slet ikke duede, avlede jeg dog paa alle 4 Nummere, efter 8 Tdrs. Sæd, 65 Tdr. I Sommer (1832) har jeg havt toradet Byg efter Rugen, og var Nr. 1 det bedste, dog gav Nr. 2 det ikke meget efter, uagtet det ikke endnu har smagt anden Gjødske. I Fjor (1831) anstillede jeg samme Forsøg med et større Stykke til Rug og Hvede, men med mindre Held, vistnok en Følge af at Boghveden voxte kun smaat og blev for sildigt nedploiet, saa den ikke var ret opløst da der ploiedes til Rug. Dog blev Rugen ret god og meget kjærnerig. Hveden derimod tynd og kort. Iaar (1832) har jeg nedploiet circa 4 Tdr. Land med Boghvede, som jeg dog agter at give lidt Gjødning, da Boghveden ikke voxte stærk nok.

Hindemae med et Areal af 175 Tdr. Agerland og 60 Tdr. Land Eng, bliver dreven med Brak, 3 Aars Drift og 3 Aars Hvile, saaledes at først tages Grønlandsbyg, derpaa Brak, saa Vintersæd og endelig Byg eller Havre. Dog afviger jeg fra alle Regler, siger Eieren Hr. Mourier, da Jorderne ere forskjellige, og jeg er en Hader af alle faste Ideer, der som Stäel Holstein siger: ere den visse Vei til Daarskab. Besætningen udgjør 18 Heste, 60 Malkekoer, en Snees Qvier foruden Opdrætskalvene, 20 Faar, 15 overfødte Svin, hvilket bliver at ansætte for 100 fuldvorne Hoveder eller 1 Hoved paa 2½ Td. Land. Af 590 Tdr. Hartkorns enkelt Tiende hæves endnu 235 in natura. Gaarden drives uden Hoveri. Efter, siger Hr. Proprietair Mourier, at have dyrket Jord i 40 Aar og experimenteret meget, anseer jeg Brak og Hvile for nødvendige, naar jeg har mere end en Huusmandslod. Der gives nemlig Ukrud, som ei paa anden Maade kan udryddes end ved Hvile eller Læg. Dertil hører blandt andet Tidsler og Rødbynke, som ved Vexeldrift tilsidst ganske tage Overhaand. Huusmanden kan luge det op med Rod. Jeg maa brække.

Sludegaarden, en Fæstegaard under Holkenhavns Gods, har et Tilliggende af 160 Tdr. Land, som ere deelte i 9 Marker. Fæsteren Hr. Haae begynder Driften efter 4 Aars Hvile med Brak. Efter Omstændighederne bliver der da saaet Rug eller Hvede. Derefter Byg. Saa Bælgsæd i den halve Mark, og Byg eller Havre og Blandkorn i den anden. Tilsidst Havre efter Byg, og Byg efter Bælgsæd med isaaet Klover. Besætningen er 12 stærke Heste samt 2 Fol tillagte om Aaret, 30 à 40 Koer. Det aarlige Tillæg er 5 à 6 Kalve. Faar haves sædvanlig 20 af. Dette bliver at ansætte for 65 fuldvorne Hoveder eller et Hoved paa 2½ Td. Land. En stor Deel af Jorderne ere langt bortliggende, og af maadelig Bonitet.

Hesselager Gaards Jorder ere deelte i 9 Hovedmarker, der drives saaledes: Brak, Raps, Vinterkorn, Byg, Havre, Klover, Græs, Græs, Græs. Der kunde vel ønskes en bedre Drift, siger Eieren Hr. Proprietair Dons, men Hoveriet vanskeliggjør Forandring. Imidlertid har jeg Haab om at gjøre mine Bønder hoverifri, og vil da Driften formodentlig blive anderledes. Brakmarken bliver

merglet, og som oftest ploiet 5 Gange. Til Vinterſæd ploies 2 Gange og til Byg 2 à 3 Gange. Jeg maa selv besørge de 3 Ploininger ved Brakningen, og naar Bygjorden 3 Gange ploies, een Ploining til. Deels herfor og deels for de Kjørsler, en Olie- og Maltmølle forvolde, maa jeg holde 12 Arbeidsheste og stundom om Sommeren 4 extra Mergelheste. Jeg har her ved Gaarden havt meget givtrig Sæd, saaledes et Aar, paa 10 Tdr. Land geom. Maal, 185 Tdr. Hvede, og et andet Aar, paa 20 Tdr. Land, 398 Tdr. Rug. Men Middelfold i de sidste 10 Aar, tør jeg dog ikke antage over 10 à 11 Fold Rug og 8 à 10 Fold Byg, da de brakkede Marker ofte lide af Tørke. Mergelen har især viist sig virksom paa Bygget, der flere Aar har givet 15 Fold.*) Rapsavlen er ikke at anslaae til Middelfold, da jeg har havt fra 3 til 18 Tønder pr. Td. Land, og flere Gange aldeles intet. Besætningen bestaaer foruden de anførte Heste af 140 Køer, 20 til 30 Faar og nogle Plage. Af Svin holdes mange for at benytte Affaldet fra Mollen, nemlig 50 til 60 Stkr., og fedes der desuden 16 til 20 Oxehoveder, ligeledes med Molleaffald. Skade at Hr. Dons ikke har anført Gaardens Areal. Tiende har indtil for kort siden været hævet in natura.

Juulskov, tilhørende Hr. Proprietair Langkilde. Arealet er circa 230 Tdr. Agerland og 30 Tdr. Land Engbund, alt geom. Maal. Agerlandet er inddeelt i 9 Hovedlokker, hver omtrent paa 20 Tdr. Land, og 6 Bilokker, hver paa 8 à 10 Tdr. Land. Af Hovedlokkerne brydes een aarlig, og besaaes efter 3 Ploininger med Byg. I andet Aar følger dyrket Brak med Vikkehavre til Hø, Kartofler o. s. v. I 3die Aar kommer Hvede og Rug, i 4de Byg, i 5te Havre med Klover, i 6te Klover til Slæt, og i 7de, 8de og 9de Aar benyttes Jorden til Græsning. I de 6 Bilokker er i nogle Aar taget: 1ste Aar, Grønfoders Havre. 2det Aar, Heelbrak. 3die Aar, Raps. 4de Aar, Rug. 5te og 6te Aar, Klover til Høslæt og Græsning. I de senere Aar, efter at de, i mine Formænds Tid, ved Mageskifte, tilkomne Jorder ere komne i nogenlunde Stand,

*) Uden Indflydelse paa den store Givtrighed har Dyndet, som her bruges i stor Mængde, viist ikke heller været.

kan jeg, siger Hr. Langkilde, regne i Gjennemsnit 8 à 10 Tdr. Hvede, Rug og Byg af hver Td. Land geom. Maal. Af Havre avler jeg sjeldent mere, end hvad her forbruges til Sæd og Hestefoder m. m. Kartoffelavlen har været meget forskjellig, fra 50 til 100 Tdr. pr. Td. Land. Og end mere forskjellig er Rapsavlen, som har givet 12 à 14 Tdr. pr. Td. Land, men ogsaa kun 4 à 5. Det høieste, jeg har avlet paa 14000 □ Alen, har været 12 Tdr. Hvede, 14 Tdr. Rug, 17 Tdr. Byg, 14 Tdr. Raps, 120 Tdr. Kartofler. Besætningen er imellem 66 til 70 Køer, 3 Tyre, 16 Kalve og Ungkræ, 16 à 18 Heste med Tillæg, 12 Faar med Grøde og 10 à 12 Svin. Af sidste haves ikke flere end der behøves til at fortære Vallen. Dette bliver omtrent 103 fuldvorne Høveder, eller 1 Høved paa $2\frac{1}{2}$ Td. Land, men Besætningen bliver holdt overmaade godt. Tiende er ikke hævet siden 1828.

Om Hovedgaardene Glorup, Rygaard og Anhoff, under Stamhuset Moltkenborg, har Hr. Godsforvalter la Cour paa Lykkesholm skaffet Forfatteren følgende Underretning.

Alle 3 Gaarde lader Hans Excellence Grev Moltke drive paa egen Regning, hvortil han bestandig holder holsteenske Forvaltere. Hoveriet er i fuld Gang endnu, men al Tiende bortaccorderet. Kobbelbrug med Brak er indført 1792, Mergling 1822, og Rapsavlen paa samme Tid eller kort derefter.

Glorup har	400 Tdr.	Ploieland	og	30 Tdr.	Land Eng.
Rygaard har	300 —	—	og	40 —	— —
Anhoff har	200 —	—	og	—	— —
Summa	900 Tdr.	Ploieland	og	70 Tdr.	Land Eng.
Summa Summarum	970 Tdr.	Land.			

Jorderne, som ere fortrinlige, ere inddeelte i 11 Kobler, der drives saaledes:

1ste Aar, Brak. 2det Aar, Raps. 3die Aar, Rug og Hvede. 4de Aar, Byg. 5te Aar, $\frac{1}{2}$ Byg, $\frac{1}{2}$ Havre. 6te Aar, Havre. 7de Aar, Klover. I 8de, 9de, 10de og 11te Aar græsses.

Paa 14000 □ Alen avles ialmindelighed 10 Tdr. Raps, 9 Tdr. Hvede, 14 Tdr. Rug, 16 Tdr. Byg og 16 Tdr. Havre.

Det høieste, der er avlet, er 22 Tdr. Raps, 14 Tdr. Hvede, 18 Tdr. Rug, 22 Tdr. Byg, 20 Tdr. Havre.

Paa Glorup holdes 140 Køer, 12 Arbeidsheste, 20 Valleſviin.
Paa Rygaard — 100 — 8 — — 16 — —
Paa Anhoff — 70 — 8 — — 12 — —

310 Køer, 28 Arbeidsheste, 48 Valleſviin.

Paa Glorup holdes desuden 8 Spænd- og 4 Rideheste til Grevens eget Brug, ſamt 2 Hingſter til Afbenyttelſe for Godſets Bønder, og paa Rygaard er der 8 à 10 Plage. Faar og Ungkræ befindes paa en 4de Gaard. Alle 3 Gaardes Beſætning kan anſlaaes til 380 fuldvorne Hoveder, hvilket udgjør eet Hoved paa noget over 2½ Td. Land. Koerne fodres overordentlig godt og ere temmelig ſtore.

Om Østergaards Drift giver Hr. Proprietair Schmidt følgende Underretning.*) Af Agerland haves 390 Tdr. ſtærke Leerjorder, af Engbund 22 Tdr. Land maadelig Bonitet og 20 Tdr. Land god Bonitet, men beliggende ved Odenſe Kanal, ſaa at Høet maa kjøres igjennem Odenſe, hvorved meget ſpildes. Høveri haves til $\frac{7}{16}$ af Jorderne, men da Driftsmaaden er forandret, ſaa er Høveriet nu langt fra ikke tilſtrækkeligt til disſe $\frac{7}{16}$. Tienderne have for mange Aar ſiden været bortaccorderede til Yderne. Tilkjøb af Gjødning gives her ingen Leilighed til. Mergel har ikke været brugt. Men derimod har Sommerſtaldfodringen, i Forening med Vexelbrug og Dyrkningen af Brakfrugter og Foderurter, uafbrudt været i Gang ſiden 1817. Dog komme Heſtene ud i Juli Maaned og Koerne i Øvret. Ungqvæget kommer aldrig ud. Faarene foldes om Sommeren, men gaae forreſten ude ſaa meget ſom muligt.

Agerlandet er inddeelt i 7 Lokker. Sædſkiftet er: 1ſte Aar ½ Lokke med Rug og ½ Lokke med Havre. 2det Aar, Rug og Raps, Vikkehavre, Vikkebyg, Vikker og Boghvede, alt til Foder ved

*) Østergaard ligger i Odenſe Amt imellem Odenſe og Kjerteminde. Det kunde derfor maaſkee forekomme upaſſende, at omtale ſamme her. Men de Reſultater, denne Gaards Drift afgiver, have forekommet Forf. af ſaadan Vigtighed, at han ikke har taget i Betænkning, at indrømme dem en Plads her.

Sommerstaldfodringen. 3die Aar, Hvede, hvortil gjødes. 4de Aar, Ærter og Kartofler, dog meest af første. 5te Aar Byg. 6te og 7 Aar, Klover og Raigræs. Naar Kloveren i 2det Aar er bjerget, halvbrakkes den halve Lokke til Rug. I Gjennemsnit er i de senere Aar avlet paa 1 Td. Land geom. Maal: af Hvede 8 à 9 Tdr., Rug 8 Tdr., Byg 7 à 8 Tdr., Havre 7 à 8 Tdr., Ærter 7 Tdr., Kartofler 100 Tdr. Det høieste, disse Sædearter have givet, er: Hvede 12 Fold, Rug 17½ Fold, Byg 10 à 11 Fold, Havre 12 Fold, Kartofler 140 Tdr. paa 1 Td. Land. Af Heste haves 24, men naar Kjøreheste og de Unge fradrages, bliver der 16 Arbeidsheste tilbage. Qvægbesætningen er 105 Køer, 23 Qvier, 12 Kalve, 20 Stude og Tyre, 60 Faar, 13 Beder og 60 til 100 Sviin, eftersom Kartoflerne lykkes. Hele Besætningen kan anslaaes til 185 fuldvorne Høveder eller eet Høved paa 2⅓ Td. Land.

Gaardmand og Fæstebonde Rasmus Juel i Kogtved, St. Jørgens Sogn, har 30 Tdr. Land udmærkede Jorder. Hans Sædfølge er: 1ste Aar, Staldfodringsurter. 2det Aar, gjødet Rug efter 2 Ploininger. 3die Aar, Byg. 4de Aar, Havre. 5te og 6te Aar Klover. Sædvanlig avler han ikke mindre end 10 Fold, men han har og, efter 5 Tdr. Rugs Udsæd, avlet 70 Tdr. ɔ: 14 Fold eller 14 Tdr. pr. Td. Land; efter 6 Tdr. Bygs Udsæd, 80 Tdr. ɔ: 13⅓ Fold eller 16 Tdr. pr. Td. Land; efter 7 Tdr. Havres Udsæd 100 Tdr. ɔ: 14⅔ Fold eller 20 Tdr. pr. Td. Land. Af Hø avler han sædvanlig 4 Læs paa 1 Td. Land g. M. Han holder 2 Heste, 12 à 13 Malkekøer foruden 4 à 5 Stkr. Ungqvæg, samt 8 Faar. Hestene holdes altid paa Stald, og naar Staldfodringsurterne lykkes vel, fodres en Deel af Qvæget paa Stald, fra først i Juni til Høst begynder. Sidst i Juni 1833 fandt Forf. dog ikke mere end 4 Høveder paa Stald. Rasmus Juel har tilforn kjøbt 50 Læs Gjødning om Aaret, nu skeer det ikke mere. Møget blev kjøbt i Svendborg, og betaltes med 3 Mk. Læsset. Reduceres det ovennævnte Antal Qvæg til fuldvorne Høveder, vil det udgjøre omtrent 20 fuldvorne Høveder, eller et Høved paa 1½ Td. Land. At her har været Tale om gamle, bygfaldne Jorder, som under Fællesskabet altid bedst forsynedes med Gjødske, og hvor, som oftest, hele Byens Kreaturer, om Efteraaret, søgte Ly om Natten,

behøver neppe at erindres, og beviser hvad i 1ste Kapitel om Byen Kogtveds Jorder er anført.

Paa Hovedparcellen af Hr. Geheimeconferenceraad og Amtmand Schumachers forhenværende Gaard Beierholm i Vester Skjærninge, har nuværende Eier Hr. R. Hansen siden 1823 indført følgende Drift. Efter Halvbrak med 3 Ganges stærk Gjennemploining paa langs og paa tvers, hvorved den paaførte Gjødning godt iblandes Jorden, saaes Rug. Paa Rugen følger Ærter og Vikker. Derpaa Byg. I 4de Aar Kartofler med lidt Gjødning, og i 5te Havre med isaaet Klover, som beholdes i 2 Aar. Hestene staldfodres hele Aaret, og Qvæget kommer kun ud 14 Dage til 3 Uger om Foraaret og ligesaa om Efteraaret. Af Rug avles 14 til 16 Fold og af Vaarsæd 12 à 14, dog er det intet Gjennemsnitsresultat. Kartoflerne, hvoraf lægges 6 Tdr. pr. Td. Land, give 16 til 20 Fold. Paa Gaarden, som holder 30 Tdr. Land gamle, byfaldne Jorder, som ovenikjøbet ere merglede og overkjørte med Dynd af Hr. Hansen, holdes 4 Heste, 12 Køer og 4 Stkr. Ungqvæg, det vil sige 20 fuldvorne Hoveder eller 1 Hoved paa 1½ Td. Land. I de sidste Aar er Driften forandret noget, og Dyrkningen af Raps, Kanarifrø, Peberrod, Kommen, indført i et temmeligt betydeligt Omfang, men Forf. fandt ogsaa, da han 1834 var paa Gaarden, Qvægbesætningen noget formindsket.

Paa Præstegaarden i St. Jørgensgaard bliver den bedre Deel af Marken, som dog staaer langt tilbage i Bonitet for de 2 forannævnte Gaardes Jorder, dyrket paa følgende Maade: 1ste Aar skrepsaaet Havre o: Grønlandshavre saaet paa een Fure. Hr. Pastor Bredsdorf lader Grønlandet ploie dybt om Efteraaret og underharve om Efteraaret, hvilket sædvanligen har givet en fortræffelig Afgrøde. I 2det Aar holdes reen Brak, gjødet. I 3die Aar følger Rug, i 4de Kartofler, i 5te Byg med isaaet Klover, som ligger i 3 Aar. I den senere Tid er begyndt at saae Raps, hvorved Driften vil blive lidt forandret. Den almindelige Frugtbarhed kan regnes til 7 à 8 Fold. Af Vintersæd har man dog havt 10 à 12 Fold. Paa den Deel af Markerne, som bestaaer af grusede og stenede Bakker, og som ved Udskiftningen taxeredes til 24 Skpr. for 1 Td. Land bedste Jord, hviler Jorden i 6 Aar og drives i 3. Første Aar saaes Boghvede,

2det Aar Gjøderug. 3die Spergel med isaaet Raigræs. Staldfodring drives saaledes, at Koerne komme ind fra Kl. 8 eller 9, og igjen drives ud Kl. 6 eller 7. Om Natten gaae de løse i en aftøiret Græsløkke. Der staldfodres med Klover, Boghvede, Spergel og undertiden med Vikker eller Vikkehavre. Saaledes vedblives fra Midten af Juni, indtil Høst begynder. Hele Arealet udgjør 50 Tdr. Land og Besætningen er 5 Heste, 12 Malkekoer og noget Ungqvæg, 10 Faar. Det er omtrent 22 fuldvoxne Hoveder eller eet Hoved paa 2¼ Td. Land. Tiende er ikke hævet i de sidste 8 à 10 Aar, hvorimod der er kjøbt lidt Gjødning fra Svendborg, som dog falder vanskeligere og vanskeligere at faae.

I Vesterhæsinge, hvor Velærværdige Hr. Pastor Becker er Præst, udgjør Præstegaardens Areal tilligemed Enkesædets Jordlod (4 Tdr. Land) i alt 48 Tdr. Sædeland lette Jorder. Deraf ere 17½ Tdr. Land inddeelte i 7 lige store Lodder, der drives saaledes: 1ste Aar Havre uden Gjødning. 2det Aar Brak med Gjødning. 3die Aar Raps. 4de Aar deels Hvede, deels Rug efter Jordens Beskaffenhed. 5te Aar Byg med isaaet rod og hvid Klover, de magerste Steder faae lidt Gjøde. 6te og 7de Aar Klover. Andre 16½ Tdr. Land ere inddeelte i 6 Lodder, som benyttes saaledes: 1ste Aar, Vikkehavre efter en temmelig stærk Gjødskning, og som deels bruges til Staldfodring, deels modner. 2det Aar, Rug. Saasnart Rugen er indhøstet, bliver Rugstubben omploiet og besaaet med Spergel til Efteraarsgræsning. 3die Aar, Kartofler. 4de Aar, Byg med lidt Gjødske paa de magerste Steder. 5te og 6te Aar, Klover. Fem Tønder Land (for største Delen en opdyrket Mose,) ere inddeelte i 7 Lodder, som første Aar besaaes med Boghvede til Nedploining. Heraf bliver det halve besaaet med Kommen, som staaer i 6 Aar. Den anden halve Deel bærer Rug og derpaa Havre, hvorefter Jorden udlægges med isaaet Raigræs. Sex Tdr. Land (en Sandlod) ere inddeelte i 4 Lodder, hvoraf een, efter Halvbrak og en svag Gjødning, tilsaaes med Rug, een med Havre, og 2 ligge til Græs med Klover. 2½ Td. Land er Engbund, hvoraf 12 Skpr. Land ere beliggende tæt ved Gaarden, og benyttes, 1ste Slæt til Staldfodring, 2den Slæt til Hø. Al Jord, som er bestemt til

Vaarsæd, Kartofler, Brak, Vikkehavre, bliver om Efteraaret ploiet. Bygget nedploies med en let Fure.

Disse Driftsmaader have paa nogle ubetydelige Afvigelser nær været fulgte i 10 Aar. Af Rug er der avlet de fleste Fold, i Almindelighed 9 à 10, af Byg sædvanlig 8. Hvad Havren giver, vides ikke, da største Delen skjæres til Hestene. Det høieste, der har været avlet, har været 15 Fold Rug og 12 Fold Byg, og af Raps 36 Tdr. paa 2 Tdr. 6 Skp. Land. Efter Raps avles den bedste Rug, og efter Kartofler det bedste Byg. Betræffende Besætningen, da holdes Hestene altid paa Stald og komme aldrig paa Græs. Koerne derimod staae tøirede om Sommeren, og komme kun hjem om Dagen naar Heden er for stærk, eller om Natten naar det falder i med Kulde og ondt Veir. Hjemme fodres de med Vikkehavre eller Græs. Besætningen udgjør 4 fuldvoxne Heste, og en yngre til Handelen, 13 Malkekoer, om Vinteren 2 mere, 1 Tyr, 2 à 3 Qvier, 4 Beder, i alt altsaa 24 fuldvoxne Høveder, eller et Høved paa 2 Tdr. Land. Tiende hæves endnu in natura af 28 Tdr. Hartkorn.

I **Vesterhæsinge** har Gaardmand Jens Andersen, forhenværende Lærling i det Kongl. Landhuush. Selskabs Tjeneste, indført følgende Sædskifte paa sin Gaard: 1) Reenbrak med Mergel og Gjøde. 2) Raps. 3) Rug og Hvede. 4) Kartofler, Ærter, Vikkehavre og Hør. 5) Byg. 6) Klover. 7) gjødet Vintersæd. 8) Havre. 9) 10) Klover. Heste og Ungqvæg staldfodres. Koerne halvstaldfodres undertiden. Af Rug og Hvede avles i Almindelighed 10 à 11 Fold og af Byg 8 à 9. Det høieste, der er avlet, har været 14 Fold, og 45 Tdr. Raps paa 4 Tdr. Land. Efter Raps avles den bedste Rug og Hvede, efter Kartofler og Ærter det bedste Byg. Besætningen er 5 Heste, hvoraf dog kun 4 bruges til at arbeide, 16 Stkr. Qvæg, stort og smaat, 10 Faar. Ialt altsaa 23 fuldvoxne Høveder, og da Gaardens Areal, af Ager og Eng, er 57 Tdr. Land, bliver der 1 Høved paa 2½ Td. Land. Jorderne ere gode.

Hos Hr. Pastor Ridder Knap i **Haagerup Præstegaard** har i en Deel Aar været brugt følgende Drift: 1ste Aar Kartofler, om muligt med Gjødske, hvis ikke gjødes til den følgende Sæd. 2det Aar Byg. 3die og 4de Klover. 5te Aar Vikker og Boghvede til

Staldfodring, stærk gjødsket. 6te Aar Rug. Desforuden er en skarpsandet Banke, som bestaaer af 4 smaa Afdelinger, hver omtrent paa 5 Tdr. Land, i omtrent 25 Aar dreven med Hensyn til den spanske Faareavl og overeensstemmende med Jordens Beskaffenhed. 1ste Aar Rug, som gjødes. 2det Aar Havre med for største Delen hvid Klover. 3die og 4de Aar Klover. De 4 smaa Marker adskilles ved et Korsgjerde. I Midten af Korset er opført en Sommerstald til Faarene. 6 Tdr. Land Arvefæstejord, som er privat Eiendom, drives alene til Staldfodring og Tøiring, 1ste Aar med Vikkehavre, 2det og 3die Aar med Klover. Hele Arealet udgjør 50 Tdr. Agerland foruden nogle Tdr. Land Engbund. Herpaa holdtes 1824 ved Hjælp af en Naturaltiende af 159 Tdr. Hartkorn, 17 Stkr. Qvæg: 7 Heste, 1 Plag, 2 Føl, 100 spanske Faar. Hr. Pastor Knaps Formand holdt paa samme Areal, med Undtagelse af de 6 Tdr. Land Arvefæstejord, og med samme Tiende, 6 Heste, omtrent 10 Stkr. Qvæg og ligesaa mange Faar. Ovenanførte Hr. Pastor Knaps Besætning kan omtrent anslaaes til 40 fuldvorne Hoveder, hvilket blev 1 Hoved paa lidt over $1\frac{1}{4}$ Td. Land. Men den betydelige Tiende forandrer naturligviis meget Regningen. Brak anseer jeg, siger Hr. Knap, som nødvendig, i det mindste i een Rotation, for stærke, lerede Jorder. Men at den rene Brak, paa lette, sandede Jorder, skulde kunne skaffe Erstatning for en Kartoffelhøst, kan jeg ikke forestille mig, imidlertid savner jeg Erfaring i dette Stykke. At Byg efter Kartofler er givtigt, meest tyndskallet og vægtigst, veed jeg af Erfaring. Rug kan lykkes fortrinlig efter Kartofler, men det er mere hensigtsmæssigt at saae Byg. Paa 14000 □ Alen gjødsket Jord avler jeg 70 til 80 Tdr. Kartofler, uden Gjødning imellem 50 og 60 Tdr.

Maegaard, tilhørende Hr. Proprietair Fenger, har 58 Tdr. Agerland, 21 Tdr. Land Sylt til bestandig Græsning, og 7 Tdr. Land Eng til Høbjergning. Paa Agerjorden prædominerer Leret. Madjorden er muldrig og dyb. Underlaget bestaaer af Leer. Hele Marken har Fald mod Sønden. Sylten er beskreven i 1ste Kapitel. Agerlandet er deelt i 7 Lokker, og en mindre Lokke, tæt ved Gaarden til Staldfodring. Sædskiftet er saaledes: Andet Aars Klover brydes op sildigt om Efteraaret med dybe Furer, og hvor det er absolut

nødvendigt, ploies Vandfurer, for at Jorden overalt i Lokken kan tørres nogenlunde til een Tid om Foraaret. Naar da Jorden er tør først i April, og førend Græsset spirer i Furerne, saaes dansk Havre. Det paafølgende Efteraar ploies samme Lokke for at ligge i reen Heelbrak, harves derpaa om Foraaret, tværploies i Mai, naar Bygsæden er fuldendt og holdes reen med Harven indtil Høhøsten er tilendebragt, gjødes derpaa og ploies overlig. Siden holdes Jorden igjen reen ved Harvning indtil 3 Uger før Michaelsdag, da den, efter en noget dybere Ploining, besaaes med Rug eller Hvede efter Jordens Bonitet. Næste Efteraar, naar den er indhøstet, ploies Rugstubben. Det følgende Foraar harves Jorden stærkt, ploies om og harves aldeles skjør, hvorpaa 3die Gang ploies og Kartofler lægges i hver 3die Fure. Her dyrkes kun fine Spise-Kartofler, da Afgrøden er bestemt til Salg. En liden Deel af Lokken besaaes dog med Ærter, efter een eller høit 2 Gange Ploining. Naar Kartoflerne ere optagne, harves Jorden og sankes reen. Derpaa halvgjødes, Gjødningen ploies ned og de Kartofler, der findes i Furerne, sankes efter Ploven. Den ploiede Jord bliver atter harvet, og Resten af Kartoflerne sankes. Jeg bruger denne omhyggelige Sankning, siger Hr. Fenger, fordi det er hændet mig, at Kartoflerne have holdt sig friske i Jorden i milde Vintre og ere groede op i det paafølgende Byg, som da ved Høsten var vanskeligt at faae veiret formedelst den grønne Kartoffeltop*). Efter Kartoflerne saaes Byg i den halvgjødede Jord, efter en let Ploining, og udlægges med Rødkløver, 1 Lpd. Frø paa hver 6 Tdr. Land geom. Maal. Til Gjødningens Forøgelse anvendes en stor Mængde Tang. Ved denne Drift er, siger Hr. Fenger, hver Halm god og Kløveren stærk. Jeg sporer tydeligen, at min Jord med hver Rotation tiltager betydeligen i Kraft. Det ene Aar med det andet,

*) I Sommeren 1834 var hos Forf. den efter Kartofler saaede Rug saa fuld af unge Kartoffelplanter, at, efter fuldendt Høst, Jorden aldeles bedækkedes med et grønt Tæppe af frodig skydende Kartoffeltop. Ingen Kartofler, hverken unge eller gamle, fandtes i Jorden. Formodentlig er Marken derfor bleven besaaet med Kartoffelfrø. Forresten hindrede Kartoffeltoppen aldeles ikke Rughøsten i hiin tørre Sommer. Men der er vistnok ogsaa en stor Forskjel imellem Rug- og Bygstraa.

avler jeg ikke under 12 Tdr. Rug paa 14000 □ Alen, ligeledes 10 Tdr. Byg, og ikke under 14 Tdr. Havre. Det har hændet sig, at jeg paa en Td. Land af min bedste Jord har avlet over 16 Tdr. Rug. Disse Opgivender ere ingenlunde for høie. Efter 15 Skpr. Rug i min Staldfodringsslokke, avlede jeg et Aar 36 Tdr., men jeg maalte ikke det besaaede Areal. Jeg kan kun regne 10 Tdr. Byg pr. Td. Land, fordi det træffer undertiden ved indfaldende Tørke, at Bygget lider paa den løse Kartoffeljord. I Gjennemsnit af 10 Aar, avler jeg paa hver Td. Land 120 Tdr. Kartosler. Gjøder jeg umiddelbar til Kartoflerne, avler jeg mange flere, men de blive da mindre velsmagende og udarte hastigere. Rug og Hvede lykkes vistnok bedst efter Heelbrak. Efter Raps har jeg imidlertid seet Hvede, saa stærk og fuld i Axene, at den neppe kunde være bedre i den bedst behandlede Brakjord. Efter Erter og Boghvede har jeg ogsaa havt stærk og givtrig Rug. Byg i Grønjord har jeg aldrig brugt, men jeg har seet hos mine Naboer, at Rug efter Byg giver maadeligt i Skjeppen. Skulde jeg saae Byg i Grønjord, vilde jeg halvbrakke Jorden i den foregaaende Sommer, og spare Gjødsken til den paafølgende Rug. I gode Somre lykkes Bygget hos mig bedst efter Kartosler, men er Sommeren meget tør, staaer Bygget sig bedst efter velgjødet Brakrug eller efter Erter. Dog staaer Havren sig bedst paa Kartoffeljorden. Jalmindelighed skjørne og rense Erterne Jorden langt fra ikke saa godt som Kartoflerne. Saasom det meste af min Sylt kun qualificerer sig til Græsning og ikke til Høbjergning, staldfodrer jeg ikke mine Køer. Derimod komme Hestene kun 5 til 6 Uger paa Græs i August og September. Paa Maegaards 86 Tdr. Land Ager, Eng og Sylt holdes 20 voxne Qvægshoveder, 6 Stkr. Ungqvæg, 13 Faar med Afgrode, 2 Grisesøer, 4 overfødte Svin, 4 Arbeidsheste, 2 Kjøreheste, 1 Ridehest og 1 Esel. I alt altsaa omtrent 36 fuldvoxne Qvægshoveder eller et Hoved paa $2\frac{1}{3}$ Td. Land.

Paa **Kogtved Mark**, St. Jørgens Sogn, driver Skolelærer Knuchen siden 1818 $8\frac{2}{10}$ Tdr. Land efter følgende Plan: 1, Blandkorn (Byg og Havre) 2, Vikkehavre til Staldfodring, gjødet, og endnu samme Aar efter Vikkehavre Boghvede og Spergel. 3, Rug med Spergel om Efteraaret. 4, Kartosler og Erter. 5, Byg, hvortil gjødet med Skovlingsmog, Torvesmuld og Torveaske. 6, 7, 8, Klover.

Sidste Aars Lægd er dog nu afskaffet. Som den nærmeste Følge af dette Sædskifte, anfører Hr. Knuchen, at den utrolige Mængde af Ondeurter, der i de første Aar viste sig i Vaarsæden og Kartoflerne, nu næsten aldeles er udryddet. Paa denne lille Eiendom holdes fortiden 2 Heste og 3 Køer, altsaa et fuldvoxent Hoved paa $1\frac{1}{3}$ Td. Land. Dog er ogsaa dette neppe udført uden fremmed Hjælp. Som bekjendt faae Skolelærerne jo baade Halm og Hø af Sognemændene.

I Svendborg bruger Hr. Cancellieraad Theil Vexelbrug med Staldfodring. Jeg antager, siger han, at have 30 til 35 Tdr. Sædeland, aldeles uden Eng, og holder derpaa 7 Heste (Halvdelen omtrent til mine Embedsreiser), og 16 fulde Qvægshoveder. Det er omtrent 26 fuldvoxne Hoveder, eller et Hoved paa $1\frac{1}{3}$ Td. Land. Men neppe ere de mange Heste holdte uden tilkjøbt Havre. Spol er sandsynligviis ogsaa afbenyttet til Køerne, ligesom maaskee Gjødske kjøbt. Provst Vegtrup, i sin Beskrivelse af Svendborg Kjøbstad, fortæller, at en Kjøbmand sammesteds holder 14 Qvægshoveder og 3 Heste paa 18 Tdr. Land, altsaa 1 Hoved paa en Td. Land, og det uden Vexelbrug eller Staldfodring undtagen maaskee af Hestene, men vist nok med fremmed Hjælp (Brænderi).

I Mellemhaverne under Trolleborg ligge to Familiehuse, hvert med 8 Familier. Hver Familie har et Tillæg af 2 Skpr. Land af daarlig Bonitet, gruset og stenet Jord. En Deel af Huusmændene saae den ene Skjeppe Land med Korn, den anden med Havesager, meest Kartofler, og saaledes have de i mange Aar vexlet, og avle af Rug, Byg eller Blandkorn, sjeldent under 8, men ofte 10 Fold. Mange Bondergaarde med stærke Leerjorder frembringe, siden Brakning blev indført, meer end det Dobbelte imod før. Derimod stadfæster Erfaring, at lette Jorder give ligesaa god en Rugafgrøde efter Boghvede, naar denne lykkes, som efter Brak. Rugen lykkes bedst naar man ploier Gjødningen ned til Boghvede. (Meddeelt af salig Schroll).

Hvad Gjødske og naturlig Bequemhed ved Jordbunden kan udrette, viser Følgende. I 11 Aar, siger Hr. Rector Bjørn i Nyborg, holdt jeg en Plet paa 2 Tdr. Land under bestandig Drift med langstraaet Sæd, nemlig hvert andet Aar Rug og hvert andet Aar Byg. Der blev gjødet hvert 4de Aar. Afgrøden var aarlig

imellem 8 à 10 Fold. Pletten har jeg nu magelagt med en anden og kunde derfor ikke fortsætte Forsøget.

I Faaborg saae Forf. hos en Bager et Stykke Rug efter Byg, som i alle Maader var ligesaa godt om ikke bedre end et andet ved Siden af efter Reenbrak.

I Jylland kjender Forf. en Landmand, som i 14 Aar drev sin Jord saaledes: 1) Brak. 2) Vintersæd. 3) Byg. 4) Vikkehavre. 5) Byg. 6) Havre og 3 Aars Hvile. Driften blev derpaa forandret til: 1) Byg i Grønjord. 2) Vintersæd. 3) Byg. 4) Havre. 5) Havre og Hvile i 4 Aar. I de første Aar paaførtes den fulde Gjødske til Grønlandsbygget, men Bygget voxede for frodigt, Kjærnen blev svang og Fodret næsten ubrugeligt. Senere blev Gjødsken derfor først udkjørt til Vintersæden, men hverken paa denne eller de øvrige Halme kjendtes nogen Forandring, hvorimod Grønlandsbygget blev langt givtrigere. Dette Sædskifte, i hvormeget det strider imod de nyere Agerbrugsgrundsætninger, gav dog et større Qvantum reent Korn og ligesaa megen Fourage som da der brakkedes og vexledes med Sædarterne, og desuden havdes en Græstægt mere. Den eneste Afgang der sporedes var paa Vintersæden, som gav et Par Fold mindre. Men hvorlænge Jorden vilde kunnet have undværet Brakning, blev ikke prøvet, da allerede førend Slutningen af Rotationen Driften igjen forandredes til: 1) Brak. 2) Raps. 3) Vintersæd. 4) Byg. 5) og 6) Havre og 3 Aars Hvile.

Hos de Bønder, som ere vedblevne med den gamle Driftsmaade, avles efter alle indsamlede Efterretninger sædvanligen 6 à 8 Fold. De magre Sandjorder paa Bankerne give dog kun 2 à 3 Fold. I Horne Sogn holdes paa en Bondegaard med et Tilliggende af 60 til 70 Tdr. Land: 6 Arbeidsheste foruden et Par Kloider (Plage), 8 à 10 Køer, 6 Stkr. Ungqvæg, 14 à 16 Faar og 2 bestandige Svin. Det er et Høved paa $2\frac{1}{2}$ til $2\frac{3}{4}$ Td. Land. Paa en Arvefæstegaard ved Trolleborg med et Tilliggende af 55 til 60 Tdr. Land holdes 6 Heste, hvoraf 1 Eetaars- og 1 Toaarsplag, 6 à 8 Malkekøer, 10 à 12 Stkr. Ungqvæg og 10 à 12 Faar. Det er et Høved paa lidt under 3 Tdr. Land. En Bondegaard i Allested Sogn med et Areal af 50 Tdr. Land holder 8 à 10 Køer, 4 à 6 Stkr. Ung-

qvæg, 6 à 8 Faar, en Griseso, 6 à 7 Heste. Det er 1 Høved paa $2\frac{1}{4}$ Td. Land. I Skaarup By holder en Gaard paa 30 til 40 Tdr. Land 2 Heste, 8 til 12 Koer, 2 Qvier og Kalve, 4 à 5 Faar, 1 à 2 Sviin. Det er et Høved paa $2\frac{1}{3}$ Td. Land. At her er Tale om Jorder, som ingen Hjælp have af Tiender, meget mere i mangfoldige Aar have ydet den 30te Deel af deres Avl in natura, bør ikke lades upaaagtet.

Om Avlsbedriften ved **Landet Præstegaard** paa Thorseng, giver Consistorialraad Lund følgende Skildring. Landet Præstegaards Areal antager jeg at være omtrent 70 Tdr. Land. Sædskiftet har været i 21 Aar: 1) Vaarsæd, Byg eller Havre, hvortil ploies 1 Gang om Efteraaret, samt een eller to Gange om Foraaret efter Omstændighederne. 2) Rug, hvortil gjødes forsvarligt og ploies een Gang. 3) Bælgsæd, Vikkehavre til Staldfodring og Kartofler, de første tvende efter een Ploining, Kartoflerne efter een Efteraarsploining og 1 eller 2 Foraarsploininger. 4) Byg eller Havre efter een Efteraars- og een Foraarsploining, med Klover. 5) og 6) Klover. Slaaer Kloveren undertiden feil paa nogle Agre, fordi Græsset, især Tritic. rep., i fugtige Aar har taget Overhaand, da heel- eller halvbrakkes disse det første Aar til Hvede istedetfor at saae Vaarsæd deri. $\frac{1}{3}$ Deel af Jorden ligger efter Reglen bestandigt til Hø og Græsning, thi Engbund haves kun til 4 Læs Hø. Udsæden er ialmindelighed 10 til 12 Tdr. Vintersæd, 12 til 15 Tdr. Byg, 10 til 12 Tdr. Havre, 4 til 6 Tdr. Bælgsæd, 3 til 4 Tdr. Vikkehavre, som afslaaes grøn, 20 til 30 Tdr. Kartofler.

Herefter er avlet i Gjennemsnit aarlig, foruden utorsket Skjærefoder om Vinteren for 6 Heste:

	Hvede.	Rug.	Byg.	Havre.	Erter.	Vikker.	Bønner.	Bog-hvede.	i Alt.	Kartofler.	Hø.
	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Læs.
I første Rotation fra 1809 til 1814 incl. . .	$3\frac{1}{2}$	$73\frac{1}{3}$	$113\frac{1}{3}$	$81\frac{1}{2}$	$9\frac{2}{3}$	$1\frac{2}{3}$	=	$2\frac{1}{4}$	$287\frac{1}{3}$	94	54
Anden Rotation fra 1815 til 1820	$13\frac{1}{2}$	$92\frac{1}{2}$	128	$90\frac{1}{2}$	13	$2\frac{1}{2}$	3	=	343	137	$65\frac{1}{2}$
Tredie Rotation fra 1821 til 1826 (tørre Aar)	13	$95\frac{1}{2}$	120	$66\frac{1}{2}$	$8\frac{1}{3}$	3	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{3}$	310	224	38
Fjerde Rotations 4 Aar, fra 1827 til 1830 . . .	8	80	150	74	$10\frac{1}{4}$	5	=	$1\frac{1}{2}$	328	156	61

Kartoflerne i de sidste 2de Aar raadnede tildeels i Jorden. Optagningen er betalt med hver 9de Skp., som altsaa heri ikke er iberegnet. Dette bliver igjennem alle Rotationer næsten 8 Fold Rug, 9 til 10 Fold Byg. Havre og Bælgsæd kan ikke siges nøiagtigt, men jeg vil regne af Havre 9 Fold og af Bælgsæd 5 Fold.

Af Rug antager jeg at der i Gjennemsnit er avlet 8 Tdr., af Byg og Havre 11 Tdr. og af Kartofler 70 Tdr. pr. Td. Land geom. Da jeg kun af og til, naar jeg brakker nogle Agre, istedenfor at saae Byg deri, saaer Hvede, saa kan jeg intet med nogenlunde Sikkerhed bestemme om denne Sædeart, der adskillige Gange har slaaet Feil for mig. Det bemærkes, at jeg aldeles intet Tiendefoder erholder eller har Raadighed over noget Fodringsmiddel udenfor mine 70 Tdr. Land. Mit Korn søges meget, og mit Kartoffelbyg er udmærket stort. Mit bedste Byg har jeg næsten altid, og min bedste Klover altid efter Kartofler, og i næste Rotation ere den foregaaendes Kartoffelagre stedse de bedste at behandle. Selv naar Kartoflerne mislykkes, renses dog Jorden, da derimod mislykket Bælgsæd forvilder Jorden, giver Qvikroden eller Sennerne Leilighed til at udbrede sig og overløbe Ageren, saa at denne næste Aar vel frembringer temmelig god Byg eller Havre, men saa godt som intet Klover, der aldeles qvæles af det fremskydende Græs. Dette har stedse været Tilfældet hos mig i fugtige Aar og var det saaledes i de tvende sidste (1829 og 30). Næsten intet Klover er at see paa de Agre, hvor Bælgsæd gik foran Vaarsæden, herlig Klover derimod efter Kartoflerne og efter Vikkehavre, der afsloges tidligt og hvorefter halvbrakkedes til Byg; hvor derimod Vikkehavren afsloges sildigere og Jorden kun eengang vendtes, var det samme Tilfældet som med Ærte- og Vikkejorden. I tørre eller mindre fugtige Aar er ellers een Ploining strax efter den afslaaede Vikkehavre tilstrækkelig til at holde Ageren i det mindste temmelig fri for Græsrødder. Til Formindskelse af de her saa skadelige onde Urter eller Branderborgen, Chrysanth. seg., er Vikkehavren, som afslaaes, fortrinlig tjenlig, da Planten ikke faaer Lov at kaste Frø.

Af Kreaturer holdes her Vinter og Sommer 6 til 8 Heste, hvoraf de 2 ialmindelighed er Opdræt, 20 til 22 Malkekoer, 1 voxen Tyr, 5 à 6 Ungkrø, 12 Faar, 6 Svin, 3 Gjæs med Gase foruden

Fjæderkræ. Dette bliver omtrent 38 fuldvoxne Høveder eller 1 Høved paa mindre end 2 Tdr. Land. Jorderne ved Landet Præstegaard bestaae for det meste af muldrige, dybe Leerjorder. Kun Hestene og Ungkræet staldfodres.

Ved Vaarø Præstegaard paa Thorseng, med stærke muldblandede Leerjorder, har Hr. Pastor Ridder Møller siden 1811, da al Natural-Tiende blev bortaccorderet til Ydere, fulgt følgende Driftsmaade: 1) Byg eller Havre. 2) Havrevikker til Sommerstaldfodring, og, hvad der levnes, til Vinterfoder for Hestene. 3) Rug eller Hvede gjødet, i den efter Havrevikkerne 2 til 3 Gange pløiede Jord. 4) Ærter og Kartofler. 5) Byg eller Havre. 6) 7) Klover. Hestene staae paa Stald indtil Høst, det golde Qvæg til Juli. Malkekoerne komme i Toier saasnart Kloveren dertil er passende, men saasnart Kloveren bliver for stærk eller Vikkehavren begynder at skride, komme de igjen paa Stald. Alt Qvæg, der ikke malker, flyttes nu ud i Toier paa de Steder, hvor Koerne have staaet. Til Mogets Forøgelse afbenyttes aarlig circa 100 Læs Tang. I Gjennemsnit af 12 Aar er der avlet paa 14000 □ Alen $10\frac{1}{2}$ Tdr. Rug, 9 Tdr. Hvede, $11\frac{2}{3}$ Tdr. Byg. Havren kan ikke beregnes, da meget aarlig skjæres til Hestene. Efterfølgende Tabel viser hvad der af Hvede, Rug og Byg er avlet paa Vaaro Præstegaard i 12 Aar, hvortil bemærkes, at hver Tønde Hvede har været saaet i 14000 □ Alen, hver Td. Rug i 12000, og hver Td. Byg i 10000 □ Alen.

Aar.	Hvede.				Rug.				Byg.			
	Udsæd.		Afgrøde.		Udsæd.		Afgrøde.		Udsæd.		Afgrøde.	
	Tdr.	Skpr.	Tdr.	Skpr.	Tdr.	Skpr.	Tdr.	Skpr.	Tdr.	Skpr.	Tdr.	Skpr.
1818.	=	4	2	2	6	=	22	4	12	2	77	4
1819.	1	5	15	6	5	2	64	2	10	1	73	3
1820.	1	3	18	=	5	2	57	1	12	=	118	3
1821.	2	=	18	6	5	3	61	4	10	1	56	1
1822.	4	=	39	2	3	=	23	4	9	1	64	3
1823.	4	=	32	5	2	2	24	6	11	2	136	=
1824.	1	4	18	3	4	2	43	4	10	1	65	2
1825.	1	4	15	1	4	6	38	=	8	=	88	6
1826.	=	3	3	=	6	4	51	=	11	2	86	4
1827.	1	5	8	=	5	1	64	=	12	=	113	1
1828.	3	=	15	=	3	5	32	=	10	1	62	=
1829.	2	=	20	=	5	2	14	6	12	1	102	=

I 10 Aar har Kartoffelavlen været i Gjennemsnit 66½ Tdr. paa hver Td. Land, altid i ugjødet Jord. I tørre Sommere har Bygget efter Kartofler viist sig noget svagt og kun givet 5 til 6 Fold, men ellers 8, 9 til 10. Iøvrigt har Kartoflernes Virkning viist sig saare gavnlig baade for den efterfølgende Kløver og de efterfølgende Kornafgrøder i næste Omgang, noget, hvorom Hr. Møller ved 26 Aars Erfaring føler sig fuldt overbeviist. Imidlertid vil dog paa de svageste Jorder, naar Grøden ikke lykkes, i de to sidste Drifts-Aar Kidike og Ondeurter indfinde sig. Hr. Møller sætter Vikker og Vikkehavre med Hensyn til deres jordforberedende Egenskab næsten lige med Kartofler, og i Forening med Halvbrak have de viist den fortræffeligste Virkning paa Vinterkornet. Præstegaarden har 44 Tdr. Agerland og nogle smaa Engstykker til en 5 à 10 Læs Høes Bjergning. Paa dette Areal, i Forening med 10 Tdr. Land, som tilhøre Enkesædet, og som Hr. Møller har forpagtet, holdes 5 Heste, 10 Køer, 5 à 6 Stkr. Ungqvæg og 16 Faar. Jalt altsaa omtrent 32 fuldvorne Høveder, hvilket bliver 1 Hoved paa 1⅔ Td. Land.

Bregninge Præstegaard paa Thorseng har omtrent 60 Tdr. Land, tørre, sandige, magre Jorder. Deraf dyrker Hr. Pastor Krarup de 8 paa følgende Maade. 1ste Aar Kartofler, hvortil er gjødet om Efteraaret forud med forraadnet Straa. 2det Aar Byg, 3die Aar Kløver, 4de Aar Rug, 5te Aar Ærter, hvortil om Efteraaret er gjødet med friſk Gjødning. 6te Aar Havre, undertiden Rug. Skjøndt disse 8 Tdr. Land ere af de meest sandede, staaer saavel Kornet som Kloveren ret godt naar altfor langvarig Tørke ikke indtræffer, og der vindes betydeligt mere Foder, end paa den øvrige Deel af Marken. I Gjennemsnit avles 8 Tdr. Korn af alle Slags paa 14000 □ Alen. Dog synes Jorden i tredie Omgang at være bleven kjed af Ærter hvert 6te Aar. Straa nok, men ikke meget Korn. Af fine Spisekartofler er 80 Tdr. det høieste, der er avlet paa en Tønde Land, af grovere 100 Tdr.*) — Den øvrige Deel af Præstegaardens Jorder, som udgjør omtrent 50 Tdr. Land, bliver vinterbrakket, men ikke gjødet, til Rug, hvorpaa følger Havre, lige-

*) Hvorvidt bemeldte 8 Tdr. Land selv levere den Gjødske, som paa samme anvendes, bliver et Spørgsmaal.

ledes uden Gjøde, og endelig Byg, hvortil om Efteraaret gjødes. Med Bygget saaes Klover, og Jorden ligger i 6 Aar. Undertiden bliver der saaet nogen Spergel og Boghvede i Brakken, meest til Afgræsning. I Almindelighed avles 7 Tdr. Rug og Byg paa 14000 □ Alen. Det høieste, Rugen efter den ugjødede Brak har givet, har været 14 Tdr. pr. Td. Land, og kun een Gang i et meget frugtbart Aar. Ingen Staldfodring finder Sted. Besætningen udgjør 4 Heste og 17 Qvægshoveder, Ungqvæget iberegnet. Anslaaes Besætningen til 20 fuldvoxne Qvægshoveder, bliver det et Høved paa 3 Tdr. Land. Nogen Tiende hæves.

I **Lundby** paa Thorseng har Hans Larsen Bodker en Fæstegaard, med et Areal af 36 Tdr. Pløieland og en Tonde Land Engbund. Agerlandet er forstørstedelen stærke Leerjorder. Driften er 1) Vikkehavre til Staldfodring og Boghvede, noget ogsaa Halvbrak. Det Hele gjødsket. 2) Vintersæd, meest Hvede. 3) Byg. 4) Kartofler og Bælgfrugter, hvortil vexelviis gjødes. 5) Byg. 6) 7) Klover. Kun Hestene og Ungqvæget staldfodres. Jorderne ere frie for Ukrud. Den aarlige Kornavl anslaaes til 150 Tdr., hvilket bliver omtrent 8 Tdr. for hver Td. Land. Besætningen er 4 Heste, 10 Køer, 4 Stkr. Ungqvæg og 10 Faar. Ialt altsaa omtrent 20 fuldvoxne Høveder eller et Høved paa noget mindre end 2 Tdr. Land.

I **Vornæs** paa Thorseng har Christen Christensen en Gaard paa 42 Tdr. Agerland og 1½ Td. Land Engbund. Agerlandet bestaaer af let Skovjord og los Vommejord (tørvagtig Mor). Jorden er deelt i 9 Dele, som drives saaledes: 1) ½ Mark fuld Brak, som overlægges med Mergel, ½ Mark Boghvede, som nedploies. 2) Vinterkorn. 3) Byg. 4) Bælgfrugter. 5) Rug, hvortil gjødes. 6) Byg. 7) Havre. 8) 9) Klover. Kun Hestene og Ungqvæget staldfodres den største Deel af Sommeren. Jorderne ere fri for Ukrud, hvilket tilskrives Brakningen. Den aarlige Kornavl anslaaes til 280 Tdr., hvilket bliver 10 Tdr. pr. Td. Land. Besætningen er 2 Heste, 9 à 10 Malkekoer, 6 Stkr. Ungqvæg, 10 Faar. Ialt 17 til 18 fuldvoxne Høveder eller et Høved paa 2½ Td. Land.

I **Vaarø** paa Thorseng har Huusmand Anders Hansen indført følgende Drift paa sin lille Lod af 3 Td. Lands Omfang. 1ste Aar gjødede Kartofler, 2det Aar Byg, 3die Aar Klover, 4de Aar

Hor, Vikker, Ærter, alt gjødet, 5te Aar Rug. Naar Rugen er indhøstet, besaaes $\frac{2}{3}$ af Rugstubberne med Spergel til Afgræsning, og $\frac{1}{3}$ med Rug og Hvede til Staldfodring næste Foraar. Uagtet Kartoflerne, som følge herpaa, i Aaret 1832 først bleve lagte den 7de Juni, avlede han dog 20 Tdr. Kartofler. I Aaret 1833 bleve Kartoflerne endog først lagte den 14de Juni, men Resultatet er ikke blevet Forf. bekjendt. Saavidt vides holdes paa denne lille Lod 2 Koer og 1 Hest. Men sandsynligviis kjøbes aarlig noget Hø fra Engene i de herskabelige Skove, saaledes som Tilfældet er med de fleste Huusmænd paa Thorseng. Anders Hansens Driftighed fortjener saameget mere Roes som han selv er en Krøbling og gaaer ved Krykker.

Om Driften ved **Valdemars Slot** paa Thorseng har Forf. Følgende at meddele. Arealet af Hovedgaardsmarkerne udgjør 416 Tdr. Agerland og 90 Tdr. Land Engbund. Men af denne Engbund er, som allerede i 3die Kapitel anført, 60 Tdr. Land udsat for at staae for længe under Vand, og kan derfor neppe regnes for mere end 30 Tdr. Land almindelig Engbund. Agerlandet derimod er fortrinligt. Allerede 1801 blev af salig General-Lieutenant F. Juel indført Vexelbrug med Brakfrugtavl. Markerne, som vare deelte i 7 Lokker, bleve dreyne 1) med Brakfrugter d: Kartofler, Roer, Rotabage, Gulerødder, Kaal, Hestebønner etc., alt gjødsket. 2) Byg. 3) Klover. 4) Klover. 5) Vinterssæd. 6) Bælgsæd. 7) Havre. Men 1805 fraskiltes de 4 længstbortliggende Lokker, for at indrettes til en Gaard for sig selv, som blev kaldet **Thaersminde**. Salig Generalen indførte her strax det bekjendte norfolske Firevangsbrug med Brakfrugter første Aar, Byg i andet Aar, Klover i 3die og Vinterssæd i 4de Aar. De 3 tilbageblevne Lokker ved Slottet bleve deelte i 9 Læg, og Driften 1ste Aar Brakfrugter, gjødskede, 2det Aar Byg, 3die Aar Ærter, 4de Aar Vinterssæd, 5te Aar Vikker, atter gjødet, 6te Aar Hvede eller Byg, 7de og 8de Aar Klover, 9de Aar Havre. Men 1812 foretoges den Forandring, at Thaersmindes 4 Lokker deeltes i 8te Parter, som nu bleve dreyne 1) med Kartofler, 2) Byg, 3) 4) 5) Klover, 6) Vikker, 7) Rug, 8) Havre. Paa Slottets 9 Lokker kom 1) Kartofler, gjødede, 2) Byg, 3) 4) 5) Klover, 6) Boghvede, 7) Hvede, gjødet, 8) Vikker, 9) Havre. Endelig 1818

foretoges den sidste Forandring, som til Dato endnu er gjeldende. Thaersminde blev deelt i 16 Dele og følgende Sædskifte indført: 1) Kartofler gjødede 2) Byg 3) Klover 4) Havrevikker gjødede 5) Rug 6) Erter 7) Byg 8) Brak 9) Rug eller Hvede 10) Havrevikker 11) Byg 12) 13) 14) Klover 15) Boghvede 16) Rug. Ved Slots-Lokkerne blev der intet forandret, undtagen, at istedet for Boghvede kom Vikkehavre. Staldfodringen begyndte 1805 og er siden fortsat. Halvstaldfodring er aldrig brugt, men Koerne have staaet uafbrudt paa Stald til Kornet var indhøstet eller længere endnu. Dog holdes for Tiden kun Hestene bestandig paa Stald. Horngvæget kommer i Toier om Foraaret og holdes en 6 à 10 Uger paa Stald om Sommeren efter Omstændighederne. Hvorefter det igjen sættes i Toier, og efter Høst gaaer det løst for at benytte Avret.

Grundene til de forannævnte Forandringer have, saavidt Forf. har kunnet erfare, været: Ved første Forandring 1805. Næst at lette Driften ved at indrette en ny Gaard, at bringe Jorderne til høieste Productibilitet. Men den betydelige Brakfrugtavl faldt for besværlig og for kostbar, og Staldfodringen gik ikke heller efter Ønske. Dette gav Anledning til den anden 1812 iværksatte Forandring. Treaars Hvile indførtes, og den vidtløftige Brakfrugtavl indskrænkedes til Kartofler paa $\frac{1}{8}$ til $\frac{1}{9}$ af hele Arealet. Men ikke heller denne Forandring fandtes fyldestgjørende. Jordens Bearbeidelse og Gjødningens Udagelse faldt for meget sammen, hvorfor salig Generalen satte sig for, som han i et af sine Breve til Forf. udtrykker sig, at tilveiebringe en Forening af alle muelige Dyrknings-maader: Heelbrak, Brakfrugtavl, Halvbrak med grønne Afgrøder til Staldfodring, Græsleie til Toiring o. s. v., for paa denne Maade at tilegne sig enhver Dyrkningsmaades særegne Fordele.

See vi hen til de Resultater, dette Landbrug har afgivet, da er det bekjendt nok, at i de første 10 à 12 Aar prangede begge Gaarde med en Mængde Korn- og Høhøsse, og at en betydelig Mængde Brakfrugter tilveiebragtes af alle Slags. 1806 skal man have udtorsket 2200 Tdr. Korn. Besætningen var 140 til 150 Qvægshoveder og 60 Heste. Derimod avledes efter den 1812 indførte Drift ikke meget mere end der kunde rummes i Husene. Selv Besætningen aftog. Men Jordens Behandling skal ogsaa have været

meget forsømt. Ukrudet stod og modnedes mellem Kartoflerne. For Tiden varierer Udtærskningen imellem 1500 til 1800 Tdr.; det er $7\frac{1}{2}$ til 9 Tdr. af hver Tønde besaaet Land. Besætningen udgjør 130 Hoveder med Smaat og Stort, og 56 Heste, eller circa 200 fuldvoxne Hoveder. Altsaa et Hoved paa $2\frac{3}{8}$ til $2\frac{1}{2}$ Td. Land, efter som Engene anslaaes i Regningen.

Paa Strynøe driver Pastor Petersen Præstegaardens Jorder efter Schubart v. Kleefeldts System, nemlig 1ste Aar med Byg, 2det Aar med Rug eller Hvede, og 3die Aar med Klover, men som for en stor Deel afgræsses. Til Rug og Hvede gjødes og bliver pløiet 1 til 2 Gange. Til Byg pløies 3 Gange. Tang benyttes i Mængde til at blande med Møget, og Tiende hæves in natura: Der saaes temmelig tykt, 1 Td. Sæd paa 10000 □ Alen, og avles 8 à 10 Fold Rug, 10 à 12 Fold Hvede, 8 à 14 Fold Byg. Byggét lykkes langt bedre efter den afgræssede end slaaede Klover. Efter afgræssede Vikker med Halvbrak er avlet bedre Rug end efter Byg.

Hvorledes Jorderne paa Dreiøe under Fælledsskabet dreves, er foran viist. Efter troværdige Sognemænds Sigende er der i Gjennemsnit af Aarene under Fælledsskabet avlet paa den gamle aldrig hvilende Agermark: af Byg 5 à 6 Fold, af Rug 4 à 5 Fold, af Havre 7 à 8 Fold, af Ærter 4 Fold. Men paa den saakaldte Skov er der i Aarene 1833 og 34, altsaa efter Udskiftningen, avlet af Rug henimod 8 Fold, af Havre 11 à 12 Fold. Forskjellen er betydelig, men den største Deel af Jorderne i Skoven har ikke heller været i Brug i 30 Aar.

Auernakøe Præstegaards Areal udgjør omtrent 48 Tdr. Land geom. Maal. Hr. Pastor Bondo har siden 1819 havt Jorderne inddeelte i 8 Læg, og fulgt følgende Driftsmaade: 1) Grønlands Havre efter een Pløining. 2) Dyrket Brak, hvori Gjødningen til forskjellige Tider om Foraaret udkjøres og besaaes med Vikkehavre, som opfødres grønt paa Stald. 3) Vinterssæd, efter Omstændighederne Rug eller Hvede. 4) Byg. 5) Kartofler, Ærter og Vikker. Kan Gjødningen strække til, gjødes til Kartoflerne. 6) Byg. 7) 8) Klover. Arbeidsheste staae bestandig inde om Sommeren paa Grønfoder. Saa ofte det sees at Hestene ikke kunne fortære Vikkehavren, indtages saa mange Koer som synes passeligt, og de finde dem ret

godt i denne Forandring, ja trives især fortrinligt. Naar Aarstiden har føiet og Kløveren er voxen godt til, saa at man ikke har havt nødig at tage Kœrne ind, er den overflødige Vikkehavre gjort til Hø. I den senere Tid har Hr. Pastor Bondo indført Rapsavlen med Reenbrak, hvorved en Deel af Ærterne og Bygget har maattet opoffres. Følgende Tabel viser hvad der fra 1823 til 1830 er avlet af Vinterkorn, Byg og Havre.

Aar.	Hvede.		Rug.		Byg.		Havre.		Udgjør pr. Td. Land. Rug og Hvede.	Byg.	Havre.
	Td.	Skp.	Td.	Skp.	Td.	Skp.	Td.	Skp.	Td.	Td.	Td.
1823	19	6½	68	6	96	½	55	2	14⅔	8	9
1824	19	=	58	4½	120	=	77	1	13	10	13
1825	10	=	43	4	133	4	73	3	9	11	12
1826	=	=	53	3	94	6	32	=	9	8	5
1827	=	=	79	2	147	4	75	5	13	12¼	12½
1828	=	=	66	6	132	4	61	3	11	11	10
1829	=	=	75	1	140	=	93	=	12½	11⅔	15½
1830	=	=	44	7	112	1	91	=	7⅓	9⅓	15
							Efter Gjennemsnit af 8 Aar		11	10	11½

Besætningen udgjør 14 Koer, 4 Ungnød, 2 Kalve, 4 Arbeidsheste og en ung Hest i Opdræt, 14 Faar og 4 Grise. Det er 25 fuldvoxne Høveder, eller et Hoved paa lidt mindre end 2 Tdr. Land. Præstetienden hæves in natura af hele Sognet.

Præstegaardens Jorder paa Lyse drives af Hr. Pastor Aabye paa følgende Maade: Første Aar Heelbrak. Andet Aar Rapsæd, hvortil er gjødet. Tredie Aar Hvede. Fjerde Aar Ærter, Kartofler og Vikkehavre. Femte Aar Byg. Sjette Aar Havre. Syvende og ottende Aar Klover. Da Hestene tilligemed en 8 à 10 Oxægshøveder om Sommeren staldfodres, (og 1½ Part Tiende af hele Den hæves in natura), kan undertiden gjødes lidt til Bygget i femte Aar. I Gjennemsnit avles 10 Fold, ja af Hvede er der engang avlet 30 Fold, dog neppe 30 Tdr. paa 1 Td. Land. Bønderne, som ikke brakke, og efter 4 Aars Hvile tage 6 Halme, men ingen Tiende hæve, tvertimod yde samme in natura, avle 6 Fold. En Bondegaard paa 50 Tdr. Land holder 4 Heste, 6 à 7 Koer, 4 à 5 Stkr. Ungqvæg, 20 Faar. Det er et Hoved paa lidt mindre end 2½ Td. Land.

Vi komme til Langeland.

Hovedgaarden Faareveile, med lette Jorder, har et Areal af 510 Tdr. Agerland og 210 Tdr. Engbund eller Sylt. Hr. Proprietair Cossel, Eier af Gaarden, driver den paa følgende Maade: 1) Grønlandshavre. 2) Brak. 3) Vinterſæd. 4) Byg. 5) Rug og Havre. 6) Kløver til Slæt og for en Deel ogſaa til Græsning. 7) 8) 9) Græsning. Staldfodring bruges ikke. I Gjennemſnit avles 10 Tdr. Vaar- og Vinterkorn paa 14000 □ Alen. Beſætningen er 29 Heſte, 240 Koer, 9 Tyre, 25 Stkr. Qvier, 80 Faar og 60 Sviin eller Griſe. Det er 317 fuldvorne Hoveder, eller et Hoved paa $2\frac{1}{3}$ Td. Land. Ingen Tiende hæves in natura og Gaarden drives uden Hoveri. Hr. Cossel ſiger, at Vinterkornet altid lykkes bedſt efter Brak. Byg har han aldrig paa Langeland ſaaet anderledes end efter Rug. Kløveren ſaaet i Rug forekommer ham, naar den lykkes, at give en ſtørre Maſſe Foder end ſaaet efter Havre, men den er igjen flere Vanſkeligheder underkaſtet det første Aar. At Hr. Cossel ikke ſaaer Raps, kommer deraf, at hans Jorder i det hele ikke ere ſkikkede til denne Sæd, og at det gjør for megen Afbræk ved en betydelig Bedrift at have nogle faa Tdr. Land dyrket med en ſæregen Vært. Saa og fordi Rapshøſten og Jordens Beſaaening indtræffer paa ſamme Tid ſom Høſlætten, der er meget betydelig paa Faareveile.

Tranekjær Slots Ladegaard, der har 280 Tdr. Ploieland af fortrinlig Bonitet og 100 Tdr. Land Engbund, holder 130 Koer, 20 Arbeidsheſte, ingen Faar, men det fornødne Opdræt af Qvæg og Heſte. Det er omtrent 1 Hoved paa $2\frac{1}{3}$ Td. Land. Driften er Brak med Raps og Kornavl i nogle Aar og derpaa Hvile.

Paa Korſebølle, der har 300 Tdr. Ploieland og 200 Tdr. Land Sylt eller Eng, holdes 140 Koer, 20 Arbeidsheſte, 12 Faar, og det fornødne Opdræt. Det er omtrent et Hoved paa $2\frac{5}{6}$ Td. Land. Driften er den ſamme ſom paa Tranekjær Slots Ladegaard.

Nedergaard har circa 370 Tdr. Agerland og 60 Tdr. Land Engbund, ſamt 206 Tdr. Land Sylt og Græsgange paa Siøe og Skovøe. Beſætningen er 20 Heſte, 170 Koer, 60 Stkr. Ungqvæg, 40 Faar. Det er omtrent 1 Hoved paa $2\frac{2}{3}$ Td. Land. Sædſkiftet 1) Byg, 2) Brak, 3) Raps og Vinterkorn, 4) 5) Byg og efter

Rapsæd Hvede, 6) Havre, 7) 8) Kløver til Slæt. 9) Kløver til Græs for det hjemmeværende Hollænderi af 30 Køer og for 20 Heste, da den øvrige Besætning græsses paa Sise og Skovoe, undtagen en Deel af Faarene, som holdes paa Brakmarken.

Magleby Præstegaard har et Areal af 110 Td. Agerland, stærke Jorder, inddeelt i 8 næsten lige store Marker, hvorpaa af Hr. Pastor Ortmann er indført følgende Drift. Efter 3 Aars Hvile brydes en Mark, af hvilken den halve Deel afvexlende ved hver ny Omgang besaaes med Byg eller Havre, den anden brakkes og besaaes om Efteraaret med Rapsfrø. Den Deel, som bar Byg eller Havre, faaer næste Aar Ærter og Vikker eller Boghvede, hvorpaa hele Marken om Efteraaret besaaes med Hvede eller Rug. Derefter følger Byg, og tilsidst i femte Aar Havre med Kløverfrø. Efter Ærter og Vikker, naar disse have groet vel til, er avlet ligesaa god Rug og Hvede som efter Raps. Besætningen til Præstegaarden er 10 Arbeidsheste, 26 à 28 Malkekøer foruden Ungqvæg og 20 Faar. Det er omtrent 48 fuldvorne Hoveder eller 1 Hoved paa $2\frac{1}{4}$ Td. Land.

Sovertorp, tilhørende Hr. Proprietair Andersen, er ligesom Faareveile deelt i 9 Tægter eller Læg. Men Sædfølgen er 1) Byg og Havre, 2) Bælgsæd og Kartofler, 3) Brak, 4) Vintersæd, hvoriblandt Raps, 5) Byg og Vintersæd, 6) 7) 8) 9) Kløver til Slæt og Græs. Aarsagen hvorfor Bælgsæd og Kartoflerne komme foran Brakken og ikke bagefter, er at Hr. Andersen attraaer at udlægge sine Jorder i saa stor Kraft som mueligt. Af dansk Hvede er avlet 14 Fold, af polsk Hvede 18 Fold, af Rug 13 Fold, af Byg 17 Fold, af Raps 14 à 16 Tdr. og af Kartofler 100 à 130 Tdr. pr. Td. Land. Da en stor Deel af Havren skjæres til Hestene, kan det ikke bestemmes hvormeget Havren giver. Kloveren har givet 4 à 6 Læs pr. Td. Land. Den bedste Hvede og Rug er avlet efter Brak og Raps, og det bedste Byg efter Brakrug. Naar Vikker og Ærter lykkes, groer der bedre Sæd derefter, end efter Kartofler. Paa Sovertorp holdes 12 Arbeidsheste, 60 Stkr. Malkekøer samt det fornødne Opdræt af Køer og Heste, men ingen Faar. Arealet er 200 Tdr. Ploieland. Det bliver omtrent 86 fuldvorne Hoveder eller et Hoved paa $2\frac{1}{3}$ Td. Land.

Bødstrup Præstegaard har et Tilliggende af circa 60 Tdr. Agerland. Herpaa holdes 22 Køer, 5 Stkr. Ungqvæg, 10 Faar og 8 Heste. Det er 38 fuldvoxne Hoveder, eller 1 Hoved paa $1\frac{2}{3}$ Td. Land. Kun Ungqvæget og Hestene staldfodres. Sædskiftet er 1) en halv Mark med Byg og $\frac{1}{2}$ Mark med Havre. 2) Brak, hvoraf dog en betydelig Deel belægges med Kartofler. 3) Raps efter Brak og Hvede efter Kartofler. 4) Hvede efter Raps og Rug efter Hvede. 5) 6) Klover. Hvor mange Fold der avles ved Forf. ikke, men at ingen Have kan behandles med mere Omhu, eller noget Skjønnere sees end denne Præstegaards veldyrkede Marker, med deres frodige Korn-, Klover-, og Græsafgrøder, vil enhver indrømme, der er kommen igjennem Bødstrup. Det er Hr. Pastor Graae senior, som er Sjælen i dette Landbrug.

Om Longelse Præstegaards Avling giver Hr. Pastor Østrup følgende Beskrivelse: Til Longelse Præstegaard er 7 Marker, hver paa 6 à $6\frac{1}{2}$ Td. Land, en Tofte paa $3\frac{1}{4}$ Td. Land, og en Bakke, som nyttes kun til Græs og Beplantning, paa $1\frac{1}{2}$ Td. Land. I alt 48 Tdr. Agerland til 14,000 □ Alen. To smaa Skove, hver paa 6 à 7 Tdr. Land, hvor nogle sure Ellemoser, som ere udtørrede og ryddede, give, slaaede to Gange, 8 à 10 Læs Hø. Driften er Vexeldrift efter Princippet for Havedyrkning, aldrig to ligeartede Slags Sæd efter hinanden. I nogle Aar har den været 1) Kartofler, 2) Kanariefrø, 3) Heelbrak, 4) Vinterraps, 5) Hvede, 6) Klover, 7) Klover. Til Kartofler gjødes, 100 Læs Gjødning paa 14,000 □ Alen. Men, siger Hr. Østrup, har jeg ikke 600 Læs Gjødning til en heel Mark, f. E. kun 400 Læs, lader jeg de to Tønder Land ligge til Græs to Aar endnu, og disse to Tdr. Land faae da en almindelig Bondegjødning til Raps. Desuden mergler jeg, fra 60 til 200 Læs pr. Td. Land, ligesom Mergelen er kalkholdig, og en Grundforandring ved Jordblanding attraaes. Der bliver merglet til forskjellige Tider, efter som Veir og Leilighed tillade, snart til Kartofler, snart til Raps og snart til Hvede, naar Rapsen er af Marken. Jeg avler 16, 18 til 20 Fold eller Tdr. Hvede paa 14000 □ Alen. I Vinter ($18\frac{3}{4}$) har jeg torsket 133 Tdr. af $7\frac{1}{2}$ Td. Land, hvoraf de 2 Tdr. Land var efter Kartofler paa en Huuslod, som jeg har tilkjøbt mig. Efter velgroede Kartofler lykkes

Hvede, Rug og Byg fuldkommen ligesaavel, og ofte bedre end efter velgroede Ærter og Vikker. Men det er ikke sikkert at tage Vintersæd efter Kartofler, naar man ikke er vis paa et tørt Efteraar. Min Besætning har været, og vil blive et Par Aar endnu, 6 store Arbeidsheste og et Par smaa Vognhopper, som undertiden gaae med naar det behøves, 20 Malkekøer, 1 Tyr, en Stud, en Seneko til Slagtning og 7 à 8 Qvier og Kalve. Ingen Faar eller Gjæs, men 7 Grise, hvoraf de 4 fedes paa Valle og de 3 paa Kartofler. Hestene sommerstaldfodres med grøn Hakkelse fra først i Juni indtil September, da de tøires i 14 Dage à 3 Uger. Qvier og Kalve komme almindeligviis ikke paa Græs, førend i September, og det andet Qvæg snart staldfodres snart tøires, efter Omstændighederne. I hedt Veir, paa Stald om Dagen, i Tøier om Natten. I fugtige Efteraar, i Tøier om Dagen, paa Stald om Natten. Til min Besætning opfodres aarlig 40 à 50 Læs Hø, 600 à 800 Tdr. Kartofler, og 120 Tdr. Havre til Hestene. For det meste haves 14 à 15 Arbeidsfolk daglig, Piger og Drenge iberegnede. Men det bemærkes, at mit Landbrug ikke er og ikke kan være noget Mønster for Andre, thi jeg har flere og forskjellige Resourcer, som aldrig ville staae til enhver Landmands Tjeneste. Hvilke disse Resourcer ere omtaler Hr. Pastoren imidlertid ikke, men saavidt Forf. har erfaret, bestaae de for en Deel deri, at meget Møg kjøbes, maaskee ogsaa Foder, i det mindste maae de 120 Tdr. Havre til Hestene kjøbes, da ingen Havre dyrkes. Hr. Pastor Ostrups Besætning kan anslaaes til 38 fuldvorne Hoveder. Det er 1 Hoved paa $1\frac{1}{3}$ Td. Land.

Om Driften ved Humble Præstegaard siger Hr. Pastor Plesner: Jeg pleier at tage Kartofler i 2det eller 3die Driftsaar, derefter gjødet Rug, hvori saaes Klover, om det er 4de Aars Grøde, men naar jeg tager Kartofler til 2den Grøde, da følger der Havre med Klover efter Rugen. Saaledes giver Jorden 3 Straa med et mellemliggende Aars Brak eller Kartofler. Dette er Driften paa de lettere Jorder, som ere i nogenlunde god Stand. Paa de lerede, stærke Hvedejorder er Driften anderledes, og der bruger jeg hellere Ærter og Heelbrak end Kartofler. Rapsæden gjør og Forandring i Driftsmaaden nødvendig. Men jeg anseer en Forandring i Driften hverken for saa vanskelig eller farlig, som den udraabes for, naar

man kun har Erfaring og Skjønsomhed til at forandre paa en god Maade, naar man sørger for Gjødningens Formerelse, og især naar man har gode Jorder at dyrke. Hovedreglen i min Sædfølge er denne: aldrig meer end 4 Aars Drift uden Hvile, eller meer end 2 Straa umiddelbar efter hinanden, eller nogen Omdrift uden en god Gjødning. Under disse Betingelser tillader jeg mig Variationer deels som Forsøg, deels i Følge min Jords Beskaffenhed, som er i høi Grad forskjellig, da jeg har baade Deel i de bedste og i de slette-ste Jorder her i Sognet. Efter denne Plan, om jeg ellers tør kalde den Plan, ere denne Gaards Jorder, som vare haardt medtagne og høit forsømte, da de havde udholdt Forpagtning i 16 Aar, nu forbedrede betydeligt, saa at jeg kan give $\frac{2}{13}$ af Pløielandet en rigeligere og bedre Gjødning, end der i Forpagtningstiden blev givet en niende eller tiende Deel.

Det Foregaaende viser, at jeg ikke bruger Vexeldrift, da jeg een Gang i Rotationen tager Straa efter Straa. Jeg har tilforn holdt mig strængere til Vexeldriftens Regler, ligesom jeg og har i flere Aar brugt Sommerstaldfodring, men igjen forladt den. — Denne Forandring er ikke grundet i nogen Erfaring, som var Vexeldriften imod; hvorimod min Bortgang fra Sommerstaldfodringen var grundet i Nødvendighed, da den ikke — i det mindste hos mig — lod sig udføre, hvor de nærmeststliggende Jorder ere Leer, som i tørre Somre slet ikke ville give Vikker og ligesaa lidet Klover til at staae. — Vexeldriften maatte jeg forlade, fordi jeg i et vidtløftigt Embede var nødsaget til at indskrænke mit Opsyn med Markarbeidet mere, end der kunde bestaae med en Driftsmaade, som her paa Egnen er mindre kjendt og yndet, end den, jeg nu følger, og som jeg sik-krere kan overlade noget mere til min Avlskarls Styrelse.

Efter det Foranførte vil De (Forf.) billige, at jeg ikke afgiver min Mening bestemt om Vexeldrift, da jeg ikke har brugt den længe eller stadig nok til at kjende dens Værd. Hovedspørgsmaalet: Om den kan erstatte reen Brak og gjøre fleeraarig Hvile unødven, har jeg vel en Mening, men ikke ved egen Erfaring nokſom stadfæstet, om. Jeg troer, at paa meget stærke, eller i høi Grad forvildede Jorder kan Vexeldriften ikke træde i Heelbraks Sted, eller gjøre denne overflødig. At reen, vel udført

Heelbrak paa saadanne Jorder fører sikkrere og snarere til Maalet: gode Korn- og Kloverafgrøder, end reen Vexeldrift, er ikke nogen blot Hypothese, men har min egen Erfaring for sig. — Med lettere Jorder, som ere befriede for Syre, og som altsaa ikke behøve at lægges blot for Solen, og som ikke ere altfor opfyldte af Ukrud, er det anderledes. Der kan Vexeldriften anvendes uden Heelbrak — men der vil det maaskee — jeg taler efter Formodning — nok blive fornødent at lade Jorden undertiden ligge to til tre Aar med Klover uden Ploining, for ikke at opløse den altfor meget, og derved udsætte den for meget for tørre Somres skadelige Indvirkning. Pastor Østrup i Longelse, som ikke nogensinde — saavidt jeg veed — tager to Straa irad efter hinanden, bruger dog Heelbrak. — Vi antage her, at denne er fornøden til en god Rapsæd.

Hvor alvorligt det iøvrigt var meent af mig, at indføre Sommerstaldfodring, hvilken jeg brugte i Longelse — og dermed forbunden Vexeldrift her i Humble, kan jeg bevise dermed, at jeg strax opførte her til Gaarden en ny Kostald, for henved 60 Høveder, med Gjennemkjørsel og bred Fodergang langs i Huset, og i det Hele indrettet til anførte Hensigt. Men jeg maatte lade Planen ufuldført.

Forresten giver min Erfaring følgende Resultater: Efter Kartofler i velbehandlet Jord, som gjødes til Vintersæd, lykkes denne næsten altid særdeles vel, bedre end efter langstraaet Sæd, ligesaa godt som efter gule Ærter og Vikker, der modnes, men ikke saa godt som efter storbladede graa Ærter og efter Vikker, som slaaes grønne, hvorved dog betinges, at Jorden faaer to Efteraarsploininger til Vintersæd efter Ærter og Vikker, og at Sneglene efter Bælgsæden ikke faae Herredømmet, thi i sidste Fald bliver Fordelen paa Kartoflernes Side. Baade Rug og Hvede i passende Jord lykkes vel efter Kartofler. I anden Rotation efter Kartoflerne er Jorden ligesaa kraftfuld som hvor der er brugt Heelbrak. Men strax efter Heelbrak lykkes Vintersæden bedre ialmindelighed end efter Kartofler. Kloversæden lykkes især godt efter Kartofler, og ligesaa godt som i brakket Jord. Byg og Havre lykkes godt efter Kartofler. Kanariefrø ligesaa. Forestaaende gjelder om Anvendelsen af Kartoffelsæd i velbehandlede og kraftfulde Jorder. Men hvorledes denne Sæd virker hvor man bruger den efter 2 Halme og atter tager 2 à 3 Halme

efter den inden man udlægger sin Jord, derom har jeg ingen sikker Erfaring, og kan kun sige, at Jordens Udsugelse der ikke kan tilregnes Kartoflerne. Som Exempler paa Virkningen af min Dyrkningsmaade anføres: I Langelands bedste Jorder, som ellers pleiede at give 9 à 10 Fold, har jeg ved forbedret Kultur under heldige Omstændigheder havt 53 Tdr. Rug paa 2½ Td. Land efter Kartofler. Kartoffelavlen var 180 Tdr. pr. Td. Land. Dette var i Longelse, og den høieste Afgrøde, jeg har havt. Pastor Østrup har i samme Jorder bragt det til over 200 Tdr. Kartofler pr. Td. Land. Paa meget gode Jorder i Humble har jeg flere Gange havt 150 Tdr. pr. Td. Land, og derefter 12 à 14 Tdr. Rug eller Hvede pr. Td. Land. Af Byg har jeg i Kartoffeljord havt 16 Tdr. pr. Td. Land. Men efter reen Brak har jeg paa 3 Tdr. Land havt 61 Tdr. Rug, og Sæden faldt endda, før den var bleven fuldkornet. Paa mindre gode Jorder, hvor man før regnede 5 til 8 Fold, pleier jeg at have fra 100 til 130 Tdr. Kartofler pr. Td. Land, og derefter 10 à 12 Fold Rug, og derpaa den bedste Klovergrøde, jeg har. Paa nogle maadelige Jorder, som ligge her til Gaarden, har jeg havt circa 80 Tdr. Kartofler pr. Td. Land, og derefter 8 à 9 Fold Rug. Saa gode Afgrøder frembringes her ved betimelig og god Pløining, ved at paafore gammel Jordvold, Damdynd, Mosejord, Mergel, og i Forbindelse dermed at gjøde godt. Til at pløie, harve og tromle i betimelig Tid, hører der især paa Leerjorder ikke liden Erfaring. Stundom tillade Aarstiderne slet ikke den tilbørlige Behandling, og da faae vi ringere Afgrøder og kunne ikke balancere ved vort Jordbrug, som er temmelig bekosteligt.

Af Hjortholms Drift giver Hr. Proprietair Hastrup følgende Skildring. Min Drift er: 1ste Aar, fuld Brak med 4–5 Ganges Pløining og ½ Mark merglet. 2det Aar ½ Mark Raps, nemlig hvor der er merglet, og ½ Mark med Rug og Hvede, meest af sidste. 3die Aar Hvede eller Rug efter Raps, Ærter efter Hvede. 4de Aar Ærter efter Hvede, Byg efter Ærter. 5te Aar Byg efter Ærter, Havre efter Byg og deri Klover med Græsfrø. 6te Aar Havre med isaaet Klover og Græsfrø hvor der har været Byg, og Kloverslæt efter Havren. 7de 8de 9de og 10de Aar Græsning. Saaledes haves altsaa ½ Mark med Raps, 1 Mark med Hvede og Rug, een med

Ærter, een med Byg, een med Havre, ½ Mark til Slæt og 4 til Græsning. Grunden hvorfor Markerne deles, er at jeg ikke vil saae Raps uden hvor jeg har merglet, og ikke kan overkomme at mergle synderligt mere end ½ Mark. Her findes desuden mange magre Pletter, som endnu ikke qualificere sig til Raps. Brak har jeg indført, fordi Madjorden trænger til at fordybes, fordi der findes mange Steen at opgrave og opsamle, fordi der er Grundvand at gjede, fordi jeg har maattet omlægge alle mine Agerskifter, deels til Affald for Vandet, deels for at faae lige brede Agre uden Kiler. Og hvorledes skulde jeg faae ½ Mark merglet uden Brak, hvorledes 10 til 20 Steenkister over Forpløininger og andre Steder anlagte, hvorledes den side, tørvagtige Grund blandet med andre Jordarter? Hvorledes det oppløiede raa Leer udluftet og de omlagte Agre bearbeidede saaledes, at Tabet ved Omlægningen ikke bliver for følelig? Til alt dette, anseer jeg et Aars Arbeide snarere for lidt end for meget, og sjeldent vil man bringe det til, at alt bliver som det skulde være, høist saaledes, at man nogenlunde kan være bekjendt at begynde en Rotation. Hvorfor jeg saaer Bælgsæd efter Vinterkorn, er fordi Ærterne da komme Gjødsken saa meget nærmere, og Jorden henligger Vinteren over med de til Vinterkornet trukne Vandfurer. Sidste sætter mig istand til at saae Ærterne tidligt, hvilket som bekjendt har megen Indflydelse paa denne Sæds Giftrighed, og første maa absolut medvirke til en god Afgrøde. Til Byg fælder jeg Jorden 14 Dage efter Michaeli, og ligesaa dybt som jeg agter at pløie om Foraaret. Med store, ottebullede Harver, forspændte med 3 Heste, harves da saasnart Jorden er tør om Foraaret. Gavnligheden af denne Harvning beroer paa den Force, hvormed Harven virker, og der maa derfor ikke spares paa Heste. Ved den dybe Efteraarspløining troer jeg at forhindre, at Bygget staaer og bliver guult naar det er løbet op og at Jorden ikke skorper, hvilket gjerne skeer naar man pløier dybere om Foraaret end om Efteraaret. I det hele er jeg ingen Ven af at pløie tidligt om Foraaret paa leret Jord. Al den side, lerede Jord til Havre bliver derfor hos mig pløiet om Efteraaret, og det endog saa dybt, at meget raat Leer bringes for Dagen. Jeg lader derpaa strax Vandgrøfterne og Renerne oprense som til Vintersæd, saa at jeg tidligt om Foraaret kan komme til at tverharve

med min Treheſteharve inden Havren ſaaes. Jeg har aldrig avlet ſaa god Havre ſom ſiden jeg brugte denne Methode. Saaſnart Havremarken er tilſaaet med Klover, blive Vandfurene og Agerrenerne opploiede og oprenſede, hvilket meget bidrager til at Kloveren holder ſig længere og bedre.

I de første Aar af mit Ophold her, har jeg avlet 10 til 16 Tdr. Raps pr. Td. Land, 1832 endog 23 Tdr., men 1833 kun 2 Tdr. og lidt Hor i den omploiede Jord. Rug ſaaer jeg kun til egen Fornødenhed og paa den magerſte Jord. Men den har altid været god ſaaſom den ſaaes efter Brak eller Raps. Jeg har aldrig avlet daarligt, ikke under 10 Fold, og oftere fra 16 til 20 Fold. Hvede, ſom er min bedſte Sæd, har jeg beſtandig havt udmærket god, og aldrig avlet under 12 Fold, endog i det vaade Aar 1830. Jeg har flere Gange havt 16 Fold og derover. Mit Byg giver 10 til 18 Fold. Hvad Havren giver, er jeg ikke iſtand at beſtemme da det meſte opfodres. Af grovt Foder avler jeg ſaameget, at kun $\frac{2}{3}$ Dele af det Avlede opfodres, men Reſten anvendes til Strøning. For Tiden har jeg 170 Stkr. Malkekoer og Tyre ſamt 10 Deputat-Koer, men kun 10 Stkr. Ungqvæg. Af Sviin feder jeg 30 paa Valle. Af Faar har jeg 16 til 20. Af Heſte 30, da jeg ſelv tillægger mine Heſte og altid holder nogle til Salg. Mit Areal er 475 Tdr. Agerland og 61 Tdr. Land Engbund. Da jeg 1830 kom til Hjortholm, var her kun 120 Koer. Driften var 1ſte Aar Byg eller Havre i Grønland. 2det Aar Rug og lidt Hvede. 3die Aar Byg i den bedſte og Havre i den daarligſte Jord. 4de Aar Havre med Klover. 5te Aar Klover til Slæt, og 6te, 7de, 8de, 9de Aar Græs. Der var da kun 9 Marker af ulige Størrelſe, nu er der 10, alle ligeſtore, og desuden $\frac{1}{2}$ Mark tæt ved Gaarden udenfor den almindelige Drift. Det Aar, jeg ſlap Forpagteren her paa Gaarden, avlede jeg paa 40 Tdr. Land, beſaaede med 60 Tdr. Vinterſæd, 256 Tdr. igjen, og efter 60 Tdr. Bygudſæd 325 Tdr. Hvor megen Havre veed jeg ikke, men jeg havde $\frac{1}{2}$ Mark beſaaet med Havre efter Rug, ſaa fuld af Brandeborgere og gule Orme, at jeg ikke avlede 2 Fold. Og den Mark, hvori jeg den Gang havde Vinterſæd, var den, hvor jeg 1832 avlede 23 Tdr. Raps pr. Td. Land ſamt 16 Fold Hvede. Men her ſortes ikke heller en Spade paa Marken

uden for at opføre en daarlig Jordvold, og hvorlidet Langelænderne kjendte deres Jorders Kraft, kan skjønnes deraf at de ikke vovede at saae Hvede eller Ærter uden i det smaa, ligesom de ikke heller troede at Jorden kunde give Byg, hvorfor de kun lagde an paa Rug, Havre og Græs. Dette lyser ogsaa af deres Tiendeaccorder, som selv paa de allerbedste Jorder ere beregnede meest efter Havre.

Af Ovenanførte udgaaer, at Hr. Hastrups Besætning kan ansættes til 230 fuldvorne Hoveder, hvilket udgjør et Hoved paa 2⅓ Td. Land, og tilføies at Gaarden drives ved Hoveri, samt at ingen Tiende in natura hæves saalidet som overhovedet paa Langeland.

At udlægge Jorden til bestandigt Græsland er ikke Brug i Svendborg Amt. Kun eet Exempel af dette Slags forekommer paa Hindemae, hvor Hr. Proprietair Mourier for Ostfabricationens Skyld i 15 Aar lod 50 Tdr. Land ligge til Græs. Dette Land blev siden brakket og besaaet i første Omgang uden at faae Gjødning. Det gav godt Korn. At forresten betydelige Strækninger omkring ved Havne, paa Grund af Havets Oversvømmelser ligge til Græs og Engslæt (de saakaldte Sylte), vil endnu være Læseren i frisk Minde fra 1ste Kapitel.

Saaledes have vi da gjort Rede for en ikke ubetydelig Deel af de Driftsmaader, som følges i Svendborg Amt. Et og andet havde vist nok trængt til at udvikles lidt bedre, men det har ikke været Forf. mueligt at tilveiebringe nøiagtigere Oplysninger. Imidlertid troe vi dog at det Anførte, betragtet som Facta, allerede er af saadant Værd, at naar nogle smaa Anomalier ikke agtes, man deraf med Foie kan uddrage følgende Resultater:

1. At det er høist nødvendigt naar et Landbrugs Væsen skal udforskes, nøie at efterspore alle Hjælpekilder, uden hvilket man ofte løber aldeles vild. Meget, som man uden at agte paa Betingelserne, har villet efterligne, er derfor slaaet Feil.

2. At det ingenlunde er nogen absolut Nødvendighed at vexle hvert Aar med langstraaet Sæd og Vækster af andre Klasser, og at især Brakning for det meste gjør Vexelen overflødig, i det mindste for en Tid. Man sammenligne Hvedholms, Lykkensædes, Glorups og Faareveiles Driftsmaader med Valdemarslots, Østergaards, Vaaree-

og Auernakoe-Præstegaardes; Brobygaards Drift med Driften i Vesterhæsinge Præstegaard, Rasmus Juels med Hr. Hansens paa Beierholm o. s. v.

3. At ingen som helst Forberedelse af Jorden giver saa store Vintersædafgrøder som Brakning. Største Delen af de nævnte Jordbrug vise det tydeligen, især ere de Afgrøder af Hvede, som ved Brakningen tilveiebringes paa Langeland, høist paafaldende. De overtræffe endog alt hvad man i Belgien har at opstille af dette Slags.

4. At de Avlsbrug, hvor der brakkes, med Hensyn til Vaarkornet, i det hele intet Fortrin have for dem, hvor Jorden ved andre Midler skaffes den behørige Dyrkning, men at Mergling i saa Henseende har en paafaldende Virkning. Glorup, Hesselager.

5. At efter Kartofler, naar Jorden er tør, og naar der gjødes efter Kartoflerne, voxer ypperligt Vinterkorn. Man eftersee herom Pastor Selmers citerede Forsøg, Pastor Plesners Efterretninger, Brobygaards Drift m. m.

6. At efter Kartofler, i tørre Aar, Bygget kan staae tilbage for Byg efter Vintersæd, hvortil er brakket, eller efter Ærter. See hvad Hr. Proprietair Fenger, Hr. Proprietair Andersen og Hr. Pastor Møller sige herom. I denne Henseende turde dog maaskee den med Møget blandede Tang, saaledes som vi i et af de efterfølgende Kapitler ville faae at høre, ikke være aldeles skyldfri.

7. At Kartoffeldyrkningen under de fleste Omstændigheder gjør Ærte- og Vikkeavlen Rangen stridig som Middel til at rense Jorden, og at kun paa Jorder, der passe fortrinligen for Ærter, disse kunne være at foretrække Kartofler. Især voxer der ypperlig Klover i 2det eller 3die Aar efter Kartoflerne, og vil Virkningen af Kartoffeldyrkningen endnu spores i næste Omgang.

8. At efter Byg, naar Omstændighederne ere gunstige, det vil sige Jorden reen, kraftfuld og passende, kan avles god Rug, endog 8 Fold og derover. See herom Pastor Lunds og Pastor Petersens Avlsbrug paa Thorseng og Strynøe, og hvad der fortælles om Rug efter Byg ved Faaborg m. m.

9. At den saakaldte Hvile endnu hævder sin gamle Ret, som kraftforegende Middel. See hvad der er anført om Frugtbarheden

paa Dreiøe Skov, og Hr. Mouriers Forsøg med at lade Jorden hvile i 15 Aar.

10. At de Landbrug, som ikke holde Brak, men istedet dyrke Fodervæxter, ialmindelighed have den største Besætning.

11. At de Landbrug, som have den største Mængde Enge eller raa Græsgange (Sylte), holde det mindste Antal Qvæg, skjøndt i sidste Tilfælde Forskjellen ikke altid er saa stor som man skulde have ventet.

12. At den høieste Production er tilveiebragt hvor de største Anstrængelser ere anvendte paa Jorddyrkningen. Man sammenligne Bødstrup Præstegaards og Longelse Præstegaards Dyrkningsmaader med Magleby Præstegaards, eller Valdemarslots Landbrug med sig selv i dets forskjellige Perioder. etc.

13. At Staldfodringen ikke kan tilskrives nogen Deel i det høiere Produkt, da de Steder, hvor Produktet er høist, ikke sjeldent staldfodre mindst. Glorup, Hjortholm, Faareveile, Sovertorp, Maegaard have i alle Maader en ligesaa høi, ja i visse Dele endog en høiere Produktion end Valdemarslot og Østergaard. Det samme gjelder om Humble-, Bødstrup- og Longelse Præstegaarde, sammenlignede med Beierholm og Vaarøe Præstegaard, hvor der staldfodres meest. Jordens Bearbeidning er det, som har den største Indflydelse paa Produktionen.

Vi slutte dette Kapitel med nogle Noticer, Dyrkningen vedkommende, hvortil forhen ikke har været nogen beleilig Plads.

Ialmindelighed pløier man temmelig dybt i Svendborg Amt. At trænge 5 à 6 Tommer i Jorden, er intet usædvanligt. Hvorledes Proprietair Hastrup bestræber sig paa at fordybe Madjorden er allerede anført. Flere gjorde vist det samme, naar ikke Frygten for at pløie den døde Jord op, afholdt dem derfra. Men det er en utidig Frygt. Forf., som ved de fleste af sine Efteraarspløininger bringer en Deel død Jord for Dagen, og det af det allerværste Slags: hvidt Sand, Gruus, rødt Leer, Al o. s. v., har aldrig endnu mærket at dette har skadet. Vel forøges Madjorden herved ialmindelighed kun med uorganiske Stoffe*), men den større Dybde, samme opnaaer,

*) Forf. siger ialmindelighed, thi efter Professor Ridder Forchhammer (see dennes høist læseværdige Indbydelse til Reformationsfesten om

gjør at Markerne bedre modstaae Tørke og Fugtighed, saa at de derved bevirkede bedre Afgrøder omsider give Leilighed til at gjøde bedre og forøge Mængden af organiske Stoffe, altsaa paa samme Maade som Merglen*). En langsom eller gradviis Fordybelse af Madjorden, er derfor ubentvivl af alle Grundforbedringer den, som i Tidens Længde meest sikkrer gode Afgrøder. Men det er et Foretagende, som kræver Taalmodighed, og som maa fortsættes igjennem flere Generationer.

Treploining til Byg i Grønjord er ofte med Held forsøgt, baade af Bønder og paa Herregaardene. Hr. Consistorialraad Lund paa Thorseng siger herom: Har Kloveren været god, er det aldeles ufornødent at ploie tredie Gang. Har derimod Græsset i Hvileaarene faaet Overhaand og Ploistrimlen er sammenhængende, bliver Mellemploining fornøden for ved Harvning at smuldre Jorden. At tilberede Jorden til Byg ved 2 Ploininger om Efteraaret, nemlig første Gang i Juli eller August, og anden Gang i November, siges af Hr. Pastor Selmer ogsaa at være forsøgt. Men Græsrødderne tage i de milde Vintre igjen til at vore, og Bygstubben var langt mere græsbunden end hvor der var ploiet to Gange om Foraaret, saa at der maatte ploies to Gange til Rug. Paa Auernakøe bliver Rugstubben ikke fældet til Byg før Foraar. Det samme skal være Brug i det nordlige Fyen.

Underharvning, før der saaes, bruges kun hvor det er en Nødvendighed, saasom til Kloverfrø, Hørfrø eller naar seig Engbund opdrives. Hvi anbefaler man dog at lægge Sæden saa overlig,

---

Danmarks geognostiske Forhold) er Alens Bindemiddel ikke Jern, som man har troet, men et organisk tørvagtigt Stof, en Opdagelse, der ikke gjør det usandsynligt, at den cimbriske Halvøes Vestkyst engang har været bedækket med Skove og grønne Partier, saaledes som Historien beretter.

*) Det er ikke længe siden at man paa Prent saae anført, at Mergel ikke forøger Muldens Mængde, men at dette skeer ved Staldfodringen. Forf. er af en aldeles modsat Mening. Staldfodringen kan ingen anden Virkning have end at give allerede frembragte Vegetabilier en anden Skikkelse. Mergelen derimod frembringer disse Vegetabilier, og uden Mergel vil Staldfodringen ofte aldeles ikke være at udføre.

siger salig Tommerup, da det dog er en Erfaringssandhed, hvorom jeg med Flere er overbeviist, at Byg, dyrket i skjør Jord, giver de længste Ax og det bedste Udbytte, naar Sæden nedploies, dog ikke saa dybt som naar man ellers ploier. Vel kommer Sæden derved til at staae i Rader, men det varer ikke længe inden den jevner sig. Ogsaa er Nedploiningen noget seen, da der maa tages smaa Furer, men meget Sædekorn spares, da man næsten ikke kan saae for tyndt, saasom intet Korn bliver ovenpaa. Paa lette Jorder har man desuden den Fordeel, at Sandet i Stormveir ikke fyger fra Sædekornet, og vil man lade Plovfuren uharvet i nogle Dage, da faaer Bygget et Forspring for Ukrudtet. Hr. Pastor Becker har ogsaa i flere Aar nedploiet sit Byg. Det samme gjør Pastor Selmer. Forf., som i nogle Aar har brugt at underharve Jorden til Rug, kan ikke nægte at Sæden i Forstningen seer kraftfuldere ud, men det har dog forekommet ham, at i Tidens Længde ingen Forskjel var at finde imellem den mere dybtliggende Sæd, og den, som laae overlig. Mangen Plante, som laae for overlig, løsnedes desuden af Frosten og henvisnede siden.

At tromle Vaarsæden er overalt brugeligt, og i det nordvestlige Hjørne af Salling Herred tromler man vel endog Rugen strax efter at den er saaet, nemlig naar Jorden er meget tør, og der saaes meget tidligt.

Høiryggede Agre vare tilforn meget almindelige i Svendborg Amt, især i den Deel deraf, som ligger i Fyen, og endnu antræffes de flere Steder, dog svinde de meer og mere, da man overalt gjør sig Umage for at udslette Sporene af deres Tilværelse. Et mærkeligt Vindskibelighedes Exempel af dette Slags afgiver den af Huusmand Rasmus Hansen i Vesterhæsinge udførte Agerplanering. Denne Mand tilkjøbte sig 1823 en Jordlod paa omtrent 9 Tdr. Sædeland. Jorden var i den usleste Forfatning. 5 Tdr. Land Sandjord laae i høiryggede Agre og 4 Tdr. Land bestod af suur Engbund. Men Agrene har han jevnet, ved at afgrave det øverste Spadestik i Strimler af $1\frac{1}{2}$ Alens Brede tvers over Agrene, og siden med en Trillebør ført Underlaget fra Ryggene til Renene, hvorpaa den øverste Jord atter er lagt ovenpaa. Paa Ryggene er borttaget $1\frac{1}{2}$ Alen Jord, og de 5 Tdr. Agerland ere saaledes aldeles planerede. Af Engbunden

ere 2 Tdr. Land forvandlede til Agerjord ved paa foranførte Maade at bringe ½ Alen Sand under Agerskorpen. Desuden er gravet 400 Favne Grøft og Hegnet tilplantet med Piil. Til alt dette Jordarbeide er ikke brugt Vogne uden til 70 Læs, uagtet Jorden undertiden har maattet bringes 20 til 60 Favne bort. Det Anførte tilbyder Gaardmand Jens Andersen i Vesterhæsinge sig med Vidner at bevise.

Alt Korn bliver saaet tidligt i største Delen af Svendborg Amt. Ved Michaeli er man gjerne færdig med Vintersæden. Kun Enkelte saae endnu Rug eller Hvede 8 Dage efter. Paa Thorseng saaer man dog sildigere af Frygt for Daadyrene. Imidlertid er der dog dem, som paastaae, at den tidlige Vintersæd paa god Jord kan overdrives, og at Vinterkornet paa frugtbare Jorder kan forløbe sig. Hr. Pastor Østrup i Longelse saaer ikke sin Hvede førend i den første Halvdeel af October. Hans Princip er: „Sildig Vintersæd i god Jord. I mager Jord kan man ikke saae tidligt nok." Havren bliver saaet i den første Halvdeel af April. Bygget sidst i April og først i Mai. En Deel af Øerne, især Thorseng og de tilgrændsende Smaaøer, staae dog i saa Henseende tilbage for Fyen, da den lerede Jord forhindrer en tidlig Udsæd; og paa Dreiøe var det endog, saalænge Fælledsskabet fandt Sted, Brug ikke at saae Bygget førend den 22 Mai. See v. Essens mærkværdige Jordbrug.

For 10 til 20 Aar siden udsledes ganske overordentligen med Sædekornet, især troede man paa de stærkgjødskede Kjøbstædjorder ikke at kunne saae for tykt. I Svendborg blev saaledes saaet 1 Td. Byg i 9 til 10000 □ Alen, og 1 Td. Rug i 10 til 11000 □ Alen. Men dette har forandret sig meget, og efter Hr. Kjøbmand Brandts Forsikkring saaes nu kun halv saa tykt som før. Bønderne saae 10 à 12 Skp. Rug eller Byg og 16 til 18 Skp. Havre i 14000 □ Alen. Hvor Brakning er indført, har dog ogsaa dette forandret sig meget. Paa Herregaardene saaes gjerne 8 à 9 Skp. Rug og Byg og 12 Skp. Havre i 14000 □ Alen, nogle Steder endog mindre, saaledes paa Hjortholm, hvor i 14000 □ Alen aldrig saaes over 6 Skp. Rug, Hvede, Vikker, Lindsø, men af Byg 1 Td. og Havre 9 Skp. Erfaring har lært, siger salig Tommerup, at

tynd Sæd i bequem, vel gjennemploiet Jord giver det største Udbytte, men saaes tyndt i Agre af modsat Behandling, høstes kun Græs og Ukrud. Hr. Skolelærer Holm siger: Jeg har flere Gange erfaret at naar Rugen saaes tidligt, kan der spares betydeligt Sædekorn, omtrent $\frac{1}{3}$ til $\frac{1}{4}$. Jeg har i sidste Aaringer saaet min Rug midt i September og brugt $6\frac{1}{2}$ ja 6 Skpr. paa 14000 □ Alen, og dog blev Sæden ligesaa tyk som hvor der efter Mikkelsdag var saaet 8 à 9 Skp. Forf., som i mange Aar selv har saaet alt sit Korn, og prøvet baade den tykke og tynde Sæd, har altid fundet, at Sædekornets, Sædearternes Saaetidens og Grundens Beskaffenhed ere de Momenter, som afgjøre om der kan spares Sæd eller skal saaes tykkere. Baade tynd og tyk Sæd er lykkedes. Har Jorden været slet behandlet eller manglet Kraft, har hverken den tynde eller tykke Sæd hjulpen, og omvendt, har Jorden været kraftfuld, vel tilberedet eller Veiret føiet, have et Par Skjepper meer eller mindre pr. Td. Land ingen videre Følge havt, thi om Extremerne, som altid skade, kan her naturligviis ikke være Tale. Varmt Veirlig under Rugsæden tillader at spare meget Sædekorn. Naar man altsaa saaer tidligt, kan man ogsaa saae tyndere. 5 til 6 Skpr. god, fyldig Rug pr. Td. Land velbehandlet Jord have under saadanne Omstændigheder givet en tætsluttet Afgrøde, hvorimod 7 til 8 behøvedes naar Veirliget allerede var koldt, og endda har den meget sildige Rugsæd, efter Midten af October og hen i November, aldrig givet saa frodige Afgrøder som den tidligere fra Midten til Slutningen af September. Betræffende Byg og Havre, da har Forf. fundet, at en for tynd Udsæd i kolde Foraar eller paa kolde Jorder let giver tveskiftet Sæd, som fremkommer deraf, at Sæden busker sig for sildigt, ikke førend Sommervarmen kommer; især gjelder det om Havren, der maa saaes tidligt for at blive moden. 7 til 8 Skpr. Byg og 10 til 12 Skpr. Havre ere derfor det sædvanligste, Forf. saaer paa 14000 □ Alen.

6.

Sommerstaldfodringen.

I Svendborg Amt er fuldstændig Sommerstaldfodring af Hornqvæget, saaledes at samme staaer hele Sommeren paa Stald og aldrig kommer paa Græs, intetsteds i Brug. Derimod er det ikke sjeldent blandt Huusmændene, især i Salling- og Sundsherreder samt paa Thorseng, at holde Koerne inde til Høst med Halm og lidet Grønt; og at ligeledes enkelte større Landmænd bruge partiel Staldfodring, have vi allerede i forrige Kapitel viist. Sommerstaldfodring af Hestene er mere udbredt, og paa de fleste Steder finder man nogle Heste paa Stald om Sommeren. Man skjærer hertil Halm i Forening med al Slags Grønt samt giver Havre til, med mindre man har Grønt i Overflødighed. Men dette Slags Staldfodring varer dog sjeldent længere end til man har Høet indbjerget eller begynder at høste. At staldfodre Faarene kjender man slet ikke. Jalmindelighed staldfodres mindst paa Smaaoerne og Langeland.

At Sommerstaldfodringen saaledes ikke har gjort mere Fremgang i en Egn, der viist nok meer end nogen anden i Danmark qvalificerer sig dertil, taler ikke til sammes Fordeel. Velyndere har Staldfodringen ikke manglet i Svendborg Amt og mangler ikke heller nu. Det er derfor saa meget mere paafaldende at flere af Staldfodringens Forsvarere enten slet ikke staldfodre eller i det mindste meget lidt. Enkelte have endog igjen opgivet Staldfodringen. Saaledes er Lars Rasmussen Bødkers Sommerstaldfodring paa Thorseng, hvorom der engang gik saa megen Ry, opgiven af hans Søn da denne modtog Gaarden, og en anden af Lars Bødkers Sønner, nemlig Hans Larsen Bødker, Gaardmand i Lundby, hvis Avlsbrug i forrige Kapitel er omtalt, staldfodrer slet ikke sine Koer. Niels Jensen i Holmdrup, Skaarup Sogn, som 1829 gjorde et Forsøg med Staldfodringen, der af Landhuush. Selsk. befandtes roesværdigt, har igjen opgivet Staldfodringen af sine Koer. Pastor Jensen, som har staldfodret paa Strynøe, bruger ingen Staldfodring i Østerskjærninge. Pastor Plesner, som har staldfodret i Longelse, staldfodrer ikke i Humble. At ingen fuldstændig, men alene partiel Staldfodring

finder Sted, viser at man er stødt paa Vanskeligheder, som man alene har seet sig istand at overvinde, ved at bringe Staldfodringen i Forbindelse med Tøiring eller Løsgang. Men derved ere Driftsbekostningerne kun end mere forøgede, da Tøire eller Hegn ligesom før have maattet vedligeholdes, og saa længe dette bliver Tilfældet, ville neppe Mange finde det raadeligt at indføre den i sig selv allerede temmelig bekostelige Staldfodring. At Meieriindtægten ved Staldfodringen ikke har svaret til Forventning, bekræftes fra flere Kanter. Saaledes især fra Haagerup Præstegaard, Valdemarslot og overhoved fra Thorseng, hvor man er kommen til den Overbeviisning, at Køerne malke mindre og give mindre feed Melk ved Staldfodringen med Klover og Vikker, end i Tøier paa 2det og 3die Aars Klover*). Enkelte Stemmer høres vel endnu at benægte Rigtigheden heraf, men dette staaer i aabenbar Modsigelse med deres Erklæring, at Køerne, naar Staldfodringen ender, ere usædvanlig fede. Selv Schwerz, denne Staldfodringens store Ven, kan ikke nægte, at de udvorne Foderurter give mindre Melk end de unge Græs- eller Kloverskud, hvorfor han tilraader at slaae Kloveren til Staldfodring saa snart man kan naae den med Leen, og stræbe stedse at have saadan ung Klover at slaae. Men hvilken Ulejlighed saaledes at

*) Forvalter Thyggesen paa Valdemar Slot siger udtrykkelig: Køerne gave mindre Melk og toge mere til i Huld naar der staldfodredes end naar der tøiredes, og af en lige Quantitet Melk blev i sidste Tilfælde kjærnet mere Smør.

Pastor Knap bemærker: Staldfodringen har jeg prøvet paa forskjellige Maader. Først heel Staldfodring, hvilken jeg snart kom fra. Siden har jeg i flere Aar forsøgt den halve Staldfodring, og fundet mig meget vel derved. Ifjor indbød Omstændighederne mig til hvad man maaskee kunde kalde ¾ Staldfodring. Jeg havde nemlig mine Køer inde om Natten og den varmeste Deel af Dagen. Dette Forsøg gav ringe Melkindtægt, men satte Køerne i en slagtefærdig Stand. I Sommer agter jeg at have dem paa Græs om Natten og kun paa Stald i de varmeste Timer, omtrent fra 10 Formiddag til 4 Eftermiddag.

Gaardmændene Hans Larsen Bødker, Rasmus Jørgensen og Christen Christensen, alle paa Thorseng, staldfodre deres Ungqvæg, men tøire deres Køer, fordi dette giver mere Melk og tykkere Fløde.

overslaae et 2 à 3 dobbelt Fladerum? At Stalbfodringen ikke heller har bidraget til Markernes Kraftfylde eller til Besætningernes Forøgelse, have vi allerede seet i forrige Kapitel. Paa Langeland, hvor den meest intensive Dyrkning i hele Amtet finder Sted, stalbfodres næsten slet ikke, og intetsteds er dog Productionen høiere. Disse ere de Resultater, en generel Undersøgelse af Stalbfodringen i Svendborg Amt afgiver. Vi skulle nu henvende vore Læseres Opmærksomhed paa nogle Bemærkninger om Stalbfodringen, som ere meddeelte Forf., men tillade os at ledsage samme med vore Modbemærkninger.

I Anledning af nogle Spørgsmaale, Huusmændenes Stalbfodring betræffende, som Forf. havde tilsendt en gammel Ven (Consistorialraad Lund paa Thorseng), modtog han følgende Svar: Jeg troer at du har svoret Stalbfodringen Fjendskab indtil Døden! Naar Huusmandens Trang tilfredsstilles ved Brugen af et Middel, saa befordres og næres hans Lyst til at bruge det. En Huusmand med 3 Tdr. Land maadelig Jord, kan ved Toiring holde 1 Ko og maa løbe fem til sex Gange om Dagen ud til Lodden for at flytte. Han besaaer næste Aar sin Have med Vikkehavre, som endog groer under Frugttræerne hvor disse ikke ere altfor store, hans Kone skjærer Grønt ved Grøfter og Gjærder overalt hvor det tillades hende, han har i sin Mark avlet en halv Snees Tdr. Kartosler, og tjent ved Opsamling hos Andre endnu nogle Tønder. Han holder nu 2 Køer istedetfor een, hans Indtægt forøges; hans Kornavling formeres, og jeg mener i al Enfoldighed, at dette er en Følge af at han stalbfodrer. Tilforn kom hans ene Ko paa Græs først i Mai og afgnavede efterhaanden Alt, saa at han intet Hø erholdt, nu holder han dem inde til sidst i Mai. Han toirer en kort Tid et lille Stykke Klover, thi der er Forslag deri, begynder ind i Juni at stalbfodre 4, 5, 6 Uger efter Omstændighederne, bærer fra Marken, hvor han maaskee her har en Ager med Vikkehavre, een eller to Bundter Grønt om Dagen hjem istedetfor at løbe fem til sex Gange ud at flytte; hans Klover voxer imidlertid til, han anvender maaskee endnu en Deel til Stalbfodring for et Par Uger, Resten slaaer han til Hø, som han ellers ikke havde erholdt, etc. etc. Du maa kunne indsee alt dette ligesaa godt som jeg. Hans Kone har

imidlertid fra Spinderokken løbet vel 10 Gange om Dagen den korte Vei ud til sine 2 kjære Køer i Laden, har hele Foraaret igjennem hakket, rørt og mænget og om Sommeren jevnligen rystet det grønne Foder i smaa Qvantiteter for sine Køer, ja sandeligen malke de bedre end om de endog flittigen flyttedes paa almindeligt Toiregræs, og om Efteraaret haves en Mødding, som kan anvendes just der, hvor Gjødningen er fordeelagtigst paa den Tid; han saaer maaskee nu 1 eller $1\frac{1}{2}$ Skp. Rug mere end han ellers vilde have været istand til, eller gjøder stærkere og avler mere etc. Hvoraf denne Forbedring, uden deraf, at han deels i Foraaret holdt sine Køer 3 à 4 Uger længere paa Stald end tilforn, deels i Sommeren atter holdt dem paa Stald 7 til 10 Uger, altsaa deraf at han staldfodrede 10 til 14 Uger. At han i disse benytter Hjælpemidler, som ere uden for hans Lod, og som ellers vilde have været ubenyttede, er just en Følge af Staldfodringen, og, som mig synes, et Beviis for dens Gavnlighed. Jeg for min Deel er fuldkommen overbeviist 1) om den partielle Staldfodrings store Nytte, især for Huusmanden, 2) om Nytten af Hestenes Staldfodring paa større Gaarde, hvis Indtægt beregnes paa Kornavling, og hvor saalidet som mueligt, f. Ex. kun $\frac{1}{3}$, udlægges til Græsning, og 3) selv om Nytten af Kjørnes Staldfodring paa store Gaarde; naar Toiringen formedelst Kloverens eller Foderurternes Størrelse bliver vanskelig og meget endog ved den forstandigste Toiring vilde nedtrædes eller gaae tilspilde. Da jeg ingen passende Anstalter har til Kjørnes Staldfodring, bruger jeg under saadanne Omstændigheder den Udvei, at lade Klover eller Vikkehavre afslaaes og lægge i Gifter for de toirede Køer. Ved Bedømmelse af Avlsbruget her paa Øen, glemme man ikke, at alt Ho skal haves af Marken og ei som hos Dig af Engen. — Senere har Forf. fra samme Haand endnu modtaget følgende Bemærkninger om Staldfodringen: Det feiler vel ikke at Forsommeren (1836) hos Dig var ligesaa tør som hos os. Kloveragrene havde her i Foraaret den tætteste Bund, jeg nogensinde har seet; men Kloveren voxte ikke, og førend den første Juni vovede jeg ikke at sætte mine Malkekøer ud i Toier. Ungqvæget vedblev jeg at holde paa Stald med Skruppene af Haven og Ellekrattet, blandet med Foder (Halm). Men jeg havde endnu 5 Heste paa Stald og min

Karl bebudede mig, at han kun havde 16 Havreneg tilbage at skjære. Med Havrevikkerne havde det lange Udsigter, de voxte ligesaalidet som Kloveren, og 4 à 5 Tdr. Havre paa mit Loft behøvede jeg til mine Gjæs, til hvem jeg ingen Græs havde. Hvad var at gjøre? Efter Køerne kunde jeg ikke sætte mine Heste, de nødtes til Intet at levne for dem, og satte jeg Hestene paa Kloveragrene for sig selv, vilde de overjaske et stort Stykke Land og berøve mig Haabet om en dog taalelig Høslæt, naar Regnen en Gang kom. Jeg besluttede da at holde de 5 Heste inde og ernære dem ved Hjælp af nogle side Agerender, hvor Kloveren stod frodig og høit, dengang omtrent 8 à 9 Tommer, medens den oppe paa Agrene kun var 2 à 3 Tommer. Vi sloge da hver Dag en Nævefuld, som min Karl sagde, eller saa meget, der løst kunde ligge imellem Fjællene paa en af vore almindelige smalle Vogne, skjare det smaat og blandede det med Hakkelse af godt Rugfoder, hvilken Blanding Hestene aade med stor Begjerlighed og stode sig vel ved. Saaledes vedbleve vi i 26 Dage at slaae i Agerenderne, hvor Kloveren stod høiest og tykkest. Ved Enden af disse 26 Dage opmaalte jeg de afslaaede Stykker, og fandt at disses samtlige Areal udgjorde 3030 □ Alen, altsaa ikke engang 2 Skp. Land. Jeg fortsatte dette endnu nogle Dage, og naaede saaledes de først saaede Havrevikker, uden at mine 5 Heste havde berøvet mig meer af mine Klövermarkers Afgrøde end hvad der voxede paa lidt over tvende Skpr. Land. Lignende Erfaringer i det Mindre gjøres ofte i vore Egne, og derfor kan jeg ligesaa lidet fælde Fordømmelsesdommen over Staldfodring, anvendt med fornødent Hensyn til Tid og Sted, som jeg kan være daarlig nok til at ville gjennemføre den, eller hos Andre ville have den gjennemført med Vold og Magt, hvilken Fremgangsmaade nødvendig maa straffe sig selv. — Jeg erkjender gjerne Sandheden af hvad Kapitain Buchwald paa Anneberggaard forleden Dag yttrede for mig: „Endnu er ingen Proprietair eller Agerbruger i det Store bleven riig her i Danmark ved Vexelbrug og Staldfodring,“ uden derfor ubetinget at kunne forkaste dem, som uforenelige med vor Jordbund og vort Klima, kuns alle temporalia og localia tages i behørig Betragtning.

Ligesom disse aabenhjertige Meddelelser ikke i mindste Maade have fornærmet Forf., saaledes omtvivler han ikke heller, at efterfølgende Modbemærkninger ville blive optagne uden Uvillie af hans Ven. At en Huusmand kan have Fordeel af at staldfodre med det Græs, som voxer ved Andres Veie, Grofter, Diger o. s. v., er meget begribeligt. Det Arbeide, som Græssets Indsamling foraarsager ham eller hans Kone, kan nok være Melken værd, som derved frembringes, selv om dette Arbeide beløb sig høiere end Ulejligheden ved Flytningen. Afsavnet af Melk er udentvivl noget af det føleligste i en Bondehusholdning. Andre Udlæg forekomme ikke ved en saadan Staldfodring, da Græsset intet koster Huusmanden, og han altsaa egentlig høster hvor Andre have saaet. Møget, som derved samles, er vist nok ogsaa en reen Vinding for ham, men dette skylder han Andres Gavmildhed, ikke Staldfodringen, og i al Fald vilde Græsset, slaaet til Hø, bevirke samme Forøgelse af Møddingen. Hvad angaaer de Kartofler, Huusmanden selv frembringer eller ved Opsamling fortjener, da er dette jo meget roesværdigt, men vedkommer slet ikke Staldfodringen, og Nytten han har af dem vil være den samme, enten han staldfodrer eller ikke. Dette kan ligeledes siges om den Umage hans Kone om Foraaret gjør sig med en omhyggelig Røgt af deres Kvæg. At Huusmanden søger at afbenytte Grunden under hans Frugttræer til Frembringelsen af Vikker, kan ingen dadle, men mon disse Vikker ikke vilde have kommet hans Landbrug ligesaa godt til Nytte om han gjorde dem til Hø. At Klover kan opspares til Høslæt, naar andre Kilder haves til at holde Qvæget med om Sommeren, er udentvivl mere en Følge af den afbenyttede Tilladelse til at samle Græs paa fremmed Grund, end af Staldfodringen selv. Den Raadighed over Møget, man saa meget beraaber sig paa ved Staldfodringen, er i Grunden noget meget ligegyldigt, thi i ethvert ordnet Landbrug følge Sædearterne efter den lagte Dyrkningsplan, og man kan ikke vel, uden at indvirke forstyrrende paa det Hele, gjøre en Forandring i Anvendelsen af Gjødsken. Om Evnen til at bære Sæd tilveiebringes ved en Modding, man har samlet i Gaarden, eller ved det paa Marken efter det tørede Qvæg faldne Møg, gjør intet til Sagen. Ligeledes vedkommer det ikke Staldfodringen om man har Høbjergning eller ikke. Man kan ikke forlange at 10 Tdr.

Agerland skulde ernære ligesaa mange Kreaturer som andre 10 af samme Bonitet med 5 Tdr. Land Engbund til. Og er Engbunden indbefattet i de 10 Tdr. Land, vil det beroe meget paa dennes Qvalitet, om der vil kunne holdes ligesaa meget Qvæg som paa 10 Tdr. Agerland. Mangler der Enghø for Vinteren, maa et Eqvivalent for samme paa andre Maader tilveiebringes. Enten maa Brakfrugter dyrkes, Sæd opfodres, eller man maa holde færre Kreaturer om Sommeren for at opspare Klover til Hø, alt efter den Fordeel, man derved troer at kunne skaffe sig. Gode Enge ere vist nok en Herlighed især i Tider, som de nærværende, hvor Producternes Værd staaer i saa slet et Forhold til Dyrkningsbekostningerne, men denne Herlighed har man ikke for intet, thi saadanne Enge ere ialmindelighed meget dyre. Saalidet vi derfor fortænke Huusmanden at han afbenytter fremmede Hjælpekilder, naar disse tilbydes ham, saa lidt Anledning finde vi dog af de fremførte Argumenter, at tilskrive Staldfodringen, hvad der alene er at tilskrive en høiere Vindskibelighed, og uden Staldfodring ligesaa godt havde været at opnaae. Man forvexle endelig ikke **Virkning med Aarsag**, thi om end et Landbrug med Staldfodring afgav et større Product end et andet uden Staldfodring, var det derfor endnu ikke afgjort, at dette Resultat hidrørte fra Staldfodringen, meget mere turde Staldfodringen vise sig som en Følge af en intensivere Dyrkning, uden hvilken Staldfodringen ikke vilde have kunnet bestaae. Vi see ogsaa Staldfodringen kun at florere, hvor Jordculturen er bragt til det høieste, saasom i Rhinegnene, Belgien o. s. v., og Engelænderne, som dog ogsaa have bragt Productionen temmelig høit, staldfodre jo slet ikke! At en god Vikkeafgrøde, naar Sommertørken afsvier Græsset, kan komme tilpas for mange, er noget Forf. slet ikke vil benægte. Men det bliver derfor dog ikke altid en Nødvendighed at staldfodre. I Svendborg, paa Thorseng, paa Strynøe, paa Langeland, seer man ofte Kreaturerne tøirede tæt ind til den stærkeste Klover, eller de skjønneste Vikker, eller ogsaa man slaaer disse Foderurter og forelægger dem det ved Siden af tøirede Qvæg, saaledes som jo selv skeer hos min ærede Ven. Hr. Hastrup paa Hjortholm saaer i denne Hensigt graae Ærter paa sine magerste Jorder, og afgræsser samme med løst Qvæg, naar han trænger dertil. Hvad Kreaturerne nedtræde, bliver nedploiet.

Hvad endelig Underholdningen af 5 Heste i en Maanedstid med Kloverafgrøden af 2 Skpr. Land betræffer, da maa det være Enhver klart, at uden Halm maatte Hestene have sultet ihjel, ligesom at de, selv ved Hjælp af Halmen, ikke vilde have udholdt at arbeide synderligen, saa at det Hele ikke kan ansees for synderligt andet end en pis-aller. Men dette uanseet kan der nok spørges, om det Areal, hvorpaa Halmen er voxen i Forening med de 2 Skpr. Kloverland, som ere forbrugte, udgjøre et større Stykke Land end Hestene vilde have brugt til Toiring, et Areal, som i det mindste 3 Gange i Sommerens Løb vilde have kunnet benyttes til samme Brug, istedet for at Halmen kun strakte til den ene Maaned. Man indvende ikke at med Halmen, Kjærne tillige er frembragt. Halm og Kjærne koste ikke lidet at frembringe, Græs næsten intet. Hos Forf., som slet ikke staldfodrer, medtager Besætningens Underhold om Sommeren, i Forhold til den Tid Græsningen vedvarer, netop ligesaa mange Tdr. Land som der anvendes til Vinterfodringen. Forresten kan det vel være muligt at Culturen eller Jorddyrkningen saaledes kan stige, at Staldfodringen bliver en Nødvendighed. Vi see det i Belgien, tildeels ogsaa i det Amt, hvorom her er Tale. I et 18 Tommer dybt og vel gjennemarbeidet Jordsmon eller ved Anvendelsen af Aske, Gips o. s. v., kan Kloveren blive saa fremmelig og saa frodig, at den maaskee ikke lader sig aftoire, uden at i al Fald Jorden derved bliver for stærkt gjødsket eller Kloverplanterne for meget nedtraadte. Hvor Bestræbelsen for at frembringe Korn eller Raps er saa stor, at Hestene hele Sommeren have fuldt Arbeide ved Braken, kan det blive en Nødvendighed at have Hestene altid ved Haanden, og altsaa at staldfodre, hvortil man end mere indbydes ved den Mængde Halm, en saadan Dyrkning frembringer, og som saaledes kommer mere til Nytte.

Hvormeget man i Svendborg Amt har været betænkt at tilegne sig Staldfodringens formeente Fordele, selv hvor Staldfodring var aldeles uiværksættelig, kan blandt andet sees deraf, at Hr. Pastor Krarup i Bregninge Præstegaard paa Thorseng og Degnen Hr. Lorentzen i Landet Sogn sammesteds, lade Møget samle efter Kreaturerne paa Græsmarkerne. Hr. Krarup fortæller herom: Drengen, som passer Kreaturerne, triller i ledige Timer Møget sammen. For

3 Hjulbøre fuld faaer han to Skilling. Møget lægger han saaledes at jeg kan tælle hvor mange Børe fuld han har samlet, og øser dem derpaa i en Hob, hvilket skeer een eller to Gange om Ugen.*) Af 4 Heste og 17 Kreaturer, Kalvene iberegnede, har jeg aarlig fra 60 til 70 Vognlæs, saa meget Hestene kunne trække. Mængden af Læs beroer meget paa Røgterens Flid og Lyst til at fortjene noget. Efter Høsten samles ikke paa den Jord, som skal ploies om Efteraaret. Det er idet mindste 10 Aar siden jeg begyndte med denne Maade at samle Gjøde, men den er kun af Faa efterfulgt i det Smaa, i det man blot samler den Gjødning, som om Efteraaret falder paa saadanne Steder, hvor Kreaturerne opholde sig om Natten, og hvor den følgelig findes i Overflødighed. Af alle Udgifter ved Landbruget troer jeg neppe nogen giver et større Udbytte. De 60 til 70 Læs, jeg samler, koste mig 6 til 8 Rbd. — Hvorvidt anførte 6 à 8 Rbd. og den Tid, som er anvendt paa at samle Møget, kjøre det bort, sprede det etc., kunne ansees som vel anvendte eller spildte, beroer naturligviis paa, om det paa Græsmarkerne faldne Møg taber noget af sin Kraft eller ikke. Af de i 5te Kapitel fremstillte Resultater og af de Erfaringer, man har om Overgjødskning, synes dette ikke at kunne antages, og vi formene derfor, at der intet er vundet ved at samle Møget paa Græsmarkerne. Da det imidlertid er om dette Punkt at hele Staldfodringsspørgsmaalet dreier sig, var det meget at ønske, at nøiagtige Forsøg i saa Henseende maatte blive anstillede.

Efterfølgende Staldfodringstabel er meddeelt af Hr. Pastor Møller i Vaarøe Præstegaard paa Thorseng. Foruden de flere Bemærkninger, denne Tabel kan give Anledning til, viser den især hvorlidt man, selv paa de bedste Jorder, kan stole paa Staldfodringsurterne.

---

*) Een Gang har jeg forsøgt at lade Ukrudet paa Diger og Grøfter slaae af og blande i Gjødningshoben, men det raadnede ikke, hvorfor jeg fandt det fordeelagtigst at kjøre dette Ukrud i Svinestien, hvor det fineste fortæres af Svinene, og det øvrige snart forvandles til Gjødning.

Krarup.

Aarene	begyndt	endt	Antal Heste	Antal Qvæg	saaede Havrevikker	Klover	Anmærkning.
1817, vaad Sommer.	14 Juni 15 Juli	15 Juli 2 August	= 6	13 19	3½ Td. H. M.	4 Td. Land	Hvoraf tillige Hestene fik Grønt i Hakkelsen fra 14 Juni.
1818, tør Sommer.	24 Juni 10 Juli	10 Juli 6 August	6 6	14 18	4 Td.	2½ Td. Land	De 2 Tdr. gjødede Havrevikker vare slettere end de andre.
1819, tør Sommer.	15 Juli	2 August	5	11	4 Td.		
1820, vaad Sommer.	3 Juli	6 August	2	15	4 Td.		
1821, tør Sommer.	16 Juni 5 Juli	5 Juli 28 Juli	5 5	12 14	3 Td. 6 Skp.	6 Td. Land	
1822, tør Sommer.	11 Juli	19 Juli	5	14	5 Td.		Desuden tøiret alt Kreaturet 14 Dage paa Havrevikker.
1823, vaad Sommer.	3 Juni	4 August	5	12	5 Td.	Græs og Hø i Begyndelsen	
1824, tør Sommer.	4 Juli	4 August	6	23	4 Td.		Tøiret 7 Stkr. Ungqvæg tillige derpaa i 8 Dage.
1825, tør Sommer.	6 Juli	22 Juli	6	23	3½ Td.		Hestene og 7 Stkr. Ungqvæg staldfodredes stedse.
1826, meget tør Sommer.	8 Juli	1 August	6	20	4 Td. 7 Skp.		
1827.	7 Juli	1 August	6	19	4 Td. 3 Skp.		
1828.	24 Juni	22 Juli	6	20	4 Td.		
1829, vaad Sommer.	17 Juli	1 August	6	20	3 Td.		
1830, meget vaad Sommer.	17 Juli	17August	6	17	4 Td. 2 Skp.		

Endelig vedfoies her nogle Tanker om Staldfodringen, fremsatte af een af Staldfodringens ivrigste Venner i Svendborg Amt, Hr. Cancellieraad Theil. Man betinger ialmindelighed gjerne heel eller halv Staldfodring; Jeg derimod: blandet, det vil sige periodisk ude og inde; f. Ex. Koer, som have kælvet, ude 8 à 14 Dage tidligt i Foraaret efter Omstændighederne, dog kuns saalænge Græsset ikke er for stærkt, spildes eller paanødes Kreaturet.*) Naar Staldfodringen falder for strid, Kloveren ikkuns er godt Toiregræs, eller Stalden repareres etc., kommer Qvæget ligeledes ud.

Man gjør en stor Forskjel imellem Vinter- og Sommerstaldfodring, jeg liden eller ingen, thi mine Koer faae tildeels Grønt om Vinteren og tør Fodring om Sommeren. Det er vel ligefrem sagt ialmindelighed Tilfældet at Qvæget om Vinteren bestandig har Obstruktion**), og om Sommeren Diarrhé***). Begge Dele kan og bør ligemeget undgaaes, til Fordeel for Qvæget og Gjødningen, og dette er Maalestokken for Fodringen. Jeg har nemlig en af Kampestene (som en Brønd) opsat Kumme udenfor Stalden; deri sættes om Efteraaret skaarne grønne Blade af Spergel — (saaet til anden Grøde i Stubbejorden) — Raps, Kaal, Kartoffeltop etc., nedspltet med stødte Kartofler imellem, og lidt Salt — først sammenbrændt eller ved egen Fermentation kogt, dernæst under Vand, som jevnlig opspædes, for hele Vinteren at holdes i en bestandig Viingjæring. Hertil kommer endnu Mask og andet sligt Affald fra Huusholdningen, som er bedre end Spol. Fra første November sidstleden til første Mai d. A. (1834) er saaledes tilberedet og forbrugt over 600 Tdr. Drank eller Spol. Qvæget har derved holdt sig i Stand og givet

---

*) Der er ingen Fare for at spilde noget ved Toiring, nagr Kreaturerne kun strax vænnes til at æde reent op. Ogsaa har man Midler nok til at afbenytte Buskene, som voxe paa det faldne Mog, og som er det eneste, Kreaturerne lade staae. Forf.

**) I det Øieblik dette nedskrives faae Forfatterens Kreaturer 3 Gifter Hø, 1 Gift Byghalm og 1 Gift Havrehalm daglig. Kreaturerne have saa let en Aabning, som der vel kan ønskes. Kun Rughalm, opfodret i for stor Mængde giver en tør holledannet Gjødning.

***) At Kreaturerne om Sommeren ikke lide af Diarrhé, modbeviser sig selv, da de ellers ikke vilde kunne trives og være sunde.

en særdeles god Melkproduktion af udmærket Qvalitet, især saalænge det grønne Syltefoder til Overflod varede, hvilket var Tilfældet til over Midten af Januar, i hvilken Tid Melkproduktionen vedblev at være den samme som i Oktober Maaned. Køerne faae nu (den 30te Mai) til Natten Hø, om Morgenen strax Hakkelse med Spøl fra Kummen, om Formiddagen saa meget Grønfoder, som de ville æde, om Middagen efter Vand Hø eller Halm, hele Eftermiddagen som om Formiddagen, om Aftenen et Maal Hakkelse med Blanding fra Kummen, hvori den overflødige Staldfodrings-Rug, Nelder etc. kommer. Qvæget vrager intet Foder af disse saa forskjellige Slags. Igaar er malket af 9 Køer — hvoraf 4 kælvede tidligt i Vinteren — 40 Kander fortrinlig Melk. 1 à 2 Læs Staldfodring bruges daglig *).

7.

Mergling og Jordblanding. Dynd. Tang. Nedpløining af Boghvede. Erfaringer betræffende Anvendelsen af gammelt Foder til at gjøde med, frisk eller grøn Gjødning. Overgjødskning.

Mergling og Jordblanding.

Skjøndt Forsøg med at mergle alt for mange Aar siden ere gjorte, f. Ex. af salig Grev L. Reventlov paa Parcelgaarden Egneborg ved Trolleborg, og af salig General Juel paa Valdemar Slot, og skjøndt Grev Moltke paa Glorup og Grev Bille Brahe paa Hvedholm siden 1822 eller endog før have brugt Mergling i det Store, er det dog først i de seneste Aar at Anvendelsen af Mergel

*) Hele denne Fodringsmaade kan maaskee være ret god. Men det bliver dog altid et Spørgsmaal, hvorvidt den Fordeel, den afkaster, staaer i et passende Forhold til Bekostningerne. Ogsaa turde det meget omtvivles om saa delicat Smør derved kan frembringes, som af gode Græsmarker.

har begyndt at gjøre Fremgang i Svendborg Amt. Mange fandt det rigtigst først at arbeide paa Agrenes Planering, Mosehullers Opfyldning, Jordens Udgrøftning o. s. v. Ogsaa den Omstændighed at Jorderne ialmindelighed ere temmelig cultiverede i Fyen, har maaskee bidraget til at man ikke har anseet det for saa nødvendigt at mergle. Meest tilbage ere Derne, da, naar Thorseng undtages, her næsten slet ikke mergles. Men selv i Fyen er der endnu ikke mange Bønder, som mergle. For Tiden mergles paa alle Grev Moltkes og Grev Bille Brahes Hovedgaarde, forsaavidt de ikke allerede ere bemerglede, ligeledes paa Sollerup, Holstenhuus, Hyppet, Hvidkilde, Lehnsskov, Fjellebro, Holkenhavn (paa hvilke 7 Gaarde Forpagterne selv mergle), Gieldskov, Rødkilde, Flintholm, Kroghenlunde, Langkildegaard, Juulskov, Hjortholm m. fl. Gaarde. I Haagerup har Arvefæster Christen Larsen merglet al sin Jord. I Lydinge, en lille By i Krarup Sogn, med flinke Mænd, alle Selveiere fra Fjellebro, ere de fleste Jorder overmerglede. I Selveiersognet Steenstrup begynde Bønderne ogsaa at mergle. Ligesaa i Sorup og St. Jørgens Sogne og Holmdrup By i Giislev Sogn. I Maare, Herresteds Sogn, har Fæster Niels Hansen givet Exemplet ved at mergle 5 Tdr. Land i een Sommer. I Frorup er der 5 Gaardmænd, som mergle, hvoriblandt Rasmus Sørensen af Glorup Gods var den første, der begyndte. I Skaarup Sogn kommer Mergling ogsaa ret godt i Gang. Paa Thorseng har Mergling især udbredt sig blandt Udflytterne i den vestlige Deel af Den. Johan Nielsen har ialt kjørt 5000 Læs Mergel, Peder Krag 5500, Christen Christensen over 4000 Læs. Exemplet er givet af et Par Sundevitere, som have nedsat dem paa Thorseng. Den, som ellers i den senere Tid meest har drevet Mergling i det Store i Svendborg Amt, er udentvivl Hr. Forpagter Lorentzen paa Hvidkilde. I 4 Aar har denne driftige Landmand ladet kjøre 60 til 70 Tusinde Karrer Mergel. Forresten drives Merglingen ikke anderledes i Fyen end andre Steder, og det vilde derfor kun føre til Gjentagelser af nokfom bekjendte Ting, her at tale mere om denne Sag.

Hvad Jordblandinger angaaer, da forsømmer Ingen, selv Bonden, at udkjøre den Jord, som kastes op ved Grøftegravning, til de Steder, man troer at kunne forbedre dermed. Ligeledes blive mange Mose-

huller overkjørte med Jord, som man tager fra tilstødende Bakker. Men intetsteds drives denne Sag med saamegen Nidkjærhed som paa Langeland. Især har Hr. Proprietair Hastrup paa Hjortholm udført betydelige Arbeider af dette Slags, og det er ikke med Uret at man tillægger ham at sløife Banker og jevne Dale. Ligeledes har Hr. Greve Bille Brahe paa Hvedholm ladet kjøre en stor Mængde Jord til Fyldning af Stæremoser, Tørvemoser o. s. v. Naar saadanne Jordblandinger udføres med Forstand, saaledes, at de manglende Jordarter tilføres og Grundblandingen derved forandres, er Nytten isiefaldende, og Alle, som have befattet sig hermed, rose denne Maade at forbedre Jorden, ja mange foretrække den endog for Mergling. Men hertil kan ikke henregnes en saa stærk Udfyldning af Mosehuller, at de frugtbare Stoffe i Mosen for bestandig tildækkes med død Jord. Der maa ikke paakjøres mere, end at Plov og Harve kunne bevirke en Blanding med Overskorpen, thi Hensigten kan ialmindelighed ikke være at forhøie Mosen saaledes at intet Vand bliver staaende i samme, hvilket som oftest vilde være en Umulighed, og derfor maa søges bevirket ved Grøfter. Er der ikke kommen Jord nok paa første Gang, kan man jo gjentage Operationen. Hvor Fyldning af een eller flere Fods Høide er nødvendig, maa absolut god Jord føres ovenpaa, og jo porøsere da de Bestanddele man har at fylde med kunne være, desbedre. Møller Mogensen paa Thorseng har paa Bregninge Banke gjort nogle Forsøg med at kjøre Leer paa de tørre Sandjorder, Banken for det meste bestaaer af. Paa et Stykke Jord af 5 Skpr. Lands Omfang er kjørt 3 à 400 Læs. Paa et andet Sted er 1 Skp. Land overkjørt med 100 Læs. Virkningen har været fortræffelig. Leret blev liggende to Aar spredet ovenpaa Grønsværen, og med 3 Ploininger til Boghvede opnaaedes allerede Blandingen af Leret med Sandet. Forsøgene fortsættes.

Brugen af Dynd.

Overalt i Svendborg Amt bliver Dynd, naar samme kan haves, brugt til at gjøde Jorden med. En meget udstrakt Brug heraf har alt for længe siden fundet Sted paa Skjoldemose og Hvedholm, i det man tillige har betjent sig af Mosejord. Hvad Fremgangsmaade Eieren af Skjoldemose Hr. Ridder Berg har fulgt, vides ikke, men

i mange Aar har han aarlig opkjørt flere Tusinde Læs Dynd eller Mosejord, og derved forbedret sine tørre, lette Jorder uendelig meget. Paa Vaarsæden har han sporet den bedste Virkning af Dyndet, men paa Vintersæden var Virkningen mindre, skjøndt altid antagelig. Paa Hvedholm har Grev Bille Brahe ladet Dyndet og Mosejorden hentrille eller kjøre i store Dynger, og blande lagviis med gammelt Foder eller friskt Hestemøg, hvorhos tillige alt Gjødningsvand hele Aaret igjennem er bragt ovenpaa. Naar disse Dynger have henstiddet 1 eller 2 Aar, ere de førte ud paa den meest sandede Jord. Forf. har paa sine Reiser gjennem Amtet seet Dynd anvendes i det store paa Brobygaard, Hesselagergaard og ved Tranekjær. Paa Hesselagergaard, som er omgiven af meget betydelige Grave, har især Forraadet af Dynd været stort. Uagtet Gravene i mange Aar have været saa tørre, at Kreaturerne kunde gaae paa Dyndet, har samme dog viist sig at have en Mægtighed af 4 Alen i Dybden. Dyndet er anvendt meget rundeligen. I 9 Aar ere af nuværende Eier Hr. Proprietair Dons 180 Tdr. Land overkjørte med omtrent 100,000 Læs. I Dynger ligger der til 30 à 40 Tdr. Land, og til ligesaa stort et Areal er der endnu i Gravene. Dyndet er deels sat i Dynger for at brænde sammen, deels kjørt lige paa Marken og spredet strax, men ikke ploiet ned førend det var fuldkommen udluftet og aldeles tørt. Paa begge Maader har det viist en fortrinlig Virkning. For omtrent 30 Aar siden lod salig Etatsraad Dons, Fader til den nuværende Eier, paakjøre noget Dynd paa een af Markerne. Virkningen deraf har endnu i de seneste Aar tydelig været at kjende baade paa Korn og Græs. Det var efter Dynd i Forbindelse med animalsk Gjøde at Hr. Dons avlede 18½ Fold Hvede. Dette til Beviis for Dyndets Virksomhed og Udholdenhed. Paa Tranekjær blev i Sommeren 1833, af Forpagteren Hr. Proprietair Andersen til Sovertorp, opkjørt i Dynger 3000 Læs vaadt Dynd af Slotsgravene, hvormed agtedes gjødet en Mark til Raps i det følgende Aar. Skjøndt man ialmindelighed foretrækker at lade Dyndet ligge et Aars Tid i Dynger, saa sees dog af det Anførte, at Dyndet ogsaa kan føres umiddelbar paa Jorden. Hr. Consistorialraad Lunds Erfaring stadfæster dette. Af Mangel paa Sætteplads, maatte han engang kjøre 1100 Læs Dynd lige paa Marken. Dyndet paakjørtes

omtrent ligesaa tykt som Mergel. Jorden var i Forveien i god Stand, og fik ingen anden Gjødning. I det første Aar spordes ingen Virkning paa Hveden, men de følgende Afgrøder have været og ere endnu i 2den Rotation bestandigt udmærket gode. Hvor Dyndet førtes paa Kloverleie til Byg, viste det sig strax virksomt. Imidlertid fremavlede eller begunstigede Dyndet dog flere Arter Polygonum.

Tang, som Middel til at forøge Gjødningsmassen.

Paa Smaaøerne bliver megen Tang brugt til at blande med Møget, dog er det fornemmeligen Strynøe og Dreiøe, som excellere i dette Punkt. Paa Thorseng er Tangens Brug ligeledes temmelig almindelig, men paa Langeland og ved den fynske Kyst ynder man ikke Tangen, og Hr. Proprietair Fenger til Maegaard er maaskee den eneste, som med Energie afbenytter dette Middel til en forøget Produktion. Paa Dreiøe og Strynøe bliver al den Tang, som Havet opkaster, paa det omhyggeligste samlet. Efter enhver Storm forføie Indvaanerne sig til Strandbredden og kjøre den opkastede Tang hjem, hvor den enten strøes i Gaarden og paa Veie, eller opstakkes i Dynger for at brænde sammen. Den smaaæltede eller sammenbrændte Tang blandes efterhaanden med det Møg, der samles om Vinteren. Men da man kun har faa Kreaturer, udgjør Tangen altid Hovedbestanddelen i Møddingerne. Paa Strynøe bliver endog megen sammenbrændt Tang brugt uden videre Blanding til at gjøde Jorden med. Ogsaa bliver megen Tang forarbeidet til Gjødske ved at strøes i Svinegaardene. Saasnart Tangen er smaaæltet af Svinene, kastes den i en Dynge uden for, hvor den snart sammenbrænder, og frisk Tang strøes i Gaarden. Det er paafaldende hvormegen Gjødske der paa denne Maade kan samles med et Par Sviin. Virkningen af Tangen paa Dreiøe og Strynøe er umiskjendelig. Uden Tang vilde maaskee Produktionen paa disse Øer ikke udgjøre det halve af hvad samme nu beløber sig til, thi uagtet meget Foder opbrændes, og uagtet Besætningerne ere smaa og holdes slet, haves dog altid frodige Afgrøder, især af Byg og Klover.

Hr. Proprietair Fenger giver følgende Underretning om Anvendelsen af Tang hos ham: Til hvilken Udstrækning jeg kan drive Tangens Anvendelse til Gjødning beroer paa Vind og Veir om Efteraaret. Efter langvarig stormende Veir af Sydost, opkjørte jeg i Aaret 1818 eller 1819 — 1200 Læs Tang paa lange Vogne med Høsthaver. Dette Arbeide udførtes omtrent fra Michelsdag til Juul, efterhaanden som Tangen ankom til min Strandbred. I grøn Tilstand og medens Tangen endnu har sin tykke Slim, gaaer den letteſt i Forraadnelse, og indeholder meeſt Gjødningsstof. Jeg har fundet det bedst at lægge Tangen i flade Bunker, 1½ Alen høie, men ikke høiere, for at Regnen kan skylle noget af Saltet bort. Ogsaa kan Soelvarmen paa denne Maade bedre trænge ind i Bunkerne, og disse altsaa saameget lettere gaae i Gjæring. Naar Tangen saaledes har ligget et Aar, fører jeg den lagviis i min Mødding, nemlig efterhaanden som Gjødningen bringes ud af Staldene, ½ Alen Møg og ½ Alen forraadnet Tang. Ogsaa en Deel beredes til Gjødning i Svinegaarden, hvorfra den føres til Møddingen. Stærk Sæd, stort, vægtigt Korn og mine Jorders tiltagende Kraft, vidne om Tanggjødningens Qvalitet. Ublandet, aldeles forraadnet Tang er et mindre kraftigt, men dog godt Gjødningsmiddel. Naar Bændeltangen har tabt sin Slim og udtørres eller bleges af Soel og Luft, bliver den til et tæt og fast Legeme, som vanskeligen lader sig opløse, dog gaaer den omsider i Forraadnelse ved at ligge paa et Sted, hvor den bestandig er vaad og tillige udsat for Solens Paavirkning*). Siden Aaret 1819 har jeg ikke faaet Tang i saa stor Mængde som før omtalt, dog offrer Havet mig næsten hvert Aar

---

*) Hr. Pastor Møller paa Thorseng siger i saa Henseende: Jeg har Grund til at troe, at den tørre, hvide Tang aldrig virkelig forraadner, men blot ved Friktion hensmuldrer. Den Deel af Lyngebugten, som befindes tæt uden for Vemmenæs, begrændses af et Stykke Land, hvis Græsskorpe dækker mange 100 Læs Tang, der have ligget her, maaskee i halve Sekler, uden at være anderledes forraadnet, end at Tangskikkelsen deri er ganske kjendelig. Dog er den skjør naar den optages, hvorfor Vemmenæsserne opkjøre den paa saadanne lerede stærke Jorder, som de ville skjørne, og hvorpaa jeg har seet denne Masse have den tilsigtede mechaniske Virkning.

flere Hundrede Læs, saaledes at jeg altid har forraadnet Tang i Forraad, undertiden flere Aar gammel.

Efter at have hørt Foranførte, er det saa meget mere paafaldende at erfare, at man i Fyen, ja endog paa Lyøe og Auernakøe, vil have sporet skadelige Virkninger af Tangens Anvendelse som Gjødningsmiddel. Efter Hr. Pastor Bangs Sigende har det i Horne Sogn ikke manglet paa Forsøg i den paagjeldende Henseende, men hvorved man er bleven aldeles kjed af dette Gjødningsmiddel. Man troer at Tangen, som her falder, ikke er af det rette Slags, eller (hvilket maaskee er det rigtigste) at den lettere Jord ikke taaler Tanggjødningen. I Frorup Sogn skal Tanggjødning have været afbenyttet af flere Kystbeboere, men uden Held. Paa Lyøe har Tangen forhen været meget meer afbenyttet end nu, dog aldrig i den Grad, som paa Dreiøe og Strynøe. At Tangen, siger Hr. Pastor Aaby, skjørner den stærke Leerjord, ligesom at den i vaade og kolde Aar er gavnlig for Sæden, medens den derimod i tørre Aar forbrænder samme, er flere Gange stadfæstet ved Erfaring. Hvorvidt den derimod virker som Gjødningsmiddel, derom ere mine tilfælbige Jagttagelser for faa og usikkre, til at jeg desangaaende tør fremsætte noget bestemt Resultat. Selv har jeg aldrig anstillet noget Forsøg desangaaende, og af Beboernes Anvendelse af Tangen lader sig intet slutte med Sikkerhed, thi de kjøre den ialmindelighed lige fra Strandbredden i deres Møddinger. Kjendsgjerning er det imidlertid, at nogle Beboere have prøvet at gjøde Jorden med Tang alene, som ikke var udbrændt, og derved fordærvet Jorden saaledes, at den i flere Aar ei kunde forvinde det. — Paa Auernakøe, siger Hr. Pastor Vondo, har Tangen neppe været saameget afbenyttet som paa Dreiøe og Strynøe, og i de senere Aar har dens Brug næsten ganske ophørt. Aarsagen dertil kan maaskee være den større Mængde Foder, som nu avles, men man paastaaer dog ogsaa at Tangen i tørre Aar brænder Sæden. Den rette Aarsag ligger maaskee deri, at Tangen kjørtes i Møddingen ligesaa frisk som den kom fra Stranden. Skjøndt jeg ikke har havt Mangel paa Foder, har jeg dog undertiden benyttet mig af Tangen til at lægge under Grisene, og disse have sammentraadt den til god Gjødning.

Om de lette Jorder virkeligen ikke taale Tangen, eller om dette ene beroer paa Maaden at anvende samme, om Tangen ved de forskjellige Kyster er af forskjellig Beskaffenhed, maaskee meer eller mindre indpregneret med Saltdele, om alt dette tor Forf. ingen Mening have. Men da Tangen flere Steder med saa meget Held anvendes, fortjener det vist nok noie at undersøges af alle dem som have Leilighed at anvende Tang, om de ikke ved samme kunne skaffe sig et nyt Middel til deres Jorders Frugtbargjørelse. Til Veiledning i saa Henseende maa anbefales Hr. Pastor Ridder Mollers Afhandling i Nye Landoek. Tidenders 2det Binds 3die Hefte.*)

Nedpløining af Boghvede.

I 5te Kapitel have vi allerede anført et saare heldigt Forsøg med at nedpløie Boghvede, af Hr. Pastor Selmer. Paa Juulskov er Sagen ligeledes prøvet. Nogle Gange, siger Hr. Proprietair Langkilde, har jeg af Mangel paa tilstrækkelig Gjødning nedpløiet grøn Boghvede til Rug, og fundet mig meget vel tjent derved. Et Par Gange har jeg paa denne Maade og ved at anvende en Ubetydelighed Qvæggjødning, havt 12 Tdr. Rug af hver Tønde Land. Dog troer jeg ikke at denne Gjødning virker saa længe paa Jorden som Qvæggjødning, men det er en bequem og lidet bekostelig Maade at skaffe sig et Gjødningsstof, og dersom jeg ikke saaede Vikker m. m. i Brakmarken, vilde jeg stedse saae nogen Boghvede til Nedpløining. Pastor Knap i Haagerup Præstegaard har flere Aar prøvet Nedpløining af Boghvede, og spøret god Virkning deraf paa Rugsæden. Paa Klingstrup og Lehnskov, siger Hr. Skolelærer Holm, har jeg en Gang seet Boghvede i Blomstringen at nedpløies, hvorefter er avlet god Rug. Møller Mogensen paa Thorseng, som ligeledes har nedpløiet megen Boghvede, anslaaer Virkningen deraf over en halv Gjødskning. Men hans Jorder ere meget lette og han gjentager Operationen endnu samme Sommer, saa snart den første Boghvede

*) Den i Afhandlingen berørte Tangpaalægning eller Udbredelse af et ½ Qvarteer tykt Tangdække over et Stykke Jord, blev kun i et Par Aar forsøgt, men er ikke videre fortsat, da det fordrede mere Arbeide end den sædvanlige Anvendelse af Tangen.

er nedploiet, hvorved Jorden altsaa faaer en dobbelt Gjødskning. Pastor Aabye paa Lyoe havde engang indtaget 3 Tdr. Land mere til Brak end han vel kunde gjøde. For nogenlunde at raade Bod paa denne Mangel, besaaede han et Par Tdr. Land af Brakmarken med Boghvede, som, da den var nærved at afblomstre, blev nedploiet. Denne Jord blev om Efteraaret tillige med den øvrige besaaet med Hvede, men fik kun halv Gjøde, og gav dog ligesaa rigelig Afgrøde. — Med alt dette seer man dog ikke at Boghvedens Nedploining gjør Fremgang eller regelmæssigen befølges, ja denne Operation fortsættes ikke engang af dem, som med Held have forsøgt samme. Hverken Hr. Selmer eller Eieren af Juulskov m. fl. nedploie længere Boghvede, og Møller Mogensen er maaskee den eneste, som vedbliver hermed. Grunden dertil er udentvivl alene den, at Boghveden saa ofte mislykkes. — Betræffende denne Gjenstand bemærker ellers Hr. Selmer, at Steenboghveden eller den saakaldte femmerske Boghvede, som den haardføreste, maaskee bedst qvalificerer sig til anførte Øiemed. Møller Mogensen siger at Jorden i Forveien maa tilberedes ved 3 Ploininger, og Boghveden ikke saaes førend midt i Juni Maaned, samt meget tykt, 6 Skpr. pr. Td. Land, dog behøves anden Gang kun 2 Skpr. Førend Boghveden nedploies, tilføier Mogensen, maa den nedtromles, i samme Direction som Ploven skal gaae, og Langjernet maa slibes. Det er godt at et Menneske følger bag efter Ploven for at træde den Boghvede ned, som, naar det blæser, let igjen reiser sig.

Erfaringer betræffende Anvendelsen af gammelt Foder til at gjøde med, ligesom af frisk eller grøn Gjødning, og Overgjødskning.

Paa Herregaardene og Præstegaardene, hvor man som Følge af Brakningens Indførelse, tildeels ogsaa ved Naturalhævelsen af Tiender, for det meste har store Forraad af Halm, kan samme ikke altid opfodres. Man søger derfor at forvandle den overflødige Halm til Gjødning, ved at overstroe Gaardpladsen og Veiene dermed, eller kiører samme i Dynger ud paa Marken for at raadne, saaledes f. Ex. paa Rødkilde. Den paa denne Maade vundne Gjødning bliver brugt som andet Møg, og flere ville paastaae, at den endog overtræffer animalsk Gjøde, hvilket maaskee turde forklares deraf, at

Halmens Næringsstoffe ikke forbruges til Underhold for Qvæget, hvorhos den mechaniske Virkning af Straaet ikke heller er at overse. Grev Bille Brahe yttrer i saa Henseende, at Forsøg af ham ere anstillede med at benytte gammelt Foder til at gjøde med, og at, saavidt man har kunnet skjønne, gav samme ligesaa gode Afgrøder som reen animalsk Gjødning, dog fik Jorden et temmeligt Lag deraf. Ellers har Greven fundet, at den Gjødning, hvori kun lidt Halm er blandet, virker bedst paa Jorden i hele Sædskiftet, eller med andre Ord, har den mest udholdende Virkning, medens det lange, straablandede Mog virker stærkest i de første Aar. Men, tilføier Greven, der udfordres ogsaa meget mere Foder til et Læs reen animalsk Gjødning, maaskee ½ Gang mere, end til et Læs Mog, blandet med Strøelse. — Hr. Pastor Aabye paa Lyøe har i Stubbejord nedploiet gammelt Foder om Efteraaret, og hvad Furen ikke kunde skjule blev siden bedækket med paakastet Jord. Næste Foraar fandtes Jorden fyldt med Madiker og havde et meget frugtbart Udseende. Der avledes meget stærkt Byg. Men om saadant nedploiet Foder skulde virke mere end animalsk Gjøde, tør Hr. Aabye ikke afgjøre, da han hidtil kun har anstillet dette ene Forsøg. Hr. Pastor Krarup paa Thorseng gjøder til sine Kartofler om Efteraaret meest med forraadnet Halm og avler undertiden 80 Tdr. fine Spisekartofler pr. Td. Land.

Betræffende Anvendelsen af friskt Gjødning, antager Grev Bille Brahe, at naar Brakjorden gjødes første Gang der ploies om Sommeren, kan Gjødning aldrig være for grøn, og at dette ligeledes gjelder om al den Jord, som gjødes om Efteraaret. Derimod have flere bemærket, at den friske Gjødske, anvendt til Byg om Foraaret, forbrænder Sæden. Saaledes Hr. Pastor Krarup paa Thorseng, Hr. Pastor Selmer i Herrested, Hr. Holm i Skaarup m. fl. Hr. Proprietair Fenger yttrer, at han har havt flere Exempler paa, at Gjødningen i friskt Tilstand har skadet Bygsæden i tørre Sommere, hvilket derimod ikke har været Tilfældet med Vintersæden. Naar man derfor vil gjøde til Byg, er vistnok Fynboernes Fremgangsmaade at nedploie Gjødningen om Efteraaret at anbefale. Om det friske Mogs Anvendelse til Kartofler, siger Hr. Pastor

Knap, at han aldrig har sporet skadelig Virkning deraf for Kartoflerne.

At overgjødske Vinterscæden om Efteraaret, har før været meget brugeligt paa Langeland, men taber sig meer og meer siden Brakning er kommen i Gang. At Rug, som overgjødskes, lykkes meget godt, og ialmindelighed bedre end hvor Gjødningen er nedploiet, indrømme Alle, men der paastaaes at dette kun opnaaes paa Bekostning af de følgende Halme, hvilket dog, dersom Rugen bliver saa meget bedre, ikke er at anscee som noget Tab. At kjøre Gjødningen ud om Vinteren og sprede den strax, bliver ikke brugt. De, som have forsøgt det, finde at det som oftest er et uudførligt Arbeide, da i milde Vintre ikke kan kjøres paa den opblødte Jord, og i Frostveir Vognene gaae istykker paa den ved dyb Ploining ujevn blevne Jord. Desuden fryser Møget ofte inden man kan komme til at sprede det. Snee kan ogsaa sætte uovervindelige Hindringer i Veien for en regelmæssig Udførelse af dette Arbeide. Ogsaa have flere bemærket at Kragerne med Begjærlighed falde paa det udkjørte Møg og fortære det. Hr. Pastor Selmer fortæller at i haarde Vintre, ere Kragerne i hundredevis med den største Graadighed faldne endog paa hans Mødding og have slugt Komøget ligesom det af Røgteren udtrilledes. At imidlertid Jordens Overgjødskning før Vinter kan have velgjørende Følger, bekræfter Hr. Pastor Krarup paa Thorseng. Med Held, siger han, har jeg brugt denne Gjødskningsmaade med friskt Gjødning, som den i Stalden kom fra Kreaturerne. I en Mængde af Aar har jeg ladet Møget i November Maaned bringe paa den Jord, som var bestemt til Ærter, og strax sprede. Møget ligger saaledes, til der om Foraaret bliver ploiet til Ærterne. Disse have undertiden staaet fortræffeligen, endogsaa i meget sandet Jord, og et Aar undtaget, da vi ingen Regn havde, aldrig slet.

8.

Hvilke Arbeidsdyr der bruges.

Ingen andre Arbeidsdyr end Hesten bruges i Svendborg Amt. Stude kjendes neppe af Navn. Paa alle Forfatterens Reiser i Amtet saae han kun et Par Studekalve paa Lyse. For nogle Aar siden skulle et Par Arbeidsstude have været i Brug paa en Gaard ved Nyborg, engang tilhørende Amtsforvalter Halck, men Exemplet er af ingen efterlignet. Paa Thorseng har salig Generallieutenant F. Juel for flere Aar siden ved udsatte Præmier søgt at opmuntre Huusmanden til at pløie med Køer. Men ikke heller dette har villet lykkes. Hr. Strigler, Bager i Troense, er, siger Hr. Consistorialraad Lund, den eneste, som af egen Drift vedbliver at pløie med sine Køer. Han har af det Kongelige Landh. Selskab erholdt en nordamerikansk Plov. Et Par andre vedblive, maaskee fordi de have havt nogen reel Opmuntring dertil fra salig Generalen, som endnu skal vedvare. Iøvrigt efterligner ingen de givne Exempler. Det synes som om de, over deres Kreaturer ømme Huusmødre især have meget imod denne Sag, og gjøre Alt for at afholde deres Mænd derfra.

For Ploven spændes 2, 3 og 4 Heste efter Omstændighederne, og kun naar 4 bruges, haves en Plovkjører. Ved Nyborg Kanten og paa Langeland pløies hyppigst med 4 Heste, dog bliver det nu mere og mere almindeligt at bruge 3 Heste for Ploven, selv naar Grønland brakkes, og vistnok maatte det være daarlige Heste, som ikke formaaede dette. I det sydlige Langeland finder man det dog nødvendigt paa de stærke Leerjorder at spænde 4 for Ploven, saa meget mere som Hestene kun ere smaa. Men Kraftspilde maa det kaldes naar man selv i løs Jord pløier med 4, med mindre det skeer, for at indøve unge Heste. Nogle ere af den Mening at med 2 Plove, bespændte med 3 Heste, udrettes ligesaa meget som med 3 Plove, bespændte med 2 Heste, og da et Menneske derved spares, troe de at have Fordeel af at pløie med 3. Men dette kan naturligviis kun være Tilfældet hvor det maatte blive alt for

anstrængende for 2 Heste at følge 3, altsaa ved dybe Ploininger, naar Grønland fældes, stærke eller bakkede Jorder ploies o. s. v. I modsat Fald maa det anseres for Kraftspilde.

9.

Agerdyrkningsredskaberne.

I Svendborg Amt bruges for det meste endnu Hjulplove. Svingploven er imidlertid meget vel bekjendt, da samme allerede for meer end 30 Aar siden er indført paa Valdemar Slot ligesom paa Fredrikshøi i Frørup Sogn af General Juel, og endnu tidligere ved Trolleborg af Grev L. Reventlov. Men paa Thorseng og i Frørup Sogn har Exemplet ikke frugtet og ingen Efterligning fundet, og ved Trolleborg have vel de fleste Arvefæstere en Svingplov, men bruge den kun ved enkelte Leiligheder. Nogle Steder, som f. Ex. paa Skjoldemose og Hindemae, er Svingploven igjen afskaffet og Hjulploven paa ny antaget. I den senere Tid er imidlertid Svingploven indført flere Steder, saaledes paa Hvedholm, paa Brobygaard, hos Pastor Aabye paa Lyøe, Pastor Bondo paa Auernak, afdøde Pastor Fangel i Svanninge, Gaardmand Jens Andersen i Vesterhæsinge, paa Fjellebroe, Lehnskov, hos Pastor Selmer i Herresteb, hos Gaardmand Hans Justesen i Maare (Herresteb Sogn) paa Bistaarup o. s. v., og nysnævnte Gaardmand Jens Andersen har ganske nyligen ladet komme fra Kjøbenhavn støbt Jern til 17 Svingplove.

Ligesom andre Steder, saaledes ogsaa i Svendborg Amt, ere Meningerne deelte om Svingplovens Værd eller Uværd. Hr. Proprietair Berg paa Skjoldemose foretrækker Hjulploven, fordi den har en stadigere Gang og ei saa let kastes af Furen, og efter hans Erfaring finder han ingen Grund til at anseе Hjulploven for ringere end Svingploven, hverken med Hensyn til Arbeidets Fremme eller Jordens Bearbeidning. Hr. Proprietair Mourier til Hindemae bekræfter dette, i det han siger, at Svingploven neppe udretter mere

end andre Plove, og ikke heller gaaer saa stadigt. Hr. Fenger paa Maegaard yttrer, at saalænge han havde Steen og Trærødder at kjæmpe med, maatte han have stadigt og stærkt Plovtøi, og Svingploven var ham ikke tjenlig. Senere lagde han Vind paa lettere Plove, og bruger nu smaa Svingplove især i los Jord. Salig Schroll meente at Hjulplovene gik stadigst, og at Hjulene ikke gjorde dem tungere at trække, ligesom at Fordelen ved Svingploven ikke kunde være stor. Paa Sludegaarden bruges Hjulploven til første Ploining i Grønjord, siden Svingploven. Skolelærer Knuchen i Kogtved, som bruger den nordamerikanske Plov, finder at samme gaaer meget let, men ustadigt, og at den vender Grønjorden høist ufuldkommen. Han finder Ploven ikke anvendelig i meget ureen eller tør Jord, men derimod fortræffelig i reen eller vaad Jord!! Om Hjulplovene paa Thorseng siger Hr. Consistorialraad Lund, at han daglig seer at en duelig Mand med dem kan forrette godt Arbeide, ligesom at tvende gode Heste trække dem uden megen Anstrængelse i 2 ja 3 Aars Leiejord, endog naar denne i fugtige Aar har været temmelig græsbunden. Paa Faareveile har Eieren, Hr. Cossel, ved Kraftmaaleren overbeviist sig om, at de bedste af hans Hjulplove ikke udkræve mere Kraft end Svingplovene. Han holder Hjulploven bedst skikket til stenede, bakkede Jorder og til at vende Grønland med, men Svingploven til jevne, tunge Jorder og hvor der skal ploies dybt. Efter Forfatterens Erfaring ere Hjulplove altid stadigere end Svingplove, og derfor især nødvendige naar man vil ploie tyndt eller har et stenet Terrain at behandle. Den Kraftanstrængelse, Ploven foraarsager, ligesom Plovens Evne til at tage en dyb Fure, har han altid fundet at beroe paa Plovlegemets Bygning, og at være Hjulene aldeles uvedkommende. Naar derfor Hjulplove forsynes med gode Muldfjel, ville de findes ligesaa skikkede til at tage en dyb Fure som Svingplove. Under lige Omstændigheder har han aldrig havt nødig at spænde flere Heste for Hjulploven end for Svingploven. Ikke heller ere de Heste, som have arbeidet med Hjulploven, blevne mere medtagne end de, som have gaaet for Svingploven. Med en god Hjulplov er han ofte trængt indtil $\frac{1}{2}$ Alen i Jorden,*)

*) f. Ex. ved at trække Vandfurer i Brakland.

uden at Hjulene have været i Veien herfor. Plovslidet har han ikke fundet større ved Hjulploven end ved Svingploven. Paa Valdemar Slot varer Træværket ved en Svingplov 4 à 5 Aar, og den støbte Muldfjel 8 à 10 Aar. Det samme vil vist kunne ventes af en Hjulplov. Naar saaledes ikke flere Heste behøves, eller disse ikke fortære mere Havre hvor Hjulplove bruges, og Arbeidet ligesaa godt fuldføres, uden at Plovslidet er større, falder det vanskeligt at begribe, hvorfor man i vore Dage saa meget ivrer for Svingplovens Indførelse hos os, ligesom om hele Landbrugets Fremgang beroede herpaa. Og dog see vi at de Egne, hvor man mindst bekymrer sig om Svingploven, netop ere de bedst cultiverede. Hvad er Agerbruget i Fredriksborg Amt mod Svendborg Amts. Hvad i Randers Amt imod i Provstiet. Hvilken Egn i det egentlige Danmark kan i agrikolsk Henseende sættes ved Siden af Langeland, hvor maaskee ikke 10 Svingplove findes?! Iøvrigt have vist nok begge Slags Plove deres smaa Fortrin, thi hvad har ikke sin gode og mindre gode Side i denne Verden. Imidlertid vil ingen kunne nægte at en god Hjulplov, indrettet til at Føreren gaaer paa Landsiden, tilbyder den bequemmeste Gang for ham; og hvorfor skulde vi ikke søge at lette os et Arbeide, der endda kan blive meisommeligt nok.

Iøvrigt har det forundret Forf. meget at man i Svendborg Amt ikke kjender Brugen af den saakaldte Plade eller det saakaldte Muldblik, der i Jylland spiller en saa væsentlig Rolle ved Ploven. Selv de fleste Svingplove mangle denne Plade, hvorfor den, af Skjære og Langjern løsnede Furestrimmel ikke heller strax faaer det fornødne Sving til høire, men bliver ved at glide langs med Skjæret til det støder brat imod Muldfjelen. Mangelen af denne Plade er Aarsag i, at man i Fyen aldrig kan vende Grønsværen saa tyndt og saa pent som i Jylland. Kraftspilde følger vistnok ogsaa dermed. Paa Thorseng have et Par Sundevitere indført Plove med Muldblik, og de finde almindeligt Bifald. Pladen er virkeligen saa vigtigt et Requisit ved Ploven, at den ved Ploininger paa 3 til 4 Tommer gior hvelvede Muldfjel aldeles undværlige, og, jo bedre Smedene forstaae at give Pladen det rette Sving, desmindre vil man savne hvelvede Muldfjel. Ogsaa har det været Forf. paafaldende at Svingplovene i Svendborg Amt ikke ere forsynede med bedre Muldfjel, da

disse som oftest ikke ere andet end et uregelmæssigen udhulet Stykke Træ. Hvor Svingploven indføres, skulde man dog forudsætte at der tænktes paa en dybere Bearbeidning af Jorden, hvortil et rigtigt Sving af Muldfjelen saa meget hjælper. Forbindelsesmidlet imellem For- og Bagplov røber ogsaa for lidt Kunst, ligesom overhoved Plovene i det hele ikke ere udarbeidede med synderlig Nethed, men ofte temmelig klodsede, især paa Øerne. I Horne Sogn finder man endog saadanne Uhyrer af Plov, at Bommen eller Aasen i Nødsfald kunde tjene til et lille Spærtræ. Imidlertid har man ved Nyborg-Kanten i den senere Tid begyndt at faae pene og vel construerede Svingplove, som skyldes Hr. Proprietair Schmidt paa Østergaard i Odense Amt, der meget har beskjæftiget sig med den nordamerikanske Plovs Forbedring. Ogsaa Smeden Hans Pedersen paa Mullerup-Mark ved Rørbæk har umiskjendelige Fortjenester af denne Sag. I Lyø- og Svanninge Præstegaarde saae Forf. ligeledes pene Svingplove. Slutteligen tager Forf. sig den Frihed at anbefale de fynske Landmænd et af ham udarbeidet Tractat over Ploven, som findes i Tillægget til 2den Udgave af hans Lærebog.

Brakharven haves hist og her paa Herregaardene, men ialmindelighed er Jorden ikke saa stiv, at dette Redskab absolut behøves, hvorfor det ikke heller overalt antræffes. Bønderne bruge i det mindste ingen Brakharve, men hjælpe sig ved at betynge deres Harve med et Hjul. Hyppeploven er meget vel bekjendt og afbenyttes overalt hvor Kartofler dyrkes. Ligeledes er Vandfureploven indført paa de fleste Herregaarde. Bønderne hjælpe sig med en almindelig Plov. Paa Kroghenlunde haves en Tromle med tykke Jernpige, som i tørre Aar bruges paa de stærke Leerjorder ved denne Gaard. Iøvrigt ere Saaemaskiner, Saaeborer, Skarificatorer, Exstirpatorer etc. saa godt som ubekjendte, og de Redskaber af dette Slags, som salig Grev Reventlov paa Trolleborg og senere General Juel paa Thorseng i sin Tid lode komme, ere alt længe lagte i Bero. Paa Trolleborg skal være et saakaldet Maskinkammer, hvor maaskee endnu nogle Rudera af disse Redskaber findes; og paa Thorseng begyndte man allerede 1811, eller efter 10 Aars Anvendelse, lidt efter lidt at indskrænke deres Brug. Ved det Slags Jordbrug, som i Fyen drives, finde vist nok ogsaa bemeldte Redskaber meget lidt Anvendelse. De til-

høre upaatvivleligen en høiere Cultur. Dog turde Exstirpatoren nok gjøre en Undtagelse heri, formedelst dens Anvendelighed ved Brakningen. Blandt de Faa, som bruge Exstirpatoren, er Hr. Fenger paa Maegaard. Han anvender den til at rense Jorden for Kibike, Morgenfruer og andet smaat, bredbladet Ukrud. Men er Jorden gjennemløben med Qvæk, finder han dette Redskab mindre passende, ja næsten ubrugbart, og foretrækker en let Ploining med skarp Harvning. Men, Skylden er ikke Exstirpatorens. Man borttage ved en syvskjæret Exstirpator de 4 Skjærer, og den vil nok kunne trænge igjennem. Mærkeligt er det, at paa Valdemars Slot, hvor forhen alt Byg nedploiedes med Exstirpatoren, man aldeles har holdt op hermed. Derimod har Gaardmand Jens Andersen i Vesterhæsinge nylig begyndt at anvende Exstirpatoren ved Byggets Nedploining.

Af andre Redskaber haves Karrer til at kjøre Mergel med; dog hjælpe Bønderne sig med Vogne. Paa Skjoldemose har man Steenvogne. Om Kornrensemaskiner siden. Hakkelsemaskiner haves paa Hvedholm, Trolleborg, Nakkebøl, Rødkilde, Rynkebygaard, Valdemar Slot, Tranekjær, Sovertorp, og maaskee flere Steder endnu. Nogle af disse Hakkelsemaskiner skulle være fortrinlige. Maskinen paa Rynkebygaard roses for dens liden Bekosteelighed, og Mængden af Hakkelse den skjærer. Paa Hvedholm skjærer Maskinen 1 Td. Hakkelse i $1\frac{1}{2}$ Minut, eller i 5 à 6 Dage saameget som 200 Hoveder fortære i 7 Dage, naar der fodres ene med Hakkelse. Maskinen beskjæftiger 1 Karl og 1 Dreng samt 2 Heste. Hakkelsen er $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Tomme lang, naar Skivene ere skarpe.

Tærskemaskiner, saakaldte skotske Tærskemøller, med Cylinder, Halmryster og Kornrensemaskine, haves paa Trolleborg, Valdemar Slot og Tranekjær Slot. Afdøde Gaardmand og Dannebrogsmand Lars Bødker i Vemmenæs paa Thorseng havde ogsaa en lille Tærskemaskine af samme Slags, dog, om Forf. mindes ret, uden Rensemaskine. Maskinen blev meget brugt og Manden var vel fornøiet med den. Paa Trolleborg har Tærskemaskinen i mange Aar staaet stille. Den var aldrig i Ynde st. Fra Begyndelsen af klagede man over at den knuste Straaet for meget og ikke tarsk reent. Paa Valdemar- og Tranekjær-Slot vedligeholdt sig dens Brug længere, men ophørte dog omsider. Paa Valdemar Slot havde man mange

Ubehageligheder med Arbeiderne. Maskinen gik hyppigt i Stykker, og fandtes der da gjerne Steen og andre fremmede Legemer i samme. Var Skaden af Betydenhed, maatte en Maskinmester hentes fra Langeland, hvorved megen Tid spildtes. Iøvrigt tarsk og rensede Maskinen i de korteste Vinterdage 20 til 22 Tdr. Byg eller Havre daglig, og naar Foderet skulde bæres til Koladen udfordredes til sammes Betjening 8 Arbeidere og 3 Heste. Af Arbeiderne vare dog de 4 svage Folk. Maskinen tarsk reent, fra den Tid af, nys omtalte Lars Bødker gjorde opmærksom paa en lille Mangel ved samme, nemlig at Sæden smuttede igjennem ved Siden af Tærskecylinderne. For at forhindre dette, anbragte han to smaa Træklodse ved Siderne af Indlæggerstedet. Halmen blev aldeles ikke knust, og Maskinen fortjente vist nok at sættes i Gang igjen. Hr. Proprietair Andersen paa Søvertorp agter at anskaffe sig en Tærskemaskine af det nyere Slags som nu bruges i Sjælland.

Paa Tranekjær Slot bruges en Kjørevogn, som meget roses af Hr. Proprietair Andersen. Vognen har 14 Hjul af Størrelse som almindelige Plovhjul. Bagest ere 8 Hjul, og foran 6, som ere lidt mindre. Hjulene ere saaledes stillede, at hele Fladen, hvorover Vognen passerer, berøres af Hjulene, hvoraf hvert Par har sin egen Bane. Vognen trækkes af to Heste.

10.

Raae Jorder og deres Opdyrkning.

Raae Jorder, i egentlig Forstand, har Svendborg Amt ialmindelighed kun i de side Strøg, som oversvømmes af Havet, og som for en stor Deel endnu henligge som Overdrev for Kreaturerne. Dog er der ogsaa ved Lykkesholm i Fyen et lille Overdrev paa 40 Tdr. Land, som formedelst sin Fraliggenhed (1 Miil) fra Gaarden, og de mange Hulkjær og Steen endnu ikke er opdyrket; og i Steenstrup Sogn et andet paa 100 Tdr. Land, der endnu ligger i Fælledsskabet,

som i 4de Kapitel anført. Ligesaa findes der paa Bjergryggen især i Svanninge og Hundstrup Sogne nogle smaa Strøg, bevoxede med Lyng, og i det saakaldte Dong Distrikt nogle smaa Pletter af samme Beskaffenhed. Men dette er da ogsaa alt. De fleste Opdyrkninger i de sidste 50 Aar stamme derfor vistnok fra Udskiftningsperioden, og de Opdyrkninger, som endnu foretages, indskrænke sig ialmindelighed til at rydde lidt Krat, hvor samme kan findes imellem Agerlandet, eller til at udgrøfte og udfylde Mosestag for at forvandle dem til Agerland. Dog har man ogsaa nyligen bragt nogle af Syltene paa Thorseng og Auernakoe under Plov. Imidlertid er det langtfra endnu at Landet overalt er lige vel opdyrket. Jo mere man fjerner sig fra Hovedveiene eller Centralpunkterne og nærmer sig Udkanterne, des mere faaer man Anledning at sande dette. End ikke de bedst opdyrkede Dele af Amtet: Langeland, Thorseng, Strøget imellem Faaborg og Svendborg, Omegnen af Nyborg, gjøre nogen Undtagelse heri.

Om Opdyrkningen af den saakaldte Maareskov, et forhenværende Overdrev i Herresteds Sogn, hvis Udskiftning foregik 1797, giver Pastor Selmer følgende Underretning: Den saakaldte Maareskov bestod ved Udskiftningen af en Hede, som formodentlig i Oldtiden har været bevoxen med Skov, da i alle Huller og Moser findes Egestammer. Jordbunden bestaaer af blegt Skovleer, der i stærk Tørke bliver næsten kridhvidt. Grunden er desuden fugtig og kold, fuld af Pythuller. Allerede 1790 bleve de to første Gaarde opbyggede paa Maareskov, da de brændte af i Byen Maare. Ved Udskiftningen blev Maareskov deelt i 4 Gaardlodder og 12 Huuslodder, og til de allerede udflyttede 2 Gaarde, 2 andre endnu opbyggede. Huuslodderne bleve ligeledes forsynede med Beboere, deels fra Maareby, deels fra nogle Huse, som allerede laae omkring ved Raunholt. To af Huuslodderne bleve ikke bebyggede, men den ene tillagt een af Gaardene, og den anden et af Husene. Hele Maareskov er nu opdyrket paa enkelte smaa Pletter nær, som formedelst deres Ujevnhed endnu ikke ere tagne under Plov, og her kan maaskee endnu findes lidt Lyngspring. Beboernes Kaar forbedre sig hver Dag. De to Gaardmænd have ved Flid og Anstrængelser og ved at kjøbe Gjødning af Indsiddere, bragt det dertil, at de nu ved Brakning og

anden god Behandling avle næsten lige med andre Gaardmænd i Sognet. Den tredie Gaard er omtrent ligesaa god, men trænger til en yngre, kraftfuldere Fæster. Derimod er den fjerde Gaard af Naturen saa maadelig og dens Lodder saa slet situerede, at dens Dyrkning ikke kan svare Regning. Fæsteren maa aarlig kjøbe baade Sæde- og Fødekorn, og har ingen anden Indtægt end hvad Kreaturerne afgive. Ved Fæsteledighed vil denne Gaard sandsynligviis blive nedlagt og derpaa opført Huse. Hvad Huusmændene angaaer, da begynde de at staae dem ret godt. Paa Grund af Jordens slette Bonitet, have de ved Udskiftningen faaet saa stort Areal, at de holde 1 Hest og 2 à 3 Koer foruden et Par Faar. De ere selvdrivende, da de pløie to og to sammen. De have alle havt, og have endnu en betydelig Hjælp af Hø fra Raunholdts Skove og Tørvemoser, hvor de slaae tilhalvs med Forpagteren, og samle paa denne Maade betydelig Gjødning. Derfor maaskee have de endnu ikke tyet til Mergelen, som dog nok var det rigtigste for dem.

Paa Auernakoe forsøgte Gaardmand Hans Hansen 1820 at brakke et lidet Stykke af Overdrevet. Hans Flid lønnedes det følgende Aar med en god Rugafgrøde. Ansporede ved dette Exempel, have samtlige Gaardmænd i Auernakseby frahegnet et stort Stykke af Overdrevet, nemlig den tørreste og bedste Deel af samme, hvoraf det Halve efter at være brakket bærer Rug, derpaa Byg og endelig Havre, og det halve ligger med Klover til Græsning. Jorden er altsaa 4 Aar under Plov og hviler 4 Aar.

Paa Thorseng have, efter Hr. Pastor Møller, Skovballe 7 Gaardmænd med Herskabets Tilladelse opdyrket 40 Tdr. Land af deres Fælledsgræsgang, Maanen kaldet. De Forstandigste have brakket med 5 Ploininger og derefter gjødet paa oeboviis med Gjødning, der for største Delen bestaaer af forraadnet Tang. Efter Brakken er taget Rug, Byg og Havre, og efter den første Sædeomgang hviler nu (1831) det hele med Klover. Søbyes 11 Mænd have, opmuntrede ved Skovballernes Exempel, begyndt Opdyrkningen af 44 Tdr. Land, som er de $\frac{2}{3}$ af deres Maanepart. Baade Skovballerne og Søbyerne avlede langt giftrigere Korn paa Maanen end paa den gamle Agermark. De agte at fortsætte Dyrkningen af den indtagne Jord. Ved Inddæmninger, ved at anvende Mergel, som

paa de fleste af Smaaoerne haves i Overflodighed, og ved et skaanende Sædskifte med længere Hvile end almindelig er Brug, lod vist nok mangen Sylt sig opdyrke.

Alt hvad der i Svendborg Amt i den senere Tid er tagen under Opdyrkning, har bestandigt staaet i Forbindelse med allerede organiserede Avlsbrug. Derimod have vistnok flere af de Opdyrkninger, som under Udskiftningen eller kort efter ere foregaaede, været uden Forbindelse med andre Avlsbrug. Afbyggergaardene Ny-Egneborg og Solyst ved Trolleborg, med flere udflyttede Gaarde eller affatte Parceller, maae udentvivl henregnes til denne Klasse. — Hvor Skovjord, Moseslag eller tørre Enge ere tagne under Dyrkning, er der enten saaet Havre og Hør paa een Fure, eller brakket, og Jorden derefter bragt i Sædomløb med de tilstødende Marker. Lyngjorder, naar de ere tagne under Dyrkning paa Bankerne ved Faaborg, ere første Aar besaaede med Boghvede, og derefter med Rug, stundom endog med Havre ovenpaa. Overhoved behandles Jorderne paa Svanninge-Banker meget stedmoderligen, da de som oftest ingen Gjødning faae, og udlægges i en meget afkræftet Tilstand, hvilket kan skjønnes deraf at man ikke avler meer end 2, 3 høist 4 Fold. Men man anseer ikke heller Dyrkningen af disse Jorder at kunne lønne sig. Hvor Mergel ikke er at finde, har man vist nok Ret, og neppe kan der i saa Fald gjøres nogen bedre Brug af Bankerne end at benytte dem til Naaletræ-Kulturer, hvilket ogsaa for en stor Deel skeer, i det Godseierne, ved forekommende Fæsteledighed, indbrage de magerste Strøg til Skovanlæg. Men hvor der er Mergel at faae paa en ikke altfor bekostelig Maade, kunde Fæsterne nok skaffe sig en større Indtægt af deres Banker end fortiden finder Sted. Hovedgaarden Sollerup afgiver et frappant Bevis herpaa. Ved Hjælp af Mergel har Forpagteren, Hr. Proprietair Stanius, paa denne tørre, magre Gaard, frembragt Afgrøder, der have sat Alle i Forundring. Kun at man forsage det usalige Udpinelsessystem, og ikke lade sig forlede af Mergelens store Virkning, til at aftvinge Jorden den sidste Kraftyttring. Ingen Raps, ingen lange Rækker af Kornafgrøder. Een eller høist to Kjærve efter Brakning og Mergling, og den derved vundne Gjødning anvendt ved fortsatte Opdyrkninger; Hvile, saalænge indtil man ved næste Omgang

kan give en taalelig Gjødskning, og Merglingen fortsat med hver ny Omgang. Om Jorden i de lange Hvileaar igjen skulde tage til at springe med Lyng, gjør intet til Sagen. Lyngen tærer ikke mere af Jorden end den igjen rigeligen kan give samme, især naar det Mor, den efterlader sig, ved Mergel opløses. Omsider vil Lyngen dog ved Mergelens Hjælp udryddes, og Jorden imidlertid med hvert Aar have taget til i Kraft. Paa anden Maade indseer Forf. ikke at det er muligt at bringe Jorderne paa Svanninge Banker i Kultur, hvilket endnu mere gjelder om Jyllands Heder. Belgiens Hjælpekilder mangle overalt. Ingen Rhin, Schelde eller Maas væder den tørre Jordbund, eller afsætter ved Kysterne det halve Europas ved Regnen bortskyllede frugtbare Stoffe. Derfor igjen intet Holland med store, folkerige Stæder, som kunne give Leilighed til at skaffe sig Gjødning i Overflod. Kun nogle forholdsviis smaa Aaer med ligeledes forholdsviis ubetydelige Enge, og saaledes endelig saa mange uopdyrkede Strøg eller saa mager en Kultur. Paa Merglingen eller rettere paa Muligheden at udføre samme, beroer altsaa for største Delen Opdyrkningen af Danmarks raae Jorder!

11.

Omsorgen for god Saaesæd.

Allerede i de, 1823 og 1825 det Kongl. Landh. Selskab tilstillede Svar, anfører Hr. Proprietair Ridder Berg, at Enhver efter Evne søger at skaffe sig det bedst mulige Sædekorn, da der, hver Gang Korn renses, tages noget af det bedste fra i foranførte Hensigt. Ligeledes tye Bønderne gjerne til Herregaardene for at afbenytte de derværende Rensemaskiner, eller ogsaa de søge ved Kjøb og Ombytning at forandre deres Sædekorn. Dette bekræftes af Hr. Proprietair Mourier og Hr. Consistorialraad Lund, hvoraf den første har indberettet til Selskabet, at Enhver indseer og erkjender Nytten af at forskaffe sig reent og sundt Sædekorn, som en absolut Betingelse for at avle gode Kornvarer, ligesom at det er meget almindeligt at luge Klinten af Vintersæden, eller skjære Tidsler i Vaarkornet. Paa Thorseng, hvor

Bønderne under Krigen vare meget ligegyldige i Henseende til deres Saaesæd, har, i Følge Hr. Consistorialraad Lund, Nødvendigheden drevet Mange til at sørge for renere Sædekorn, da de hverken kunde yde eller sælge deres urene Korn.

Alle senere indhentede Efterretninger vise, at Omhuen for at skaffe sig godt Sædekorn endmere har tiltaget, især ved Afbenyttelsen af gode Rensemaskiner, hvoraf flere alene til denne Brug ere anskaffede af adskillige Personer, der drive Sædekornets Rensning som en Næringsvei. I Egnen af Trolleborg har saaledes Mellebygger Jens Hansen, boende i det forrige Seminarii Locale, indrettet 4 eller 5 Rensemaskiner med horizontale Skindsold, saakaldte Skuppemaskiner. Alle omliggende Sogne tye til Jens Hansen med deres Sædekorn, især Rug, ja endog Kløverfrø og Hørfrø bliver bragt til ham for at renses. Man giver 1 Fdk. af hver Tønde Rug. Dog skal det, efter Pastor Ridder Knap, som selv har en saadan Maskine, falde vanskeligt ganske at befrie Rugen fra de største Klinter. Jens Hansen har engang faaet 100 Rbd. af det Kongl. Landh. Selskab for en af sine Maskiner, og alle ere enige i at erkjende denne Mands Fortjenester af Saaesædens Rensning i hans Omegn. I Eskildstrup, Søllinge Sogn, har en Huusmand, (hans Navn er Forf. ubekjendt) en Rensemaskine, som ligeledes søges af de fleste i Omegnen til Sædekornets Rensning. Betalingen er den samme som hos Jens Hansen, og Maskinen roses meget. I een Dag kan renses 30 Tdr. Rug. Gaardmand Hans Justesen af Maare i Herresteds Sogn renser ogsaa Sædekorn, saavidt hans Tid tillader, for Andre med en selvgjort Maskine. I Tørringe boer en Bonde, som forfærdiger særdeles gode Rensemaskiner, og gjerne renser sine Naboers Sædekorn. Ogsaa Provst Bredsdorf i Vesterskjærninge har en god Rensemaskine, som bruges af Mange.

Paa Egeskovs Marked, som holdes i September, sælges megen Sæderug og Sædehvede af dem, der have reent Sædekorn at undvære. Provstierug anskaffes undertiden direcle fra Provstiet, dog meest ved Kjøbmændene. Men man foretrækker den, som har været saaet i 1 à 2 Aar i Omegnen, deels fordi den lykkes bedre, deels fordi den ikke heller falder saa kostbar. I Steenstrup har salig Pastor Tommerup for nogle Aar siden ladet komme en Tønde rene Ærter fra

Østersøen, i det Haab derved at gjøre denne Sæd til en Handelsartikel i Steenstrup Sogn. Ellers ansees Herregaardene Damsboe og Brobygaard, samt Heden- og Vantinge Byer for at levere den bedste Sæderug og overhoved fortrinligt Sædekorn. Fra Brobygaard solgtes endog for nogle Aar siden et Parti af 600 Tdr. Sædekorn til Laaland. Frørup-, Ørendrup- og Hesselager Sogne levere det bedste Sædebyg. Thorseng og Smaaøerne den bedste Sædehavre. Heden By har især skaffet sig stor Berømmelse for at levere fortrinlig, reen Sæd. Efter hvad jeg kan slutte, siger Hr. Pastor Knap, er det en Fortjeneste, som man bør tillægge en i sin Tid, i en udmærket Grad ordentlig og driftig Mand, en af Trolleborg Arvefæstere: Christen Grønnegaard i Heden. Han var sildigere Sognefoged, og er nu Aftægtsmand. Denne Mand havde opnaaet en saadan Reenhed i sin Rug, at det var ganske almindeligt, at han, naar han solgte den til Sæd, tilbød en vis Betaling for hver Klinte eller Heire, der kunde findes i den.

Hvormeget Bonden indseer Vigtigheden af godt og sundt Sædekorn, kan sees deraf, at Hr. Pastor Selmer i de to vaade Aar 1829 og 1830, da saameget Korn blev ladebrændt, solgte over 150 Tdr. Sædebyg og Havre alene til Bønder. I hele denne Egn, om ikke i hele Svendborg Amt, siger Hr. Selmer, er det nemlig Praxis, at lægge Byg og Havre paa Skaar, hvorved ikke alene Kornet og Straaet i Regnveir tabe i Udseende og Godhed, men ogsaa meget Korn ved de hyppige Vendinger spildes. At Negene gjøres for store, er ligeledes en stor Feil, da det, naar de engang gjennemblødes, falder næsten umuligt at faae dem tørre igjen. Jeg opbinder strax alt mit Korn efter Leen i smaa Neeg, som ved at opstilles mod hinanden i Rader paa Agrene snart veires og tørres, saa at Sæden ikke saa let spirer. Mit Korns Fortrinlighed i de anførte Aar har overbeviist mange om denne Høstmaades Gavnlighed, saa at den af flere, endog paa en Herregaard, er efterfulgt. Forf. har ikke troet bedre at kunne vække Opmærksomheden for den anførte Høstmaade, hvis Udførbarhed ved hele Jyllands Exempel nokſom er godtgjort, end ved her at omtale samme i Sammenhæng med een af dens vigtigste Følger.

Men er end, som anført, Omsorgen for at skaffe sig godt Sædekorn umiskjendelig, vil det dog endnu vare længe inden man overalt avler reen Sæd, da Jorden paa de fleste Steder er opfyldt med en Mængde Ukrudsfrø, som især skader Vaarsæden. Det er saaledes paafaldende at see den Ftor af Valmue, som i den nærmeste Omegn af Nyborg, især i Vindinge Sogn, i Juli Maaned skjuler hele Agerskifter. Paa Nyborg Mark selv har Pyrethrum inodorum, i Nyborg kaldet Lindhardts Ærter, i en paafaldende Grad udbredt sig. Næsten overalt er Kibike et gjængs Ukrud, som især i vaade eller kolde Foraar faaer Overhaand og nedkuer Vaarsæden. Men værst ere de saakaldte Onde Urter (Chrysanthemum segetum). Denne Plante har især taget Overhaand i Tvede, Skaarup, Gudbjerg og Gudme Sogne. Ogsaa ved Hellerup, Sollinge, Raunholt og Maareskov findes den i Mængde. Mærkeligt er hvad Hr. Selmer i saa Henseende fortæller, nemlig at skjøndt hans Marker grændse til Hellerups, og enkelte Bønders i Herresteð til Raunholts Marker, har dette Ukrud dog ikke vovet at skride over Gjærdet, og baade Hr. Selmers og Bøndernes Marker ere aldeles frie for samme. Ogsaa Horne Sogn, er efter Consist. Rd. Bangs Udsagn, ganske fri for denne slemme Gjæst. Før Udskiftningen skal det have været Vedtægt at betale 1 Sk. i Mulkt for hver Plante deraf, som fandtes paa Nogens Grund. I Vintersæden er det fornemmeligen Klinte, man har at kjæmpe med. Heire forekommer sjeldnere, meest paa Thorseng og Smaaserne.

Siden Brakning og Sædekornets Rensning med Maskiner er kommen i Gang, har imidlertid Ukrudet paa Markerne betydeligen formindsket sig, og Haabet om derved at faae samme aldeles udryddet, er maaskee Skyld i at Lugning ikke saa meget bruges nu som forhen. Kun med Hensyn til de saakaldte Ondeurter, omtvivles disse Midlers Tilstrækkelighed, og vil det maaskee blive nødvendigt efter Hornebøernes Exempel at anvende Lugning. Men naar Ordet luge nævnes, gyse ialmindelighed de Fleste. Forf. troer imidlertid at Tingen langt fra ikke er saa farlig som den udraabes for, og lettere at iværksætte end saa mange andre Raad, man har givet til vort Landbrugs Fremme. Lugningen falder paa en Aarstid hvor Børn og Fruentimmer kunne holde ud at arbeide i Marken, og hvor der

desuden ikke kan herske synderlig Travlhed i andre Henseender. Med tilbørlig Opsigt, og naar Sagen ikke drives til Pedanteri, kunne en halv Snees Hænder i 14 Dage udrette meget. Lugning betaler sig dobbelt, thi det er ikke alene den Sæd, som staaer paa Agren, der profiterer deraf, men ligeledes de følgende Afgrøder. I Juni 1835 lod Forf. Tidslerne stikke i et Fald Havre paa 10 Tdr. Land. Tidslerne vare i stor Mængde forhaanden, og Arbeidet medtog 3 Dage for 6 Mennesker, men Havren blev reddet, istedetfor at man ellers sikkert ikke havde høstet andet end Tidsler. To Piger lugede ligeledes i en Uges Tid Klinten af 10 Tdr. Land med Rug. Hos Schroll paa Lykkensfæde udfordrer Lugningen af 30 Tdr. Land med Hør 40 til 80 Mennesker (meest Børn og Fruentimmer) i 5 til 8 Dage, altsaa i værste Tilfælde 20 Mennesker til at luge 1 Td. Land i 1 Dag.

12.

Hvilke Sædearter, Foder- og Handelsplanter, der dyrkes.

Rug.

Den gamle danske **brune Rug** har længe været fortrængt af den mere lyse og større **Provstirug**. Kun paa Smaaoerne dyrkes den endnu, skjøndt Provstirugen, eller som den af Oeboerne kaldes den **tydske Rug**, ogsaa der begynder at blive bekjendt og yndet. **St. Hans Rugen** har hist og her været forsøgt, f. Ex. paa Hvedholm (See 5te Kapitel). Ogsaa Amtsprovst Ridder Bredsdorf i Vesterskjærninge, og dennes Broder Pastor Bredsdorf i St. Jørgensgaard, have i mange Aar dyrket St. Hans Rug. Pastor Bredsdorf siger, at han altid har fundet den saare frugtbar i veldyrket Jord. Men da Kjærnen er spidsere, er dens Vægt noget mindre end Provstirugens, skjøndt Forskjellen ikke har været betydelig. Hos Hr. Pastor Bredsdorf har den altid været saaet ved samme Tid som anden Rug, nemlig i September. Ialmindelighed ansees dog St. Hans Rugen for at give en maadelig Vare, og det eneste

Fortrin, man indrømmer samme, er at den, tidlig saaet, buster sig stærkere end andre Rugarter. Hr. Proprietair Fenger siger at han aldrig bruger St. Hans Rug, fordi den er smaa af Kjærne og let af Vægt. Skulde ikke, tilføier han, de mange Fold, samme skulde have givet, hidrøre fra en urigtig Beregning efter Udsæd istedetfor efter Areal? — I den senere Tid have Flere begyndt at dyrke **brabandsk Rug**, saaledes Pastor Selmer i Herrested Præstegaard, dHrr. Bredsdorf i Vesterskjærninge og St. Jørgensgaard, m. fl. i Omegnen af Svendborg. Denne Rugart er stor og hvid af Kjærne, og befunden meget frugtbar.

Hvede.

Den Hvedeart, som endnu dyrkes meest, er den **Brune**. Den **hvide engelske** Hvede har før været mere yndet end nu. Men man fandt den ikke haardfør nok, og Risikoen for stor, især da Bagerne ikke betale den høiere end anden Hvede. Den er derfor paa de fleste Steder afskaffet igjen. Hr. Proprietair Hastrup paa Hjortholm, som dyrker begge Sorter, finder den brune Hvede mindre anvendelig efter heel Brak, især i fed Jord, da den her saare let gaaer i Leie. Han saaer den derfor helst efter Raps. Den hvide, skjællede, engelske Hvede voxer ikke saa høit og gaaer ikke heller saa let i Leie, hvorfor Hr. Hastrup saaer den i Brakland. En tredie Hvedesort, som Hr. Hastrup kalder den **røde Holsteenske**, har, ligesom den hvide, et stivt Straa og bliver ikke heller høi, hvorfor Hr. Hastrup meget ynder den. Disse tre Hvedearter have paa Hjortholm viist sig lige frugtbare, naar de ikke ere gaaede i Leie, hvilket dog med den Engelske og røde Holsteenske ikke let indtræffer.

I de senere Aar har den saakaldte **polske** Hvede udbredt sig meget, især paa Langeland. Hr. Proprietair Hofmann paa Hofmannsgave skal have bragt et Par Skjepper deraf i sin Kuffert fra Møgelin, og af disse to Skjepper nedstammer al den polske Hvede, man finder i Svendborg Amt, ja vel i hele Danmark. Man roser denne Hvedeart for dens Givtrigheds Skyld. Paa Hvedholms lette Jorder har 12 Fold været det mindste, man har avlet. Paa Hjortholm avledes 1831 i almindelig Jord 21 Fold. Hr. Hastrup siger

at den voxer ikke høit, og derfor ikke heller let gaaer i Leie, men at dens Foder er baarligt, og at dens Vægt, hvor stor og smuk Kjærnen end seer ud, neppe kan staae sig mod andre Hvedearters. Dog holdt den 1833 fuldkommen samme Vægt. Hr. Pastor Østrup paa Langeland giver følgende Underretning om denne Kornart:

Den gule polske Hvede giver, efter anstillede Forsøg af en duelig Bager (Bjørnelund i Korsøer), mere, hvidt og finere Meel end den almindelige brune Hvede, men den rammer sig eller gjærer for meget, og kan derfor ikke bruges til Tvebakker eller almindelig dansk Hvedebrød, uden at blandes med den Brune. Ligesaa forholder det sig med den hvide Hvede. Den Polske serradede, hvorom Talen her er, groer bedre paa let Jord end den Brune, ikke saa godt paa stærk Leerjord, giver almindeligviis 3 à 5 Fold mere, Straaet er kortere og tykkere end af den Brune, hvorfor den ikke saa let falder, men fylder ei heller saa meget i Laden. Jeg saaer den, som min Sædfølge viser, ikke uden efter Raps, og avler 16, 18 à 20 Fold = Tdr. pr. 14000 □ Alen. I Vinter har jeg torsket 133 Tdr. af 7½ Td. Land, hvoraf de 2 Tdr. Land var efter Kartofler paa en Huuslod, som jeg har tilkjøbt mig. Forleden Dag (den 8de Juli 1834) skibede jeg deraf 50 Tdr., og den holdt 129 Pd. hollandsk Vægt. Naar der indfalder stærk Storm i den Tid den er nærved at modnes eller er moden, falder meget af, fordi de tykke, tunge Ax da vældigen slaae sammen og beskadige hverandre, hvilket er den eneste Feil jeg veed om den. I Heelbrak groer den bedst, det har jeg seet hos Andre. Det er mueligt at den efter flere Aars Dyrkning ikke holder sig saa frugtbar, men endnu har jeg ikke mærket at den har taget af. Den maa behandles med mere Omhue end den Brune, hvis den skal vogtes for Brand, thi af den sidste har jeg to Gange saaet uden Kalkning og dog blev den brandfri. Men saaledes er det ikke med den Polske, efter Ordsproget: skarpest Kniv faaer snareſt Skaar.

Byg.

I Fyen og paa Langeland saaes næsten ikke andet end toradet Byg eller Radebyg som det kaldes, og saaledes har det været fra umindelige Tider, i det mindste veed Ingen at give Oplysning herom.

Paa Thorseng og Smaaøerne derimod, dyrker man det sexradede Byg, dog begynder Radebygget ogsaa at finde Indgang paa Thorseng. Ialmindelighed ansees det toradede Byg at give den bedste Handelsvare, og at være Veirligets Indflydelse mindre underkastet. Consistorialraad Lund paa Thorseng siger, at efter hans Erfaring er Radebygget sikkrest under alle Omstændigheder. - Afgroden har hos ham staaet imellem 7 og 12 Fold, ialmindelighed imellem 9 til 10. Medens han dyrkede sexradet Byg, havde han een Gang 3 og een Gang 14 Fold. Imidlertid erkjende dog de Fleste at det sexradede Byg eller Smaabygget, som det ligeledes kaldes, ogsaa har sine Fortrin, og i de senere Aar har man hist og her i Fyen igjen begyndt at saae lidt deraf, under Navn af femmerlk Byg. Hr. Pastor Aabye paa Lyoe, som dyrker begge Bygsorter, bemærker:

1. At hvad Foldene angaaer, da har han ingen Forskjel fundet.

2. At Radebygget giver mere Gryn og Meel, men at derimod Grynene og Melet af det sexradede ere langt finere og mere velsmagende.

3. At til Malt og Olbrygning er det sexradede Byg bedre.

4. At Fodret ligeledes er bedre.

5. At dersom det sexradede Byg ikke bliver høstet førend det er fuldmodent, falde mange Ax af, hvilket ikke saa let finder Sted ved Radebygget. Paa Lyoe er det af samme Grund ikke Brug, naar man kjører Byg ind, at have Nogen staaende paa Vognen for at tage imod Kjærvene, men en Karl rækker og ordner ene med Forken hele Læsset.

Hvad der her er anført om det sexradede Bygs Fortrin, stadfæstes fra mange Kanter, og i Malttiden betales det sexradede Byg i de fynske Kjøbstæder lige med, ja vel endog over Radebygget. Flere ansee endog det sexradede Byg for givtrigere end Radebygget. Saaledes den erfarne Proprietair Andersen paa Langeland, Pastor Selmer, Pastor Petersen. Sidste siger endog at Forholdet til Radebygget er som 10 til 8, og at paa Strynøe er Vægten af det sexradede Byg ubetydelig lettere end af Radebygget. Ogsaa med Hensyn til at Axene saa let bkække af, kan her anføres, at Hr. Pastor Selmer skal have en Sort sexradet Byg med ligesaa stærke Stakker som Radebygget. Nogle paastaae at det sexradede Byg er

vanskeligere at faae bjerget, men dette maa Forf. paa det bestemteste modsige, i det mindste naar den jydske Høstmaade følges. Det sexradede Byg falder aldrig saa tæt sammen i Negene, og man vil derfor ingensinde behøve at løsne disse, hvilket ved Radebygget let kan blive en Nødvendighed. Dette, i Forening med den hurtige Udvikling Smaabygget viser, er Aarsag i, at Forf. efter i 20 Aar at have dyrket Radebygget, igjen har affkaffet samme. Hvad hjælpe de skjønneste Afgrøder, naar man ikke kan faae dem vel bjerget. Dog, dette være mere sagt med Hensyn til Jylland end Fyen. Jovrigt sees af Foranførte, at man paa Smaaoerne og Thorseng kan have Grund nok til at blive ved det sexradede Byg.

Havre.

Den sædvanlige gule Havre er endnu den almindeligste. Siden Brakning, Havrevikkers og Kartoflers Indførelse ved Jordbyrkningen, siger Hr. Consistorialraad Lund, seer man paa Thorseng sjeldent et Stak sort Havre, som tilforn var saa almindeligt. Den store, hvide Havre bliver og undertiden dyrket. Grev Bille Brahe siger at den har viist sig meget frugtbar, og givet 12 à 13 Fold. Consistorialraad Bang bemærker, at den gammeldanske gule Havre foretrækkes af Mange, da den giver et bedre Foder, og en ægtere Kjærne, om hiin end fylder mere i Skjeppen, og af Kjøbmanden betales med 8 Sk. mere pr. Tonde. Af Hr. Pastor Selmers Meddelelser sees, at den saakaldte Provstihavre finder flere og flere Velyndere. Selv finder han den meget større, vægtigere og givtrigere end vores almindelige Havre, dog er den mere kjælen og taaler ikke saa godt Foraarskulden, maa derfor saaes sildigere, en Omstændighed, hvortil vistnok er at tage Hensyn, hvor en sildig Høst er at befrygte. Ogsaa Sværdhavre er prøvet. Den skal modnes sildigt.

Blandkorn, Boghvede.

Blandkorn, en Blanding af Byg og Havre, bliver ofte saaet i Omegnen af Svendborg, stundom ogsaa i det nordlige Langeland. Dette skeer især, hvor Jorden ikke ansees god nok til at give Byg. Produktet bliver benyttet deels til Hestefoder, hvortil det skal være

fortrinlig skikket, deels anvendes Kornet til Malt, og staaer det Enhver frit ved Kastning at fraskille en Deel af Havrekjærnerne, hvilket ialmindelighed dog ikke skeer, da Spiringen foregaaer temmelig eensformig.

Boghvede dyrkes saare lidt i Svendborg Amt, ialmindelighed kun paa Bankerne i Salling Herred. Imidlertid skal denne Sæds Dyrkning være i Tiltagende.

Ærter og Lindser.

Ærteavlen er ikke af nogen Betydenhed uden i det sydlige Langeland, paa Thorseng, Strynoe og øvrige Smaaøer. I Fyen drives denne Avl kun til Huusbehov. Underlaget er ikke Ærterne gunstigt nok, eller med andre Ord ikke fedt eller leret nok. Hr. Propr. Mourier har forsøgt flere Slags Ærter, men de ere altid udartede. Selv paa Thorseng og Langeland udarte de store graae laallandske Ærter, og blive haardskallede. Paa Hjortholm saaer Hr. Propr. Hastrup meest hvide Ærter, da de ere de frugtbareste og bedst afsættelige i Handelen. Der er avlet fra 6 til 12 Fold, de vaade Aar 1829 og 30 dog fraregnede. Graaærter, siger Hr. Hastrup, vilde vist nok være bedre for Jorden, men da jeg saaer Ærterne efter Vintersæd, altsaa meget nær Gjødningen, voxe de hvide allerede stærkt nok. Paa Strynoe saaes meest Graaærter og man har 4 à 6 Fold. Paa Lyøe forekommer det Forf. at have seet meest hvide Ærter. Ærterne have det tilfælleds med Boghveden at de undertiden give ganske overordentlig, og til andre Tider slet intet. Som Exempler paa en rig Høst anføres, at en Mand i Haagerup 1832 avlede 6 Tdr. efter 2 Skpr. eller 24 Fold. Gaardmand Jens Andersen i Vesterhæsinge har engang havt 22 Fold.

Lindser ere kun komne Forf. for paa Hjortholm. Hr. Hastrup finder dem frugtbare, og at give et meget godt Foder. Kjærnen er ypperlig til at fede Kreaturer med.

Vikker.

Naar de faa Gaarde undtages, der have optaget Vikkehavre i deres Sædskifte, og hvad af denne Blanding udsaaes for at sommer-

staldfodre Hestene, blive Vikker til Salg kun dyrkede paa Thorseng og maaskee lidt i Omegnen af Svendborg.

Hestebønner.

For 10 til 20 Aar siden blev paa Thorseng, tildeels ogsaa i det sydlige Langeland, saaet en ikke ubetydelig Deel Hestebønner, deels til Vinterfoder for Heste, deels, naar Rugen var dyr, til Blanding i Brødet. Nu ere Hestebønnerne næsten reent forsvundne, og Forf. saae kun et lidet Stykke deraf i Magleby Sogn paa Langeland. Aarsagen dertil er upaatvivleligen at søge i Brakningens Indførelse, hvorfor Rugavlen er bleven mere sikker. At Bønnerne saa ofte mislykkedes, kan dog ogsaa have bidraget til denne Forandring. Paa Thorseng dyrkedes fordum en Blanding af Bønner, Ærter, Vikker og Havre, der paa sine Jorder gav et overflødigt og herligt Skjærefoder. Man tog omtrent ligemeget Sædekorn af alle 4 Sorter, undertiden dog mere Havre. Naar denne var moden, høstedes. Men ogsaa dette er nu forbi.

Rødkløver.

Al Jord, som udlægges til Hvile, bliver besaaet med Kløver. Kun de tørreste eller meest sandede Bakker gjøre en Undtagelse heri. Rødkløveren i Fyen indbefatter 3 Slags: den **Tidlige**, **Sildige** og en **Mellemsort**. Den Sildige giver, naar den fredes til Hoebjergning, efter eenstemmigt Udsagn af alle Adspurgte, det største Udbytte. Men ikke desmindre foretrække Mangfoldige de tidlige Sorter, som sandsynligviis nedstamme fra Holland, da den tidlige Kløver ofte faaer Prædikatet af **hollandsk**. Hr. Consistorialraad Bang bemærker, at man i Horne Sogn helst saaer tidlig Rødkløver, fordi den giver tidlig Græsning, kan slaaes to Gange, eller staae til Frø og endda derpaa give god Græsning. Hr. Skolelærer Knuchen paa Kogtved Mark ved Svendborg har i flere Aar havt et Slags Kløver, som er fuldkommen udkoppet den 16de eller 24de Juni, og som, til den Tid afslaaet, siden igjen giver en Opvæxt til Toiring, der meget lidt staaer tilbage for første Afgrøde, naar den fredes til Begyndelsen af August. Hr. Proprietair Fenger siger, at da den tidligmodnende Kløver sædvanlig kun giver halvt Hø mod de sildige

Sorter, især den sildigstmodnende, lægger han Vind paa Mellemsorterne for at Frøet kan modnes inden Dagene blive for korte. Til Græsning anseer han den tidligmodnende Klover for bedst, især da den skyder hastigere frem, naar den er afslaaet eller afbidt. Salig Schroll meente at den sildige Klover ialmindelighed vel giver mere Hø, men at den tidlige, naar Sommeren er tør, staaer sig bedst, da den ofte skjuler Jorden forend Tørken kan tvinge den. Hr. Hastrup siger om den sildige Klover, at den begynder for seent om Foraaret at groe, og at Høbjergningen derfor ligeledes indtræffer sildigt, almindeligviis naar Veiret allerede begynder at blive ustadigt. Tilfældet har været at man paa mindre Stykker ved Hjortholm har avlet 10 til 12 Læs Hø af den sildige Klover paa en Td. Land. Men var Veiret vanskeligt, har Høet ofte ikke været bedre end Ærtefoder, og naar Kloveren voxer saa stærkt til, kan man være temmelig vis paa, at der bliver lidet eller intet næste Aar, under alle Omstændigheder intet at græsse paa om Efteraaret. Hr. Hastrup foretrækker derfor de tidlige Sorter, især Mellemsorterne. Disse give tidligt om Foraaret ung Klover for Qvæget, kunne slaaes tidligt, og 14 Dage eller 3 Uger derefter har man igjen ung Klover at græsse paa. Vel kan Hr. Hastrup ikke regne mere end 2 til 4 Læs Hø pr. Td. Land af saadan Klover, men et Læs heraf finder han ligesaa godt som 2 til 3 Læs af hiin, især dersom Indbjergningen har været forbunden med Vanskeligheder.

Ialmindelighed saaes Kloverfrøet med Havren, og dette holdes for det sikkreste. Med Byg mislykkes Udsæden ofte, da Jorden paa den Tid ialmindelighed er for tør. Proprietair Schmidt paa Østergaard har af denne Grund ifinde at saae Rug istedet for Byg til Udlæg. Paa Langeland er det meget brugeligt at saae Kloverfrø paa Vintersæden om Foraaret. Vi have allerede seet (5te Kapitel) at Hr. Cossel paa Faareveile finder denne Fremgangsmaade forbunden med Vanskeligheder. Hr. Hastrup siger herom, at da Kloverfrøet for at spire skal saaes meget tidligt, bliver Spiren ofte ødelagt af Frost. Duer Rugen noget, bliver der meget Frø hængende ved Bladene, og gaaer saaledes tabt. Endelig, er Vintersæden som den bør være, qvæles den spæde Klover ved Rugens tidlige Fremvext.

Det fornødne Kloverfrø søger Enhver selv at avle. I manglende Fald tilbytter man sig et Læs Frøhø eller som det kaldes Levekløver. Kloverfrø til Salg bliver der ialmindelighed kun lagt Vind paa i Horne Sogn og paa Smaaøerne. Men her er ogsaa denne Avl meget betydelig. I Horne Sogn har der undertiden været avlet indtil 100 Lpd. Frø til en Gaard. Ialmindelighed regnes 6 Lpd. Frø af en Td. Land. Man afstirer gjerne den Klover, som skal bære Frø, tidligt om Foraaret. Fra Strynøe, Dreiøe, Auernak og Lyøe bliver ligeledes meget Kloverfrø solgt. Den tyndvoxede, een Gang afgræssede Klover pleier at give det bedste og meste Frø. Man har havt Exempler, at et lille Bondelæs indeholdt 10 Lpd. Frø. Men undertiden slaaer Avlen af Kloverfrø reent feil. Saaledes f. Ex. 1829 og 1830. Meget maatte indføres fra Udlandet. Hr. Skolelærer Holm fortæller i denne Anledning, at hele Skaarup Sogn i Foraaret 1831 blev forsynet med fremmed Frø. Jeg, siger Hr. Holm, kjøbte hollandsk Frø. Man sagde mig, det var belgisk Frø. Det kostede 6½ Rbd. Lispundet, og blev saaet i Byg. Tolvugerdagen derefter var det voxet til 18 Tommer høie Stængler hvor det havde Rum, bar Blomster og Frø, som vel ogsaa var blevet modent, dersom Kreaturerne ikke havde afbidt Kloveren. Dette sjeldne Syn har jeg ikke seet ved noget dansk Frø, men erindrer helt vel, at min salig Fader fortalte et lignende om det første Frø, der kom til Danmark. — Forf. har afvigte Sommer (1836) havt samme Syn med enkelte Kloverplanter ved Udkanterne af Marken. Frøet var hjemmeavlet, men tilkjøbt et Par Aar i Forveien hos en Kjøbmand, Arten af de tidlige Sorter. Hr. Rasmussen paa Bøgeskovgaard i Skaarup Sogn vil have erfaret, at den belgiske Klover ikke holder sig saalænge som den danske, men gaaer ud efter 1ste Afbenyttelsesaar.

Paa det Spørgsmaal om Jordbunden i Svendborg Amt har viist sig kjed af at bære Klover, have, naar to Mænd undtages, alle Adspurgte besvaret dette benægtende. Den erfarne Eier af Sovertorp paa Langeland, Hr. Proprietair Andersen, siger udtrykkelig: Kloveren lykkes ligesaa godt nu om ikke bedre end for 30 Aar siden. Pastor Østrup bemærker, at Kloveren lykkes endnu ligesaa godt som tilforn. Pastor Petersen yttrer at Jorden paa Strynøe

ikke synes at være kjed af at bære hverken rød eller hvid Kløver. Den røde Kløver dyrkes meest, og lykkes bedst; man kan finde Stængler, som ere $1\frac{1}{2}$ Alen lange. I afdøde Tommerups Svar findes anført, at man ei hører tale om at Jorden bliver kjed af Kløveren. Naar Jorden, siger Hr. Proprietair Mourier, ei er uddreven, troer jeg ikke at den bliver kjed af Kløver. Det er nok snarere Kløveren, der bliver kjed af Jorden, naar denne, efter at have givet 3 à 4 Halme, endnu skal give Kløver. Maegaards Jord, siger Hr. Proprietair Fenger, er i 22 Aar ingenlunde bleven kjed af Kløver, tvertimod faaer den Kløveren hvert Aar kjærere, saasom Kløvergræsset ofte gaaer i Leie fra den ene Ende af Lokken til den anden. Alt dette taler imod en Aftagelse i Kløverens Frugtbarhed i Fyen, og de Kløverafgrøder Forf., her, og især paa Øerne, saae, vidnede nokſom for, at Kløveren endnu kan lykkes fortræffeligen, naar kun Jordbund, Kultur og Veirlig føie. Forf. som dyrker en Gaard, hvor før hans Tid aldrig blev saaet Kløver, har maadelige Afgrøder naar Sommeren er for tør, gode naar Aaret føier. Forinden vi med samme Sikkerhed som Belgierne kunne vente at Kløveren skal lykkes hos os, maae vi stræbe at skaffe os en 18 Tommer dyb, velbearbeidet muld- og kalkblandet Overskorpe. Heri stikker nok Knuden, og ikke i nogen Antipatie af Jordbunden mod Kløveren. I Svendborg Amt angives Høhøsten af Kløver at variere imellem 2 og 6 Læs pr. Td. Land. Beviis nok for, at Kultur, Veirlig og Jordbund raade i dette Punkt.

Hvidkløver.

Hvidkløveren bliver ikke saa almindelig dyrket som Rødkløveren. Imidlertid er det flere Steder Brug at sammenblande begge Arter for Græsningens Skyld. Grev Bille Brahe siger at Hvidkløveren giver en tæt Grønsvær, og at Melken bliver fed efter samme. Proprietair Mourier, som ikke slaaer sine Klovermarker, saaer meest Hvidklover. Paa Langeland er det almindelig Brug at saae Hvidklover med Rødkløveren, da dette i andet Aar giver overflødigt Græs. Proprietair Hastrup anseer Hvidkløveren paa fede, sidtliggende, velcultiverede Jorder for den Foderplante, der baade til Hø og Græsning fortjener Fortrinet for alle andre. I Horne

Sogn og paa Smaaoerne dyrkes den hvide Klover for sig selv, dog meest for at faae Frø deraf, og fra disse Steder, ligesom fra Færøe, er det, at de, der dyrke Hvidklover, forsyne sig med Frø. Hvidkloveren opnaaer her ligesom overalt en langt ringere Vært end Rødkloveren. Men den gode Jordbund driver saa stærk at den for det meste kan slaaes. Høet af Hvidkloveren, i hvor ringe i Mængde, er af en ganske fortrinlig Qvalitet. Paa Smaaoerne ansees det for ligesaa godt som Havre, Pund for Pund.

Engelsk Raigræs (Lolium perenne.) Thymoteigræs (Phleum pratense.)

Raigræsset dadles af Nogle og roses af Andre. Pastor Selmer siger om det, at det er en høist maadelig Græsart. Proprietair Langkilde, at det qvæler Kloveren i andet Aar. Schroll meente at Raigræsset tærer paa Jorden, og klagede over at Koerne ikke ville æde det om Sommeren, naar Klover eller andet Græs er at faae. Kun til tidlig Græsning fandt han det anpriseligt. Proprietair Fenger finder stort Tab ved Raigræsset, fordi Produktet er saare lidet i Forhold til Kloveren. Han anseer det som et Surrogat paa let Jord for bedre Græsarter. Imidlertid finde vi Raigræsset hyppig dyrket, dog kun i Forening med tidlig Klover, thi med sildig Klover vilde det blive for stivt inden sidste kan slaaes. Gaardmand Jens Andersen i Vesterhæsinge indberetter at engelsk Raigræs, udsaaet med tidlig Klover, har givet den 7de Mai en tætsluttet Afgrøde paa 15 Tommers Høide. Hr. Proprietair Hastrup, som saaer 16 Pd. Rødklover- og 8 Pd. Hvidkloverfrø paa 14000 □ Alen, lader desforuden udstrøe saa meget Raigræsfrø som om der slet ingen Klover var saaet. Herved, siger han, er jeg altid sikker paa stærk Græs, især tidligt og sildigt paa Aaret. Men man maa ikke lade Raigræsset blive for stærkt om Foraaret. Jo tidligere det ædes af, desbedre. Begynder det at skyde Ax, plukker Qvæget kun lidt af Toppen, og Marken overtrækkes med tørre Stilke, der tynde Kloveren, som dog er det, man skal lide paa fra Midsommer til sidst i August, til hvilken Tid Raigræsset igjen begynder at skyde. — Mod Raigræsset, siger Grev B. Brahe, finder jeg næsten intet at udsætte. Erfaring har overbeviist mig om, at Raigræsset er den Græsart, som bedst

voxer paa mine høie for størstedelen lette Jorder, og som, naar Regn udebliver, holder sig bedst. Dog kan det ikke nægtes at Stilken bliver tor midt paa Sommeren. Men denne Ulejlighed overveies af flere Fordele, thi Raigræsset giver en tidlig, meget nærende Græsning, skaffer Kloveren Læ om Foraaret, og kommer om Efteraaret atter frodigt frem. Kreaturerne æde det med Begjærlighed, naar man kun passer at det ikke bliver for gammelt. Fremdeles har Raigræsset det Fortrin, at det holder sig gjennem alle Græsaar, medens den røde Klover allerede i 3die Afbenyttelsesaar kun har enkelte Planter at fremvise. Endelig er Melken fuldkommen god til enhver Tid af Sommeren*). Paa en Td. Land bliver til 12 Pd. Rødklover og 2 à 3 Pd. Hvidklover saaet 6 Pd. Raigræsfrø. — Forf. kan ikke andet end istemme den Roes, her gives Raigræsset. Uden Raigræs vilde der ofte ikke være Toiregræs paa Aldebertsmindes kolde Marker forend ind i Juni Maaned.

Paa Langeland har Pastor Østrup begyndt at dyrke det saakaldte italienske Raigræs. Dersom, siger Hr. Østrup, det italienske Raigræs kan taale Vinter- og Foraarsfrost, hvilket det endnu ikke har været udsat for hos mig, saa sætter jeg det øverst blandt alle Græsarter og næst efter Klover. Men vil man saae det i Vintersæden, maa det skee ved Michelsdag, thi saaet om Foraaret i Vinter- eller Vaarkorn, qvæles det. Saaet tidligt i Marts for sig selv, kan man endnu samme Aar have to Afgrøder deraf.

I de senere Aar er Thymoteigræsset kommet i stort Ry i Svendborg Amt, og paa flere Steder anstilles for Øieblikket Forsøg dermed. Proprietair Langkilde paa Juulskov, som i nogle Aar har dyrket denne Græsart, siger om den, at Kreaturerne aldrig vrage samme, om den end bliver nok saa grov. Selv Halmen efter at Frøet er afstørket fortæres med Begjærlighed. Paa 14000 □ Alen saaer Hr. Langkilde 12 Pd. Rødklover, 4 Pd. Hvidklover og ½ Skp. Thymoteifrø.

---

*) Nogle have dog troet at bemærke lidt Bitterhed ved Melken og Smørret efter Raigræs, men have ikke bestemt turdet afsige deres Dom herom. Forf.

Spergel.

Hr. Skolelærer Knuchen paa Kogtved Mark ved Svendborg er maaskee den første, som har dyrket Spergel i Svendborg Amt. Frøet forskrev han fra Sjælland. I endeel Aar har han, naar Rugen var indhøstet, nedpløiet Stubben, og i den saaledes behandlede Jord saaet Spergelfrø. I varme Efteraar har Spergelen især givet gode Afgrøder til Aftøiring, og Koerne have malket bedre end efter det bedste Klovergræs. Paa samme Maade har Pastor Becker i Vesterhæsinge dyrket Spergel. Men det synes ikke at Udbyttet her vil svare Regning. Andre, f. Ex. Hr. Pastor Bredsdorf i St. Jørgensgaard, Hr. Zoilner paa Fredrikshøi i Frørup Sogn, med Flere paa Thorseng, dyrke Spergel i Brakmarken, og rose meget denne Fremgangsmaade. Men et Spørgsmaal bliver det, om ikke den Forøgelse i Produktionen, man derved troer at skaffe sig, igjen gaaer tabt ved en mindre fuldstændig Virkning af Brakningen. Spergel voxer netop paa den Tid Jorden har meest Nytte af at udluftes!

Kartofler.

Naar Langeland, tildeels ogsaa Thorseng, undtages, er Kartoffelavlen ikke af nogen Betydenhed i Svendborg Amt. I Haagerup har Pastor Ridder Knap ialmindelighed 4 Tdr. Land med Kartofler. Gaardmand Rasmus Larsen i Grønderup, Trolleborg Sogn, avlede 1833 100 Tdr. Spiskartofler. Pastor Becker i Vesterhæsinge dyrker omtrent 2½ Td. Land med Kartofler. Hr. Rasmus Hansen paa Beyerholm, har i Forhold til sin Gaards Areal, en ikke ubetydelig Kartoffelavl. Ligeledes dyrker Grev Schaffalitzky paa Brobygaard endeel Kartofler. Pastor Selmer i Herresteð frembringer aarlig 100 til 150 Tdr. Kartofler. Et Par Bønder i samme Sogn ligeledes 80 til 100 Tdr. Paa Frederikshøi i Frørup Sogn dyrkes endeel Kartofler. Hr. Proprietair Fenger paa Maegaard frembringer aarlig imellem 5 à 600 Tdr. fine Kartofler*). Men hermed er da

*) Fornemmeligen af de saakaldte Krøllekartofler, en Art lange Kartofler med rødligt Skjær og mange Øine. Hr. Fenger dyrker ogsaa en Sort velsmagende, runde, gule, men temmelig sildige Kartofler. Disse

nok ogsaa Rækken af de Kartoffeldyrkende Landmænd i den fynske Deel af Amtet sluttet, thi saare sjeldent seer man uden for de anførte Steder et Stykke Land af nogen Betydenhed med Kartofler; og hos de Fleste er denne Avl indskrænket til 1 à 2 Skpr. Land i Have eller Tofte. Ja Kartoffelavlen har endog meget aftaget i de senere Aar. Saaledes hos Hr. Ridder Berg, som engang lagde stærk an paa Dyrkningen af Kartofler, og nu reent har afslagt denne Avl. Pastor Selmer, som før havde en fire Gange større Kartoffelavl. Paa Frederikshøi, hvor denne Avl ligeledes meget er indskrænket. Lammehauge, hvor, i salig Overkrigscommissair Tommerups Tid, Vexelbrug med Staldfodring og Brakfrugtavl var indført, men hvor fortiden af den nærværende Eier, Hr Proprietair Lund, Kobbelbrug med Brak igjen er indført. Sundsgaarden, hvor salig Grev Holck Vinterfeldt til Fjellebro, ved Siden af grundige Forbedringer med Brak, Mergling, Jordblanding, Udgroftning o. s. v., drev Kartoffelavl paa $\frac{1}{16}$ af Arealet, men som fortiden drives efter en Avlskarls bedste Skjønnende. Og saaledes er det gaaet flere Steder.

Paa Thorseng belægges ved Hovedgaarden circa 35 Tdr. Land med Kartofler. Men der var en Tid, da man der havde 80 Tdr. Land med Rodvæxter af alle Slags. De 3 Præster paa Landet dyrke hver 1 à 2 Tdr. Land med Kartofler. Det samme har for været Tilfældet med mangfoldige Gaardmænd*). Men efter Hr. Skolelærer Lorentzen, er Kartoffelavlen nu afslagt hos de fleste Gaardmænd paa Thorseng. Paa Smaaoerne er Kartoffelavlen høist ubetydelig. Pastor Bondo paa Auernak er den eneste, som dyrker Kartofler i nogen Mængde.

Kun paa Langeland kan man sige at Kartoffelavlen blomstrer. Een eller to Tønder Land med Kartofler ansees der som en Fornødenhed ved en Bondegaard, og Mangfoldige uden for Bondestanden drive denne Avl til en endnu større Udstrækning, ja selv i Rudkjøbing

---

to Sorter ere meget frugtbare. I Haven lægges af de tidlige Kongekartofler. De modnes i August, men ere lidet frugtbare.

*) I de 8 Aar fra 1820 til 1827 har, ifølge Pastor Ridder Møller, alene i Bjerreby Sogn været lagt 5000 Tdr. Kartofler, hvoraf igjen er avlet 28000 Tdr.

er Kartoffelavlen meget betydelig. Pastor Østrup i Longelse er ellers nok den, som paa Langeland har drevet det videst i saa Henseende.

Aarsagen til den Tilbagegang ved Kartoffelavlen, vi her have nævnt, kan hvad angaaer den Deel af Amtet, som ligger i Fyen, ikke søges i Vanskeligheden at faae Kartoflerne optagne, thi for den 9de Skjeppe kan man faae saa mange Optagere, man lyster. Hr. Fenger paa Maegaard giver den 9de Skjæppe af de runde Kartofler og hver 10de Skjeppe af Krollekartoflerne. Efterfankningen ved Jordens Ploining og Harvning betaler han med den 5te Skjeppe. Om Opgravningen er der en saadan Rift, at ikke de halve Prænumerantere kunne afbenyttes. Paa Frederikshøi i Frørup Sogn er der altid flere Optagere anmeldt end der kan antages. Mange Fattige, siger Hr. Skolelærer Bindesboll, vilde vist ønske at der var 10 Gange saa mange Kartofler at optage. Paa Thorseng og Langeland falder det lidt vanskeligere at faae Kartoflerne optagne, og Hr. Pastor Møller paa Thorseng siger, at han af denne Grund har maattet indskrænke sin Kartoffelavl. Paa Thorseng giver man den 7de eller 8de Skjeppe, paa Langeland den 10de, 9de og 8de. Et Aar, da Kartoflerne vare mange og Kornet overflødigt, forlangtes den 5te Skjeppe. Pastor Plesner fortæller hvorlunde han da maatte grave de nødvendige op ved egne Folk, og derpaa sende sine Køer og Faar ud paa Kartoffelmarken. Den billigste Maade at faae sine Kartofler op, siger Hr. Plesner, er at indbyde fattige Børn til at sanke efter Ploven. Man giver dem et Maaltid Mad om Dagen og 3 Sk. pr. Td. at sanke, og savner ikke villige Arbeidere. Men denne Optagelsesmaade lader sig ikke godt forene med Skolevæsenets Tarv, hvorfor den af Hr. Pastoren er forladt.

Mere end Vanskeligheden at finde Optagere, have udentvivl de vaade Aar $18\frac{29}{30}$ virket. Men den sande Grund hvorfor Kartoffelavlen i Fyen og paa Thorseng gjør saa lidt Fremgang eller endog gaaer tilbage, er udentvivl den, at Kartoflerne forekomme den fynske og thorsengske Landmand for lidt indbringende i pecuniair Henseende. Saaledes som paa Maegaard at sende sine Kartofler til Torvs*),

*) Fra Maegaard gaaer ugentlig een eller to Gange en Baad med Kartofler til Svendborg.

have de færreste Leilighed til. Pastor Selmer bemærker i saa Henseende: Sælge Kartofler i Partier, kan man hverken i Odense eller Nyborg, hvortil Transporten desuden vilde blive for besværlig; og hverken hjemme eller til Torvs kan man udhøkre dem til nogen Priis. Min Nabo, Pastor Aagaard i Kullerup, falbød engang offentlig sine Kartofler for 2 Mk. 8 Sk. pr. Td., men uden at finde Kjøbere. I dette Foraar (1832) falbød jeg de bedste Sættekartofler for 1 Rbd. Td., men solgte hartad ikke en eneste Tønde. Borger og Bonde avler selv de fornødne, og Smaafolk tjene deres, ved at optage Kartofler for Andre.

Men, siger Pastor Plesner, Kartoflerne skulle ikke være Gjenstand for Handel. Kartoflernes Natur anviser dem deres Plads i vort Jordsbrugs Dyrkning, til eget Brug. Opfodrede paa Stedet, komme de Kreaturerne til Nytte og gaae over til Gjødningsmassen, medens Korn og Rapsæd i saa Henseende for en stor Deel ere tabte. Ingen vil nægte at Dyrkningen af Kartofler, i saadan Hensigt, maa virke velgjørende i et Jordbrug. Spørgsmaalet er kun, hvorledes Nytten deraf forholder sig til Uleiligheden, og om ikke det samme paa en simplere Maade staaer til at opnaae ad andre Veie. Vi ville opholde os lidt ved de Erfaringer, man i første Henseende har gjort i Svendborg Amt.

Pastor Selmer anfører herom: At opfodre Kartoflerne en masse til Koerne, har aldrig givet mig noget netto provenu, men kun rigelig Melk og Smør i Huset. Som Fodermiddel maae Kartoflerne bruges med Vaersomhed, thi ellers gaaer Koen reent fra Halmen, som flere Steder har været Tilfældet. Som Fedemiddel til Koer, ere de ypperlige. Jeg feder hvert Aar min Slagteko med dem, fra den bindes ind til Juul, men den fortærer 16 til 20 Tdr. Kartofler*). Til Svin bruger jeg dem som Føde- ikke Fedemiddel, thi dertil ere de ikke nærende nok**).

---

*) Skal en Ko bringes til høieste Grad af Fedme, medgaaer ofte det dobbelte Quantum. Forf.

**) I Forening med gruttet Korn vise kogte Kartofler sig meget fordeelagtige ved Svinefedning, om ikke ved andet, saa ved at afkjøle det ved Nydelsen af Kjærne ophidsede Blod. Forf.

Naar jeg, siger Hr. Fenger, om Efteraaret tager en udmalket fynsk Ko af Middelstørrelse ind til Fodring, og giver den i 8 Uger daglig 2 Skpr. skaarne Kartofler*), blandede med Hakkelse af Rughalm, to smaa Givter Hø og et Par Givter Halm, giver den ved Slagtning omtrent 20 Lpd. Kjød og $2\frac{1}{2}$ til 3 Lpd. Talg, hvilken Vægt og Fedme en saadan Ko hos mig aldrig har kunnet naae, naar jeg i 3 Maaneder gav den saameget Hø den vilde æde**).

Mine Kartofler, bemærker Pastor Knap, skaffe mig adskillige negative Fordele. Med at sælge Kartofler afgiver jeg mig ikke, men ved dem holdes mit Qvæg i en fortrinlig Stand. I Fortiden fik mine Faar (de ere uddøde) daglig en lille Portion Kartofler. Mine Svin fødes ved dem. En betydelig Mængde Fjærkræ er i denne Vinter ikke alene fodret, men fedet med dem. Og om Foraaret kan jeg ialmindelighed hjælpe paa en Deel Fattige, ved at give dem Kartofler til Spise og til Lægning. At Kartoflerne bidrage meget til at erstatte Høet, især med Hensyn til Koernes Velstand, er vist. De forøge Produktionen af Melk, men Melken er tyndere efter Kartofler end efter Hø.

To Gange har jeg, bemærker Pastor Krarup paa Thorseng, da Kreaturerne kom ind om Efteraaret, givet dem blot Straa og Kartofler, for til Vintertiden at spare Høet, som begge Aar var slaaet Feil. For tillige om muligt at erfare Nytten af Kartoflerne med Hensyn til Melken, lod jeg denne i 10 Dage maale, og i denne Tid blot give Straa. Begyndte derpaa med Kartoflerne, en Skjeppe til hver Ko. Hermed vedblev jeg i 3 til 4 Uger, og fandt at Koerne af en Skp. Kartofler kuns gave een Kande Melk mere end før. De fik nu et Tillæg af Hø, ikke fordi jeg var misfornøiet med denne ene Kande Melk af en Skp. Kartofler, men fordi Fruentimmerne først begyndte at klage over den tynde Melk, derpaa over den lange Fløde, og endelig over det sprøde Smør, Beskyldninger, som nok ikke vare saa ganske uden Grund, især hvad den sidste angaaer, da Smørret virkelig ikke vilde hænge fast ved en Kniv, men trillede af. En Mand, hvem jeg fortalte Udfaldet af dette Forsøg,

*) Venteligen Krollekartofler.

**) Spørgsmaal hvad Hø?

paastod, at have havt to Kander Melk efter 1 Skp. Kartofler. Hans Forsøg var anstillet ligesom mit, kun med den Forskjel, at baade før Fodringen med Kartofler begyndte og medens denne vedvarede, havde Koerne tillige med Straa faaet Hø. Om denne Tilgivt af Hø kan gjøre Kartoflerne mere melkproducerende, vil jeg overlade Andre at forsøge. — Forf., som under sit Ophold paa Valdemar Slot 180$\frac{5}{6}$ har anstillet flere Forsøg med Opfodringen af Brakfrugter (see Oluffens Annaler for 1807), har med Koer, som havde malket hele Sommeren, ikke kunnet bringe det høiere end een Kande Melk af 1 Skp. Kartofler, selv naar Hø gaves til. Med nybaarne Koer derimod, udbragtes 2 Kander. Men, i hvordan det end forholder sig hermed, Melken vil altid blive tynd, altsaa kun være skikket til Huusbrug; og lidt efter lidt ville Koerne dog blive sene, efter som Kælvningstiden nærmer sig, saa at netto provenuet vist nok ikke vil blive stort.

Kartoflernes Værdi som Fodringsmiddel, i Sammenligning med Hø, kan jeg, bemærker Consistorialraad Lund, ikke bedømme. Kun saa meget har jeg erfaret, at 1 til 1$\frac{1}{2}$ Skp. daglig, er det mindste, som maa gives en Ko, naar Melkqvantiteten noget mærkeligen skal forøges. Melken bliver god, men ikke meget fed, og det af Fløden kjærnede Smør bliver, som man her kalder det, tørt eller knollet, og vil ikke letteligen lade sig smøre. Kan man daglig give en god Givt Hø til en Skp. Kartofler, da bliver Smørret af langt bedre Qvalitet.

Jeg har, siger Hr. Proprietair Langkilde, ikke anstillet Sammenligning imellem Hø og Kartofler til Fodring, og tør derfor ikke bestemme, om 1 Skp. Kartofler er ligesaa god som 1 Lpd. Hø. Men saameget er vist, at Melken efter Kartofler er meget tyndere end efter Hø.

Hvad Kartoflerne som Qvægfoder betragtet angaaer, da er jeg, siger Proprietair Mourier, ikke enig med mig selv om deres Dyrkning virkelig er saa fordeelagtig som det synes. Man vinder vist nok et høist volumineust Produkt, der med nogen Gjødsel tager tiltakke med lette Jorder, men de $\frac{8}{9}$ ere Vand, hvis Phlegma unægtelig yttrer sig saavel i den deraf producerede Melk, som i den faldne

Gjødske *). Holsteneren vil ikke erkjende Kartöflernes Fortrinlighed, men foretrækker, maaskee med Grund, i alle Henseender Kornet**).

Kartofler har jeg, siger Hr. Hastrup, ikke dyrket i det Store siden 1812, 13, 14 og 15. Nu dyrker jeg dem kun i det meget Smaa, alene til Huusholdningen. I de omtalte Aar havde de nogen Pengeværd. Dog brugte jeg dem ogsaa til al Slags Qvæg. Men naar man begynder at vænne Kreaturerne til Kartofler, maa man vedblive at fodre dermed til de komme paa Græs, ellers blive de kræsne og sætte meget af om Foraaret***). Jorden, som hæfter ved Kartoflerne, er vist ikke heller gavnlig for Qvæget****). Al den Nytte, jeg har fundet ved Opfodringen af Kartofler til Køer, er at disse malke mere vandagtig Melk. Vil man fede dermed, udfordres en stor Mængde deraf. Kjødet bliver løst†), og Talgen saa fedtet at den neppe er brugelig††). Jeg troer at gavne mit Qvæg mere med Vikkehavre, hvoraf jeg paa 10 Tdr. Land kan avle 50 til 60 Læs og derover. Et lille Maal deraf daglig, giver den bedste Vintermelk, jeg kjender; og vil man hjælpe paa Huld og Værk, synes mig Vikkehavren gjør mere Nytte end Kartoflerne†††).

Alt dette viser os, at naar man troer ved Kartoffelavlen at vinde Guld og grønne Skove, løber man efter et Phantom. At

---

*) Gjødsken efter Kartofler er vist nok mere flydende end efter Halm. Men det samme er Tilfældet efter Hø, Korn eller Græs, og overhovedet jo bedre Kreaturerne holdes; thi jo bedre Pleie, des mere Sliim i Gjødningen. Forf.

**) Hvor lidet nærende Kartofler ofte kunne være, havde Forf. endnu nylig et frappant Bevis paa, i det 1 Td. Kartofler ikke gav mere end 13 Pd. Stivelse. Det høieste, Forf. har faaet, har været 18 Pd. Andre ville have havt 24 Pd.

***) Men har man ikke Kartofler nok, kan man jo bie at fodre dermed til Køerne have kælvet om Foraaret.

****) Forf., som har fodret meget med Kartofler, har aldrig mærket at dette har skadet.

†) Kjødet er upaaklageligt, skjøndt vist ikke saa godt som efter gruttet Korn eller Græs.

††) Naar man blander Faaretalg dermed, bliver den nok brugelig.

†††) I sidste Henseende kan Kortoflernes Nytte neppe benægtes, især trives ½ Aars- eller Aarskalve ganske fortrinligen efter Kartofler. 1 Fdkr. om Dagen pr. Stk. er mere end tilstrækkeligt.

Kartoflerne bedst skikke sig til Fedning, lyser af Foranstaaende. Men opfodrede til Malkekoer, vil Fordelen ialmindelighed indskrænke sig til den federe Gjødning, man samler, og Virkningen af at bringe sine Koer i en kraftfuld, malkende Stand paa Græs, Fordele, som vist nok ere af Vigtighed, men ligesaa godt og lettere opnaaes ved en tilstrækkelig Høavl, eller, hvor denne mangler, ved Opfodring af nogen Sæd. Troværdige Landmænd i Jylland have forsikret Forf. at ifølge en fleeraarig Erfaring kunne de ikke sætte 1 Td. Kartofler i mælkende Kraft høiere end 1 Skp., ja i visse Tilfælde endog ikke over ½ Skp. Byg. Antage vi nu, at der, hvor 1 Td. Kartofler voxer, kan frembringes ½ til 1 Skp. Byg; saa sees ikke at Kartoffelavlen, selv hvor den lykkes bedst, synderligen forøger Produktionen, i det mindste ikke hvor der ligefuldt maa brakkes. Og naar en langelandsk Bonde dyrker 1 eller 2 Tdr. Land med Kartofler, har han vist gjort alt hvad man under nærværende Omstændigheder med Billighed kan fordre af ham. Forf. siger under nærværende Omstændigheder, thi paa Jorder, som ere bragte i en saadan Kulturstand, eller af Naturen ere saaledes beskafne, at Brakning ikke bliver en absolut Nødvendighed, maa vel Kartoffelavlen, i det den for endeel erstatter Brakning og tillige giver et Produkt, forøge Produktionen, men om der bliver nogen Fordeel derved, vil beroe paa Produkternes Priis. Og i al Fald vil denne Forøgelse af Produktionen ikke bestaae i hele Qvantummet af de frembragte Kartofler, thi man bilde sig ikke ind, efter Kartofler at kunne tage ligesaa mange Halme som efter reen Brak, eller at frembringe ligesaa givtrige Afgrøder af Vintersæd, selv om denne ikke følger umiddelbar paa Kartoflerne. Derimod er det neppe rigtigt at Kartoflerne, fordi de saa meget formindske Kornets Brug, skulde, som Nogle mene, skade Landmanden og nedtrykke Kornets Priis. Dyrkede man ikke Kartofler, vilde saameget mere Korn blive saaet, og dette altsaa omtrent komme ud paa et. Ved at dyrke forskjellige Vœrter, er Landmanden mindre udsat for total Misvœrt, og paa lette Jorder ere vist nok Kartofler af alle Foderplanter den, man meest kan lide paa.

Betræffende det saa omtvistede Spørgsmaal, om Kartoflerne tœre af Jordens Kraft, har Forf. ladet sig det vœre magtpaaliggende

at samle al den Underretning, han har kunnet faae. Følgende ere de vigtigste af de Svar, han i denne Anledning har modtaget.

Fra Consistorialraad Lund paa Thorseng. Da Kartoflerne kun komme igien paa samme Ager hvert 18de Aar, har jeg aldeles ikke kunnet bemærke at de afkræfte Jorden.

Fra Pastor Ridder Møller sammesteds. Vel syntes det mig især i Aarene 1818, 19 og 20, at Bygget som sidste Sæd i Omgangen efter Kartoflerne var meget svagt, nemlig kuns 5 à 6 Fold, saa at jeg endog tænkte paa istedet derfor at sætte Havre. Men i det jeg nu sammenligner alle Byggrøder fra 1814 til 1830, finder jeg største Grund til den Formodning, at det svage Byg efter Kartoflerne i nogle Aar allermeest er foraarsaget af Sommerens tørre Veirlig, der paa den ved Kartoflerne saa løse Jord har skadet meest. Dette bestyrkes ved at i Aarene 1827, 28, 29 og 30 ere Foldene af Byg stegne til 8, 9 ja 10, hvilket er ligesaamange, ja tildeels flere end de vare i den første Rotation.

Fra Pastor Krarup ligeledes paa Thorseng. Naar der gjødes til Kartofler, har jeg ikke bemærket at disse, dyrkede hvert 6te Aar, udtære Jorden. Vedbliver man derimod paa samme Plads i en Række af Aar uden Gjødning at dyrke Kartofler, groer der tilsidst ingen, en Erfaring, jeg selv har gjort for mange Aar siden; (lette Jorder).

Fra Forvalter Thygesen paa Valdemar Slot. Naar der gjødes til Kartofler, svække disse aldeles ikke Jorden, hvilket det følgende Byg og Klover noksom bevise.

Fra trende Bønder paa Thorseng. Lars Rasmussen Bødker, som har lette Jorder, antager at Kartoflerne udtære Jorden mere end Vikker. Hans Søn Hans Larsen Bødker, som har stærke, fede Jorder, finder ikke at Kartoflerne udtære Jorden mere end Vikker. Christen Christensen har nedlagt sin betydelige Kartoffelavl, fordi efter hans Mening Kartoflerne udtære hans lette Jorder mere end Korn.

Fra Proprietair Cossel paa Faareveile. Jeg holder Kartoflerne for meget udtærende, og vilde aldrig dyrke dem til Salg. Opfodres imidlertid Kartoflerne, kunne de ikke skade; (lette Jorder).

Fra Proprietair Andersen paa Sjvertorp. Kartoflerne anseer jeg for udtærende, og gjøder derfor efter Kartoflerne til den følgende Sæd. (Mere lette end stærke Jorder.)

Fra Pastor Selmer i Herrested. At Kartoflerne medtage Jorden noget, kan ikke nægtes; (lette Jorder).

Fra Pastor Ridder Knap i Haagerup. At Kartoflerne tage visse nærende Dele af Jorden, følger vel af sig selv, men i det jeg enten gjøder til Kartoflerne, hvis jeg kan det, eller til den paafølgende Bygsæd, kan jeg ikke spore at de udtære Jorden; (lette Jorder).

Fra Proprietair Fenger paa Maegaard. Kartoflerne ere tilvisse udtærende for Jorden, vistnok ligesaa meget som en Halm Rug*).

Fra Pastor Plesner paa Langeland. Min Erfaring om Kartoflerne er i Faveur af denne Rods Dyrkning, dog under Betingelse af at Produktet for størstedelen opfodres paa Stedet, og altsaa gaaer over til Gjødningsmassen. Her gives enkelte Landmænd, som regne Kartoflerne til de meget tærende Vægter, og paastaae, at om man vil tage to ligegode Naboagre og bruge den ene 3 Aar i Rad til Korn af samme Slags, og den anden i samme Tid til Kartofler, da skal den sidste findes langt mere svækket og udpiint end den første. Hverken har jeg anstillet eller agter at gjøre dette utilstrækkelige Experiment, da jeg har tilstrækkelige Erfaringer om Kartoflernes Gavnlighed; (see 5te Kapitel). Dog vil jeg aldrig tilraade at ansee det Aar, Kartofler dyrkes, som et Hvileaar, thi da tager man feil!

Fra Pastor Østrup paa Langeland. Kartoflerne udtære Jorden meget, sige Nogle, Andre sige nei! Og begge Parter have Ret, thi det kommer an paa hvorledes Kartoflerne voxe. Det forholder sig med dem ligesom med Ærter. En frodig sluttet Kartoffelvæxt, der fuldkommen dækker Jorden, gjengiver den ved sin Skygge

*) Det samme har Dannebrogsmand Knudstrup i Jylland bekræftet for Forf. Hans Jorder ere mere lette end stærke. Derimod har Eieren af en stor Gaard i det frugtbare Hads-Herred ikke fundet Kartoflerne udtærende.

ligesaa mange frugtbare Stoffe som Kartoflerne berøve den. Oz disse, som indeholde henved 80 Dele Vand, trække ligesaa megen Næring af Luften gjennem de tykke saftige Stængler og de store kraftfulde Blade som af Jorden. Med de melancholske, topfattige Kartofler finder det Modsatte i alle Dele Sted. De trække Alt af Jorden, intet af Luften, og saadanne usle Kartofler ere, ligesom mislykkede Ærter, til stor Skade for Landmanden. Derfor mener jeg at der altid bør gjødes til Kartoflerne, med mindre Jorden er kaad som paa Amager.

Fra Rector Dr. Biørn i Nyborg. Jeg troer ikke at Kartoflerne, ligesaalidt som alt hvad der ikke bærer modent Frø, udtære Jorden. Man seer jo baade Rug og Byg lykkes godt derefter.

Fra Proprietair Langkilde paa Juulskov. Jeg bruger Kartoffelsæd i Brakmarken, og har derefter altid avlet meget god Vintersæd, men jeg har dog fundet, at de efterfølgende Halme paa Kartoffeljorden, ikke svare til de øvrige i samme Mark; og at Kartofler maae tære Jorden, er høist rimeligt, da de ere saa meelrige, og ingen anden Vært giver et saa stort Meelprodukt paa lige Areal.

Af Foranførte sees, at om end Nogle ikke holde Kartoflerne for udsugende, de Fleste dog ere enige i, at denne Rodvært drager en Deel Næring af Jorden, men at det dog fornemmeligen er paa lette, ialmindelighed altsaa mindre kraftfulde Jorder, at man vil have bemærket nogen betydelig udsugende Kraft ved Kartoflerne. Paa de mere frugtbare Jorder har Afgangen af nærende Stoffe ikke været saa kjendelig, eller er maaskee overseet, netop paa Grund af disses større Forraad *). Thi at de stærkvoxende Kartofler, og overhoved de bredbladede Værter, skulde suge ligesaa megen Næring af Luften som af Jorden, eller ved deres Skygge gjengive Jorden ligesaamange frugtbare Stoffe som de berove den, er meget usandsynligt. Hvorfor komme de da bedst frem i velgjødet Jord, og i saadanne Aar, som ere Vegetationen gunstige? At de følgende Afgrøder blive desbedre, jo frodigere disse Værter have staaet, beviser intet, men lader sig meget vel forklare af den ved Skyggen bevirkede Gjæring

*) Kartoffeldyrkningen kan maaskee ogsaa, hvor Jorden forhen har manglet tilstrækkelig Bearbeidning, have sat slumrende Kræfter i Virksomhed.

i Jorden, hvorved Næringsstoffene end bedre opløses, og sættes i Activitet. Efter topfattige Kartofler har Forf. avlet ligesaa god Rug som efter stortoppede Kartofler, ligesom han ogsaa har havt maadelig Rug efter begge Dele. Jordens mere eller mindre Beqvemhed for Rugen, ligesom Mogforraadet, have her gjort Udslaget. Noget Lignende er ogsaa erfaret med andre Vexter. Paafaldende er det saaledes, hvormegen Indflydelse det har paa de følgende Grøder, naar Kloveren slaaes af istedet for at græsses af. Paa Strynøe har det viist sig, at efter den afslaaede Klover voxer langt ringere Byg end efter den aftoirede. Proprietair Hastrup, som kun slaaer en halv Klovermark, bemærker, at denne halve Mark aldrig græsser saa godt som den, der ikke har været slaaet, men umiddelbar afbenyttet til Græsning. At antage at Luften har bevirket denne Forskjel, vilde være en saare vag Forudsætning. Snarere maa man vel give Dem Medhold, som paastaae, at en Kloverafgrøde, som føres fra Marken, tærer af Jordens Kraft, en Paastand, man undertiden hører gamle Bønder fremføre. Ligesaalidt er der Sandsynlighed for at den Sæd som bærer Frø udtærer Jorden synderligt mere end den der høstes grøn. Consistorialraad Lund har meer end een Gang havt ligesaa god en Afgrøde efter vellykkede Vikker, der bleve modne, som efter tidlig afslaaet Vikkehavre. Afdøde Dannebrogsmand Lars Bødker og dennes Søn Gaardmand Rasmus Bødker, begge fra Thorseng, have avlet ligesaa godt Korn efter modne Vikker som efter grønafslaaede. Salig Schroll dølte, som han anfører, Mening med Mange, at den efterfølgende Sæd lykkes ligesaa godt efter gode, stærke Vikker, man lader modnes, som efter Vikker, man slaaer grønne af. Forf. har flere Gange ladet Vikker modnes ved Siden af andre Vikker eller af Vikkehavre, som bleve slaaede grønne af, men ingen kjendelig Forskjel bemærket paa det efterfølgende Byg eller derefter følgende Rug. Ikke heller har han nogensinde bemærket at den Klover, eller Raigræsset, som bliver staaende til Frø, giver mindre Græs i de paafølgende Aar, end hvor samme bliver slaaet til Hø; tvertimod har det affaldne Frø givet en saa meget tættere Græsbund.

Det kan derfor nok med temmelig Vished antages, at alle Vexter udsuge Jorden i Forhold til de frodigere eller svagere Afgrøder, de give, og at altsaa en Kartoffelafgrøde, der som Fødringsmiddel kan

sættes ved Siden af en Byg- eller Rugafgrøde, maa udtære Jorden ligesaa meget som disse. Hermed vil Forf. ingenlunde have sagt, at Luften, Vandet, ja selv de uorganiske Stoffe i Jordbunden ingen chemisk Indvirkning have paa Vegetationsprocessen. Tvertimod er det alene ved at antage disse Potenser som medvirkende, at man kan forklare sig, hvorledes det gaaer til at Jordbunden, uagtet saa meget af det Producerede føres bort, ikke aldeles taber sin Frugtbarhed. Var dette ikke Tilfældet, maatte vore Bønderjorder, der i saamange Sekler ere vedblevne at yde $\frac{1}{10}$ af deres Afgrøder til aldeles Tab for dem selv, for længe siden være blevne opgivne som uskikkede til videre Dyrkning. Men den ringe Kraft, disse Jorder ialmindelighed befinde sig i, viser ogsaa, at naar en $\frac{1}{10}$, $\frac{1}{9}$, $\frac{1}{8}$ ja $\frac{1}{7}$ af Kartoffelafgrøderne bortgives i Optagerløn, kan Kartoffelavlen ikke ansees at formere Jordens Frugtbarhed; ja at naar Kartoflerne sælges, de fuldkommen maae sættes ved Siden af de meest udtærende Handelsvæxter.

Til nærmere Eftertanke for de Hrr. Landmænd fremsætte vi her endnu følgende Bemærkninger om Jordens Gjødskning til Kartofler.

Her, siger Pastor Plesner paa Langeland, gjødes undertiden til Kartofler, og de give da i velbehandlet Jord en meget rig Afgrøde. Jeg gjøder ikke altid til dem og, naar det skeer, kun tarvelig. Deels fordi jeg har Gjødningen nødig andetsteds, eftersom her ikke gives Eng til Gaarden, og Straa og Græs ikke opnaae den Længde her, paa disse for Vinden saa meget udsatte Egne, som hvor Væxterne have mere Læ; deels fordi jeg har den sikkre Erfaring, at Kartoflerne tabe meget i Qvalitet af hvad de vinde i Qvantitet ved Gjødskning. Kan man derfor lægge sine Kartofler i kraftfuld, velbehandlet Jord, uden umiddelbar at gjøde, da faaer man et bedre, om end noget mindre Produkt. Derom er Almuen her saa overbeviist, at selv Indsidderne ikke ansee gjødede Kartofler for Folkeføde, og derfor begjære flere Procent for Opgravningen, end for de ugjødede.

Om samme Gjenstand yttrer Hr. Pastor Østrup: At ugjødede Kartofler ere mere velsmagende og indeholde mere Meel end gjødede, er meget sandt; ligeledes at de ved stærk Gjødskning ligesom fremdrevne Kartofler ikke give nær saa megen Brændeviin som ugjødede, en Ting, Hr. Proprietair Andersen til Sovertorp har erfaret. Han

kjøbte af mig i Aaret 1829 100 Tdr. Kartofler til Brænderiet i Tranekjær, som han havde i Forpagtning, men fik over 2 Kander mindre pr. Td. af mine end af andre Kartofler. Derfor ville Brændeviinsbrænderne i Rudkjøbing ikke heller kjøbe mine til Brænding, men til Læggekartofler tage de dem gjerne. Ligeledes ere mine Koer og Heste slet ikke kræsne, og have endnu aldrig vraget selv rødplettede og indvendig hule Kartofler.

Den store Fordeel, Nogle formene at finde i den tidlige Anvendelse af Gjødsken til Kartofler, turde derfor nok ikke være Andet end en Illusion. At opsætte Gjødningens Anvendelse til næste Aars Grøde, sige de, er det samme, som at lade Pengene ligge paa Kistebunden uden at bære Renter! Men Gjødningen er ingen Kapital, som vedbliver at give aarlige Renter. Den er høist at at sammenligne med en Kapital à fond perdu. Og naar samme i første Aar ikke frembringer andet end Gielhed, sees ikke hvad der kan være tabt ved at opsætte dens Anvendelse et Aar. I al Fald vil det kun være et Aars Udsættelse een Gang for alle, som vil blive denne Fremgangsmaade at skrive til Last.

Hør, Hamp.

Høravlen er meget udbredt i Svendborg Amt, og ialmindelighed søger Landmanden selv at producere hvad han af Hør behøver til sin Huusholdning, ja nogle drive endog en betydelig Høravl. Kun paa Smaaøerne vil det endnu ikke ret frem med denne Sag. Bondens sædvanlige Udsæd af Hør er 2 til 3 Skpr. Nogle saae endog 4 Skpr., men Andre igjen kun 1 Skp., sidste især paa Smaaøerne. Andre Landmænd med større Gaarde saae 4 Skpr. til 1 Td. De Landmænd, som drive den betydeligste Høravl, ere: Forpagter Hansen paa Nedergaard, som aarlig tilsaaer 4 à 5 Tdr. Land med Hør. Hans Excellence Grev Moltke til Glorup, som holder 4 Hørsvingere. Grev Schaffalitzky til Brobygaard, som aarlig saaer 12 Skpr. Hørfrø. Nogle Bønder, som længere nede ville blive nævnte, o. s. v. Men især er det paa Gaarden Lykkensæde ved Trolleborg at Høravlen drives eller for nogle faa Aar siden endnu dreves i det Store, da her aarlig blev besaaet af Gaardens Marker 10 Tdr. Land med Hørfrø, og desuden af Trolleborg Hovedgaardsmarker

20 Tdr. Land, som til dette Diemed aarlig leiedes imod en Afgivt af 3 Lpd. Hør eller Værdien deraf pr. Td. Land.

Paa Gaarden Lykkensæde er nemlig af Regjeringen siden 1793 oprettet et Institut for Høravlen, som næsten i 40 Aar har været bestyret af nu afdøde Dannebrogsmand Schroll. Anledningen til dette Institut er følgende: Efter at salig Schroll i 9 Aar havde opholdt sig, som simpel Arbeider ved Høravlen, i Tydskland, Holland og Flandren, og derpaa i nogen Tid bereist Skotland for at undersøge de der brugelige Brage- og Skjættemoller, ansøgte Hr. Schroll ved sin Hjemkomst det daværende Kongl. Commerce-Collegium om et lidet Forskud til at aflægge en Prove med den hollandske eller flanderske Maade at behandle Hørren. Salig Grev Schimmelmann tog sig især af den Ansøgende, og bevirkede at det Begjærte blev Hr. Schroll tilstaaet. Proven fandt Sted i Aaret 1791 paa Brahetrolleborg, under afdøde Grev Ludvig Reventlov's Opsyn. Udfaldet, som viste, at Høravlen her i Landet ikke alene kan drives til samme Fuldkommenhed som i Udlandet, men ogsaa være fordeelagtig, blev af Commerce-Collegiet forestillet Hans Majestæt, som allernaadigst bevilligede et rentefrit Laan af 6000 Rdl. D. Ct. til Indkjøbet af en Gaard, og Oprettelsen af et Institut, hvor Underviisning skulde gives i Hollændernes eller Flamlændernes Methode at behandle Hørren, ligesom i den engelske fabrikmæssige Heglemaade*). Ifølge Grev L. Reventlovs Forslag og Foranstaltning, bleve tvende Arvefæstegaarde i Høirup, Hillerslev Sogn, kjøbte til foranførte Diemed, og kaldte Lykkensæde. Hr. Schroll har havt Tilladelse til selv at vælge Lærlingene. Læretiden har været ansat til 4 à 5 Aar, dog med en aarlig Løn, som Commerce-Collegiet har bestridt, og er der om Aftenen givet Underviisning i Skrivning m. m. De Lærlinge, som have forladt Institutet mod Beviis for Duelighed og god Opførsel, have, ifølge allerhøieste Resolution af 5te Marts 1800, faaet 100 Rdl. skjænkede til Anskaffelsen af Redskaber og Sædefro. Desuden er der givet dem Haab om en aarlig Gratification af 20 til

*) Paa Commerce-Collegiets Foranstaltning blev kort efter af salig Assessor Rafn udgivet en saare fortrinlig Anviisning til at behandle Hørren efter Schrolls Methode.

30 Rdl., saafremt de dyrke i det mindste 1 Td. Land med Hør efter Institutets Methode. Endelig have de udlærte Lærlinge, ifølge Kongl. Resolution af 21 August 1816, været fritagne for Udskrivning til Krigstjenesten, saalænge Udskrivningen til den staaende Hær kan bestrides med 22-aarige Reserver, og Lærlingene bevise for Sessionen at de fortsætte Horavlen efter den meddeelte Underviisning, i det mindste paa 1 Td. Land. I Aaret 1832 befandtes 14 Elever paa Institutet, og var der dengang ialt dimitteret 95 Lærlinge, som have været fra alle Rigets Provindser.

Spørges hvad Gavn Institutet har havt for den Provinds, samme er beliggende i, (thi om andre Dele af Riget kan her ikke være Tale) da er det vitterligt, at Bonden roder sin Hør bedre, tørrer den mindre, saaer ikke saa tykt, og i det Hele gjør sig mere Umage for at behandle sin Hør godt. Han saaer ogsaa mere, thi der udføres dog nu en Deel Slagfrø, hvilket før ikke var Tilfældet. Den forrige Brage eller Brode er næsten reent forsvundet, og istedet den hollandske indført. Ogsaa bestræber Enhver sig for at saae reent Frø, hvilket er blevet meget lettere siden man efter Institutets Exempel renser Knævlerne. Ligeledes erkjendes Fordelen af at fornye Hørfrøet.

Hvilken Rore Institutet har bevirket, vil bedst skjønnes af Efterfølgende. En Nabo af salig Schroll, Christen Rasmussen, som har en Halvgaard, avler megen Hør til Salg, som han bereder efter Institutets Fremgangsmaade. I Begyndelsen havde han en Karl, som havde været hos en dimitteret Lærling af Schroll. Rasmus Johansen i Synder Broby, en Lærling af Schroll, besaaer aarlig med Hør omtrent 8 à 10 Tdr. Land, som han leier af Bønderne. Han eier kun et Huus med en Eng, hvori Grøfterne til Rødning ere beliggende. Søren Nielsen i Høirup, ogsaa en Lærling af Institutet, saaer 5 à 6 Tdr. Land med Hør, for endeel ligeledes Leiejord. Johan Biornsen paa Bernstorfsminde saaer tilhalvs med Naboerne, saaledes at han lægger Frøet til og Bønderne Jorden. Naar Hørren er rusket, dele de Afgrøden. Tre andre Lærlinge: Christen Fisker i Brændelydinge, Rasmus Rasmussen i Nybølle, og Fredrik Fredriksen i Espe have Gaarde, hvorpaa de avle Hør. Forpagter Hansen paa Nedergaard er ogsaa en Lærling

af Schroll. Af Lærlingenes Lærlinge kan nævnes Rasmus Carlsen ved Gjeldskov, som i nogle Aar har besaaet 4 à 5 Tdr. Land Leiejord. I Hesselager-, Skaarup-, Rynkeby-, Heden-, Oster- og Vesterhæsinge Sogne m. fl. St. findes desuden Hørberedere, som middelbar eller umiddelbar nedstamme fra Institutet og hvoraf flere, ligesom i Holland, gaae omkring og skage eller hegle for Folk, samt see til Røden. Og derved er det egentlig, meente salig Schroll, at Høravlen skal have Fremgang, thi naar der er kraftige og øvede Mandfolkehænder til at gjøre Hørren reen, behøves ikke at fordærve den i Røden eller Tørringen, hvilket, naar Fruentimmerhænder skulle skage den, saa at sige er en Nødvendighed. Enhver Bonde indseer dette fuldtvel, og der feiler kun at Huusmændene forstode at skage, for ogsaa at blive brugte hertil.

Iøvrigt har det viist sig, at den Hør, som frembringes paa Institutet, fuldkommen kan sættes ved Siden af den bedste hollandske. Sædvanlig giver 1 Lpd. reenskaget Hør 10 à 10½ Pd. heglet Hør, fuldkommen fri for Skjæver eller Blaar; og 1832 er betalt 3 Mk. à 3 Mk. 4 Sk. for Pundet af saadan heglet Hør, og 14 à 18 Sk. for 1 Pd. Blaar. Desuden kan udsorteres finere Sorter til endnu høiere Priser, hvilket sjeldnere skeer med den russiske. Al den paa Institutet frembragte Hør afsættes i Omegnen baade paa Landet og i Kjøbstæderne, men intet udføres.

Tabellen 7, meddeelt Forf. af salig Schroll, giver en Udsigt over Productionen, Udgivter og Indtægt ved Høravlen paa Lykkensæde og Trolleborg fra 1794 til 1828, altsaa i 34 Aar. I disse 34 Aar have 730 Td. Land været besaaede med 544 Tdr. Hørfrø, hvorefter igjen er avlet 9320 Lpd. reenskaget Hør, 823 Lpd. Svingleblaar og 1975 Tdr. Hørfrø. Reduceres det Anførte til 1 Td. Land, er der paa samme saaet ikke fuldt 6 Skpr. Frø, og avlet 12$\frac{7}{9}$ Lpd. skjættet Hør, 1$\frac{1}{8}$ Lpd. Svingleblaar og 2 Tdr. 5$\frac{2}{3}$ Skpr. Hørfrø. Det høieste, der er avlet paa 1 Td. Land, har været 31 Lpd. Hør, nemlig 1797, og 6 Tdr. Frø, nemlig 1798. Det mindste 2 Lpd. 10 Pd. Hør, nemlig 1822, og 1 Td. 2$\frac{1}{3}$ Skp. Hørfrø, nemlig 1826. Af Tabellen udgaaer endvidere, at Summen af Udgivterne ikke lidet har overskredet Hørtavens Værdi, og at den rene Fordeel har indskrænket sig til det frembragte Frø; hvoraf igjen ud-

gaaer, at ingen reen Indtægt udkommer af Høravlen, naar man kun driver samme for Tavens Skyld, og ikke lader Hørren bære Fro. Ligeledes viser Tabellen at den rene Fordeel ofte, især i tørre Aar, har været saare ringe, ja at der flere Gange har været Tab ved Høravlen. Anstilles en Sammenligning imellem Totalsummen af Udgivterne og Totalsummen af Indtægterne, vil man finde at første forholder sig til sidste som 100 til 138, og at følgeligen Totalsummen af Udgivterne forholder sig til den rene Indtægt som 100 til 38; eller med andre Ord at Driftskapitalen ved Høravlen forrenter sig med 38 Procent*). Spørges endelig hvor stor reen Indtægt 1 Td. Land, dyrket med Hør, har afkastet, da viser Tabellen at dette beløber sig til 39 Rbd. Men da i Tabellen er optaget de mange Aar, i hvilke Pengerepræsentativerne stode i en høi nominel Værdi, er dette Resultat aldeles uden Værd. Nøies vi derimod med at tage et Gjennemsnit af de sidste 9 Aar paa Tabellen, udkommer 17½ Rbd., hvilket ogsaa bedre stemmer overeens med Værdien af 2½ Td. Hørfrø som Overskud ved Høravlen paa Lykkensfæde og Trolleborg. Herved er dog at bemærke, at Markerne ved Trolleborg Hovedgaard ere magre, at der sidde endnu mange Steen i Jorden, som tilligemed de mange sure Ender optage et betydeligt Rum, og at Jorden efter Fallehavre (Grønlandshavre) ikke kan være bequem til Hør. Ofte har man derfor kun havt ½ Gang flere Knipper Hør ved Trolleborg end paa Lykkensfæde, uagtet det dobbelte Areal besaaes. Sjeldent er ogsaa Hørren saa lang, og aldrig saa taverig. De fleste Gange, der har været Tab ved Høravlen, har det hidrørt fra Trolleborg, og uden saa fortrinlig og omhyggelig en Behandling, som den, Hørren underkastes paa Lykkensfæde, vilde Tabet være blevet endnu betydeligere. Salig Schroll lagde derfor slet ingen Dølgsmaal paa, at han som Privatmand ikke vilde have dyrket mere end de 10 Tdr. Land paa hans egen Gaard med Hør. Imidlertid vil Fordelen ved Høravlen formodentlig være langt større paa bedre Jorder. I de første 7 Aar af Institutets Tilværen er der sandsynligviis anvendt mere Omhu paa Valget af Jorden, da Høravlen endnu ikke var saa betydelig. Gjennemsnitsresultatet af disse 7 Aar afgiver omtrent 30 Rdl.

*) Egentlig noget mere, da Landrenten er indbefattet i Udgivtsposterne.

D. Ct. som Overskud af 1 Td. Land. Vel høre disse 7 Aar til en Periode, hvor Produkterne vare i høi Priis, men omskrives Courantet til Rigsbank, Daler for Daler, turde man maaskee saa temmelig nærme sig Virkeligheden. Vi troe derfor, at Høravlen fortjener vore Landmænds Opmærksomhed. Hør udgjør en af Landets første Fornødenhedsartikler. Vanskeligheden at afsætte andre Produkter tiltager med hver Dag. Hermed altsaa Vanskeligheden at tilveiebringe Balance i Indtægt og Udgivt. Lig al fornuftig Oeconomi, kan Høravlen betragtes, ikke som et Middel til at berige sig paa een Gang, men som et sikkert Middel til at naae Velstand. Nederlændernes Erfaring viser det noksom. Med den tiltagende Folkemængde vil Høravlen desuden blive uundværlig, for at skaffe Beskjæftigelse i vore lange Vintre. Det maa derfor glæde Enhver, der føler for Fødelandet, at Hørinstitutet paa Lykkensæde er overdraget den brave Schrolls Enke, der ved 2 Sønner fortsætter hendes afdøde Mands virksomme Færd. Og man tør maaskee haabe, at Institutet, selv efter Enkens Død, vil blive vedligeholdt, dog uden at samme just indrømmes alle de Fordele, salig Schroll har havt, eller Høravlen drives videre end paa Lykkensæde, thi dette behøves ikke*). Fra denne Skildring af Hørinstitutet paa Lykkensæde, gaae vi over til andre Gjenstande, Høravlen betræffende.

Den meste Hør, som dyrkes i Fyen, bliver saaet i Grønland. Nogle gjøde endog dertil, og sprede Møget om Efteraaret paa Grønlandet, som da ploies om Efteraaret. Ikke desmindre svarer Udfaldet sjeldent til Forventning. Nogle have derfor begyndt at brakke til Hørren. Saaledes tilbereder Hr. Langkilde paa Kroghenlund sit Hørland med 6 à 7 Ploininger og gjøder tillige. Jorderne ere stærk lerede, men give efter benævnte Behandling en fortrinlig, lang Hør, saa at der er frembragt indtil 7 Lpd. skaget Hør efter 1 Skp. Hørsæd. Hørren har været saa stærk, at Hr. Langkilde er betænkt paa at stænge den (lin rammé). Salig Tommerup i Steenstrup pleiede at lade noget af Brakmarken ligge til Hør, især langs

*) Just som Forf. slutter, erfares at Gaarden Lykkensæde er overdraget Hr. Gustav Schroll af hans Moder; og at det har behaget Hans Majestæt at tillade Hr. Schroll, til Institutets Fortsættelse at have 12 til 14 Lærlinge, som ere fritagne for Krigstjeneste.

med Hegnet, hvor Sneen ofte fordærver Vintersæden. Han avlede Aar om andet 3 Lpd. Hør pr. Skp. Udsæd, og Produktet var godt, især da Hørren, efter at være broet (brækket), blev behandlet af Mænd, oplærte hos Schroll. Hr. Procurator Rasmussen paa Langeland fortæller, at han og Flere i nogle Aar have saaet Hørfrøet i Brakjord, og avlet fra 40 til 70 Lpd. Tave efter 1 Td. Udsæd. Men Tilberedningen skeete paa en af ham opfunden Maskine, hvorom siden. At selv salig Schroll forlod at saae Hør i Grønland have vi allerede seet i 5te Kapitel, ligesom at han ogsaa havde forandret Mening om det Mislige i at saae Hør efter Rug, saaledes som i Rafns Bog var opgivet.

Med Hensyn til nogle, betræffende Hørrens Bedækning med Dynd eller Mudder i Rødegraven, opkastede Spørgsmaal, som Forf. havde tilsendt Schroll, var af ham svaret:

Den hollandske Hør er som bekjendt staalgraa, den russiske rødlig eller gulagtighvid, hvilket hos begge Sorter har sin Grund i Rødningsmaaden, da den første bliver bedækket overalt med Mudder, den anden formodentlig med Træ eller Steen. Ingen kan nægte, at den hollandske Hør har mange Fortrin for den østersøiske, og at selv Farven er et af disse. Garnet af den graa Hør bliver ligesaa lyst ved første Udkogning, og naar Lærredet er bleget færdigt, har det af den graa Hør en smuk blaalig Glands, det af den hvide derimod et rødligt Skjær. Men dette er egentlig intet Beviis for, at den graa eller blaa Farve er den bedste; thi den russiske Hør, som i alle Maader er slettere behandlet, har især faaet for megen Tørring, saa at den er bleven rødlig. Den ganske hvide Hør skulde være den bedste, men hvorledes skulde man faae den hvid? I stillestaaende Vand opnaaes dette ikke, vel i rindende Vand. Men at røde i rindende Vand, kan paa ingen Maade anbefales. Man lægge blot mærke til, hvilket Tab det forvolder, naar der uheldigviis kommer Regn paa Hørren strax efter at den er optrukken af Roden og spredet. Taven regner fra Stokken, hvorved Hørren bliver blaaret, tør og falder ved Svinglingen eller Heglingen. Det samme vil uundgaaeligen blive Tilfældet med Hør, som rødes i rindende Vand, thi efterhaanden som Taven løsner sig fra Skjæven eller Stokken, vil den ved Vandets Rislen blive skilt fra samme. Kun meget sjeldent bliver i en Røde

alle Taver rødede nok paa een Gang, hvorfor man nødes at tage Hørren op efter et Middelpas, og give den det manglende paa Spreden. Men den Hør, som er fraregnet, eller de Taver, som af det rindende Vand ere fraskilte Stokken, taale ikke at ligge paa Spred. Det er derfor at saadan Hør, som mine Folk kalde det, baade er skjør og stærk. Den blaarede falder, men den, som ikke er rødet nok, vil ikke slippe Skjæven. Naar man altsaa skal røde i stillestaaende Vand, hvor Hørren aldrig bliver hvid men guulagtig, er den blaae Farve dog langt smukkere. Og hvor skulde jeg eller Andre, der drive nogen Høravl af Betydenhed, faae Steen og Træ fra at lægge paa Røden. Ja hvilket Arbeide at kjøre Træet eller Stenene til og fra, istedet for at Mudderet kan tages i Bunden af Grøfterne*). Mudderet i sig selv har ogsaa Indflydelse paa Hørren. Jeg har Grefter, som ere lerede, maaskee lidt kalkblandede, hvori Hørren hurtigere rødes end hvor Mudderet er tørvagtigt. Det forekommer mig ogsaa som om Hørren efter Blaaleret bliver blødere.

Ligeledes havde Forf., paa Foresporgsel om Nytten af Hørrens saakaldte Svedning, faaet følgende Svar af Schroll:

I Holland gjemmer man heglet og uheglet Hør tætsammenpakket i mange Aar, for at den, som man kalder det, skal svede. Fra Tørreanstalten kommer Hørren i Svedehuset, og efter Bragningen skal den endnu sidde noget førend den maa skages. Denne Svedning bestaaer ikke i andet, end at Hørren, som alt tilvirket Linned, trækker Fugtighed til sig, hvorved Hørren bliver blødere og taber sin Stridhed. Hørren bliver tørret for at betage den Fugtigheden og gjøre Stokken eller Skjæven skjør, men derved bliver Hørren det ogsaa, og derfor skal den i Svedehuset, at Taven igjen kan faae sin Smidighed og Styrke ved at blive kold, uden at Skjæven faaer Tid eller Leilighed at blive sei igjen. Desuden skal Varmen fordele sig, da dette ved selve Tørringen ikke fuldkommen opnaaes.

Schroll var ingen Ven af Maskiner til at brøde eller skjætte med. Han udlader sig i denne Henseende som følger:

---

*) Træet kan jo blive i Vandet, hvorved dets Varighed fremmes. Derimod vilde Stenene vist nok foraarsage megen Uleilighed, og for det meste synke tilbunds. Forf.

Efterat jeg var hjemkommen fra Holland, reiste jeg til Skotland for at undersøge de derværende Brøde- og Skjættemaskiner. Men fandt dem, hvilket ogsaa var Skottens Mening, ikke svarende til Hensigten, og i Virkning at staae langt tilbage for den hollandske Maade at berede Hørren, hvorfor jeg aldrig har anskaffet mig Maskiner. Da jeg ikke kan forlade Institutet uden Forsømmelse, og desuden er en gammel Mand med et Træbeen, har jeg ikke kunnet gjøre Reiser for at undersøge de her i Landet indførte Maskiner, hvortil jeg desuden fandt saa meget mindre Anledning, som jeg, ved at høre dem beskrive, maatte slutte mig til, at de ikke heller svarede til Hiemedet: **fuldkommen at reengjøre velrødet og veltørret Hør uden Spilde***). Erfaring har lært mig, at det bedst betaler sig at tilberede Hørren paa allerbedste og nøiagtigste Maade. Hvad kan det hjælpe, at man med Maskiner kan skage flere Gange saameget, naar man derved spilder Hør, og den man faaer er af en ringere Beskaffenhed. Naar en Brødemaskine skal svare til Hensigten, maa Hørren kunne holdes fuldkommen lige i Rodenden, og Slagene kunne sagtnes eller forstærkes efter Hørrens Beskaffenhed. Det samme maa en Skjættemaskine kunne gjøre, thi ellers spildes Hørren under Skagningen og Heglingen. Den maa gjøre Hørren ligesaa reen i Midten som i Enderne, ikke slaae disse bart, men slaae sagte og stærk efter Hørrens Beskaffenhed, og endelig maae Slagene falde hvor der er Skjæver tilbage, men de Lokker, som ere rene, skaanes. Med mine afskedigede Lærlinge er det ofte Tilfældet, at de mene Arbeidet gaaer for langsomt, hvorfor de fuske, maae nedsætte Prisen paa deres Hør, og tabe tilsidst Krediten med Lysten. Saavidt Schroll.

Som bekjendt have Mange hos os i de senere Aar beskjæftiget sig med at indrette Hørbrøde- og Skjættemaskiner. Men neppe har nogen saa godt løst Problemet som Hr. Procurator Rasmussen i Rudkjøbing. Erkjendende Umuligheden af med en Maskine at moderere Slagene efter Hørrens Beskaffenhed, er han gaaet ud fra det Princip, at Hørmaskiner maae være indrettede saaledes, at selv den skjøreste

*) Schroll har vist ikke kjendt den rasmussenske Maskine, hvorom strax vil blive Tale.

Hør taaler at behandles paa dem. Og dette har han virkelig opnaaet, thi ved den af ham indrettede Maskine gaaer ikke det allermindste af Taven spildt, selv om Hørren er aldeles fordærvet i Rødningen; og ved den paafølgende Hegling er det først, at Forskjellen imellem velvoxen, velrødet og daarligt eller slet behandlet Hørstraa viser sig. Naar man betænker at ved den her i Landet gjængse Maade at behandle Hørren paa, det halve af Produktet som oftest spildes, er dette vistnok et Resultat, der fortjener al vor Opmærksomhed. Selv de dueligste Arbeidere paa Lykkensæde turde i saa Henseende staae tilbage for Hr. Rasmussens Maskine. Siden 1824 har Hr. Rasmussen beskjæftiget sig med sin Maskine. I Førstningen havde han kun 3 Valser ved samme, siden 9, og endelig 42, som parviis ere givne en horisontal Retning, og igjennem hvilke Hørren maa passere. Med denne Maskine baade brødes og skjættes, i det Hørren gaaer 2 Gange igjennem Maskinen, men hver Gang rystes fra Skjæver og lægges tilrette ved Menneskehænder. Den Lemfældighed, hvormed Maskinen arbeider, er af Flere bekræftet. Paa Hørfabrikken i Kjong ere sammenlignende Prøver anstillede med Hr. Rasmussens Maskine og Fabrikkens egne Indretninger. Hr. Dannebrogsmand Wulff har ligeledes undersøgt Maskinen (see Tidsskrift for Landoeconomie, 5te Bind, 2det Hefte). Flere have gjort det samme, og alle erkjende, at Hr. Rasmussens Maskine er den, som giver det største Udbytte af Hørtave. Ogsaa ere de Folk, som paa Langeland have ladet deres Hør tilberede hos Hr. Rasmussen, særdeles velfornøiede med Udfaldet. Thi om de end have maattet give 1 Rbd. pr. Lpd. af den tilberedte Hør, eller det halve af Produktet, have de dog fundet Fordeel derved, da Hørrens Brødning og Skjætning, som Følge af det større Produkt, intet har kostet dem.

Imidlertid turde Regningen dog faae et andet Udseende, naar Sammenligningen anstilles med Schrolls Methode at behandle Hørren, hvorved Tabet af Tave vist er ubetydeligt, og Bekostningerne for Bragning og Skjætning ikkun udgjøre 40 pCt. af Hørtavens Værdi. See Tab. 7. Sammenlignes Hørtilberedningen hos Schroll med den, som finder Sted paa andre Steder, hvor man har indrettet Maskiner, da tages vel kun 25 til 30 pCt. af Hørtavens Værdi i Arbeidsløn for Bragning og Skjætning; men mon

det, som spildes mere end hos Schroll, og som maaskee udgjør $\frac{1}{3}$ af hele Produktet, ikke er de 10 à 15 pCt. værd, som Behandlingsmaaden er bedre Kjøb. Schroll turde derfor ikke saa ganske have Uret, naar han paastaaer, at Maskiner ved Hørberedningen ingen Fordeel bringe, i det mindste det Slags Maskiner, man fortiden kjender. Imidlertid vil Hr. Rasmussens Maskine altid beholde det Fortrin, at den sikkrer mod ukyndige Arbeideres Feilgreb, et Fortrin, der er af saa megen mere Vigtighed, som der skal megen Øvelse for at lære rigtigt at brøde og skage. Og kunde denne Maskine bringes til at arbeide med mere Hurtighed, saa at Prisen for Hørtilberedningen kunde nedsættes, var Fordelen vist stor, baade for Stat og Hørdyrkere.

Det er derfor en Mangel ved Hr. Rasmussens Maskine at den arbeider for langsomt og udkræver mange Mennesker. I en Time tilberedes et Lpd. Tave, dette er bekræftet af Hr. Wulff, men ialmindelighed kan man dog ikke gjøre Regning paa mere end 8 Lpd. i 12 Timer, efter Hr. Rasmussens eget Udsagn*). Til Maskiners Betjening udkræves 3 Mennesker og 6 til at ryste Hørren og lægge den tilrette. Dog kan man bruge Drenge og Fruentimmere hertil. Ogsaa udfordres en Hestes Kraft til at holde Maskinen i Gang. En anden Mangel ved Maskinen er, at den er temmelig sammensat og for det meste af Træ, hvorfor den ikke taaler stærke Anstrængelser, men snart opslides. Vel har Hr. Rasmussen allerede tilberedet omtrent 1000 Lpd. Tave med sin Maskine, men den er ogsaa nu aldeles opslidt. Endelig har Maskinen endnu den Mangel, at Hørren bliver krollet, og derfor først maa hegles inden den faaer Udseende af god Handelsvare; og efter et i Kjøbenhavn afgivet Skjøn af Formanden for Hørbereder-lauget m. fl., er den paa Hr. Rasmussens Maskine tilberedte Hør ikke saa blød, som skjættet Hør, og vil, selv efter at den er heglet, ikke lade sig spinde til saamange Fjed.

Paa det Kongl. Landhusholdnings-Selskabs Anbefaling og Indstilling af General-Toldkammeret, har Hans Majestæt under

*) Ved at lade Maskinen gaae i strygende Fart, har man engang tilberedt $2\frac{1}{2}$ Lpd. i en Time. Hørrens Qvalitet gjør vist nok ogsaa meget hertil.

23de Nov. 1836 allernaadigst tilstaaet Hr. Rasmussen en Understøttelse af 1400 Rbd. Sølvmynt til Udførelsen af en Hørbrødemaskine af Jern og andre dertil sigtende Indretninger. Det er Hr. Rasmussens Plan tillige at anskaffe en Dampmaskine, og overhoved at give sin Hørtilberedningsindretning al den Fuldkommenhed, som er ham mulig. Consul Jacobsen i Rudkjøbing, en Mand, som føler varmt for den indenlandske Industrie, har lovet at indskyde nogle tusinde Daler i denne Indretning, saa man tør haabe, at alt snart vil komme i god Gang. Hr. Procurator Rasmussens mechaniske Genie har leveret flere seværdige Indretninger, hvoraf vi her kun ville nævne: hans Mølle med Vindfang, beskreven i Ursins Magazin, hans Tørrekammer til Hør med Lufttræk, hans Røgfang, hans Confurindretninger, hans af vor allernaadigste Konge med en Opmuntring af 200 Rbd. belønnede Opfindelse af et Gevær, hvormed man kan skyde 10 Skud uden at lade paa ny, tilligemed mange andre i Værk værende Arbeider, saasom en Spindemaskine til Hør, en Heglemaskine, en Indretning til at koge ved Damp o. s. v.

Foruden Hr. Rasmussen har endnu en Bonde, ved Navn Rasmus Hansen, i Snode paa Langeland nogle smaae Maskiner til at skjætte og brøde med, og hvormed han ikke alene tilbereder sin egen Hør, men ogsaa Andres. For sin Virksomhed i at fremme Høravlen har han faaet Præmie af Landhuusholdnings-Selskabet, og hans Anlæg vidner vist nok om en driftig Aand. Men Maskinerne ere for ufuldkomne til at fortjene nogen Opmærksomhed.

I Klingstrup Mølle i Fyen har ogsaa i et Par Aar været brugt en Skjættemaskine, men som forlængst er aflagt. Forresten vides ikke at saadanne Maskiner ere i Brug i Svendborg Amt.

Hampeavlen er høist ubetydelig. Enkelte saae 1 Fdkr. eller 2 i Toftejord, eller hvor der har staaet en Mødding i Marken. De Fleste saae slet ingen Hamp.

Raps. Dodder.

Hvad Forf. har at meddele om disse to Vexter er høist ubetydeligt. Hvor udstrakt Rapsavlen er, have vi allerede bemærket i 5te Kapitel. I Fyen er det blevet til et Ordsprog, at Landmanden maa rapse for at bestaae. Virkeligen drives Rapsavlen nu

saa vidt i Fyen, at man saaer Raps paa Svanninge Banker, men naturligviis med saare ringe Held. Ja flere Vexelbrugere have ikke taget i Betænkning at indføre Brak, for at kunne saae Raps. Rapspriserne have i de sidste Aar været saare indbydende, og de mange Farer, Rapsen, i Fyen som andre Steder, er underkastet, have igjen opretholdt Priserne; thi lykkedes al den Raps, som bliver saaet, vilde Priserne upaatvivleligen snart dale. Ogsaa den Omstændighed, at man ialmindelighed betidsnok kan saae en anden Sæd, gjør at man ikke tager sig det saa nær om Rapsen mislykkes, men vedbliver at saae i Haab om et bedre Udfald næste Gang. Til Raps bliver altsaa brakket, da dette ansees som det eneste Middel til at saae Jorden tilbørlig behandlet og Rapsen tidligt nok saaet, hvorpaa sættes stor Priis. Forf. saae flere Gange Raps at blive saaet i den første Halvdeel af Juli Maaned. Gaardmand Jens Andersen i Vesterhæsinge har forsøgt at saae Raps efter Vikkehavre, men befundet sig meget slet derved. Grev Bille Brahe anseer det for gavnligt, at Rapsen, naar den er skaaren, faaer Regn, da Frøet deraf bliver fortere, større og følgeligen smukkere. Regnen bidrager desuden til at gjøre Frøhusene eller Skulpene mere skjøre, hvorved Tærskningen lettes. Ialmindelighed bliver Rapsen torsken paa Seil i Marken; dog tærske Bønderne paa Langeland i Logulvene. Halmen brændes endnu af Mange, men de Fleste benytte den dog til at strøe paa Veie og Gaardpladse.

Dodder er undertiden saaet ved Rødkilde, dog ikke hvert Aar. Den lykkedes meget godt. Ogsaa paa Skjoldemose er Dodder dyrket, men dette er nu ikke længere Tilfældet. Sandsynligviis bliver Dodder kun saaet paa de anførte Steder naar Rapsen gaaer ud. Et af de første Aar, da Dodder dyrkedes ved Rødkilde, indtraf den Omstændighed, at det Smør, som kjærnedes, medens Køerne græssede paa Dodderstubben, fik en saadan Afsmag, at det ikke kunde bruges.

Humle.

Humleavlen tager betydeligen til i Svendborg Amt, især i den Deel deraf, som ligger i Fyen, hvor adskillige meget betydelige Humleanlæg findes. Saaledes paa Sludegaarden under Baroniet

Holkenhavn, hvor Hr. Haae har en Humlehave paa 1500 Stænger. Paa Juulskov, hvor Proprietair Langkilde har et Humleanlæg stort 14350 □ Alen. Paa Liselund, hvor Hr. Cancelliraad Haastrup midt i sin Skov har et Humleanlæg omtrent af samme Størrelse som foregaaende. Paa Trolleborg, hvor maaskee 2 Tdr. Land ere beplantede med Humle. Paa Præstegaarden i Vesterhæsinge, hvor Pastor Becker i en lille Skov har et Humleanlæg paa 900 Stænger. Hos Jens Andersen i Vesterhæsinge, som ved sin Gaard har indrettet en Humlehave paa 350 Stænger. Hos Proprietair Langkilde paa Kroghenlund, Amtsprovst Bredsdorf i Vesterskjærninge, Hr. Jacob Møller, Eier af Strandskovgaard ved Nyborg, Degnen Hr. Henrichsen i Giisley, Kromanden sammesteds m. fl., der alle have store Humlehaver. Gode Humlehaver, dog ialmindelighed kun beregnede paa Huusbehov, haves desuden næsten ved alle Præstegaarde og Herregaarde. Ogsaa mangfoldige Bønder have Humlehaver, og ere istand at forsyne sig selv med Humle, ja Nogle kunne endog sælge 1 à 2 Lpd., dog maae Mange endnu kjøbe. Paa Langeland er Humleavlen ikke heller forsømt. Mangen Bonde har en Humlehave paa 100 til 200 Stænger, dog er Ollet ialmindelighed ikke saa godt humlet som i Fyen. Paa Thorseng gjør Humleavlen god Fremgang, men paa Smaaøerne frembringes næsten slet ingen Humle. Mangel paa Stænger er her, ligesom paa Sydspidsen af Langeland, til stor Hinder for Humleavlens Opkomst. Ogsaa mangler ialmindelighed Læ. De Humlearter, som dyrkes, ere: Brunsvigsk Humle, den langkoppede Engelske, og almindelig Dansk Humle.

Om Humlehaven paa Sludegaarden giver Hr. Haae følgende Underretning: Jordarten er god Torv i Underlaget, men for oven er Torven temmelig løs, hvilket er afhjulpet ved et godt Lag Leer, af det gule, seie Slags. Pladsen ligger i Læ for alle Vinde, omgiven af Bakker og Skov. Humlen holdes godt reen imellem Raderne, for Qvækgræs, derimod skader Skarntyden ikke, om den og staaer i temmelig Mængde. Vores Humlehave har ingen Gjødning faaet undtagen at den er overstrøet med Boghvedeavner og Smaafoder, som bliver paalagt om Efteraaret, naar Humlen er plukket. Stængernes Længde har været imellem 10 à 12 Alen. Dog er der altid

nogle imellem, som ere længere og tykkere, til at sætte istæng hvor man seer Humlen bliver stærk, for at forhindre de Stænger, som gaae paa Held, fra at falde. Den Ende af Stangen, som skal i Jorden, bliver rettet flad, for bedre at staae fast, naar Humlen begynder at tynge. Imellem Stængerne er 7 à 8 Qvarteer. Trende af de kraftfuldeste Ranker maa hver Stang have, de øvrige afrives, for ei at tage Næringen fra hine. Naar Ranken naaer Stangens Høide, afhugges Toppen. Humlen plukkes sidst i September og tørres paa Loftet ved flittig at omrøres. Jo hurtigere Tørringen skeer, jo smukkere bliver Humlen. For at bevare den maa den godt indpakkes, saa fast og tæt som muligt. Til dette Arbeide bruge vi en Presse, som har en Høide af 1 Alen og 1 Qvarteer. Breden og Længden er den samme som Høiden, dog er Pressen i den ene Side lidt bredere end i den anden (omtrent 1½ Tomme). Disse to uligebrede Sider, som ere hinanden modsatte, ere indrettede til at tages af, for at skyde Pakken ud gjennem den bredeste Side. Ovenpaa Kassen er fastgjort to Tverbjælker ovenpaa hinanden, 4 Tommer i Qvadrat, med 2 Skruegange i hver, til Skruer saalange, at de naae Bunden af Kassen. Til Pressen hører endnu, et løst Laag som nogenlunde slutter i Kassen, dog uden at klemme, det maa gaae villigt op og ned. Vil man nu pakke Humlen ned, hefter man en Pose, af samme Størrelse som Kassen, i denne, hvilket skeer ved Hjælp af nogle Smaasøm, som slaaes i Kanten af Kassen, kommer Humlen i Posen, lægger Laaget paa og skruer til, saalænge man kan dreie Skruerne. Saaledes staaer Humlen tilskruet en halv Dag, efter at man flere Gange har skruet fastere til, hvorpaa Posen efterfyldes med Humle til Kassen er fuld. Vi have i en Kasse af den opgivne Størrelse nedpakket fra 9 til 11 Lpd. Humle, men jeg troer at kun halv saa store Kasser ere bedre, da man saa faaer mindre Baller, som ere lettere at afsætte. Det høieste, som har været avlet, har været 3 Skpd., men i de to sidste Aar, 1830 og 1831, have vi ikke naaet 1 Skpd. Aarsagen, troer jeg, har været den megen Væde, men Humlen trænger maaskee til at omlægges, da den nu har staaet i 19 Aar, hvilket ogsaa vil skee lidt efter lidt.

Humleanlægget ved Juulskov omtaler Hr. Langkilde med følgende Ord: Humlen er lagt i Rader, 2 Alen imellem Raderne og 2

Alen imellem Planterne. Gjødningen, som udfordres, er ikke betydelig. Naar man hvert andet Aar om Efteraaret lægger en lille Klat Gjødning paa hver Plante, og om Foraaret nedhakker samme i Jorden omkring Humlen, er dette tilstrækkeligt, og 16 à 20 Læs Gjødning paa en Plet som min, vil kunne gjøre det. Men Jorden maa skuffes og holdes tilstrækkelig reen om Foraaret og Sommeren, ligesom ogsaa Udløberne om Foraaret maa bortskjæres. Mere end 3 eller i det allerhøieste 4 Ranker bør der ikke være ved en Stang, de øvrige tages bort. At kappe Rankerne, naar de have naaet Stængernes Høide, er ikke nødvendigt. Stængernes Høide og Førlighed retter sig efter Humlens Kraft og Vext, thi stærke og høie Stænger til fiin og svag Humle, er skadeligt. Naar Humlen er ret kraftig, kan en Stang paa 7 til 8 Alen være passelig. Der kan i forskjellige Aar være stor Forskjæl paa Productionen. Hos mig har samme varieret imellem 20 og 90 Lpd., men aldeles mislykket har Humlen aldrig, da mit Anlæg er meget godt beskyttet for Vesten- og Nordenvinden. Selv ved en Avl af 20 Lpd., har jeg intet Stykke Jord, der bedre forrenter sig, thi naar der avles lidet er Prisen høi. Jeg har derfor ifinde at udvide min Humleavl noget endnu, især da jeg ikke, som før, frygter for at avle mere, end jeg er istand tilgavns at tørre. Jeg har nemlig faaet en Tørrestue indrettet i anden Etage, i et Hjørne, hvor to Lofter stode sammen, fra hvilke Humlen, ved at aabne en Lem, kommer ned i Tørrestuen. Stuen holder i Længde 11 Alen og i Brede 6 Alen 3½ Qv., Høiden fra Gulvet til Bjælkerne er 3 Alen 3 Qv.*). Omtrent midt paa Gulvet staaer en Kakkelovn uden Fod, med et temmelig langt Rør ud til Skorstenen. 2½ Alen fra Gulvet er lagt Underlag midt over Stuen og langs med de to Vægge. Paa dette Underlag ligge Rammer, betrukne med simpelt Lærred, hvorpaa Humlen, efter at være i Forveien noget veiret paa Lofterne, bliver lagt for at tørres. Men over Kakkelovnen og Røret er aabent, for at Varmen bestobedre kan stige op til Humlen. Naar denne i Forveien er passende loftveiret, kan jeg i een Dag tørre et Sæt Humle paa 5 à 6 Lpd. Jeg lader da

*) Denne Størrelse er aldeles vilkaarlig, thi Stuen var saaledes i Forveien.

Humlen falde paa Gulvet, som dertil er indrettet med fornødent Skillerum om Kakkelovnen. Her bliver Humlen liggende for end mere at tørres, og et nyt Sæt kommer paa Rammerne. Saaledes vedblives til man er færdig, eller der er kommen saa megen Humle ned, at den ikke kan rummes længere, hvorefter den bliver emballeret med en dertil indrettet Skruepresse. Varmegraden ved Tørringen kan jeg ikke bestemme, thi jeg har ikke dertil havt noget Thermometer, men jeg troer ikke at Varmen let kan overdrives, thi jeg har havt saadan Varme, at et Menneske ikke længe holdt det ud i Kammeret, uden at dette har virket skadeligen paa Humlen*). Under Tørringen maa Humlen nogle Gange røres, hvilket skeer med en lang, dertil indrettet Rive, af et Menneske, som staaer i den Aabning, der er over Kakkelovnen, og hvorfra han med Riven kan række til alle Rammer. — Men, slutter Hr. Langkilde, hvormeget jeg end holder af Humleavl, og hvor godt den end hos mig betaler sig, vil jeg dog aldrig raade nogen til, at anlægge Humlehaver paa høi og tør Grund, eller hvor der ikke er tilstrækkelig Læ for Norden- og Vestenvinden, thi paa saadanne Steder vil den meget vanskeligen lykkes.

Ligesom paa Juulskov og Sludegaarden, saaledes ogsaa hos Cancellieraad Haastrup og paa Trolleborg bruges Presseindretninger, hvormed Humlen emballeres, dog, i det mindste hos Cancelliraad Haastrup, i mindre Baller paa 5 Lpd.

Den meste Humle fra Trolleborg, Juulskov og Liselund gaaer til Kjøbenhavn. Cancelliraad Haastrup har dog i de senere Aar fundet Affætning hjemme. Humlen fra Sludegaarden bliver solgt i Nyborg; en enkelt Gang er den ført til Laaland, men uden synderlig Nytte.

For 5 eller 6 Aar siden var Prisen paa Humle temmelig lav. Hr. Haae maatte 1831 lade sig noie med 11 Mk. pr. Lpd., og 1830 endog tage tiltakke med 1 Rbd. Siden er Prisen stegen, og Hr. Langkilde har i Kjøbenhavn faaet den samme Priis, som har

---

*) Senere har Forf. modtaget Underretning fra Hr. Langkilde, at han afvigte Efteraar har havt et Thermometer i Tørrestuen, og fundet at en Varme af 26 til 30° R. er passende og tilstrækkelig for at tørre Humlen.

været gjeldende for brunsvigsk Humle, nemlig fra 4 til 10 Rbd., efterfom der har været større eller mindre Overflødighed paa denne Artikel. Pastor Beckers Humlehave, paa omtrent 2 Skpr. Land, indbragte 1833 — 170 Rbd. i Brutto Indtægt, foruden hvad der blev afgivet til Huusholdningen. En betydelig Indflydelse paa Priserne har den Maade, Humlen behandles paa efter at den er plukket. Hr. Langkilde fortæller i saa Henseende hvorlunde han engang, da han havde det største Produkt, han nogensinde har avlet, men af Mangel paa Plads ikke kunde faae Humlen tilbørlig tørret (thi Tørrekammeret var den Gang endnu ikke indrettet), maatte lade sig noie med 15 Mk. pr. Lpd., medens hans Nabo Cancellieraad Haastrup fik 4 Rbd.

Af det Anførte sees, at Humlen lykkes meget godt i Fyen, og naar den behandles tilbørligen, kan concurrere med fremmed Humle. Ligeledes at Priserne fortiden ere meget antagelige, og at det skal være et stort Humleanlæg, som udkræver en halv Snees Læs Gjødning hvert Aar. Betænkes hertil, at Humlen ikke ret vil lykkes i Jylland, at Tolden for fremmed Humle endnu udgjør 9000 Rbd. (see Stændertidenden for Destifterne), og at der følgeligen langt fra ikke frembringes al den Humle, som forbruges, at den tiltagende Folkemængde, og, som man tor haabe, endnu mere den tiltagende Velstand, ville have et større Forbrug af Humle til Følge, betænkes alt dette, saa synes der at være Grunde nok for Fynboerne, endnu mere at udvide Dyrkningen af Humle, og ikke af en momentan Standsning i Afsætningen at lade dem forlede til, at nedlægge deres Humlehaver, saaledes, som f. Ex. har været Tilfældet paa Stabbeshoved, hvor den forrige Eier, Hr. A. C. Rasmussen, havde en af de største og bedste Humlehaver i Svendborg Amt. Denne Have var paa 12 à 14 Skpr. Land med 8000 Stænger. Der blev avlet et Aar 200 Lpd. fortrinlig god Humle. Saalænge Hr. Rasmussen var paa Gaarden blev Humlehaven holdt vedlige. Men den nye Eier lod den forfalde, paa Grund af de lave Humlepriser for nogle Aar siden, saa at der 1835 ikke skal være avlet 3 Lpd.

Som bekjendt anvendes mange Steder, hos Bønderne i Fyen, Humleranker til at snoe Reeb deraf. Hr. Propr. Langkilde paa Juulskov har i de sidste Aaringer brugt de stærkeste til at binde

Korn med, men de maae da gjemmes vel, og sættes i Vand et Par Timer før de skulle bruges. Dersom, siger Hr. Langkilde, Humleplukningen kunde skee før Høst, vilde intet være bedre til at binde Korn med, end de friske Humleranker. Til Gjødning skulle Humlerankerne ikke due meget, men derimod vel til Brændsel.

Kommen.

At Kommenavlen længe har været drevet paa Strynøe, i et betydeligt Omfang, have vi allerede nogle Gange havt Leilighed at bemærke. Den er i den senere Tid snarere tiltaget end aftaget. Ogsaa paa Thorseng frembringes megen Kommen, og mange Bønder have store Stykker deraf i deres Haver. Consistorialraad Lund, men især Pastor Krarup, have ellers nok de største Kommenanlæg paa Thorseng. Den sidste havde 1831 endog 5 Skpr. Land besaaet med Kommen. I Fyen er Kommenavlen langt fra ikke saa udbredt. Dog findes adskillige, som drive denne Avl temmelig vidt. Saaledes Pastor Kisby i Skalkendrup ved Nyborg, Pastor Becker i Vesterhæsinge, Degnen Hr. Henrichsen i Giisiev, Hr. Rasmussen paa Boge-Skovgaard ved Svendborg, Hr. Hansen paa Beyerholm m. fl.

Om Kommenavlen paa Strynøe meddeler Pastor Petersen og Procurator Rasmussen Følgende: Kommenfrøet saaes om Foraaret ligesom Gulerodfrø i særdeles god og veltilberedt Jord. Kommen maa holdes meget reen, og luges til den Ende 2, 3 ja 4 Gange om Sommeren. Til Lugningen betjener man sig af en tretandet Jerngaffel med Skaft af Træ. Man kalder det et Lugejern. Hvor Kommen staaer for tykt, maae de overflødige Planter oprykkes. Om Høsten gjødes ovenpaa, helst med Sommertang. Det skal være særdeles godt for Kommenplanterne, at de om Vinteren belægges med Snee. En god velpasset Kommenhave kan vedblive at give Grøde i 30 Aar, og derover, uden at omlægges eller omgraves. Kommen regenererer sig ved Selvsaaening. Man afskjærer den med Knive. Grøden lader man staae saalænge paa Roden til Kornene ere brune, men den maa da afskjæres med største Forsigtighed, helst om Morgenen tidligt, eller om Aftenen silde, medens Duggen virker. I Blæst og slet Veir tages Grøden

strax i Huus, efterhaanden som den afskjæres, og kommer der en Storm paa, medens den endnu groer og er moden, maa den strax skjæres af, og tages ind, hvad enten det er Nat eller Dag, da Frøet ellers falder af. Er Veiret godt, naar Kommen afskjæres, lader man den ligge paa Ageren en Dagstid. At høste Kommen førend den er moden, saaledes som skeer med Raps, er skadeligt eller dog til Tab, eftersom Frøet da svinder meget ind. Tages Grøden strax i Huus, spredes den tyndt paa Loen, for at tørres noget. Stænglerne blive derpaa dygtig ryistede med Haanden, hvorved næsten alt Frø falder af. Derefter bliver slaget paa dem med Stokke, saa at Resten maa følge. Paa en Plads af 1000 □ Alen kan vel avles 2 à 3 Tdr. Kommen. I Aaret 1833 kostede 1 Skp. Kommen 3 Rbd. Stundom koster den kun 2, ogsaa 5, eftersom Kommen lykkes i Norge og Tilførsel derfra finder Sted. Med Stænglerne bages, og de give en god Aske, dog tørres de i Forveien. Man bruger dem ogsaa til Koste.

Pastor Krarup giver følgende Underretning om Kommenavlen paa Thorseng. Kartofler bruges ialmindelighed til at rense Jorden. Naar Kartoflerne ere optagne, gjødes og graves. Næste Foraar graves igjen, og Kommenfrøet saaes temmelig tykt i Rader, $2\frac{1}{2}$ Qvarteer fra hinanden. Den tykke Sæd tjener til at qvæle Ukrudet, og til i en Deel Aar at vedligeholde Kommenpletten, da der saa stedse er Planter, som ikke have baaret, og kunne træde i deres Sted, som efter at have baaret gaae ud*). At opelske Planterne i Beder for siden at udplante dem, er et vidtløftigt og kostbart Arbeide. Med nogle Bede har jeg forsøgt denne Fremgangsmaade, men blev kjed deraf, da denne Kommen bar mindre, paa ligestor Plet, end den

*) Ingen Kommenplante bærer nemlig førend i andet Aar, men mangen Plante naaer ikke Førlighed til at bære førend i 3die, 4de eller 5te Aar, hvilket især er Tilfældet, naar Kommen staaer tæt, hvorfor det undertiden hender sig, at et Kommenanlæg ikke bærer førend i 3die Aar. Saasnart en Kommenplante har baaret, gaaer den ud, og derved faae de undertrykte Planter Plads, og bære næste Aar. Paa denne Maade er det, at et Kommenanlæg vedligeholder sig i flere Aar, hvortil dog ogsaa det affaldne Frø medvirker. Forf.

radsaaede*). En radsaaet Kommenplet, som er vel gjødet, førend Kommen bliver lagt, og første Sommer i det mindste to Gange renset med en Haveskuffe imellem Raderne, siden een Gang hvert Foraar renset for Græs ved Hjælp af en Kommenklods, kan med Fordeel benyttes i 6 Aar**). Første Gang Kommen bærer, kan 1 Skp. Land give 12 Skpr. Kommen, men dette tager med hvert Aar af, saa at i 6te Aar sjeldent haves meer end 2 Skpr. Paa en lille Plet i Marken, har jeg for mange Aar siden gjort Forsøg med at saae Kommen ligesom Klover i Byg. Den kom op, men blandet med Græs og al Slags Ukrud. At saae Kommen i Marken, hvor der er stort Vildt, gaaer ligesaa lidt an, som at saae Raps. Efter begge Vexter er Vildtet lige begjerligt. For 5 til 6 Aar siden (1825 og 26), da 1 Tønde Kommen ikke kostede meer end 6 à 8 Rbd., indskrænkede Mange deres Kommenavl. Nu, da Prisen igjen betydelig er stegen, tiltager Dyrkningen af Kommen paa ny.

Kanarifrø, Valmue, Peberrod, Sennep, Tobak.

Kanarifrø har Forf. seet dyrket hos Pastor Østrup paa Langeland, Propr. Andersen sammesteds, og Hr. Hansen paa Beyerholm i Vesterskjærninge. Men Flere endnu skulle dyrke denne Plante. Pastor Østrup tilkommer den Ære at være den første, som i Svendborg Amt indførte Dyrkningen af Kanarifrø. I en Deel Aar har han avlet 30 til 50 Tdr., undtagen 1829, da han kun fik 12 Tdr. fordi den ikke kunde blive moden. 1830 avledes 22 Tdr., paa 20 Skpr. Land, og 1833 — 86 Tdr. 6 Skpr., paa 6 Tdr. Land. Kanarifrøet har det forud for alle andre Handelsvexter, at det giver en Mængde fortrinligt Foder. Straaet deraf, siger Hr. Østrup, er meget nærende, bedre Foder, end noget andet Straa, og ædes af Køer og Heste ligesaa gjerne, som godt Hø. Af hine 6 Tdr. Land hjemkjørtes 60 gode Læs, men til andre Tider har man kun havt det Halve. Kanarifrøets Dyrkning har

*) Forf. har engang avlet, efter saaledes udplantet Kommen, 4 Skpr. paa 144 □ Alen.

**) Ved en Kommenklods forstaaes en smal Hakke eller Kradser, som paa den modsatte Side af Bladet har to smaa Grene, saa at man efter Behag kan bruge hvilken af Delene man finder for godt.

været mig, bemærker endvidere Pastor Ostrup, meget fordeelagtig. Men nu er det forbi hermed for det første, thi Godtfolk paa Laaland, Thorseng og Langeland ville dele Profitten med mig, og der er besaaet vel over 200 Tdr. Land paa disse Øer med Kanarifrø, foruden hvad der er saaet i Fyen, Sjælland og Holsteen, saa at Prisen, 7 à 8 Sk. pr. Pd. = 14 à 16 Rbd. pr. Td., som jeg har faaet de foregaaende Aar, nu er falden saaledes, at en Kjøbmand i Rudkjøbing, som tilbød i Hamborg et Parti af 500 Tdr. Kanarifrø, fik fra tvende Handelshuse det Svar, at for dette Parti (flere store Partier vare tilbudne andre Steder fra i Danmark) kunde de ikke love at skaffe mere end 5 à 6 Mark Courant pr. 100 Pd. So geht es!

Valmue er flere Gange dyrket af Pastor Ostrup; 1834 havde han endog 2 Tdr. Land besaaet dermed, nemlig paa et Stykke Jord i Marken, hvor Rapsen var afædt af Orme om Efteraaret. 30 Tdr. bruges i Kjøbenhavn til Lærker, og Prisen har hidtil været 10 Sk. pr. Pd. = 15 Rbd. Tønden. Men nu ville Flere saae Valmue, siger Hr. Ostrup, og da er det ogsaa forbi hermed, med mindre Nogen indretter en Mølle til at presse Valmueolie, der er ligesaa fiin og god som Provenceolie, og ofte sælges under sidste Navn.

Peberrod dyrkes i meget betydelig Mængde af Hr. Hansen paa Beyerholm. Hr. Hansen har engang faaet Præmie af Landhusholdnings-Selskabet for hans Peberrodavl. Han havde i eet Aar frembragt flere Skpd. Peberrod. At Hr. Hansen vedbliver at dyrke denne Vært i det Store, har Forf. ved Diesyn overtydet sig om, ligesom om denne driftige Landmands Bestræbelser for at producere alle Slags Handelsvæxter; thi ved Siden af den store Peberrodavl, dyrkes desuden Kommen i betydelig Mængde, haves en stor Humlehave, og saaes Raps og Kanarifrø i Marken. Maatte Hr. Hansen kun ikke svække sin øvrige Drift for meget ved disse store Anstrængelser! I en Afhandling, indrykket i Tidsskrift for Landoekonomie, har Hr. Hansen selv beskrevet sin Maade at dyrke Peberrod.

Sennep saaes der en Deel af paa Smaaoerne og i Horne Sogn, dog meest paa Strynøe. Det er især bruun Sennep som dyrkes. Den saaes tidligt om Foraaret i en kraftfuld, velpløiet

Agerende. Men man maa ikke lade den blive for moden, og især vogte den for Regn naar den er skaaren, da Frohusene ellers sprække, thi heri er Sennepen ganske forskjellig fra Rapsen.

Tobak er i adskillige Aar dyrket af Degnen Hr. Henrichsen i Giislev. Aarlig er frembragt 300 til 500 Pd., og for det meste tilberedt af ham selv, som pundviis har solgt Tobakken til Bønderne i Omegnen. Hr. Henrichsen tilkommer den Fortjeneste at være den første i Giislev Sogn, som gav Exemplet at dyrke Kartofler i Marken, og hans overordentlig velpassede Kommen- og Humleanlæg vidne om en driftig og meget akkurat Mand.

Vi slutte dette Kapitel med den Bemærkning, at naar lidt Raps undtages, dyrkes ingen Handelsvæxter paa Kjøbstædjorderne. I Svendborg begyndte under Krigen Dyrkningen af Tobak, men dette ophørte snart ganske.

13.

Rust, Brand, skadelige Insecter og Smaadyr.

Rust er ikke saa hyppig nu som forhen. Jordens bedre Kultur synes at have bevirket en Aftagelse heri, dog viser Rust sig endnu af og til, men ikke i nogen stor Udstrækning. Alle ere enige i at ansee stærk Taage og Riim med derpaa følgende stille Veir eller brændende Sol som en Hovedaarsag til Rust, især ved en indsluttet Beliggenhed. Afdøde Justitsraad Lange paa Rødkilde forudsagde ofte, naar han saae en stærk Taage trække over Kornet, at dette vilde faae Skade, og det bekræftede sig ogsaa hver Gang, bemærker hans Søn, Hr. Proprietair Lange til Østedgaard i Jylland. Paa Smaaøerne, hvor der kun er lidt Læ, skal Rust næsten slet ikke være bekjendt. Og Hr. Proprietair Berg siger udtrykkelig, at paa høie Jorder, som ere udsatte for Soel og Vind, spores Rust næsten aldrig, i det mindste kun i Nærheden af Hegnet. Pastor Selmer bekræfter dette, i det han yttrer, at hvor Rugen er tynd og har en fri Be-

liggenhed, lider den mindre af Rust end hvor den staaer tykt og indsluttet.

Imidlertid er det langt fra at Taage alene ansees som Aarsagen til Rust, og Berberisserne have i høi Grad paadraget dem Mistanke for at have foranlediget den Skade, Mange i fordums Dage have lidt af Rust. Ved Rødkilde var overalt paa Hegnet plantet Berberisser, men Rugen, Hveden og Havren vare altid angrebne af Rust, og det ikke alene paa Hovedgaardens Marker, men ogsaa paa Bøndernes, ja det gik saa vidt hermed, at man maatte lade være at saae Rug. Den forrige Eier, Justitsraad Lange, vilde imidlertid paa ingen Maade indrømme Berberisernes Skadelighed. Hans Søn har derimod ladet Berberisserne udrydde, og i deres Sted plante Hvidtorn. Rusten skal ikke længere yttre sig. I Mellemhaverne ved Trolleborg blev Rugen hvert Aar ødelagt af Rust, indtil salig Professor Oest lod Berberisserne bortrydde af Seminariets Have, og Grev Reventlov fine af Bubjerggyden. Paa Raunholt skal Rugen omkring Lysthaven altid have taget Skade af Rust, saalænge Berberisser stode i Haven. De ere nu udryddede. Amtsprovst Bredsdorf i Vesterskjærninge havde en Berberishæk i sin Have, ved Siden af en Toft, hvori han saaede Rug. Rusten indfandt sig i Rugen i Nærheden af denne Hæk, og udbredte sig derfra videre. Hækken blev afhugget, og kun en Busk blev til Forsøg tilbage. Da der atter blev saaet Rug, viste Rusten sig i Rugen omkring denne Busk, og gik derfra videre. Proprietair Fenger fortæller, at saalænge han havde en stor Berberisbusk staaende i sin Have, var Rugen paa et Strøg af den nærmeste Lokke udenfor Haven ligefor Berberisbusken befængt med Rust, og aldeles gold i Axene, og det hver Gang han havde Rug i bemeldte Lokke. Den øvrige Rug i samme Lokke var sund. Siden Berberisbusken kom bort, har der i denne Lokke aldrig været Rust paa Rugen.

I Fyen kjender man kun eet Slags Brand, nemlig **Støvbrand**, og ialmindelighed er det kun Hveden der lider af denne Sygdom. Svangt eller umodent Sædekorn ansees som en Hovedaarsag til Brand. At der, siger den erfarne Hr. Proprietair Andersen fra Langeland, saa ofte findes Brand i Bøndernes Sæd, er vist en Følge

af at de tage saameget svangt Korn med i Sædekornet. Hr. Proprietair Hastrup bekræfter dette, i det han siger: Sædehveden bør være fuldkommen moden. Det Modsatte er den sikkre Vei til Brand. — Ligesom svangt Korn anses at frembringe Brand, saaledes ogsaa magre, udslippede Jorder. Mager, udpinet Jord, om den end gjødes vel, giver megen Brand, siger Pastor Østrup.

Alle ere enige i, at Sædehvedens Kalkning, Lædskning, Syltning eller hvad man vil kalde det, er et probat Middel til at forebygge Brand. Ved at lædske min Sædehvede, siger Proprietair Berg, har jeg i 26 Aar aldrig sporet Brand i min Hvede; ligesom jeg ikke heller har hørt, at der paa Hovedgaardene klages over Brand, da man der overalt bruger at lædske Hveden. Hvor Brand er sporet, maa det være Vedkommendes egen Skyld, og Aarsagen ligge i en ufornuftig Besparelse af Salt og Kalk, eller en feilagtig Behandling ved Lædskningen. Flere bekræfte dette. Proprietair Andersen siger: Jeg antager det for et godt Præservativ mod Brand, at lade Sædehveden ligge længe i Kalk. At Kalkning, bemærket Proprietair Fenger, bevarer Hveden for Brand, har jeg al Grund til at troe, dog maa Kornet slet ikke være befængt. Jeg bruger at komme min Sædehvede paa Tapkar, derpaa fylde Karrene med Strandvand, og tapper ikke Vandet fra forend efter 12 Timers Forløb. Siden sparer jeg ikke paa Salt og endnu mindre paa Kalk. Ved denne Fremgangsmaade har jeg nu i 14 Aar ikke skiftet Sædehvede, men hvert Aar saaet Hvede af min egen Avl, og aldrig kunnet opdage et Brandkorn! Jeg har altid, siger Pastor Østrup, forebygget Brand i Hvede saaledes: Til hver Tønde aldeles brandfri Forhvede, uden heel- eller halvsvange Korn, bruger jeg 1 Skp. nylig lædsket Kalk, og væder den med saa meget Brondvand, som behøves, for at Kalken kan hænge ved. Naar da hvert Korn er heelt bekalket ved tilbørlig Rivning og Skufning, sættes Hveden (sædvanlig 7 à 8 Tdr.) sammen i en Bunke eller Stak, og forbliver saaledes siddende, korteste i 12 Dage, men ialmindelighed 14 Dage à 3 Uger!! Alligevel har jeg omkring ved Skovhegnet eller et høit levende Gjærde, paa den nordre Side deraf, fundet et enkelt Brandax, dog aldrig i den brune Hvede. Saaer jeg et For-

land (en Forager), af Mangel paa kalket Hvede, med ukalket, saa er dette Stykke stedse vel besat med Brand*).

Jordlopper, Orme og Biller anrette ofte stor Skade paa Rapsen. Propr. Hastrup har prøvet at lødske Rapsfro med Terpentin, Tjære, Kalk, Sod og Salt, i den Tanke derved at virke mod Jordlopper og andre Insecter, men det hjalp slet ikke, da de unge Rapsplanter aldeles ingen Smag fik af de anvendte Midler. Salt eller Kalk, strøet ovenpaa Planterne, dræbte disse, istedet for deres Efterstræbere. Det bedste, man kan gjøre, siger Hr. Hastrup, er ikke at taale en grøn Kant ved Grøfter, Veie eller Hegn i Brakmarken, da Ormene gjerne gaae ud fra Græskanterne. Dog hjælper ikke heller dette altid, og Ormene udbrede sig ofte med utrolig Hurtighed.

Hr. Hastrup taler om en lille, rød, lang, stiv Orm med brunt Hoved, som før har gjort megen Skade paa Kornsæden ved Hjortholm og Omegn. Brak og en kraftfuld Kultur overhoved, anseer han som det bedste Middel herimod, da dette driver paa den unge Sæd, saa at denne hastig voxer fra Ormene. Hr. Andersen paa Sovertorp bemærker, at man i de senere Aar har været stærk plaget af de saakaldte Fupper paa Bygsæden. Om disse Fupper ere det samme som hine røde Orme, er Forf. ubekjendt.

Ikke sjeldent efterstræbes Vintersæden af smaa, graae, nøgne Snegle. Pastor Selmer i Herrested bemærker i saa Henseende: Sneglene vise sig hyppigst i vaade Aaringer, og især naar man saaer Rug i Stubbejord eller efter Kartofler**). Saaledes afaad de mig i Efteraaret 1830 næsten ganske 4 Tdr. Land med Rug, som var saaet efter Byg, og værst vare de paa de Bygagre, som Aaret forud havde havt Kartofler. I Brakjorden forekomme de ikke saa talrigen. Det bedste Middel, som jeg desværre for sildigt kom til Kundskab om, er at jage sine Kalkuner eller Ænder ud paa Rugen om Morgenen tidligt, da Sneglene gaae løs paa Rugen. De nedsluge Sneglene med saadan Begjærlighed, at de siden hver Morgen, naar de i Dag-gryet udslippes, selv løbe til Rugagrene, og lade deres Æde ligge

*) Det samme har Forf. hørt andre Landmænd paa Langeland fortælle.

**) Andre have fundet at Sneglene meest indfinde sig efter Bælgsæd.

for Hønsehuusdøren. Saaledes saae jeg længere hen i benævnte Efteraar, at mine Kalkuner reddede min Naboes Rug. Han troede i Førstningen at de aad Rugen, men blev glad, da han saae dem æde Sneglene*). Et andet probat Middel, forsøgt her i Egnen, er at tromle Jorden, paa en tør Dag. Sneglene som da sidde under Jordknolle og Smaasteen, blive knuste og dræbte. Kalk har man ikke her forsøgt. I Efteraaret 1831 har jeg ladet alle mine Folk gaae Side om Side, og stikke Sneglene ihjel med Kjæppe, som vare gjorte skarpe i Enden, og da Sneglene kun viste sig paa de Agre, som stødte til Stubbejorden, var dette Arbeide snart endt. Middelet var probat. Ænder og Høns vilde ikke saa langt fra Huus. — Rektor Bjørn i Nyborg fortæller hvorlunde hans Rug stod urort af Sneglene, medens Andres Rug paa Nyborg Mark tog Skade af dem; hvilket han formoder kom deraf, at i den ene Side af hans Lod var en Kaalplet, hvor Sneglene i Mængde opholdt sig.

Paa Smaaøerne anrette Markrotter undertiden store Ødelæggelser. Saaledes f. Ex. for en Deel Aar siden paa Lyøe. Pastor Aabye har i saa Henseende meddeelt Forf. Følgende:

Det var de to første Aar efter Udskiftningen (1806 og 1807), at Markrotterne tilligemed Markmuus toge saa stærkt Overhaand paa Lyøe. Der har, saalænge Nogen kan mindes, altid været af dette Slags Rotter paa Øen, og der findes endnu hist og her adskillige af dem, dog ikke i saadan Mængde, at de foraarsage nogen egentlig Skade paa Sæden. Men i de to nævnte Aar tiltog deres Antal saa stærkt, at de ikke alene ødelagde Sæden (saa at Mange ikke engang avlede hvad de havde udsaaet), men endog fordærvede Græsgangene ved at underhule Jorden og opskyde Tuer ligesom Muldvarpen. Aarsagen, hvorfor disse Rotter i Forening med Markmusene strax efter Udskiftningen formerede sig saa stærkt, maa rimeligviis søges i de mange Jordvolde, som da bleve opførte til Hegn; thi i disse havde de et sikkert Tilhold om Vinteren fremfor paa Agerlandet, hvor de mere ere udsatte for at omkomme ved Regn-

*) Schwerz fortæller noget Lignende.

Forf.

vandets Indtrængen i deres Huller, men især ved pludseligt Tøbrud naar Snee er falden, og derpaa atter igjen følger Frost, hvorved Hullerne sammenfryse. Aarsagen til at Rotterne efter disse to Aars Forløb igjen forsvandt, eller formindskede sig saa betydeligen i Antal, lader sig ikke bestemt angive, thi der haves ingen Hjemmel for den Hypothese, at de fra først skulde være indvandrede til Øen, og derpaa igjen atter bortvandrede. Rimeligst synes den Mening, at de ere ødelagte, deels ved Tøbrud i Forening med paafølgende Frostveir, deels ved en stor Mængde Katte og Ræve, som om Foraaret bleve førte til Øen, og satte i Marken. Hvortil endnu kommer, at Beboerne selv daglig ødelagde Mange ved Hjælp af Hunde, af hvilke en Gaardmand den Gang holdt et Par Stykker. — Af Størrelse ere disse Rotter under en Huusrotte, af Farve ere de sortebrune, med den Undtagelse at Hannerne have en mere sort og glindsende Farve og tillige hvide Fødder og en hvid Snude, ligesom og Enden af Halen paa disse er hvid.

I de senere Aar, have Holmene ved Strynøe været Tilflugtsstedet for en Mængde Rotter (paa Strynøe kaldet Markmuus), som afgnave Græsrødderne, og omrode Jorden saaledes, at man neppe kan gaae der. I al den Tid, siger Pastor Petersen, dette har varet, have Holmene slet ikke kunnet benyttes. Ikkun svær Kulde om Vinteren kan udrydde Rotterne. Sommerflod skader dem ikke, som Erfaring har viist. De svømme godt, baade over og under Vandet. Paa Strynøe selv findes endnu kun enkelte af disse skadelige Dyr.

Afdøde Tommerup, i sin Beskrivelse af Dreiøe, anfører: Rotter findes ikke i hele Dreiøe Sogn, men undertiden lider Klover og Korn betydeligt af et Slags Hamstere, som her kaldes Jordmuus. De ere sorte, ikke saa lange, men ligesaa tykke som Rotter, korthalede og have ingen Ørelapper.

Hvorledes Rotterne for nogle Aar siden huserede paa Sprogøe, vil endnu være de fleste Læsere i friskt Minde, fra den Tids Aviser.

14.

Regler for den Grad af Modenhed, Sæden bør have førend den høstes.

Alle ere enige i, at Jordbunden og Veirliget have en stor Indflydelse paa Sædearternes Beskaffenhed. Tørre Jorder give altid den vægtigste og smukkeste Rug. Kraftfulde, veldyrkede Jorder det fyldigste og lyseste Byg. Fallebyg (Grønlandsbyg) er for det meste smukkere end Stubbebyg. I fugtige Aar er Kornet mere mørkt (blas) af Farve, i tørre mere lyst. I al for tørre Somre kan Bygget ikke skride, bliver sat tilbage i sin Vext, og giver meget Skjelkorn (Smaakorn). Det samme gjelder om Havren. Ikke desmindre erkjendes af Mangfoldige Vigtigheden af at træffe den rette Grad af Modenhed, eller det rette Øieblik til Indhøstningen. At lade Kornet blive overmodent eller for modent, har ikke alene altid Kornspilde tilfølge, men ved flere af Kornarterne tillige en skadelig Indvirkning paa deres Beskaffenhed.

Hveden, naar man lader den staae for længe, vil saaledes gierne blive glasset, som det kaldes, skjøndt denne Feil ogsaa kan være tilstede ved tidlig høstet Hvede, og altsaa ikke kan siges altid at foranlediges ved en for høi Grad af Modenhed. De Fleste anse det som en Regel, at høste Hveden saasnart Kjærnen er saa haard at den ikke lader sig trykke imellem Fingrene.

Rugen derimod, ansees at vinde ved at blive saa fast eller saa haard som mueligt. En Rugkjærne trykket med Spidsen i Musen af Haanden, maa blive staaende opret. Da Rugen saa let spirer, gaaer det ikke heller an, at lade den længe staae efter at den er høstet for at eftermodne. Men da Kjærnens Fasthed i Regnveir ikke vel lader sig bedømme, bør i saa Fald tages Hensyn til Straaet, nemlig om samme ikke længere er grønt, eller med andre Ord om det er frit for Saft. Samme Hensyn til Straaet er at tage ved Rug, som er angreben af Rust, da Kjærnen ikke opnaaer Fasthed førend den er høstet. Bønderne i Egnen af Herresteb antage at Rugen bør høstes, naar Klinten begynder at sprække.

Er man sikker paa godt Veir, bliver Bygget smukkest naar det ikke høstes al for modent, men i ustadigt Veir bliver det graat eller blas naar det skal staae længe for at eftermodne, især hvor man høster paa Skar. Bønderne antage at Bygget saasnart det gaaer i rødrade (bliver rødkynet), bør høstes, men dette anse de fleste Landmænd uden for Bondestanden at være for tidligt, og mene at Axet først maa begynde at bøie sig til Jorden; dog maa det serradede Byg da strax høstes.

Havren anse mange Landmænd for at have en saare ringe Værd, naar den ikke bliver fuldmoden. De umodne, spidse Kjærner ere ikke synderligt bedre end Foderet, og man bedrager kun sig selv og andre med saadan Havre. Førend denne Sædeart er bleven jevn guul paa Rosmen eller Axet, bør den derfor ikke høstes.

Boghveden bør altid have en Deel sorte Kjærner førend man skrider til at høste samme.

Erter kunne ikke let blive for modne. De grønne faae en dgarlig Farve, og skulle de ligge længe efter at de ere høstede, løber man Fare for at de opbælges paa Marken, især naar Regn indtræffer. De bør derfor indkjøres Dagen eller anden Dagen efter at de ere høstede. Af Tidsler, Svineild, Rapsblade o. s. v., er intet at befrygte, naar kun Erterne have været modne, og Foderet tørt ved Indbjergningen.

Vikker og Lindser blive sjeldent ret modne. De bør derfor sættes i smaa Stakke, for at eftermodne, hvilket conserverer baade Foder og Kjærne.

Dog, der kan indtræffe saamange Omstændigheder, at der maa viges fra alle Regler. Stormveir kan nødsage til at høste før Tiden. En sildig Høst kan tvinge til at ile med Indbjergningen, hvormeget Kornet end kunde trænge til mere Modenhed. Tveskiftet Sæd kan nødsage til at høste, selv om Halvdelen af Vipperne ere grønne. Kort, Landmanden kan have Grunde nok til at handle anderledes end han vilde gjøre, dersom Omstændighederne havde føiet ham. Ingen Landmand kan i sin Praxis sige sig fri for at have taget feil i et eller andet. Men yderst sjeldent, maaskee aldrig, har Nogen endnu fortrudt at have høstet for tidligt, saare ofte derimod at have biet for længe hermed. Og da Høsten saa let kan forsinkes hos os, er der

saa megen mere Grund for at tage sig vare, ikke at dyrke Vexter, der modne sildigt, eller overhoved at saae sildigt.

Hvad der i dette Kapitel er anført, er Resultatet af mange forsøgte Landmænds Erfaringer. Vi kunne i saa Henseende beraabe os paa Grev Bille Brahe, Proprietair Berg, Proprietair Mourier, Proprietair Andersen, Proprietair Hastrup, salig Schroll, Consistorialraad Lund, Skolelærer Holm, Pastor Selmer.

15.

Kornvarernes Vægt, deres Rensning, Tørring og Forædling.

Kornvarernes Vægt har Forf. faaet opgivet saaledes:

Af Hr. Greve Bille Brahe til Hvedholm.

Hvede	12 Lpd.	15 Pd.	à	14 Lpd.	3 Pd.
Rug	12 —	10 —	à	13 —	2 —
Byg	11 —	7 —	à	12 —	5 —*)
Havre	7 —	5 —	à	8 —	14 —
Raps	11 —	12 —	à	12 —	8 —

Af salig Schroll, altsaa fra en Egn, hvor megen ringe Jord falder.

Hvede imellem 12 og 14 Lpd., Rug imellem 10 og 13 Lpd., Byg imellem 9 og 12 Lpd., Havre imellem 5 og 8 Lpd.

Af Gaardmand Jens Andersen i Vesterhæsinge.

Hvede 13 à 14 Lpd., Rug 12 à 13 Lpd., Byg 11 à 12 Lpd., Havre 8 à 9 Lpd. Dog gjelder dette kun om den bedre Deel af Sædearterne.

Af Skolelærer Holm i Skaarup. Rug 12 à 13 Lpd., Byg 10 à 11 Lpd., Havre 8 à 9 Lpd.

---

*) Dette var Tilfældet 1818.

Af Pastor Selmer i Herrested.

Hvede 13 Lpd. 1 à 2 Pd.
Rug 11 — 14 à 16 Pd.
Byg 11 — 6 à 8 Pd.
Havre 8 — 2 à 4 Pd.

Af Skolelærer Bindesbøll i Frørup.

Rug 11 à 12 Lpd., Byg 10 à 11½ Lpd., Havre 8 Lpd. à 8 Lpd. 4 Pd.

Af Rektor Biørn i Nyborg.

Rug 112 à 116 Pd. hollandsk.
Hvede 120 à 124 Pd.
Byg 108 à 110 Pd.
Havre 76 à 80 Pd.

Af Consistorialraad Lund paa Thorseng.

Rug 12½ Lpd. à 13 Lpd. 4 Pd.
Havre 7½ — à 7 — 12 Pd. (Strygmaal.)

Af Gaardmand Rasmus Jørgensen paa Thorseng.

Rug 12 Lpd. 8 Pd.
Byg 11 — 8 —
Havre 8½ —

Af Proprietair Andersen paa Langeland.

Hvede 128 Pd. hollandsk
Rug 122 — —
Byg 112 — —
Havre 80 — —

Hr. Andersen bemærker at dette var Tilfældet med Afgrøden af 1833, men kan ikke ventes hvert Aar.

Af Hr. Proprietair Hastrup paa Langeland.

Hvede 12 Lpd. 12 Pd. à 13 Lpd. 6 Pd.

De fleste Herregaarde have gode Rensemaskiner, i det mindste Stangharper. Kornet, som leveres herfra, er derfor ialmindelighed godt renset. Bønderne derimod rense endnu for en stor Deel deres Korn ved Kastning og Haandsold, men det staaer ogsaa langt tilbage for Herregaardenes. Imidlertid forandrer dette sig mere og mere. I de fleste Sogne, som sortere under Grevskabet Brahesminde, gives, siger Grev Bille Brahe, Kornrensemaskiner, og i Horne

Sogn er, ifølge Hr. Consistorialraad Bang, næsten enhver Gaardmand forsynet med en Kornharpe. I Oure Sogn er, ved salig Pastor Baggesens Foranstaltning, anskaffet en Rensemaskine til fælleds Brug. Paa Thorseng, siger Hr. Consistorialraad Lund, gives ikke alene mange Harper, men ogsaa adskillige Viftemaskiner af Rasmussen i Aasens. Her i Sogn.t ere 3, foruden min egen.

Ogsaa i Kjøbstæderne have de Handlende gjort meget for Kornvarernes Rensning. Alle Kjøbmænd, som handle med Korn, ere forsynede med gode Rensemaskiner, og intet Korn udskibes uden at være flere Gange harpet iforveien. Nyborg By, som for nogle Aar siden beskyldtes for at udskibe de daarligste Kornvarer i Danmark, har fortiden saa gode Kornrensemaskiner, som nogen anden dansk Handelsplads.

I Fyen tørre Bønderne sædvanligen deres Brødrug i Bagerovnen. Gaardmand Jens Andersen i Vesterhæsinge siger i saa Henseende: Al Rug til Brød bliver i hele Omegnen ovntørret, baade til Sommer- og Vinterbrug. Dette er bekræftet af Andre. Hr. Prokurator Rasmussen fortæller, at det er en meget gammel Skik paa Langeland, at ovntørre alt Korn til Brød og Gryn baade Vinter og Sommer, men at denne Skik i den senere Tid er gaaet meget af Brug.

I Nyborg og Faaborg have Agent Suhr og afdøde Agent Ploug havt Tørreanstalter, hvormed mange tusinde Tønder Korn, især i hine vaade Aar (1829 og 1830) ere blevne tørrede. Imidlertid har Agent Suhr i Nyborg nedlagt sin Tørreanstalt, da den ikke svarede til Hensigten; og Konsul Ploug, en Søn af Agent Ploug, har anskaffet den af Huset Bruun & Søn i Aasens indførte Tørreindretning fra Rostock. Hr. Ploug fandt den gamle Tørreanstalt for langsom. Den nye er meget god, siger han, men endnu ikke saa fuldkommen som den kunde være, da enkelte Korn erholde for megen, andre for lidt Tørring. I Nyborg har ligeledes Kjøbmand Kruuse anskaffet den rostockske Tørreindretning. I Rudkjøbing have nogle af Kjøbmændene været betænkte paa det samme. Men Planen faldt hen, fordi Kornets Tørring paa Seil ved Soelvarme, en Fremgangsmaade, der meget bruges i Rudkjøbing, holdes for at være langt at foretrække for Tørring ved Ild. Efter Opgi-

vende af Hr. Prokurator Rasmussen i Rudkjøbing, har han udfundet en Indretning til at tørre Kornet paa, som er lidet bekostelig og kan anvendes i hver Mands Huus, hos Bonde og Borger, ligesom den ogsaa kan bruges til Malttørring. Den er udført og prøvet hos Hr. Kjøbmand Krenke i Korsøer.

De fleste Møllere i Fyen levere Grubbegryn til Udførsel, dog kun paa Bestilling af Kjøbmændene. Under den nordamerikanske Frihedskrig opblomstrede denne Industrigreen, og de fleste Grubbeværker i Fyen skulle nedstamme fra denne Periode. Adskillige Landmænd have anlagt fortrinlige Møller, i den Hensigt at forædle Kornvarerne til deslettere Udførsel. Saaledes Hr. Proprietair Mourier til Hindemae, der har ladet bygge en stor hollandsk Mølle med alle brugelige Indretninger af Sorteerværker for alle Slags Korns Formaling og Sigtning m. v. Paa Rorbæck er ligeledes af Hr. Engelbrecht i samme Hensigt anlagt en stor Veirmølle. Paa Hesselager har Hr. Proprietair Dons nylig ombygget Vandmøllen ved Gaarden, og naar der ikke er Maling for Mølleqjæsterne, arbeider Møllen paa Fabrikation af Gryn og Meel, saa at paa denne Maade i de sidste Aar er formalet 1000 à 1200 Tdr. Byg til Gryn, meest hele Grubber, ligesom ogsaa en Deel Rug og Hvede til Meel. Grynene afsættes deels til Kjøbmændene i Provindsen, deels til Kjøbenhavn. Hvedemelet, der stampes i Foustager, sendes deels til Jylland, deels til Kjøbenhavn. Af Rugmeel blev for et Par Aar siden formalet flere Hundrede Tdr., der gik til Rusland. Noget sælges aarlig til Islandsfarere. — Ved Faaborg har Konsul Ploug en stor hollandsk Mølle, hvor en Deel Korn formales til Udførsel, og overhoved er Faaborg By den af Amtets Kjøbstæder, som udfører det største Quantum formalede Kornvarer til Udlandet. I Aaret 1834 alene 301 Tdr. Hvedemeel, 1057 Tdr. Rugmeel, 521 Tdr. Bygmeel, 1713 Tdr. Byggryn eller ialt 3592 Tdr. Gryn og Meel. Men i dette Aar indtraf den stærke Udførsel af Rugmeel og Byggryn til Rusland, noget, som maaskee ikke igjen finder Sted i en Menneskealder. Men endog 1830 var Udførselen af formalede Kornvarer fra Faaborg ikke ubetydelig, thi der udførtes til Udlandet 1315 Tdr. Meel og Gryn. — Men det er dog fornemmeligen paa Langeland, at den største Driftighed i den paagjældende Henseende finder Sted.

Alle Møller, hvoraf nogle ere meget betydelige, ere forsynede med Sigteværker og Skjælværk. Dette kommer vel for en Deel deraf, at Alle paa Langeland bruge Sigtemeel af Hvede, Byg og Rug, og Gryn af skjællet Byg. Men der formales ogsaa Betydeligt til Udførsel, især gik forhen meget Meel og Gryn til Norge og Holland, hvilket dog i de senere Aar kjendeligen har aftaget. Til Kjøbenhavn, Aalborg, Aarhuus og andre jydske Stæder, gaaer der derimod meget Hvedemeel, som erkjendes for at være af god Bonitet og vel behandlet.

Af Foranførte sees, at der i Svendborg Amt er gjort meget for at indlede en fordeelagtigere Afsætning af Kornvarerne ved deres Formaling. Men desværre finder denne Industrigreen saare lidt Opmuntring, ja er vel endog paa Veien reent at standse. I Norge forøges Møllerne idelig og idelig. I Holland finder saa godt som Forbud Sted imod formalede Kornvarer. Og med Hensyn til Engeland ere vore Møller ikke fuldkomne nok endnu, vort Korn maaskee ikke heller godt nok. Ogsaa Consumtionen ansees som en Hindring, da Tillægsafgivten ikke tilbagebetales, og den, der altsaa ikke har Pakhuse uden for Byen, taber 25 pCt. af Accisen.

Malt tilvirkes ialmindelighed kun til eget Brug. Udførselen er ubetydelig, 600 til 1000 Tdr. aarlig fra Amtets 4 Kjøbstæder. I Norge er Tolden 24 Sk. rede Solv høiere af Malt end af Byg. I andre Lande kan, saavidt vides, Malt ikke indføres. Vanskeligen concurreres ogsaa med det kjøbenhavnske Malt, eller Maltet fra Rostock, der begge fra gamle Tider have staaet i høi Renommé, skjøndt meget Malt fra Provindsstæderne vist er ligesaa godt som det Kjøbenhavnske. Ogsaa den Omstændighed at man i Fyen næsten ene producerer torabet Byg er ikke gunstig for Malttilvirkningen.

Ølbrygningen drives ikke videre end til eget Forbrug, og vanskeligen vil der findes Afsætning for dansk Øl i fremmede Lande, det maatte da være af en ganske fortrinlig Beskaffenhed*). Imidlertid

*) Den ønskeligste Afsætning var hos os selv, naar vi, istedet for de kostbare Vine, der fortiden i saa stor Mængde forbruges i Landet, og som for mangen Een opsluge hvad haardt kunde behøves til Familiens Underhold, ja vel endog have givet Anledning til mangen Kasemangel, vilde lade os nøie med et godt Glas Øl.

overgaaer det fynske Øl ialmindelighed Ølket i Rigets øvrige Provindser.

Ved Roskilde har, under den forrige Eier, været en Stivelsefabrik, men som for længe siden igjen er opgiven.

Om Brænderierne i næste Stykke.

16.

Amtets 4 Kjøbstæder. Udskibningssteder, Skipperbyer og Skibsbyggeri. Veie og andre Communicationsmidler. Torve, Handel.

Svendborg.

Af Amtets 4 Kjøbstæder har Svendborg den fordeelagtigste Beliggenhed. En dyb, rummelig Rhed, hvoraf en Deel af Naturen danner en saare tryg Havn, fremmer Seiladsen; og et meget betydeligt Opland, hvis Produktion og Befolkning aarlig tiltager, giver Leilighed til Ombytningen af en Mængde Varer eller til Indkjøbet af en Mængde Produkter. Næst Odense er Svendborg derfor den vigtigste Stad i Fyen; og i Repartitionsberegningerne over fælleds Udgifter, har i mangfoldige Aar Svendborg været ansat til at udrede 17 Procent, medens Nyborg kun svarer 13 Procent, Aasens 10, Faaborg 8, Rudkjøbing 7, Middelfart 6, Kjærteminde 5 og Bogense 4. Odense svarer 30 Procent. Af Huus- og Gaardnummere har Svendborg 415 (1806 — 289). Efter sidste Tælling udgjorde Folketallet den 18de Februar 1834 — 3358 Sjæle (1801 — 1942). Svendborg har 42 valgbare Mænd.

Uagtet, som tidligere anført, til Svendborg henligger 1600 Tdr. Agerland, fuldkommen udskiftede, og altsaa at betragte som Eiendomsjord (see 4de Kapitel), bliver Agerbruget dog ganske anseet som en Biting, og ikke en eneste Familie lever udelukkende af at dyrke Jorden, hvorfor Dyrkningsmaaden i det Hele ogsaa er meget simpel, ja endog under mangen en Bondes. Ikke desmindre

holdes der dog ved Hjælp af Brænderierne 600 Køer foruden Tyre og Kalve, samt omtrent 150 Heste. Skovene (121 Tdr. Land) tilhøre Markeierne, eller Eierne af de Byen forhen tilhørende og nu udskiftede Markjorder, der paa anden Haand have tilkjøbt sig disse Skove af Kongen. I lang Tid have ikke desmindre Skovene været betragtede som Byens Eiendom, thi Indtægten af dem tilflød Brolægningsvæsenet. (See herom Provst Begtrups Beskrivelse af Svendborg Kjøbstad). Men det lader, som om denne Beskrivelse har aabnet Markeierne Øinene, thi fortiden nyder ingen, uden hvo som har Part i Skovene, Fordeel af Skovkassen, som skal have en Kapital af 8000 Rbd. paa Renter. Skovene ere derfor nu ganske at betragte som privat Eiendom, skjøndt de vist nok eies i Fælledskab af Flere.

Svendborg har en Deel Industrianlæg:

Tre Handskemagere forfærdige Handsker af Lamme- og Faareskind. Men Afsætningen haves kun til Bønderne i Omegnen. 1795 og længere tilbage, var der i Svendborg 17 Handskemagere, som forfærdigede fine, ialmindelighed barkede Handsker, som dusinviis afsattes til Lahn i Odense, eller til Hamborg, Lübeck og Kiel.

Af Felberedere har Byen 4. Disse tilberede Lammeskind til Semsskind, som degerviis afsættes i Hamborg, Lübeck og Kjøbenhavn. Omtrent 12,000 Skind beredes aarlig, og Afsætning mangler ikke, hvorfor denne Industrigreen er i god Drift.

Sex Garvere tilberede Kalve- og Lammeskind, Ko- og Hestehuder. En Deel afsættes i Hamborg, Lübeck og Kiel, Resten til Byens og Omegnens Skomagere. Garver og Dannebrogsmand Ravn har det største Garveri. Han holder en Mestersvend, en Svend og 5 Drenge, og tilbereder aarlig circa 2000 Stkr. Kohuder, 4 à 500 Hestehuder, 5 à 6000 Kalveskind og ligesaa mange Faare- og Lammeskind. Desuden driver han en betydelig Handel med raae Huder og Skind.

Af Pottemagere har Byen 4, og Beløbet af deres Afsætning kan anslaaes til 2000 Rbd. aarlig. Denne Industrigreen er i Aftagen, da siden Krigen en Mængde engelsk Steentøi indføres og sælges saare billigt. I Sjælland og paa Langeland, hvor før ingen Pottemagere fandtes, have desuden flere Haandværkere af dette Slags

nedsat sig. Pottemagerne i Svendborg hente Materialet til deres Fabrikat fra Skovsbo i Egense Sogn, og deres Potter have i Kjøbenhavn altid været anseete for bedre end de bornholmske.

Tvende Tobaksfabrikker ere i god Drift, og med 4 Knive og 4 Spindebørde forarbeides aarlig 60 til 70,000 Pd. Tobak. 4 Svende og 50 andre Medarbeidere finde tilstrækkelig Beskjæftigelse ved disse Anlæg.

Af Liimsydere har Byen een, nemlig Hr. Garver Ravn, som tilbereder aarlig circa 50,000 Pd. Liim. Afsætning haves i Kjøbenhavn og andre Steder i Danmark, samt i Norge og Hamborg. Til denne Fabrikation indkjøbes ikke alene Liimkedder, hvor det kan faaes, men tillige alle Slags døde Dyr indtil Katte og Hunde. Skindene afbenyttes i Garveriet. Af Kroppen udtages Fedtet og og Liimdelene. Knoklerne sendes til Engeland.

I Svendborg har været en Oliemølle (en Veirmølle), tilhørende Hr. Ravn. Med denne Mølle stod et for Eieren meget vigtigt Værk i Forbindelse, nemlig en Indretning til at male Bark paa. Men Mollen er for 2 à 3 Aar siden afbrændt. Dog er samme siden igjen indrettet til et Hesteværk.

Et Kalkbrænderi er for 9 Aar siden oprettet af Lieutenant Ridder Graae, og forsyner Omegnen med den fornødne Kalk.

Af Kartemagere haves een, men Afsætningen er ubetydelig.

Fire Kornmøller, alle Vandmøller, bestride Byens Maling.

Foruden anførte Fabrikantere eller Haandværkere, har Svendborg endnu omtrent 160 Professionister af alle Slags.

Svendborg har 31 Brænderier, med Kjedler af Indhold 193⅔ Tdr. og Karrene 960 Tdr. Værkerne bestaae kun af een Kjedel, nogle med eet, andre med to Kar, som bruges enten samlet eller vexelviis, og hvormed omtrent 1200 Brændinger tilveiebringes aarlig. I Brænderierne forbruges en 7 à 8,000 Tdr. Korn aarlig. Forøvrigt ere alle disse Brænderier endnu ganske indrettede efter gammel Skik. Brændevinen sælges i Byen og til Omegnens Bønder og Kromænd. Med Spolen holdes en Deel Malkekoer, som naar de

blive sene, fedes. Dog hente ogsaa Bønderne megen Spol og Mask hos de Kjøbmænd, hvormed de staae i stadig Forbindelse.

Af Skibsbyggere har Svendborg 4 med omtrent 30 Svende. Skibsbygger Lars Møller er især bekjendt for sin Dygtighed og Driftighed, da han stedse har Skibe paa Stapel. En Fortegnelse af de under Svendborg Tolddistrikt byggede Skibe, vil længere ned blive leveret.

Svendborg har omtrent 30 Kjøbmænd, af hvilke Hr. H. J. Baagøe driver den største Handel. Svendborg Kjøbmænd ere meget forsigtige Folk, som ikke vove sig videre end Rimelighed tilraader. Men deres Soliditet er almindelig erkjendt, og Enhver handler gjerne med dem. Der fortælles at for 6 à 7 Aar siden, havde en af Svendborgs største Kjøbmænd et Fartøi, ladet med Havre, liggende seilfærdigt til Engeland. En Kjøbmand fra en anden By faaer dette at vide, og afkjøber ham Havren, samt fragter Skibet. Hvem der profiterede meest ved denne Handel, derom tie Efterretningerne. Men vist er det, at Kjøbmanden fra Svendborg ikke handlede i Blinde.

Til Svendborg haves 36 Fartøier. I Pontopidans Tid 30 (see danske Atlas), men Skibene have neppe været saa store som nu. Samtlige Skibes Drægtighed udgjør 1038 Commercelæster. Det største Skib er paa 90 Commercelæster, 2 paa 85 og 86½, 10 paa 40 til 50 og derover, 8 under 10. Det mindste paa 3½. Skibsbygger Lars Møller eier de fleste og største Skibe, nemlig ialt 8 paa 461½ Commercelæster, og som alle fare paa Fragt til Engeland, Holland, Frankrig ja endog til Middelhavet. De Skibe, som eies af Kjøbmændene, holdes ialmindelighed af dem selv i Activitet, dog kunne enkelte ogsaa undertiden fare paa Fragt. Omtrent 150 Sømænd finde Beskjæftigelse ved Svendborgs Skibsfart. Undervisning i Navigation gives af 2 Mænd.

Svendborg Havn er forsynet med en meget stor, velindrettet Skibsbroe, paa hvis Udvidelse aarlig arbeides. Omkring Broen er fra 3 til 12 Fod Vand. Ladesteder haves desuden ved Kjøbmand H. J. Baagøes og Skibsbygger Rasmus Møllers Pakhuse. Paa Havnens Opmudring arbeides bestandig, og naar dette engang bliver tilendebragt, ville flere bequemme Ladesteder kunne indrettes.

Af Tabellen 8 sees, at Brutto Indtægten af Told- og Consumtions-Intraderne i Svendborg, fra 1830 til 1834 eller i 5 Aar, have udgjort i Gjennemsnit aarlig 35,850 Rbd.*), og at det mindste, der i benævnte 5 Aar er indkommet, har været 33,000 Rbd., det høieste 39,000 Rbd. Ligesaa viser Tabellen, at Intraderne med hvert Aar ere stegne. Brænderiafgifterne have i Gjennemsnit aarlig indbragt 15,500 Rbd., og have holdt sig saa temmelig eens i alle 5 Aar. Indførselsconsumtionen har i Gjennemsnit udgjort 6415 Rbd. aarlig, og har aftaget noget med hvert Aar. Formalingsafgiften for Korn til andet Brug end Brænderierne, har i Gjennemsnit aarlig udgjort 1945 Rbd. og er stegen med hvert Aar. Endelig har Indførselstolden indbragt 11,387 Rbd., og er stegen betydeligt, nemlig i 5 Aar fra 8600 til 13,500 Rbd.

Svendborgs Indvaanere have fra ældre Tider af udmærket dem ved deres jevne Sæder og Tarvelighed. Men dette har i den senere Tid forandret sig meget. Svendborg staaer nu neppe tilbage for andre fynske Stæder, i hvad Klædedragt og Selskabelighed angaaer. Maatte det kun ikke have nogen skadelig Indflydelse paa Kjøbmændenes Soliditet. Prædicatet af Fedtekræmmere, hvormed man visse Steder har villet titulere Svendborg Kjøbmænd, maatte de vist nok hellere beholde, end tabe i hiin Henseende.

(Videre Underretning om Svendborg, i Provst Begtrups Beskrivelse af denne By).

Nyborg.

Nyborg By tæller indenfor Stadens Volde 77 Gaarde og 168 Huse. Den lille Forstad uden for Landporten har 2 Gaarde og 32 Huse, og uden for Strandporten findes 29 Huse. Ialt har Nyborg altsaa 308 Gaarde og Huse (1806 — 297). Folketallet udgjør 2873 (1801 — 1866). Af valgbare Mænd har Nyborg 40.

Hvormegen Jord og Skov der sorterer under Byen er anført i 4de Kapitel. Af Køer haves 380 tillige med 120 Heste, hvoraf 12 à 15 ere at anfee som Luxusheste. Faar ere yderst sjeldne.

---

*) Aarene 1820, 3 og 4 — 15,535 Rbl. dansk Courant aarlig.

Skjøndt Ingen i Nyborg lever af Jordbyrkning alene, har Byens Kæmner-Kasse ikke desmindre betydelige Indtægter af den Leie de publike Jorder indbringe, og det Brænde, som sælges af Skovene. I de sex Aar fra 1821 til 1826, begge inclusive, udgjorde Jordleien af 420 Tdr. Land i Fleskholmene og Kohaverne 5265 Rbd. 83 Sk. Sølv aarlig. Sølv-Coursen var da 250. Men da Leien ved Kornprisernes Dalen var trykkende for de Fleste, blev samme, ved Cancelliresolution af 3die April 1824, forvandlet fra Sølv til Sedl., imod at Leieren forrettede Veiarbeide og Kjørsler til de nyanlagte Veie i Markerne. For de 6 Aar, fra 1827 til 1832, var den aarlige Leie af benævnte Areal, 2293 Rbd. 13 Sk. Sølv, og for de 6 Aar, fra 1833 til 1838, udgjor samme 2303 Rbd. 3 Mk. 8 Sk. Sølv. Af de 100 Hoveder, som græsses paa Østeroen (vide 4de Kapitel), betales der Leie af 82. De 18, for hvilke ikke betales, ere 4 Tyre og 14 Deputatkoer. Leien var 1828 — 496 Rbd., 1829 — 532 Rbd., 1830 — 522 Rbd., 1831 — 475 Rbd. Byens Skove give aarlig til Salg 100 Favne Brænde foruden 50 Favne Deputatbrænde. Desforuden holdes almindeligviis endnu 1 à 2 Auctioner aarlig over Udhugning af Ungskov. Saaledes indbragte Skovene:

1829	for 100 Favne Brænde	1094	Rbd. 66	Sk.
	for Udhugning	691	— 48	—
		1786	Rbd. 18	Sk.
1830	100 Favne Brænde	881	Rbd. 40	Sk.
	Udhugning	390	— =	—
		1371	Rbd. 40	Sk.
1831	100 Favne Brænde	738	Rbd. 40	Sk.
	Udhugning	422	— =	—
		1220	Rbd. 40	Sk.

Kæmner-Kassen har saaledes aarlig en Indtægt af omtrent 4000 Rbd. af Byens publike Jorder og Skove. En anden ikke ubetydelig Indtægt har Kæmnerkassen nylig faaet, i Renterne af 11,850 Rbd. Sølv prioriterede i Bindingsværksbygninger. Denne Kapital er et Overskud, som er tilfaldet Byen, af de 20,000 Rbd.,

Kongen skjænkede i Anledning af Branden 1797, hvilke 20,000 Rbd. af den synkende Fond skulde besørges oplagte til de med Renter og Renters Renter udgjorde 80,000 Rbd., som Byen imidlertid laante af Odense Communitet, men nu, ved hiin Kongl. Gave, har tilbagebetalt. Det omtalte Overskud grunder sig derpaa, at den Hjælp, som ved bemeldte 80,000 Rbd raktes de Brandlidte, ikke strakte sig videre for dem, som byggede af Bindingsværk, end til et simpelt Laan, hvorimod de, som byggede af Grundmuur, slap med at svare Renter i 36 Aar, efter hvilken Tids Forløb Kapitalen eftergaves dem.

Imidlertid har Byen ogsaa sine Byrder. Nogle Borgere havde gjort opmærksom paa Farligheden for Byen, om det Fæstningen tilhørende Krudttaarn sprang, og androg paa dets Udflytning i Nærheden af Beltet. Det bevilligedes, men Spørgsmaalet blev, hvem der skulde udrede Bekostningerne. Efterat Sagen i et Par Aar havde været debatteret blev Resultatet at General-Commissariats-Collegiet skulde efter approberet Plan lade opføre Krudtaarnet, hvortil Byen skulde udrede Bekostningerne, men dertil fik et Laan af 2700 Rbd. Sedler af bemeldte Collegium, med Forpligtelse at svare 4 pCt. Renter, samt i Afdrag aarlig ligeledes 4 pCt., dog først fra Aaret 1837, til hvilken Tid Renterne af foran ommeldte 80,000 Rbd. antoges at bortfalde.

Af næringsdrivende Borgere i Nyborg befindes:

Brændevinsbrændere	8.	Hattemagere	3.
Bogbindere	1.	Hjulmænd	1.
Bagere	4.	Handskemagere	4.
Bødkere	5.	Kleinsmede	4.
Barberer	1.	Kjøbmænd	29.
Dreiere	3.	Kobbersmede	2.
Felbereder	1.	Marketentere	2.
Farvere	2.	Muurmestere	9.
Gartnere	2.	Malere	3.
Grovsmede	4.	Naalemagere	1.
Guldsmede	3.	Pottemagere	1.
Gjørtlere	2.	Reebslagere.	2.
Glarmestere	2.	Rendemestere	1.
Garvere	2.	Skomagere	17.

Vævere	3.	Tømmermænd	4.
Skræddere	10.	Uhrmagere	3.
Slagtere	4.	Værtshusholdere	8.
Snedkere	4.	Vinhandlere	2.
Spækhøkere og Smaahandlende	7.	Vognmænd	10.
Sadelmagere	4.	Bomuldsfabrikant	1.
Spiseværter	2.		

Foruden Anførte, der have vundet Borgerskab paa deres Næringsvei, ere ved Byens 3 Færgesmakker*) ansatte 3 Skippere og 9 Matroser, og ved Postjagten 1 Postfører, 1 Styrmand og 5 Mand. De to Fyrbødere ved Dampskibet ere her hjemmehørende, saavel som Styrmanden ved samme, og have Eiendomshuse her i Byen, men siden Dampskibet i Aaret 1831 fik fast Station i Korsør, maa de henregnes som hørende til denne By, hvor de for det meste opholde sig.

Ved Fiskeriet ernære sig 8 Familier, der drive samme som deres egentlige Næringsvei.

Byen har, foruden Færgefartøierne, 12 hjemmehørende Skibe og 2 Dæksbaade, hvortil anvendes 12 Skippere og 43 Matroser. Samtlige 12 Skibes og 2 Baades Drægtighed udgjør 316½ Læster. 4 Skibe ere fra 47 til 65 Læster, 1 paa 30, de øvrige fra 5 til 16. I Pontopidans Tid, havde Nyborg 15 à 16 Skibe**).

---

*) Tidligere have været 5, og endnu i senere Tider 4, indtil Dampskibsfarten begyndte 1827.

**) En Binæringsvei for Søfolkene i Nyborg, er Lidseriet eller den Rettighed, at være Lastdragere for de Reisende, som ville over Bæltet. Hr. Cancelliraad Bierfreund meddeler herom Følgende: Lidsenbrødrene udgjøre et Laug, hvori næsten alle Byens Søfolk ere Interessenter. Selv unge Drenge blive af Forældrene indskrevne, da Indtrædelsespengene ere mindre for Interessenternes Børn, end for Andre. Men den langt større Flerhed af Interessenterne deeltager ikke i Lidseriet, og erlægger blot et aarligt Contingent efter deres Stilling som Sømænd, hvorfor de selv, deres Koner og Børn erholde Understøttelse til Begravelse i Dødstilfælde, og Enkerne en aarlig Pension. Antallet af dem, der deeltage i Lidseriet, er forskjelligt, alt eftersom der er mange eller faa Søfolk hjemme, thi de hjemmeværende benytte gjerne dette Slags Erhverv. Der kan saaledes stundum om Sommeren være

Nyborg Red er særdeles god, og kan give Vinterleie for Skibe der stikke 15 Fod dybt. Havnen kan rumme til Losning og Ladning 30 à 40 Skibe. Med almindeligt dagligt Vand kunne Skibe, der stikke 11 à 12 Fod, flyde til og fra Broen.

Byen har en særdeles duelig Skibsbygger Rasmus Julius Bonnesen, men hans meste Bedrift har indskrænket sig til det Arbeide Færgesmakkernes Vedligeholdelse foranlediger. Dog har han i Aaret 1831 bygget for Kjøbmand Kruuse, en Slup drægtig 47 Læster. Færgesmakken Louise Augusta, stor 33 Commercelæster, er ligeledes 1832 bygget af ham.

Nyborgs største Kjøbmænd ere Hr. Agent Suhr og Kjøbmand Kruuse, som begge drive en meget betydelig Handel.

Følgende Brænderier ere opgivne at være i Drift i Nyborg.

	Værkets Størrelse.
Kjøbmand Kruuses . . .	$48\frac{1}{2}$ Tdr.
— P. Hansens . .	$41\frac{3}{4}$ —
— Jeppe Becks . .	$40\frac{1}{8}$ —
— M. Rasmussens .	39_{8} —
— E. Nyborgs . .	$35\frac{1}{2}$ —
— Esmanns . . .	$34\frac{1}{8}$ —
Brændeviinsbrænder C. Pedersens	$34\frac{1}{4}$ —
—— J. Rasmussens	34 —
Kjøbmand Wolffs . . .	$33\frac{3}{8}$ —
— P. Jensens . .	$32\frac{3}{4}$ —
— Ryes	$28\frac{3}{4}$ —
— H. Hansens . .	$28\frac{1}{4}$ —
Brændeviinsbrænder Falcks . .	$23\frac{5}{8}$ —
—— P. Eybyes .	$23\frac{1}{2}$ —
Snedker Jørgensens . .	$22\frac{7}{8}$ —

Trang paa Dragere, men de hjelpe sig da indbyrdes saa godt de kunne, og benytte sjeldent den dem hjemlede Ret, i saadant Tilfælde at antage Assistentere. For at forhindre at unge Søfolk ikke skulle afholdes fra at fare, under Paaskud at ernære sig ved Lidseri, er i de senere Aar vedtaget, hvilket strængt overholdes, at unge Søfolk ikke maae deeltage i Lidseriet, undtagen i den Tid Sofarten ophører eller de søge Hyre. Men undlade de at lade sig hyre, nægtes dem Deeltagelse i Lidseriet.

Garver Sørensens . . .	$18\frac{3}{8}$ Tdr.
Brændeviinsbrænder P. Hansens	$18\frac{1}{8}$ —
Kjøbmand Leegers . . .	$16\frac{1}{2}$ —
Smed J. L. Jensens . .	$16\frac{1}{8}$ —
Bødker Ahrentzens . . .	$15\frac{3}{8}$ —
Reebslager Hansens . . .	$6\frac{3}{4}$ —

Men undtages Kjøbmand Kruuse, der for ikke længe siden har indrettet sit Brænderi efter nyere Principer, staae de andre Brænderier endnu alle paa samme Fod som hos Forfædrene.

Egentlige Fabrikker eller fabrikmæssige Værksteder haves ikke. Derimod har Nyborg en Latinskole, Amtstue og Garnison.

Med Undtagelse af nogle Enkelte er der, siger Cancelliraad Bierfreund, ikke Rigdom, men ikke heller skrigende Armod i Byen. Folk staae sig i det hele ordentlig igjennem, uden man just tør antage Velstand for almindelig. Den uden for Landporten værende Forstad tjener vel til Byens Forskjønnelse, da Pladsen forhen benyttedes til Møddingssteder, indtil samme ved Auction 1799 bleve bortsolgte til Bebyggelse. Men neppe have de der opførte Bygninger bidraget til Byens Opkomst, ligesaalidt som de efterhaanden opstaaede Smaahuse uden for Strandporten, hvor uden stor Bekostning et lille Huus kan opføres. Snarere bidrage disse Huse til Forsørgelsen af fattige Familier, som der finde Ly, og ubemærkede af Politiet kunne drive deres Dont.

Ifølge Tabellen 8, har Brutto-Indtægten af Told- og Consumtionsintraderne af Nyborg By fra 1830 til 1834 udgjort aarlig i Gjennemsnit 23,770 Rbd*). Det mindste, der er indkommet, har været 20,500 Rbd., det høieste 26,000 Rbd. I de to sidste Aar har Tilvæxten været størst. — Brænderiafgifterne have aarlig indbragt 7600 Rbd., og ere i det sidste Aar stegne til 8350 Rbd. Indførselsconsumtionen har indbragt aarlig 3457, og er i 5 Aar stegen fra 3000 til 4700 Rbd. Formalingsafgiften af Korn til andet Brug end Brænderierne har aarlig udgjort 3920 Rbd., og har holdt sig omtrent eens i alle 5 Aar. Indførselstolden har ind-

*) I Aarene 1802, 3 og 4 — 16084 Rdl. dansk Courant aarlig.

bragt aarlig 8415 Rbd., og det høieste, samme er stegen til, har været 9150 Rbd., nemlig i det paagjeldende Aar.

Faaborg.

Faaborg har 292 Huus- og Gaardnummere, som ere assurerede for 298,580 Rbd. Sølv. Folketallet er 2111 (1801 — 1061). Agerbruget er høist ubetydeligt, da under Byen ikke forterer mere end 258 Tdr. Land (vide fjerde Kapitel). Af valgbare Mænd har Byen 21.

I Faaborg boer der 26 Kjøbmænd, hvoraf dog egentlig kun 8 befatte sig med Udførsel. To Huse drive især en meget anselig Handel, og Navnene Ploug og Voigt indtage alt i et Par Generationer en saare hæderlig Rang i den commercielle Verden. Desuden har Byen 15 Skippere, 4 Baadførere og 30 andre Søfarende. Endvidere 9 Brændeviinsbrændere foruden 7 Kjøbmænd, som drive Brænderi, 2 Bryggere, 2 Gjestgivere og 3 Værtshuusholdere eller Spekhøkere, 105 forskjellige Professionister (1806 — 101) og 52 Dagleiere.

Af Embedsmænd, som ikke høre til Byen, er der fortiden ingen, men en meget høit lønnet Pensionist, ved Siden af nogle tarveligen aflagte Enker.

Til Faaborg høre 16 Skibe med en Drægtighed af 196½ Com. Læster. I Pontopidans Tid skal der have været 30 Skibe til Faaborg, hvoriblandt endog 4 Stratsfarere, og selv 1816 var Antallet af Skibene endnu 23.

Havnens Dybde er 10½ Fod, dog kun 8 à 9 Fod langs med Bolværkerne. Omfanget er meget betydeligt, da 10 Gange saamange Skibe kunne rummes som Byen eier. Ved en mod Osten opført Dæmning, og ved at indskrænke Indløbet til 10 Favne, er Havnen bleven temmelig sikker for alle Vinde, naar undtages Sydvestvinden, der endnu temmelig kan oprøre Vandet. Indseilingen er vanskelig. De Omkostninger, som ere anvendte og endnu anvendes paa Havnens Vedligeholdelse og Forbedring ere temmelig betydelige, da Soormene gjøre stor Skade paa Bolværket eller Pælene.

Et betydeligt Garveri er, ved Eieren Hr. J. C. Voigts Død, gaaet ind. Dog udføres endnu en Deel garvet Læder af Sadel-

mager Christensen, hvis Garveridrift, fra Begyndelsen ubetydelig, lidt efter lidt har naaet Anseelse; et følgeværdigt Exempel for saamange Andre.

Af den i danske Atlas omtalte Fabrikation af Filt til Gulvtæpper, vides nu intet. Som en Levning deraf kan maaskee ansees, at for 40 Aar siden, af nogle fattige Familier, blev slaaet fingertykt Spind af Kohaar paa grovspundet Hampeblaars Trænning. Derimod forfærdiger Hr. Hattemager og Forligelsescommissair Lange, Brandspande af almindelig Hattefilt, som tættes ved at gjennemtrænges af en Blanding Schellak, Harpix og Tjære. Erfaring har lært, at disse Brandspande ikke alene ere ligesaa varige som Lærderspande, men at de endog have det Fortrin for disse, at de ikke blive utætte, naar de ere gjennemtørrede. Omtrent 1600 Stkr. af disse Brandspande ere affatte af Hr. Lange, for en Priis af 7 Mk. Stykket. Sagen fortjener Opmærksomhed.

Omtrent 1 Fjerdingvei fra Byen er en Kalkovn. 6 à 10 Ovnefuld brændes aarlig, og hver Gang 80 Tdr. Kalk.

Andre Fabrikker har Byen ikke.

Ifølge Tabellen 8 have samtlige Told- og Consumtionsintrader efter Gjennemsnit udgjort 23,150 Rbd*). Ingen Tilvæxt har fundet Sted. Brænderiafgifterne have indbragt 7075 Rbd. Den høieste Sum, der herfor er indkommen, har været 7750 Rbd., nemlig i det 5te Aar. Indførselsconsumtionen har indbragt 4990 Rbd., og er i 5 Aar gradviis falden fra 5750 til 4000 Rbd. Formalingsafgiften af Korn til andet Brug end Brændeviin har afkastet 970 Rbd., og er forbleven omtrent uforandret. Indførselstolden har indbragt 9655 Rbd. og det høieste, der er indkommet, har været 10,300 Rbd., nemlig i det sidste af de paagjeldende Aar.

Rudkjøbing.

Ifølge sidste Numerering 1834, bestaaer Rudkjøbing af 293 Gaarde og Huse. Folketallet var den 18de Februari 1834 — 1580 Personer (1801 — 1141). Af valgbare Mænd haves 12.

---

*) 1802, 3 og 4 i Gjennemsnit 5552 Rdl. Dansk Courant.

Af Amtets 4 Kjøbstæder, driver Rudkjøbing det bedste Agerbrug, ganske som det øvrige Langeland. Tre Kjøbmænd og een Møller have endog temmelig betydelige Avlsbedrifter, paa henved 60 Tdr. Land hver. Ellers udgjør det samlede Areal, en Mand eier, 12, 10, 3 Tdr. Land og derunder, saa at Avlsbruget ligesaalidt i Rudkjøbing som i Amtets øvrige Kjøbstæder, udelukkende drives af Nogen som Næringsvei. Om Byens Jorder, der udgjøre 480 Tdr. Land, see forresten 4de Kapitel.

For Øieblikket er der hjemmehørende i selve Rudkjøbing 17 Fartøier og læstebrændte Baade, hvis samlede Drægtighed andrager 291½ Commercelæster. 1796 havdes kun 13 Fartøier af 215 Commercelæsters Drægtighed. Tilforn har her været bygget et Skib om Aaret eller hvert andet Aar. Nu indskrænker Byggeriet sig meest til Reparation eller Fortømring.

Længe har det varet, inden Rudkjøbing fik en Havn. Forgjæves arbeidede Stedets Byfoged Justitsraad Jørgensen i sin Tid herpaa. Der maatte først samles en Fond hertil. Dette er opnaaet ved at lade de Reisende og de Skibe, som anløbe Toldstedet, betale en Afgift. Omtrent 1500 Rbd. indkomme aarlig paa denne Maade, uden at Havneafgifterne derfor ansees trykkende, tvertimod skulle de være betydelig mindre end andre Steder. 1821 begyndtes paa Havneanlægget, og Arbeidet kan nu ansees som tilendebragt. Men der tænkes paa en Bedring til at landsætte Skibe. Havnen har kostet 24,000 Rbd., og kan rumme 30 Skibe. Fartøier, som ikke stikke over 8 Fod, søge Havnen.

Rudkjøbing har for nærværende Tid 14 Brænderier, som drives af Kjøbmænd og Andre. Dog ere kun 4 af nogen Betydenhed, de øvrige smaa og ikke drevne til Stadighed. Særegne Indretninger ved Brænderierne existere ikke. Dog brænde Nogle af Kartofler, men neppe saa meget nu som forhen.

Rudkjøbing har 23 Kjøbmænd, hvoraf 4 især udføre betydeligt Korn. For kort siden har Rudkjøbings første Kjøbmand, nuværende Proprietair Pilegaard, draget sig fra Handelen og boesat sig paa Landet. Om Rudkjøbings Kjøbmænd, siger Pastor Plesner, at de selv besørge deres Forretninger og holde ikke, enten pralende Contoirer eller Mængde af Betjente, men tage i stille Virksomhed selv vare

paa deres egne Sager. Luxus herfker ikke iblandt dem, men de føre anstændige borgerlige Huusholdninger, saa at de fra flere Sider fortjene megen Agtelse.

De øvrige næringsdrivende Borgere ere:

Skomagere	21.	Kobbersmede	1.
Snedkere	16.	Pottemagere	1.
Bødkere	5.	Rokkedreiere	1.
Smede	8.	Faste Færgekarle	2.
Skræddere	14.	Bogbindere	2.
Vævere	8.	Sadelmagere	4.
Muurmestere	5.	Gjørtlere	1.
Reebslagere	4.	Handskemagere	4.
Bagere	4.	Feldberedere	2.
Glarmestere	3.	Beendreiere	1.
Faste Fiskere	3.*)	Malere	2.
Skippere	15.**)	Skibstømmermestere	3.
Slagtere	5.	Skorsteensfeiere	1.
Farvere	4.	Guldsmede	3.
Hjulmænd	2.	Seilmagere	1.
Uhrmagere	2.	Lodser	1.
Blikkenslagere	1.	Reservelodser	1.

Naar Søfolkene fraregnes, bliver der 134 Haandværkere (1796 var der kun 94.)

Apothekeren indsamler endnu, saaledes som Professor Vegtrup omtaler, medicinelle Planter til eget Brug og Forsendelse. Derimod har Destilleringen af Liqveurer hørt op.

Told- og Consumtionsintraderne have i 5 Aar fra 1830 til 1834 i Gjennemsnit aarlig udgjort 13,570 Rbd.***), og ere i disse 5 Aar stegne fra 12,000 til 14,000 Rbd. Brænderiafgifterne have indbragt 3150 Rbd. Det høieste, der er indkommet, har været 3500 Rbd., nemlig i det 3die af de paagjeldende Aar. Indførselsconsumtionen har afkastet 3950 Rbd. aarlig, men er i 5 Aar falden fra

---

*) Om Vinteren fiske alle Søfolk.

**) Nogle ere dog fra andre Steder.

***) 1802, 3 og 4 — 5087 Rdl. dansk Courant aarlig.

4300 til 2900 Rbd. Formalingsafgiften af Korn til andet Brug end Brændeviin har indbragt 855 Rbd., og har holdt sig næsten uforandret i 5 Aar. Endelig har Indførselstolden indbragt 5100 Rbd. og er stegen i 5 Aar fra 3900 til 6250 Rbd.

Mere detailleret Underretning om de to sidst omtalte Kjøbstæder i Justitsraad Jørgensens Beskrivelse over samme.

Af den her leverede Skildring over Kjøbstæderne i Svendborg Amt sees, at i alle 4 har Folkemængden, tilligemed Told- og Consumtionsintraderne, betydeligen taget til, og besynderligt nok meest i Faaborg, hvor der meest klages over Mangel paa Næring, og de færreste Hjælpekilder haves. I Svendborg og Rudkjøbing trives Industrien bedst. Handelen derimod synes at trives ligegodt i dem alle 4. Vel haves ikke saamange Skibe til Faaborg som før, men desflere Skibe eier det nærliggende Falsted. Imidlertid er Nærheden af Falsted neppe til Gavn for Faaborg, som vi siden skulle høre, ligesom de tørre, magre Banker, der omgive Byen, lidet bidrage til sammes Opkomst. Nyborg stoder vel til et af de frugtbareste og bedst opdyrkede Strøg i Fyen, men Oplandet er ikke af Betydenhed. Mærkelig er imidlertid Tilvæxten i Indførselsconsumtionen i Nyborg, og ligesaa mærkelig Afgangen i saa Henseende i de andre Kjøbstæder. Grunden til det første er forbleven Forf. ubekjendt. Grunden til det sidste maa sandsynligviis søges i en forøget Bestræbelse at skaffe sig Godtgjørelse for hvad der igjen udføres.

Udskibningssteder, Skipperbyer, Skibsbyggeri.

Et af de første Udskibningssteder i Svendborg Amt er: Falsted, en Landsby beliggende 1 Miil norden for Faaborg, ved den Bugt, Hornelandet danner med Fyen. Her udskibes ikke alene meget Korn, men drives betydelig Seilads og bygges mange Skibe. Efter Hr. Grev Bille Brahes Opgivende, bygger den driftige Skibsbygger Jens Møller sædvanligen 2 à 3 Fartøier aarlig. Fortiden have 6 Fartøier hjemme i Falsted, men benævnte Jens Møller har for ikke længe siden ladet indskrive under Svendborg Tolddistrikt flere Skibe,

som han eier i Forening med en Broder paa Thorseng, og maaskee at Afgangen af Skibe i Faaborg staaer i Forbindelse hermed.

Ulbølle Strandhuse eller Fjellebroerne, beliggende imellem Svendborg og Faaborg, er et Ladested, som især meget afbenyttes naar Brænde udskibes. To Fartøier, som, i Forening med hine sex i Falsted, andrage af 75 Com. Læster, have hjemme her. Ogsaa ved Syltemae, henimod Svendborg, lades undertiden Baade, her og i Falsted ligge mindre Fartøier trygt, naar ikke Is eller Orkaner forhindre det.

Østen for Svendborg, omtrent 1 Miil derfra, ligger Strandbyen Skaarupøre. Hertil høre 4 Jagter af 3 à 4 Hundrede Tønders Størrelse, som meest fare paa Fragt imellem Sjælland og Holsteen, med Korn, Muursteen og Kalk, men undertiden ogsaa seile paa egen Regning. Desuden haves flere store Baade paa 40 à 80 Tdr., som drive Handel paa egen Regning. Fra Skaarupøre kan man blive sat over til Langeland.

Flere Punkter ved Kysten i Gudme Herred tjene undertiden som Ladeplads, dog ikke nu saa meget som før, da ikke saa meget Brænde længere haves at udføre.

I Vinding Herred, er fortiden Nyborg det eneste Udskibningssted. Imidlertid feiler det neppe at meget Brænde forhen er ladet ved Holkenhavns Storskov. I den saakaldte Dyrehave, eller Distriktet imellem Nyborg og Fjorden ved Holkenhavn, eier en Mand en lille Jagt.

Til Udskibning frembyder Langeland næsten overalt bequemme Steder, og samme benyttes ogsaa. Saaledes udskibe Forpagterne paa Korsebølle, Nedergaard, Egelykke og Steensgaard m. fl. deres Korn ved de ud for Gaardene nærmestliggende Forstrande, hvor store Jagter og tildeels store Skibe kunne ligge i en meget kort Afstand fra Strandbredden. De sædvanligste og bequemmeste Ladesteder paa Langeland ere imidlertid ved Ristinge-Færgested, Pæregaard, Aasøe og Staaense-Havn, alle paa Vestkysten. Ristinge ansees især for et godt Ladested. Den seneste Administrations-Commission har her ladet anlægge en Broe, dog egentlig for Færgefartens Skyld til Ærøe. Denne Broe, der er 100 Alen lang og 17 Alen bred paa Broehovedet, er sat frit af Kampesteen (saavidt

vides paa Isen) og siden indrammet med Egepæle i $\frac{3}{4}$ Alens Afstand Broen er desuden befæstet med Jernankere, Brohammere og Isbrydere. Det hele har kostet 1000 Rbd. Sedler, naar alt Arbeide og alle Materialer anslaaes til Penge. Udførlig Efterretning herom er af Hr. Baron Bretton, som især har gjort sig fortjent af dette Anlæg, meddeelt i Ursins Magazin. Ved Loehals paa Hou haves ogsaa en Bro, som under Krigen var i god Stand, men nu er aldeles forfalden. Paa Hou er en stor Deel Baadførere, der deels bruge aabne Baade, deels Dæksbaade af betydelig Størrelse. De aabne Baade fare ialmindelighed kun imellem Langeland, Fyen og de andre omliggende Øer. Dæksbaadene fare meget paa Jylland, endog lige til Aalborg. Saavidt vides have Baadførerne paa Hou og ved Loehals Tilladelse til at overføre Øens Beboere til Sjælland og Fyen. Ogsaa skaffede den afdøde Lehnsgreve dem Tilladelse at fare til Nyborg og Korsøer med Brænde, uden Toldklarering i Rudkjøbing. Enkelte Skippere boe omkring paa Øen. I Ristinge haves saaledes et Par Koffardi-Slupper. Samtlige til Rudkjøbing Tolddistrikt hørende Fartøier uden for Rudkjøbing ere 16 i Tal, ansatte til 69 Commercelæster.

Paa Strynøe haves vel ingen Skibe endnu, men over 50 af Landets Sønner søge Hyre i de nærmeste Søstæder. De ere meget afholdte for deres Orden og Nøisomhed. Da Begtrup beskrev Fyen, havde kun faare faa Strynboere betraadt denne Vei. Med tiltagende Handel og Søfart, vil Strynøe derfor sikkert faae egne Skibe.

Paa Thurøe leve de fleste Beboere af Søfart. Husmændene og deres Sønner, ligesom Gaardmænds-Sønnerne, benytte alle dette Middel til Erhverv, og tage Hyre saavel i Omegnen som i Kjøbenhavn. Paa Øen boe 26 Skippere og haves ialt 18 Fartøier, hvoraf de største ere paa 4 à 5 Hundrede Tdr. Her bygges ogsaa mange Skibe, især Smaajagter.

Dog Hovedsædet for Skibsfart og Skibsbyggeri uden for Kjøbstæderne, og rivaliserende i saa Henseende med selve Svendborg, er Skipperbyen Troense paa Thorseng. Denne By, som bestaaer af omtrent 100 Huse, med 6 til 20 Skpr. Land, er næsten ene beboet af Sømænd. Den 14de Mai 1831, vare hjemmehørende i Troense 32 Fartøier paa 877½ Commercelæster, efter at Vinteren

forud vare solgte 3 Skibe paa 110½ Com. Læster og et paa 40½ sunket i Nordsøen. Af foranførte 36 Skibe vare de 2 paa 75 Læster, 5 omtrent paa 60 Læster, 7 paa 40 til 50 Læster, 4 paa 26 til 34 Læster, 11 paa 10 til 14 Læster, 7 fra 3 til 7½ Læster. I Vindeby ogsaa paa Thorseng, hørte til, anførte Datum, to Skibe paa 24½ Læster. Størstedelen af disse Skibe gaae paa Fragt til Rusland, Preussen, Norge, Holland, Engeland og Frankrig, ja endog til Messina. Med de mindre drive Eierne undertiden selv Handel. Men det er ikke alene den betydelige Skibsfart, hvorved Troense saa meget udmærker sig, ogsaa Skibsbyggeriet drives her omkaps med Svendborg. Efterfølgende er en Fortegnelse af de i Svendborg Tolddistrikt i 14 Aar nyopbyggede og fortømrede Skibe.

	C. Læster.
I Aaret 1817 nybygt i og ved Svendborg 2 Jagter, 2 Baade, 2 Galeaser og en Brig ialt indh.	155½
dito ved Strynøe en Baad	1
dito ved Thurøe en Galease og 2 Jagter	51
dito ved Troense en Galease og en Jagt	45
fortømret ved Troense en Jagt	23½
I Aaret 1818 nybygt i og ved Svendborg 2 Galeaser og 3 Jagter	119½
dito ved Thurøe 2 Jagter	19
dito ved Troense en Slup	26
fortømret ved Troense en Jagt og en Galease	47½
I Aaret 1819 nybygt ved Svendborg en Jagt og en Slup .	33
dito ved Vindeby en Baad	2½
dito ved Troense en Brig en Jagt og en Galease	112½
fortømret ved Troense en Jagt	34½
I Aaret 1820 nybygt ved Svendborg 4 Jagter	56½
dito ved Thurøe en Jagtbaad, en Jagt .	19½
fortømret ved Troense en Jagtbaad	3
I Aaret 1821 nybygt ved Svendborg en Jagt	22
fortømret ved Troense en Jagt	24
I Aaret 1822 nybygt ved Troense en Jagt og en Sand-Pram	18½
	814

	C. Læster.
Transport	814
I Aaret 1823 nybygt ved Svendborg en Skonnert, en Galease, en Slup, en Jagt	157½
fortømret ved Svendborg en Jagt	12½
nybygt ved Thurøe en Slup	5½
dito ved Troense 2 Jagter og en Jagtbaad .	28½
fortømret ved Troense en Jagt, 2 Slupper og en Galease	85
I Aaret 1824 nybygt i Svendborg en Skonnert og 3 Jagter	95
fortømret i Svendborg en Slup	3½
dito ved Thurøe en Fiskerqvase	2
nybygt ved Troense 2 Jagter, 2 Slupper, en Galease	92½
fortømret ved Troense en Jagt og en Fiskerqvase	24½
I Aaret 1825 nybygt ved Svendborg en Skonnert, 2 Slupper og en Færge	127
fortømret ved Svendborg en Jagt	13
dito ved Thurøe en Slup	10½
nybygt ved Thurøe 2 Qvaser	6½
fortømret ved Troense en Skonnert, en Slup, 2 Jagter	89½
I Aaret 1826 nybygt ved Svendborg en Brig og 2 Jagter	118
dito ved Vindeby en Færge	3
dito ved Thurøe en Jagt	8½
dito ved Troense en Jagt og 4 Slupper .	206
fortømret ved Troense en Galease, en Slup og en Jagtbaad	78½
I Aaret 1827 nybygt ved Svendborg en Brig, en Jagt, 2 Slupper	194½
dito ved Thurøe en Jagt og en Slup . .	18½
dito ved Troense en Jagt, 2 Slupper, en Skonnert og en Galease	201½
fortømret ved Troense en Jagt	26½
	2422

	C. Læster.
Transport	2422
I Aaret 1828 nybygt ved Svendborg en Skonnert, 4 Slupper	187½
fortømret ved Svendborg 2 Jagter	23
dito ved Thurøe en Jagt	10
nybygt ved Thurøe en Jagtbaad	2½
fortømret ved Skaarupøre en Baad	3
dito ved Troense en Slup	29
nybygt ved Troense en Skonnert, en Slup og en Jagt	80
I Aaret 1829 nybygt ved Svendborg en Skonnert, 3 Slupper, 2 Jagter	207½
fortømret ved Thurøe en Jagt	11½
dito ved Troense en Galease og en Jagt	77
nybygt ved Troense en Jagtbaad, 2 Slupper, en Skonnert	102½
I Aaret 1830 nybygt ved Svendborg en Brig og en Jagt .	112
fortømret ved Svendborg en Galease, 3 Jagter	219½
nybygt ved Troense en Skonnert og 2 Jagter	85½
fortømret en Galease og en Slup	72½
Summa	3645

Underretning om hvad der byggedes under Krigen, giver Begtrups Beskrivelse af Svendborg.

De betydeligste Skibsbyggere i Troense, ere Rasmus Møller*), Lars Anders Smith og Peder Pedersen. Men mangen Skipper befatter sig ogsaa med Skibsbyggeri, ligesom Skibsbyggerne igjen forstaae at føre et Skib. I Ungdommen seile de alle meer eller mindre, og naar Søfolkene ikke seile, gribe de til Øxen. Jalminde-

*) Familien Møller indtager med Hensyn til Skibsbyggeriet i Svendborg Amt, samme Rang som den Rothschildske i den financielle Verden. Tre Brødre: Rasmus Møller i Troense, Lars Møller i Svendborg og Jens Møller i Falsted, ere at ansee som Fyens første Skibsbyggere. Men den Velstand, deres Driftighed har skaffet dem, er ikke erhvervet paa Nationernes Bekostning!

lighed fore de egentlige Skibsbyggere, dog ikke selv deres Skibe, ligesom adskillige gamle og formuende Skippere overlade dette Hverv til Andre. Ogsaa gives der Sætteskippere, som fare med Skibe, der høre hjemme i Fyen eller Holsteen. For størstedelen bygges for egen Regning. Undertiden sælges Skibet saasnart det er færdigt, men ialmindelighed blive Skibene brugte i nogle Aar, til Leilighed at afsætte dem findes. Undertiden blive Skibe bestilte af en vis Bygning og Størrelse, og Accord sluttet derom. Sjeldent arbeider en Bygmester i Dagleie, det maatte da være paa et fremmed Sted. Den sidste, der saaledes byggede, havde 1 Species om Dagen. Som en Mærkelighed fortjener at anføres, at for nogle Aar siden blev i Vornæs Skov paa Thorseng bygget et Skib paa 13 Læster, og rullet et betydeligt Stykke Vei til Havet. I Troense giver en eller anden Skipper om Vinteren Underviisning i Navigation for de unge Søfolk, hvorved spares nogle Ugers Ophold i Kjøbenhavn, naar Examen skal tages.

Veie og andre Communicationsmidler.

Som bekjendt gjennemskjæres Fyen af to Hovedlandeveie: Chaussèen fra Nyborg til Middelfart, og Chaussèen fra Nyborg til Faaborg og Boiten. Den første af disse Hovedveie gaaer omtrent 2 Mile igjennem Svendborg Amt, den anden derimod strækker sig igjennem hele Amtet for saavidt det ligger i Fyen. Om Førstes store Nytte kan der kun være een Stemme, om sidstes Nødvendighed ere Meningerne deelte, og der gives dem som mene, at denne Vei ingen videre Nytte har bevirket, end at man nu lettere og bequemmere farer med en Equipage fra Nyborg til den vestlige Deel af Landet. Fra Begyndelsen af, blev denne Chaussèe indrettet for at fremme Communicationen med Hamborg og Kjøbenhavn, men det har aldrig ret villet gaae med denne Speculation, og i det hele er de Reisendes Antal som komme ad denne Vei, ubetydeligt. Som Grund angives at ved Færgestedet Fyenshaf paa Als, mangler et bequemt Landingssted. Men om ogsaa denne Mangel bliver afhjulpen, ville neppe flere Reisende end nu benytte benævnte Vei, da Leiligheden at komme til Sjælland og selv til Fyen, ved Dampbaadene nu saa meget lettes, og den hele Speculation maa altsaa ansees som

mislykket. Imidlertid kan det ikke nægtes, at alle Landboere paa begge Sider af den 8 Mile lange Chaussee, ved samme, have faaet en saare let Communication med Faaborg og Nyborg, hvilket naturligviis maa komme dem til Nytte med Hensyn til Transporten af deres Produkter, saa at Veien paa denne Maade dog gjør nogen Nytte. Men vist er det, at Beboerne, især Eierne af det ufrie Hartkorn, have betalt dette Gode dyrt nok, og at en mindre kostbar Vei vilde have udrettet det samme.

Hvad de andre Landeveie i Fyen betræffer, da omdannes de nu alle til Chaussee, og betydelige Stykker blive hvert Aar istandsatte, saa at man snart vil kunne gjennemkrydse Fyen i alle Retninger paa Veie saa gode som nogetsteds i Verden. Men ogsaa denne Herlighed maa Bonden fornemmeligen betale, da næsten alt Arbeide ved de nye Veie forrettes af ham. Ja der er endog nylig paalagt Bønderne 2 Mile omkring Nyborg, at udføre en Chaussee fra Nyborg til Slipshavn, en Vei, som kun benyttes i Isvintere, naar Overfarten til Korsør skeer fra sidstnævnte Sted. Det turde derfor vel være, at det alene tilkom Generalpostamtet at istandsætte og vedligeholde denne Vei, som Bønderne vist ikke have mindste Nytte eller Brug af. Hvor betydeligt Arbeidet er, vil skjønnes deraf, at det blev overladt Bønderne at vælge imellem Naturalarbeide eller Betaling af 16 Mk. pr. Td. Hartkorn, fordeelt paa 3 Aar. Naar man betænker at det kun er i strænge Vintere at bemeldte Vei afbenyttes, og at Frosten baner Vei overalt, forekommer det saa meget ubegribeligere, at der anvendes saa store Bekostninger paa dette Foretagende; og end ubegribeligere bliver det, at Ingen har talt Bondens Sag.

En Lykke er det for de fynske Bønder, at Landet er saa opdyrket og befolket, da det ellers blev dem umuligt at præstere det Veiarbeide, som forlanges af dem. Og sandeligen, er der noget der fortjener vor ophøiede Regjerings Opmærksomhed, er det en Omregulering af Byrden med Veianlæggene. Hovedgaardstaxten og Kjøbstæderne ere aabenbart favoriserede*). Lad ogsaa Hovedgaards-

*) Bonden brolægger Kjøbstædgaderne; men hjælper Kjøbstædmanden ham igjen at anlægge Chaussee paa Landet?

taxten betale 42 Sk. pr. Td. Hartkorn i Vei-, Bro- og Sluseskat, og det ufrie Hartkorn kun 20 Sk., saaledes som Tilfældet har været i Svendborg Amt i Aaret 1835; Bonden har dog altid den største Byrde, thi for 22 Sk. vil ingen kunne forrette 1 til $1\frac{1}{2}$ Spanddage og 2 til 3 Gangdage, som paa flere Steder i Svendborg Amt i de senere Aar er affordret 1 Td. ufrit Hartkorn. Selv i de Amter hvor ingen Chausseeanlæg endnu finder Sted, vil det Veiarbeide, Bonden har ydet, udgjøre langt mere end de Penge, Hovedgaardstaxten betaler, og dog har sidste ligesaa stor Nytte af Veienes Forbedring som første. At skyde sig under Hovedgaardstaxtens Fritagelse fra Naturalpræstationer, er ikke Midlet at udrydde den hos Bonden saa gjængse Tro, at de andre Stænder søge at kurere paa hans Bekostning. Saasnart Naturalpræstationerne udredes med Penge, falder denne Grund desuden bort. Forf. gad vidst, med hvad Ret Eierne af Hovedgaardstaxten, vilde undslaae sig for at tage lige Deel med det ufrie Hartkorn i en ny Skat, om samme behovedes. Veiarbeidet er en ny Skat, som man for 40 til 50 Aar siden, kjendte lidet eller intet til, og som Hovedgaardstaxten sikkert ikke var sluppen for, hvis vi den Gang havde havt Stænder. Veiarbeidet paahviler altsaa med Rette hele Landet, og ikke en enkelt Klasse af Statsborgere. At Hovedgaardstaxtens Værdie derved nedsættes, er ikke mere Tilfældet end med Bondetaxten! Og er det sandt, som man saa tidt hører paastaae, at Hovedgaardstaxten har mere at svare end det ufrie Hartkorn, er det jo til Forstes egen Fordeel, om et Lighedsprincip etableres *).

Forunderligt er det at see, hvorledes man i Fyen har omskabt de to store Chausseer til kunstige Enge; thi istedet for at tillade at kjøre paa Jordveiene, eller de to brede Strimler ved Siden af Steenveien, ere bemeldte Jordveie overskaarne med Smaagrøfter, saa at Græsset nu i Mag kan voxe og give en god Slet, som virkeligen

*) Hvad der her er sagt om Forpligtelsen til at bære lige Byrde ved Veianlæggene, gjelder fuldkommen om de i de sidste 50 Aar, 3 à 4 Gange forsøgede offentlige Kjørsler, altsaa ligeledes en ny Skat; ja det gjelder ganske om Sandflugtarbeidet, forsaavidt Hovedgaardstaxten ikke deeltager heri lige med det øvrige Hartkorn.

ogsaa afbenyttes, om til Veikassens eller Andres Fordeel, skal Forf. lade usagt. Men om end Veikassen drager nogen Nytte heraf, synes det dog at være en vel bekostelig Maade at skaffe sig kunstige Enge; og har man engang gjort Veiene for brede, burde man i det mindste ikke forhindre Vedkommende fra at drage al muelig Nytte deraf, men tillade, at der om Sommeren kjøres paa Jordveiene, hvilket altid falder lettere for Hestene, og slider mindre paa Vognene. Saasnart det regner, vil Steenveien nok blive afbenyttet, og Jordveien saaledes sikkres for at opkjøres alt for meget.

Et andet Curiosum af samme Slags, kan man faae at see paa Chaussèen i Blaakjærskov imellem Veile og Kolding. Som bekjendt maa ingen pløie eller grave Chaussèegrøfterne nærmere end en Alen. Dette har givet Anledning til at der, efter at vedkommende Skoveiere have opført Diger og Grøfter langs med Chaussèen, er bleven en Strimmel Jord imellem Chaussèe- og Digegrøfterne, som ikke alene aldeles er spildt, men tillige vanskirer Veien, og lidt efter lidt falder sammen, og udfylder Grøfterne paa begge Sider.

Paafaldende har det altid forekommet Forf. at det er Grundeierne formeent at sælge deres Steen til hvem de ville, eller at man har tilladt Veivæsenet, og især Veientrepreneurer, at bemestre sig de Steen, som findes paa Landmandens Marker. Til hvilke Uordener sidste giver Anledning, kan kun den forestille sig, der har været i den Stilling at maatte taale dette. Ikke nok at der gaaes og kjøres paa tvers og paa langs, graves hvor man finder for godt, ogsaa Hegnet maa holde for, og bliver ofte nedbrudt, for at skaffe sig Indgang til det attraaede Gods. Om det indenfor græssende Qvæg derved baner sig Vei til fremmed Grund, bryder man sig kun lidt, men leer ad de Klager herover føres. Ubehageligst maa det altid være, at see Fremmede spille Herrerne med hvad man troer at kunne kalde Sit, men end ubehageligere, sans façon at see sig berøvet, det man selv kunde have Brug for, eller drage Fordeel af at sælge. Man indvende ikke at Steen imodsatfald vilde mangle til Chaussèeanlæggene. Eierne er det tilladt ved Mærker, eller ved at opsamle Stenene, at sikkre sig selv disse, og naar Alle gjorde dette eller kunde gjøre det, vilde jo Veivæsenet blive nødsaget at tilkjøbe sig Stenene. Grundeierne maae finde sig i at Gruus tages og Veie anlægges, hvor man

finder det for godt. Dette er allerede saa ubehagelig en Tvang, at den ikke end mere maa forøges ved at berøve dem Raadigheden over deres Steen, hvorfor desuden slet intet godtgjøres. Godtgjørelsen for Gruus og Grund er ialmindelighed ogsaa meget for tarveligen afmaalt. Intet gives for at formilde den Tvang man er underkastet. Intet for den Ubehagelighed at see sine Lodder overskaarne. Intet for det Hegn, man ved den nye Vei faaer mere at opføre, og den Jord derved gaaer spildt. Intet, i det mindste ikke altid, for det Hartkorn man beholder meer, end man efter den strænge Ret skulde have!!

Vi vende tilbage til Veiene i Svendborg Amt. Landeveien over Thorseng er i en temmelig god Stand. Dog er en Deel af samme, ved Lungebugten, udsat for Oversvømmelse af Havet, naar Høivande indtræffe. Da Færselen paa denne Vei ikke er af nogen Betydenhed, undtagen maaskee paa den halve Miil nærmest Vindeby Færgested, vil her neppe nogensinde behøves Chaussee, saa meget mindre som bemeldte Halvemiil netop falder paa et tørt, fast Strøg, nemlig den i første Kapitel omtalte Bregninge Banke, saa at Veien her altid er god. Biveiene paa Thorseng have forekommet Forf. godt vedligeholdte. Samfærselen paa Øen selv, er saaledes bequem nok. Ikke heller er der at klage over Transportmidlerne ved Færgestedet, kun at Betalingen, som ved de fleste Færgesteder, er vel høi*).

Paa Langeland er Landeveien fra Rudkjøbing til Spodsberg ikke saa god som paa Thorseng, men med Hensyn til den ubetydelige Færsel dog upaaklagelig. Spodsbjerg Færgested mangler en Bro, og Landingen eller Indskibningen falder derfor meget besværlig. Den Vei, som igjennem hele Øens Længde tjener Beboerne til Forbindelsesmiddel indbyrdes og med Rudkjøbing, er i den nordlige Deel af Landet fortrinlig, hvilket ligesaa meget skyldes Naturen som salig

*) Forf. kan ved denne Leilighed ikke lade ubemærket, hvor slet offentlige Foranstaltninger overholdes. Ved et af de meest frequenterede Færgesteder i Fyens Stift findes en Tavle opslaaet med Fortegnelse over Pasfagepengene, med den udtrykkelige Klausul, at Drikkepengene deri ere indbefattede. Og dog plages man til Kjedsommelighed af Færgefolkenes Tryglerier, og henvender man sig til Færgemanden, er et Axeltræk al den Revange man faaer.

Grev Frederik Ahlefeldt Laurvig, der sørgede for at Veien godt vedligeholdtes. I Midten af Landet er Veien mere sandig, og i den sydlige Deel trænger samme til betydelige Reparationer, som dog nu ogsaa iværksættes. Denne 7 Mile lange Vei er af langt større Vigtighed end Landeveien fra Rudkjøbing til Spodsbjerg, og fortjener derfor vist nok Langelændernes hele Opmærksomhed.

Paa Smaaoerne ere Veiene ialmindelighed ikke at betragte for andet end Markveie. De ere ofte maadelig nok vedligeholdte, og visse Steder, saasom paa Hjortøe og Birkholm, er der neppe Spor af Vei at finde. Øboernes Landeveie er Havet, og alle Øer ere derfor velforsynede med Baade. Saaledes har Strynøe vel 50 Baade og Joller, og Præstens Equipage paa Strynøe er en peen, velindrettet, stor Baad, som den nuværende Præst, Hr. Pastor Petersen, med ungdommelig Kraft mesterligen styrer. Lyøe har, foruden flere Smaabaade, 7 store, fra 20 til 40 Tdr., og saa fremdeles.

Torve for Produkternes Afsætning. Handel.

Faa Egne have Valget imellem saamange Torve til deres Produkters Afsætning som Svendborg Amt, thi det er ikke alene Amtets 4 Kjøbstæder, der i saa Henseende staae til Landmandens Raadighed, men selv 3 af Odense Amts vigtigste Kjøbstæder; idetmindste gjelder dette om de Strøg, som grændse nærmest sidstnævnte Amt. Og hvad Langeland, Thorseng med øvrige Smaaøer betræffer, da er Naboskabet af Ærøe ikke heller uden Indflydelse i saa Henseende. Flere af de udenfor Kjøbstæderne bosatte Skippere, skille desuden Landmanden ved en ikke ubetydelig Deel af hans Overflod.

Odense er, især med Hensyn til den daglige Consumtion, af Vigtighed. Torv, Brænde, Kjød, Smaakreaturer, Æg etc., ere altid afsættelige her. Ogsaa finder Lærred, Vadmel og Hynevaar god Afsætning paa Markedsdagene i Odense, hvor en betydelig Trafik finder Sted med disse Vareartikler, som i stor Mængde tilføres fra Sletten eller det nordlige Fyen, og igjen gaae til Laaland og Norge. Kjærteminde og Aasens have to betydelige Handelshuse, som rivalisere med de Handlende i Nyborg og Faaborg, hvilket absolut maa have en velgjørende Indvirkning paa Produkternes Afsætning.

Men Amtets egne Kjøbstæder staae ingenlunde tilbage i den paagjeldende Henseende, tvertimod er det ved dem, at de fleste Produkter finde Afsætning, og Priserne ere her saa høie som nogetsteds i Stiftet, ja Svendborg modtager endog en stor Mængde Fedevarer, især Smør, fra Odense Amt, hvorfor denne By ogsaa ansees for det bedste Torv i Fyen for dette Slags Varer. Kun paa Langeland, kan Rudkjøbing undertiden om Vinteren udøve et Slags Monopol med Hensyn til Kornpriserne. Men da det langelandske Korns Fortrinlighed er de Handlende bekjendt, indfinde sig, saasnart Efterspørgsel indtræffer, Kommissionairer fra Handelshuse paa andre danske Stæder, som indhandle Korn eller Raps paa de store Gaarde i Partier. Ogsaa sælges meget Korn paa det nordlige Langeland deels til Svendborg, deels til Nyborg. Noget føres over med Landets egne Fartøier, noget hentes af Kjøberne, naar disse faae store Partier.

Medens Marstal var i Velmagt, solgtes meget Korn fra det sydlige Langeland, fra Thorseng og Smaaøerne til Ærboerne, som med deres Fartøier lagde an ved Kysterne og tilforhandlede sig store Forraad af Kornvarer. Men, siger Pastor Plesner, Ærboerne ere nu sunkne fra Velstand, ja Rigdom, til meget tarvelige Kaar. Marstals Havn, som før gjenlød af Virksomhed, er nu øde og stille. Flækken selv, som var et Hjem for velhavende, muntre og virksomme Borgere, har nu kun det sørgelige Minde om svunden Lykke tilbage. Ved det danske Pengevæsens ulykkelige Krisis, ved Norges endnu sørgeligere Tab og Handels og Skibsfarts Standsning i Østersøen, og ikke ved egen Brøde, er den rige Flække Marstal sunken saa dybt; og det er saare tungt, naar mange af dens Indvaanere, der før vandt et hæderligt og rundeligt Brød ved Handel og Fragtfart, nu ængsteligen maae søge et kummerligt Ophold ved en Mellemhandel med deres Landsmænd og Naboer paa høire og venstre Side, som Statens Love fordømme! Saavidt Hr. Plesner.

At Ærboernes Credit er borte, det er vist. De maae derfor betale Alting contant, og formaae saaledes ikke heller at gjøre store Indkjøb. Imidlertid er deres Handel dog i Tiltagende igjen, og det er ikke Lidt hvad de med deres Smaafartøier udskibe baade fra Langeland, Thorseng, Stryn, Drejøe o. s. v. Til Auernak og

Lyøe komme de sjeldnere, da Faaborg er saa nær. Naar der kommer engelske Kommissionærer til Kiel, og dette spørges paa Ærøe forend paa Langeland eller Thorseng, søge Ærboerne at drage nogen Fordeel heraf, og ile at gjøre Indkjøb. Ærboerne ere imidlertid ikke de eneste, som drive saadan Handel. Ogsaa Skippere fra Thorseng, Skaarupøre, Thurøe, Faldsted etc., udskibe Korn paa egen Regning. Mærkelig er denne Handel, thi Kornet udføres til Kiel og andre slesvigholsteenske Havne. Fra hele Stiftet er saaledes udført til Hertugdømmene i Aaret 1833 — 36000 Tdr. Kornvarer, og i Aaret 1834 endog 37000 Tdr. (vide Tab. 9). Pastor Plesner forklarer dette deraf, at Prisen i Holsteen sædvanlig er høiere end i Fyen, omtrent saa meget som Fragten derfra til Holsteen beløber. Aarsagen dertil er sandsynligviis den Præsumtion, holsteensk Korn har for dansk Korn, og som kan sætte den Handlende ligeover for os istand til at betale os noget mere for vort Korn, som han meget vel kan sælge for holsteensk. Naar min Hvede kommer til Kiel, siger Pastor Plesner, erklæres den endog for bedre end den almindelige holsteenske og betales bedre end denne i Hamborg. Gaaer den fra Kiel til Kjøbenhavn, koster den og der 2 à 3 Mk. meer, end om den kom fra Rudkjøbing. Men denne Difference kan ikke meer end netop dække Handelen over Kiel til Kjøbenhavn. Vi ønske derfor vedbliver Hr. Plesner, at vore Kjøbmænd ville udvide vor Kornhandel directe herfra til Holland og Engeland, og at det maa lykkes vor Regjering, at beskjærme den for trykkende Paalæg. Da kunde vi dog have den Fornøielse, og tillige lidt Fordeel af, at finde vort Korn erkjendt for det første i Danmark.

Kjøbstædernes Hovedhandel med Kornvarer er paa Norge. Dog sende Kjøbmændene ogsaa Skibe til Engeland, Holland, Frankrig, ja, saaledes som for et Par Aar siden var Tilfældet, til Rusland, alt som Conjuncturerne føre med sig. Ogsaa med Kjøbenhavn staaer man i stadig Forbindelse, og denne Handelsplads modtager især største Delen af Smør og Flesk, dog udføres ogsaa en Deel til Norge og stundom til Engeland. Transithandel drives ialmindelighed kun med østersøisk Korn, enkelte Aar meget, andre aldeles intet.

I Skaarupøre drive Baadførerne et Slags Transithandel med Korn, som de opkjøbe i Sjælland, og hvormed de seile til Holsteen.

Herfra føre de igjen Øst, Boghvedegryn og Brændeviin til Sjælland. Undertiden hente ogsaa Skipperne fra Troense Rug i Østersøen, og afsætte samme i Holsteen, eller hvor Trang dertil findes. I Skippernes Hænder er ligeledes Brændehandelen, som gaaer paa Kjøbenhavn. Endvidere Frugthandelen, som gaaer paa Kjøbenhavn, Aalborg og Norge. Mærkelig nok, at man undertiden fører Frugt til Flensborg og Sønderborg for derfra at bringes til Rusland. Tilværten af Frugthaver omkring Kjøbenhavn, skader ellers meget Afsætningen i denne Plads.

Enkelte Landmænd paa Langeland have forsøgt at sælge deres Produkter i fremmede Havne. Men Kommissionairerne sørgede som oftest for, at de tabte Lysten til slige Entrepriser. Til denne Handel behøves og nogen Formue, saa at man har Raad til at undvære Indtægten af sin Avling i længere Tid.

Som et Bidrag til Handels- og Produktionsstatistikken, leveres her i Tab. 9 en Udsigt af Udførselen fra Fyens Stift til fremmede Steder og Hertugdømmene i Aarene 1830, 1831, 1832, 1833 og 1834. Ifølge denne Tabelle er der fra hele Stiftet, efter 5 Aars Gjennemsnit, udført alene til fremmede Steder og Hertugdømmene 275,000 Tdr. Kornvarer og Raps aarlig, hvilket er 94,000 Tdr. mere end der i Aarene 1802, 1803 og 1804 i Gjennemsnit aarlig er udført baade til Ind- og Udlandet (see Begtrup). Det største Quantum, der er udført, har været 393,000 Tdr. nemlig i Aaret 1834, det mindste 203,000 Tdr. nemlig 1831. I Aarene 1802, 3 og 4 udførtes ialt fra Fyens Stift kun 1256 Tdr. Hvede aarlig. I ovennævnte 5 Aar er alene til Udlandet og Hertugdømmene udført 11,000 Tdr. Hvede og 500 Tdr. Hvedemeel aarlig, ja i Aaret 1834 endog 21,000 Tdr. Hvede og 680 Tdr. Hvedemeel. Af Raps produceredes forhen slet intet, nu er alene til Udlandet og Hertugdømmene udført aarlig 19,071 Tdr., ja i Aaret 1832 endog 29,000 Tdr. — Byg udførtes der 1802, 3 og 4 i alt aarlig 52,500 Tdr. af. Nu alene til Udlandet og Hertugdømmene 134,552 Tdr., ja 1833 endog 183,000 Tdr. foruden 2,600 Tdr. Gryn eller Meel og 2,100 Tdr. Malt. Dette vil være tilstrækkeligt til at vise, at Produktionen betydelig har tiltaget, især af de ædle Sædearter. Men hvormeget dette har været Tilfældet, seer Forf. sig ikke istand

at bestemme, da det ikke har været ham muligt at skaffe sig paalidelige Efterretninger om Beløbet af de Produkter, som ere udførte til indenlandske Steder, et Beløb, der sikkert er meget betydeligt, saaledes som vi snart skulle faae Beviis paa.

Hvad de 4 Tolddistrikter i Svendborg Amt betræffer, da viser Tabellen, at i Nyborg Tolddistrikt, i et Gjennemsnit af 5 Aar, er anmeldt til Udførsel til Udlandet og Hertugdømmerne aarlig 40,182 Tdr. Kornvarer og Raps. I Svendborg Tolddistrikt 31,607 Tdr. I Faaborg Tolddistrikt 28,463 Tdr. Og i Rudkjøbing Tolddistrikt 31,901 Tdr. Af Smør og formalede Kornvarer er det meste udført til Udlandet fra Faaborg Tolddistrikt. Alt dette bekræfter, hvad ialmindelighed ogsaa er antaget, at Svendborg i Forhold til sin Størrelse driver den mindste Handel med Udlandet, og Nyborg og Faaborg den største. Vel kunne Skippere eller Kjøbmænd fra andre danske Steder have udført en Deel af de opgivne Qvanta, men dette vil udentvivl netop være meest Tilfældet med Svendborg og især Rudkjøbing Tolddistrikt. Men er den udenlandske Handel af mindre Betydenhed i Svendborg og Rudkjøbing, er den Indenlandske af saa meget større. Thi efter troværdige Mænds Forsikkring udføres ialmindelighed fra Langeland 1100 Tdr. Smør, 100 Skpd. Flesk og 60 til 80,000 Tdr. Kornvarer. Een Gang er endog udført i et Aar 10,000 Tdr. Raps. Dette sammenlignet med det i Tabellen 9 Anførte, tyder paa en saare betydelig indenlandsk Handel.

Man seer af foranførte at paa Kjøbmændenes Virksomhed for at afsætte Landets Produkter ialmindelighed ikke er at klage, ja nogle af Fyens Kjøbmænd have endog i saa Henseende gjort dem meget fortjente. Imidlertid menes dog at Handelsstanden kunde gjøre noget mere for Handelens Opkomst. Ugjerne savner man hos de Fleste af vore Kjøbmænd den Handelskyndighed, hvorved nogle andre Landes Handelsklasser udmærke dem, hvilket absolut maa virke tilbage paa vor Handel. Den Hang vore Kjøbmænd vise for at erhverve dem faste Eiendomme, drive Landbruget, Brænderier o. s. v., har vist nok, hvad det første angaaer, sin gode Side, i det samme giver mere Soliditet, men et stærkt Avlsbrug eller betydelige Brænderier, svække upaatvivleligen Driftskapitalen og med den Speculationsaanden. Til stor Skade for Danmarks Handel er det ligeledes, at man saare

sjeldent finder Kjøbmændene tilbøielige til at gjøre behørig Forskjel paa Produkterne, efter den Maade de ere behandlede af Producenterne, hvilket gjør disse kjed af at anvende Flid paa deres Produkters Forædling. Godtkjøb er vist nok en Hovedsag i Handelen, men gode Varer og en klippefast Renommé ere dog det, der i Tidens Længde gavner meest, og desuden meest stemmer overeens med Moralens Love.

Hvad Egnens Forsyning med fremmede Fornødenheder betræffer, da besørges samme vel for en Deel af Kjøbmændene, men de ere ikke ene herom. Ærboerne og mange Andre hjælpe dem troeligen heri. Paa Langeland indføres Brændeviin, raffineret Sukker, tildeels ogsaa Kaffe i stor Mængde fra Ærø. Det samme er Tilfældet med Smaaøerne, hvor neppe anden Brændeviin drikkes end den, der kommer fra Ærøe eller Als. Paa Strynøe bruges aarlig circa 3000 Pd. Kaffe og 1500 Pd. Sukker. Hvorledes og hvorfra det meste heraf kommer til Øen, er ikke vanskeligt at gjætte. Paa Dreiøe gjøres aldeles ingen Hemmelighed, af at Ærboerne jevnligen indfinde sig med Kaffe, Sukker, Brændeviin, Tobak etc. Paa Thorseng kan man om Natten høre den dumpe Lyd af tunglæssede Vogne, som neppe vilde passere frit ind af Svendborg Porte. I Falsted kan Bonden til alle Tider blive forsynet med hvad han behøver af fremmede Varer, især Brændeviin. I Fyen omsværmes Landet af Bisekræmmere. Kort, for at tale reent ud, Smugleriet drives til det Yderste, og medens Folket demoraliseres, Industrien lammes og Staten taber sine Indtægter, leer man heraf i Hertugdømmene, og beriger sig paa vores, især vore Kjøbstæders Bekostning; thi Smugleriet falder langt vanskeligere i Kjøbstæderne end uden for disse, ja er den egentlige Aarsag, hvorfor Kjøbstæderne i Danmark ikke kunne maale sig med Kjøbstæderne i Hertugdømmene, eller hvorfor saa megen Handel gaaer tabt for vore Kjøbstæder. Men der kan ikke heller tænkes noget, der begunstiger Smugleriet mere, end to forskjellige Toldtariffer i et Land, der styres af een og samme Konge, allerhelst naar Beliggenheden og Omstændighederne saaledes som her, saa meget favorisere Tolddefraudationer. I Rudkjøbing koster en Potte Brændeviin 18 à 20 Sk. En Potte Ærøebrændeviin kan man faae for 12 à 13 Sk. Raffineret Sukker er i det Slesvigske 30 Procent

bedre Kjøb end ved selve Kjøbenhavns Raffinaderier. Det samme gjelder, endog i en høiere Grad endnu, om stempelpligtige Varer. Lægges hertil den Byrde, Toldformaliteterne foraarsage, en Byrde, der især falder utaalelig for Øboerne, da de ikke kunne have det mindste i deres Baade, uden at udsættes for Confiscation naar Passeerseddel mangler, hvilke Passeerseddler ofte foraarsage dem større Bekostning end det de føre med sig er værd; saa vil man ikke kunne forundre sig over at den gode Leilighed Kysterne overalt tilbyde til Indsmugling, saa meget afbenyttes. **Vi handle med vore Landsmænd, er den almindelige Forestilling.** Og hvem kan nægte at dette er sandt? En Armee af Toldbetjente vilde derfor ikke engang afværge Smugleriet. Enten maae Hertugdømmene med Hensyn til Told- og Brænderiafgifter sættes paa samme Fod som Kongeriget, eller dette paa samme Fod som Hertugdømmene. Der gives ingen anden Udvei, **thi Folket har desværre vant sig til, ikke længere at betragte Smugleriet for en Brøde**; og jo længere man bier hermed, desmere begunstiger man Demoralisationen og holder Kongeriget i en Afhængighedstilstand af Hertugdømmene! Saare ønskeligt derfor, om der snart for Alvor maatte blive arbeidet paa at sætte Danmark og Hertugdømmene paa een Fod med Hensyn til Told- og Brænderiafgifter. Vanskelighederne ere ikke større end at de nok lade sig overvinde, og jo mere man simplificerer det Hele, des mere Held vil man have dertil. Paalægges der Hertugdømmene en høiere Told og en Brændeviinsafgift, maa dette nødvendigen godtgjøres dem i andre Skatter. Holstenerne maae indsee at hvad de saaledes tabe paa den ene Side, vinde de igjen paa den anden, ja at de endog i det hele ville vinde derved, da Afgifterne ville blive bedre fordeelte, og ramme Mange der hidtil slap for let. At de tabe den Fordeel, de hidtil ved Smughandel paa Danmark have havt, ville de dog vel ikke forlange erstattet. Sattes Tolden og Brænderierne i Danmark paa samme Fod som hos dem, vilde denne Fordeel jo ligefuldt gaae tabt. Selv De, som hidtil have nydt Toldfrihed, ville med rette ikke kunne beklage sig, thi Toldfrihed er ikke lovet dem for at misbruge samme til Smugleri, og da de kun for ofte have overtraadt deres Rettigheder, have de ogsaa for længe siden forbrudt disse.

17.

Markfred, Hegn.

At opgive Vret, i den Forstand dette bruges i Sjælland, har aldrig fundet Sted i det sydlige Fyen. Under Fælledsskabet havde hver By, som allerede anført, 3 eller flere Marker, som vare adskilte ved Gjærder, saa at Vintersæden altid var i Sikkerhed for Kreaturene. Manglede etsteds Hegn, vogtede man efter Omgang. Nogle Steder holdt man ved Markeskjællene Hyrder, som der havde Smaahuse eller Hytter. Efter Fælledsskabets Ophævelse, har Markfreden ingenlunde aftaget, tvertimod har hver Mand faaet sin Jord frahegnet fra Naboens, og inddeelt i ligesaamange Løkker (Kroge, Kobler) som der er Aar i Sædeomløbet, hvilke Løkker ligeledes ere adskilte ved Hegn*). Naar Kornet er indhøstet i en Løkke, **slaaer man i Vret**, det vil sige man lader Kreaturene gaae løse i en saadan Løkke, istedet for at de forhen maaskee have staaet i Toir. Derved kommer alt Græs til Nytte, da Toiring ikke vel er anvendlig om Efteraaret, og desuden slet ikke iværksættelig ved Grøfter og Digekanter. Kun hvor en Eng er deelt i mange Smaalodder græsses i Fællig efter fuldendt Slet, da det vilde foraarsage for meget Jordtab at indhegne saadanne Smaalodder. Hvor god Markfreden er i den Deel af Svendborg Amt som ligger i Fyen, havde Forf. i Aaret 1830 Leilighed at overbevise sig om, paa en Reise igjennem Amtet i November Maaned. I de 11 Dage, denne Reise varede, saae han kun to smaa Faareflokke, som, det tør man vel sige, havde forvildet dem paa Rugmarkerne, og overalt afgav Vintersæden Vidnesbyrdet om den fuldstændigste Markfred. Selv Huusmændene, som ikke kunne have Mellemhegn, frede om deres Rug ved Rækværk af Stænger og Lægter. Ikke heller saae Forf. løse Svin hverken paa Markerne eller paa Bygaderne. De holdes ialmindelighed i steenlagte Svinegaarde. At Hegnet mange Steder synes, endog to Gange om

---

*) Dette gjelder dog kun om Gaardlodderne, og undertiden nøies man vel ogsaa med at indfatte to Løkker under et fælleds Hegn.

Aaret, vidner ogsaa om den store Omhu for at skaffe sig Markfred. Paa Thorseng og i det nordlige Langeland er Markfreden ogsaa meget god, da her er Hegn overalt ligesom i Fyen, og samme Fremgangsmaade følges med Hensyn til Svinene. I det sydlige Langeland er Markfreden ikke saa almindelig som man kunde ønske, da Hegnet endnu ikke overalt er i tilbørlig Stand. Men paa Smaaøerne mangler, naar Thurøe undtages, næsten overalt Hegn, hvorfor det ogsaa her seer høist maadeligt ud med Markfreden. Paa Strynøe ere vel Lodderne omgivne af en Jordvold, som sommesteder er beplantet med Piil, men af Mangel paa Vedligeholdelse er dette Hegn aldeles ikke istand at frede. Pastor Petersen siger derfor udtrykkelig at der ingen Sandsynlighed er for at der kan blive Markfred saalænge Hegnet ikke istandsættes. — Paa Lyøe haves endog en skriftlig, tinglæst Forening, som paalægger Øens Gaardmænd og Huusmænd hver St. Hansdag (!) at samles, for at bestemme Dagen da Avret skal opgives, hvilket da gjerne skeer en 3 à 4 Uger efter Høsten. For at skaffe sig Markfred, lader Pastor Aabye sin Vintersæd hvert Aar omgive af en Jordvold, ovenpaa hvilken stikkes Torn, der vende ud ad, og som Pastoren maa kjøbe af Beboerne. Naar derfor Vintersæden undtages, ligger det øvrige af Præstegaardens Mark i Fælledskab med Bøndernes saasnart Avret er opgivet. Aarsagen hvorfor Bønderne paa Lyøe ikke indhegne deres Lodder, maa søges allerede i Udskiftningstiden. Den Gang bestræbte Alle sig ivrigen for at faae deres Jorder indhegnede, men da Rotterne strax igjen nedbrøde hvad Menneskene byggede, tabte man Modet, og det hele Arbeide gik istaa. Den nuværende vikarierende Besidder af Øen, Kammerherre Holsteen, har søgt at bringe Tingen i Gang igjen, deels ved Opmuntringer, deels ved at paalægge de nye Fæstere at indhegne deres Marker. Men endnu er alt ved det gamle. — Aarsagen hvorfor ellers Markernes Indhegning gjør saa lidt Fremgang paa Smaaøerne, er nok den, at Vintersæden endnu spiller en meget underordnet Rolle i Sædskiftet, eller rettere at man ikke kjender den Fordeel, en vel fredet og velbehandlet Vintersæd kan give. Paa Auernakøe, især i Auernakøe By, haves forresten det meste Hegn, ligesom den bedste Markfred, skjøndt denne vel endnu er langt fra at kunne kaldes god. Og paa Dreiøe forekom det Forf. at man, efter fuld-

endt Udskiftning, lagde temmelig an paa at skaffe sig Hegn, men om det vil gaae hermed som paa de øvrige Smaaøer, maa Tiden vise. Paafaldende er det at de mange Steen, som overalt ved Strandkanten findes, ikke bedre afbenyttes til Hegnsopførelse, eller at man ikke lægger sig mere efter Plantning, hvorved endeel af Brændemangelen vilde afhjælpes.

I den Deel af Fyen, som hører til Svendborg Amt, bestaaer det meste Hegn især om Bondermarkerne af en smal Jordvold med et lidet Knægjærde ovenpaa. Kun i nogle af de nordvestlige Sogne og i Omegnen af Nyborg mangler undertiden sidste. Mesterligen forstaaer man i Fyen at paavinde sine Gjærder, og deres Vedligeholdelse udgjør Bondens Hovedsysssel i det tidlige Foraar. Materialet til Gjærderne tager man i Skovhaverne, men da disse efterhaanden bortryddes, bliver Plantning af levende Hegn meer og meer almindelig, og de fleste Hovedgaarde tillige med mange Bondergaarde have vel nu deres Marker indhegnede paa denne Maade. Dog vedbliver man stedse at have et lidet, flettet Gjærde paa Digerne ved Siden af det Plantede, som nu afgiver Materialet dertil, da Hegnet hvert 6te, 7de og 8de Aar kappes. Det meste levende Hegn findes i Omegnen af Svendborg, især paa det Baroniet Lehn tilhørende Bondergods, hvor der gives saa stærke levende Gjærder, at dersom Hegnet ikke saa tidt kappedes eller dersom Digerne vare høiere og bredere, samme fuldkommen vilde kunne sættes ved Siden af de saa berømte holsteenske Knikker. Saadanne Knikker kan man forresten faae at see ved Hovedgaarden Glorup. Men saa stært Hegn yndes ialmindelighed ikke i Fyen, da det optager for meget Rum, især paa Smaalodder, og skygger formeget paa Veie og Mark. Brændsel trænger man ikke til. — Til Plantning bruges alle Slags Buskvæxter, fornemmeligen dog Hæsel og Torn. De i Egnen af Middelfart saa almindelige halvstammede Piil, som i een eller flere Favnes Afstand opelskes paa Digerne eller ved Foden af samme, ere mere sjeldne i Svendborg Amt. I Vinding Herred bliver Canaderpoplen nu meget brugt som Hegnplante paa Jordvoldene. Afdøde Generalmajor og Overveimester Heide var den første som anstillede Forsøg hermed paa Lavindgaard i Odense Amt.

Sagen fortjener, siger Hr. Proprietair Mourier, især Anbefaling i skovløse Egne, da en Deel Rafter og Brændsel derved vindes.

Paa Thorseng bestaaer vel ogsaa Hegnet, ligesom i Fyen, af et smalt, 5 til 6 Qvarteer høit, Dige, men dette er overalt beplantet. Pilestaven til Stivetræer (Træer som stives eller kappes i Toppen) sættes 4 til 6 Alen fra hinanden, ligeledes Stiklinger i $1\frac{1}{2}$ til 2 Qvarteers Afstand. Et saakaldt Sned (Riisgjerde) $\frac{1}{2}$ Alen høit, sættes langs med Plantningen for at give Læ for samme. Ofte groe de nedrammede Pilestavre i Gjærdet, og mange tillade dem det, hvorved opkommer en tæt Plantning, der med Tiden afgiver en Mængde Gjærdsel og Brændsel. Dog haves ogsaa paa sine Steder meget svært Hegn af Eeg, El, Ahorn, og andre Buskvæxter, og omkring Haverne bliver det nu meer og meer almindeligt, at plante Popler, især Kanaderpoppelen, som med andre høistammede Træer til den Ende leveres Bonden af Forstetaten. Salig Generallieutenant Fr. Juul havde nemlig gjort det til Pligt for alle tiltrædende Gaardfæstere, aarlig at plante et vist Antal høistammede Træer. Mange Bønder, siger Consistorialraad Lund, have allerede paa deres Hegn og omkring deres Gaarde saa mange Træer og Buske, at de kunne forsyne sig selv med Brændsel; og overhoved er Thorseng nok den Deel af det egentlige Danmark, hvor det meste levende Hegn findes, deels som Følge af, at der plantes saa meget, deels fordi Jordeiendommene ere saa meget udstykkede. Landet har derved faaet et eiendommeligt Udseende, som strax falder den Reisende i Øinene. Især har Landskabet ved Vindeby Færgested, naar det betragtes fra den fynske Side megen Lighed med de Prospecter, man har af Øerne i Sydhavet, hvortil især de halvstammede Træer af talix alba meget bidrage.

Paa Langeland ere Digerne ligeledes smalle, og skjøndt der plantes meget, flettes dog altid et dødt Gjærde ved Siden. Man planter alle Slags Buskvæxter, hvoriblandt Rosa canina og Løn (Naur) ofte forekomme. I det sydlige Langeland, er mangen Jordvold endnu slet ikke beplantet, ja ikke engang forsynet med Gjærde.

Steengjærder ere temmelig almindelige i Fyen. Allerede Pontoppidan bemærker, at gode Indhegninger af Steen findes ved Glorup, Krumstrup, Ørbæklunde og Hvidkilde. Første angives af denne

Forfatter for de ældste i Landet, sidste, at være opførte 1742 af Hr. Johan Lehn. I den senere Tid har ingen opført saa store Strækninger Steengjærder, som Hr. Grev Bille Brahe. Alle Hvedholms Marker ere nemlig blevne indhegnede med dobbelte Steendiger, og Arbeidet udført med stor Omhyggelighed, saa at disse Diger tager sig prægtige ud, især langs med den ligesaa pragtfulde Chaussee. Steengjærderne ere af forskjellig Høide, paa nogle Steder 3 Alen og derover, andre Steder kun $2\frac{1}{2}$ Alen. Breden er $1\frac{3}{4}$ til 2 Alen i Bunden og $1\frac{1}{4}$ til $1\frac{1}{2}$ Alen foroven. Efter Theorien, siger Hr. Grev Bille Brahe, skulle Steengjærder staae lodrette med deres udvendige Vægge, men Erfaring har lært mig, at de ere varigere, naar man gjør dem smallere for oven, end for neden, og tillige fylder dem godt med Ral (Smaasteen). Aldrig er noget Kreatur kommet til Skade ved Steengjærderne, og ere de godt satte, samt ikke opførte paa blød Grund, kunne de staae over 50 ja vel over 80 Aar uden nogen Reparation. Flere af Grevens Hovedgaarde, f. Ex. Steensgaard og Damsboe, ere ligeledes indhegnede med Steengjærder, og Grevskabets Fæstere er det gjort til Pligt, at anvende de Steen, som findes paa deres Marker eller ved Strandkanten, til dermed at forbedre deres Hegn, hvorfor ogsaa i Horne Sogn en stor Mængde hele og halve Steendiger findes, hvortil, med stor Flid og megen Bekostning siden Udskiftningen, Stenene ere opgravede og sprængte af Bønderne. Ved Høppet, Trolleborg og især ved Krarup og Snarup findes mange Steendiger. Sognefoged Johannes Mortensen i Krarup, som har en overordentlig Mængde store Steen paa sin Mark, har opbrudt mange af dem, og dermed opført paa begge Sider af sine beplantede Jordvolde anseelige Strækninger af Steendiger. Dette sjeldne Hegn seer man en Deel af, naar man passerer igjennem Krarup for at reise til Nyborg. Ved Skjoldemose og Rødkilde ere Markerne indhegnede med enkelt Steendige og beplantet Jordvold bagved. Hegnet ved Skjoldemose omtales allerede af Vegtrup. Selveiergaardmand Hans Nielsen i Frørup Sogn har opført 3 à 400 Favne enkelt Steengjærde. Paa Thorseng ere Thaersmindes Marker for største Delen omgjordede med dobbelte Steendiger.

Paa Langeland har især Hr. Proprietair Beck paa Frederiksberg sat meget skjønne Steendiger med Jordvold bagved.

Et sjeldent Slags Hegn har Hr. Proprietair Hastrup opført paa Hjortholm. Da Marktægterne ved denne Hovedgaard vare af meget ulige Størrelse har Hr. Hastrup maattet omlægge alt Mellemhegn. Men istedet for at opføre Diger og plante paa disse, har han paa den flade Jord opelsket stive Hække af Torn, Skovabil og Løn (Naur), som holdes under Saxen og frede ved dem selv. Da Hr. H. attraaede strax at faae en Hække der fredede, har han brugt gamle Planter, som han, førend de optoges i Skoven, har givet den Høide, Hækken skulde have. Sagen er lykkedes over Forventning, men Grunden hvor der plantedes er god, og al mulig Forsigtighed er anvendt for at sikkre sig et godt Udfald. Den Jordstrimmel hvor Planterne skulde sættes, er nemlig Sommeren iforveien brakket med 4 à 5 Ploininger. Planterne ere optagne med en skarp og bred Rydstang, hvormed de store Rødder lettest overhugges og Jorden bedst conserveres om de Rødder, der sidde Stammen nærmest. Hakken eller Spaden beskadiger formange Rødder. Om Vinteren ere de opslagne Buske blevne staaende i deres Huller til Plantning har fundet Sted, og Frosten har da ikke skadet Rødderne. Om Foraaret er altid iagttaget at plante umiddelbar efter Optagningen, og sørget for, at saa megen Jord som muligt fulgte med. Paa denne Maade er det endog lykkedes at plante til den 10 Mai. Planterne sættes i det høieste en Tomme dybere end i deres forrige Stand. Komme de dybere, overtrækkes de med Moos og sinkes meget i deres Vækst. Ved Jagttagelsen af Foranførte, har man havt det Exempel, at paa en Strækning af 600 Favne, ikke 10 Planter ere gaaede ud. I alt er opført af dette Slags Hegn, 2115 Favne, som staae i bedste Grøde. De Strækninger, hvor det meste Brud var at befrygte, ere beplantede med Skovabil, som giver den stiveste Hække. Ellers er for det meste brugt Hvidtorn. Ogsaa nogle Strækninger ere beplantede med Løn eller Naur, som især er villig til at holde sig ved Jorden, og løbe sammen med mange Grene. Hver af disse Buskvæxter plantes for sig, at de stærkvoxende ikke skulle undertrykke de seent voxende. Ogsaa for Synets Skyld iagttages denne Adskillelse. Hr. Hastrups Plan, er at holde det saaledes opførte Hegn bestandig under Saxen i en Høide af 7 Qvarteer, og at give Hækkerne en Brede af 2 Alen for neden, men kun ½ Alen

for oven. Han haaber derved at forebygge at Hækkerne blive tynde for neden. Paa begge Sider af Hækkerne er gravet simple Brakgrøfter, og det Rum, der saaledes gaaer spildt, udgjør ikke meer end 5 Alen i Breden, medens et Dige med bobbelte Grøfter indtager 10 à 12 Alen. Af sidste Slags Hegn, har Hr. Hastrup opført 2585 Favne ved Udkanterne af Marken, hvorved de smaa Planter, som ikke fandtes tjenlige til Hækkerne, have fundet Anvendelse.

Døde Gjærder for sig alene, findes sjeldent i Svendborg Amt. Nogle Skove ere indfredede paa denne Maade. Ogsaa kan undertiden en Lokke blive deelt i to Parter ved et i Hast opført Gjærde, naar man f. Ex. vil have Raps i en Deel af samme. Men efter et Par Aars Forløb borttages Gjærdet igjen, og tjener til Brændsel.

Fortiden opføres det meste nyt Hegn paa Langeland. I de 6 Aar Grevskabet Langeland har staaet under Administration, er der efter Baron Brettons Opgivende, plantet circa 50,000 Favne Hegn paa de grevelige Besiddelser. I Fyen og paa Thorseng opføres sjeldnere nyt Hegn, da denne Sag allerede her er ældre, men Forbedringer iværksættes ikke desmindre hvert Aar. Saaledes er f. Ex. paa Hovedgaarden Hellerup i den sidste Tid opført en betydelig Mængde svære Diger med levende Plantning om Mark og Skov, istedet for de gamle Grøftevolde og Gjærder. Ogsaa gjøres det samme-steds Fæsterne til Pligt at plante paa deres Jordvolde.

18.

Qvægavl, Meierier, Qvægracer, Svineavl.

I Svendborg Amt og overhoved i Fyen holdes ingen Stude*). Besætningerne bestaae fornemmeligen af Koer**). Imidlertid er

*) Mærkelig nok, da dog Opstaldningen af Stude i Jylland skal hidrøre fra en fynsk Biskop.

**) Ifølge Pontopidan have Øxner i ældre Tider været holdte i Fyen, ja efter Sigende skal man endnu for 30 Aar siden have havt Stude paa Marienlund ved Odense.

Tillæget ikke ubetydeligt, da ikke alene Besætningerne derved recruteres, men ogsaa en Mængde Ledekøer (Køer, som ere nærved at kælve), sælges til Sjælland og Kjøbstæderne i selve Fyen. De Køer, som saaledes gaae i Handelen, ere af enhver Alder, dog for det meste 7 til 8 Aar gamle, og betales med 20 til 30 Rbd. De ældste og største gaae til Kjøbenhavn, eller kjøbes af Brændeviinsbrænderne i de fynske Stæder. De yngste og mindste, bruges som Meierikøer i Sjælland. Bonden har det største Tillæg. Herregaardene søge kun at holde Besætningerne vedlige, ja nogle, f. Ex. Rødkilde, Hesselager, Hjortholm o. s. v. forsyne sig endog med Qvier fra Jylland. I den vestlige Deel af Salling Herred, hvor Kornavlen ikke er synderlig lønnende, og en Deel raae Jorder endnu gives, tillægger en Bonde, som har 6 à 8 Køer, 3 à 4 Kalve aarlig, i de andre Egne af Amtet kun 2. Af Smaaøerne har Lyø det største Tillæg, og Alsingerne faae en Deel Kreaturer herfra. Fra Langeland skeer ogsaa lidt Export af Køer ved Prangere fra Ærøe og Thorseng, men Transporten over de mange Færgesteder, gjør denne Handel mindre fordelagtig, hvorfor Langelænderne ikke heller ansee de Priser, som bydes dem, opmuntrende nok til at befatte sig synderlig mere med Tillæg end til eget Behov.

Fedning finder kun Sted med Udsætterkøer, som man sener og lader græsse med den øvrige Besætning. Dog fedes undertiden med Kartofler om Efteraaret, men kun til eget Brug. Brændeviinsbrænderne beholde deres Køer til de ere udmalkede og affættelige til Slagtning. I Mollerne anvendes Pilmelet mere til Svinefedning end til at fede Hornqvæg med. Da det saaledes ialmindelighed kun er gamle Køer man feder og dertil maadeligt nok, er det begribeligt at man i Fyen maa tage tiltakke med daarligt Kjød. Vel hentes for det meste hvert Aar noget Fedeqvæg fra Jylland, men ogsaa dette er almindeligviis ikke andet end Køer. Til Odense kan stundom komme lidt jydske Stude, men man finder dem for kostbare; thi Varernes Beskaffenhed kommer lidt i Betragtning, Prisen derimod saa meget mere. Da man saaledes i Fyen endnu ikke gjør Forskjel paa Kjødets Beskaffenhed, ansee de fynske Landmænd det ikke heller for Umagen værd, at anvende mere end fortiden skeer paa Fedning af Kreaturer, og have Alle lagt dem efter Smørproductionen. Dog

har Hr. Forpagter Lacopidan paa Lehnskov et Sveitseri, hvorom Forf., da Underretning herom er udebleven, ikke veed mere, end at Oplag af Oste haves i Odense. Ligeledes havdes for en Deel Aar siden et lignende Etablissement paa Hindemae, men samme er for længe siden nedlagt. At forpagte Meierierne er ikke brugeligt i Fyen.

Skjøndt saaledes Hollænderivæsenet længe har bestaaet i Fyen, er det dog endnu langt fra, at samme overalt drives til den Fuldkommenhed som i Holsteen. Imidlertid vilde man tage meget Feil, om man betragtede de kjøbenhavnske Smørpriser, som at angive Forholdet i hvilket Meierivæsenet i Fyen staaer til Meierivæsenet i Holsteen. De Priser paa fynsk Smør, som i Kjøbenhavn noteres, vedkomme egentlig kun det Bondersmør, som i saa stor Mængde exporteres fra Svendborg, og som vist nok kun er af middelmaadig Beskaffenhed, fordi de fynske Bønderkoner kun see paa at frembringe det største Qvantum Smør, hvilket som bekjendt ikke lader sig bringe i Forbindelse med Produktionen af fine Varer. De store Hollænderier frembringe et langt bedre Produkt, og flere af dem naae vel ogsaa stundom de Priser, som betales for holsteensk Smør. For Øieblikket turde maaskee Hollænderiet paa Holkenhavn, gjøre alle andre i Fyen Rangen stridig med Hensyn til Finheden af det producerede Smør. Holkenhavn er forpagtet til en Holstener, Hr. Zoega, som holder holsteenske Meiersker.

Smørret fra Langeland har altid været anseet for bedre end det fynske. Hr. Pastor Plesner yttrer i saa Henseende: Smørret som her falder er, om jeg saa maa kalde det, meget righoldigt (jeg troer at denne Egenskab ved Smørret kaldes i Holsteen **marckig**), og har mere Fedme (ikke Fedt) hos sig, end Smørret paa andre Steder. Det udkræver derfor mere Salt for at conserveres, og derved tabes noget af den fine Smag, som vort Smør ellers har ligesaa fuldkomment som det bedste holsteenske, hvor det behandles ligesaa godt som der. Man har sagt mig, at det langelandske Smør regnes i Handelen for bedre og bedre til Madlavning, det holsteenske derimod for behageligere til Smørrebrød. Her, siger man: det langelandske Smør suler bedre. Jeg har talt om det finere Smør der produceres paa Steder hvor man bruger den holsteenske Behandling, der virkelig er fortrinlig. Ogsaa det Smør, som leveres ialmindelighed

fra Bondergaarde, skal være bedre, end det ialmindelighed falder i andre Provindser. I Fald saa er, da veed jeg ingen anden Aarsag at anføre dertil end disse to: Vi have ialmindelighed gode Græsgange, og i en Række af Aar have Piger herfra Landet tjent paa de store Gaarde i Holsteen, og der seet og lært Melkens og Smørrets Behandling, og bragt denne Erfaring tilbage til deres Hjem.

Paafaldende har det været Forf., at man i Svendborg Amt endnu overalt betjener sig af de gammeldags Melkevogne med store Tønder. Kun Hr. Proprietair Cossel paa Faareveile og Hr. Forpagter Becker paa Fjellebro have, saa vidt vides, endnu anskaffet af det Slags Vogne hvor Melken transporteres i store Spande, som hænge paa Siderne af samme. Hr. Zoega paa Holkenhavn holder Æsler til at bære Melken.

Malede Bøtter har Forf. antruffet paa Faareveile og Hjortholm. Hr. Proprietair Hastrup siger i saa Henseende at den røde Farve er den varigste, hvorfor Bøtterne paa Hjortholm ere indvendig rødmalede, og udvendig brune. Hvert tredie Aar er en Opfriskning nødvendig. Malingen har den Fordeel, at Bøtterne ikke behøve at koges, i det mindste behøves dette sjeldent. Man skrupper dem af i varmt Vand. Malede Bøtter holde sig tætte og fri for Vand eller Surhed. Hr. Pastor Plesner bemærker, at det efter forstandige Bønderkoners Forsikkring skal være en sikker Erfaring, at naar man lader være at koge sine Bøtter, da faaer man mere Flode og Smør, men dette bliver da ikke fiint. Bøtter af Bøgetræ med Bund af Fyr skal, tilføier Hr. Plesner, befordre Flødens Affondring. Harpixsmagen bør først uddrages af Fyrretræet. Egetræ giver de varigste Bøtter, men mindre Flode. Æsketræ giver ret gode og tillige smukke Kar, men skulle ikke besidde det anmeldte Fortrin. Noget koldt Vand, blandet i den friske Melk, befordrer Flødens Affondring.

I Svendborg Amt lader man Koerne kælve i Marts, April og Mai. Sidst i April holdes for den fordeelagtigste Tid, da dette letter Underholdningen om Vinteren, og det største Produkt af Melk og Smør derved opnaaes om Sommeren. Tidligbærende Køer kjender man lidet til. For at have Melk om Vinteren, lader man nogle faa Koer kælve i Januari Maaned. Det jydske Ordsprog: **at den tidligbærende Ko kælver to Gange i Aaret,**

er vist ogsaa meget overdrevet. Forf., som altid har mange tidligbærende Køer for Tillægets Skyld, har uagtet den rigeligste Fodring og Græsning, sjeldent havt meer end halv Melk af disse om Sommeren mod sildigbærende. De blive som oftest golde i September, mangen Gang før. Hvor der er megen Handel med Køer og Stude, siger derfor Pastor Plesner, der er Vinterkælvning god. Her ikke.

I Fyen malker man kun to Gange om Dagen, men paa Langeland, med Undtagelse af Faareveile*), overalt tre Gange. Alle Langelændere, selv Eieren af Faareveile, ere enige i, at man vinder et betydeligt Quantum Melk derved, i det mindste saalænge Græsset er overflødig. Hr. Pastor Plesner mener $\frac{1}{7}$, Hr. Proprietair Rederen endog $\frac{1}{5}$. Om det er sandt, siger Hr. Plesner, som de der forsvare Togangsmalkningen paastaae, at Melken da er federe naar der malkes sjeldnere, har jeg ikke undersøgt, men har dog en god Grund til at forkaste det. Jeg seer at Koerne blive federe og tiltage kjendeligt i Huld, naar man lader den ene Malkning fare. Koens Tilvæxt i Kjødmasse kan sikkert gjelde som antageligt Beviis for den Melks intensive Værd, som tabes ved den tredie Malkning. Beholdt Koen alle de fede og nærende Dele i den Melk som gjemmes i Yveret, da vilde den neppe trives bedre, fordi man reducerer Malkningen fra 3 til 2 Gange daglig, hvilket dog er Tilfældet. Jeg anseer det derfor som afgjort, at der er reelt Tab forbunden med Togangsmalkningen, endskjondt jeg ikke har anstillet sammenlignende Forsøg.

Ved Forsøg har Hr. Proprietair Mourier befundet at det er sandt, at den sidste Melk ved Malkningen er den fedeste. Men denne, mener Hr. Mourier, gaaer tilforladeligen tabt paa de fleste Herregaarde.

Koen malker af Tanden, aus den Zähnen siger Holstenerne. Men denne Sandhed synes endnu ikke at være Fyenboerne ret indlysende, tvertimod er det paafaldende hvor daarligt man fodrer, eller rettere hvor man udmagrer det arme Qvæg om Vinteren. Korn faae Koerne aldrig. Høe, ialmindelighed kun om Foraaret naar de

*) Paa Grund af Markernes Frastand.

begynde at kælve. Deres Hovedfode er derfor Halm eller Foder som det kaldes, og som saa omhyggeligen gjennemtærskes, at selv den sidste svange Kjærne maa følge med. Hertil kommer endnu at Straafoderet, som en Følge af den stærke Brakning, er stridt og grovt, og derfor kun lidt nærende. Men hvad er Følgen af alt dette. Om Foraaret er Qvæget saa afkræftet, at paa de fleste store Gaarde aarlig døe flere Køer, og at man ofte maa reise de øvrige, ja hænge dem i Seler for at faae dem til at staae paa Benene. Forpagteren paa Hvidkilde, Hr. Lorentzen, har fortalt Forf., at da han for 5 à 6 Aar siden tiltraadte Forpagtningen, vare Køerne i en saa elendig Forfatning at 30 Stkr. bleve taxerede for 4 Rbd. Stk., og at deraf siden 12 døde.

Imidlertid begynder man dog hist og her at indsee det Urigtige i en saadan Fremgangsmaade og at fodre noget bedre. Som Exempler herpaa kan anføres:

Paa Hjortholm gives om Morgenen, imellem 4 og 5, et godt Foder Hvedehalm. Kl. 7 eller 8 en maadelig Givt Bygfoder. Fra 9 til 11 vandes og Køerne faae derefter en lille Givt Hø eller Avner. Imellem 1 og 2 en Givt Ærtefoder eller hvad der er forhaanden. Imellem 4 og 5 en stor Givt Rug- eller Hvedehalm. Saaledes fodres til Juul, hvorefter Høet hører op til Køerne begynde at kælve, og Halm gives istedet. Imidlertid gjøres dog en Undtagelse heri med de Køer som malke eller ere svage. Saasnart Køerne begynde at løde (nærme sig Kælvningen) gives om Formiddagen en god Givt Hø og om Eftermiddagen en Givt Halm mere. Tillige vandes to Gange. De Køer som ere svage faae en Givt Vikkehavre som Tillæg, ligeledes faae Aaringskalvene hele Vinteren igjennem en Givt Vikkehavre. — Ved denne Fodring, siger Hr. Proprietair Hastrup, blive Køerne vel ikke fede, men holde sig i taalelig Stand. Kun at man har fuldt op at give dem.

Paa Faareveile faaer Ungkræet noget Korn, og Køerne 2 Givter Hø naar de have kælvet. Men selv disse to Givter Hø, indrømmer Eieren Hr. Proprietair Cossel, ere ikke tilstrækkelige til at forebygge, at de Køer, som have kælvet tidlig, sætte paa Melken inden de komme paa Græs.

Paa Søvertorp faae Koerne een til to Gange Hø om Dagen, og om Foraaret, naar de have kælvet, Kartofler.

Paa Maegaard fodres Qvæget med 3 à 4 Givter Hakkelse af Rugfoder, blandet med skaaret Ærtefoder eller Avner, 2 Givter Hø og 2 Givter Byg- eller Havrehalm. Naar Kartoflerne ikke ere i høi Priis, faae Malkekoerne hver ½ Skp. skaarne Kartofler blandet med Hakkelse.

I Horne Sogn holdes Koerne om Vinteren med Straae, Hø og Mænge, bestaaende deels af Spøl som kjøbes i Faaborg, deels af Mask som mænges med Avner og Hakkelse.

Paa Hvedholm fodres Koerne og alene med Hakkelse af Hø og Halm, der meleres i det samme skjæres, saasom Handlangeren ved Hakkelsemaskinen har alle Sorter Foder tilligemed Høet liggende hos sig, og rækker en Arm fuld efter den anden af hvert Slags.

Den stærkeste Fodring finder Sted paa Glorup og paa Hans Excellents Grev Moltkes øvrige Gaarde, i det al Havre kun halvtærskes og saaledes rækkes Koerne.

Om Sommeren have Koerne det ulige bedre end om Vinteren, og det fyndige Foraarsgræs, undlader ikke snart at vise sin velgjørende Virkning paa det forarmede Qvæg. Ikke desmindre, er det dog mange Steder knapt nok med Græsset, da den stærke Rapsavl er Skyld i, at man har et Læg eller en Lokke mindre til Græs end man skulde have; thi som alt er anført, er det ikke paa Kornavlens Bekostning, at Rapsavlen har hævet sig, men paa Græsmarkernes.

Bonden har som oftest sine Koer staaende i Toir, eller overtoirer sine Græsmarker een Gang, og slaaer derpaa løs. Dog er der ogsaa mange Bønder som slet ikke bruge Toiring, og dette er især Tilfældet paa Langeland. Der tages i saa Henseende især Hensyn til om Hegnet er at stole paa.

Paa alle store Gaarde derimod bruges Løsgang. Forf. mindes kun at have seet Koerne toirede paa Valdemar Slot, Frederikshøi ved Nyborg og paa Sundsgaarden ved Fjellebro. Man finder det sikkrere at bruge Løsgang især med Hensyn til Vandingen, som da ikke beroer paa Røgternes Godtbefindende. Ogsaa med Hensyn til Veirligets Indflydelse finder man det rigtigere at lade Koerne gaae løse, saa at de i ondt Veir kunne søge Ly ved Hegnet, i varmt

Veir søge Svale paa de høiere Punkter. De mange Høie, som findes paa Langeland, tilbyde i sidste Henseende Kreaturerne et behageligt Opholdssted i den varme Aarstid, og det er ret interessant at see dem leirede paa disse Høie om Dagen*). Den Besparelse af Græs, Tøiring i Forsommeren skaffer, menes at forlede til at holde flere Kreaturer end man i Evret er istand at græsse, hvorved let tabes alt hvad iforveien var vundet. Hr. Langkilde paa Juulskov brugte før, at lade Køerne gaae i 5 à 6 Dage i en Løkke. Men han fandt, at den Længsel Køerne i de sidste 2 Dage vise for at komme i en anden Løkke, skader Malkningen betydeligt, i det de hver Gang sætte af paa Melken, som først efter et Par Dages Forløb naaer sit fulde Maal igjen. Han lader derfor nu Køerne kun gaae 2 Dage i en Løkke, ja skifter vel endog hver halv Dag Løkke, naar Græsset er knapt. Derved er opnaaet en mere jevn eller eensformig Malkning, og at Køerne ikke blive urolige eller ustyrlige, som før ofte var Tilfældet.

Det Smør-Qvantum, som af en Ko frembringes, er meget forskjelligt, eftersom der fodres og græsses, eller er anvendt Flid paa at skaffe sig en Besætning af gode Malkekøer. Paa Glorup, hvor baade Fodring og Græsning ere overflødige, kjærner man $\frac{1}{2}$ Td. Smør af hver Ko fra Mai til Mai. Paa Juulskov, hvis Meieri gjelder for et af de bedst ordnede i Fyen, kjærner man i Gjennemsnit aarlig 6 Lpd. Smør pr. Ko. Det høieste man har havt, har været 2 Fdgr. Men Eieren, Hr. Propr. Langkilde, bemærker udtrykkelig, at af de Køer han modtog med Gaarden, var han ikke istand at udbringe det halve Produkt mod nu. Paa Hjortholm haves 1 Fdg. Sommersmør til Salg, efter at have holdt et indvendigt Huus af 20 Personer og et udvendigt, af omtrent 30 daglige Folk. Paa Søvertorp haves 1 Fdg. Smør pr. Ko til Salg. Paa Faareveile over en Fdg. Begge disse Gaarde drives uden Hoveri, og have altsaa mange Folk at underholde. Af 14 Køer, hvoraf 2 havde faaet Kalv før Juel, har Gaardmand Iver Knudsen

*) Ved Gribsvoldene imellem Middelfart og Odense er det Brug at trække de sammenkoblede Køer paa en Høi i Middagsstunden, og lade dem staae der til den stærke Hede er over.

af Kullepille i Kimmerbolle Sogn paa Langeland, foruden hvad der er forbrugt i hans Huus leveret Hr. Bager v. Pahlen i Rudkjøbing. Fra 28de Mai til 21de Nov. 1832 — 58 Lpd. 15 Pd. Smør. Fra 28de Mai til 30de Oct. 1833 — 56 Lpd. 9 Pd. — og følgeligen over 4 Lpd. pr. Ko, alt Græssmør. Bonden, siger salig Tommerup, som ikke spiser Jordbær, oplagt Melk, Rødgrød, og ikke hvert Øieblik fordrer en Lækkerbidsken af alskens Flødekager, sælger fuldeligen 1 Fdg. Smør af hver Ko. Vi andre faae Smaaet, ikke de halve Smørpenge i Kassen, fordi vi ere for godt vante, hyppig have Fremmede, stundom Besøg af talrig Familie, som for deres Sundheds Skyld søge frisk Luft paa Landet, men til des større Trivelse foretrække Retter af Flode for Retter af Melk.

Hvad endelig Qvægracen i Svendborg Amt betræffer, da bestaaer samme af et Sammenskrab eller vel endog af en Sammenblanding af holsteensk, jydsk, engelsk og tyroler Qvæg m. fl. andre Racer. Dog har det holsteenske Qvæg Overhaand, hvorfor ogsaa det røde Lød prædominerer. At Fyen engang har havt en eiendommelig Race, er der imidlertid flere Tegn til. Pastor Selmer bemærker, at han endnu mindes at have seet paa Erholm i Odense Amt, kulsorte og sortbrogede Hollænderikøer af en gammel Stamme, som vel vare stygge af Skabning, men malkede vedholdende og godt. Nu ere de ogsaa blandede eller fortrængte af andre Racer. I Egnen af Nyborg har Forf. truffet paa Individer, der efter Sandsynlighed hørte til hiin gamle Stamme, men de vare sjeldne. Paa Langeland have gamle Folk forsikkret Pastor Plesner, at man indtil sidste Qvægsyge (1778) havde en eiendommelig Race, men som næsten ganske uddøde.

Naar det holsteenske Qvæg er indført vides ikke bestemt, dog skal det være over 80 Aar siden. Denne Race er meget degenereret, og bestaaer paa de fleste Steder af smaa, tyndmuskede Dyr med smalt Bryst, smalt Kryds, skarp Ryg, indknebne Laar og ildestillede Been. Først naar Koerne have naaet en Alder af 7 til 8 Aar, faae de lidt Anseelse derved at Vommen synker. Fedede paa fynskviis, veie de 16 til 20 Lpd. (enkelte 24 Lpd.), og holde 2 til 3 Lpd. Talg. Som Malkekoer betragtede, ere disse Koer dog ingenlunde at foragte. Paa flere Steder haves i Gjennemsnit 5 Kander Melk af hver Ko i den bedste Græsningstid. Enkelte Koer give 9 à 10

Kander. Hvad denne Race kan blive til ved god Pleie og Udvalg af de bedste Individer til Parring, vise Besætningerne paa Glorup, Mullerup, Juelskov, Hvedholm og enkelte andre Steder. Men det er paafaldende med hvilken Ligegyldighed denne Sag behandles af de Fleste. Forf. har seet Tyre, som man snarere kunde henføre til Mønneracen end Hornqvægslægten. Og dog vilde upaatvivleligen de mange Lodekoer, som føres til Sjælland ligesom Udsætterkoerne, blive langt bedre betalte om Racen havde lidt mere Kropfylde. For Prangerne ere Bekostningerne de samme om de have daarligt, smaat Qvæg, eller velbyggede, store Koer at overføre, men Fordelen er vist ikke den samme.

Det jydske Qvæg, man støder paa i Fyen, er ikke andet end Udskudet af hvad Jyderne ikke selv ville beholde eller Holstenerne kjøbe. De Fynboere, som hente Qvæg fra Jylland, see nemlig meest paa Prisen, og hjembringe derfor kun smaa, ildebyggede Kreaturer, der ingenlunde ere skikkede til at bevirke nogen Forædling. Man skulde see at faae Koer og Tyre fra Thye, hvor som bekjendt fortrinlige Malkekoer haves. Fyen vilde derved opnaae at faae en for det passende, eiendommelig Race. Men hvad man saaledes lod komme, maatte være af første Skuffe, ikke Udskudet.

I salig Grev Ludvig Reventlovs Tid blev paa Trolleborg anskaffet Tyre og Koer fra Engeland. Det var en kullet eller loshornet Race med korte Been, lige Ryg, fiint Hoved og stærkhvelvede Ribber, men som først i 7de eller 8de Aar gav betydelig Melk. Salig Grev Holck Winterfeldt paa Fjellebroe har havt Individer af denne Race, som, malkede 3 Gange, have givet 10 à 12 Kander Melk i den bedste Græsningstid. Denne Race findes nu kun som Blanding i Egnen af Trolleborg, men hvad man seer deraf udmærker sig ialmindelighed ved en bedre Bygning end det røde Qvæg. Lodet er hvidt med røde eller sorte Pletter.

Senere ere Tyroler-Tyre komne til Fyen, men have ingen Lykke gjort, da Afkommet derefter er befundet at qualificere sig bedre til Slagtequæg. Den skjønneste Tyr og den smukkeste Ko, Forf. saae i Fyen, vare imidlertid 2 Individer af dette Slags, første paa Hvedholm, sidste i Horne-Præstegaard.

Paa Valdemar Slot er Qvægracen stærk blandet med Marskqvæg.

Paa Langeland ere Koerne ialmindelighed større end i Fyen, hvilket kommer af de bedre Græsgange. Vægten angives fra 20 til 24 Lpd. Men ogsaa her har Sammenblanding fundet Sted, thi efter Qvægsygen, blev en Mængde Smaatqvæg hentet fra Sjælland. Under denne Syge, stod en Race røde Køer med sort Mule sig bedst og er siden bleven Favoritrace paa Øen. Disse Køer naae ved god Pleie en anseelig Størrelse og nærme sig Marskracen i Udseende. Pastor Plesner har havt 2 Køer af dette Slags, som have givet hver daglig 24 Potter Melk, men paa rundeligt Græs og i den gode Aarstid.

De Svagheder, Qvæget i Svendborg Amt lider af, ere især Kalvekastning og Dødelighed blandt nyfødte Kalve, saa at man undertiden har Vanskelighed ved at faae de fornødne Tillægskalve. Parresygen er yderst sjelden og yttrer sig kun ved enkelte Individer. Ingen har endnu udgrandsket Aarsagen til disse Onder*).

Synderligt Anlæg til at blive gammelt, viser det fynske Qvæg ikke. Ialmindelighed udsætter man Koerne i deres 12te til 14de Aar. Men i den senere Tid har man seet sig nødsaget at udsætte dem i 10de til 12 Aar, for det stive Foders Skyld. Derimod holder man Koerne saa meget tidligere til Tyrs, nemlig i 2det Aar. Man paastaaer at dette giver de bedste Malkekøer, men har smaat Qvæg, der tidligere bliver affældigt.

Med Meierivæsenet staaer Svineavlen i Svendborg Amt i nærmeste Forbindelse, hvorfor vi her omtale samme. De fleste Sviin fedes paa Valle. Dog fede Møllerne ogsaa mange Sviin med Affaldet i deres Mølle. Valleſvinene ere halvaarige eller aargamle naar de indsættes paa Stie, og bringes i Løbet af Sommeren til en Vægt af 8, 10, 12, høist 14 Lpd. Man søger at faae Valleſvinene solgt saa tidligt som muligt, for i deres Sted at kunne indsætte Huusholdningsſvinene. Men disse erholde foruden Vallen,

*) Paa Juulskovgods huserede Qvægsygen under salig Bagger 5 Gange, og sidste Gang saaledes at paa hele Godset ei blev 24 Hoveder af Smaat og Stort tilbage.

som om Efteraaret mindskes, noget malet Efterkorn, og staae hermed til Juul. Paa 10 ja vel ogsaa paa 8 Hollænderikøer regnes et Valleſviin, efter Omſtændighederne.

De fleſte Griſſe tillægges paa Herregaardene, dog have mange Bønder i Fyen ogſaa Griſſetillæg, hvorimod Bønderne paa Øerne næſten ſlet ikke befatte ſig hermed. En Følge heraf er, at ſidſte kjøbe mange Griſſe, ſaa at man næſten ikke ſeer andet i deres Svineſtier. Ogſaa for Huusmænd og andre Smaafolk paſſer det bedſt at fede Griſſe. Endelig hente Ærboerne eller lade opkjøbe en Mængde Griſſe i Fyen. Griſſe mangle derfor ſjeldent Afſætning, ſkjøndt Priſerne undertiden kunne være lave nok.

I Fyen lader man ialmindelighed Griſſeſøerne leve til deres 4de eller 5te Aar, og tager et Par Kuld Griſſe af dem om Aaret. Sjeldnere følges den jydſke Fremgangsmaade at udbøde Søerne naar de have faaet det første Kuld Griſſe, for endnu at fede dem ſamme Sommer eller i andet Aar af deres Liv. Dette ſkeer dog paa Hvedholm, og, om Forf. ikke tager Feil, i Horne- og Trolleborg Sogne.

Svineracen ſkal være meget trivelig. Den er lavbenet og temmelig velbygget, men ikke ſtor. I de ſenere Aar er af Forpagteren paa Holkenhavn, Hr. Zoega, indført fra Holſteen et ſtort Slags meget trivelige og ſærdeles velbyggede Sviin, ſom fede have holdt 34 til 36 Lpd. Griſſene ere betalte meget dyrt.

19.

Hesteavl.

Hesteavlen er i Tiltagende i den Deel af Amtet, ſom ligger i Fyen. Paa de fleſte Bondergaarde tillægges et Fol aarlig, i det mindſte et hvert andet Aar, og nogle Gaarde tillægge vel endog 2 Føl i et Aar. Ja ſelv paa Præſtegaardene og Herregaardene kappes man nu om at have det bedſte Tillæg. Paa Langeland drives Heſte-

avlen ikke synderligt videre end til egen Fornødenhed. Paa Thorseng kan man ikke regne mere end et Føl i det høieste paa hver 3die Gaard. Smaaserne befatte dem aldeles ikke med Hestetillæg, men desmere med Hestehandel.

Den fynske Hest har et let Fodskifte, men kraftfulde, sunde Been savnes desværre kun for ofte. Naar enkelte Heste undtages, er det almindelige Maal 10 Qvarteer, hvilken Høide sædvanlig opnaaes med det 5te Aar. Herkulisk Styrke er just ikke den fynske Hest egen. Derimod skal den ikke mangle Udholdenhed ved Arbeidet, og naar den faaer en god Pleie, trives den ogsaa ret godt derefter. Dens Udvortes er ikke i nogen Henseende udmærket, dog ikke heller frastodende. I det nordlige Langeland ere Hestene smaa, sædvanlig 9 Qv. 4 Tom. Forf. forekom de noget svagtbyggede. I det sydlige Langeland ere Hestene større og stærkere.

Paa flere Steder i Amtet og i Fyen overhoved er den fynske Hest sammenblandet med fremmed Blod, dog ikke endnu i den Grad som Tilfældet er med Hornqvæget. I Horne Sogn har det forekommet Forf. som om Krydsning mindst har fundet Sted. For 20 til 25 Aar siden fandtes i Fyen, især i den vestlige Deel af samme, en Mængde brogede Heste med hvide Hoveder, hvide Been, svage Lemmer, svær Krop o. s. v. Disse Heste, som kun udmærkede sig ved deres Storrelse, og efter Sigende nedstammede af holsteensk Blod, ere nu fortrængte af jydsk Blod, der tydeligen giver sig tilkjende ved de fladbenede, muskelstærke Hingster, der i den senere Tid ikke sjeldent forekomme ved Stutteribesigtelserne i Fyen. Dog tyde enkelte Kolosser, man endnu antræffer, paa hiint Blods Tilstedeværelse. Gode jydske Hingster, især af det lettere Slags, ere vist nok meget at anbefale Fyenboerne, for saavidt der mere sees paa at frembringe kraftfulde, tjenestedygtige Dyr end Luxusheste. Adskillige Hingster fra det frederiksborgske Stutteri have været placerede i Tveed Præstegaard, paa Hesselagergaard, Trolleborg, Egeskov og Tranekjær Slot. Men disse Hingster ere ikke meget afbenyttede, da man ialmindelighed fandt dem for fine og for smaa.

I de sidste Aar ere et Par Fuldblodshingster anskaffede i Svendborg Amt, nemlig den berømte Hingst Palæmon, som af et Interessentskab er placeret hos Hr. Møller Krigsraad Lassøn, der boer tæt

uden for Svendborg, og Hingsten Don Pedro som holdes af Hr. Kammerjunker Sehested Juel paa Raunholt. Sidste Hingst har Forf. ikke seet. Første er ustridigen et udmærket skjønt Dyr. Tiden vil vise om disse to Hingster formaae at bibringe den fynske Hest nogen sand Forædling, ikke blot udvortes Glimmer. Især vil det i saa Henseende komme an paa om den Spat, Palæmon har, er saa uskadelig som den holdes for. Hos en Hest, der som Palæmon, ikke underkastes nogen synderlig Anstrængelse, kan man vel forebygge at Spatten ikke tager til. Men om Afkommet, naar reelle Tjenester fordres af det, vil vise den samme Fortrinlighed, er endnu et Spørgsmaal.

Skjøndt den Pleie, Hesten nyder i Fyen, ikke altid er den hensigtsmæssigste, kan man ikke nægte at Bonden holder af sine Heste og gjerne seer dem i god Stand. Imidlertid gaaer det som andre Steder, at den Ømhed og Omsorg, man bærer for dette Dyr i dens Ungdom, undertiden forvandles til Haardhed eller Ligegyldighed i dens Alderdom. Om Vinteren faaer den fynske Hest kun lidt Kjærne, men desmere Hø især Kløverhø. Rugærnter skjæres med Halm til Hakkelse, og hvo som ikke pranger med et Par Heste paa Fastemarkederne, sparer paa Kornet til Foraarsploiningerne. Om Sommeren staldfodres eller tøires som i 6te Kapitel anført. Den unge Hest tager man ind i October. De Gamle piner man ude til ind i November. Paa Strynøe fodres om Vinteren med Hakkelse af Halm, Vikker eller Ærter, men om Foraaret skjæres Skaftehavre hvortil endog kommes løst Byg. Man mærker ingen Ulelighed af at fodre med Ærter. Feiler en Hest noget, rides den, og det er al den Motion, man giver Hestene om Vinteren paa Strynøe, ligesom man ikke heller strigler eller bekymrer sig om at holde Hestene rene.

Hestehandelen har fra gammel Tid af været meget i Gang i Fyen, og selv flere periodiske Standsninger have ikke kunnet forhindre, at samme er vedbleven lige til vore Dage. I Slaphedsperioden, som fulgte paa sidste Krig, fandt en saadan Standsning Sted. Siden blev Udførselstolden til Hertugdømmene hævet, og Hestehandelen begyndte at opleve igjen, ja drives maaskee stærkere nu end nogensinde. Ifølge Tabellen 9 er der i Aarene 1830, 31, 32, 33

og 34 udført fra hele Fyens Stift imellem 600 og 1000 Heste aarlig til Hertugdømmene. Til Sjælland gaae ogsaa en Deel Heste, dog ikke saa mange som før, da Udførsel til Sverrig fandt Sted. Men mange Heste kjøbes igjen i Sjælland, fodres ud i Fyen og gaae siden til Holsteen. Det samme er Tilfældet med jydske Heste. Skjøndt holsteenske Prangere opkjøbe en Deel Heste i Fyen, skulle dog de fleste Heste føres derfra ved selve fynske Prangere. Paa Thorseng drive mange Bønder Hestehandel, i det de kjøbe unge Heste paa Markederne i Fyen og Jylland, fodre og fede dem ud, og sælge dem til Ærøe. Paa samme Maade omsætte Beboerne paa Strynøe deres hele Hestebesætning hvert Aar. Fra Lyøe udføres aarlig 30 til 40 Heste til Als, og friske kjøbes i Fyen. Ogsaa paa Auernak og Dreiøe tager man Deel i denne Handel, dog ikke i samme Udstrækning. Da Kjørslerne ere ubetydelige paa Smaaøerne, kan man meget godt hjælpe sig med unge Heste til Arbeidet, allerhelst naar, som Tilfældet er, man ikke tager det saa nøie med Ploining og Harvning. Transporten af Hestene skeer i Baade, 3 à 5 Heste ad Gangen. Paa Thurøe lader man Hestene svømme over fra Fyen af.

20.

Faareavl, Biavl, Gaaseavl.

Den finuldede Faareavl gjør slet ingen Fremgang i Svendborg Amt, men gaaer meget mere tilbage. For 6 à 7 Aar siden holdtes 4 à 500 Merinos paa Forpagtergaarden Høppet under Baroniet Trolleborg, og ligeledes havde Hr. Pastor Ridder Knap i Haagerup en Merinoflok paa 100 Faarehoveder. Men for Øieblikket er der neppe 100 Faar tilbage af Skæfferiet i Høppet, og i Haagerup Præstegaard ere Faarene reent uddøde. Stor Dødelighed hos Faarene har baade paa Høppet og i Haagerup af og til fundet Sted. I et Tidsløb af nogle og tyve Aar, er Pastor Knaps Faareflok 3 Gange

uddoet*). Paa Sollerup under Stamhuset Sandholdt anlagde Overjægermester Norager 1825 et Skæfferi, som snart blev bragt til 6 a 700 Numere. Men ogsaa her har Dødelighed nedsat Tallet af Faarene betydeligen, saa at fortiden ikke findes mere end 300 Stkr. Flokken bestaaer af Mestiz, af meget blandet Beskaffenhed. — Paa Thorseng har salig Generallieutenant Fr. Juel i Aaret 1824 indrettet et lidet Skæfferi paa 80 til 90 Numere ved en Bondegaard i den vestlige Deel af Landet. Faarene bestaae af en Blanding af danske Faar med spanske Vædre. Paa samme Tid begyndte, ved General Juels og Pastor Ridder Møllers Bestræbelser, den fiinuldede Faareavl af spansk Race at udbrede sig i Bierreby Sogn paa Thorseng, hvor adskillige Gaardmænd modtog Vædre af denne Race. Men de Bestræbelser, man gjorde sig for denne Sags Fremme, ere siden ophørte, da idelige Klager førtes over at man hverken kunde karte den af Lammene klippede Uld, eller sælge den i smaa Qvantiteter.

Andre Forsøg ere, saavidt vides, ikke anstillede med den fiinuldede Faareavl. Bonden ynder ikke Merinoracen. Den er ham for lille, for lidet frugtbar, og Ulden for fiin til hans Brug. Af samme Mening ere ogsaa de fleste fynske Landmænd uden for Bondestanden. Ikke desmindre betragtes Faareavlen ingenlunde med Ligegyldighed, tvertimod har Faareracen modtaget megen Forædling siden Udskiftningen. Engelske Faar ere for meer end 50 Aar siden indførte, og fortiden kan Faareavlen i den Deel af Amtet, som ligger i Fyen, betragtes som en Blanding af bemeldte engelske Faar med den ældre fynske Race**). Til hvilke Resultater denne Sammenblanding har ført, vil det Efterfølgende bedst vise. Samtlige indsamlede

*) Mærkelig er denne store Dødelighed af Faar i en Egn med lette, tørre Jorder.

**) Efter Sigende har afdøde Justitsraad Lange paa Rødkilde havt en fortrinlig Stamme engelske Faar, som skal være bragt fra Holsteen, og som har udbredt sig videre i Landet. Men hvilken Race det har været, har det ikke været Forf. muligt at erfare. De Faar han saae paa Rødkilde vare med de største i Fyen, men uden noget særegent Kjendemærke. Forresten har ingen kunnet give Oplysning om disse engelske Faar, skjøndt Alle omtale dem.

Efterretninger samstemme deri, at ved tilstrækkelige Græsgange, kan Vægten af et fuldvoxet Faar ansættes fra 3 til 4 Lpd., og Vægten af et halvaars Lam fra 2 til 2½ Lpd. (Bæder holdes ikke.) Ligeledes er det Quantum Uld, som aarlig vindes af et Faar, opgivet at udgjøre 3 til 4 Pd., og af et Lam, som slagtes om Efteraaret, 2 til 3 Pd. Ja en Bæder, som for nogle Aar siden blev slagtet paa Fjellebro, veiede, ifølge salig Schroll, 6 Lpd. og holdt 24 Pd. Talg. Ulden veiede 5 Pd. Dyret blev taget af Flokken uden videre Fedning. Og tilforladelig Sandhed er det, siger salig Tommerup, at paa Kroghenlund er klippet 6, siger og skriver: Sex Pund Uld af et Lam. Jalmindelighed haves 2 Lam af hvert Faar. Give enkelte kun eet Lam, saa haves af andre tre. Prisen paa et Pund Uld er fra 3 til 4 Mk., men sjeldent er Ulden tilfals, da samme for det meste forbruges i Huusholdningerne. Et Lam betales med 3 til 4, ja vel endog 5 Rbd. Store Flokke opkjøbes, især paa Herregaardene af kjøbenhavnske Slagtere eller deres Commissionairer. Med saadanne Resultater vil man ikke forundre sig over at Merinofaaret ingen Lykke har gjort i Fyen. Et Par Pund fiin Uld, om samme end betales nok saa dyrt, og eet Lam, i Størrelse ikke synderligen over en Kat, vilde vanskeligen veie op mod foranførte, selv om Underholdet kunde koste lidt mere, hvilket dog neppe er Tilfældet.

Paa Langeland og Thorseng ere Faarene ikke saa forædlede som i Fyen, og paa Smaaøerne endnu mindre. Dog ere de meget yngelsomme, og give ofte to Lam. Paa Strynøe veier et Faar 2 à 3 Lpd. og bærer 2 à 3 Pd. Uld.

Om Sommeren staae Faarene ialmindelighed tøirede. Dog lader man dem undertiden ogsaa gaae løse i Lokkerne, men man giver dem da et lidet Vaag paa. Om Efteraaret gaae de ude saalænge Jorden er bar. Om Vinteren faae de Hø, hvortil det fineste hensættes. Staldfodring om Sommeren er ikke brugelig. Kun i Haagerup Præstegaard har Pastor Knap i mange Aar staldfodret sine Bæder og golde Faar. Havde jeg, siger Hr. Pastoren, i de vaade Somre, eller i det ringeste i den sidste af dem, besluttet mig til at staldfodre min hele tilbageblevne Faareflok, vilde jeg maaskee været mindre uheldig. — Faarefolding har været prøvet i en kort Tid paa Valdemar Slot, men fortsattes ikke længe nok til at afgive noget

Resultat. Derimod har Hr. Skolelærer Holm i Skaarup, i mange Aar brugt Faarefolding, og befundet sig vel derved. I een Fold holdes 5 Faar med deres Lam, 9 à 10 Stkr. Men, siger Hr. H., Folden maa flyttes ofte, ikke besættes med formange Faar, Græsgangene være gode, og Faarene fra Høst af, gaae løse. Paa Østergaard i Odense Amt, holdes 60 til 70 Faar i to store Folde. Men Lammene have Lov at løbe ud saa meget de lyste, og et Menneske bestiller ikke andet end flytte Foldene.

Biavlen er ikke af synderlig Betydenhed, og Mange have endog slet ingen Bier. I Egnen af Trolleborg skal Biavlen trives bedst iblandt Udflytterne, men ialmindelighed haves dog kun 1 Stade til at staae over. Imidlertid fik dog Tjenestekarl Hans Nielsen fra Svendborg i Aaret 1833 det Kongelige Landhusholdnings-Selskabs 6te Bæger for 200 Bistader, som han holder tilhalvs med Andre. — Ialmindelighed sælges Biværket til Kroemændene som deraf lave Mjød. Paa Langeland kjøbes det meste Biværk af Bagerne i Rudkjøbing.

Gaaseavlen drives af alle Bønder, ofte endog til Salg. Herregaardene have ikke altid Gjæs. Paa en Bondegaard holdes sædvanlig 2 Gjæs og en Gase. Gjæssene græsse paa Brakmarken, ofte ogsaa i Græsløkkerne.

21.

Havedyrkning.

Betydelige Haver haves ved alle Herregaarde, ja ved alle Præstegaarde og andre Gaarde som eies af Mænd udenfor Bondestanden. En Have ansees som en Fornødenhed, og megen Flid anvendes paa at producere af samme alt hvad der i vort Klima er tilveiebringeligt. Dog forsømmer man ikke heller det Behagelige for det Nyttige, og mangen stiv Hække har derfor maattet vige for Arborretter og Blomsterpartier af alle Slags ind- og udenlandske Vexter. Et af de

smagfuldeste Anlæg af dette Slags, er den 20 Tdr. Land store Have ved Valdemar Slot, indrettet som den nu er af salig Generallieutenant Fr. Juel. Andre seeværdige Anlæg ere Svanninge Præstegaardshave, anlagt af afdøde Pastor Fangel, Skjoldemose-Have, anlagt af Proprietair Ridder Berg, Rødkildehave, anlagt af afdøde Justitsraad Lange, Blomsterhaven ved Hvidkilde, anlagt af Baron Overjægermester Holsteen, Haven ved Hesselagergaard, udvidet og forskjønnet af nærværende Eier Proprietair Dons, o. s. v.

Med Bøndernes Haver forholder det sig anderledes. Jalmindelighed er en Bondehave ikke over 1 eller 2 Skp. Land i Omfang. Er den større, ploies i den og saaes Hør eller Staldfodring (Vikkehavre). Ikke desmindre er Havedyrkningen ikke ganske forsømt hos Bonden. Kun paa Smaaoerne kan dette siges at være Tilfældet. Men dette undtaget, træffer man dog i de fleste Bønderhaver Kartofler, Sennep, Grønkaal, Hvidkaal, Gulerødder, Petersillie, Rødbeder og Løg, men aldrig mere end til egen Fornødenhed, som snart er tilfredsstillet, da man endnu ikke ret har faaet Smag paa de sunde og lette Fødemidler en Have tilbyder, ja vel endog betragter det hele som noget overflødigt.

Det stadfæster sig saaledes, at saalænge Nydelsen af Haveværter ikke bliver en Fornødenhed for Bonden, eller hans Vaner ikke tillade ham at anvende synderligt paa denne Nydelses Tilfredsstillelse, vil Havedyrkningen af ham blive anseet som en Luxusgjenstand. Afsætningen af Haveværter i Svendborg Amt er meget indskrænket. Svendborg, Rudkjøbing o. s. v. ere ingen Kjøbenhavn, og de fleste Borgere have desuden selv Haver. Det vilde derfor kun forraade Daarskab om Flere end for Tiden skeer, speculerede paa Afsætningen af Haveværter.

Størst Fremgang hos Bonden gjør Havedyrkningen paa Thorseng, skjøndt vist nok Exempler paa en mere udvidet Havedyrkning ogsaa forekomme andre Steder. I Bierreby Sogn paa Thorseng, have flere Bønder anlagt meget velindrettede Haver, som ere inddeelte i Qvarterer til Humle, Kommen, Kaal, Suppeurter og Blomster, og Hovedgangene ere beplantede med Frugttræer. Skolelærer Niels Mortensens Exempel og Virksomhed er det især, denne Fremgang skyldes. Ogsaa tilskrives den Høeghs Anviisning, som i en Række

af Aar har været indført som Læsebog i Sognets Skoler. I de andre to Sogne af Landet findes vel ikke saa mange, men dog nogle ret vakre Bønderhaver. Paa Langeland frydes den Reisende ved adskillige meget pene Haveanlæg som stode umiddelbar til Landeveien i de nordlige Sogne af Landet. Overraskende var det Forf. at høre en Bondekone i Humble Sogn, gjøre Undskyldninger for at Gangene i hendes Have ikke vare saa rene som de kunde være. I Fyen beflitter Skolelærer Knuchen paa Kogtved Mark sig meget paa Havedyrkning, saa at han endog sælger Gulerødder, Hvidkaal, Humle o. s. v. Overhoved foregaae mange Skolelærere Bønderne med et godt Exempel i den paagjældende Henseende. — Paa Veien imellem Kirkebye og Steenstrup har en lille Avlsmand, hvis Navn Forf. beklager ikke at kjende, en stor Haveplads som strax falder i Øinene. Denne Mand, fortæller salig Tommerup, tog i de 2 Aar han som Soldat laae i Helsingøer, Arbeide hos en duelig Gartner. Han arbeidede med Lyst og Eftertanke. Da han derpaa blev fri for den faste Tjeneste, og Gartneren gjerne vilde beholde ham, forblev han hos ham saalænge han skulde gjøre Mynstring, og blev derved fuldkommen udlært. Han planter og poder nu Træer, som han sælger til Egnens Folk, og derved, samt ved Salget af Gulerødder, Løg, Kirsebær, alle Sorter Kartofler og en Mængde Peberrod, udbringer han af sin Have meer end af Avlingen. — For en Deel Aar siden har Arvefæster Peder Rasmussens Hustrue af Grønderup ved Trolleborg, faaet en Præmie af det Kongelige Landhuusholdnings-Selskab for Anlægget af en meget hensigtsmæssig, nyttig og velvedligeholdt Have. Men, siger Pastor Knap, hvem det Anførte skyldes, Exemplet er ikke efterfulgt.

Det hvorved Haverne i Fyen især udmærke dem, er Mængden af Frugttræer. Der gives Haver, selv ved de mindre Gaarde f. E. paa Krumstrup, Maegaard o. s. v., hvor i et godt Aar avles et Par Hundrede Tønder Frugt. Ja Kirsebær, Abrikoser, Færskener, Vindruer og Morbær frembringes undertiden i stor Overflodighed. Paa Hindemae har saaledes Hr. Proprietair Mourier i nogle Aar havt saa mange Kirsebær, at det er faldet ham vanskelig at faae dem plukkede. Dette Held er Aarsag i at Frugthaverne bestandig udvides. Paa Bogeskovgaard er saaledes for ikke længe siden

plantet flere Hundrede Frugttræer, og paa Maegaard er Frugthaven betydelig forøget. Selv hos Bønderne florerer Frugttrækulturen. De fleste, ja saa at sige alle Bønder have nogle Frugttræer, og flere plantes hvert Aar*). Ja Nogle have saa betydelige Frugthaver, at en Mængde Frugt sælges. Fornemmeligen udmærke sig i saa Henseende i Fyen, Baroniet Lehn, hvor salig Kammerherre Lehn, for 50 til 60 Aar siden vakte Sands for denne Sag, ved at udbele forædlede Træer til sine Bønder. I Skaarup Sogn ere og en Deel gode Frugthaver, ja ved Landsbyen Skaarupøre, træffer man endog fritstaaende Frugttræer midt i Kornmarkerne eller paa den lave Klint ved Strandbredden, saa at Grenene hænge ned over Havet, naar dette stiger til Foden af Klinten. Disse Træer nedstamme fra de Kratskove som forhen have staaet her, og i hvilke Skovæbler eller vilde Pæreſtammer ved at podes ere blevne forædlede. Siden er Krattet bortryddet, men de forædlede Træer har man viseligen ladet staae. I Egnen af Nyborg skal Kullerup By i Ellested Sogn og Sandager By i Giisley Sogn have de bedste Frugthaver. Paa Hou eller den nordlige Ende af Langeland haves mange gode Frugttræer, og deres Tal tiltager hvert Aar over hele Øen. Paa Thurøe har hver Mand een eller to Frugthaver. Men Hovedsædet for Træfrugtavlen i Svendborg Amt er Thorseng. Ved hver By, hver Gaard, ja hvert Huus findes Frugthaver. Alene Skipperbyen Troense har et Hundrede Frugthaver. I Aaret 1819 anslog man Tallet af Frugttræerne paa Thorseng til 12 à 13000 Stkr. Siden ere vel et Hundrede Træer plantede aarlig, saa at maaskee nu 14 à 15000 Frugttræer haves paa Øen. Indtægten af Frugthaverne, bemærker Consistorialraad Lund, er i gode Aar saare betydelig, sikkert fra 2 til 5000 Rbd. for hele Thorseng. Ikke sjeldent er Frugten Huusmandens bedste Indtægt. Frugthaverne paa Thorseng fremkaldtes for 80 til 90 Aar siden ved salig Kammerherre Niels Juels Nidkjærhed. Men at det ikke skete med det Gode sees af Thorsengs Beskrivelse.

*) Herfra maa dog Smaaøerne undtages, hvor Bønderne slet ikke befatte dem med Træfrugtculturen.

Den meste og bedste Frugt, som falder i Bønderhaverne, er Æbler, dog ere Pærer ingenlunde sjeldne. En Deel af Frugten bestaaer af tidligmodnende, søde Sorter, eller simpel Madfrugt. Men der haves ogsaa fine Sorter. Saaledes paa Thorseng: Sommer- og Vintercalviller, Cardinaler, Paspommerouges, Løgæbler, Figenpærer, Sommerpærer, Bergamotter etc. Paa Thurøe: Graapærer, Bergamotter, Citronæbler, Jernæbler o. a. Omkring Svendborg har man Gravenstenere, Pigeons, Nonnetitter, Maegaardsæbler (Topæbler), Bergamotter, Kaiserinder, Hængepærer (Taffelpærer) o. s. v. I det senere Aar er Bestræbelsen især gaaet ud paa at plante fine Sorter.

Hvorledes Frugten af Skippere opkjøbes og føres bort, er vist i et af de foregaaende Kapitler. Saavidt muligt bliver Frugten nu plukket, i det mindste er dette opgivet Forf. at skee paa Thorseng. Er Frugten i lav Priis, presses Most, dog meest af den umodne Frugt, som falder af. Mosten drikkes istedet for Øl, eller bruges til at dyppe Grød i. Smagen er forskjellig, efter som Behandlingen og Frugten have været. Efter en Anviisning, som for nogle Aar siden fulgte med Statstidenden, blev paa Valdemar Slot tillavet Æbleviin, som, eet Aar gammel, var udmærket god. I adskillige Huusholdninger tørres Æbler og Pærer til eget Brug, men denne Anvendelse af Frugten er ikke almindelig. Enten sælges den, bruges til Most, eller gives Svinene og Kvæerne, hvilke sidste skulle malke godt derefter.

Fine Kirsebær sees sjeldent endnu i Bønderhaverne. Derimod har man i Kisendrup By, Flødstrup Sogn, længe havt Kirsebærhaver af de saakaldte Bønderkirsebær, et Slags smaa, sorte, sure Kirsebær, som især ere tjenlige til Tørring, og fornemmeligen anvendes til dette Brug. Mangen Huusmand løser 50 til 60 Rbd. af sin Kirsebærhave. Bærrene sælges enten grønne (friske) eller ovntørrede. Tørre, kjøbes de af Kjøbmændene, og grønne, føres de tiltorvs. Men undertiden slaaer denne Avl aldeles feil, fordi Blomsterne beskadiges af Nattefrost. Træerne lader man skjøtte sig selv. De give stedse friske Skud og en Mængde Udløbere, som trænge sig frem imellem en Hob Skarntyder. Paa nogle Steder, siger Hr. Proprietair Mourier, ville disse Træer slet ikke trives, og for Nogle, f. Ex. Hr. Fenger

paa Maegaard, der har saa fortrinlige spanske Kirsebær, bære de slet ikke. Dette stadfæstes af Hr. Rasmussen paa Bogeskovgaard, som bemærker at han har nogle af disse Træer, men som næsten intet bære. Iøvrigt udbreder dette Slags Kirsebærtræer sig meer og meer især i Vinding Herred. Paa Frorup Mark saae Forf. hos en Udflytter, et temmelig betydeligt Anlæg deraf. I Herrested Sogn have allerede, ifølge Hr. Pastor Selmer, enkelte Haver ydet flere Skjepper tørrede Bær.

Simple Blommer og Kvæger gives der en Deel af i Bonderhaverne. Sidste anvendes til Tørring, og foretrækkes i saa Henseende første. Hos Pastor Selmer i Herrested tørres hvert Aar en Deel Svedskeblommer, som man giver Fortrinet for franske Svedsker. Men naar de smaa sorte Kirsebær undtages, strækker al saadan Tørring ikke videre end til eget Brug.

Det falder ikke vanskeligt fortiden at skaffe sig gode Frugttræer i Svendborg Amt. I den vestlige Deel af samme, faaes unge Træer meget let og for godt Kjøb fra Als. I den østlige Deel har Hr. Rasmussen paa Bogeskovgaard i Skaarup Sogn, en Planteskole paa 2 à 3 Tusinde forædlede Æble-, Pære-, Blomme- og Kirsebærstammer. Prisen er 1 Mk. for hvad der er tjenligt til Udplantning, en saare billig Betaling. Men hidtil har Afsætningen været ubetydelig. Sandsynlig er denne Indretning ikke ret bekjendt endnu. — Hvorledes man i Steenstrup Sogn kan faae unge forædlede Træer er allerede viist. Paa Langeland i Snøde Sogn, har Hr. Møller Leth en meget vel forsynet Planteskole, hvorfra Mange have faaet Træer som de have været særdeles vel fornøiede med; Hr. Leth har ved dette Anlæg og ved at bortforære mange unge Træer, bidraget meget til Anlægget af Frugthaver i det nordlige Langeland. — Skolelærer Fredrichsen i Tranekjær har ligeledes en god Planteskole og en lignende findes i Tryggelov. Afsætningen har været god. Paa Strynøe opelsker Pastor Petersen i sin Have unge Frugttræer, i den Hensigt at overlade dem til Beboerne, og derved fremme den paa Strynøe saa forsømte Træfrugtavl. Nogle Herregaardsgartnere i Fyen, have ogsaa smaa Baumskoler. Mange Bønder baade paa Langeland, Thorseng og i Fyen opelske Frugttræer deels paa Kjærnestammer, deels paa vilde Stammer fra Skoven, som de selv forædle eller faae en

Herregaardsgartner til at pode. I saa Henseende kan anføres Fæstegaardmand Hans Hansen af Glorup Gods, Frørup By, som, ifølge Hr. Skolelærer Binnesbøl, har plantet 150 Frugttræer i sin Have og forædlet en stor Deel af dem selv. Denne Mand er allerede i 4de Kapitel nævnt som flittig Grøftegraver. Paa Thorseng kan man næsten bestandig faae unge podede Stammer. Mange unge Træer ere ellers førte til Thorseng fra Lübeck, Odense, Hofmansgave og i den senere Tid fra Træskolerne ved Kjøbenhavn.

Mærkelig er den Maade paa hvilken Træer, som ikke ville bære eller som give maadelig Frugt, ompodes eller, som det paa Thorseng kaldes, gjøres om. Grenene afsauges paa 2 til 4 Tommers Tykkelse og ædlere Frugtqviste indpodes, undertiden 30 til 50 Qviste i eet Træ. Dette lykkes meget godt, og om faa Aar har man et nyt Træ med herlige Frugter. Forf. kan af egen Erfaring bekræfte dette, kun at det undertiden falder vanskeligt at faae Qvistene til at slaae an paa de tykke Stammer.

Betræffende forædlede Skovæblestammer, bemærker Hr. Proprietair Fenger, at de hos ham bære ligesaa godt som podede Kjærnestammer, og formoder han at de ere mere haardføre. I een af Maegaards Løkker, østen for Gaarden, staaer der 4 store, paa vilde Stammer podede Æbletræer, udsatte for Østenvinden directe fra Stranden. De bære næsten hvert Aar, og ofte saa rigeligen, at man har havt 20 Tdr. Æbler og derover af bemeldte 4 Træer. Det er af de rødtoppede Gjemmeæbler.

Snareormene ere undertiden slemme ved de unge Frugttræer i Fyen. Skolelærer Knuchen paa Kogtved Mark har saaledes mistet flere Træer, som vare ødelagte af disse slemme Gjæster. Dog lader det til, at dette Onde er i Aftagende siden der er saaet Klover imellem Træerne. I Haven ved Rødkilde er der plantet Vedbende imellem Frugttræerne. Vedbenden skal nemlig trække Ormene til sig. Skolelærer Holm i Skaarup har forsøgt at indgnide Træstammerne med Qvægsølvsalve. Men om dette hjælper, kan endnu ikke med Sikkerhed siges. Indgnidningen er foretaget i October Maaned.

Ifølge Hr. Proprietair Fengers Erfaring, er det flade, gule Mos skadeligere end det lange skjæggede. Hr. Fenger lader Træerne i fugtigt Veir skrabe med slove Jern. Smaagrenene afgnides med en

ulden Klud. Kalkning har Hr. Fenger ikke forsøgt, fordi Kuren forekommer ham værre end Sygdommen. Men dette er dog næppe Tilfældet. For flere Aar siden lod Forf. Mosset afskrabe paa en Deel Æble- og Pæretræer, og de afskrabede Steder overkalke, ja Overkalkningen gjentoges endog 2 Aar derefter. Først nu, efter 10 Aars Forløb, begynder lidt Mos at vise sig igjen. Men i dette Mellemrum have Stammerne saa langt som Kalken naaede, bestandig havt en glat Bark, der endog hvert Aar har skjællet af, medens Grenene ovenfor have været ganske bemosssede. Imidlertid synes Kalkningen slet ingen Indflydelse at have havt paa Frugtbarheden, da nogle af Træerne kun have baaret lidt endnu, andre ikke mere end sædvanlig. Mosset synes ifølge heraf ikke at skade, og virkeligen bryder man sig ikke heller i Fyen meget om denne Snylteplante.

Mod Kræft vides intet probat Raad. En enkelt Kræftskade helbreder man ved at udskjære samme til det friske Ved, og belægge Stedet med Plaster af Trævox eller en Salve af Komøg, Tjære og Leer. Men har Kræften angrebet Træet baade paa Stammen og Grenene, ansees Sygdommen at ligge i Safterne og at være uhelbredelig. Dog kan Træet leve og bære Frugt i mange Aar. Salig Schroll havde faaet det Raad at afskrælle den yderste Bark, men Træerne beholdt alligevel Kræften. Forf. har prøvet et andet Raad, nemlig at bortskjære nogle Rødder. Men endskjøndt Træerne efter denne Operation gave en Mængde friske Skud, bleve disse dog ogsaa snart angrebne af Kræft og henvisnede.

Hr. Proprietair Fenger bemærker, at han har reddet flere sygelige og gamle Træer fra Undergang, ved stærk Beskjæring, og ved tillige at lægge udbrændt Komøg i en $\frac{1}{2}$ Qvarteer dyb Rende rundt om Træet, en Alen fra Stammen.

22.

Skove. Tørvemoser.

Fortegnelse over Skovene i Svendborg Amt.

Efterfølgende Fortegnelse er et Udtog af de det Kongl. Rentekammer gjennem Amtet indsendte Indberetninger om Skovenes Tilstand i Svendborg Amt for Aaret 1834. Ifølge disse Indberetninger har:

1)	Grevskabet Brahesminde et Skovareal af . (Heraf ere dog 547 Tdr. Land ikke synderligt andet end Gjærdselskov.)	1286	Tdr. Land.
2)	Hovedgaarden Søbo	50	= =
3)	Trunderup By, Gaardfæstere under Søbogods, (ikke andet end Gjærdselskov)	25	= =
4)	Trende Selveiere i Trunderup By, Jordløse Sogn, (ikke synderligt andet end Gjærdselskov)	8	= =
5)	Hovedgaarden Sandholdt med Sollerupgaard	165	= =
6)	Sandholdt, Lyndelse- og Vesterhæsinge Gaardfæstere under Stamhuset Sandholdt (for det meste Gjærdselskov)	52	= =
7)	Hovedgaarden Lundegaard	152	= =
8)	Tre Selveiere i Nørre-Broby Sogn . .	13	= =
9)	Nybollegaard	20	= =
10)	Skovsgaard	14	= =
11)	Espe Sogns Selveiere . . . . . (Deelt imellem 24 forskjellige Individer, hvoraf kun een har 23 Tdr. Land, de øvrige fra 1 til 6 Tdr. Land. Skoven for en stor Deel Ungskov.)	105	= =
12)	Hovedgaarden Norskov	95	= =
13)	Sobysøgaard i Odense Amt eier i Allested Sogn nogle usammenhængende Skovlodder. Arealet er ikke opgivet	=	= =
14)	Veilegaard	51	= =

15) Fjellebro med Sundsgaarden . . . . . 226 Tdr. Land.
16) Herringe Sogns Selveiere . . . . . 37 " "
(Deelt imellem 12 Individer. (Næsten intet andet end Gjærdselskov.)
17) Flindtholm . . . . . 167 " "
18) En Selveier i Hundstrup Sogn . . . . 11 " "
19) Nakkebølle Hovedgaard under Baroniet Holsteenhuus . . . . . 106 " "
20) 19 Fæstere under Nakkebøllegods have . . 30 " "
(Alene Underskov.)
21) Hovedgaarden Holsteenhuus under Baroniet Holsteenhuus . . . . . 529 " "
22) Rødkilde . . . . . 117 " "
23) To Selveiere i Vesterskjærninge . . . . $27\frac{1}{2}$ " "
24) Krarup Sogns Selveiere, 8 Individer . . 16 " "
(For en Deel Gjærdselskov.)
25) Grevskabet Muchadell . . . . . 438 " "
26) Baroniet Trolleborg . . . . . 2847 " "
27) Tvende til Trolleborg hørende Arvefæstegaarde i Haastrup Sogn . . . . . 16 " "
(Alle foranførte Skove ligge i Salling Herred.)
28) Stamhuset Moltkenborg . . . . . 960 " "
(Heraf ere 50 Tdr. Land meest Underskov.)
29) Nogle Selveiere i Giislev Sogn, men hvis Areal ikke er opgivet . . . . . " " "
30) Bæltinggaard . . . . . 38 " "
31) Rynkebygaard . . . . . 17 " "
32) Lammehauge . . . . . $66\frac{3}{4}$ " "
33) 39 Selveiere i Ringe Sogn . . . . . $88\frac{1}{2}$ " "
(Fordeelt i Parceller fra 1 Skp. til 21 Tdr. Land.)
34) Proprietair Jørgensen og Odense Kommunitet tilhørende Skovparceller af Bæltinggaard, men hvis Areal ikke er opgivet . . . . " " "
35) Veistrupgaard . . . . . 100 " "

36) Tidselholdt . . . . . 86 Tdr. Land.
37) Oure Sogns Selveiere . . . . . 218 " "
(Gjærdselskov, fordeelt imellem 38 Individer)
38) Krumstrupgaard . . . . . 32 " "
39) Teistrupgaard . . . . . 57 " "
40) Ryslinge Sogns Selveiere, 31 Individer . 104½ " "
(Sandsynligviis meest Gjærdselskov.)
41) Hovedgaarden Mullerup . . . . . 651 " "
(Heraf dog circa 350 Tdr. Land Skovmaale tillagte Bønderne, og bestaaende meest af Gjærdselskov.)
42) Hovedgaarden Broholm . . . . . 308 " "
43) Hovedgaarden Hesselager . . . . . 95 " "
44) Kroghenlund . . . . . 70 " "
45) Leutved . . . . . 50 " "
46) Langeskov . . . . . 36 " "
47) Hovedgaarden Skjoldemose . . . . . 364 " "
48) Steenstrup Sogns Selveiere . . . . . 10 " "
49) Lunde Sogns Selveiere . . . . . 123 " "
50) Hovedgaarden Egeskov . . . . . 580 " "
51) Bjørnemose . . . . . 22 " "
52) Tvede Skov i 4 Individers Eie . . . . 53 " "
53) Klingstrup . . . . . 85 " "
54) Maegaard . . . . . 18½ " "
55) Andre Selveiere i Skaarup Sogn . . . 27 " "
56) Thuroe Selveiere . . . . . 177 " "
(Disse Skove eies af 28 Gaardmænd, hver med $\frac{1}{32}$, og 40 Huusmænd, hver med $\frac{1}{320}$.)
57) Baroniet Lehn . . . . . 1896 " "
(Heraf ere 45 Tdr. Land udlagte som Skovmaale til Bønderne.)
58) Svendborg Kjøbstad . . . . . 150 " "
59) Fyens gammel Hestehave ved Svendborg . 112 " "
(Privat Eiendom.)
60) Stamhuset Thorseng . . . . . 1317 " "

(Samtlige disse 1317 Tdr. Land Skov ligge paa Thorseng, omtrent 230 Tdr. Land ere Gjærdselskov.)

(Foranførte Skove fra Nr. 28 til 60, ere, paa circa 200 Tdr. Land nær, beliggende i Sunds- og Gudme Herreder.)

61)	Juelskov Hovedgaard	61	Tdr. Land.
62)	Rørbæk Hovedgaard	159½	" "
63)	Ørbæk Hovedgaard	64	" "
64)	Lykkesholm Hovedgaard	171	" "
65)	Stamhuset Juelsberg	177	" "
66)	Hindemae Hovedgaard	53	" "
67)	Gaarden Liselund	38	" "
68)	Risinge Avlsgaard	35	" "
	(Meest Underskov)		
69)	Strandskovgaard i Vogense Sogn . . .	38	" "
	(Heraf en Deel Underskov.)		
70)	Lysemosegaarden i samme Sogn	20	" "
71)	5 Selveiere i Kisendrup, Flødstrup Sogn	35	" "
	(Blandet Skov.)		
72)	3 Selveiere i Beckstrup, Ellinge Sogn .	14	" "
	(Blandet Skov.)		
73)	Baroniet Holkenhavn	500	" "
74)	Stamhuset Raunholdt	617	" "
75)	Hovedgaarden Hellerup	630	" "
	(Foranførte Skovstrækninger fra Nr. 61 til 75 findes i Vinding Herred.)		
76)	Samtlige Præstegaarde i Salling-, Sunds-, Gudme- og Vinding Herred	216	" "
	(Forstørstedelen Gjærdselskov.)		

Paa Langeland.

77)	Under Charlottenlund paa Hou	10	" "
78)	Til Steensgaard	283	" "
79)	Til Egelykke	67½	" "
80)	Til Nedergaard	123½	" "

81) Til Biskopstorp	39	Tdr.	Land.
82) Til Faareveile	193	=	=
83) Til Mollegaard	16	=	=
84) Til Sovertorp	48	=	=
85) Til Banlykkegaard	42	=	=
86) Til Haugaard	47	=	=
87) 4 Selveiere i Longelse Sogn	61	=	=
88) Til Schousbo	10	=	=
89) Til Mariendal	41	=	=
90) 5 Selveiere i Lindelse Sogn . . . . . (For det meste Gjærdselskov.)	33½	=	=
91) Til Schousgaard	28	=	=
92) Til Frederiksberg	16½	=	=
93) Til Catrineberg	8½	=	=
94) Til Hjortholm	165	=	=
95) 4 Præstegaarde . . . . . (Af dette Areal har alene Tranekjær Præstegaard 49 Tdr. Land.)	93	=	=
96) Grevskabet Langeland og Stamhuset Ahlefeldt (Hvoraf dog circa 200 Tdr. Land Gjærdselskov.)	2041	=	=
Summa	20926	Tdr.	Land.

eller med et rundt Tal 21000 Tdr. Land.*)

Af anførte Skovareal, ligge omtrent 6800 Tdr. Land i Salling Herred, 7800 Tdr. Land i Sunds og Gudme Herreder, 3000 Tdr. Land i Vinding Herred og 3350 Tdr. Land paa Langeland.

De største Skoveiere, anførte i den Orden Arealet angiver, ere: Besidderne af Baroniet Trolleborg, Grevskabet Langeland, Baroniet Lehn, Besidderen af Grevskabet Brahesminde og Stamhuset Egeskov, Besidderen af Stamhuset Moltkenborg og Hovedgaarden Mullerup,

*) Denne Sum stemmer ikke overeens med det i Bruuns statistiske Tabeller opgivne Skovareal (32,000 Tdr. Land). Skovene maae altsaa være betydelig formindskede siden, og Tabellerne grunde sig paa meget tidlige Optegnelser. Men sandsynligviis er ikke heller al Gjærdselskov anført i Amtsindberetningen.

Besidderne af Stamhuset Thorseng, Baroniet Holsteenshuus, Hovedgaarden Hellerup, Stamhuset Raunholdt, Baroniet Holkenhavn, Grevskabet Muckadell, Hovedgaarden Skjoldemose etc., som eie Skovstrækninger af 2850, 2000, 1600, 1300, 600, og 400 Tdr. Lands Omfang.

De største sammenhængende Skove ere:

Øster- og Vester Stigtehaver paa 292 Tdr. Land og Steengade Skov paa 190 Tdr. Land, begge under Grevskabet Langeland.

Pederskoven paa Thorseng som tillige med Rugkrogskoven og Nørskov udgjøre en sammenhængende Strækning paa 380 Tdr. Land.

Vornæsskov paa 261 Tdr. Land ligeledes paa Thorseng.

Pipstorn paa 90 Tønder Land under Baroniet Holsteenshuus.

Enemærket paa 80 Tdr. Land under Grevskabet Brahesminde.

Synderhaven paa 157 Tdr. Land og Nordtorpen paa 140 Tdr. Land tilhørende Egeskov.

Fredeskoven, en Skovstrækning paa 175 Tdr. Land tilhørende Fjellebro.

Græsholmene paa 190 Tdr. Land tilhørende Baroniet Lehn.

Svindinge Kohave paa 213 Tdr. Land, og Brænderup Vænger paa 273 Tdr. Land tilhørende Stamhuset Moltkenborg.

Brændeskov paa 270 Tdr. Land hørende til Broholm.

Storskoven paa 469 Tdr. Land, hørende til Holkenhavn.

Baroniet Trolleborg har 3 Skovstrækninger hver paa circa 350 Tdr. Land, og desuden een paa 715 Tdr. Land, og en anden endog paa 804 Tdr. Land.

Bestand. Grøde.

Hovedbestanden i Svendborg Amts Skove er Bøg, som paa flere Steder, f. Ex. i Øster- og Vester Stigtehaverne paa Langeland, en stor Deel af Storskoven ved Holkenhavn, Svindinge Kohave under Moltkenborg, Steensmarken under Holsteenshuus etc., saaledes prædominerer, at der næsten ikke findes andre Træsorter. Men ialmindelighed er Bøgen dog meer eller mindre blandet med Eeg. De fleste Eege findes i Tovlokke Skoven østen for Tranekjær Slot, Nør-

vænge under Steensgaard paa Langeland, i Pederskov, Rugkrogsskoven og Norskov paa Thorseng, i en Skov kaldet Dueret under Grevskabet Brahesminde, men især i Raunholts og Egeskovs Skove. I Pederskoven, Rugkrogsskoven og Hestehaven paa Thorseng findes endeel Ask. Det samme er Tilfældet i Sovertorp Skov og Askebjerghaven under Hjortholm, begge paa Langeland. I sidste findes endog endeel Valnodtræer. I Karsskov og Tjørntvedskov under Nedergaard er endeel Elm. Elletræet findes næsten i alle Skove hvor Grunden falder fiid. I Skovhaverne findes Hæssel, Torn, Ask, El, smaa Ege og Bøge. Dog Skovbestanden er megen Forandring underkastet, en Følge af den meer og meer tiltagende Skovkultur, hvorved nye Plantninger og Besaaeninger fremkomme af tildeels forhen ikke tilstedeværende Træsorter. Saaledes haves flere Steder betydelige Ege-, Gran-, Fyr- og Birkeplantager der nærmere skulle blive omtalte i det Følgende.

Fælmindelighed er Træværten i Svendborg Amt saare frodig. En Lyst er det at komme i Skovene paa Hou eller paa Nordenden af Langeland, hvor f. Ex. den dominerende Bøgebestand i Stigtehaverne, Mørkholm og Kronenshave i en Alder af 40 til 75 Aar har opnaaet en Stammehøide af 20 til 25 Alen, ja er i Gjennemsnit endnu høiere i Mørkholm. Træværten begunstiges her paa de fleste Steder af et muldblandet Jordsmon som Bøgen fortrinlig elsker. Andre Steder paa Langeland er Træværten ligesaa frodig om ikke frodigere. Paa Thorseng er Skovgrunden undertiden saa god, at man f. Ex. i Norskov, lader de hugfærdige Bøge og Ege staae, fordi de endnu have en ypperlig Tilvæxt. I Fyens gammel Hestehave ved Svendborg og i Storskoven ved Holkenhavn, ere Bøgene saa ranke, at en Mængde Træer afsættes til Skibskoller. Der var en Tid da man i Hestehaven regnede 1000 Træer tjenlige til dette Brug. I det alt omtalte Manuskript af salig Etatsraad Bagger paa Juelskov, anføres, at ved Gjærdet ud mod Saaderup laae endnu en stor Bøgerod, af hvis Stamme skal være bleven 28 Favne Brænde. Saadanne Træer skal der ifølge samme Manuskript have været 2 à 3 af paa Raunshoved. Salig Kammerherre Juel paa Thorseng, har forsikkret mig, siger Bagger, at han har havt en Bøg, hvoraf han fik 50 Favne Brænde, hvilket af Andre er stadfæstet. I Brænde-

gaards Lokker ved Trolleborg var en huul Eeg, i hvilken Bagger har staaet tillige med 8 Andre i al Mageligheb. I Oureskov ved Juelskov fandtes Ege af 3 Alens Diameter, som gave 12 Alen lange Kasteplanker. De Egefjæle, hvoraf det ophøiede Arbeide i Holkenhavns seværdige Kapel er forfærdiget, ere af Ege, voxede i Fyen. Saavidt bemeldte Manuskript. Men selv den nærværende Tid frembyder ikke faa Exempler paa store Træer. Ved Søbo ere saaledes endnu uhyre store Linde- og Bøgetræer at see. Ifølge Hr. Skovinspecteur Cloos findes i Pederskov, Bregningeskov og Vornæsskov paa Thorseng Bøgetræer, som holde 14 à 15 Favne storklovet Brænde. I Norskov, Pederskov og Rugkrogs Skoven haves Ege, der kunne afgive Mølleaxler, og som altsaa holde 26 til 28 Tommer i Qvadrat. Den største Bøg paa Thorseng findes i Vornæsskov. Dens Peripheri er 9 Alen, og dens Favneindhold foruden Knippel, 23 til 24 Favne. Blandt Egene fortjener at nævnes den store Eeg som findes ved Pederskovs Mølle, i en Mark grændsende til forreste Pederskov. Dens Stamme, som er 9 til 10 Alen høi, maaler, 1 Alen fra Roden, 7 Alen 19 Tommer i Omkreds. Toppen skyder ud til alle Sider i meget store og horisontale Grene, hvoraf adskillige i Størrelse kunne sammenlignes med almindelige, brugbare Ege. Hr. Cancelliraad Haastrup bemærker, at der ved Raunholdt findes ikke faa store Ege, deriblandt een som maaler 13½ Alen i Omfang. Den har kun en kort Stamme, men en heel Deel svære Bulle som andre mindre Ege, og indeholder sikkert 800 Alen Bygningstømmer. Bøge til 8 — 10 à 12 Favne ere ikke sjeldne. Cancelliraaden har i sin egen Skov ved Liselund en Bøg, 9 Alen i Omkreds med en lige Stamme paa 13 Alen, og som Alle taxere til i det mindste 16 Favne.

Skovenes Behandling.

Behandlingen af Skovene i Svendborg Amt er naturligviis meget forskjellig. Slettest behandlede ere ialmindelighed Bøndernes og Præstegaardenes Skove. Indhegnede ere vel de fleste, men Kreaturer græsse dog i mange af dem, og hvor dette er Tilfældet tænkes naturligviis ikke paa at fremme Opvexten. Flere af disse Skove ere derfor ikke andet end Gjærdselskove, med enkelte smaa Ege eller

Boge. Undtagelser gives dog. Saaledes har afdøde Pastor Fangel i Svanninge plantet over 500 Elle, Popler, Elm, Hæssel, Gran og Fyr i Præstegaardens Skovhave. Lignende Plantninger ere foretagne af Fæstegaardmand Rasmus Hansen i Svanninge, hvorfor han af det Kongelige Landhuusholdnings-Selskab er belønnet med 3die Solvbæger. Præstegaardens og nogle Selveieres Skove i Nørrebroby Sogn ere, ifølge Indberetningerne til det Kongelige Rentekammer, fredede. Det samme er Tilfældet med Selveiernes Skov i Vesterskjærninge. I Ringe Sogn ere Selveiernes Skovparceller fredede. Det samme gjælder om Steenstrup- og Lunde Sogns Skov, Risene kaldet; hvor Skoven er borthugget bliver, ifølge salig Pastor Tommerups Opgivende, plantet Fyr og Gran som staae i god Opvæxt. Skovene paa Thuroe ere complet indhegnede, men ikke specielt udskiftede. De behandles undereet paa Communens Regning, og der holdes en Skovfoged. Opvæxten fremmes deels ved naturlig Besaaening, deels ved Plantning som nyder fuldkommen Fred. Saavidt muligt søger man at have ligealdrende Træer ved Siden af hinanden. Fire af Beboerne have Opsynet med Skovene. De udvise Træerne som skulle fældes, bestemme hvor Udhugning skal foretages o. s. v. Pastor Kisbye i Lakkendrup sørger ved Fredning, Plantning, Besaaening og sparsom Huusholdning for Conservationen af den ham betroede Skov. Ifølge Indberetningerne til det Kongelige Rentekammer, frembyder denne Skov et sjeldent godt Skovterrain. Selveier Niels Andersen i Ellinge Sogn holder ligeledes sin Skov fredet, og har plantet enkelte Pletter med Bøg, El og Ask, samt saaet noget Lærkefrø. Paa Langeland har Grevskabet taget Snøde Præstegaards Skove under Behandling*). Tranekjær Præstegaards store Skovareal har tildeels betydelig ung Opvæxt efter naturlig Besaaening, tildeels sluttet Storskov, som alt er fredet og bestaaer af Eeg og Bøg. I Longelse Sogn sørge Selveierne i det hele godt for deres Skovs Conservation, især udmærker sig, efter Indberetningerne til Rentekammeret, Procurator Boesgaards Skov ved en sluttet Bestand af unge Ege i den frodigste Væxt. Præstegaardens Skov i Lindelse er fredet og overalt

*) Om med Cancelliets Samtykke eller ikke, er Forf. ubekjendt.

begroet med unge Bøgetræer i frodigste Vext. Af Selveierne i Lindelse Sogn have nogle deres Skovlodder fredede.

De større Landeiere behandle deres Skove ulige bedre end Bønderne, og det er glædeligt at see den Umage Alle gjøre sig for at forbedre ja endog forøge deres Skove. Fredning, Plantning, Saaening, Udhugning etc., ere Ting som længst have hørt til Dagens Orden i Svendborg Amt; og er dette end for endeel at tilskrive det Opsyn som føres med Skovene, vil dog ingen kunne nægte at Exemplet er udgaaet fra Trolleborg, hvis Skovkulturer alt længe have udmærket dem som de første i Landet. Vi troe derfor, ved her at vise hvad der i den paagjeldende Henseende er udrettet i Svendborg Amt, frem og først at maatte omtale Trolleborg.

Det var afdøde Grev Ludvig Reventlov som for 60 Aar siden fattede den Idee at behandle sine Skove forstmæssig, og beplante de magre Bakkestrøg omkring Trolleborg. Ved sin Skovrider Thordsen lagde han Grunden til de nuværende Skovanlæg paa Baroniet. Siden har Hr. Skovinspecteur Oppermann, vistnok understøttet med den bedste Villie af nuværende Lehnsbesidder Hr. Grev Ditlev Reventlov, med sjelden Iver fremmet og udvidet Anlægene. Denne virksomme Mands Fortjenester nød for en Deel Aar siden den bedste Anerkjendelse, da afdøde Geheimestatsminister Grev Reventlov fra Laaland inspicerede Baroniets Skove, og efter en skarp Examination rakte Oppermann Haanden med Tilføiende, at han paaskjønnede hans Redelighed og Dueligbed. Hr. Oppermann er det, Læseren skylder det meste af hvad der herefter vil følge om Trolleborgs Skove.

De til Baroniet Brahetrolleborg hørende Skove ere beliggende i Brahetrolleborg-, Krarup- og Vesteraaby-Sogne. Terrainet er uafbrudt bakket, gjennemskaaret af sidtliggende Steder, hvilke tildeels ere bevoxede med Skov, deels blive afbenyttede til Engslet eller som Tørvemoser og Fiskedamme. Ikkun i den vestlige, meest sandede Deel af Skovene, som grændser til Svanninge Sogn, mangle disse sidtliggende Steder. Jordsmonnet er meget afvexlende, fra den frugtbare, fede Leerjord til den høitliggende, tørre Sandbund, men første staaer kun i et ringe Forhold til sidste, og alt hvad der ligger

imellem disse to Extremer, maa ligesom den nærmeste Omegn regnes til de høitliggende lette Jorder, der vilde være af en ringe Productionsevne, hvis ikke en sluttet Bestand og et deraf følgende frugtbart Løvdække, kom dem tilgode. En lignende Forskjel finder Sted ved de sidtliggende Strøg. En betydelig Deel af disse viser en Regulation der giver grundet Haab om fortrinlige Overskove af Elletræer, men mange Steder vil der ikke kunne frembringes andet end Knippelbrænde, ligesom atter flere Strækninger ere saa magre at de ikke egne sig til Skovopelskning. Skovens Areal, inddeelt efter de forskjellige Træarter, udgjør fortiden:

1) Bøgeskove blandede med Eeg, ogsaa nogle Smaaafdelinger hvori Egen prædominerer . . . 1413 Tdr. Land.
(Heraf 700 Tdr. Land fra 24 til 50 Aars Alder.)

2) Egebesaaeninger . . . . . 257 " "
(Fra 11 til 50 Aars Alder. Nogle Smaapletter 54 Aar gamle.)

3) Fyrrebesaaeninger. Nogle Steder findes ogsaa almindelig Gran, Lærketræer, Veimuthsfyr og Pinus alba (Wildenow) . . . . . 336 " "

4) Grantræculturer. Nogle Steder ogsaa Fyr, Veimuthsfyr, P. alba, og Ædelgran . . . 169 " "

5) Rene Lærkeplantninger . . . . . 8 " "
(Af disse 513 Tdr. Land med Naaleskov, ere 100 Tdr. Land fra 22 til 30 Aars Alder og 200 Tdr. Land fra 33 til 44 Aars Alder. Resten under denne Alder.)

6) Birketræculturer . . . . . 24 " "
Heraf de ældste 27 Aar gamle.)

7) Ellemoser . . . . . 286 " "

8) De til Skov bestemte men endnu ikke cultiverede Strækninger
a) til Egebesaaeninger 24 Tdr. Land
b) til Fyrrebesaaeninger 17 " "
c) til Granculturer 123 " " . . 164 " "

9) Torvemoser, Fiskedamme, Enge, Bygnings-
pladser m. m. . . . . 190 Tdr. Land.

I Alt 2847 Tdr. Land.

Det gamle Skovareal har maaskee udgjort 17 til 1800 Tdr. Land. Men som i de fleste skovrige Egne af Landet, fandtes ogsaa her, for 50 til 60 Aar siden, betydelige Stroskove, baade paa Hovedgaardsmarkerne og Bøndernes Marker. Ligeledes havde samtlige Skove flagbare Træer til Bestand, og Opvæxt eller yngre Afdelinger forekom kun som Undtagelser. Aar 1775 begyndtes med at bortrydde Stroeskoven, og var man færdig hermed omtrent med Udskiftningen 1786. I Løbet af Udskiftningsaarene bleve Skovene taxerede af afdøde Kongl. Overførster Brüel, og en Hugningsplan udarbeidet, dateret 1786. Ifølge denne Plan kunde i de første 110 Aar aarlig hugges 104 Egetræer og af Bøge, med en 80-aarig Omgang, aarlig 1900 Favne klovet Brænde. Men denne Plan blev ikke noie fulgt, formodentlig fordi 270 Tdr. Agerland bleve lagte til Fredeskovene, og en Lyngstrækning paa 237 Tdr. Land bestemtes til Anlæg af Naaleskov, hvilke 500 Tdr. Land udkrævede betydelige Culturbekostninger. Desuden bortfaldt Grundrenten af Agerjorden, som tillige med Tienderne, alt beregnet efter de for Arvefæste gjeldende Bestemmelser, vilde have udgjort 66½ Tdr. Rug, 48¾ Tdr. Byg, 71 Tdr. Havre og 118 Rbd. Endelig maatte ogsaa udredes de Kongelige Skatter af bemeldte Areal. Kort, i Løbet af 20 Aar fra 1786 til 1806, udgjorde Hugningen af Bøgeklovebrænde sandsynligviis henimod 2800 Favne aarlig, og ved en 1813 foretagen Omtaxering af de gamle Bøgeskove, fandtes det aarlige Skovningsquantum at maatte nedsættes til 1700 Favne. Ikke desmindre vedblev den nuværende Lehnsherre at udvide Naaletræanlægene, ved endvidere at indtage to andre Lyngstrækninger grændsende til Svanninge og Hundstrup Sogne, og i de senere Aar ere ligeledes 4 af Brændegaards Hovedmarker bestemte til Skov, af hvilke den ene paa 30 Tdr. Land, alt for 3 Aar siden er cultiveret med Naaletræer. Endelig er en Bondegaards Grund sat i Bestand med Eg. Alle disse Culturer ligesom de ældre ere fortræffeligen udførte. Men ved Bøgeskovene viste sig den sædvanlige Mislighed, at da Skovene ved

Udskiftningen samtligen kom under Fred paa een Gang, Opvæxten ogsaa næsten overalt fik Fremgang paa een Tid, og ved at give samme allevegne meer Luft, tabtes den attraaede regelmæssige Behandling af Sigte, saa at 1806, de $\frac{3}{4}$ af Bøgeskovene vare afhuggede, uden at nogen Afdeling var reenhugget for gamle Træer. Som en Følge heraf og for at tilveiebringe regelmæssige Afdrifter med ligealdrende, sluttede Træer, har Hugningen af gamle Træer siden 1806 mere maattet betinges med Hensyn til Opvæxten end med Hensyn til nogen anden Plan. Fortiden og indtil 1840 hugges aarlig 1100 Favne, og fra 1840 til 1866 vil der ikke komme meer end 500 Favne Klovebrænde aarlig til Hugning. Da Egetræerne ligeledes i Fortiden ere temmelig medtagne, kan ikke heller nu hugges mere end 100 Egetræer aarlig, og fra 1866 til 1900 endog kun 40. Men af de opelskede unge Skove er allerede efter et Middeltal af 9 Aar, fra 1ste November 1823 til 1ste November 1832, falden følgende aarlige Afbenyttelse:

Af Egeudhugninger	466	Rbd.
Barken deraf	627	=
Bøgeudhugninger	1353	=
Elletræer (Reenafdrift, største Delen benyttet til Træskoe)	468	=
Elleudhugninger	198	=
Birkeudhugninger	38	=
8 til 12 Skpr. Land, 36= til 42=aarig Granskov, Reenafdrift	616	=
Fyr= og Granudhugning	750	=
Summa	4516	Rbd.

Disse Indtægter ville endnu i en Deel Aar vedblive at stige, som Følge af den unge Skovs Tilvæxt. I de sidst forløbne 4 Aar have de allerede efter et Gjennemsnitsbeløb aarlig udgjort 5513 Rbd.*) Fra 1840 til 1866 vil denne progressive Stigen, forbunden med en reen Afdrift af 6 til 8 Tdr. Land Naaleskov, rundeligen dække det til den Tid i den aarlige Afbenyttelse manglende Klove-

*) vide E. V. Oppermanns Bemærkninger om Forholdet imellem Skovens Tilvæxt og vor Rentefod etc. Kjøbenhavn 1836.

brænde, samt Grundrenten af den til Skovcultur indtagne Jord. Saaledes vare da Trolleborgs Skove, efter i en Række af Aar at have afgivet 2800 Favne kløvet Bøgebrænde foruden en betydelig Mængde Eg, igjen i stigende Værd, og bragte i regelmæssig Bestand.

Af Grevskabet Brahesminde 1286 Tdr. Land Skov, ligger omtrent det halve endnu i Fælledskab med Bønderne, eller er beliggende i Hovmarkerne. Men hvad sidste angaaer, da trænger Skoven for Øieblikket ikke til Fred, da den bestaaer af sluttede høistammede Træer, og kan altid blive fredet naar Tiden til Besaaening kommer. Hvad betræffer de Skovstrækninger Bønderne afbenytte, da ere flere af dem ikke andet end Gjærdselhaver, i hvilke Bønderne have Ret til Gjærdselhugsten, tildeels ogsaa til Græsningen. Dog bliver nu ved Fæstelighed Græsningen og Gjærdselhugsten forbeholdt Eieren, saa at disse Skove efterhaanden ville komme under Fred. For Øieblikket arbeides især herpaa med en stor sammenhængende Skovstrækning paa 205 Tdr. Land, Smuttehaverne og Tjærehaverne i Jordløse Sogn. Forøvrigt ere Grevskabets andre Skove fuldkommen fredede og saare vel behandlede, i det man saa meget som muligt søger at indføre regelmæssige Hugster, og beplanter Aabningerne. I Enemærket findes saaledes et ikke ubetydeligt Antal skjønne, tætsluttede, unge Eg, frembragte ved kunstig Besaaening, og som allerede ere komne under Udhugning. Malsdam, en Skov paa 60 Tdr. Land, har en sluttet Bestand af 30- til 60-aarige Bøge og Eg, som ligeledes begunstiges ved Udhugning. I Skadelykkerne findes 30-aarige Fyr. Af Svanninge Banker blev ved Udskiftningen udlagt 211 Tdr. Land til Beplantning, hvilket Areal ved Fæstelighed maaskee endnu mere vil blive forøget. 170 Tdr. Land ere allerede beplantede med Rødgran og Fyr, og med Resten vil det samme blive Tilfældet om 2 à 3 Aar.

Baroniet Holsteenshuus Skove ere, paa en 30 til 40 Tdr. Land nær, som ere bevoxede med Gjærdselskov og tillagte Nakkebølle Fæstere, alle tagne under Fred, og behandles i den senere Tid med særdeles Omhu, hvilket for en stor Deel skyldes den vicarierende Besidder Kammerherre Holsteen. Med Bønderne haves aldeles intet Fælledskab. Skovene ere alle indhegnede, og mange endog forsynede med laasede Leder. Flere smaa Strækninger Agerland fra 3 til 8

Tdr. Land især fra Hovedgaardsmarkerne, ere Tid efter anden lagte til Skovene og kultiverede med Naaletræer og Ege. Ogsaa Bøg og Ahorn ere plantede. En Mark paa 41 Tdr. Land, som forhen har hørt under Hovedgaardens Avlsbrug, er nylig paa samme Maade taget under Kultur. Alle Enge og Moser i Skovene ere udgroftede, Rabatter anbragte og beplantede med Elle, især Hvidelle. Ved Udhugning i rette Tid sørges for Tilveiebringelsen af en regelmæssig Bestand.

Paa Grevskabet Muckadell ligge Skovene alt for adspredte for at inddeles i Hugster. Men de ere dog alle, paa nogle Strimler nær, beliggende i Hovmarkerne, i de senere Aar tagne under Fred, og alle bare Pletter beplantede. Paa Svanninge Banker er et Areal af 150 til 200 Tdr. Land bestemt til Naaletræplantning. Den første Begyndelse gjordes hermed 1808, men Arbeidet blev strax standset og sat i Beroe til 1815. I de sidste 4 à 5 Aar er aarlig plantet 60 til 70,000 Gran, og det halve af forommeldte Areal, hermed beplantet. Arbeidet fortsættes.

Paa Sollerup er plantet circa 20 Tdr. Land med Gran, som dog ikke ere over 12 Aar gamle.

Ved Lundegaard er noget af Skoven beliggende i Hovedgaardsmarkerne og altsaa ikke fredet. Men noget af Agermarken er igjen lagt til Fredeskoven og beplantet med Bøg og Eeg, i Moserne med Birk og Poppel. For Øieblikket er man i Begreb med at samle en Fredeskov af nogle af Veistrupgaarde og N. Broby Udflytteres Skov, som støder sammen.

Ved Veilegaard er plantet Naaletræer paa nogle Gruusbanker.

Af Nørskovs Skov, ligger 50 Tdr. Land omstrøet i Hovmarkerne, og er altsaa ikke fredet. I Fredeskoven er plantet Eeg, Bøg, Ask, Gran og El.

Fjellebroes Skove ere fredede siden 1801, og endeel Granplantning forefindes.

Egeskovs Skove ere indhegnede, og paa 138 Tdr. Land nær, som ere tillagte Bondergodset, fredede. Endeel af benævnte 138 Tdr. Land er dog allerede ved Fæsteforandring forbeholdt Eieren, og da samme Plan følges med det øvrige, vil det hele Areal i Tidens Længde aldeles blive fredet.

Skjoldemose Skove have længe været under Fred og behandles med stor Omhu. Opvæxten fremmes ved naturlig Besaaening, men især ved Plantning. Alene 1833, blev af Eieren, Hr. Ridder Berg, udplantet imellem 24 og 25 Tusinde Bøg eller Eeg og 18,000 Granplanter; og i Efteraaret 1830 saae Forf. her en halv Snees Vogne beskjeftigede med at kjøre Granplanter, et Arbeide der allerede havde varet i 8 Dage*). Paa Skjoldemose findes Gran- og Fyrreplantninger som ere 26 Aar gamle. Næst Trolleborg ere vist nok Skjoldemose og Holsteenshuus de Steder i selve Fyen, hvor Skovculturen drives med meest Energie.

Flindtholm og Rødkilde Skove ere alle fredede og beplantede hvor fornødent gjordes. Ved Rødkilde har afdøde Justitsraad Lange, Fader til den nuværende Eier, for 36 Aar siden beplantet 30 Tdr. Land med Elle, Ask, Bøg, Eeg, Birk og Naaletræer som staae i fortrinlig Vext. Denne Plads, som forhen ikke var andet end en Sump, frembyder nu en yndig Lund, i hvis Skygger den Hedengangne valgte sit sidste Hvilested.

Af Baroniet Lehns Skove er største Delen endnu i Fælledsskab med Bønderne om Gjærselhugsten, men kun 45 Tdr. Land ere udlagte som Skovmaale for Bønderne. Forresten ere Skovene fuldkommen fredede, og Opvæxten fremmes ved Selvbesaaening, Plantning, kunstig Besaaening etc. Paa circa 140 Tdr. af Hvidkilde Hovmarker er af afdøde Baronesse Rantzau Lehn plantet Fyr, Gran og Birk, som for det meste ere i god Grøde, og hvoraf de ældste nu ere 25 Aar gamle. Anlægget fortsættes.

Kroghenlunds og Langeskovs Skove ere tæt bevoxede og i bestandig Fred.

Broholms Skove have flere Aar været fredede.

Hesselager Skove fredes og Opvæxten fremmes ved Plantning og naturlig Besaaening.

Af Mullerup Skove er en stor Deel endnu i Fælledsskab med Bønderne, deels om Græsningen, deels om Underskoven. Dog er Hensigten efterhaanden ved Fæsteledighed at inddrage nogle af disse

*) Granene bleve optagne med Jordklump, og for at conservere samme ved Planterne, vare Vognene fyldte med Rapshalm.

Skove til Hovedgaarden, eller i det mindste at lægge dem i Fred, saaledes som allerede er skeet med een af dem.

Veistrupgaards Skove ere først ganske nyligen tagne under Fred.

Lammehauge Skove ere i en god Stand, vel fredede og godt behandlede. En Plantage af Naaletræer findes her.

Stamhuset Moltkenborgs Skove ere samtligen tagne under Fred for 30 og flere Aar siden, ja Taaruplund, en Skov i Frorup Sogn, har alt fra gamle Tider været indhegnet og fredet. For Opvæxten sørges, deels ved kunstig, deels ved naturlig Besaaening samt ved Plantning. En betydelig Deel Gran og Fyr ere plantede i Svindinge Kohauge.

Hovedgaarden Lykkesholms Skove ere, paa nogle Strimler nær i Hovmarkerne, indhegnede, og fremvise deilige Opfredninger af Bøg. En Plantage af Gran 40 à 50 Aar gammel, skal have Træer af 20 til 30 Alens Høide, store nok til Bjælker, Spærtræer og Lægter. Af enkelte bliver endog skaaret Fjæl.

Ørbæklunds Skove have fra Arrilds Tid ligget til Hovedgaarden uden for alt Fællesskab med Bønderne. De fredes forsaavidt de ikke ligge i Hovmarkerne.

I Juelskovs Skove findes en Granplantage i frodig Vext, og nyligen ere $2\frac{1}{2}$ Td. Land besaaede med Agern af Proprietair Langkilde.

Liselunds Skov har siden 1812 været i Fred. I Aarene 1818, 19 og 20 har Cancelliraad Haastrup plantet 10,339 Gran og 1,006 Lærketræer, som for største Delen staae i god Grøde.

I Hindemae Skov opelskes Ungskov ved Plantning og Saaening.

Stamhuset Juelsbergs Skove ligge adspredte i Hovedgaards-markerne og kunne derfor ikke blive indhegnede, men fredes ved Toiring og Vogtning, det bedste man kan.

Rørbæks Skove ere indhegnede med 4 Alen brede og $2\frac{1}{2}$ Alen dybe Grøfter, samt en stor beplantet Vold mod Skoven.

Nissinge Skov bestaaer meest af Underskov som er inddeelt i regulaire Hugster. 2 Tdr. Land ere beplantede med unge Elle. Ved Gaardens Oprettelse til Sædegaard, for over 200 Aar siden, er Skov og Mark fraskilt Bøndermarkerne.

Strandskovgaarden har i sine Skove en Plantage paa 10 Skpr. Land med Gran.

Lysemosegaardens Skov er for mange Aar siden taget under Fred. Den hele Skov bestaaer af selvsaaede unge Bøge og Ege, samt en Deel El og Ask tillige med et Par Pletter med Popler, alt i frodig Vækst.

Holkenhavns Skove ere fuldkommen fredede og i en ypperlig Forfatning, da næsten overalt haves sluttede Bestand af forskjellig Alder, og Udhugningerne foretages med Sagkundskab.

Stamhuset Raunholts Skove ere for største Delen indfredede, dog ligge nogle Smaastrøg i Hovmarkerne, og noget Lidet afbenyttes til Græsning af Bønderne. Men i flere af Skovene have Bønderne endnu Gjærdselhugsten. Forresten sørges paa alle mulige Maader for Ungskovs Opelskning. De bare Pletter tilplantes med Ege, Elle- eller Naaletræer efter Grundens Beskaffenhed, og ved Afledning af skadeligt Vand, er gjort meget for den unge Skovs Fremvækst.

Hovedgaarden Hellerups Skove have i den sidste Tid været under Opsyn af Kongelige Forstmænd, og ere derfor udentvivl vel behandlede.

Nyborg har 3 Skove: Hæsselet paa 48½ Td. Land, Fleskholm paa 63 Tdr. Land og Kohaven paa 107 Tdr. Land. Disse Skove ere siden 1795 tagne under Fred ved at frahegnes Markerne. Forhen havde Byfogden Græsningsrettighed i een af Skovene, og de øvrige tjente til almindelig Græsning for Byens Kreaturer. Fortiden administreres Skovene af 2 Skovinspecteurer under Byfogden og de eligerede Borgeres Overopsyn. Hvert Aar plantes noget, og naar Olden falder, blive betydelige Strækninger besaaede deels efter Gravning, deels alene ved Afrivning af Mosset, hvilket sidste har viist sig fordeelagtigst. Ogsaa Ellemoserne skulde efter Bestemmelsen beplantes i Efteraaret 1833. I Fleskholm leed Træerne forhen af staaende Vand om Foraaret. Denne Mangel er afhjulpen ved at grave de fornødne Vandrender. Ved Rævebanken, Teglværkspladsen og et Par andre Steder i Fleskholm er saaet Agern som lykkes godt. Ved Rævebanken og Fleskholmhuset haves unge Ege af 10 à 12 Alens Høide. I Hæsselet findes fortiden kun Ungskov, og Udhugning har alt i nogle Aar her fundet Sted.

Svendborgs Skove bestyres af en Skovcommission bestaaende af 7 af Byens Borgere. Samtlige Skove ere tagne under Fred, og behandles saa vidt muligt forstmæssig, i det man stræber at sætte dem i Bestand med ligealdrende Træer. Saaledes er f. Ex. Trollemosen bevoxen med 40- à 50-aarig Bøgeskov, hvoriblandt dog endnu findes nogle huggefærdige Bøge og Ege. Tyvekrogen har 30- à 40-aarig Bøgeopvæxt med nogle faa gamle Ege og Bøge. Store Byhave udgjør en sluttet 90- à 120-aarig Bøgeskov, lille Byhave en sluttet 60- à 70-aarig Bøgeskov. Skaaruphelde er for største Delen bevoxen med Bøgevæxt etc. Ved Selvbesaaening, Beplantning, og Udsaaening af Agern, ere Aabningerne nu overalt bevoxede med sluttet Ungskov. I Moserne foretages Udgravning, og Rabatter opkastes for at beplantes med Elle.

Stamhuset Thorsengs Skove bleve for største Delen allerede for 30 til 40 Aar siden tagne under Fred af afdøde Generallieutenant Fr. Juel. Alle store Træer bleve taxerede og numererede, og tidligt begyndte Plantning og Saaening. Ogsaa paabegyndtes forend Generalens Død en regelret Inddeling i Hugster, til hvilken Ende salig Generalen havde ladet en ung Mand, den nuværende Administrator af Stamhusets Skove, Hr. Cloos, oplære i Forstvidenskaben, og Hr. Cloos er det Forf. skylder hvad der i denne Beskrivelse findes anført om Thorsengs Skove. Ligesom ved Trolleborg, saaledes ogsaa her, vare for mange Skove paa een Gang tagne under Fred, og Overskoven ved utigtig forte Hugster bragt ud af sin sluttede Stand, saa at det blev umuligt saa hurtigt som udfordredes at give Opvæxten Luft, da derved Beholdningen af den gamle Bøgeskov for tidligt vilde være medgaaet. Dette har gjort det meget vanskeligt for Hr. Cloos at bringe den unge Skov i nogenlunde lige Alder, og for at opnaae sin Hensigt, har han maattet anlægge Hugsterne hvor Opvæxten var ældst og de ikke sluttende gamle Bøge størst. Saaledes ere største Delen af Vornæs Skov med et Areal af 261 Tdr. Land, nu omdannet til en sluttet, ung Skov af Ege og Bøge indtil 40 Aars Alder. Ligeledes er Vemmenæs Steenoervænge, paa 96½ Td. Land, bevoxet med sluttet 30- og 40-aarig Bøgeopvæxt og Egebesaaeninger samt sluttede Elle i Moserne. I Bregninge Skov med et Areal af 87 Tdr. Land, er det halve

bevoxet med sluttet ung Bøgeskov og Egeplantning af 35 Aars Alder, og den øvrige Deel med store Bøgetræer stillede til Besaaening. Efterhaanden som Opvæxten der staaer tæt og godt bliver større, ville de store Bøge blive afdrevne. Paa samme Maade foretages nu Hugsterne i en Deel af Pederskov og Norskov. Hvor der findes Strækninger med sluttede gamle Træer, bestemte til Afdrivning, stilles Træerne saaledes, at Selvsaaening kan finde Sted og Olden nedhakkes eller nedharves med Brakharver. Hvor store Aabninger befindes, blive disse cultiverede med Egebesaaeninger eller Egeplantninger. De mindre Aabninger, som fremkomme ved Afdrivningen af de gamle Træer, beplantes deels med Bøg, deels med Eeg. Hvor Ploven lader sig anvende, blive de til Besaaening bestemte Pletter brakkede, og Agern udsaaet om Efteraaret. Naturligviis foretages saadan Brakning kun i Aar der love Olden. Alle Elle- og Æskemoser behandles som Rodskudskov, og alt hvad der fordeelagtigst kan afsættes til Lægter, Slydestænger eller Humlerafter, afdrives i en Alder af 10 til 12 Aar. Ellers ere disse Moser inddelte til Afdrivning hvert 20de Aar. Paa nogle Enge nær, som ved at udleies til Høslet indbringe 10 à 12 Rbd. pr. Td. Land, ere alle Moser bevoxede med Elle eller Æsk, hvoraf meget er plantet. De Skovhaver, som have et nogenlunde samlet Areal, blive ved Fæsteforandring stillede til Forstvæsenets Disposition, hvilket allerede er skeet med største Delen af dem. Hvor Grunden er passende, blive disse Skovhaver, som for det meste ere begroede med Hæssel, beplantede med høistammede, unge Ege, og Gjærdselen til den Ende afhugget i brede Strimler, i hvilke Egen plantes. Imellem hver afhugget Strimmel, bliver en mindre bred Strimmel med Hæssel staaende for at give Læ til Egeplanterne. Paa Bregninge Banke er et Naaletræanlæg, meest af Fyr, paa 23 Tdr. Land, som ved Fæsteforandring agtes udvidet med 5 Tdr. Land endnu. Allerede for 35 Aar siden begyndte salig General Juel dette Anlæg, som efter hans Død er fortsat. Forresten er der nu paa Thorseng kun een Skov som endnu ikke er fredet, og hvori Hovedgaardens Ungkræ græsser. Men den er ogsaa bestemt i sin Tid at tages under forstmæssig Behandling. Nogle Smaapletter med Bøg paa Bøndernes

Marker ere bestemte til at afdrives naar Træerne blive modne. De Gjærdselhaver, Bønderne besidde, ere under Fred.

Paa Langeland blive de grevelige Skove fortiden administrerede med særdeles Sagkundskab og efter en vedtaget Plan. Under den forrige Lehnsgreve vare Skovene temmelig medtagne, dog begyndte allerede under ham en regelmæssig Behandling i endeel af Grevskabets Skove, især hvor disse vare betroede Hr. Kruhofers Omsorg. Den nuværende Lehnsgreve, Hr. Major Ahlefeldt, er selv Forstmand, og under ham virke to kyndige Mænd: Hr. Forst- og Jagtjunker Grev Ahlefeldt samt den nysnævnte Hr. Kruhofer. Imellem disse to Mænd er Bestyrelsen af de grevelige Skove deelt. Men der er saameget at forandre, udføre og forbedre, at der endnu vil gaae Aar, inden alt kommer i behørig Stand. Imidlertid ere dog flere betydelige Skove allerede satte i regelmæssig Bestand, og naar nogle smaa Strøskove undtages, ere alle Grevskabets Skove fredede.

Steensgaards Skove ere fredede og have god Opvækst af unge Træer. I de senere Aar skal være plantet 10,000 Stkr. unge Bøge og 8 Tdr. Land vare besaaede med Agern.

Egelykke har ligeledes skjønne Opfredninger af ung Skov, især af plantede Bøge og Ege, der staae i den frodigste Vækst, og allerede have været under Udhugning. 1830 er plantet 1700 Stkr. Bøg, 1831 — 1500, 1832 — 3092, 1834 er lagt 4 Tdr. Agern og plantet endeel Elle.

Nedergaards Skove ere fredede. Udhugning er paabegyndt og fortsættes.

Faareveiles Skove ere meget vel behandlede og der sørges for Opvækst, baade ved naturlig Besaaening og Udsæd af Agern og andet Frø. $4\frac{1}{2}$ Td. Land bevoxede med unge Ege efter lagte Agernnødder, frembyde et frydefuldt Syn. Paa flere Steder i Hæsselhaven findes plantet en Mængde Naaletræer, ligesom der og er udsaaet Frø deraf.

Sovertorp Skove ere vel conserverede, og ved Plantning, Udsaaening, Udhugning o. s. v., stræbes at frembringe god Skov.

Gaarden Frederiksberg har en Plantage paa $1\frac{1}{2}$ Td. Land med Gran af 1 til 5 Alens Høide.

Hjortholms Skove ere alle fredede. En Banke paa 10 Tdr. Land, det saakaldte Bloksbjerg, er af nuværende Eier, Hr. Proprietair Hastrup, beplantet med Gran, Fyr, Birk og en Mængde andre Træsorter endog Kirsebærtræer. I Hjortholms Skove sørges der ligesaa godt for det overflødige Vands Afløb, som paa Agermarken, ligesom overhoved alle tænkelige Midler anvendes til at fremme Opvæxten. Til disse Skove hører en Egeplantning paa en halv Snees Tønder Land, som allerede for en Deel Aar siden er anlagt af nuværende Proprietair Andersen, da han som Forvalter bestyrede Hjortholms Avling.

Videre Underretning om Skovene i Svendborg Amt.

Af foranførte vil det være klart, at om end ikke alle Skove behandles forstmæssigen, er dog Bestræbelsen for Skovenes Conservation, ja selv deres Forøgelse umiskjendelig, og at den Forsømmelse, Enkelte i saa Henseende maaskee gjøre sig skyldige i, i det hele er ubetydelig. Man kan derfor med Sandhed sige, at Svendborg Amt udmærker sig ved sin Skovkultur. Imidlertid er Forraadet paa slagbart Træ fortiden just ikke stort. I Forhold til Arealet have Egeskov og Raunholdt udentvivl den største Mængde modent Træ, hvoraf endog en stor Deel forlænge siden burde have været fældet, da det meget har skadet Opvæxten. Det samme gjelder maaskee ogsaa om Mullerup. Hellerup har endnu en Deel slagbart Træ, skjøndt i de senere Aar meget er hugget for Oplobets Skyld. Paa Grevskabet Langeland anslaaes Beholdningen til omtrent 28,000 Favne hugstfærdigt Bøgetræ samt 300,000 Alen Egebygningstømmer, der efter Bestemmelsen ere at fordele paa 46 Aar. Det øvrige Langeland har ikke heller meget at undvære. Paa Stamhuset Thorseng er Beholdningen anslaaet til circa 28,000 Favne klovet Bøgebrænde, 4200 Stkr. Egetræer fra 5 til 12 Spand i Peripheri (hvert Spand til 10 Tommer) samt 200 Asketræer fra ½ til 8 Favnes Størrelse, hvilket alt er bestemt at afdrives i 60 Aar, efter hvilken Tids Forløb den unge Skov antages at kunne afgive oeconomisk huggefærdigt Træ. Paa Trolleborg er efter hvad vi have seet, Forraadet af slagbart Træ kun ringe. Paa Grevskabet Brahesminde haves circa 150 Tdr. Land med huggefærdige Bøge og Ege. Om-

trent ligesaa paa Holsteenshuus, dog fornemmeligen Bøge. Paa Grevskabet Muckadell er det slagbare Træ anslaaet til 12,000 Favne Bøgebrænde. Nyborg By har en Beholdning af 5300 Favne. Thuroes 177 Tdr. Skovland afgive for Øieblikket ikke mere end 2 Favne Brænde aarlig til hver af de 28 Gaardmænd, og $\frac{1}{10}$ Deel deraf til hver af de 40 Husmænd. Paa Holkenhavn er Forraadet af huggefærdige Bøge saare ubetydeligt. Det samme er vist nok flere Steder Tilfældet. 2500 Tdr. Land Gjærdselskov, som ere indbefattede i det opgivne Skovareal, afgive naturligviis ikke heller noget i den paagjeldende Henseende. Men Udhugningerne i den unge Skov ere allerede meget betydelige og tiltage med hvert Aar. Det kan derfor ikke feile at Skoveffecternes Mængde snart vil forøges, og om 100 Aar turde maaskee Brændeforraadet blive meget betydeligt i Svendborg Amt, især da en stor Deel af dette Amts Skove omtrent paa een Tid ere tagne under Kultur, og altsaa paa een Gang ville have modent Træ at falbyde. At Brændepriserne derfor skulde blive uforholdsmæssig lave, er dog, saafremt alt gaaer sin naturlige Gang, neppe at befrygte, thi den forøgede Folkemængde og som man tør haabe, den i samme Grad forøgede Industri, ville gjøre et større Forbrug af Træ nødvendigt. Tørvemassens Aftagelse vil ligeledes forøge Forbruget af Brænde. Endelig ville i al Fald de Skove, som have en god Grund, kunne henstaae til en beleiligere Tid, og hine Kæmper fra Fortiden maaskee igjen komme tilsyne.

Fortiden er Affætningen af Skoveffecterne lettere eller vanskeligere eftersom Skovene ligge Kysten nærmere eller fjernere, eller Afstanden fra Kjøbstæderne er større eller mindre. I Raunholts Skove kan man, af Mangel paa Affætning, ikke skaffe saamange af de store Træer bort, som for Opvæxtens Skyld kunde være nødvendigt*). Paa Thorseng derimod, hvor der mangler Tørveskjær, og hvor Beboerne selv ingen Skov have, er Brændet let affætteligt, saa at det meste sælges paa Roden og kun 2 à 300 Favne aarligt udskibes. De mange Skibsbyggere paa Øen kjøbe ogsaa gjerne Egetræet**).

*) Betydelige Fældninger paa Nabogodset Hellerup have i saa Henseende vist ikke været uden Indflydelse.

**) Træerne blive altid først afbarkede paa Roden og fældede i den paafølgende Vinter, hvorpaa de afdeles efter den forskjellige Brug.

En Cubikfod i rundt Træ betales i Skoven med 2 à 4 Mk., efter Tømmerets meer eller mindre Vigtighed. For en Alen god Skibsplanke 2 Tommer tyk og 10 à 11 Tommer bred, gives 28 Sk. à 2 Mk., og for en Favn Bøgkerklove 17 til 18 Rbd. Paa Trolleborg er Egetræet ligeledes stærk søgt baade til Skibsbyggeri og Broanlæg, saa at det er blevet en Speculations-Artikel for Flere og betales temmelig godt. Men Bøgebrændet bliver paa et Hundrede Favne nær, som sælges paa Roden i de Skove der ligge Faaborg nærmest, udskibet, uagtet der haves $\frac{3}{4}$ til $1\frac{1}{2}$ Miil til Udskibningsstederne. Alt for betydelige Salg paa Roden vilde, i en saa skovrig Egn som Trolleborg, nedsætte Prisen paa Udhugning for meget. Alt Brænde, som udskibes, bliver solgt til Skippere. I Foraaret 1836 leveredes 1 Favn frit om Bord for 5 Rbd.

Forf. har søgt at faae Underretning om hvad Skovkulturen indbringer, sammenlignet med Agerbruget. Fra Hr. Cloos er uden Forbeholdenhed meddeelt en approximeret Beregning over Indtægt og Udgivt ved Skovene paa Thorseng. Derimod har Hr. Oppermann ikke troet, uden speciel Ordre, at turde levere fuldstændig Underretning i saa Henseende over de ham betroede Skove. Forf. vover derfor selv at anstille Beregningen. Af foranførte have vi seet at paa Trolleborg have Udhugningerne, Salget af Bark og Afdrivningen af 8 til 12 Skpr. Land med 40-aars gamle Gran afkastet en Brutto-Indtægt af 4516 Rbd. aarlig, ja at denne Indtægt i de sidste 4 Aar endog er stegen til 5515 Rbd. Ligeledes vide vi at disse Skove fortiden endnu afgive 1100 Favne Bøgebrænde til Afdrivning aarlig. Prisen ansat til 5 Rbd. pr. Favn, bliver det 5500 Rbd. Aarlig fældes 100 Ege. Disse ansatte til 30 Rbd. Stykket*), bliver der 3000 Rbd. at regne for Salget af Ege. Dette udgjør ialt 13 til 14000 Rbd. Efter Hr. Oppermanns Opgivende til Forf., udgjøre Bekostningerne ved Skovanlæggene paa Trolleborg, Skatter, faste Lønninger og Forarbeidelsen af Egetræet fraregnede, efter 9 Aars Middeltal aarlig 5513 Rbd. Lægge vi 2000 Rbd. hertil for de manglende Poster**), bliver Totalsummen af Udgifterne

*) Der sælges temmelig gode Egetræer for 16 à 20 Rbd., dog betales ofte en Eeg med 60 til 80 Rbd., ja i enkelte Tilfælde med 100 Rbd.

**) I Oppermanns nysnævnte Skrift opgives Lønningerne alene til 1340 Rbd.

7500 Rbd., der fradragne Brutto-Indtægten, lade et Overskud af 6500 Rbd. Denne Sum reparteret paa 2500 Tdr. Land, det virkeligen med Skov begroede eller beplantede Areal, bliver det omtrent $2\frac{3}{5}$ Rbd. hver Tønde Land af Skovgrunden indbringer. Trolleborg Hovedgaards Marker kunne her ved en Sammenligning ikke komme i Betragtning, da Jorderne ere langt bedre end i Skovene. Derimod gaaer det bedre an med Baroniets andre Gaarde: Brændegaard og øvrige 3 Parcelgaarde, hvis Jorders Bonitet omtrent er den samme som i Baroniets Boge- og Egeskove. Disse 4 Gaardes Areal udgjør 1212 Tdr. Land. Forpagtningsafgivten deraf er 90 Tdr. Rug, 70 Tdr. Byg, 140 Tdr. Havre, $15\frac{1}{2}$ Td. Smør, 596 Pd. Uld, Foder til nogle Deputatkoer m. m., hvorhos Forpagterne tillige svare alle Skatter og Communeafgivter. Anførte Naturalier kunne ikke anslaaes høiere end 2400 Rbd. Dette giver en Grundrente af 2 Rbd. pr. Td. Land. Unægtelig vil den begyndte Mergling af bemeldte 4 Gaarde, bringe dem til en langt høiere Produktion, men saa bør man ikke heller glemme at de til Naaletrækulturer indtagne Hedestrækninger ere af en langt ringere Jordbonitet end foranmeldte Gaarde. De 4 af Brændegaardsmarkerne, som ere bestemte til Skovanlæg, bleve for en Deel Aar siden af Forpagteren tilbudne at afstaaes mod en Godtgjørelse af 4 Skpr. Havre pr. Td. Land i Forpagtningsafgivten; og de nu tilplantede Overdrev tjente fordum ikkun til at drive Bøndernes Kreaturer paa, naar Foderet om Foraaret fortidligt slap op. Hr. Oppermann, som helder til den Mening at Skovkulturen betaler sig bedre end Agerbruget, siger at Anvendelsen af al Slags Jord til Agerdyrkningen, er langt fra at være altid fordeelagtig, skjøndt Tingen kan være physisk mulig. Gode Bygjorder kunne vist nok producere gode Skove; men Sætningen lader sig ikke anvende omvendt, og gode Skovjorder ere derfor ikke altid gode Bygjorder.

Betræffende Thorsengs Skove, da giver Hr. Cloos følgende specificerede Beregning over Indtægt og Udgivt ved samme.

Af Thorsengs Skove consummeres aarlig af den huggefærdige gamle Skov i et Tidsrum af 60 Aar eller til 1891:

570 Favne klovet Brænde, der efter de herværende Middelpriser kan ansættes til 7 Rbd. 3 Mk. pr. Favn,

altsaa	4275	Rbd.	Mk.
circa 130 Favne Knippel af Toppen à 4 Rbd.	520	—	—
260 Læs Qvas à 4 Mk.	173	—	2 —
Rodstød give en Indtægt af circa . . .	80	—	—
70 Stkr. Egetræer, anslaaede til en Middelpriis af 25 Rbd.	1750	—	—
Bløde Træarter afgive fortiden . . .	500	—	—
Græsset i Engene i Skovene ligeledes .	200	—	—
Udhugninger i den unge Skov ligeledes .	400	—	—
Summa	7898	Rbd.	2 Mk.

Herfra Administrations Omkostninger, Hegnets Vedligeholdelse, Forstbygningers Vedligeholdelse, Hartkorns Skatter, Skovningsløn, Forstkultur Bekostninger, i alt omtrent aarlig 1750 — — —

Bliver 6148 Rbd. 2 Mk.

Trække vi endnu herfra 148 Rbd. 2 Mk. for Landtransporten og Indskibningen af 250 til 300 Favne Brænde, som forrettes af Bønderne som Pligtarbeide, eller for det Hegn disse sandsynligviis have at vedligeholde, bliver der dog endnu 6000 Rbd. at fordele paa 1300 Tdr. Land, eller med andre Ord, hver Tønde skovbegroet Land paa Thorseng indbringer næsten 4⅔ Rbd. At her er Talen om fortrinlige Skovjorder, vil Læseren vist ikke have glemt. Hvorledes Hovedgaardsmarkerne forholde sig hertil maa Forf. lade ubesvaret, men neppe give de nogen større Indtægt.

Saaledes viste det sig da, at Skovkulturen fortiden kan betragtes for ligesaa indbringende som Agerbruget, ja paa maadelige Jorder vel endog overtræffer samme*). Men denne Overvægt er ingenlunde en Følge af Skoveffekternes høie Priis, tvertimod grunder den sig alene i det ringe Overskud, Agerbruget yder, især paa maa-

*) Allerede paa Forfatterens første Reise gjennem Amtet yttrede Hr. Proprietair Berg paa Skjoldemose, at han ved at afdrive nogle Skpr. Land med trediveaarig Gran, havde overbeviist sig om, at Jordens Afbenyttelse til Skov betalte sig bedre end Agerbruget.

delige Jorder, og Fordelen ved Skovkulturen kan derfor være lille nok. Skovenes Conservation er af stor Vigtighed. Den er gjort Skoveierne til Pligt. Mangfoldige Mennesker kunne ved samme finde Livets Ophold *). Saa meget mere maa man ønske at Skoveierne selv nyde den retmæssige Fordeel af deres Anstrængelser. Men dette har hidtil ikke været Tilfældet. Høie Afgifter paa Brændet have nedtrykt Priserne. Begunstigede Udlændere have undersolgt de danske Træhandlere i deres eget Land. Brændepriserne have derfor været lavere end de ellers vilde være, og Skoveierne have skattet til deres Medborgere, hvilket har været saameget mere føleligt, som Agerbruget ligeledes indbringer saa lidt. Dog, den nye Toldtarif vil forhaabentlig raade Bod herpaa. Om denne Sag henvises forresten til Hr. Oppermanns nysnævnte Skrift.

Andre Skovvæsenet vedkommende Efterretninger.

Paa Langeland bruger Hr. Kruhofer at borthugge Sidegrenene af unge Bøge som brede dem for meget ud til Siderne. Ved denne Opsnedning som foretages 1 Qvarteer fra Stammen, er Hensigten at tvinge Safterne til Kronen, derved fremme en rankere Vext af Træerne. De tilbageblevne Stumper af Grenene skulle, efter Hr. Kruhofer, om nogle Aar falde af og ingen Saar efterlade sig paa Stammen. Ogsaa Egetræet, siger Hr. Kruhofer, taaler denne Behandling, dog kun saalænge det er ungt, og overhoved er Opsnedningen her at anvende mere sparsommeligen. — Salig Bagger, i hans Manuskript, fortæller hvorlunde han har iværksat slig Opsnedning med unge Træer, fra deres Ungdom af og indtil de havde naaet 12 à 16 Alens Høide, dog ikke paa een Gang, men Tid efter anden. Saaledes findes nu, siger Bagger, her til Gaarden en betydelig Mængde af unge Ege og Bøge, hvoraf endeel allerede har opnaaet 16 à 20 Alen, og da nogle heraf nu i 16 Aar have været opsnedede 3 à 4 Gange, saa ere de første Afhugninger allerede for

*) Paa Trolleborg finde 70 Familier deres Hovedunderholdning ved Skovkulturen, og for mange Bønder er Fortjenesten ved Transporten af Brændet til Ladestederne langt fra ikke ligegyldig. Ogsaa Brændefragterne skaffe mange Mennesker Leilighed til Erhverv.

nogle Aar siden saa aldeles overgroede, at disse Steder ere ganske lige og jevne med Bullen, uagtet Grene tykkere end Armen have været afhuggede. Vel har jeg og paa sine Steder ladet afhugge store Grene af Træer paa 2 à 300 Aars Alde, og som jeg meget vel har vidst ikke igjen kunde overgroe, men dette er alene skeet for at afhjælpe og skaffe de yngre nedenstaaende Træer fri Luft til større Fremvæxt. Saavidt Bagger. Hr. Proprietair Langkilde, den nuværende Eier af Juelskov, bemærker hertil:

I Henseende til hvad Bagger skriver om sine opsnedede Træer, da er jeg selv af den Mening, at medens Træerne ere unge og, som han siger, af en Arms Tykkelse, kan denne Omgangsmaade være meget nyttig, fordi saadanne Træer kun have smaa Grene hvis Ar snart overgroe. Men naar han fortæller at have afhugget Grene tykkere end en Arm, da viser det sig nu, at slig Omgang er skadelig. Jeg vil ikke tale om Bøgetræer, men jeg er snart ikke istand at finde en eneste Eeg, ung eller gammel, som Bagger saaledes har behandlet, uden at den er fordærvet af Arrene efter de afhuggede Grene. Jeg har hugget adskillige ikke gamle Ege, fornemmelig da jeg for nogle Aar siden behøvede saadanne til Hoistolper i et Stykke Tærskelade, men næsten alle havde de meer eller mindre Skade af Baggers Behandlingsmaade, og de gamle Ege ere uden Undtagelse alle fordærvede, saa at jeg paa en Maade er tvungen til at hugge alle de Ege her endnu ere tilbage, inden de ganske forraadne. Jeg har hugget Ege som tilsyneladende intet feilede, men naar Øxen har tildannet dem, er altid den ædende Kræft fra de afhuggede Grene kommen tilsyne.

I Anledning af en Naaletræbesaaening paa Sandjorden ved Nygaard i det nordlige Langeland, havde Forf. sendt Hr. Kruhofer nogle Spørgsmaal, som bleve besvarede som følger: Jeg selv, siger Hr. Kruhofer, var i Begyndelsen af den Formening, at man ikke kunde handle mere hensigtsmæssigt end at spare omhyggeligt den øverste Jordskorpe og deri anbringe Frøet, saaledes som jeg ved lignende Leilighed har seet dette med Fordeel at bringes i Anvendelse i Tydskland. Men her blev Udfaldet anderledes. Den brændende Sol og de barske Vinde ødelagde en stor Deel af Planterne strax

efter deres Opkomst, og de som bleve forskaanede, fristede kun en kummerlig Tilværelse. De laae for det meste plat hen ad Jorden. Jeg gjorde nu et Forsøg med Huller af en halv Alen i Firkant og halvandet Qvarteer i Dybde. Dette lykkedes allerede bedre. Men herved gjorde jeg den besynderlige Bemærkning, at just paa den høieste og letteste Jord, som var meest udsat for Sol og Vind, og Hullerne næsten ganske tilfygede, stode Planterne bedst. Jeg besluttede nu at anlægge Render af et Qvarteers Dybde og en halv Alens Brede, lægge den opgravede Jord mod Solsiden, og besaae den halve Side af Renden under Volden. Dette lykkedes bedst, Planterne kom derved mere i Skygge, Fugtigheden holdt sig længere og i det hele gjorde Planterne herlige, ranke Skud. Ved denne Methode maa jeg nu blive, og antager at Jorden i Dybden indeholder mere Næringsstof end man ialmindelighed troer. Forf. skal ikke modsige saa kyndig en Forstmand som Kruhofer. Men at Hr. Oppermann, som har forestaaet saa mange Besaaeninger, anseer det for nødvendigt at Jorden ikke er for daarlig, skulle vi strax høre.

Paa Trolleborg bruger Hr. Oppermann Saaening ved Fyranlæg, naar nemlig Jorden er saa kraftig at Planterne i det første Aar ikke gaae ud. I modsat Fald plantes. Dog saaes ogsaa paa den magre Jord, naar der uden for stor Bekostning lader sig tilføre god Jord, hvoraf da nogle Haandfuld lægges i hver Qvadrat. Almindelig Gran, Ædelgran, Lærketræet, Veimuthsfyr og Pinus alba, opelskes alene ved Plantning. Egetræet opelskes ved Saaening, dog plantes ogsaa betydeligt, nemlig hvor Angreb af Vildtet er at befrygte, eller hvor man vil opelske Egetræer imellem Underskov, ligesom naar man vil blande Ege i den unge Bøgeskov.

Ved Naaletræanlægene paa Grevskabet Muchadell er nu ophørt med Saaening, fordi samme ikke vilde frem. Og siden der er begyndt med Plantning, lykkes Anlægene godt. Paa Grevskabet Brahesminde, ved Skjoldemose og Hvidkilde plantes ogsaa næsten udelukkende. Overhoved bliver Plantning ialmindelighed nu foretrukken i Fyen, især ved Grananlæg. Planteskolerne anbringer man i Nærheden af det Sted hvor Træerne skulle staae, for at have Planterne vedhaanden

og for at kunne plante med Jordklump*). Efter som Plantningen rykker frem, anlægges nye Planteskoler, og i de gamle lader man de fornødne Træer staae til en sluttet Bestand.

Følgende Insecter have ved Trolleborg især anrettet Skade paa Naaletræerne: Af Træborer-Slægten, Bostrichus typographus, og af Natsværmerne, Phalæna turionella. Om Første bemærkes, at den her imod Sædvane foretrækker Fyrren for Granen, uden at være forvexlet med den større Bostrichus pinastri. At den vel helst angriber syge Træer, men at den, ligesom andre Steder ogsaa er erfaret, af Mangel paa syge Træer ingenlunde forsmaaer de sunde, ved om Foraaret at bore sig igiennem Barken og siden i Løbet af Sommeren at gaae videre. Af 4 i sidste Foraar (1832) saaledes angrebne Træer, vare de tre i Juli Maaned aldeles befængte, det fjerde derimod frit, rimeligviis som Følge af, at der ved samme var opstillet et saakaldt Fangetræ som søges af Insectet**). — Phalæna turionella indfinder sig her meer eller mindre ved alle Fyranlæg. Træerne blive vel sjelden deraf ødelagte, men staae de ikke meget sluttede, faae de en meer eller mindre skjæv Vært, hvorved især Udhugningerne tabe meget i Værdie. Det er af denne Aarsag at der ved denne Træart foretrækkes Saaening, for at tilveiebringe Overflødighed af Planter, thi ellers vilde Plantning især med Jordklumpe være mindre bekostelig. — Af de øvrige Arter af Natsværmere der ødelægge Fyrretræerne ved at æde Naalene, saasom Ph. Bombyx Pini, Ph. Noctua piniperda o. s. v., er hidtil ingen bemærket. Men af et ikke kjendt og endnu ikke iagttaget Insect, er sidste Sommer (1832) foraarsaget betydelig Skade paa alle Granplantninger, i de afdrevne Granstrækninger. Dette Insect beskadiger Barken pletviis lige til Toppen, omtrent som man undertiden seer at Vespearterne gjøre ved Ask, Birk og den hvide El.

Ogsaa paa Thorseng har Phalæna turionella viist sig i Fyranlægene paa Bregninge Bakke, og et Par Gange, da den var

*) Hertil betjener man sig af en Cylinderformig Spade, kaldet den kegleformige Plantespade eller Planteborer.

**) Ved et Fangetræ forstaaes et fældet Træ der henlægges eller stilles op imod andre Træer. Insectet søger nu det visne Træ, og ødelægges ved at borttage Barken forinden Larverne udvikle sig.

i temmelig Mængde, har Hr. Cloos ladet den afsamle og tilintetgjøre. Mere Skade have Musene dog anrettet ved i Vinteren $18\frac{29}{30}$ at afgnave Barken af Fyrrene ved Roden rundt om Stammen, saa at Træerne maatte gaae ud. Især have de 6- og 8-aarige Stammer været udsatte for Musenes Angreb, men ikke heller 30-aars Træer bleve forskaanede. Ligeledes have Musene, i strænge Vintre med Snee, anrettet megen Skade paa Bøgeopvæxten, og Hr. Cloos har flere Gange om Foraaret været nødsaget til at lade en betydelig Mængde Bøgeopvæxt afskjære, for at sætte de afgnavede Planter istand til at skyde ud fra Roden igjen. I Egeplantagerne paa Thorseng have Daadyrene ligeledes anrettet megen Skade. Det samme har været Tilfældet i Raunholts Egebesaaeninger. Ved Nakkebølle have Soravnene og Heirene fordærvet to Skove som nu maae afdrives og sættes i ny Bestand.

Om Udfaldet af Naaletræanlægget paa Bregninge Banke, giver Hr. Cloos følgende Underretning. Da Grunden er for flet til Gran, Beliggenheden er høi og Bakkeryggen kan bestryges af alle Vinde, er ialmindelighed valgt Besaaening med Fyrrefrø i opgravede Render eller Qvadrater. Paa den østlige Afhang hvor der findes Pletter blandede med lidt Muld, ere Udbedringerne skete ved Beplantning af Rødgran. Men den ufrugtbare Grund og indtrufne tørre Aar have gjort flere Udbedringer nødvendige. Især havde de kolde, vaade Somre 1829 og 1830 en meget skadelig Indflydelse paa de unge Planter, som ellers i Mængde vare løbne op. Planterne manglede Trædele til at modstaae Vinterens Kulde, og omtrent de $\frac{9}{10}$ Dele gik ud. I de ældste Besaaeninger, som nu ere 35 Aar gamle, have de fleste Stammer en Høide af 10 til 12 Alen. Den mod Vest og Syd hældende Skraaning, som har den magerste Jordbund, har været vanskelig at faae Træerne frem paa, og disse ere her lave, næsten krybende. Derimod have Fyrrene en frodig Vext paa den østlige og nordlige Afhang hvor Jorden er bedre.

Betræffende Udfaldet af Naaletræanlæggene paa Trolleborg, bemærker Hr. Oppermann, at det synes at blive meer og mere indlysende at Fyrretræet ved tiltagende Alder ikkun naaer en maadelig Vext naar Beliggenheden er indesluttet eller hældende fra Solen. Hvor Stedet er omgivet af Banker eller har Hælding mod Nord, have

Fyrretræerne aldrig saa god Vext, som hvor Beliggenheden er høi eller Grunden hælder mod Syd, uagtet Jordbunden her som oftest er mindre god*). — Den almindelige Gran viser sig ved tiltagende Alder meget kjælen og taaler ikke de herskende vestlige Vinde. Betræffende Vedet, da er, siger Hr. Oppermann, et 120-aarigt Fyrretræ i god Vext vistnok af en høiere Værdi end en Gran af samme Alder, men en 50-aarig Gran i sluttet Stand paa forhenværende Overdreve, har en høiere Værdi end en ligealdrende Fyr. — Pin. alba bliver i Vexten tilbage mod almindelig Gran, og vil sandsynligviis give en langt mindre Vedmasse. Derimod er dens Ved her som andre Steder befundet meget bedre. Den har hidtil viist sig meget haardfor mod de herskende Vinde. Ved en sydlig Beliggenhed og i let Jordbund bærer den for tidligt og for hyppigt Frø, til at den paa disse Steder bør anvendes. Den kultiveres her og i Omegnen temmelig, især paa Steder som ere udsatte for de skarpeste Vinde. — Lærketræet kultiveres kun lidet her, da i de Strækninger som ere bestemte til Naaletræer, Jordbunden faa Steder findes frugtbar nok. I næste Omgang vil denne Træsort sandsynligviis med mere Fordeel kunne kultiveres. En stor Deel af Stammerne ere ellers befundne at voxe saa skjæve, at de ikke lade sig anvende til Bygningstømmer, i det mindste kun i korte Stykker. — Hvorvidt der af Naaleskovene her kan ventes de svære Tømmersorter, som Pommern og Norge levere, kan alene Tiden oplyse, og vil vise sig naar engang 300 Tdr. Land af den bedre Jord bliver inddeelt i en 100-aarig Omdrift, og andre 360 Tdr. Land af den ringere Jord i en 60-aarig Omdrift.

Af Hr. Oppermann har Forf. faaet meddeelt Tabel 10. Denne interessante Tabel viser Forholdet imellem Egen, Bøgen og Fyrretræet i Trolleborgs Skove, med Hensyn til Tallet af Stammerne, deres Længde, Cubikindhold o. s. v. paa 1 Td. Land geom. M. Træernes Længde er taget efter et Middeltal af 4 maalte Træer. Omkredsen er maalt 3 Fod fra Jorden. Træerne ere beregnede som

*) Det Modsigende heri og i det Hr. Cloos anfører, falder bort, naar man erindrer at Bregninge Banke ligger frit til alle Sider, og at det kun er selve Ryggen der er beplantet, saa at Træerne hverken kunne mangle Sol eller Luft paa nogen af Siderne.

Kegler efter Cottas Tabeller, hvorved dog ikke er taget Hensyn til ubetydelige Decimaler. Differencen imellem Træernes virkelige Form og den antagne Kegleform er ligeledes taget efter et Middeltal af 4 Stammer maalte i korte saakaldte Sectionsstykker, beregnede som Cylindere efter Konigs Tabeller, og Topstykkerne som Kegler. Grenene ere ikke tagne under Beregning. Jordbunden er af den bedre som findes anvendt til de forskjellige Træarter. Resultaterne ere let at overse i Tabellen, hvorfor her kun tilføies: Tilvæxten har i de senere Aar ved de dominerende Træer, maalte 3 Fod fra Jorden, været følgende: Ved Egetræerne i de sidste 4 Aar 1 Tomme i Diameter, ved Bøgetræerne i de sidste 6 Aar 1 Tomme i Diameter, og ved Fyrretræerne i de sidste 8 Aar 1 Tomme i Diameter. I Længden har Tilvæxten været ved Ege- og Bøgetræerne aarlig 13 Tommer og ved Fyrrene 17 Tommer. Ved Egene fandtes paa samme Plet efter den 1ste Udhugning 1805 paa 1 Skp. Land 525 Stammer. Ved Fyrrene efter den første Udhugning 1815 paa 1 Skp. Land 631 Stammer. Ved Bøgene er ingen tidligere Optælling foretaget. De rensedes første Gang 1809 for Hæssel og anden Underskov, og Aaret efter borthuggedes de sidste gamle Træer som enkelt forefandtes. Alderen ved Bøgetræerne er angivet efter det Aar Skoven kom i Fred. At enkelte Stammer allerede den Gang vare forhaanden som Purrer, er ligesaa sandsynligt som at en Deel af de unge Stammer ere Rodskud. Dette er Tilfældet i alle herværende unge Bøgeskove fra 35 til 45 Aars Alder. Egene og Fyrretræerne staae for Udhugning i dette Aar (1833) og ville derved formindskes, første til 166 Stammer, sidste til 700 Stammer paa 1 Td. Land. Bøgetræerne komme om 2 Aar til Udhugning.

Endelig tilføie vi her endnu nogle Noticer uddragne af salig Baggers Manuskript eller foranledigede ved samme. Bagger havde ingen Tro til at slagbart Træ lader sig producere i 80 eller 100 Aar. Observationer viser nokſom, siger han, at Træer nuomstunder har en langt mindre Groelse end Mange sig forestiller, og Efterkommere vil vist nok laste dem, som, efter ugrundet Beviis fra andre Climata, har indbildt Regjeringen, at Træer i disse med Hav omringede Lande kan om 100 Aar (inden hvis Forløb Projectmagerne nok veed sig fri for Ansvar) blive fuldkomne igjen, og istedet for

de nu for Fode borthugne Skove give det Fornødne. — I Aarene 1777, 78 og 79 plantede Bagger over 5000 unge Bøge af omtrent 2 Alens Høide. Ligeledes lod han flere unge Bøge og Ege af Læstræers Størrelse maale, og Circumferencen tilligemed Høiden og Aarstallet indskjære paa selve Træerne. Forf. har søgt Underretning om den Vext disse Træer have opnaaet, og af Hr. Proprietair Langkilde faaet følgende Besked:

De Træer, om hvilke Bagger i sit Manuskript fortæller at være blevne maalte og Størrelsen med Aarstallet iskaaren, kan jeg ikke gjøre nogen Rede for, thi fra Baggers Tid er der ikke holdt noget Tilsyn dermed. Kallehaven, hvor nogle af Træerne vare, er reent afryddet, og Mærkerne paa de Træer fra hiin Tid, som muligen endnu kunne være i Hæsselholmsskoven, aldeles eftergroede, uden at deraf findes noget Spor. De Bøge, som Bagger har plantet i Aarene 1777, 78 og 79, ere, som Manuskriptet viser, plantede i Oureskov, som nu ikke mere hører til Juelskov, men eies af Cancellieraad Haastrup. Men jeg har i denne Skov seet Træer paa gamle Agerskifter, som efter al Sandsynlighed er dem Bagger fortæller at have plantet, og hvoriblandt findes nogle der vel kunne holde 2 Favne Brænde. Ligesom jeg og i Dastrupskov her ved Gaarden, hvor Bagger har tilplantet hvad Kallager havde afhugget, har fældet Bøge af over 2 Favnes Størrelse, hvilke Bøge tydeligen saaes at være plantede, da de stode i Rader. Men jeg maa herved bemærke, at Træerne stode meget godt beskyttede af den anden Skov. Dette viser, at i god Grund og i fuldkommen Læ kunne Bøge dog bringes til 2 Favnes Omfang i 50 til 60 Aar. Imidlertid er det langt fra at Tab. 10 giver nogen saadan Forhaabning, thi af 537 Stkr. 44-aarige Bøge holde de 6 største ikke engang $\frac{1}{3}$ Favn hver.

Bagger var af den Mening, at Naturen stræber at rette paa den krogede Vext ved Træerne. Man kjender det tydeligen, mener Bagger, paa den slangeformige Marv som ofte findes i et stort, udvendigen lige Træ. Træet har nemlig i Ungdommen havt samme Skikkelse som Marven. Men, siger Bagger, naar Træet er opvoxet kroget, saa gjør Naturen sine aarlige Tilsætninger ulige stærkere i det indvendige end i det udvendige Krum, alt for at rette paa Træet.

Vil man overskjære et krummet Træ af 10 til 12 Aars Alde just i Krummet, finder man denne Sandhed stadfæstet ved aabenbar at kjende en ulige større Tilsats i det indvendige end udvendige Krumme, og dette er ufeilbarligen Aarsagen, hvorfor Ringen kan findes større i den ene end i den anden Side af Træet.

Med vor Tids Forstkyndige ansaae Bagger en rank Vext af Træerne som fordeelagtigst. Han søger derfor at bestride den Mening, at et stortoppet Træ skulde indeholde mere Ved end et andet af samme Høide og Tykkelse men med rank Stamme. Til den Ende foreslaaer han at sauge et Stykke af et Qvarteers Længde fra Stammen, og ligesaa lange Stykker af alle fra samme udgaaende Grene. Samtlige Grenestykker skulle da efter hans Paastand ikke veie mere end Stammestykket. Det samme skal være Tilfældet naar Experimentet fortsættes med Grenene, de nederste betragtede som Stammen, de udgaaende som Grene af Stammen, hvilket kan fortsættes lige op til Toppen. Heraf slutter da Bagger, at alle Grene og Qviste sammenlagte ikke indeholde mere Træ end en rank Stamme af samme Høide.

Torvemoser.

I Svendborg Amt findes ikke faa Torvemoser, dog ere de meget ulige fordeelte. Langeland har den største Overflod paa Torv. Smaaøerne med Undtagelse af Lyøe og Auernakøe derimod lidet eller intet. I den nordvestlige Deel af Amtet har Grevskabet Brahesminde en Torvemose paa 100 Tdr. Land ved Haastrup, men forøvrigt er der kun Torv i adskillige adspredte Englodder paa Bondermarkerne. Stamhuset Egeskov har 260 Tdr. Land Torvegrund, hvoraf 200 Tdr. Land ere samlede i een Mose, og Resten i 3 andre Moser. Desuden gives Torv i flere af Bøndernes Englodder. I Veile Sogn, som beboes af Selveiere, afgiver Veilelong Torv i Mængde og af god Bonitet. Torven føres til Odense eller sælges i Omegnen. I Allested Sogn haves i Torvemaalene Tegldam og Lindholm god Torv og mere end til eget Brug, men Fæsterne tør intet sælge. Nørre Broby har megen og temmelig god Torv, men den Omstændighed at de fleste Beboere ere Fæstere, er Aarsag i at lidet sælges. Paa Grevskabet Muchadell findes det meste Torv ved Brobygaard,

Gjeldskov og Arreskov. Bønderne have stedse skaaret Torv til eget Brug i deres Moser uden Udviisning. Til Vesterhæsinge er en stor Torvemose som grændser til Sobo Sø, men af Mangel paa Vandets Afgravning behandles den meget slet, siger Gaardmand Jens Andersen. Paa Baroniet Trolleborg findes megen Torv. Tangkrogen, Faugstedlong, Stevning og Kirkelong ere de betydeligste Moser i Omegnen af Trolleborg. Naar undtages Stevning ved Egneborg, hvor Torven falder skjør, er Torven ialmindelighed meget god, og skal paa sine Steder endog kunne afgive Smedekul. Herringe og Espe Sogn mangle Torv. Selv Fjellebro har meget lidt. I Steenstrup Sogn ved Hundtofte By, og i Krarup Sogn ved Snarup By, findes store Torvemoser med ypperlig Torv. Meget sælges til Svendborg. I Hvidkilde Lokker er en betydelig Torvemose, dog er Torven temmelig løs, hvorfor den maa ældes. Det samme er Tilfældet med en anden ikke ubetydelig Mose i Nærheden af Rødkilde. Svendborg By har en Torvemose paa 3 Tdr. Land med god Torv. Ved Klingstrup, Brudager og især ved Bjørnemose haves temmelig gode Torvemoser. Laadenmose i Skaarup Sogn er mærkelig derved at den kun ved Udkanterne har god Torv, men i Midten uforraadnet Mos, og desuden et Par Leerpletter som hæve sig til Overfladen. I Giislev Sogn er der 3 store Torvemoser, i Ellested Sogn 2, i Ørbæk Sogn een, men i Svindinge Sogn slet ingen, og paa Hesselagergods haves flere Torvemoser, hvoraf den betydeligste er den saakaldte Vormark Sø paa 24 Tdr. Land. Torven er fortrinlig. Paa de fleste Steder af en betydelig Mægtighed. Efter at have skaaret tyve og flere Torv, har man endnu ingen Bund kunnet naae med en Lægte. Men i Dybden bliver Massen mere løs og planteagtig, hvorfor ialmindelighed ikke heller skjæres mere end nogle og tyve Torv, og det saameget hellere som man efter 12 Aars Forløb igjen har ligesaa god Torv at skjære som første Gang. Hvorledes denne hurtige Reproduction af Torven tilveiebringes, er endnu en Gaade. Man mener at de omliggende Høie trykke Torvemassen iveiret. — Lingkjær er en meget betydelig Mose paa circa 100 Tdr. Land, tilhørende Raunholt. Torven er af en fast, bruun, meget brændbar Materie indtil 3 à 4 Alens Dybde, dog ere Udkanterne mindre dybe og mere skjøre, ligesom ogsaa her

fremkomme endeel Sneglehuse. — Til Hindemae er megen Torv i Engene, men der skjæres ikke. I Ullerslev have nogle Selveiere betydelig Torveskjær, men Torvegrunden er ialmindelighed hverken dyb eller af nogen fortrinlig Beskaffenhed. Flostrup har megen og god Torv i Nærheden af Flostrup Sø. Ellinge Sogn har aldeles ingen Torv. De to bedste Torvemoser paa Langeland ere Tranekjær Slots saakaldte Flaad, og Egelykkelong. Torven er fast, sort, og brænder ligesaa godt som tørt Bøgebrænde uden at afgive mindste Lugt. Man kan grave 3 til 4 Alen. I de fleste af Langelands Moser maa Torven ellers ældes. Andre betydelige Moser paa Langeland ere Vatermosen ved Vestergaard, Fredemosen, Fakkemosen og Gulstavmosen i Magleby Sogn. De 3 sidste tilhøre Grevskabet, den første Hjortholm og Grevskabet. Men Søvandet gaaer undertiden over Fredemosen og Fakkemosen og fordærver Torvemassen, saa at Torven, naar den brænder, giver en høist ubehagelig Lugt. Vatermosen er nylig inddæmmet, som allerede anført i 3die Kapitel. Gulstavmosen, som har havt ypperlig Torv, er aldeles opskaaren. Grevskabets Bønder faae Alle Torv udviist. Paa Thorseng og Thurø er Torveskjæret ubetydeligt og Torven af maadelig Beskaffenhed. Lyøe har Overflødighed af Torv, Auernakøe lidt endnu. Paa begge Steder skjære Fæsterne til egen Fornødenhed. Men alle andre Smaaøer have slet ingen Torveskjær, og da de ligeledes ere blottede for Skov, er Brændemangelen meget følelig. Man henter, saavidt man ævner, Brænde og Torv fra Langeland og Fyen. Men megen Halm bliver ogsaa brugt til at bage, byge og koge ved, og mangen Familie gaaer allerede med indtrædende Mørke til Sengs, af Mangel paa Brænde til at varme sig ved.

Fortiden behandles Torvemoserne ulige mere oeconomisk end i fordums Dage. Potgravning gaaer meer og meer af Brug, og Søkastning indføres istedet. Hvor Vandet ikke kan tilbørlig afledes, bruges Snekker med Veirmølle. Saaledes paa Hesselagergaard, ved Hvidkilde og Rødkilde. Men der gives upaatvivleligen flere Steder endnu hvor dette Slags Mølle med Nytte lod sig bruge, f. Ex. paa Lyøe og Langeland.

Hvor Torvemassen er for løs til at skjæres, bruges nu overalt i Svendborg Amt at ælte Torven. Nogle ælte Massen i Gra-

ven selv, andre kaste den først op af Graven. I første Tilfælde bruges alene Mennesker til Æltningen, i sidste ogsaa Heste, ja paa Langeland baade hakker og gjennemploier man Torvemassen, for at faae den fuldkommen æltet. Enten afsættes Torvemassen i lange Bede, som gjennemskjæres med en Kjæp, eller Torven stryges, ved at øse Massen i en Form uden Bund med 12 til 25 Aabninger. Efter hver Fylding løftes Formen og flyttes, til hvilken Ende Formen er forsynet med 2 Haandgreb. Torvemassen bliver trillet eller kjørt til Sætterstedet. Hr. Pastor Selmer i Herrested betjener sig hertil af Sluffer som trækkes af en Hest. Med 3 Sluffer, 1 Hest, 1 Dreng og 6 Karle fik Hr. Selmer i 8 Dage æltet og formet 60 Læs gode, faste Torv. I Graven arbeidede bestandig 4 Mand med at grave los, træde og kaste op. Af Sluffen var bestandig een ved Graven for at fyldes, een underveis, og een holdt ved Formen eller Tradsen. De 2 andre Karle øste op af Sluffen og i Formen. Drengen kjørte.

For Torvens Reproduktion sørges ikke tilstrækkeligen, da de afgravede Moser staae for tørre, hvilket i al Fald er til Skade for den tilbageværende Torv som bliver sprød eller opløser sig til Muld. Om Torvens Reproduktion siger ellers Hr. Oppermann, at aldeles ingen sikkre Erfaringer haves ved Trolleborg, og at det ifølge heraf er meget problematisk hvorvidt Torvemassens Afbenyttelse staaer i et rigtigt Forhold til Gjenvæxten. Imidlertid bemærker Hr. Pastor Selmer, at i det saakaldte Lingkjær ved Raunholt voxer Torven saa villig, at man begynder at skjære ypperlig Torv i anden Omgang. Hvor hurtigt Torven reproduceres i Vormark Sø paa Hesselagergods, er allerede viist.

23.

Husfliden og dermed beslægtede Fabrikker.

Neppe gives der nogen mere vindskibelig Landalmue end den fynske, siger Hr. Proprietair Mourier, og alle indsamlede Efterret-

ninger samstemme i, at Qvindekjønnet i Fyen udmærker sig ved sin Huusflid. Hvo af de ærede Læsere har ikke hørt tale om de vindskibelige Mødre fra Sletten i det nordlige Fyen? I Svendborg Amt, kan Hornelandet betragtes som den Egn der meest udmærker sig i den paagjeldende Henseende, thi en Væv findes næsten i hver Gaard ja i hvert Huus. Imidlertid udstrækker Huusflidens Frembringelser hos Gaardmands Klassen i Svendborg Amt sig sjeldent videre end til egen Fornødenhed. Men dette er langt fra at være ubetydeligt, thi en stor Deel af Tjenestefolkenes Løn udredes derved, saa at Skillingen spares, og flittig henlægge Mødrene al Slags Tøi til Døttrenes Udstyr. Opredte Senge med høit opstablede Dyner, fyldte Kister og Skabe med Linned og Gangklæder, vidne noksom om Huusmødrenes store Flid. For Huusmandsklassen, der af Jordproduktionen sjeldent trækker nogen umiddelbar Indtægt, udgjør derimod Huusfliden oftere en Erhvervsgreen, i det Lærred eller Hvergarn forfærdiges til Salg. Mange Huusmændskoner spinde desuden for Andre, og mange af dem skulle være meget duelige Spinderske. Huusmandskonens Driftighed i anførte Henseende, beroer imidlertid meget paa Børneflokkens Talrighed. Paa Øerne er Huusfliden vel ligesaa udbredt som i den fynske Deel af Amtet, men der forfærdiges aldeles intet til Salg. Paa Thorseng har Fattigvæsenet ikke engang kunnet erholde det Fornødne til Klædningsstykker for de Fattige, men har bestandig maattet kjøbe det paa Odense Marked, paa det lidet nær som forfærdiges i Bjerreby Hospital.

Iblandt de høiere Klasser eller iblandt Folk uden for Bondestanden og i Kjøbstæderne er Huusfliden langt fra ikke saa udbredt som blandt Bondestanden. I det mindste tages personligen ikke saa megen Deel i Forfærdigelsen af hjemmegjorte Varer. Mange troe vel endog at det ikke kan betale sig at tilvirke meget Tøi, især til Gangklæder, sælge derfor Ulden, og kjøbe fremmede Stoffer, ja fremføre en heel Deel Sophismer for at undskylde deres Uvirksomhed. Men Tingen er nok denne, vore kjære Døttre have mere Lyst til at pynte sig, læse Romaner, gaae i Selskab, end karte, spinde, vinde o. s. v. Men hvilket af Delene der betaler sig bedst, vil vist mangen Huusfaders Pung kunne opklare. At imidlertid Huusfliden ikke ganske er uddød endnu blandt de høiere Stænder, beviser Høravlens Udstrækning

paa de større Gaarde. Kun at man selv lagde lidt meer Haand paa Værket.

Hør- og Blaarlærred, Dynevaar, Vadmel, grovt Klæde og Hvergarn*), ere de Fabrikata med hvis Tilveiebringelse Huusflidsindustrien især beskjæftiger sig. Desuden binder man Stromper og Buller. Varerne ere meget suffisante da der ialmindelighed ikke spares paa Material. Paa Thorseng og især paa Smaaserne forfærdiges mere uldne end linnede Tøier, da Klædedragten saavel for Fruentimmer som Mandfolk fører det med sig, og Horavlen desuden endnu ikke er skreden meget vidt. I den fynske Deel af Amtet tilkommer Bønderkonerne den Roes, at de i den senere Tid forfærdige deres Hvergarn med megen Smag, og tildeels ganske efter fremmede Mønstre. Mange kjøbe Tvist som bruges til Rending istedet for Hørgarn, hvilket giver smukkere Tøi, og ansees for varigere end Rending af Linned. Ogsaa anvendes undertiden Tvist som Islæt paa Linnedgarns Rending til fiint Lærred, især naar Hør mangler. Overhoved vil den fynske Bonde gjerne have fiint Linned. De høiere Stænder indskrænke sig meest til at gjøre Lærred og Dreiel.

Saare velgjørende for Huusflidsindustrien i Svendborg Amt, virke de mange, ofte meget duelige Vævere. I Vinding Herred alene, skal der være over 100 Vævere med 180 Vævestole. Ryslinge Sogn skal især have udmærkede Vævere, og i Bogense Sogn døde for ikke længe siden en Væver som tilvirkede Damask. For dette Herred er i den paagjeldende Henseende Nabolauget af Rønninge Sogn i Odense Amt ikke heller uden Nytte, da her findes mange udmærkede Vævere. I Egense-, Øster- og Vesterskjærninge-, Ollerup-Ulbøl-, men især i St. Jørgens- og Sorup-Sogne, findes mange og duelige Vævere som væve Lærred og Klæde, nogle ogsaa Dreiel af simple Mønstre. I Sorup Sogn skal der være 40 Vævestole i Gang. En Deel af Væverne i Sorup og St. Jørgens Sogne have Arbeide for Svendborg, Thorseng og Smaaserne. I Omegnen af Trolleborg er der ligeledes Overflodighed af Vævere. De fleste væve godt, enkelte fortrinligt. Ved Trolleborg er der en udmærket

*) Hvergarn, Hverken, Virkgarn, Tosæt, er et Slags Tøi af halv Uldent og halv Linned, sidste som Rending, første som Islæt.

Dreielsvæver som har flere Stole i Gang. Men Hovedsædet for Væveriet er paa Brobygaard, hvor 11 Stole ere i fuld Gang, og aarlig tilvirke 6 à 7,000 Alen Lærred, Dreiel og Damask. Der væves alene for Andre efter Bestilling. Væverlønnen er fra 3 Sk. til 1 Rbd. pr. Alen. Arbeide mangler aldrig. Ikke heller Arbeidere. Svendene ere alle oplærte paa selve Fabrikken, og Mesteren af en nu afdød Dreielsvæver, der boede paa Baroniet Trolleborg. Lærlinge antages paa Betingelse, at de holde sig selv med Alt, Logie og Redskaber undtagne. De nyde den halve Løn af hvad de væve. Naar de have staaet 4 Aar i Lære, blive de Svende og faae $\frac{2}{3}$ af Væverlønnen. Denne Fabrik drives paa Eieren, Grev A. C. Schaffalitzkys egen Regning, og er oprettet af dennes salig Hr. Fader Grev E. J. Schaffalitzky 1811. Den er at betragte som en Plantesskole for gode Væverе i Fyen, og stifter stor Nytte. Staten har den intet kostet, og er derfor et saameget fortjenstligere Værk*).

Falmindelighed indskrænker Væbernes Virksomhed i Svendborg Amt sig til Vævning for Andre, og mange Væverе arbeide endog om Sommeren som Murere og Tømmermænd. Sjeldent forarbeides derfor noget til Salg af dem. I Sørup Sogn ved Svendborg findes imidlertid 3 Væverier eller smaa Fabrikker, der fortjene saa megen mere Opmærksomhed som de have holdt sig gjennem en Række af mere end 60 Aar. Disse Fabrikker ere:

1) Jens West's Fabrik, som fornemmeligen tilvirker Bommesie (bonmercis), hvoraf tvende Gange om Aaret forsendes et betydeligt Parti til Kjøbenhavn til Forhandling, og hvor igjen indkjøbes Bomuld og Tvist. 4 Væveстole ere i god Drift.

2) Markus Nielsens Fabrik, som af Tvist tilvirker alle Slags stribet Bomuldstøi til Veste, Beenklæder og Fruentimmerklæder, saavelsom og uldne og linnede Varer, hvilket alt meest afsættes paa Markederne i Fyen. 3 Væveстole ere i Gang, og Fabrikken drives med Kraft og Dueligbed.

---

*) Et temmelig betydeligt Linnedvæveri blev anlagt af salig Grev L. Reventlov pag Trolleborg. Det blev overdraget til en Mand som hed Thoring, men hvem det gik uheldigt. Denne Fabrik blev allerede ophævet medens Greven endnu levede.

3) Strømpevæver Wagners Fabrik i Pasop, som væver Strømper, Nattrøier, Huer, Underbeenklæder, meest af Bomuld dog ogsaa af Uld. Det meste af disse Fabrikata bringes til Odense, men ogsaa overalt omkring paa Landet i Fyen. Tilforn ere betydelige Partier afsat til Agent Voigt i Faaborg til Forhandling. 3 Væveskole ere i Gang, og Wagner slaaer sig godt igjennem ved Flid og Tarvelighed.

Endnu kan her anføres, at Væver Niels Kirstein undertiden væver Tvisttøi til Forklæder og Tørklæder til Salg. Han leverer gode Varer og er meget flittig, men fattig med mange Børn.

Om Oprindelsen til disse Fabrikker, har den værdige Olding Hr. Amtsprovst og Ridder Bredsdorf i Vesterskjerninge meddeelt Forf. følgende Efterretninger. En Toifabrikant ved Navn Sturm, kommende fra Thorseng hvor han havde havt en Fabrik, men ei kunnet bestaae skjøndt han leverede gode Varer*), søgte Huusly paa afdøde Kammerherre Baron Lehns Godser, og da Kammerherren kjendte ham som en redelig, duelig Mand, byggede han et Huus til ham, og forsynede ham med Redskaber og Materialer. Ved denne kraftige Understøttelse og ved egen Flid, skred Sturm frem fra Armod til Velstand. Saavidt Hr. Bredsdorf mindes, var det i Aaret 1768 eller ikke længe før, at Sturm blev etableret i Sørup. Lehns Bestræbelser mødte imidlertid fra Begyndelsen en vigtig Hindring, i det Ingen var at formaae til at spinde Bomuld uden Sturm selv og hans Familie**). Almuen betragtede det for Tugthuusarbeide. Men et Aar indtraf, da den gjængse Priis paa Rug blev 6 til 8 Rdlr. d. Crt., udentvivl 1770 eller 1771. Lehn tilbød da hver Huusmand og Inderste, hvis Kone og Børn vilde spinde Bomuld og præstere forsvarligt Spind, Rug for 4 Rd. 4 Mk., og frit Brænde, foruden at han forsynede dem med Rokke og Karter, og nu kom Bomuldsspinderiet i god Gang paa Godset og ellers i Omegnen. Amtsprovst Bredsdorfs salige Hr. Fader, Præst i Ollerup

*) Paa Thorseng havde nemlig Kammerherre og Oberst Niels Juel indkaldt adskillige fremmede Fabrikanter, men hvis Fabrikanlæg længst ere forsvundne. See Thorsengs Beskrivelse.

**) Spindemaskiner vare den Gang ikke bekjendte endnu.

og en noie Ven af Lehn, stod ham troelig bi i hans patriotiske og menneskekjærlige Foretagende. Amtsprovsten erindrer endnu at Børnene i Ollerup kom jevnlig til hans Fader for at vise ham deres Spind, og at han gav dem en lille Douceur naar han fandt sig fornøiet med deres Flid. Fabrikken gik nu kraftig frem, og udvidede sig efterhaanden fra 1 til 6 Vævestole, og Sturm blev istand til at drive Fabrikken for egen Regning. En Søn af Sturm fortsatte den i mange Aar og stod sig godt derved. Men han forfaldt siden til Yppighed og Efterladenhed, og tillige med Arbeidsomheden tabte Arbeidet sig, saa at denne Fabrik, som vel i 50 Aar var i en blomstrende Tilstand, nu ikke mere existerer som Fabrik, men har blot 1 eller to Stole i Gang, hvorpaa alene væves bestilt Arbeide ligesom hos andre almindelige Landsbyvævere. At den vanskelige Pengetid efter Krigen, hvorved Varernes Afsætning maatte formindskes, maa have trykket Sturm ligesom andre Fabrikantere, og medvirket til Fabrikkens Forfald, er vel ikke at omtvivle, men meget maa vist nysanførte Feil hos ham selv have fremskyndet hans Fabriks Undergang.

Nogle Aar efter den gamle Sturm, etablerede Kammerherre Lehn Svend West som Bomuldsfabrikant. Denne arbeidede sig godt frem og vedligeholdt sin Fabrik i god Drift til sin Død for 8 à 10 Aar siden. Men denne Fabrik er ogsaa nu nedlagt ligesom en 3die, hans Søn Poul West for 20 Aar siden havde anlagt.

Atter senere anlagde Lehn nok en Fabrik af samme Slags, da en Væver, Peder Nielsen, udentvivl en Lærling af gamle Sturm, ansøgte ham derom. Det fortjener ved denne Leilighed at bemærkes, at Kammerherre Lehn vel havde lovet P. Nielsen at ansætte ham, men med den udtrykkelige Betingelse, at han og hans Familie skulde vedblive at klæde sig og leve som Bønderfolk, og ikke slaae stort paa fordi han blev Fabrikeur. Han sigtede dermed til den yngre Sturm. Peder Nielsen blev imidlertid ikke ret længe ved at drive denne Fabrik, men lod sig afløse af foranførte West's anden Søn, Jens West, den samme hvis Fabrik under Nr. 1 foran er omtalt.

Senere har en anden Lærling fra de ældre Fabrikker, nemlig Markus Nielsen etableret sig i Sorup, og driver den anden af de foran omtalte Fabrikker.

Wagners Strømpevæveri er ogsaa etableret af Kammerherre Lehn, endeel Aar efter den gamle Sturm og West's Nedsættelse. Wagner begyndte uden at eie det mindste, men, understøttet af Lehn, arbeidede han sig ved overordentlig Flid frem til Velstand. Hans Børn formeredes hvert Aar, men han holdt dem fra Barndommen til Arbeide og hans to ældste Sønner bleve i en meget ung Alder duelige Strømpevævere. Den ene af Sønnerne, som havde etableret sig i Kirkeby, er vendt tilbage til Faderen.

Spindeanstalterne ere aldeles ophørte, ventelig paa Grund af Spindemaskiners Opfindelse, maaskee ogsaa fordi de Præmier, som af Oeconomie- og Commerce-Collegium fordum uddeeltes, ere blevne inddragne.

Af det Anførte vil man have seet, at Huusfliden er i en ønskelig Gang blandt Bondealmuen i Svendborg Amt. At forlange samme synderlig udvidet, vilde kun drage Bonden fra hans egentlige Sysler. Hvor Huusfliden drives som en Næringsvei, er enten Jordbunden for ringe til at lønne hele den disponible Krafts Anvendelse paa Jorddyrkningen, eller ogsaa denne forsømmes. Beviis herpaa afgive Hamrum Herred i Jylland og Sletten i Fyen. Aldrig vil Huusfliden desuden kunne rivalisere med velorganiserede Fabrikker, der udentvivl kunne trives ligesaa godt her som i andre Lande. Og tidligt eller sildigt ville derfor hine Egne tabe den Indtægt deres Huusflid endnu bringer dem. Sletten dog maaskee seneſt, da linnede Varer endnu ikke ere Gjenstand for Fabrikflid hos os, og desuden Fabrikationer deraf endnu ikke skeer ved Maskiner. At opmuntre til at drive Huusfliden i Svendborg Amt videre, end Qvindekjønnet i de lange Vintre kan finde tilstrækkelig Beskjæftigelse ved, vilde derfor kun lede paa Afveie, som det kunde falde tungt nok igjen at maatte forlade. Den bedste Opmuntring Huusfliden kan have, nemlig Qvindekjønnets Lyst til Arbeide, nyder Svendborg Amt allerede i en høi Grad, og de mange gode Væverе understøtte samme endnu mere. Det er derfor ikke meget der endnu kan gjøres for denne Sag.

For dem som tilvirke Lærred til Salg, og til endmere Opmuntring for Væverne, vilde det maaskee være til Nytte om Lærreds-

hallen i Lumby*), blev forflyttet til Odense. Der, hvor den nu er, synes den ikke at stifte synderlig Nytte. Paafaldende er det, at ved bemeldte Lærredshalle ikke er hallet mere end 2950 Alen Lærred i Aaret 1826, 4700 i Aaret 1831, medens i Randers i det første af de anførte Aar er hallet 15 750 Alen og i det andet 29,475. I Lumby er fra Juli 1825 til April 1832 hallet 26,075 Alen altsaa ikke engang saameget som i Randers i det ene Aar 1831. Men Tingen bliver da let forklarlig naar man veed, at Hallen, med fortrinligt Hensyn til Slettens Huusflid, er placeret i en Afkrog af Stiftet, og at Slettens Beboere, for at have Fordeel af deres Huusflid, anvende alle Slags Kunstgreb for at levere Godtkjøbsvarer. Saaledes f. Ex. tages mere Islæt end Rending, da det saa gaaer hurtigere med Vævningen, eller ogsaa Blaargarn slaaes paa Hørgarn og sælges for Hørlærred, der bleges i Kalk o. s. v. Men alt saadant kan jo ikke blive hallet. Maaskee at man mod Forfatterens Forslag vil indvende, at da det seer saa maadeligt ud med Huusflidsfrembringelserne i Sletten, er der saa meget mere Grund til at lade Hallen forblive i Lumby. Men til Odense skulle alle Slettens Beboere med deres Varer, og ialmindelighed søges Hallen i Lumby kun naar en Reise til Stiftsstaden foretages. — Ved Foranførte har Forf. ingenlunde villet forkleine Hr. Amtsprovst Lütkens Fortjenester af Hallen i Lumby. Ingen paaskjønner mere hvad han har gjort for samme**), men det turde dog nok være, at hvad der her er sagt fortjente at komme under Overveielse.

En anden Maade hvorved der ogsaa kunde virkes for Huusfliden, var at fremme Tilveiebringelsen af mere og bedre Hør. Især ere Thorsengeland og Smaaoerne i saa Henseende meget trængende. Hvor megen og god Hør avles, siger Consistorialraad Lund, der anstrenger Huusmoderen sig for at faae den forarbeidet, og et Overskud til Salg tilveiebringes ofte! Af alle de Foranstaltninger, som i den senere Tid i foranførte Diemed ere trufne, synes ingen at have viist sig mere velgjørende end den, ved Kongl. Naade paa visse Steder

*) Odense Amt.

**) Hr. Amtsprovsten har afgivet Locale til Anstalten, og paataget sig Bestyrelsen af samme. Andre Opoffrelser ere vist ikke heller udeblevne.

foranstaltede Uddeling af fremmed Hørfrø. Ogsaa Fyens Stift er bleven deelagtig i denne Naade, men da Frøet uddeles fra Odense af, naaer samme neppe til Udkanterne af Stiftet. Meget var det derfor at ønske at denne Uddeling maatte finde en mere udstrakt Anvendelse.

Mandfolkenes Huusflid er af en ganske anden Art end Fruentimmernes. Vel kan een eller anden Huusmand imellem hjælpe sin Kone at karte eller vinde. Men Forfærdigelsen af Træsko, Saald, Kurve, Fiskegarn, og de nødvendige Smaaredskaber i Gaarden, ere dog egentlig det, Mandfolkene beskjeftige sig med, naar andet Arbeide ikke kalder. Der gives vel endog dem der have en saa stor Lyst til saadan Huusgjerning, at de selv forfærdige det meste af hvad der behoves til Gaardens Brug. Saaledes anføres Gaardmand Hans Justesen i Maare af Pastor Selmer, som den der selv gjør sine Vogne, Fadning dertil med betrukne Læderstole, selv har lagt Loft i sit Stuehuus, forfærdiget saakaldte hollandske Døre, Stole med Læderbetræk, en Kornrensemaskine etc. Imidlertid er det dog en almindelig Klage at Vinteraftener af det mandlige Tyende hendøses paa en vegeterende Maade med Tobaksrygen o. d. l. Hr. Proprietair Mourier især fører, i sin Indberetning til det Kongl. Landhusholdnings-Selskab, bittre Klager herover. Vi fremsætte her hans interessante Deduction af denne Sag.

Saameget, siger Hr. Mourier, som Bonden ialmindelighed fortjener at berømmes for sin Huusflid og Arbeidsomhed, saalidet kan denne Roes gjelde Tjenestetyendet. Der gives vel Enkelte, der drive Tjenestefolkene til at forrette lidt Lapperi de lange Vinteraftener, men dette er Ubetydeligheder og elendigt Fuskeri, medens dog meget nyttigt Landarbeide kunde forrettes og Fuskeriet tilsidesættes, at ogsaa Haandværkere saasom Sadelmagere, Kurvemagere m. fl. kunde forundes lidt Fortjeneste. Ikke kan det derfor falde mig ind at en Huusbond skulde kunne forlange andet af sine Bønderkarle og Drenge end det der egentlig hører til deres Dont, og dette kan være i de lange Vinteraftener, at tærske, at kaste og rense Korn, at skjære Hakkelse, at sauge Brænde m. m., alt ved Lys fra Kl. 3 til 7 Eftermiddag, i November, December, Januar og Februar Maaneder. I denne Tid forrettes paa de større Gaarde intet af Mandfolkene

og det er vist, at med de nærværende Kornpriser*), lønner disse Menneskers Arbeide sig aldeles ikke for Huusbonden og han seer næsten sin visse Undergang imøde, medens Folkene æde og drikke Værdien op af hvad deres Arbeide indbringer. Vel er Lønnen ikke stor, men den er dog for en simpel Karl her i Herredet i Aarets 300 Søgnedage 10 Sk. pr. Dag og Kosten, foruden lidt Hørfrøsæd og undertiden et Faar i Foder og Græs. Dette er ingen liden Løn med Hensyn til Provenuen af Landbruget, og det var vist ikke ubilligt, at der ved Lovbud bevirkedes en Forpligtelse for Folkene at arbeide forsvarligt for deres Huusbond, i 8 Timer i de korte Dage, istedetfor at de kuns arbeide 6 Timer. Da Vedtægten at søge Kakkelovnskrogen, saasnart det mørkner, (selv i det klareste Maaneskin) er ganske indgroet her i Herredet og jeg troer i hele Landet, saa veed jeg intet andet Middel, hvorved saadant kunde hæves, end ved Lovbud; thi flere derpaa foretagne Forsøg have været frugtesløse, selv imod særskilt derfor tilbuden Betaling. Hvor høist vigtigt vilde det ikke være paa en Gaard hvor der holdes 10 til 12 Karlefolk (Tærskere, Drenge og Røgtere iberegnede), naar det i de 4 ovennævnte Maaneder fra Kl. 3 til 7 om Eftermiddagen blev paalagt disse, kuns at skjære Hakkelse for hele Besætningen, der ofte staaer og hungrer over det tørre, stive Straa, medens Tiden hendøses i Ørkesløshed og alle de andre onde Følger, samme fører med sig. Dersom man vil antage at Tærskning ved Lys er forbunden med Fare (hvilket den dog kun er naar Forsigtighed tilsidesættes), saa er Hakkelseskjæring et Arbeide, der særdeles bequemt kan udføres uden mindste Fare med forsvarlige Lanterner, da dermed aldeles ikke er forbunden nogen Støv, og det tillige er et Arbeide der ingenlunde kan kaldes svært, da Folkene skifteviis kunne skjære og lange Foderet. Og hvor stor en Herlighed at kunne give saavel Køer som Heste og Faar Hakkelse med alslags Iblanding, hvilket sidste ikke uden Brugen af Hakkelse lader sig anvende.

Medens man altsaa med Grund kan rose Landalmuesmanden for sin store Flid ialmindelighed og Huusflid iærdeleshed, saa-

*) Dette er skrevet i Januar 1825.

snart han er sin egen Herre*), er det paa den anden Side vist at Tjenestefolk, det være hos Bonden eller Folk udenfor Bondestanden, aldeles ikke kunne roses for Flid i de lange Vinteraftener, men tvertimod høiligen fortjene Dadel. Enhver der vil indføre ny Skik, og saadant har vel Een og Anden forsøgt, har utallige Vanskeligheder at kjæmpe imod, og kjed af evige Politiretter, hvis Resultat bliver Intet, da Vedtægtens Herredømme næsten er uovervindeligt, nedlægger saaledes den Ene efter den Anden Tanken om at drive noget Nyttigt igjennem udenfor det ganske almindelige, og Slendrian seirer. Hvilken Embedsmand eller anden Statsborger, han være Kjøbstædbeboer eller Landboer, kan siges at profitere af et saadant Otium: i mere end $\frac{1}{4}$ Deel af Aaret kuns at have 6 Timers Sysselsættelse om Dagen med Arbeide, og leve sundt og godt i alle Maader og uden Sorger?! Sandelig dette er et Nationaltab, og denne Gjenstand fortjener upaatvivlelig en naadig Regjerings Opmærksomhed, en Regjering der ligesaalidt vil at Landets Børn skulle vorde Slaver, som at den arbeidsføreste Deel af dem skal kunne, paa Grund af Vedtægt, usurpere den Pligt de som Lemmer i Staten ere Samfundet skyldige. Men ligesom der er reent Lovbud for Haandværkssvendene med Hensyn til Arbeidstiden, saaledes vil dette ogsaa let kunne fastsættes for Landboernes Tyende i hele Aaret, til Regel for den Lade, hvoraf een kan fordærve alle de andre. Herved vil den Vilkaarlighed, enhver Huusbond er udsat for, vorde hævet i denne Henseende.

Det er ikke første Gang at jeg har taget Pennen i Anledning af denne Gjenstand, men stedse har jeg derover gjort mig Betænkeligheder, thi vi ere alle Tjenere for Herren og hinandens fælleds Tjenere indbyrdes. Hvo veed ikke at der ogsaa gives urimelige Huusbonder der forlange formeget og ville behandle deres Tyende som Dyr, men ved et heldigt Lovbud kunde maaskee begge Yderligheder vorde hævede. Leilighed til at omtale denne Gjenstand byder sig her atter, og efter at jeg i mere end 30 Aar har været sysselsat

*) Man vil ofte see Bonden at pløie ved Maaneskin, og at tærske ved Lys er ganske almindeligt hos ham.

med Landbruget og jeg i fulde 24 Aar har boet her*), føler jeg, ved disse Linier, om de skulle blive værdigede nogen Opmærksomhed, ikke at have sagt andet end hvad der efter min Overbeviisning er Ret, og hvad Mange med mig ville istemme. Vist er det, at uden nogen Anstrengelse kan Agerbrugerne for nærværende Tid umuligen bestaae. Men hvad er der for Huusbonden at gjøre, naar han med al Anstrengelse skal see sine Folk agere Cavalerer, uden at kunne erholde den Hjælp af dem, han med rette kan fordre, saafremt han er Huusbonde og de Tyende, og ikke omvendt?!

Forfatteren skal til Anførte kun bemærke, at det i den Egn, han beboer, bliver meer og meer almindeligt at lade Folkene staae op Kl. 6 eller 5 om Vinteren, for ved Lys at tærske, skjære Hakkelse, strigle, møge ud, fodre etc., og at dette er opnaaet uden Lovbud, ofte endog uden foregaaende Aftale. Hermed skal dog ikke være sagt, at et Lovbud, som det her sigtes til, er overflødigt.

24.

Udmærkede Agerdyrkere.

At Svendborg Amt alt længe har havt og endnu har mange udmærkede Agerdyrkere, baade af de **større Godseiere og mindre Gaardeiere i og udenfor Bondestanden**, vil af det vi allerede have anført haabentligen være Læseren klart. Troligen have Amtets Agerdyrkere i de sidste 50 Aar arbeidet paa at kultivere de fra Fællesskabet udskiftede Jorder, og Landet har upaatvivleligen faaet en ganske anden Skikkelse. Men ligesom det har været Forf. umuligt at gjøre sig bekjendt med alt hvad der er udrettet til Agerbrugets Fremme**), ligesaa umuligt er det ham at opgive alle dem der have udmærket sig som Agerdyrkere. Deres Tal er tilvisse stort, og om

*) Tolv Aar ere, som foranført, forløbne siden dette skreves.

**) Han maatte da have reist i 5 eller 6 Aar endnu.

det de have udrettet ikke altid har gjort Opsigt, have de dog viist hvad Flid og Anstrengelser formaae mod høist ufordeelagtige Tidsomstændigheder eller et dyrt Kjøbs uheldige Indvirkninger. Især gjælder dette om den agtværdige Bondestand. Forf. har derfor troet at maatte indskrænke sig til at nævne de Mænd, som den offentlige Mening i Fyen og paa Langeland alt længe har udkaaret for Amtets første Agerdyrkere, eller for Dem der i Totaliteten have virket meest for Landvæsenet, overbeviist at ingen af de mange udmærkede Landmænd, Amtet besidder, vil finde nogen Tilsidesættelse heri, men med Forf. villigen yde hine denne Hylding. Dog skulle vi først kaste et Tilbageblik paa nogle hedengangne Landmænd, som Nutiden skylder en taknemmelig Erindring.

Blandt disse, indtager Grev Ludvig Reventlov til Trolleborg maaskee den første Plads. Salig Greven var en i sjelden Grad virksom Mand, og udentvivl den af Fyens Godseiere som har udrettet meest til sit Godses Opkomst, i det mindste søgt at gjøre det. Hvorledes han indførte Arvefæste, beplantede de nøgne Bakker omkring Trolleborg, have vi seet. Men ogsaa som Agerdyrker udmærkede han sig. Ved at arrondere Hovedgaardsmarkerne, ved Bortrydning af Stroskov, ved Udgrøftning, Mergling, Sprængning af Steen, ved at opføre Steengjærder, ved Brakning etc., søgte han at indvirke paa Bøndernes Agerbrug. Dog sin største og umiskjendeligste Fortjeneste, erhvervede Greven sig ved Skolevæsenets Organisation paa Baroniet, thi intetsteds i Fyen blev Skolevæsenet saa tidligt ordnet. Vel fordybede salig Greven sig undertiden vel meget i en smaalig Detail, eller lod sig føre bag Lyset af Projectmagere. Latterlige, som Nogle have meent, vare imidlertid ingen af hans Foretagender. Men mange af dem, siger salig Schrøll, vare for de Allerfleste aldeles nye, og bleve derfor af dem, der elskede det Gamle for høit, udskregne som latterlige, unyttige og pengespildende. Da Greven vilde indføre et Slags Vexeldrift med Staldfodring, antog han en Avlsforvalter fra Mecklenborg ved Navn Schmeltz, som skulde være ham behjælpelig hertil; og fra denne Mands Tjeneste, som kun varede eet Aar, er det at man fortæller en Deel Latterligt, hvilket vel ogsaa kan have havt sin gode Grund, thi Schmeltz var blot Theoretiker uden mindste Praxis. Man siger saaledes at han om

Morgenen læste sig til hvad der om Dagen skulde udføres. Saavidt Schroll. Med mere Grund kan det maaskee bebreides salig Greven, at han undertiden ved Forhandlingerne med Bønderne, naar lange Taler eller Ord ikke virkede, anvendte et Magtsprog, refererende sig til sin Amtmands-Rettighed. Men man maae ikke glemme, hvorlangt tilbage Bonden den Gang endnu stod i Cultur, at Alt hvad Greven søgte indført var nyt, og at han stod ene, kjæmpende mod Fordom og Uvillie. Hans Minde leve derfor endnu længe!

En anden høist fortjent Godseier i Svendborg Amt, var Generallieutenant Fredrik Juel til Thorseng. Med en levende Begeistring for alt Skjønt, Godt og Nyttigt, vedblev den Salige til sit Endeligt at virke for sit Godses Opkomst. Skolevæsenet, Fattigvæsenet, Politivæsenet skylde ham for største Delen deres nuværende Organisation, og Thorsengeland vil længe endnu vidne om den Aand der besjælede dets ædle Eier. Men især virkede Juel for Agerbruget. Han var een af de første der indførte Vexelbrug i Danmark og paa dansk Grund forplantede Svingploven, Exstirpatoren, Hyppeploven med mange andre hidtil ubekjendte Redskaber. Vel fandt han sig foranlediget til lidt efter lidt at forandre hvad han fra først af ansaae for rigtigt, og vilde, hvis han havde levet, maaskee have gjort flere Forandringer endnu, thi Juel hørte ikke til dem der tvertimod Erfaring fremture i forudfattede Meninger. Men Fødelandet vil ikke desmindre blive ham taksknldig for det store og nye Forsøg han iværksatte. Huuslige Bekymringer endte hans ædle Liv. Hans sidste Forlangende var at hvile paa Bregninge Kirkegaard, for i Døden endnu at overskue sit kjære Thorseng.

En hæderlig Ihukommelse tilkommer ikke mindre salig Kammerherre Baron Lehn til Hvidkilde. Imod sine Bønder viste han sig stedse som en Fader, og bar den kjærligste Omsorg for deres Vel. Følgerne deraf vise sig endnu den Dag i Dag. Det skjønne Hegn omkring Bondermarkerne, Frugthaverne, den udbredte Kloveravl*), de smaa Fabrikker, alt dette skyldes hans menneskekjærlige Opmuntringer.

---

*) Man fortæller at Lehn lod komme Kloverfrø i Fyrtønder og uddele til sine Bønder.

Ogsaa de tvende forrige Eiere af Rødkilde, Justitsraaderne Lange, Fader og Søn, stiftede ved deres Exempel meget Godt. Faderen, der fra Forvalter svingede sig op til Godseier, var den første der i Fyen indførte og anbefalede Femvangsdriften med 2 Aars Drift og 3 Aars Hvile. Sønnen tilkommer den Ære at have udført den fuldkomneste Udskiftning i Fyen, i det mindste med Hensyn til Gaardenes Udflytning. Paa Hovedgaardens Marker opførte han Afbyggergaarden Margrethesminde, og paa selve Rødkilde blev anlagt en Stivelsefabrik, som dog ikke længere er i Drift.

Paa Langeland virkede salig Generallieutenant Ahlefeldt ogsaa meget til Agerbrugets Opkomst. Tranekjær Ladegaard drev han efter Vexelbrugens Grundsætninger, og under ham blev Hoveriet paa Grevskabet interimistisk hævet. Vel er det nu forbi med Ladegaardens Vexeldrift, men den udbredte Kartoffelavl paa Langeland skyldes vist nok for en stor Deel det Exempel, salig Greven i saa Henseende opstillede.

En saare driftig, sammenholdende og gavnelysten Godseier havde Svendborg Amt i salig Etatsraad Bagger paa Juelskov. Under ham blev Bøndergodset samlet i Refsvindinge Sogn, en Bylov til god Ordens Oprettelse udstedt, en Mængde unge Træer plantede i Skoven, og blandt flere Legater, eet stiftet for hans Bønder, hvorved disse tilsagdes Fritagelse for Aprilqvartal-Skatten. Dette Legat er nylig paa en mærkelig Maade kommen Bønderne, som nu ere Selveiere, tilgode. Der skulde nemlig bygges en Skole, og Sognebeboerne vægrede sig ved at udrede Pengene dertil. Men Skolepatronen Hr. Cancelliraad Haastrup paatog sig Udlægget, imod at erholde bemeldte Qvartalspenge saalænge til den fornødne Sum med Renter er betalt, hvilket vil skee i 4 Aar, og sandsynligviis nu er tilendebragt. Saaledes er Baggers Legat kommen til Anvendelse paa en Maade der stemmede overeens med den Attraae han stedse viste for at fremme Ungdommens Oplysning og det almindelige Vel. Et saare følgeværdigt Exempel har Bagger givet os, i det af ham efterladte Manuskript. Saadanne Journaler, førte med Eftertanke og indeholdende de anstillede Forsøg og gjorte Erfaringer, kunde blive en sand Skat for Efterkommerne. Hvor ønskelig om paa hver Avls-

gaard af nogen Betydenhed en saadan Journal førtes, og forblev der, til Arv for de efterfølgende Eiere*).

Endelig troer Forf. med fuld Føie her endnu at kunne nævne den tænkende og virksomme Fæstebonde Lars Rasmussen i Vemmenæs paa Thorseng, udentvivl den første Bonde i Danmark som dyrkede Brakfrugter og staldfodrede. Som 80-aarig Olding var han endnu en saare driftig Mand. Han naaede en Alder af 90 Aar. Kort før sin Død, der indtraf for et Par Aar siden, blev han hædret med Dannebrogskorset! Det Kongl. Landhuusholdnings-Selskab havde tidligere belønnet ham med en Præmie.

Blandt de nulevende, indtager efter Alles Formening Geheime-Conferenceraad Grev G. Moltke til Glorup den første Plads som Agerdyrker. Skjøndt gammel og affældig, vedbliver han paa egen Regning at administrere 5 Gaarde, og ingen vil kunne sige andet, end at dette i alle Henseender skeer paa saa fuldkommen en Maade som nogetsteds i Fyen, ja vel i hele Danmark. En Lyst er det at

---

*) Forf. tillader sig her at anføre et Par Steder af Baggers Manuskript. De vise hans Tænkemaade, og fortjene vist at tages til Eftertanke af Mange.

Mønne vi og, siger Bagger, være skabte med Privilegium at leve og arbeide alene for os selv. Mon det ikke være Alle befalet, af sit Arbeids Velsignelse at uddele en Tiende til Vedkommende, ligesaa vel som den slidende Bonde, der ikke har sin Sved paa den med eget Korn besaaede og afhøstede Ager fri. O Kjære! har du ikke selv Børn, saa er Du dog aldrig foruden trængende Bekjendtere. Tænk ikke at Du har Frihed at sørge for Din egen altid tørstige Hals med kræsne Bug, og samme, endog før Tiden, ved Overdaadighed, selv at gjøre til Ormefode; men giv vedbørlig Tiende af Din beholdne Formues Indkomster, hvad enten du har tilsovet, eller ved Flittighed erhvervet Dig samme.

Et andet Sted, i Anledning af sine Forsøg med at udgrandske Træernes Vært, udraaber Bagger: Ak! at de som med Landvæsenet have at bestille, vilde anvende deres Observationer paa slige Skaberen saa priselige Indretninger, og deraf vide at betjene sig paa en anstændigere Maade, end ved de Mærker som bruges til at kjende den ene Drues bedre Smag fra den andens, og en Efterabelse af alt det som ligner de mere Mægtiges (Smag), samt derved glemmer deres egen Stand og Tilstand, som de ikke forend for sildigt observere.

see de herlige Afgrøder og de velholdte Besætninger; især maa man beundre den Hurtighed, hvormed Mullerups Avling er sat istand. Greven er i Ordets fuldeste Betydning en stor Landmand. Men ogsaa for Bondergodsets Opkomst har han viselig sørget. Udskiftningen hører blandt de bedste i Fyen, og til Hoveriets Afskaffelse er truffen den fornødne Foranstaltning.

Ligeledes har Grev Ville Brahe til Hvedholm erhvervet sig et stort Navn som Landmand. Hvedholms Tilliggende af Ager og Eng, laae da Greven modtog Gaarden i en yderst raa Tilstand, Jorderne adspredte imellem Bondermarkerne, ofte en heel Miil fra Gaarden. Nu er alting samlet, en stor Mængde Steen opbrudte, dobbelte Steengjærder opførte om alle Marker, og da Stenene ikke slog til, de manglende hentede fra Bøndernes Jorder. Mange Stæremoser og opskaarne Tørvemoser ere udgravede og udfyldte. Mangt et sandet Strøg overkjørt med Kompost, hvoraf 30 til 40,000 Læs i det mindste ere anvendte. I alle Marker ere ypperlige Vandsteder indrettede. I en Mark, Store Saugsted kaldet, kunde Stranden gaae heelt over. Ved to Dæmninger er dette nu forebygget. I samme Mark ere flere Tusinde Favne Grøft gravede, circa 7,000 Læs Steen førte fra, 12,000 Læs Mergel paakjørte, og 27 til 28,000 Læs Jord brugte til Fyldning og Opførelsen af Dæmningerne. En gammel Ladefoged, som i 40 Aar har tjent paa Gaarden, sagde altid at der ikke kunde saaes 30 Tdr. Byg i denne Mark. Nu indbefatter samme 60 Tdr. Agerland, og Aaret efter at bemeldte Grundforbedringer vare iværksatte, blev der avlet 600 Tdr. Hvede eller Rug, og 400 Tdr. Raps, sidste paa 19¼ Td. Land. Alle disse og flere Grundforbedringer ere udførte fra 1808 til 1824, hvorved vandtes 100 Tdr. Agerland til Gaarden.

En 3die meget fortjent Landmand er Hr. Proprietair, Ridder Berg til Skjoldemose. Ved sin Iver for at bringe enhver Green af Landhusholdningen til høieste Grad af Fuldkommenhed, har han bevist hvad man, selv ved den ældre Dyrkningsmaade, naar Brakning bringes i Forbindelse dermed, er istand at udrette. Gaarden Skjoldemose var en af de ringeste Avlsgaarde i Fyen, nu rivaliserer den ved sine Frembringelser med enhver anden, og baade Mark og Skov ere i den ypperligste Forfatning. Hvad der aarlig plantes i Skoven

er især betydeligt. Men ogsaa de oeconomiske Indretninger ere høist seeværdige, og vidne om Eierens store Sands for Orden. Længe vil man lede inden man finder saa skjønne og velindrettede Kornlofter, Staldindretninger, ja Vogn- og Brændeskure. Den store, ikke langt fra Gaarden anlagte Oliemølle er ene i sit Slags. Selv Hr. Berg er en sand Konstner, i hvis Dreierværksted man gjerne opholder sig. Kort Hr. Berg er en i mange Henseender sjelden driftig Mand.

Paa Langeland ansees Pastor Graae i Bostrup, Pastor Ostrup i Longelse, Pastor Plesner i Humble, Proprietair Andersen paa Sovertorp, Proprietair Cossel paa Faareveile og Proprietair Hastrup paa Hjortholm for, ved deres Exempel at have virket meest til det Sving, Landbruget i de senere Aar der har faaet. Alle disse Mænd ere fortræffelige Agerdyrkere som især beflitte sig paa at bringe deres Jord i god Kulturstand. De 4 første, især Pastor Ostrup, have en meget betydelig Kartoffelavl. Pastor Ostrup er fuldkommen Vexelbruger, og hans Opmærksomhed er stedse henvendt paa at finde Udveie mod de lave Kornpriser. Saaledes har han alt i flere Aar dyrket Kanariefrøe og Valmue i det Store (vide 12te Kapitel). Proprietair Rederſen er en meget erfaren Landmand, som har havt største Delen af Langelands Gaarde i Forpagtning, og meget forbedret dem. Paa Sovertorp er han fortiden beskjæftiget med Grundforbedringer. Det samme er Tilfældet med Hr. Cossel, der især har gjort sig fortjent af de Havdæmninger han har opført, samt den særegne Maade paa hvilken han forbedrer sine Enge (vide 1ste Kapitel). Proprietair Hastrup er en af vore første Praktikere. Ved ham er Hjortholm bleven til en af de bedste Avlsgaarde i Amtet, og for den Videlystne er her saare meget at see og lære. Især frembyder Brakmarken i Juni og Juli Maaneder en Driftighed man sjeldent finder Lige til. Man troer sig omgiven af en stor Fabriks travle Virksomhed, thi ethvert tænkeligt Middel anvendes for, saa at sige, at skabe en ny Jordbund.

25.

Oeconomiske Selskaber.

Svendborg Amt har egentligt intet oeconomisk Selskab, i det mindste intet som virker udelukkende for hele Amtet. Men som udgjørende en Deel af Fyens Stift, udstrækker det fynske patriotiske Selskabs Virksomhed sig ogsaa til Amtet. Vi skulle derfor gjøre vore Læsere bekjendt med bemeldte Selskab, og lade ordret her følge hvad Hr. Pastor Viberg i Odense, har havt den Godhed at meddele i saa Henseende.

Kort Beretning om det fynske patriotiske Selskabs Stiftelse, Fonds og Virksomhed.

Fyens Stifts patriotiske Selskab fremkaldtes ved flere Fædrelandets og Borgersamfundets Venner, hvis Tolke vare Stiftets Biskop Hansen, — Amtmand (nu Kammerherre) Ridder Jens v. Benzon — og Major (senere Gen. Major) v. Heide, og paa hvis Indbydelse snart dannede sig en talrig Forening for ved fælleds Bidrag og Bestræbelser at fremme indenlandsk Flid og Industri.

Foreningen begyndte sine Forhandlinger den 12 April 1810 under Forsæde af Stiftamtmanden nuværende Geheimeconferenceraad Gebhard Greve af Moltke til Moltkenborg og Biskop Hansen, hvor da Amtmand v. Benzon valgtes til at affatte det nu sammentraadte Selskabs Love.

Efterat Udkastet til disse, med nogle Modificationer, af Selskabet i Mødet den 11 Juni s. A. var antaget, blev det allerunderdanigst indsendt til Hs. Majestæt Kongen med Bøn om Kongelig allernaadigst Confirmation paa en saadan Forening, som den derved tilsigtede; og stadfæstede Hs. Majestæt ogsaa nu den 27de October s. A. allernaadigst samme under Navn af

Fyens Stifts patriotiske Selskab.

Dettes Hiemed betegnes i Lovenes 1ste § saaledes:

„Selskabets Formaal er at opvække, nære og fremme hos begge Kjøn af alle Stænder, Arbeidsomhed, Vindskibelighed, nyttig Sparsomhed og Agtelse for Landets egne Frembringelser.“

og dette forklares at skulle søges opnaaet ved Præmier, Opmuntringer og Belønninger for:

1) Huusflidens Forøgelse og Udbredelse — 2) Havfiskeriets Udvidelse og hensigtsrette Afbenyttelse — 3) Landvæsenets Forbedring og Opkomst, samt 4) Udbredelsen og Understøttelsen af den egentlige Konstflid.

Selskabets første Embedsmænd vare: Præsidenterne Stiftsbefalingsmand, Grev G. v. Molkte og Amtmand J. v. Benzon.

Medlemmerne af de 3 Commiteer, nemlig 1) for Huusflid, Fiskeri og Landvæsen — 2) for Fabrik, Manufactur, Konst og Haandværker — samt 3) for Lovene, — tre i hver Commitee:

for 1) Generalmajor Juel til Thokseng, Proprietair Mourier til Hindemae, og Forpagter Eibe paa Billeshauge.

— 2) Overlærer Bjørn ved Odense Cathedralskole (nu Dr. philos. og Rector ved den lærde Skole i Nyborg), Kammerherre v. Heinen til Fraugdegaard, og Amtsprovst, Ridder Lütken i Lumby;

og for 3) Justitsraad (senere Etatsraad) Bendz, Borgermester i Odense; Justitsraad Herredsfoged Knutzen ibid.; og Landsdommer G. L. Baden ibidem.

Til Selskabets Secretair og Kasserer udnævntes Adjunct ved Odense Cathedralskole (nu Præst i Odense) Viberg, der endnu fungerer.

Foruden den da blandt Selskabets Medlemmer (411) under Tidsomstændighederne levende og virksomme Aand for Fædrelandets Tarv, havdes til dettes Fremme ved Penge ikkun det lovbestemte aarlige Bidrag, som var almindeligt 5 Rdlr. og overordentligt 10 Rdlr. eller derover, begge i D. C. Sedler. — Den derved fremkaldte Kapital var derfor ved Aarets Slutning ikkun 3177 Rdlr. D. C., da nemlig 1315 Rdlr. Restancer endnu ikke vare indkomne. Af hiin første Sum vare 2100 Rdlr. anbragte i Kgl. Skatkammerbeviser.

Ved saa svag en Pengekraft kunde der, især under sammes daværende ringe Værd, for det første ikkun saare lidet udrettes for Selskabets saavidt udstrakte Formaal.

Imidlertid fremkaldtes dog ved Selskabets Opmuntringer endeel nyttige Frembringelser f. Ex. af indenlandske Legetøier, fine Pap-

arbeider, fremdeles af fiint Bøssemager- og Smedearbeide samt Kurvefletning.

Saaledes vedblev, ved Siden af den nødvendige Omsorg for efterhaanden at samle mere tilstrækkelige Kræfter, Selskabet jevnt at virke til sit Øiemed gjennem en Række af Aar, indtil i Aaret 1817 i Juni, i hvilket Tidsrum ogsaa det var en gavnlig Forholdsregel, at i Odense oprettedes en Industri-Boutik, som var bleven aabnet den 10 Juni 1811, og til hvilken alleslags Frembringelser af indenlandsk Konstflid kunde indleveres mod Forskud af $\frac{2}{3}$ af Varenes Værdie og Resten ved disses Salg, uden nogen Byrde for Indsenderne, da Selskabet afholdt alle Bekostninger til Leie af Localet, dettes Indretning, Udsælgerens Lønning m. m.

Fremgangen var en lang Tid god, Indleveringen stor og Afsætningen rask; men efter Freden faldt, tilligemed Tvangen for Indretningens Afbenyttelse, samme ogsaa efterhaanden.

I de anførte 6 Aar, eller til Slutningen af 1816, var fra Selskabet uddeelt i Understøttelser, Opmuntringer eller Præmier, som og for Boutikken: 3280 Rdlr. 1 Mk. 4 Sk. Var nu end i Aaret 1817 allerede Antallet af Selskabets Medlemmer nedsjunket til 241, og var end Selskabets som Almeenhedens Aand noget bleven nedstemt ved de nu saa forskjellige Tidsomstændigheder fremfor ved Selskabets Oprettelse, da vandt denne Forening atter nyt Liv og Almeenaanden en velgjørende Opvækkelse, idet Stiftets Gouverneur Hs. Kongelige Høihed Prinds Christian Frederik til Danmark naadigst erklærede sig som Selskabets Patron, og under sit Præsidium aabnede et Møde den 25 Juni s. A. — Af Glæde over denne Selskabets Lykke og de dertil knyttede Forhaabninger havde et af Selskabets meget hædrede Medlemmer, som ikke ønskede sig nævnet, men i hvem man agtelsesfuldt formodede, hvad og senere stadfæstedes, Geheimeconferenceraad J. v. Bülow til Sanderumgaard, skjænket en i bemeldte Gaard perpetueret Kapital af 1000 Rbd. Sedler, hvoraf skulde svares 5 pCt. Renter til det fyenske patriotiske Selskab, saalænge dette monne bestaae, men Kapital og Renter derefter overgaae til Nyborg lærde Skole.

Ved denne Gave og ved det af Bidrag og Renter Opsamlede havde Selskabet nu en Fond af 3400 Rbd.

Under Hs. Kongel. Høihed Prinds Gouverneurens varme og nidkjære Interesse for Selskabets Virksomhed, havde denne nu og i lang Tid den herligste Fremme. En Straafabrik oprettedes i Forbindelse med Odense Fattigvæsen; — en Fajancefabrik paa Hesberg understøttedes med et ikke ubetydeligt Laan; ligeledes virkedes ogsaa ved Laan til Fiskeriets Oplivelse i det store Belte; — flere Kornrensnings-Maskiner og en meget kostbar Hørbrydnings-Maskine anskaffedes paa Selskabets Bekostning, for, saavidt muligt, deels at udlaanes til Saadanne, som ikke havde Evne til sammes Anskaffelse, deels at gjøres derved mere bekjendte og søgte; — den nordlige Egn af Fyen begyndte at erholde Forskud eller Understøttelse til Høravlens Fremme; mange Laan, Understøttelser og Præmier udbetaltes til forskjellige gavnlige Øiemed saavel af Industri som Landbrug, ogsaa for lang og tro Tjeneste uddeeltes flere Opmuntringer. Hertil var anvendt en Sum af omtrent 4000 Rbd. Sedler.

Hvad Boutikken angaaer, da var man ved de forandrede Tidsomstændigheder og dens ved disse aftagne Benyttelse bleven foranlediget til dens fulde Ophævelse fra Begyndelsen af Aaret 1827.

Saaledes havde Selskabet glædeligen virket atter henved 10 Aar, skjøndt vistnok flere af de begyndte Foretagender (f. Ex. Straae- og Fajance-Fabrikken som Beltfiskeriet) ikke havde den ønskede Fremgang, og dets Virksomhed herved og med Hensyn til de faa Midler, som vare til dets Tjeneste, efterhaanden slappedes, ja det endog i den Grad, at man i Aaret 1827 og især i 1828 var betænkt paa at opløse Selskabet og henlægge dets Midler under de ved Fundats for 3 Aar siden oprettede Communefonds.

Imidlertid blev dog Haabet om en gjenoplivet Virksomhed ikke ganske opgivet; men ved fleste Stemmer besluttedes Selskabets Bedvaren efter en noget modificeret eller mere indskrænket Plan — og endelig blev det reorganiseret ved nye Love, der, efter flere didsigtende Forhandlinger, af den høie Patron bifaldtes og i et Møde den 1ste September 1829 af Selskabet interimistisk antoges.

Efter disse Love, hvilke endeligen den 9de Juni 1830 definitivt eenstemmigen erkjendtes, bestemtes Selskabets Formaal nu saaledes i § 1:

„Landvæsen, Haugevæsen, Huusflid, Konstflid og Havfiskeri ere Gjenstandene for Selskabets Virksomhed.“

Hvad der efter Selskabets bedst mulige Anvendelse hertil, endnu maatte blive Overskud, og ikke anbringes i Kongelige Obligationer, udsættes paa Rente mod den for offentlige Midler anordnede Sikkerhed og $\frac{1}{4}$ af Renterne for alle saaledes udsatte Kapitaler gjøres atter frugtbringende, indtil Selskabets Fonds ere opvorne til 15,000 Rbd. Solv; de øvrige $\frac{3}{4}$ af Renterne, saavelsom det aarlige Contingent, ere disponible til Anvendelse ved Selskabets Udgifter.

Det bemærkes, at i Mellemtiden fra Aaret 1822 til 1829 incl. havde Selskabet fundet sig foranlediget til, at virke uden at oppebære det sædvanlige aarlige Contingent af dets Medlemmer; men fra 1830 og fremdeles herefter betaler nu igjen hvert Medlem 2 Rbd. Solv i aarligt Bidrag. — Ved Udgangen af Aaret 1831 havde Selskabet 56 contribuerende Medlemmer.

Selskabets Pengemidler vare, efter Regnskabet for 1831, 5350 Rbd. Solv og 3655 Rbd. Sedler.

I Aarene 1829 til 1831 incl. har Selskabet anvendt 1590 Rbd. Sedler til det bestemte Formaal. — Den kjendelig heldige Bestræbelse for Horavlens og den dermed forbundne Huusflids Fremme i det nordlige Fyen vandt en velgjørende Udvidelse ved Hs. Majestæt Kongens allernaadigste Resolution af 27 Juli 1830, hvorved en Kongelig Gave af 45 Tdr. russisk Hørfrø, nemlig 15 Tdr. for hvert af Aarene 1830, 31 og 32, er overdraget Selskabet til Anvendelse der og i flere Egne af Fyen hos dygtige Bønder og andre Landbrugere, imod at disse tildeels tilbagelevere det Modtagne i det derefter avlede Hørfrø, som igjen sælges til Fordeel for Selskabets Kasse, og det Udkomne anvendes til nyt Kjøb af russisk Hørfrø. Dette Slags Frø har paa denne Maade hidtil været særdeles søgt og givet et fortrinlig rigeligt og godt Produkt.

Iblandt Andet har Selskabet i Aaret 1830 udsat en Præmie af 100 Rbd. Solv for en populær, tydelig og fuldstændig Afhandling om Ulds Kæmning og sammes Forarbeidelse i Bønderfamilier. Tvende didsigtende Afhandlinger ere indkomne og underkastede det Kongel. Landhusholdnings-Selskabs Bedømmelse.

Ligeledes udlovede Selskabet 200 Rbd. rede Solv for den bedste Besvarelse af nogle offentligen bekjendtgjorte Spørgsmaal med Hensyn til: om der gives en egen Hesterace for Fyen, og hvilke da dens

Særkjender, Fortrin eller Mangler ere? og: Hvorvidt den fynske Heste- og Qvæg-Avl kan forædles, enten ved Landets egne Heste og Qvæg eller ved Krydsning formedelst fremmede? m. m. Besvarelserne skulde være indsendte inden 1ste Juni d. A., men ingen var til Dato indkommen.

Ogsaa havde man i 1831 til Anskaffelse af den Jaqvardske Maskine til Damask-Dreiels Vævning anvendt 229 Rbd. Sedler og Tegn.

Nu (i Aaret 1832) styres Selskabets Anliggender af: Kammerherre, Stiftamtmand Cederfeldt de Simonsen, R. og Dbr. M., og Proprietair Hofman til Hofmansgave, som Præsidenter. Kammerherre, Amtmand, Ridder Jens v. Benzon; Justitsraad, Herredsfoged Falbe og Overlærer Brohm, som Lov-Commiterede. Amtsprovst, Ridder Lütken; Justitsraad, Herredsfoged Knutzen; Adjunct, Stiftsbygnings-Conducteur Hamk; Apotheker Andersen og Proprietair Schmidt paa Østergaard, som Commiterede for Konstflid, Huusflid o. s. v.

Uddraget af det fynske patriotiske Selskabs Protokol og Regnskaber ved sammes Secretair og Kasserer.

F. S. Viberg,
Præst i Odense.

Odense den 17de Mai 1832.

Et andet mindre Samfund er **Bierreby Sogns Industri-Selskab**, stiftet 1812 af Pastor, Ridder Møller paa Thorseng. Dette Selskab, som i Begyndelsen meest sysselsatte sig med Opmuntringer til Huusflidens Fremme, men siden ogsaa søgte at virke for Landbruget, erkjender sig oprindeligen som en Datter af Fyens patriotiske Selskab, og har een Gang modtaget 20 Rbd., en anden Gang 100 Rbd. af samme. Iøvrigt er virket alene ved Oplysning og mundtlig Opmuntring. Dog har salig General Juel et Par Gange udbetalt 5 af ham udlovede Specier som Præmie for Ploining med Køer. Ingen af Medlemmerne har nogensinde givet Contingent.

Den ædle Stifter fandt i Begyndelsen mange Hindringer for Selskabets Virksomhed, fornemmeligen i Medlemmernes og de øvrige Sognemænds Ligegyldighed eller Trevenhed, hvorfor han og i nogle Aar indskrænkede sig til især at virke paa den opvoxende Skoleungdom, ved at lade samme i Skolen forevise det Ugen igjennem hjemme

Forarbeidede, og ved at uddele Smaabelønninger. Efterhaanden kom ogsaa Aftenlæsning i Gang i Sognets forskjellige Byer, hvorved erholdtes Leilighed at opmuntre den voxne mandlige Ungdom til Huusflid og især til Aftentimernes nyttige Anvendelse. Endelig da i Aaret 1835 Hens Besidder, afdøde Generallieutenant Juel, paatog sig Præsidium i den til Selskabets Bestyrelse oprettede Commission, vandt Selskabet Fasthed, og en ny Aera udviklede sig for samme. Ved denne Leilighed udvidedes tillige dets Virkekreds til Landoeconomiens forskjellige Grene.

I en Række af Aar vedblev Selskabet nu at virke. Man opmuntrede til Haveanlæg, og aarligen skete flere Anmeldelser af nyanlagte Frugt-, Kjøkken- og Humlehaver. I Byen Vemmenæs, hvis Skolelærer Niels Mortensen, som tidligere anført, er en meget duelig Gartner, blev, efter den forevigede Oest's Idee, en Børnehave anlagt, hvortil Hens Eier gav et Stykke Jord, og hvor de ældre Børn, som viste Lyst og Anlæg, bleve anførte til praktisk at udøve hvad de i Skolen havde hørt eller læst om Havevæsenet.

En Hesteassurance kom paa Bane, men havde ingen Fremgang; rimeligviis fordi en lignende Assurance kort iforveien var bleven hævet, paa Grund af Enkeltes mislige Forhold.

Samme Skjæbne havde de Bestræbelser man gjorde sig for den stinuldede Faareavls Udbredelse. See tyvende Kapitel.

For at befordre de unge Karles Aftenarbeider om Vinteren, hvormed det hidtil endnu ei ret havde villet lykkes, gav Selskabets Præses nogle Sommerfester paa Valdemar Slot, for de unge Karle der om Vinteren havde udmærket sig ved Sædelighed og Aftenernes gode Brug, og hvortil de, og de Mænd i Sogneselskabet, der meest havde virket, bleve indbudne. Det skal være utroligt hvad dette Opmuntringsmiddel har virket. Intet blev nu lettere end at bevæge de unge Karle til at lægge sig efter et eller andet Aftenarbeide, og ved Aftenlæsningerne at forevise Prøver deraf, samt lade det indføre i en Protokol.

En Vindskibelighedsfest blev ligeledes aarligen givet af Pastor Møller i Præstegaarden for de i Haandarbeide flittigste Skolebørn af begge Kjøn. I Aaret 1816 vare saaledes til denne Fest indbudne 53 Børn, der ved sidste Examen havde faaet Karaktererne: Meget-

godt og Udmærketgodt for Industri. Fire Præmier uddeeltes desuden.

Opmuntring til Gjæstebuders Indskrænkning blev givet, og af Alle lovet Efterlevelse.

Opmuntring til at bruge Tang efter Smaaoernes Exempel blev ligeledes givet, og alene i Aaret 1819 er i Bjerreby Sogn afbenyttet over 2000 Læs deraf.

For Ploining og Kjørsel med Koer blev uddeelt Præmier, mere Fremgang heri har, som tidligere meldt, ikke havt Sted.

Ogsaa for Fiskeriet, brændesparende Bagerovnes Anlæg, Biavl, lang og tro Tjeneste, Sparekassers Oprettelse, søgte man at virke.

Da Selskabets Præses havde erfaret, hvorledes Oplæsning ved Moderne af hvad Een eller Anden havde udrettet, virkede velgjørende som en hædrende Belønning for den Vindskibelige og som en Opmuntring for Andre, og da det synes gavnligt at ædle og gode Handlinger bevares fra Forglemmelse, blev der besluttet, fra Aaret 1820 af, at lede Selskabets Forhandlinger i Overeensstemmelse hermed. Et af Selskabets Hovedformaal blev derfor, ved Præses og Bestyrer at opmuntre Medlemmerne til det Nyttige, Ædle og Gode, ved Medlemmerne igjen at udbrede disse Opmuntringer blandt deres Jevnlige, og aflægge Indberetning om Frugterne deraf.

Saaledes vare 10 Aar henløbne, da det behagede den Alvise at kalde Thorsenglands høiædle Herre til sig. Et Par Aar derefter indtraf den ondartede Feber som i Aaret 1828 var gaaet over fra Langeland til Bierreby Sogn. Sygdommen svækkede i den Grad Arbeidskraften, at det neppe var muligt at faae de allernødvendigste Syssler udført. Der maatte derfor tænkes mere paa Sygepleie end paa Industri. Da Feberen var smittende, var det saameget betænkeligere at holde Sammenkomster. Aftenlæsningen ophørte, og d. 30de Januar 1828 var Selskabet sidste Gang samlet. Ved General Juels Død var desuden allerede den, de unge Karle tilstaaede Industrifest ophørt, og hvad endnu værre var, Børnehaven i Vemmenæs bleven bortfæstet. Endelig efter 5 Aars Forløb, da alle disse Gjenvordigheder vare overstaaede, berammede Pastor Møller d. 7de Juli 1833 et Møde. Det hendte sig just at Forf. samme Dag, kommende fra Langeland, indtraf i Vaaroe Præstegaard. Med spændt Forventning

bivaanede han Mødet. En halv Snees unge Gaardmænd og Sognets 3 brave Skolelærere vare tilstede. Lyttende med Opmærksomhed paa deres værdige Sjæleſørger, var det sienſynligt at Interessen for Selskabet ikke var tabt. Hr. Møller oplæste et lille Tractat over Rapsavlen, hvortil han opmuntrede. Skolelærerne indgave deres Indberetninger over hvad Overordentligt i Løbet af Aaret var udrettet af Beboerne og Skolebørnene. Man samtalede, ja disputerede, og med Glæde bemærkede Forf. den Kulturgrad Beboerne paa dette Afsidesstrog alt have naaet. — Fremtidigt Held ledsage dette Samfund.

I Oure Sogn skal et lignende Selskab, stiftet af salig Pastor Baggesen, have existeret. Men Forf. fik for sildigt Kundskab herom til i saa Henseende at kunne indsamle Efterretninger.

26.

Eiendommenes Priis. Forpagtningsafgifter, Indfæstninger, Landgilde. Folkeløn. Binæringsveie.

Priis paa Eiendommene.

Skjøndt den Slaphedstilstand, der hele Europa igjennem karacteriserede Overgangsperioden fra Krig til Fred, ikke virkede fuldt saa stærkt paa Eiendommenes Priis i Fyen som i de andre Provindser af Riget, en naturlig Følge af Fyens større Befolkning og Beboernes Vindskibelighed, blev samme ikke desmindre ogsaa her følt, og sørgelige Exempler mangle ikke paa at Eiendomme solgtes for en saare lav Priis*). Men dette varede ikke længe, og efter at Forholdene igjen have ordnet dem, ere Eiendommene stegne til deres fulde

---

*) Saaledes fortæller Hr. Mourier i sin Indberetning til Landhuusholdnings-Selskabet fra 1825, at en Buebro over en ubetydelig Aae har kostet ligesaa meget som en heel Hovedgaard, og at Landeiendommene ere solgte under Assurancesummen af Bygningerne.

Værdie, ja paa sine Steder vel endog derover. Det følgende tjene til at oplyse dette.

Risinge, en ufri Gaard i Flostrup Sogn er solgt 1828 for 9000 Rbd. Sedl. Den har 30 Tdr. Hartkorn og 300 Tdr. Land, hvoraf endeel er Skovgrund og fortrinlig Eng. Ogsaa findes nogle Huse paa Gaardens Grund. Denne Eiendom solgtes neppe nu for 20,000 Rbd.

Ulrikoholm i Odense Amt, men ikke langt fra Risinge, blev kjøbt 1830 for 24,000 Rbd. I Kjøbet fulgte Besætningen. Gaarden har vel 200 Tdr. Land Ager og Eng, og 70 til 80 Tdr. Land god Skov, samt 10 à 12 Huse, og en brillant Hovedbygning. Der holdes 40 Koer.

I Nyborg koster 1 Td. Land, til 10,000 □ Alen, fortiden 150 Rbd.

Hellerup med 39 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb. Hovedgaardstaxt, 4 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Skov- og Molleskyld, 504 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdk. 1½ Alb. ufrit Hartkorn, og 6 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. ufri Skov- og Molleskyld, solgtes af Statsgjeldsdirektionen 1836 for 207,600 Rbd. r. Solv. Skovenes Areal er omtrent 630 Tdr. Land og Hovedgaardsmarkernes 270 Tdr. Desuden haves 100 Tdr. Land Engbund.

Norskov med et Areal af 515 Tdr. Agerland, 95 Tdr. Land Skov, 23 Huse, 2 Boelstæder, Gjestelev-Kirke o. s. v., solgtes nylig ved Auction for 57,500 Rbd., foruden alle Bekostninger, og Anskaffelsen af en Deel Besætning. Gaardens Hartkorn er omtrent 42 Tdr., hvoraf de ⅔ er ufrit Hartkorn. Gjestelev-Kirke har 147 Tdr. tiendeydende Hartkorn.

Faareveile med 47 Tdr. 7 Skp. 1 Alb. Hovedgaardstaxt, 2 Tdr. 3 Skpr. Skovskyld, og 282 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdk. 2 Alb. Bondergods, kjøbtes af den nuværende Eier 1826 for 80,000 Rbd. Solv. Agerlandets Areal til Hovedgaarden udgjør 510 Tdr. Land, Engbundens 210 Tdr. og Skoven 193 Tdr. Land. 1767 solgte Brødrene Scheel Faareveile til J. Hansen for 58,000 Rdlr. d. Crt. Denne overlod Gaarden igjen 1774 til sin Søn N. Hansen for 53,500 Rdlr., og i Aaret 1821 kjøbte Statsgjeldsdirectionen Faareveile paa Auction for 60,000 Rbd. Solv.

I Aaret 1744 blev Hjortholm med Tilliggende, som samme endnu er, solgt af Christian Banner Kaas, som tillige eiede Nedergaard, til Niels Rasmussen paa Raunstrup for 32,000 Rbd. Denne Niels Rasmussen Raunstrups Børn, som alle vare umyndige, solgte den ved deres Curator til Fru Christine Zumbeldt d. 4de Nov. 1754 for 38,000 Rdlr. Bemeldte Dame havde en Søn, Johann Christopher v. Kragenskjold, som solgte Hjortholm d. 11te Juni 1782 for 70,000 Rdlr. til Forpagteren paa Knepholm, Mads Christensen, der contant betalte hele Summen, og samme Dag skjænkede sin eneste Søn Christen Madsen Gaarden. Den nuværende Eier, Hr. Hastrup, kjøbte Faareveile i November 1823 for 69,300 Rbd. S. og 16,000 Rbd. Sedl. Gaarden har et Tilliggende af 62 Tdr. 1 Skp. Hovedgaardstaxt, 2 Tdr. 2 Skpr. 1 Alb. Skovskyld og 200 Tdr. 3 Skp. 1½ Alb. Bøndergods. Ploielandet til Hovedgaarden udgjør 475 Tdr. Land, Engbunden 61 Tdr. og Skoven 165 Tdr.

Søvertorp med et Areal af 200 Tdr. Ploieland og 48 Tdr. Land Skov til 30 Tdr. ufrit Hartkorn, kostede for 5 à 6 Aar siden 24,000 Rbd. S. — 1815 skal samme have været solgt for 100,000 Rbd. i Datidens daarlige Penge.

Lindelse Veirmølle, en af de største Møller paa Langeland, med et Tilliggende af 6 Tdr. Land, kostede 1833 — 12,000 Rbd. S., 1818 — 15,000 Rbd.

Gaardene i Veile Sogn kjøbte Beboerne strax efter Udskiftningen (1799) for 1450 Rdlr. d. Crt. En saadan Gaard havde dengang 6 à 7 Tdr. Hartkorn. Arealet kunde være 50 Tdr. Land.

I Gjestelev Sogn, kjøbte Bønderne sig 1831 fri fra Nordskov. En Gaard paa 5 à 6 Tdr. Hartkorn med 40 til 50 Tdr. Land, kostede 2000 Rbd.

For nogle Aar siden kostede en liden Bondegaard i Kullerup ved Nyborg paa 2½ Td. Hartkorn 1900 Rbd. Ligeledes en Bondegaard i Saaderup paa 2 Tdr. 4 Skpr. Hartkorn, men meget ringe Bygninger, 1800 Rbd. Et Huus tæt ved Juelskov, med 5 Skpr. 1 Fdk. Hartkorn og en Jordlod paa 6 Tdr. Land, har kostet 1000 Rbd.

I Skaarup ved Svendborg blev en Bondegaard med omtrent 35 Tdr. Land solgt 1824 for 2200 Rbd. S. En Halvgaard med 20 Tdr. Land god Jord, skyldende af 2 Tdr. Hartkorn, kostede 1831 1300 Rbd., og 1832 blev i Aaby solgt et gammelt forfaldet Huus med en lille Tofte til 1 Skp. Hartkorn for 400 Rbd.

I Aaret 1835 solgte Niels Hansen i Skaarupore en Gaard med 22 Tdr. Land til Skipper Niels Christian Nielsen fra Thuroe for 4200 Rbd. S. Strax efter solgte Veistrupgaard et Huus med 4 à 5 Tdr. Land mager Jord, til Baadfører Lars Andersen for 600 Rbd. Sedl. Det saakaldte Spindersted i Skaarupore blev for faa Aar siden solgt for 2700 Rbd. Arealet er 15 à 16 Tdr. Land god Jord. Hartkornet 1 Td.

Paa Thuroe er i de senere Aar solgt adskillige Huse med et Tilliggende af 6 à 8 Tdr. Land for 2800 ja 3000 Rbd. Men da disse Huse ere solgte til Sømænd, mere for at skaffe sig en Bopæl end for Jordens Skyld, kunne disse Priser ikke tages til Norm.

Paa Langeland har Hr Kammerjunker v. Schmidten, som Auctionsforvalter, solgt for nogle Aar siden en Bondegaard i Illebølle med 40 Tdr. Lands Tillæg og lidet Tørveskjær for 4000 Rbd. En Bondegaard i Tryggelev med samme Areal og en lille Gjærdselhave blev solgt for 5500 Rbd. Et Boelsted paa Hou med 20 Tdr. Land opdyrket Skovjord for 3500 Rbd. En Mensalgaard i Kjædeby blev solgt Aar 1722 for 1600 Rbd. Sølv og en aarlig Afgift af 6 Tdr. Korn. Gaarden staaer for 2 Tdr. 7 Skpr. Hartkorn, og har 24 Tdr. Land særdeles god Jord, ret godt udskiftet, foruden en lille Mosetod. 1832 kostede den samme Gaard 3000 Rbd., og der skal være buden mere for den siden. Forbedringer vare ikke gjorte i det anførte Mellemrum.

Forpagtnings-Afgifter. Indfæstninger. Landgilde.

Hovedgaarden Damsbo, med et Areal af 400 Tdr. Agerland, 12 Tdr. Eng og en Besætning af 150 Malkekoer, er forpagtet for 250 Tdr. Rug, 250 Tdr. Byg og 300 Tdr. Havre, som betales i Juni Terminen efter Capitelstaxten, og 1200 Rbd. Sølv,

som betales i 11te December Terminen. Til Gaarden haves fuldt Hoveri.

Hovedgaarden Sandholdt med et Areal af 450 Tdr. Agerland, 150 Tdr. Land Engbund, og en Besætning af 165 Malkekøer er forpagtet for 4000 Rbd. Solv, samt et stort Deputat i Korn og Fedevarer. Forpagteren hæver in natura 2 Parter Tiende af Lyndelse Sogn, eller af 21 Gaarde paa 7 Tdr. Hartkorn og 20 Huuslodder, og disponerer over 36 hele Hovninger, men svarer Skatterne.

Hovedgaarden Klingstrup med et Areal af 270 Tdr. Agerland, 30 til 40 Tdr. Land maadelig Engbund og en Besætning af 80 til 90 Køer, er forpagtet for 120 Tdr. Rug, 120 Tdr. Byg, 14 Tdr. Havre, 300 Rbd. istedet for Kongelige Skatter, og 15 à 16 Tdr. Byg eller Rug til Skaarup Hospital. Desforuden maa Forpagteren levere Eieren 2 Tdr. Græsmør, og græsse ham 4 sene Køer samt græsse og fodre 10 Faar. Forpagteren er forpligtet at opbryde alle Steen af Brakmarken og kjøre dem, hvor Eieren anviser, til Steengjærders Anlæg. Ogsaa skal han grave de fornødne Vandgrøfter. Intet Hoveri haves til Gaarden. Foruden alt Anførte har den nuværende Forpagter betalt til hans Formand 700 Rbd. i Afstaaelse.

Af Hovedgaarden Lykkesholm, der er inddeelt i 9 Løkker, hver paa 50 Tdr. Land g. M., og hvoraf 4 besaaes, nemlig ½ med Raps, 1 med Hvede, ½ med Rug, 1 med Byg og 1 med Havre, og hvortil haves dobbelt Tiende af 157 Tdr. Hartkorn, samt fuldt Hoveri, svares aarlig i Forpagtningsafgift: 1400 Tdr. Korn, ligemeget af Rug, Byg og Havre. Heraf betales 1200 Tdr. i Penge efter Capitelstaxten, Resten er Deputat som leveres in natura. Desuden svares i Penge 600 Specier, foruden Skatterne, der udgjøre 1000 à 1100 Rbd. Sedler. Saa leveres og Foder og Græsning til 6 Heste og 10 Køer, 4 overfødte Svin og 4 Halvtønder Smør.

Paa Langeland er Avlsgaarden Corsebølle med 54 Tdr. ufrit Hartkorn, 243½ Td. Agerland, 193½ Td. Land Sylt, 130 Malkekøer, bortforpagtet for 2500 Rbd. Solv, foruden Skatter. Gaarden drives uden Hoveri. For 30 Aar siden svartes i Forpagtningsafgift

2700 Rdlr. d. Ct., dog var Bostrup Sogns Tiende den Gang henlagt til Gaarden, som ligeledes var 13 Tdr. Hartkorn større.

Paa Holkenhavns Gods er nylig bortfæstet 2 Gaarde, den ene i Frorup paa noget over 8 Tdr. Hartkorn med 60 til 70 Tdr. Land, den anden i Vindinge med samme Hartkorn og omtrent 50 Tdr. Land. For første blev givet i Indfæstning 800 Rbd. og svares i Landgilde 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 2 Tdr. Havre og noget Smaaredsel. Fuldt Hoveri udredes. For den anden blev givet 400 Rbd. i Indfæstning, og i Landgilde udredes 2 Tdr. Rug, 5 Tdr. Byg, 2 Tdr. Havre og noget Smaaredsel. Hoveri udredes in natura.

I Saaderup By under Ronningesøgods ere 2 Gaarde bortfæstede, hver omtrent med 4 Tdr. Hartkorn og 26 til 28 Tdr. Land, den ene for 350 Rbd. i Indfæstning og 40 Rbd. aarlig i Landgilde og Hoveripenge, den anden for 400 Rbd. i Indfæstning og i Landgilde, 5 Tdr. Byg og Havre, samt 20 Rbd. i Hovningspenge. Men begge Fæstere ere forpligtede, paa egen Regning, at udflytte Gaardene fra Byen paa de respective Jordlodder.

I Herresteð under Raunholt, gives af en Hovningsgaard paa 7 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn, 4 à 500 Rbd. i Indfæstning og 4 à 6 Tdr. Korn i Landgilde, foruden lidt Victualier af Lam, Gjæs og Høns.

I Holmdrup under Baroniet Lehn gives af en Gaard paa 5 Tdr. Hartkorn med 60 til 80 Tdr. Land og Fritagelse for Hoveri, 6 til 800 Rbd. i Indfæstning, nogle Tønder Korn i Landgilde, og 9 til 10 Specier i Hoveripenge.

I Giisleb Sogn har Hr. Forvalter la Cour givet i Indfæstning af en Bondegaard paa 114 Tdr. Sædeland under Lykkesholm 1650 Rbd. og svarer i Landgilde 22 Rbd. aarlig. Men gjør da intet Hoveri.

Paa Baroniet Trolleborg blev for nogen Tid siden udstædt Fæstebrev til en Huusmand paa et Huus med 3 Tdr. Land skarp Jord ved Granskovene. Indfæstningen var: 150 Rbd., og den aarlige Afgift 8 Rbd., 1 Td. Rug og 1 Td. Byg, samt 8 Klappe- og Fiskedage*).

*) Sandeligen, denne Fæster vil ikke have meget at glæde sig til i dette Liv, kun hans Mod ikke aldeles lammes!

Paa Thorseng gives 5 til 600 Specier i Indfæstning af en Bondegaard, medens endnu den foregaaende Fæster eller hans Enke leve; og 7 til 800 Specier, naar en saadan Gaard sættes til Auction. For Vindeby Færgegaard blev nyligen givet 6000 Rbd. i Indfæstning.

Af en Gaard under Grevskabet Langeland paa 5 Tdr. Hartkorn, eller omtrent 40 Tdr. Land, almindelig Langelandsjord til Tarten 16, gives i den senere Tid 800 til 1000 Rbd. i Indfæstning, naar den er i god Stand i Henseende til Bygning og Besætning. Dens Afgifter ere omtrent 20 Tdr. Bygs Værdi foruden Skatter og 6 Ægter samt noget mindre betydeligt Hoveri, som Favnesætning af noget Brænde, 2 à 3 Klapjagtsdage etc. For 30 à 40 Aar siden svarede en saadan Gaard 100 Rdlr. d. Ct. i Fæste, ydede omtrent 5 Tdr. Bygs Værdi i Landgilde og præsterede fuldt Hoveri.

Paa Strynøe er den almindelige Indfæstning af en Gaard paa 2 Tdr. Hartkorn, 400 Rbd. Landgildet omtrent 4 Rbd. pr. Td. Hartkorn.

Paa Auernak er Indfæstningen af en Gaard i Munkeby paa 4 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdk. Hartkorn med et Tilliggende af 46 til 56 Tdr. Land à 10,000 □ Alen, 450 Rbd. Landgildet 1 Td. Rug, 3 Tdr. Byg, 1 Td. Havre, 3 Rbd. i Penge, en Snees Æg og nogle Stykker Aal. Desuden maa gjøres 3 eller 4 Seilture naar paafordres.

Paa Lyøe svare de ældste Fæstere ialt aarligt til Herskabet fra 9 til 14 Rbd. Sølv, de Yngre 30 Rbd., og de Yngste foruden 2 Gjæs, 2 Kyllinger og 2 Snese Æg, 20 à 22 Tdr. Korn, nemlig 7 Tdr. for Kirketienden og den halve Kongetiende*), det øvrige for Landgilde og Hoveri. Men alle maae de forrette Reiser for Herskabet med deres Baade efter Omgang. Indfæstningen er sagtens 4 à 500 Rbd.

En betydelig Indvirkning paa Indfæstnings- og Landgildeafgivterne paa Øerne i Svendborg Amt, har upaatvivleligen den faktiske Toldfrihed paa mange af Bondens Fornødenheder, ligesom den Om-

*) Den anden halve Kongetiende faaer Præsten.

stændighed at de offentlige Byrder med Veiarbeide, Vægter o. s. v. ere ubetydelige.

Folkelon. Dagleie.

Arbeidsløse Mennesker findes ikke iblandt de Arbeidsføre og Arbeidslystne. Selv i hiin uheldsvangre Periode, da Omstændighederne vare nærved at paabyde enhver Landmand den fordærveligste Sparsommelighed, og at gjøre ham det til Lov, omhyggeligen at undgaae enhver nok saa ubetydelig Udgift, var det endnu sjeldent at en Arbeider ikke fandt Beskjæftigelse. Vel gives, siger salig Tommerup, enkelte Dovne som ingen skjøtter om, men i det hele ville Folk nok arbeide, og finde ogsaa Leilighed at spise deres Brød i deres Ansigts Sved. Om Vinteren tage Mange Akkordarbeide som Tærskere paa Herregaardene, eller sætte Favnebrænde. Om Sommeren ere alle arbeidsdygtige Hænder beskjæftigede med Mergling, Udgroftning, Torveskjæren o. s. v. Ja i Allested- og Veile-Sogne, skal det, ifølge Hr. Pastor Thomsen, falde vanskeligt at faae Dagleiere, da Huusmændene foruden 30 Dage til dem, der pløie deres Jord, ugentlig gjøre 1 à 2 Dage til Hovedgaardene Sobysøgaard og Veilegaard, dertil Høst- og Sletdage, Dage for Tiende etc. I Skaarup Sogn finde de mange Huusmænd stadig og god Fortjeneste i Svendborg. Kun i Trolleborg Sogn, hvor et uforholdsmæssigt Antal Familiehuse haves, kan, ifølge Hr. Pastor Knap, undertiden Arbeide mangle, naar nemlig den, ved Hr. Skovinspekteur Oppermanns Virksomhed saa veldædige Fortjeneste i Skovene standser. Hr. Knap beklager i saa Henseende at Lehnsbesidderen ikke engang driver den Gaard han selv beboer, hvorved meget vilde faae et ganske andet Udseende. At forresten Behov og Tilbud af Arbeidere, temmelig staae i Ligevægt, sees blandt andet deraf, at jydske Tærskere eller holsteenske Gravere ikke længere søge til Fyen som i fordums Tider. Ogsaa samstemme alle Efterretninger deri, at de fornødne Tjenestefolk overalt ere at faae, og den Omstændighed at Lønnen næsten overalt er eens, bekræfter dette.

Lønnen for en Avlsforvalter er . . . . 100 til 150 Rbd.
— for en Avlskarl eller Ladefoged . 40 — 50 —
— for en Undersvend (2den Karl) og for

en Halvsynning (3die Karl) . .	28 til 40 Rbd.
Lønnen for en Brændeviinskarl	= — 60 —
— for en Meierske	32 — 40 —
— for en Pige i Forhold til Alderen	16 — 24 —

Bønderne lønne deels med Penge, deels med Lærred og Vadmel, deels med Sæd. Saaledes faaer en Karl i Trolleborg Sogn 20 Rbd., et Faar født, samt 6 Alen Vadmel og 6 Alen Lærred. En Pige faaer 10 Rbd., nogle Alen Hør- og Blaarlærred og Hvergarn, derhos 1 Faar fodret og græsset og undertiden lidt Hør saaet. I Horne Sogn faaer en fuldkommen Karl aarlig 8 à 9 Alen Vadmel og 10 à 12 Alen Lærred foruden 2 Pd. Uld, og af Korn in natura 4 Tdr. Rug, 5 Tdr. Byg og 5 à 6 Tdr. Havre, men af Penge intet. Undersvende og Drenge noget mindre af samme Varer. En fuldkommen Qvind (ɔ: Pige) faaer 8 à 9 Alen Vadmel, 22 à 24 Alen Lærred, foruden et Faar med dets hele aarlige Afgrøde af Uld, Laad og Lam, 1 Skp. Hørfrø saaet, og 5 Rbd. i Penge.

Den sædvanlige Dagleie for en mandlig Arbeider er 1 Mk. om Sommeren og 12 Sk. om Vinteren, i Svendborg 24 Sk. om Sommeren og 1 Mk. om Vinteren, en Haandværksmand paa Landet faaer 2 Mk. om Dagen, alt foruden Kosten.

En Tærsker faaer hver 20de eller 25de Tønde, og 4 à 6 Sk. for 1 Trave Langhalm. I Svendborg giver man for at tærske 1 Td. Korn 20 à 24 Sk., paa Landet 12 Sk. à 1 Mk. Alt med Kosten. Holde Arbeiderne sig selv med Kost, giver man hver 14de til 15 Tønde.

En Favn almindelig dobbelt Dige at opfore og beplante koster 10 à 12 Sk. paa egen Kost. De store Diger ved Hellerup med Plantning som Arbeiderne selv have opgravet, have kostet 24 à 28 Sk. ligeledes paa egen Kost. Men Arbeiderne have været forpligtede i 3 Aar at vedligeholde Digerne, og plante friske Buske for de udgangne.

En Favn enkelt Steendige at sætte koster 1 Mk. 8 Sk., dobbelte Diger 3 à 4 Mk.

For at sætte en Favn Brænde betales 3 à 4 Mk. paa egen Kost.

Paa Hvedholm er givet 10 à 12 Mk. for 100 Læs Mergel at grave og læsse, ogsaa paa egen Kost.

Paa Tranekjær Slot betalte Forpagteren for Rensningen af Slotsgravene 450 Rbd., hvorved 3000 Læs Dynd vandtes. Arbeidet udførtes af 8 Mænd i 3 Maaneder.

Binæringsveie.

De to vigtigste Binæringsveie i Svendborg Amt, Skibsbyggeri og Skibsfart, ere alt omtalte. Ligeledes have vi seet at der i Fyen og paa Thorseng gives adskillige Hesteprangere. Imellem Svendborg og Faaborg, og maaskee ogsaa andre Steder, have adskillige Beboere Oplag af Brænde som de tilforhandle sig ved Skovauctionerne. Arboerne ere ikke sjeldent i disse Folks Vold. Nogle drive ogsaa Handel med Egetømmer. Slagtere findes overalt paa Landet. Paa Strynoe og Dreioe drive Beboerne Handel med Kloverfrø, Kommen, Sennep o. s. v. Ogsaa kjøbe de Qvæg og Svin i Fyen og paa Langeland eller Thorseng, og sælge Flesket i Svendborg og Faaborg, Kjødet paa Arøe. Undertiden handle Dreiboerne med Korn, som de opkjøbe paa Auernak eller i Fyen og igjen sælge paa Arøe. En ikke uvigtig Næringsvei for Mange er:

Fiskeriet.

I Horne Sogn eller det saakaldte Horneland, ligger Fiskerleiet Dyreborg, som ifølge Consistorialraad Bang har sit Navn af et gammelt Slot, hvoraf Spor endnu findes i en Banke, Slotsbanken kaldet, der med sin bratte Klint, 22 Alen høi, halv henskyllet af Havet, vender sin Sydside ud mod Østersoen. Her boe 14 Fiskerfamilier, af hvilke de 11 have Huuslodder. Torsk, Rødspætter og alle Sorter Fladfisk fanges i Vidgarn (storhullede Garn), som sættes omkring i Dybene. Ogsaa bruges Kroge med Reier til Mading. Sild og Makrel fanges i andre finere Garn eller med Kroge paa Snarer. Aal fanges i Ruser, som ikke alene af Fiskerne men ogsaa af andre Beboere i Sognet, især Udflytterne, anbringes paa hele Sydkysten af Landet om Efteraaret. Ved Havlæg fiskes en Mængde Torsk og Plædder med Kroge paa Isen. Ogsaa Beboerne paa Nordsiden af Halvoen sætte Torskeruser ud i Bugten der. I Boiden og i Horne By drive flere Indsiddere ogsaa Fiskeri som Næringsvei. Disse afsætte deres Fangst i den store Horne By. Fiskerne i Dyre-

borg seile dermed directe til Faaborg, og ved dem er det at denne Kjøbstad fornemmeligen forsynes med Saltvandsfisk. Forhen bragtes megen Fisk fra Bjørnøe og andre Smaaøer til Faaborg, men siden Udskiftningen, foretrækker man at pløie Jorden, istedet for at pløie Havet.

Fiskeriet paa Lyøe er to Slags: **Aalefiskeriet og Torskefangsten.** Aalefiskeriet drives af de fleste Gaardmænd og Huusmænd hver Efterhøst ved staaende Fisketøi, og kan, naar det lykkes, yde en ikke ubetydelig Besparelse af Kjød og Flesk i Huusholdningen. Men i de senere Aar har dette Slags Fiskeri, uden at Aarsagen vides, givet et meget ringe Udbytte, der ei engang har kunnet betale Omkostningerne. — Hvad Torskefangsten betræffer, da drives samme af 2 Huusmænd som eie en Qvase, der kan indtage 4000 Torsk, hvilke de selv fiske i Ruser, og føre til Kjøbenhavn, undertiden til Flensborg. Om Sommeren fiske de ogsaa Rødspætter, som ligeledes føres bort. Det øvrige Fiskeri af dette Slags er ubetydeligt, og strækker ikke engang til Øens Forbrug.

Paa Auernak udsætter hver Mand i Aaletiden sine Ruser, men Udbyttet er saa ringe, at Mange ikke engang kunne svare Herskab, Præst og Degn hvad der tilkommer dem. Iøvrigt er Fiskeriet ubetydeligt her.

Det samme gjelder om Dreiøe.

Paa Birkholm bliver meget fisket, og Fisken ført til Ærøeskjøbing.

Paa Strynøe drives ogsaa temmelig meget Fiskeri, især af Huusmændene. Mangen Huusmand fortjener paa denne Maade i en Sommer 40 til 50 Rbd., foruden hans eget Forbrug af Fisk. Megen Torsk vindtørres, deels til eget Brug, deels til Salg. Af Leveren smeltes Tran til Lysning om Vinteren. Med Hovederne og Indvoldene fødes Svin og Ænder. Flynderne som fanges, røges og sælges under Navn af **strynske Flyndre** i Rudkjøbing for 1 à 2 Sk. Stykket.

Paa Thorseng er det i Troense og Vindebye 7 Familier som leve af Fiskeri. Ved Valdemar Slot har Fisker Hans Jensen i mange Aar havt et Bundgarn, hvori der er fanget en Mængde Torsk og anden Fisk. Men dette Fiskeri trues med Forfald paa Grund af

Hans Jensens Fattigdom. I Vemmenæs har en Huusmand i flere Aar ernæret sig ved Torskefiskeri, men dette er nu forbi, da Manden er gammel og affældig. Et Sildefiskeri, som ved Bierreby Sogneselskabs Opmuntring oprettedes i Vemmenæs, og hvori Hædersmanden Lars Rasmussen var Hovedinteressent, er alt længst nedlagt igjen, paa Grund af Sildens Formindskelse. I Lundby har Indsidder Niels Christiansen med en Baad paa 30 Tdr. og en Medhjælper, i nogle Aar drevet Fiskeri i Store Belt og Kattegattet. Torsken, som han salter, sælger han i Mariboe og Saxkjøbing for 3 Mk. Lispundet. I een Sommer, nemlig fra 1ste Marts til 1ste November, kan han fange for 120 Rbd. Torsk. (Han har nylig, til sit Fiskeries Udvidelse, erholdt et Laan paa 500 Rbd., mod aarligt Afdrag af 50 Rbd.) Forresten fiske alle Somænd paa Thorseng deels for deres Fornøielse, deels for at skaffe sig en Ret Fisk. Fanges mere end man selv behøver, sælges det eller foræres bort. Med Undtagelse af hvad Indsidder Niels Christiansen afsætter paa Laaland, bliver al den Fisk, som fanges paa Thorseng, afsat først, deels paa Øen selv, deels i Svendborg, deels i Rudkjøbing, deels til Fiskerqvaserne.

Paa Thurøe er der 4 Familier som ernære sig af Fiskeri. De fiske Torsk, Aal og Sild, undertiden Makrel. Hvad der ikke forbruges paa Øen selv, eller afsættes i Svendborg, bringes af Qvaserne til Kjøbenhavn.

Paa Langeland er Bagnkop*) i den sydlige Deel af Landet, det betydeligste Fiskersted. Ellers gives mange Smaafiskere overalt

---

*), Bagnkop, siger Pastor Plesner, er efter Traditionen en Kolonie fra Holsteen. Beboerne som længe levede af Fiskeri og Skibsfart alene, men senere fik Jord, først i Leie, siden i Eie, ere baade i Sprog (Dialekt) og Karacteer afvigende fra de øvrige Langelændere, og derved bliver Traditionen stadfæstet. Navnet hentyder og paa tydsk Herkomst. Bagnkop har sikkert før heddet enten Bavnshøi eller Bavnshoved, og været et Signalsted — Bavn eller Baun — men er af de fremmede Beboere kaldet **Bagnkop**. Benævnelsen Kop paa et Forbjerg, er jo ligefrem plattydsk. Benævnelsen Hoved, finder man ei blot i det egentlige Danske, men og i det Slesvigske, saasom: Ommelshoved og Ourehoved paa Ærøe, Bøstehoved paa Als, Schelhoved (Skælhoved)

ved Kysterne. De fange Torsk, Flyndre, og Makrel, som deels forbruges paa Langeland selv, deels føres til Laaland, hvor Fisken betales godt, da efter Sigende Ingen her befatter sig med Fiskeri. En Deel af Beboerne paa Hou giver sig af med Sildefangst For- og Efteraar, ved at drive i Beltet. Den meste Sild, som fanges, sælges i Laaland og Sjælland. Ogsaa bliver noget nedsaltet i Fjerdinger af Fiskerne. Fiskerqvaserne komme ikke til Langeland.

Overalt ved Kysterne i Amtets 4 Herreder i Fyen fiskes. Om Fiskeriet i Horne Sogn er alt talt. I Hesselager Sogn findes de 3 smaa Fiskerleier: **Lundeborg, Stokkebæk og Revsøre.** I Frørup Sogn: **Aaehusene og Kongenshøi.** Sidste er blandt de Anførte det betydeligste. Fiskeriet drives meest ved Krogsætning, samt ved at drive efter Sild i Beltet om Efteraaret. Et Bundgarn haves. Fisken afsættes deels i Fyen, deels i Sjælland, deels paa Laaland. Den Omstændighed at der ved Udskiftningen er lagt Jord til de fleste af Husene skal ikke have havt nogen gunstig Indflydelse paa Fiskeriet. I Aaret 1833 blev Huusmand og Fisker Jens Andersen i Kongenshøi, anført i det Kongelige Landhuusholdnings-Selskabs Kundgjørelser, **som benyttende med Iver Leiligheden til Fiskeri, og tilberedende nogen Klip- og Stokfisk.**

Imellem Nyborg og Kjerteminde ligger de 2 Fiskerleier: **Nordenhuse og Skaboehuse** i Aarslev Sogn. De have 4 à 5 Bundgarn og store Beltbaade, hvormed om Efteraaret drives efter de saakaldte Høstsild. Af Torsk tørres en betydelig Mængde, og sælges til Kjøbmændene. Ogsaa seile Fiskerbaadene rundt om til Sjælland og Laaland for at faae Fisken afsat.

Af Amtets 4 Kjøbstæder driver kun Nyborg Fiskeri af nogen Betydenhed, dog er dette intet i Sammenligning med Kjærteminde, hvorfra i Aaret 1831 skal være afsat for 7000 Rbd. Fisk. Af Nyborgs 8 Fiskere drive de 4 det saakaldte Beltfiskeri i Eftersommeren. De have Baade imellem 2 à 3 Læster, og med 2 Mænd og 1 Drengs Besætning. Silden, som de fange, afsættes først i Fyen og

---

paa Sundevit etc. Hvorfor skulde dette langelandske Forbjerg hedde Kop som Undtagelse, dersom de tydske Beboere ei havde kaldet det saa, og efterhaanden skaffet Navnet almindelig Antagelse.

Sjælland. Det øvrige Fiskeri bestaaer om Foraaret i Fangst af Hornfisk og Sild i Bundgarn, eller Torsk som fanges ved Liner med Kroge i en Afstand af et Par Favne fra hinanden, eller med et Stykke Blik i Enden i Form af en Sild, hvilket kaldes at pilke eller palke. Fangsten afsættes ialmindelighed i Nyborg til øieblikkelig Forbrug. Dog salte og tørre et Par af Fiskerne den fangne Torsk.

Paa Forsøg at bringe Fiskeriet mere i Veiret, har det ikke manglet, men de ere mislykkede. Ikke desmindre skulle de her blive fremsatte, da de i flere Henseender ere mærkværdige.

I Aaret 1823 gjorde Christian Lentz fra Troense et Forsøg med at fiske i Store Belt. Med sin Dæksbaad, drægtig 4 Com. Læster gik han fra Knudshoved og een Miil norden for Hjelmen, og fangede i en Jolle med 2 Mand til Medhjælp 1157 Stkr. store Torsk, hvoraf han tilvirkede 1 Skpd. 9 Lpd. 5 Pd. Klip- og Stokfisk. Aarsagen hvorfor Fiskeriet ikke faldt bedre ud, var at Chr. Lentz seilede Masten over Bord, hvorved han blev slaaet i Hovedet, saa at han maatte reise hjem og holde Sengen. I de paafølgende 3 Aar maatte han opsætte Fiskeriet i hvor stor end Lysten dertil var, da han ei var i den Forfatning at kunne istandsætte den lidte Skade paa sit Fartøi. I Aaret 1827 begyndte han igjen at fiske paa forbemeldte Steder, og fangede 3285 Stkr. store Torsk, som gav 145 Lpd. Klip- og Stokfisk. Af Leveren erholdtes 78 Potter Tran. Bemeldte Fisk er solgt i Kjøbenhavn. I Aaret 1828 fangede Chr. Lentz 1400 Torsk, som gav 57 Lpd. Klip- og Stokfisk, der blev solgt paa Thorseng og i Svendborg. Siden har Chr. Lentz igjen maattet opsætte Fiskeriet, paa Grund af Dødsfald i hans Familie, som nødsagede ham til at sælge sit Fartøi.

Et andet endnu langt betydeligere Forsøg er anstillet af Lars Caspersen ligeledes fra Troense. Hans egenhændige Meddelelse herom lyder saaledes:

I Aaret 1827 begyndte jeg det af mig anlagte Havfiskeri. Med min Chalup, drægtig 7½ Com. Læster og en Fiskerjolle samt 3 Mands Besætning, gik jeg Syd i Beltet fra Vresen og ind til Nord i Kattegattet 2 Miil N. O. af Den Hjelm under-jydske Kyst, og fangede samme Aar circa 3,000 Stkr. store Torsk eller Kabliau, samt nogle enkelte Helleflyndre. Torsken tilvirkede jeg til Klip- og

Stokfisk, hvilket gav mig 152 Lpd. 14 Pd. tørret Fisk. Af Leveren bekom jeg 23 Potter god Tran. Helleflynderen solgte jeg færsk. — I Aarene 1828 og 29 fortsatte jeg det af mig begyndte Fiskeri med 6 Mands Besætning samt 2 Fiskerjoller, og fangede 14,428 Stkr. Torsk, samt 13 Helleflyndre. Torsken blev deels saltet og nedlagt i Tønder eller Fjerdinger, deels virket til Klip- og Stokfisk. Af saltet Torsk nedlagdes 66 Tønder og af Klip- og Stokfisk tilvirkedes 413 Lpd. 44 Pd. Helleflynderen solgtes færsk og vog 54 Lpd. 13 Pd. Af Torskeleveren bekommes 245 Potter god Tran. Bemeldte Fisk og Tran er solgt paa Thorseng, i Svendborg, paa Baroniet Schelenborg, Horsens, Aarhuus, Randers og Nykjøbing paa Falster, samt til Skibe der ere passerede Store Belt og Kattegat. Til Fiskens Tilberedning valgtes Ramsøe og adskillige Smaaøer N. O. for Samsøe, hvilke Steder ere meget bequemme hertil, formedelst deres Beliggenhed og de mange Stenes Skyld. Saavidt Lars Caspersen. I Aaret 1827 skjænkede det Kongl. Landhusholdnings-Selskab ham 25 Rbd., og 1829 fik han Selskabets anden Guldmedaille. Ligeledes forundte det Kongl. Rentekammer ham 1830 et rentefrit Laan paa 500 Rbd. til hans Fartøis Istandsættelse. Men Lars Caspersen har ikke desmindre siden opgivet Fiskeriet.

I Foraaret 1829 lod Hr. Rektor Dr. Biørn i Nyborg udruste en lille Jagt paa $6\frac{1}{2}$ Com. Læst til Fiskeri ved Pilkning, da der Aaret i Forveien havde viist sig en betydelig Mængde store Torsk i Beltet. Jagten var besat med Skipper og 3 Mand, og 1 Mand holdtes paa Slipshavn, hvor Torreanstalten havdes. Jagten gik hele Sommeren igjennem Beltet og Kattegattet op til Skagen, og naar den havde fanget noget Betydeligt, vendte den tilbage til Slipshavn. Om Bord blev Torsken præpareret og nedlagt. Af denne Fangst modtoges 20 Lpd. Klipfisk, 50 Lpd. Stokfisk, 70 Fjerdinger grønsaltet Torsk, samt 1 Fdg. Tran. Men dette var ingenlunde tilstrækkeligt til at dække Udgifterne. Skal saadant Fiskeri svare Regning, siger Rektor Biørn, maa Skipperen selv være Rheder. Dog vilde Hr. Biørn have fortsat Forsøget endnu en Sommer, og søgte til den Ende at faae de i Egnen boende Fiskere til at pilke, medens Jagten skulde ligge ved Slipshavn for derpaa at præparere Fisken. Men

det var ikke muligt at komme til rimelig Akkord med Fiskerne, hvorfor dette Foretagende standsede.

Om Færskvandsfiskeriet i Svendborg Amt, har Forf. ikke mere at anføre end hvad der ved at omtale Færskvandsfoerne allerede er meldt.

Teglovne og Kalkbrænderier.

Svendborg Amt har ikke mange Teglovne, men de ere desbetydeligere.

Grevskabets Teglværk paa Langeland ved Aaſøe, tilendebringer en 5 à 6 Brændinger om Aaret, hver omtrent paa 30,000 Muursteen. Fliser og Tagsteen brændes ogsaa. Langeland forsynes for en stor Deel fra dette Teglværk.

Hvidkilde Teglovn kan, naar den er fyldt med Muursteen alene, rumme 40,000 Steen. Men sædvanligt brændes tillige Kalk eller Tagsteen, hvilke sidste især optage megen Plads. Der brændes 5 Gange om Aaret.

Egeskov Teglværk drives med Kraft, ligesom alt hvad der af Eieren, Grev Bille Brahe, iværksættes. Der brændes aarlig 120 til 160 Tusinde Muursteen, men ingen Tagsteen. Størstedelen af Stenene afbenyttes paa Grevens Besiddelser.

Baroniet Trolleborg har et Teglværk, kaldet **Gjerup Teglværk**. Stenene ere af udmærket Godhed, men noget dyre. De flere eller færre Brændinger beroe paa Afsætningen.

Ved Mullerup har Hans Excellence Grev Moltke for 3 Aar siden indrettet et stort Teglværk. Vel fandtes et saadant her før, men samme var i mange Aar ikke brugt og meget forfaldet, saa at alt dertilhørende maatte nedrives.

Ogsaa **Langeskov** i Steenstrup Sogn har et berømt Teglværk.

Den store Teglovn ved Nyborg, som i Anledning af Branden 1799 opførtes, er igjen nedlagt for mange Aar siden.

Kalkbrænderierne i Faaborg og Svendborg have vi alt omtalt. Et tredie Værk af dette Slags er anlagt af Forpagteren paa Brændegaard, Hr. Madsen, ved en Eiendoms-Gaard i Nyboe. Kalkstenen faaes fra Faxoe.

Oliemøller.

Af saadanne har Svendborg Amt saavidt vides 4. De to ere allerede omtalte i den leverede Udsigt af Staden Svendborg. De to andre ere de af Hr. Proprietair Berg paa Skjoldemose og af Hr. Proprietair Dons paa Hesselagergaard byggede Oliemøller. Første er en Veirmølle, sidste en Vandmølle. Hr. Bergs Oliemølle er beskreven i Ursins Magazin og har allerede bestaaet i et Par Decennier. Der slaaes vel aarlig en 2000 Tdr. Raps. Møllen ved Hesselager kan uden at forceres slaae 13 à 1500 Tdr. Raps aarlig, men saameget er endnu ikke forarbeidet, da Møllen nyligen er anlagt.

Fabrikker.

Af Fabrikker har Svendborg Amt:

1) Et Garveri ved Trolleborg, anlagt af den nuværende Lehnsbesidder Grev D. Reventlov. Dette Garveri blev i endeel Aar drevet paa Grevens Regning, men med Tab. Nu er det bortforpagtet, og Garvermesteren staaer sig godt.

2) Papirsfabrikken Erichshaab under Grevskabet Muckadell, anlagt af den forrige Lehnsgreve, Grev E. S. Schaffalitzky i Aarene 1810, 11 og 12. Ogsaa denne Fabrik, der skal have kostet uhyre meget fra første Anlæg, blev i nogle Aar dreven for Stifterens Regning, men omsider bortforpagtet. Herfra leveres ret gode Varer, siger salig Schroll, dog ikke saa gode som de hollandske, hvori maaskee Kludene ere Skyld. Der fabrikeres omtrent 3000 Riis aarlig. Hollænderen drives ved Vand.

3) Hammer- eller Slibeværket ved Trolleborg. Dette Værk er et Anlæg af salig Grev Ludvig Reventlov. Bælge, Hammer og Slibesteen drives ved Vand. Den første Mester ved Værket, siger salig Schroll, var den i sit Fag saa sjeldne Søren Smed, hvis Høstleer vare ganske udmærkede, og hvoraf der endnu hist og her findes Levninger der opbevares som Rariteter*). For nærværende

*) Gode Lee- og Skjæreknive-Smede gives ved Arreskov, i Sallinge, Vesterhæsinge, Gudbjerg, Hundtofte, Rodme, Hoir, Ulbølle, Purup o. s. v. I Humble paa Langeland forfærdiger ligeledes Smeden Rasmus Drost Leer og Skjæreknive, i hvilken Hensigt han har indrettet sig et Hammerværk som drives ved en Hest.

Tid er Værket bortforpagtet til Smedemester Petersen, en Kunstner i sit Fag. Han har arbeidet meget i Kjøbenhavn, og har indrettet sig et Metalstøberi. For Øieblikket har han en Hurtigpresse under Arbeide for et af Kjøbenhavns Bogtrykkerier, og for nogle Aar siden forfærdigede han en Hørberedningsmaskine, som blev solgt til en Svensker, der ikke alene gav ham den derfor forlangte Betaling, men tillige 1000 Rbd., imod at han forpligtede sig til, i 10 Aar ikke at forfærdige flere Maskiner af dette Slags.

4) Ifølge Berlings Avis Nr. 296 for 1836, skal der for et Aarstid siden være anlagt et Jernstøberi af M. Jørgensen ved Charlottenlund i det nordlige Langeland. Alle Slags Kakkelovne, Ambolter, Plovjern etc. støbes, og have god Afsætning.

I Brobyværke har været en Geværfabrik, anlagt af Anders Bille, men som Svenskerne 1658 ødelagde.

Paa Langeland blev omtrent for en Snees Aar siden af den afdøde Lehnsgreve gjort et Forsøg med at indrette en Sukkerfabrik af Runkelroer, men som aldeles mislykkedes. Et Kartoffelbrænderi, ligeledes anlagt af salig Greven, gik det vel bedre, men det ophørte ved Grevens Død, da Privilegiet opspirerede hermed.

Haandværkere.

Naar Smaaserne undtages, findes overalt paa Landet i Svendborg Amt en Mængde Haandværkere af alle Slags, hvoriblandt mange meget duelige. Til Beviis herpaa Efterfølgende.

Af Professionister, siger Hr. Pastor Ridder Knap, findes her 1 Muurmester og 1 Sadelmager, tvende Brødre, udmærkede Arbeidere hver i sit Fag. Den ene har arbeidet i Hamborg, den anden i Berlin. Muurmesteren begynder at vorde aflægs, Sadelmageren (Hans Christopherſen) leverer Arbeide som man sjeldent finder Lige til i Godhed og Akkuratesse. Han har for havt Bestillinger til Holsteen og andre Steder. Syv Smede ere her, de fleste meget duelige Folk. Af Snedkere ere her 3. Af Bødkere ligeledes 3, af hvilke den ene, en Hamborger, er meget duelig. Af Tømmermænd 2. Paa Trolleborg er en Rebslager, som gjør meget godt Arbeide. Desuden er her 3 à 4 Bondeskræddere og 1 Skoflikker, samt 2 Rokke-

dreiere, den ene en gammel Mand, som altid har været en simpel Arbeider, den anden en Begynder i Professionen.

Herrested Sogn, siger Pastor Selmer, har 2 Bysmede og 1 Privatsmed paa Raunholt, alle gode Grovsmede, 3 simple Vævere, 1 udmærket flittig Træskomand, 2 Skræddere, den ene meget duelig, 1 simpel Tømmermand, 1 god Muurmester og 2 Snedkere, hvoraf den ene især har endeel Meubelarbeide og holder flere Folk.

Uagtet Kjøbstaden Faaborg er nær, siger Hr. Consistorialraad Bang, saa haves dog i Horne Sogn Haandværkere næsten af alle Professioner. Nogle ere meget duelige. Især udmærker sig Gjørtler og Uhrmager Lars Jørgensen som selvtænkende og opfindsom Mekaniker. Foruden Stueuhre og andre almindelige Sager, gjør han Taarnuhre, Kanebjælder og Klokker, Platinafyrtøier o. d. Af eget Hoved har han gjort sig selv et Stueuhr, som gaaer 13 Maaneder uden at optrækkes. Et af ham opfundet Pendul har været anseet værdigt til at finde Plads i Konstudstillingen i Kjøbenhavn. Ogsaa har han leveret Model til en Vogn, som af de Kjørende skal kunne føres frem ved Hjælp af et Svinghjul og den evige Skrue med Armkraft uden Heste.

Dette vil være tilstrækkeligt til at vise, at det ikke mangler Svendborg Amt paa Landhaandværkere. Men disse Mennesker ere en Torn i Kjøbstædbeboernes Øine, ligesom overhoved enhver Udvidelse af Næringsfriheden. Kjøbstæderne vilde saa gjerne monopolisere Landet, saa gjerne være de meest berettigede til at forsyne Landmanden med hans Fornødenheder. Heraf de idelige Klager over Indgreb i Privilegier, heraf Modstanden imod Brændeviins Indførelse paa Landet o. s. v. Men intet er unaturligere end at begunstige Kjøbstæderne paa Landets Bekostning. Haandværksmænd, Fabrikanter, Brændeviinsbrændere kunne drive deres Haandtering ligesaa fuldkommen og under de fleste Omstændigheder lettere paa Landet end i Kjøbstæderne. Derved forsynes Landmanden paa den nærmeste og letteste Maade med mange af sine Fornødenheder. Han sparer megen Tid som gaaer hen med Reiser til Kjøbstaden, og faaer Leilighed til at bringe sit Jordbrug til den efter Omstændighederne høist mulige Kultur. Ja selv Kjøbstæderne maae vinde derved, da meget maa blive bedre Kjøb for Kjøbstædbeboerne, og disse saaledes

bedre kunne concurrere med Landboerne i den Næringsdrift der kan passe for dem. Folkerige, velhavende Kjøbstæder, ere vist nok til megen Nytte for Landboerne. Men hvorledes Kjøbstæder, der alene formaae at bestaae paa Landmandens Bekostning, eller ved en Mængde Prærogativer, kunne gavne Landet, det er sandelig ikke godt at fatte, hvis det ellers staaer til at fatte. Ligesaa godt kunde man i saa Henseende vente sig Nytte af et stort Antal Embedsmænd og Pensionister! Det er derfor en sand Paradox naar man paastaaer, at vore Kjøbstæder ere den første Betingelse for et kraftigt Nationalliv. Saare lidet have de i det mindste udrettet endnu, men derimod vel forhindret meget Godt. Og at sand Kultur er knyttet til Kjøbstæderne, modbevise netop vore Provindsialstæder; thi naar den overhaandtagende Luxus undtages, veed Forf. sandelig ikke, hvormed vore Kjøbstæder udmærke sig fra Landet. Kunne Kjøbstæderne derfor ikke bestaae ved dem selv, „saa lad dem falde", der vil intet være tabt derved. Kun derved, at de for Industrien gunstige Localiteter tilbørlig afbenyttes, kan Industrien bære velgjørende Frugter, og Landet høste den fulde Nytte deraf; og kun derved, at Land og Kjøbstad sættes paa een Fod, skeer begge lige Ret. Al Antipati imellem Kjøbstad og Land ophøre derfor, Rettigheder og Byrder være eens for begge, Haandværkere, Kjøbmænd, Brændeviinsbrændere, være det tilladt at nedsætte sig hvor de finde det fordeelagtigst, Betingelserne herfor være klare og eens for Alle, og besjælede af den Taknemmelighed vi skylde Fødelandet, være det vores kjæreste Pligt, Alle at værne for dets Integritet.

At det ikke er for en lovlos eller ubunden Frihed, Forf. her taler, men for en hensigtsmæssig Udvikling af Nationalkraften, vil haabentlig være den ærede Læser klart. Forf. er for overbeviist om Nødvendigheden, at den kommende Statsborger lærer sin Dont tilgavns, og ikke for tidligt, eller for let, bliver sin egen Herre, til at ønske en ubunden Næringsdrift indført hos os. Staten er ikke tjent med selvkloge unge Lapser eller med en Hob Projectmagere, der troe, at det kun kommer an paa, blindt hen at efterabe andre Nationer. Drengen aflægge derfor kun sit Svendestykke, Svenden sit Mesterstykke, og Tilladelse til at nedsætte sig være betinget ved visse Aars Arbeide som Svend, eller ved en vis Sums Erlæggelse.

Hvad der tør være Gjenstand for Entrepreneurers Virkelyst, være ligeledes bestemt, ligesom hvad der for Tilladelsen til at oprette de attraaede Anlæg skal erlægges. Men Forf. maa paa det indstændigste advare mod, at lade Nationalkraftens Udvikling, eller rette Anvendelse, beroe paa Erklæringer, thi det er ganske at give denne vigtige Sag til Priis for Vilkaarlighed, og at gjøre Næringsveiene til Gjenstand for Naadesbevisninger. Alting være derfor saa nøie bestemt, at Enhver veed hvad han har at rette sig efter, uden ængsteligen at maatte oppebie om Fogden, Amtmanden eller de høie Collegier ville tillade ham, at fortjene sit Brod i sit Ansigts Sved!

Ligesaa lidet kan Forf. ønske, at Brændeviinsbrændingen saaledes frigives, at Enhver uden Afgift maa brænde. Ingen kan vinde ved denne Tilladelse, men store Ulykker maaskee derved afstedkommes. Overalt hvor der brændes, nydes desværre allerede meget for meget Brændeviin. Dette er Tilfældet i Hertugdømmene som hos os, i Kjøbstæderne som paa Landet. I Vesteregnen af Jylland retter Forbruget af Brændeviin sig vel altid efter Mængden af det indavlede Korn, men er Høsten falden godt ud, spares sandelig ikke paa Brændevinen. Og for at tage et Exempel fra Svendborg Amt, da er det bekjendt, at for endeel Aar siden brændtes i alle Bondergaarde paa Langeland, men en stor Deel af Bønderne, især i det nordlige Langeland, vare ogsaa, saaledes er der forsikret Forf., aldeles hengivne til Sviir og Drik. Brænderiernes Ophør ved en nidkjær Embedsmands Bestræbelser havde vel tilfølge, at Brændevinen siden indsmugles fra Ærøe, men Langelænderne ere blevne meget ædruelige og vindskibelige Folk! Det er derfor vist ikke urigtigt, at forhindre, at Brændeviinsbrændingen bliver til en Huussysel, selv om andre Grunde ikke talte herimod. Men ingen Grund sees til at gjøre Brændeviinsbrændingen udelukkende til en Næringsvei for Kjøbstæderne, tvertimod passe Brænderier i flere Henseender bedst for Landet. Forf. skal ikke gjentage hvad der nok er sagt herom, men kun gjøre opmærksom paa, hvorlidt Nytte den Gjødske stifter, Kjøbstædbrænderierne afgive. Medens mangen Landmand saagjerne dyrkede de saakaldte Handelsvæxter (hvorfor endnu mange Penge gaae ud af Landet), men af Mangel paa Gjødske maae lade dette være, seer man Kjøbstæderne, ved deres Produktion,

kun endmere at forøge Forlegenheden med den store Mængde Kornvarer, Landet frembringer, og forgjæves har Landmanden maattet slæbe dem sit Korn til, Landet bortødsle sine Kræfter! Kjøbstædbeboerne tale saa meget om deres Rettigheder, men om deres Pligter tie de. Som bekjendt er det Pligt for Kjøbstæderne at dyrke $\frac{1}{3}$ af deres Areal med Handelsvæxter. Gjøre de det? Dog vi ville ikke være ubillige. Saaledes som Tingene nu staae, er det en aldeles Umulighed for Kjøbstæderne at drive Avlsbrug med Fordeel, langt mindre endnu at dyrke de saa meget Arbeide og et saa nøie Opsyn udkrævende Handelsvæxter.

Forf. slutter dette Kapitel med det Ønske, at det snart maa lykkes, ved Consumtionens Ophævelse, ved mere liberale Bestemmelser om Næringsfriheden, og ved at indføre almindelig Værnepligt, at sammensmelte Kjøbstad og Land til et mere sammenholdende og for fælleds Vel mere interesseret Heelt.

27.

Hvilke Dele af Landbruget, der efter Local- og Tidsomstændighederne fortjene Anbefaling.

Af Alt hvad der i de foregaaende Kapitler er anført om Svendborg Amts Landbrug, vil det være Læseren tydeligt, at den vegetabilske Production fortrinsviis begunstiges, og at den animalske Production betragtes som en Biting. Landmandens hele Bestræbelse gaaer ud paa at afvinde Jorden en saa stor Mængde Raps og Sæd som muligt. Hvad der bliver af Meieriet, ændser man lidet, og tager tiltakke med hvad samme kan afkaste efter at hiint Øiemed er opnaaet. Kun Hesteavlen værdiger man nogen mere Opmærksomhed. Men der er megen Grund til at tvivle, om dette Princip, især under nærværende Omstændigheder, er det rigtige. Betænker man at den animalske Produktion, ved en større Begunstigelse, vilde indbringe mere, og især at det, som anvendes paa samme, har en tilbagevirkende Indflydelse paa den vegetabilske Production, saa maa

allerede dette gjøre os opmærksomme paa Muligheden af at høste større Nytte af at følge et, det foranbetegnede modsat Princip. Dette er ikke heller ganske undgaaet de fynske Landmænds Opmærksomhed. Hr. Mourier, i sin 1825 skrevne Indberetning til det Kongelige Landhusholdnings-Selskab, siger, at den egentlige Agerdyrkning lønner sig slettest, medens Fædriften koster mindre og stundom giver temmelig godt Udbytte. Kunde, tilføier han, disse to Erhvervsgrene abstraheres fra hinanden her som i mildere Egne, da saae det galt ud med Agerdyrkningen. Omtrent det samme er yttret af Hr. Berg. Ogsaa Consistorialraad Lund skrev 1822:

Uagtet Priserne ikke blot paa Kornvare, men paa alle Landmandens Producter, selv de animalske for nærværende Tid ere yderst lave, — thi vi have f. Ex. her hos Slagterne kjøbt godt, ungt Kjød for een Rigsbankskilling Pundet, og Mange som paa Svendborg Marked iaar kjøbte Slagtevæg, have havt Kjødet for aldeles intet, — saa skulde jeg dog næsten troe, at den animalske Production just nu fortjener Anbefaling frem for den vegetabilske, naar nemlig den begrundes ikke paa større Frembringelse af Foderurter, men paa Jordens Udlæg med Kløver til fleeraarig Græsning; thi unægteligen vilde hertil behøves en langt ringere Driftskapital end til Korns og Foderurters Production, og det synes mig just overeensstemmende med Nutidens Tarv, at anvende paa Jordens Dyrkning saa liden Bekostning som muligt. Vist nok maa denne Anskuelse forekomme heelt paradox hos en Vexelbrugets Anbefaler; men det er ogsaa kun for nærværende Tid, at den Grundsætning, at lade sin Jord ligge urørt saa meget som muligt, ansees passende at følge, og om Nogen finder for godt at udføre den i Gjerningen, staaer det ham endda frit for, at gaae fra den over til hvilket System han vil, eller lettest til Vexelbruget, saasnart forandrede Tidsomstændigheder tilraade det. Vidste jeg med Visshed at Priserne endnu i nogle Aar skulde blive som de ere (November 1822), og især om jeg havde Eiendomsjord, saa udlagde jeg endnu en Trediedeel af min Jord med Kløver, foruden den der hviler, og afskaffede en Karl, en Dagleier, en Tærsker og 2 Arbeidsheste. De afskaffede Menneskers Kost og Løn vilde allerede betale mange Tønder Korn og megen Bekostning vilde desuden spares. Istedet for Arbeidshestene, der aarligen tabe

i Værdi, holdt jeg et Par Stadsfol eller tre, der hvert Aar vinde i Værdi langt mere end de koste at holde. Fattedes det mig om Vinteren paa Straafoder, saa vilde jeg have desto større Overflodighed af Hoe, hvorved mine Kreaturer, om end nogle færre, vilde staae sig saa meget desto bedre. Og naar jeg da engang fandt det tjenligt at gaae over til en anden Drift, vilde upaatvivleligen mine gamle Leiemarker efter en omhyggelig Brakning give saa meget desstærkere Afgrøder. Men, man haaber og haaber paa bedre Tider, vil nødigen gjøre Hovedforandringer med Drift og Folkehold, naar man iovrigt er tilfreds dermed, og vedbliver undertiden et endog kun lidet lønnende Arbeide blot fordi man venter, at det med Tiden skal lønne sig bedre.

Forf. har i et nylig udkommet lille Skrift fremstillet nogle Beregninger sigtende til at oplyse Forholdet imellem de forskjellige Dyrkningssystemer, for saavidt Indtægt og Udgift betræffer. Resultatet af disse Undersøgelser har været, at den intensive Dyrkning af vel udhvilte Jorder giver den største rene Indtægt, og at Driftskapitalen paa denne Maade indbringer omtrent 100 pCt. Det har nemlig viist sig at den samme Driftskapital, som udfordredes til paa den simpleste Maade, uden Brak og alene med Kornsæd, at drive det halve Areal medens den anden halve Deel hviler, giver de høieste Renter, ja meer end dobbelte Renter, naar den anvendes paa $\frac{1}{3}$ af Arealet medens de $\frac{2}{3}$ hvile, eller med andre Ord, naar den Arbeidskraft hvorover forhen disponeredes, anvendes paa $\frac{1}{3}$ istedet for det halve af Arealet, et Resultat som ikke vil forandres, om end Kornpriserne stige til det dobbelte af hvad der i Beregningen er antaget. Men dette er netop en Virkning af at den animalske Produktion er gjort fremherskende uden at forøge Dyrkningsbekostningerne. Forf. troer derfor med Føie at kunne tilraade Svendborg Amts Landmænd at anvende noget mere end fortiden skeer paa deres Meierier, og det med saa meget mere Grund som dette lader sig gjøre, uden at berøve den vegetabilske Produktion den paa samme hidtil anvendte Driftskapital, altsaa uden noget nyt Udlæg.

For meget vil det saaledes viist ikke blive, at give Koerne en Givt utorsken Sæd fra Indbindingstiden til Juul. Hertil vil Rivningen ialmindelighed kunne slaae til, ja i gode Aar vel endog dermed naaes Kyndelmisse. Naar der da tillige ikke tærskes for bart,

vil Høet kunne opspares til Foraaret, og Koerne komme ved fulde Kræfter paa Græs. Men for at høste hele Nytten af en saadan Fodring, maa Jorden tillige hvile et Aar længere end almindelig skeer, thi paa de fleste Steder mangle Koerne Græs. En Følge heraf vil rigtignok blive, at der besaaes en Lokke mindre end forhen, men dette mener Forf. bør tilhælften afkortes Rapsavlen, som dog, saaledes som den nu drives, er et sandt Lotterispil, istedet for at den paa kraftfuldere Jorder langt sikkrere vilde udøve sin velgjørende Virkning. Det blev da kun en halv Tægt med Kornsæd som savnedes. Men den forøgede Meieriindtægt maa strax erstatte dette tillige med den opfodrede Sæd. Længe kan det heller ikke vare inden den opfodrede Sæd selv, og den intensive Dyrkning af de bedre udhvilte Jorder, ville paatage sig hiin Liqvidation, ja vel endog give et Overskud, som, lagt til Meieriovershudet, vil udgjøre Lønnen for den udførte Forandring.

Saaledes som Tingene nu staae, og med den hos alle Europas Nationer fremherskende Bestræbelse for at gjøre sig uafhængige af hinanden, er der ialmindelighed ikke til Stadighed at vente gode Priser paa den danske Landmands Frembringelser; thi det indenlandske Forbrug er let tilfredsstillet, og kun naar Nøden tvinger, viser Udlandet nogen synderlig Begjærlighed for vore Produkter. Høie Priser ville derfor kun forekomme som Undtagelser. Dette kan antages at gjelde om alle vore Produkter, selv Ulden. Hvor jammerligen klagedes ikke for nogle Aar siden over de lave Uldpriser, indtil den store Dødelighed blandt Faarene bragte en Forandring tilveie heri. Men allerede nu synes Faareflokkene at have naaet deres forrige Høide igjen, Kulminationspunktet ikke at være fjernt. Skæferiet i Australien turde vel ogsaa snart gjøre sig gjeldende i England. Kun stærke, velbyggede Heste ville maaskee holde dem i Priis, en Følge af at Danmark næsten er det eneste Land som har saadanne Heste at falbyde, og hvorved det maaskee engang vil udøve et Monopol over andre Lande, saafremt vi ellers tage os vare for, at forqvakle vore Hesteracer ved utidig Krydsning med spædlemmede feilfulde Hingster. Vi troe derfor ikke at Danmarks Landmænd bør udelukkende lægge dem efter nogen særegen Produktion, men i den Henseende lægge Localiteterne til Grund, og, som hidtil, vedblive at

frembringe saadanne vegetabilske og animalske Produkter, som meest stemme overeens med Jordbundens Beskaffenhed. Altsaa paa gode Hvedejorder dyrke Hvede, men paa Jorder, som ikke fuldkommen passe hertil, dyrke Rug. Paa tørre, magre Jorder holde Skæferier, men paa mere frugtbare Jorder drive Qvægavl og Hesteavl. Hvor Jordbunden, som i Fyen, begunstiger Smørproduktionen, lægge sig efter Meierier, men hvor dette ikke er Tilfældet, som i størstedelen af Jylland, gjøre Stude og Tillæg til deres Hovedbesætninger. Enhver vil da efter Turen høste Fordeel af de høie Priser som muligen kunne indtræffe. For Danmark og endnu mindre for dets Landmænd, passe store vidtudstrakte Speculationer, thi vi have intet at tabe, men meget at indhente. Arbeidsomhed og en fornuftig Oeconomie er det vi have at beflitte os paa.

28.

Adskillige Indretninger, mærkværdige ved deres Sjeldenhed, tilligemed nogle Bidrag til Beboernes Characteristik.

Vi nævne i saa Henseende først en saare mærkværdig Bygning, en Lade med hvelvet Tag, opført af salig Generallieutenant Fr. Juel paa Gaarden Frederikshøi i Frørup Sogn, nu i Hr. Proprietair Zoilners Eie. Denne Lade, som er 75 Alen lang, 18 Alen bred og 15 Alen høi, er fuldført, hvad Taget betræffer, med 70 Tylter 10 Fods Fjæl. Buerne, som ere af 2 Fjæls Tykkelse, naae lige til Jorden, hvilende paa et Fodstykke der strækker sig rundt om Laden; og indvendig er der intet andet Tømmer end det som var nødvendigt til at indrette to Tærskegulve som gaae paa tværs, samt 4 store Skraabjelker, hvormed den vestlige Side er afstivet. Dette Tag udgjør den egentlige Lade, men en lav Væg af Bindingsværk er opført udenom Buerne, og Taget ved smaa Sidespærer, ledet over samme, hvilket er skeet for at holde Kreaturene fra Taget, til hvilken Ende ligeledes er anbragt en Rad Tagstene i Tagskjæret.

Men dette kunde vist have været sparet ved at indrette et simpelt Rækværk om Laden. Denne Bygning, som er opført paa et af de høieste Punkter i Fyen og udsat for alle Vinde, har nu staaet i 30 Aar, og den synes at ville gjøre enhver anden Lade Rangen stridig i saa Henseende. Men en Mangel ved samme er at Kornet, naar det ikke er fuldkommen vel veiret, falder for tæt sammen og tager Skade, hvilket dog maaskee stod til at afhjælpe ved nogle Luftrør. Betænker man hvorlidet bekostelig en saadan Lade maa falde at opføre, især naar Sivevægene udelades, og tages tillige Hensyn til det store Rum som vindes, fortjener vist det Meddeelte Landmandens Opmærksomhed, og det turde vel være, at salig General Juel ogsaa her har reist sig et Minde om sin store Gavnelyst.

Ligeledes fortjener her at anføres de **Kampesteensbygninger**, man hist og her antræffer i den vestlige Deel af Salling Herred. Disse Bygninger ere deels Ladebygninger, som f. Ex. paa Holsteenshuus, deels Meieribygninger og Forvalterbolig, som paa Hvedholm, deels Hospitaler, som i Svanninge, deels Hestemolle, som i Faaborg, etc. etc. Om dette Slags Bygninger siger Grev Ville Brahe at de udmærke dem ved Varighed, men at de ere kolde og fugtige at beboe. Bekostningerne med deres Opførelse er næsten lig med hvad en simpel grundmuret Bygning koster at sætte, især naar Steentransporten falder lang og Opmuringen skeer med Kalk. De ved Hvedholm opførte Steenhuse ere ellers opmurede i Leer blandet med Kalk.

Et 3die Slags Bygninger ere de **Jordhuse af stampet Leer**, som salig General Juel har opført paa Thorseng. Af saadanne have 5 været opførte, nemlig Hovedbygningen ved Thaersminde, Skovinspecteur Cloos's Bopæl, en Gaard i Vornæs og 2 Jordemoderhuse. De tre første holde sig godt og have nu staaet i 16 til 20 Aar, men begge Jordemoderhuse ere omgjorte til Bindingsværk.

Nok et fjerde Slags Bygninger, som tiltrække sig den Reisendes Opmærksomhed, ere de **paa holsteensk Viis indrettede Bøndergaarde**, med Lade- og Staldindretning samt Bopæl for Mennesker i een Længde, hvoraf salig General Juel paa Thorseng har opført 4, og salig Justitsraad Lange paa Rødkilde en Mængde paa de af ham udflyttede Gaarde i Ulbølle Sogn. Dog er paa sidste Sted opført et lidet Sidehuus som tjener til Vaaningshuus. Men dette

Slags Bygninger have ingen Lykke gjort. Paa Thorseng vedligeholdes de engang tilstedeværende, men man finder det dog altfor besværligt i Høst og Slet at faae Kornet eller Foderet langet op til Manningen af de høie Bygninger; og i Ulbølle ere størstedelen af disse Gaarde nedreven. At dømme efter en Gaard af dette Slags, Forf. besaae paa Ulbølle Mark, har Bygningsmaterialet ikke heller været beregnet paa lang Varighed.

Paa Hjortholm har Proprietair Hastrup indrettet et Kornmagazin med Rottekjælder. Dette Magazin er ikke, som sædvanligt, anbragt paa et Loft, men i den nordre Deel af en dertil opført Bygning. Gulvet staaer 6 Qvarteer fra Jorden, ikke alene for at bevare samme og Kornet fra Fugtighed, men tillige for at skaffe Hunde og Katte fri Passage og Leilighed til at forfølge Rotter og Muus. Det saaledes opstaaende Rum under Magazinet, er det Hr. Hastrup kalder en Rottekjælder.

Ligesaa mærkelig som anbefalelsesværdig, er den Maade, som nu bliver meer og mere almindelig, at forpagte Hovedgaardene paa tvende Omgange eller Rotationer. Dette er f. Ex. Tilfældet med Østrupgaard, Hvidkilde o. s. v. Den gode Virkning heraf er ikke heller udebleven, thi Forpagterne iværksætte betydelige Grundforbedringer med Mergling, Jordblanding, Udgroftning o. s. v.

For 12 à 13 Aar siden gjorde Administrations-Commissionen for Baroniet Lehn, paa dets Medlem salig General Juels Forslag, et Forsøg med at bortforpagte Hvidkilde, deels imod en bestemt Afgift af Meieriet, deels med de høieste pCt. af Korn- og Frøavlen, uden Skatters Svarelse, og med den Condition, at Forpagtningen skulde være opsigelig paa begge Sider. Salig Generalens Hensigt ved denne Indretning var, som han i et Brev til Forf. udtrykker sig, af fødte Fjender at skabe naturlige Venner, og at forebygge den ved de sædvanlige Forpagtningscontracter uundgaaelige Tvang, at see en Eier og Forpagter koblede sammen paa flere Aar, enten de convenere sig eller ikke; saa og at forebygge den med saadanne Contracter forbundne Umulighed at indføre nogen Forbedring, f. Ex. Hoveriets Afskaffelse, saalænge Contracten varer. Planen blev iværksat, og Avlingen ved Auction bortforpagtet til en Mand ved Navn

Mortensen, som forbandt sig til at noies for sin Deel med 16*) pCt. af Kornafgrøden**), men at levere et vist Qvantum Smør m. v. af Hollænderiet, og stille Caution for det der skulde præsteres. Men denne Contract blev til Tab baade for Forpagteren og for Baroniet, og Cautionen gav ingen Sikkerhed, da de tvende Godseiere, som vare Cautionister, bleve selv insolvente. Der fandtes desuden den Vanskelighed, at der bestandig maatte holdes Kontrol med Forpagteren, uden at give nogen fuldkommen Sikkerhed. Man forlod derfor efter nogle Aars Forløb dette System.

Paa Grev Bille Brahes Godser gives der et Slags Bestemmelse for **Indfæstningssummen**, i det Greven har foresat sig et vist Maximum som han ikke overskrider, og som er 790 Rbd. Minimum derimod er ubestemt. Dette har tilfølge at Bøndergaardene yderst sjeldent bortfæstes til Andre end den sidste Fæsters Familie. Men derfor ere Bønderne ikke heller bange for at anvende Arbeide og Bekostning paa Bygningernes Forbedring og Jordernes Opdyrkning.

Paa Strynøe finder den særegne Indretning Sted, at Beboerne som ere Fæstere, **selv eie Bygningerne**. Sandsynligviis har denne Indretning sin Oprindelse derfra, at Herskabet har skjænket Bygningerne til Beboerne, hvorved sparedes Omsorgen med deres Vedligeholdelse og Opbygning. Den tiltrædende Fæster maa nu kjøbe Bygningerne efter den Fratrædende, men Handelen hermed er Herskabet aldeles uvedkommende. Vanskeligheder i saa Henseende finde ikke Sted, og ingen Bygning har endnu maattet nedrives af Mangel paa mindelig Overeenskomst. At denne Indretning imidlertid ikke i mindste Maade bidrager til bedre eller smukkere Bygninger, tvertimod til det modsatte, er tydeligt at see paa Strynøe; thi Byen er, alt hvad Vegtrup end derom siger, styg og ureenlig, og med Udslytterstederne seer det slet ikke bedre ud i saa Henseende.

I Herrested Sogn ved Nyborg, og i Landet Sogn paa Thorseng, ere **Qvæg- og Hesteassurancer** oprettede. Paa første Sted godtgjøres $\frac{2}{3}$ af Vurderingssummen, ved Repartition paa Hartkornet. Alle Sognets Gaardmænd tillige med Præst og Degn ere Interes-

*) efter en anden Efterretning 24.

**) Hvidkilde drives ved fuldt Hoveri.

senter, og have en Protocol med Love og Bestemmelser, som enhver ny Tiltrædende maa underskrive. — Den i Landet Sogn paa Thorseng oprettede Hesteassurance, er stiftet af Consistorialraad Lund 1810, og siden udvidet til Enhver paa Øen, som har Lyst at deeltage i samme, da en lignende, i Nabosognet Vierreby oprettet Anstalt, efter faa Aars Forløb gik ind igjen. Lovene for Landet Sogns Hesteassurance ere at læse i Thorsengs Beskrivelse, og fortjene saa meget mere Opmærksomhed, som Foreningen har holdt sig saalænge. — Paa Thorseng var ligeledes af salig General Juel 1819 oprettet en Brandforsikkrings-Anstalt for Bygninger, i den Hensigt derved at undgaae de Bekostninger som ere forbundne med at afbenytte den almindelige Brandkasse. Men denne Anstalt bestod ikke længere end til 1823 den 24de October Kl. 12; som en Følge af at i Sommeren 1822 en Gaard afbrændte, der, som alle Bygninger hørende til Foreningen, var taxeret meget høit, hvorved opstod Misfornøielse blandt de Kontribuerende over de ikke ubetydelige Bidrag i Penge, de, foruden Arbeide in natura, maatte udrede. Omtrent 200 Deeltagere udmeldte sig, uagtet Directionen havde nedsat Taxationen over $\frac{1}{3}$, og fremlagt Forslag til, ved et ringe aarligt Bidrag at samle et Fond.

En saare nyttig, til megen Tidsbesparelse ledende Indretning, er den i alle Møller paa Langeland stedfindende Skik, uden Ophold for Vedkommende, at ombytte Kornet mod Gryn og alle Sorter Sigtemeel. For 4 à 5 Skpr. brækkede Gryn gives 1 Td. Byg, for 16 Pd. Hvedemeel 26 Pd. Hvede, for 16 Pd. sigtet Rugmeel 26 Pd. Rug, og for $14\frac{1}{2}$ Pd. sigtet Bygmeel 24 Pd. Byg. Desuden gives der i Male- og Byttepenge 4 Sk. af 24 til 26 Pd. Korn. Anførte Forhold ved Bytningen gjelder dog kun naar Kornet, som leveres, er godt.

I Vindinge Sogn og overalt i det sydlige Fyen bliver Klinte anvendt ved Stampning eller Valkning af uldne Tøier, i hvilken Hensigt man løser nogen Klinte af Sæden, ja endog skal have dyrket denne Plante. I Aaret 1825 forlangtes 2 Rbd. for 1 Skp. Klinte.

Hos Hr. Berg paa Skjoldemose er det Brug, naar der arbeides med Hestene, at give disse et Foder i den Tid, Folkene spise deres Mellemmad. Hver Hest har i saa Hensigt en Foderpose. Ligeledes giver Hr. Proprietair Cossel paa Faareveile sine Heste, naar de have

strængt Arbeide i den Tid de staae paa Græs, 1 Fdk. Havre hver om Dagen.

Næst at henvise til Thorsengs, Ringe Sogns og Dreiøe Sogns Beskrivelser, har Forf. endnu Følgende om Beboernes Karacteer Kulturgrad, Levemaade etc. at meddele.

Civilisationen, siger Pastor Aaby paa Lyøe, har i de senere Aar betydeligen tiltaget her, hvilken Tiltagen kjendeligen spores baade i Beboernes Klædedragt, i deres selskabelige Omgang, i Anskaffelsen af flere Ting til det daglige Livs Bequemmelighed, saa vel som i bedre Fødemidler, og i Aflæggelsen af flere forældede Ordformer og Talemaader. Kun i Agerdyrkningen ville de ikke ret frem. Af Naturen ere Beboerne paa Lyøe ingenlunde driftige, men derimod speculative, især hvad Handel angaaer, hvortil og de Fleste have en stærk Tilbøielighed. Uagtet der er almindelig Velstand paa Øen, udspringer denne dog ikke fra en ved Driftighed og Virksomhed forøget Indkomst, men alene fra en høi Grad af Sparsommelighed i det daglige Liv. De sætte stor Priis paa Linned, Sengeklæder og Gangklæder, hvoraf de mere Velhavende have saa mange henlagte, at de neppe i et heelt Aarhundrede ville kunne forbruges. Deres Boliger derimod holde de ikke godt vedlige. Af Naturen ere de godmodige, hvilket viser sig derved, at Betlere aldrig gaae tomhændede fra dem, og ved den uegennyttige Velvillie og Tjenstagtighed de vise mod Sofarende, som paa een eller anden Maade ere i Nød. De ere tillige meget religiøse, og holde strængt over mange gamle Skikke og Vedtægter, der meer eller mindre have en religiøs Tendens*).

Omtrent det samme er af Pastor Bondo bemærket om Beboerne paa Auernakøe.

---

*) Men at de ogsaa ere godtroende, saae man i Nøtteperioden, i det de lode dem narre 50 Dalere fra af en Charlatan der bildte dem ind, at han til en vis Dag vilde skaffe dem af med Notterne. Da Manden og Hjælpen imidlertid udeblev, beklagede de sig for Godsforvalteren, der var saa heldig at faae fat paa Bedrageren, og tvang ham at tilbagelevere Pengene. Forf.

Om Dreiøe Sogns Beboere, siger Degnen Hr. Petersen: Ikkun faa Drikkebrødre ere i Dreiøe Sogn. Meget sjeldent seer man nogen perialiseret, men saa aldeles fri herfor som forhen, ere Folkene for nærværende Tid ikke. Kaffe og Thee kjendes nu ligesaa godt her som nogetsteds, og har Brugen heraf meget tiltaget over hele Sognet, undtagen paa Birkholm, hvor ingen Kaffe endnu drikkes.

Om Beboerne paa Strynøe bemærker Pastor Petersen, at de udmærke sig ved Sædelighed, Ædruelighed og de Dyder som følge af det fra den øvrige Verden afsondrede Hebolevnet. Vedhængen ved det Gamle og Modstand imod alt Nyt er indgroet hos dem, men det er noget som man jo efter Omstændighederne kan henregne til Dyd eller Last. De ere berygtede for Tyvagtighed. Imidlertid har Hr. Pastoren ikke erfaret at denne Feil her er mere gjængs end andetsteds. Derimod er desværre Ureenlighed noget, man hyppigt antræffer i deres Huse. I fordums Tider skal det have været meget almindeligt at Huusmødrene stod op midt om Natten og opvartede med et Stykke Smørrebrød, og man vil paastaae at een af disse gode Huusmødre endnu ikke har aflagt denne Skik.

Paa Strynøe ligesom paa Dreiøe overraskes den Reisende ved 2 saakaldte Maitræer, man let kunde forveksle for Frihedstræer. Men de gode Beboere ere vist langt fra at lade dem besnære af sværmeriske Frihedsideer. Hine Maitræer ere ikke andet end en Levning fra Fælledsskabets Tid, og have tjent som Tegn til en Forsamlingsplads. For bleve de bekrandsede ved Mairidning, men dette bruges nu sjeldent. Paa Dreiøe tjente Maitræet under Krigen til at signalisere Fjenden, hvortil af Baron Rantzau paa Hvidkilde var givet et Flag, som endnu ved Bryllupper og andre festlige Leiligheder heises.

Om Langeland siger Baron Bretton:

En fornuftig Sparsomhed finder i det hele taget Sted, dog ikke en saadan, der formaaer Vedkommende til at nægte sig Livets Behageligheder. Den langelandske Gaardmand nyder ei sjeldent Viin til Gilderne, men til daglig Brug er han meget ædruelig, og beruser sig hverken i Viin eller Brændeviin. Iøvrigt fortæres der mere af Føde- og Fødevarer end strikte nødvendigt, men Landets Frugtbarhed gjør, at Beboerne ingen Idee have om den Sparsomhed med Fødevarer, som en haard Nødvendighed paa mange andre Steder

fremtvinger. Saavidt Hr. Bretton. Forf. fandt i Langelænderne et belevet, dannet, sin egen Værd følende Folk, der sikkert ikke vilde tage for godt, hvad man visse Steder vover at byde Bonden. Hvor modtagelig den langelandske Bonde er for Dannelse, viser den Fremgang, Agerbruget har gjort paa Langeland, og der er ingen Tvivl om at Kulturen vil blive ved at stige. Ogsaa de langelandske Fruentimmere udmærke dem ved deres fordeelagtige Udvortes, i hvilken Henseende Kontrasten med de øvrige Beboer er paafaldende. Imidlertid staaer ikke til at benægte, at stor Usædelighed finder Sted paa Langkland*).

Paa Thurøe, siger Pastor Steen, er almindelig Velstand. Til Ære for Beboerne tør bevidnes, at der findes baade Flid og Tarvelighed. At en vis Sands for Pynt er vakt hos Qvindekjønnet har sin Grund deri, at Sømændene til billige Priser hjembringe Pynt fra fremmede Steder.

Om Trolleborg Sogn bemærker Pastor Ridder-Knap:

Brahetrolleborg Sogns Arvefæstere, som Beboerne her ialmindelighed, fornægte ikke, hvad der efter min Erfaring synes at være et Hovedtræk hos den fynske Bonde, nemlig lidt Listighed. Men naar undtages Fynboernes Skjødesynd: Utugt, førend de træde ind i Ægtestanden, (fra den Tid af at de ere blevne Ægtefolk, ere de troe og kjærlige i deres huuslige Forhold), vise de sig i det hele taget fra meget agtværdige Sider. De ere flittige, ordentlige og omhyggelige Agerdyrkere, tarvelige i deres Levemaade (Spise undtagen), i en sjelden Grad ædruelige. Paa Drukkenskab og Tyvagtighed har man kun faa Exempler. Deres udvortes Forhold er velanstændigt, tildeels belevent. Deres Gudsfrygt uhyklet. Vinteraftenerne benyttes desværre ikke af Mandkjønnet ialmindelighed til nyttig

*) Som særegent for Langeland kunne de Straahatte betragtes, Fruentimmerne her alle bære. Disse Hatte forfærdiges i Rudkjøbing. Madame Andersen leverer de fineste. Prisen er 2 Rbd. Mellemsorten koster 1 Rbd., og det simpleste Slags 4 ß. Af sidste to Sorter blive ogsaa mange forfærdigede i Clausebølle (Tullebølle Sogn) og baarne omkring paa Landet til Salg. Udførsel skal endog finde Sted. Hattene gjøres af Hvedestraae, og ere ganske underkastede Modens Luner.

Gjerning. Undtagelser finde dog Sted, og jeg har for hos mig selv kunnet glæde mig over større Huusflid i de lange Vinteraftener. Fædre og Mødre undervise jevnligen deres Børn især i Læsning i Vinteraftenerne. Færdighed i at bruge Øren besidde kun Enkelte. At udføre sin Gjerning forsvarlig sætte de fleste en Ære i. Tyendets Opførsel er i det hele taget upaaklagelig. Begtrup har ikke Uret i, at den fynske Bonde inclinerer til Vellevnet, især i Spise; jo federe Maden er jo bedre, og Kræsenhed er ingen sjelden Lyde. Brændeviin drikkes til Maadelighed. Den afskyelige Skik at lade Børn smage paa det, er udentvivl sjelden, hvis den endnu, som forhen, finder Sted. Slige Uskikke kunne efterhaanden betvinges gjennem Skolerne. Bondens Øl er sædvanligt uden at være meget fedt, tilstrækkelig humlet, klart og velsmagende. I Marts Maaned brygges det saakaldte Gammeløl, og henlægges flere Oxehoveder deraf til Høsten. I varme Sommere drikkes en betydelig Qvantitet deraf, ofte meget mere end der er tjenligt for Sundheden. De unge Karle drive især Luxus med Meerskumspibehoveder med Sølvbeslag. Pigernes Hovedtøi koster dem endeel. Bombasin kjøbes. Bonden her vil gjerne være godt kjørende, boe godt paa bondevis, og er stedse reenlig og ordentlig i sin Klædedragt. Høstarbeiderne seer man altid i reent og hvidt Linned. Storstuerne ere hos de Fleste forsynede med Fjælegulve, formodentlig for at conservere Meublerne mod Fugtighed. Kakkelovne sees sjeldent uden i det daglige Værelse. I det ringeste enkelte Vinduer ere allevegne til at aabne. For sund Luft sørges hos de Fleste tilbørligen. Hudsygdomme og Utøi ere her meget sjeldne.

Om Allested og Veile Sogne bemærker Pastor Thomsen:

Da Skolevæsenet, i det mindste fra Pastor Friis's Tid, har været organiseret, kan fast Enhver, født i dette Seculum her i Sognene og jeg mener ligeledes i de øvrige heromkring, læse, skrive og regne. Bønderne mangle ialmindelighed ikke heller Evne til at fatte det læste og udtrykke sig. De ere temmelig flittige og vindskibelige, begynde at forlade gammel Slendrian og tage efter det Nye, sætte Priis paa bedre Kjøretøi, lettere Avlsredskaber, bequemmere Huusleilighed etc. I Allested Sogn har man længst holdt ved gammeldags Skikke og Klædning, dog gjør Moden Forandring heri. Man sætter Priis paa overflødig og styrkende Mad og Drikke, har derfor

gjerne fedt og godt Qvæg, fede Beder, Svin og Gjæs til Indslagtning. Kaffe har og indtrænget sig, dog endnu ialmindelighed kun ved Gilder, hvor den slet ikke maa mangle, ligesaa lidt som Puns. Egnens Folk er ialmindelighed ærlige og paalidelige. Omgjængelighed finder udenfor Gilderne kun Sted i Julen og Vintertiden, som Bonden forresten endnu langtfra har lært at benytte ret. Kan Drukkenskab end ikke siges at være almindelig, er den dog endnu hyppig ved Samling i Kjobstæder, Kroer o. s. v. Denne Last saa vel som Usædelighed troer jeg, finder stor Næring ved Hoveriet, ligesom dette ogsaa afstedkommer misligt Forhold imellem de hoverigjørende Bønder og deres Tjenestefolk, da disse blot efter nogle Timers Arbeide ofte bortsvire eller bortsove hele Dage, uden at være at formaae til at arbeide for Huusbonden.

Salig Schroll klager over de store Bonderbryllupper. Mangen Bonde, siger han, giver bort til Føring alle de Gjæs han indslagter, fører Ollet bort, som skulde haves naar han høster, giver i Offer, Brudegave og Spillemandspenge, hvad han haardt kunde behøve til Folkelon, Skatter etc. Især ivrer Schroll imod Tjenestefolkenes mange Gilder, og at de stadse for meget. Ligeledes siger han, at blandt Mange er Usædelighed ingen Skam. Hos Hoveribønderne anseer mangen Karl sig for den villeste (dygtigste), naar han kan drikke meest, overfuse Folk, vise sig dygtig raa o. s. v. Imidlertid anforer Schroll et Exempel paa en Karl, der i flere Henseender fortjener at opstilles som et Mønster for Andre. Hans Navn er Rasmus Jørgensen. Denne Karl, saaledes fortæller Schroll, bestyrer en Gaard for sin Faderbroder Anders Knudsen i Hillerslev. Anders Knudsen, som er gammel og affældig, ønskede sin eneste Datter gift med Rasmus Jørgensen, da denne ikke er ubemidlet, og nok kunde fæste Gaarden. Men Datteren vil ikke, og er forlovet med en anden. Uagtet Rasmus Jørgensen altsaa intet Haab har, selv at høste Frugterne af sin Flid, vedbliver han dog med sine Bestræbelser for at forbedre Gaarden, og det uagtet det ikke altid strax paaskjønnes af Huusbond og Madmoder. Især er Hegnet udmærket vedligeholdt. Det er maaskee neppe saa høit som Hegnsforordningen byder, men det forfalder aldrig, og hegner om Efteraaret ligesaa godt som om Foraaret. Det falder saa godt i Øinene, at det ved Landeveien i

høi Grad opvækker de Reisendes Opmærksomhed, hvortil de mange langstammede Piil, som i skjøn Orden ere plantede derved, meget bidrage. Han har plantet fra 4 til 500 saadanne Piil og Popler, som alle staae i god Vext, og snart kunne give Gjærdsel, hvorpaa Gaarden har stor Mangel. Den til Gaarden lagte Skovplet, i det saakaldte Egelund, har han indhegnet og opfredet, medens Naboerne græsse i deres med deres Kreaturer, saa de ingen Gavn have af Skovvæxten, men maae kjøbe Gjærdsel andetsteds fra. Rasmus Jørgensen derimod planter, saaer, og formerer ved Aflæggere alle Slags Træsorter, saasom Torn, Hessel, El, Piil, og har endog en Granplantage. Mange Skovæblestammer har han opfredet og podet, og danner dem efterhaanden til smukke, unge Frugttræer. Han er en ypperlig Gartner, thi han taaler intet Græs eller Ukrud i den af ham anlagte særdeles byggelige Have, og viser virkelig Smag i Anlægget og Valget af Blomster, samt sætter en Ære i at avle gode Kjøkkenurter. Ved Haven har han en Bomskole, hvorfra han har faaet det fornødne til at beplante et Par Grøftevolde med. Ved denne Karls Flid avles til Gaarden med det bedste Korn i Byen, skjøndt Gaardens Jorder ikke ere af de bedste. Han er paapassende, ploier godt og i rette Tid, sørger for Vandets Afgravning paa Vintersæd og Kløver, og har paa egen Haand indført Treploining til Byg. — Saaledes stode Tingene for 4 à 5 Aar siden. Senere er Anders Knudsens Datter bleven gift med hendes Forlovede, og Rasmus Jørgensen har taget Plads som Avlskarl paa Nybollegaard.

Om Skaarup Sogn siger Skolelærer Holm:

Den confirmerede Ungdom, saavel som den unge Bonde kan læse, skrive og regne hvad de behøve, og mange langt mere. Dyren forstaae ikke Alle at bruge som de burde. Svir, Drik og Vertshuussøgning er nu meget mere sjelden end forhen. Her forstaaer Konen at brygge saa godt gammelt Øl som man bør ønske sig. Tjenestefolkenes Luxus er større end Huusbondens eller Madmoderens. Istedet for Vadmel bruges Klæde, istedet for Hvergarn, Sirts og Kattun ja Bombasin og Merino, og mange Penge sættes i Torklæder, Huer, Silkebaand og Kniplinger. Bondens Boliger ere nu meget bedre end forhen. Malede Døre og heeltbeslagne Vinduer, Jernkakkelovne, Fjæleguly, Sovekammer ja Gjæstekamre findes næsten

overalt. Men der findes ogsaa daarlige Boliger fra Arrildstid. Dog er Reenlighed og frisk Luft derfor ikke tilsidesat.

Om Steenstrup og Lunde Sogne bemærker salig Tommerup:

Mangen Bonde her bruger Øxen godt*). Tidligt er han paafærde**). Mange Tjenestefolk nytte Vinteraftenerne til at gjøre smukke Træskeer, sye paa det forfaldne Seletøi o. s. v. At Mange hendorske Vinteraftenerne er vist. Men gjøre ikke mange Unge i andre Stænder det samme? Tjenestefolkenes Opførsel i det hele bør ei lastes. Tages deres Antal i Overveielse, sammenlignet med dem der ville hæve sig over Landalmuen, kom maaskee de høiere Stænder tilkort. Imidlertid staaer ikke til at nægte, at Tjenestefolkene, især af Qvindekjønnet, føre for megen Stads. Vore forhen Hvergarns Bønderpiger ere nu paa mange Steder forvandlede til Bombasins Jomfruer med Hat stundom, og Kjolerne sye efter nyeste Mode med Garnering. De begynde og at snøre sig, og til Stads at spadsere med Paraplye. Som altid ville de Fattige ei staae tilbage, efterabe de Formuende, sætte Lønnen til, og bekymre sig mere om Stadskjolen end om Sørken, kunne da ikke anskaffe Dyner og Lagener, og gifte sig uden at have noget at ligge paa. — Den unge Bonde kan, ind-

*) Alle de Lærlinge, Forf. har havt fra Fyen, vare veløvede i Brugen af Øxen.

**) Saare anbefalelsesværdig er upaatvivlelig den Bestræbelse, Svendborg Amts Bønder lægge for Dagen, at faae deres Arbeide fuldført i rette Tid. Allerede tidligt i October begynder Vintersørskningen, og man iler af alle Kræfter at blive færdig hermed i Februar Maaned, førinden Rotter og Muus forlade deres Barselleie, ligesom og for at komme tidligt til at gjærde og reparere Hegnet, saa at Intet skal være i Veien for Markernes Tilsaaening, saasnart Tiden dertil kommer. Herved sættes man igjen istand at bearbeide Brakmarken i god Tid, og at saae Vintersæden før Michelsdag. Saaledes kan man igjen vente at høste tidligt, og er altid forud med sit Arbeide. Hvor anderledes seer det ud, hvor man i Mai endnu hører Pleilen gaae, og undertiden ikke kan faae Markerne tilsaaede fordi Sædekornet ikke er torsket, eller maa springe over mangt et nyttigt Arbeide for ikke at sinkes for meget ved Vaarsæden. At istandsætte Hegnet er ikke at tænke paa. Sildigt kommer man til Brakmarken, sildigt til at høste, sildigt til at saae Vintersæden som maa nedjaskes. At faae vinterfældet er ofte umuligt. o. s. v.

Forf.

til han glemmer det, læse, skrive og regne. Men hvem kan vel troe at det skulde være tilgavns. Den, der besjæles af Lyst til at lære mere, fortsætter at ove sig og bliver færdig. Men saaledes var det og i forrige Tider*). Til Velleynet inclinerer den fynske Bonde ei meer end andre Mennesker i andre Stænder, der ogsaa tage det godt, naar de kunne faae det. Skulde der ved Sammenligning imellem Almuen og de høiere Klasser heri findes Forskjel, da blev det nok den at de høiere Stænder ville leve godt og derfor tage paa Borg. Bonden derimod, almindeligviis talt, søger kun Velleynet, naar det leilighedsviis tilbydes ham. Vel sandt, mangen Bonde drikker formeget Brændeviin, ventelig fordi han ei har Raad til at drikke Portviin, Madera o. s. v. Mængden er dog ædruelig. Jeg kjender og Enkelte, som aldrig ville smage Brændeviin. — Fortidens Ølgilder ere for det meste forsvundne siden Udskiftningen og den paafølgende Parcellering. Man er nu bleven vant til at holde sig ved sig selv. Bonden drikker ialmindelighed tyndt Øl. Dets Klarhed, behørige Kogning og Humlen kan jeg ei rose. Enkelte have dog en god Drik Øl. Men i det hele gjelder, at for Oeconomiens Skyld, seer Bonden mere paa Qvantiteten end Qvaliteten af sine Fødevarer.

Om Herrested Sogn siger Pastor Selmer:

Hvad Bondens Tænkemaade angaaer, da gives der vel braadne Kar i alle Lande, og Tiderne nøde maaskee Bonden til at hylde det romerske "pecuniæ primum qværendæ! virtus post numos!" Imidlertid er Fleertallet af min Menighed retskafne, sædelige, ædruelige og ordentlige Mennesker, der vide at agte Gudsfrygt, Dyd og Velanstændighed, hvortil de og søge redelig at opdrage den yngre Slægt, som derfor ligesaalidt i mit Sogn som i Nabosognene staaer tilbage i christelig Oplysning, Kultur og Moralitet, for Landets øvrige Ungdom, skjøndt her blandt de Ældre findes mangen een, som hverken kan læse eller skrive selv. At Vinteraftenerne burde anvendes til mere Beskjæftigelse end med Piben i Kakkelovnskrogen, har jeg alt bemærket. Imidlertid er Bonden her meget vindskibelig, duelig og ordentlig i sin Gjerning, den han og gjør med Lyst og

*) Dog med den Forskjel, at flere nu gjøre det. Forf.

Eftertanke; og at han inclinerer til Vellevnet, er en Beskyldning, der nok snarere træffer den vestlige end den østlige Deel af Fyen; ligesom jeg ikke heller kan underskrive nogen Umaadelighed i Brændeviinsdrik eller anden Luxus i denne Egn, hvor Bonden lever, klæder sig og boer som en Bonde af det 19de Aarhundrede; i hvilken Henseende det fynske Øl vist ikke har tabt i Qvalitet og maaskee ikke heller i Qvantitet, thi det drikkes vel ofte og for Lyst. Forøvrigt er Bondens Levemaade reenlig og sund. Kakkelovne findes omtrent i hver Gaard, samt lyse og luftige Værelser, hvis Reenlighed jo meest refererer sig til Madmoderens Dueligbed og Orden, der mange Steder hos den fynske Bonde er ligesaa priselig som i de høiere Stænder. For den i Jylland saa almindelige Hudsygdom er Bonden i Fyen, Gud skee Lov, overalt temmelig fri; ligesom og de Fleste søge at undgaae andet Utøi.

Om Horne Sogn bemærker Consistorialraad Bang:

Det Ord, Horneboerne for et Par Generationer siden havde, at staae tilbage for andre Fynboere i Kultur, turde maaskee endnu rulle mat i det Fjerne, medens det i Nærheden alt længe har holdt op at lyde. Horneboerne staae ikke nu tilbage i Kultur, ikke tilbage i Oplysning, Religiositet, Sædelighed, Retskaffenhed, Dygtighed, Driftighed, Hjælpsomhed, Gavmildhed. Men vel staae de lykkeligviis tilbage i Slebenhed, Pragtsyge, Yppighed, Hoffærdighed, Forfinelse. De ere simple Bønder og klæde sig simpelt, dog er den gamle Hornebodragt næsten ganske aflagt, og Horneboerne klæde sig som andre fynske Bønder, hvorudover vist mangen Daler vandrer ned til Kræmmeren i Faaborg, som tilforn var bleven lagt paa Kistebunden. Imidlertid vedligeholdes ved Vindskibelighed, Tarvelighed, Forsynlighed i rette Tid og Sparsommelighed den gamle almindelige Velstand her i Sognet. Der bygges aarlig meget til de fæstede Bopæles Forbedring og Forskjønnelse. Værelserne prydes ikke med tomme stadselige Møbler, men med fyldte Senge, Skabe, Kister, Dragkister o. s. v. Kjøretøiet er ikke saa brasende som mange andre Steder. Man bruger smaa, sorte Færdesvogne, men beslagne, faste, stærke, og bespændte med, rigtignok smaa, men gode, velrøgtede, muntre Heste. Brændeviin nydes stundom vel, især i Faaborg, over Torsten; men neppe ialmindelighed i det Overmaal som andetsteds. Kroegang

og Kroesidden er ikke Skik. I mangen Gaard og mangt et Huus findes aldeles intet Brændeviin. Men Øl, nyt og gammelt, nydes i stor Mængde. Det gamle Øl erstatter mangen Gang Brændevinets Savn, og hjælper ogsaa Mange til den kjære Ruus. Det brygges endnu her ligesaa godt som i Fortidens Dage, om end dette som saa meget andet indenlandsk, godt Gammelt fortrænges af udenlandsk, dyrt, uægte Nyt, fortrænges baade fra Brug og fra Navnkundighed. — Frie for Fordomme, Overtroe og Feil ere Horneboerne ikke. Men hvor er man det? Hvor er der ingen braadne Kar? — Held det Samfund hvor de færreste findes! Men Held og det, hvor det Slettere meer og meer aftager, det Bedre meer og meer gaaer frem!

29.

Hvad der ialmindelighed kunde gavne Amtet, med fortrinligt Hensyn til dets Localitet.

1) For Dreisø, ansees en Kornmølle at ville stifte Nytte. Thi hvad der end derimod er indvendt i Tommerups Beskrivelse, saa føles dog Savnet deraf ofte, og alle Vanskeligheder vilde blive hævede, naar man fulgte det paa Strynsø nylig opstillede Exempel, nemlig at anlægge Mollen ved et bequemt Landingssted, brat ved Stranden*). Lysø og Auernakse have deres egen Mølle. Paa Lysø er det 4 Fæstere, som i Interessentskab have anlagt Møllen. Paa Strynsø er det en Arboer, som, tilskyndet af Pastor Petersen, er Entrepreneur. Anlægget er lykkedes baade til Mollerens og det Almindeliges Tilfredshed.

2) Af samme og maaskee endnu større Vigtighed, ansees Anlæget af Bagerier paa Smaaøerne. Paa Strynsø maae 50

*) Paa Strynsø skyller Havet tæt ind til Møllefondamentet, som er opført af store Kampesteen.

Huusmændsfamilier kjøbe deres meste Brød i Kjøbstæderne. Hvilken Lettelse og Brændebesparelse, om Beboerne i visse Dage af Ugen kunde faae bagt i en fælleds Ovn, der ikke fik Lov at blive kold, saalænge der var nok at bage. Da Pastor Petersen paa Strynøe fik Planen til en Mølle gjennemført, var det hans Hensigt, at Molleren tillige skulde anlægge et Brødbageri. Men Molleren har allerede Fortjeneste og Arbeide nok. Imidlertid har Hr. Pastoren ikke opgivet sin Plan, og haaber at den engang vil komme i Opfyldelse.

3) Ligeledes ansees Nedsættelsen af Haandværkere paa Smaaøerne at ville stifte Nytte. Naar man betænker at Dreiøe mangler Hjuler og Bødker, at Auernak kun har nogle faa Væver, som ingenlunde tilfredsstille Fornødenheden, og til Skræder en Kone, men forresten ingen andre Haandværkere end Smede maaskee, saa vil Ønsket at blive forsynet med Folk, der kunne tilfredsstille nogle af Livets Fornødenheder, vist ikke ansees for overdrevent. Men dette vil kun opnaaes, naar Herskaberne fortrinsviis begunstige Nedsættelsen af Haandværkere i Huusmandsstederne.

4) En stor Lettelse for Beboerne paa Smaaøerne vilde det være, om de Passeersedler, som forud maae hentes fra Toldstederne, maatte udstedes af Sognepræsterne. Hensigten opnaaedes derved ligesaa godt, og der er ingen Tvivl om at Præsterne gjerne vilde paatage dem denne Uleilighed for deres Sognemænds Skyld*). Dog vi tør haabe at Mellemrigstolden snart vil blive hævet, og denne Foranstaltning saaledes blive overflødig.

5) For Smaaøerne vilde det endvidere have store Fordele, om der paa bequemme Landingssteder indrettedes Skibsbroer. Steen dertil er der nok af, og Bistand af Herskaberne turde vel neppe komme til at mangle.

6) Ved Færgestedet Spodsbjerg paa Langeland, har Savnet af en Skibsbroe længe været følt. Men Resourcer til Anlægget have nok hidtil manglet. Dette er imidlertid til stor Skade for Landet, især med Hensyn til Qvæg- og Hestehandelen, da det gjør Alle sløv for disse vigtige Erhvervsgrene. Hr. Proprietair Hastrup

*) Forslaget kommer fra en Præst.

har derfor tilbudt sig, mod Forstrækning af den fornødne Kapital, at anlægge en Havn med Bro, paa et Sted, som kun er to Miil fra den sikkre Havn ved Albue paa Laaland. Denne Plan fortjener saa meget mere Opmærksomhed, som det synes at ville gaae i Langdrag med Anlægget af en Bro ved Spodsbjerg.

7) Inddæmningerne af Norene paa Langeland og Syltene paa Smaaøerne, er vist en Gjenstand, der i høi Grad fortjener Godseiernes Opmærksomhed. Det vækker, siger Pastor Plesner, en Følelse af Utilfredshed, naar man seer disse vidtløftige Nøre, kjender deres Værd, Letheden at vinde dem, og dog seer dem under Havets Magt, istedetfor under kyndige Menneskers vindskibelige Haand.

8) Ikke mindre Opmærksomhed fortjener Markernes Indhegning paa Smaaøerne. Endvidere Steensætninger hvor Havet nedbryder Klinterne. Godseierne maae aldrig glemme, at de ved at fremme slige Anlæg, fremme deres eget Vel. Om end nogle smaa Opoffrelser i saa Henseende kunne behøves, saa vil Lønnen vist ikke udeblive.

9) For Thorseng vilde det være til stor Nytte:

a) Om de endnu meget for talrige Daadyr bleve bortskudte, eller indespærrede i en Dyrehave, som paa Grevskabet Brahesminde og Stamhuset Moltkenborg. Det er dog tungt for Beboerne ikke at kunne dyrke Raps, og idelig at lide Tab paa deres Sæd, især naar denne støder til Skovene.

b) Om en Revision af Færgetaxten ved Vindeby foretages, da Taxten forekommer de Fleste for høi. Ogsaa turde Indretningen af en Bortfart to Gange om Dagen være noget, man billigviis kunde gjøre Krav paa.

c) En Skibsbro ved Troense vilde lette Udskibningen af Korn. Samme har ogsaa længe været paatænkt. Men salig General Juels virksomme Aand til at paaskynde Værket savnes desværre.

d) Med Længsel sees af alle Dannede den Tid imøde, hvor Øen vil faae en Læge. Salig General Juel bragte det engang saavidt at Thorseng nød denne Lykke i 3 Aar. Men saa flyttede Lægen bort. Salig Generalen har imidlertid truffen den Indret-

ning, at alle tiltrædende Fæstere forpligtes at give Bidrag til en Læge, naar engang en saadan ansættes paa Øen.

e) Ogsaa en Dyrlæge ønskes meget, og forunderligt er det, at ingen har nedsat sig paa Øen, da dog ifølge Thorsengs Beskrivelse temmelig gode Vilkaar vare at opnaae for en saadan paa Thorseng.

f) Endelig var det saare ønskeligt for Thorseng om dets Birkedommer i Fremtiden forpligtedes at boe paa Øen. En Folkemængde af 4000 Sjæle kan nok trænge til en Øvrighedsperson i dens Midte. Det kan være at Birkedommeren har mere Fordeel af at boe i Svendborg. Men Forf. mener at Birkedommeren er til for Thorseng, og ikke dette for ham.

10) For Nyborg og Juelsberg er et Magelæg med en Deel af begges Jorder at anse som Grundlaget for al videre Forbedring af disse Jorder.

11) For Trolleborgs Arvefæstere vilde det være en sand Velgjerning, om Herskabet kunde nedsætte Afgifterne noget, og Arvefæstebrevene blive underkastede en Revision.

12) For den fynske Deel af Amtet vilde Hoveriets Afskaffelse maaskee være det Ønskeligste, der fortiden kunde blive samme til Deel.

13) En ny Udskiftning var vist ogsaa paa mange Godser ønskelig. Men det har sine store Vanskeligheder. Bedre derfor, naar Hoveriet er afskaffet, at give Godseierne Tilladelse til at magelægge Jorderne, efter visse forud bestemte Regler.

14) Med Hensyn til Agerbruget, vilde en mere almindelig Anvendelse af Merglen, et større Udlæg til Græs, en bedre Pleie af Kreaturerne, og Indførelsen af den jydske Høstmaade, maaskee være det, der for Øieblikket meest vilde hæve samme.

15) Endelig vilde Amtstuens Forlæggelse fra Nyborg til Svendborg være til stor Lettelse for de mange Skatteydende. Saalænge alle Bønder vare bundne til Godserne, og saalænge alle Skatter svaredes i rede Penge, var Sagen af mindre Betydenhed. Men under Krigen, da saa meget Skattekorn leveredes, og efter at Selveiendom var kommen i Gang, er Afstanden fra Amtstuen bleven følt saa meget mere. Vel falde de fleste Fribefordringer ved Nyborg, men dette kan ingen Grund være til at lade Bønderne fra Salling

Herred drage til Nyborg med deres Skatter. En Commissionær kunde jo i den anførte Henseende udrette alting ligesaa godt som Amtsforvalteren. Dette er Tilfældet f. Ex. i Veile Amt, hvor Amtsforvalteren boer i Veile, men har en Commissionær for Friægternes Skyld i Kolding. At Agepoften, naar Beltet er opfyldt med Is, maa have et sikkert Oplagsted, hvortil fortiden Amtstuen afbenyttes, vedkommer ikke Bønderne, og disse bør ikke bøde herfor.

Fortegnelse

over

Sognene og Herregaardene i Svendborg Amt.

Salling Herred.

Sogne.	Herregaarde.	Anmærkninger.
Faaborg Kjøbstad	—	—
Faab. Landsogn eller Bjørnøe	—	Under Baroniet Holsteenhuus.
Diernisse	Holsteenhuus	ibidem.
Horne	Hvedholm	Under Grevskabet Brahesminde.
Svanninge	Steensgaard	ibidem.
Haastrup	Ostrupgaard	ibidem.
Jordløse	Damsboe	ibidem.
—	Søboe	Har kun faa Bondergaarde tilbage.
Vesteraaby	Brændegaard	Under Baroniet Trolleborg.
Aastrup	Nakkebølle	Under Baroniet Holsteenhuus.
Vesterskjærninge	—	Har mange Selveiere.
Ulbølle	Rødkilde	Rødkilde har ingen Bøndergaarde længere.
Hundstrup	Flintholm	Det samme gjelder om Flintholm.
Brahetrolleborg	Brahetrolleborg	Under Baroniet Brahetrolleborg.
Krarup	—	Ligeledes for en Deel.
Osterhæsinge	Arreskov	Under Grevskabet Muckadell.
—	Sollerup	Under Sandholt.
Hillerslev	Gjeldskov	Under Grevskabet Muckadell.
—	Nybøllegaard	Har intet Bøndergods.
		I Hillerslev Sogn ere mange Selveiere.
Espe	—	Mange Selveiere.
Vantinge	—	Under Grevskabet Muckadell.
Herringe	Fiellebroe og Schousgaard	Bønderne Selveiere.
Vesterhæsinge	—	En Deel Selveiere.
Lyndelse	Sandholt	Under Stamhuset Sandholt.
Sønder Broby	Brobygaard, Olstedgaard	Under Grevskabet Muckadell.
Nørre Broby	Lundegaard	Høre for det meste sammen.
Allested	—	Under Søebysøgaard i Odense Amt.
Veile	Veilegaard	Bønderne Selveiere.
Gjestelev	Nordskov	ibidem.
Heden	—	Mange Selveiere.
Auernakke	—	Under Grevskabet Brahesminde.
Lyse	—	Under Baroniet Holsteenhuus.

Sunds Herred.

Sogne.	Herregaarde.	Anmærkninger.
Svendborg Kjøbstad	—	—
Soerup Sogn	—	Under Baroniet Lehn.
St. Jørgens Sogn	—	ibidem.
Egense	Hvidkilde, Lehnskov	ibidem.
—		
Ollerup	Nielstrup	Under samme Baronie, dog ogsaa mange Selveiere fra Skjoldemose.
Kirkeby	—	Under Baroniet Lehn.
Steenstrup	Leutved, Skjoldemose	Bønderne Selveiere.
—	—	—
Lunde	—	Selveiere.
Overndrup	Egeskov	Under Stamhuset Egeskov.
Osterskjærninge	—	Under Baroniet Lehn.
Tved	Bjørnemose	Bønderne for det meste Selveiere.
Skaarup	Klingstrup	Bønderne for det meste Selveiere.
Thurøe	—	Selveiere fra Bjørnemose.
Strynøe	—	Under Grevskabet Langeland.
Dreiøe Sogn		
Dreiøe	—	Under Grevskabet Brahesminde.
Skarøe	—	Under Baroniet Lehn.
Hjortøe	—	Under Stamhuset Thorseng.
Birkholm	—	Under Grevskabet Langeland.
Bregninge, Landet, Bjerreby (Thorseng Land.)	Valdemar Slot	Hele Thorseng udgjør et Stamhuus.

Gudme Herred.

Sogne.	Herregaarde.	Anmærkninger.
Svindinge	Glorup	Under Stamhuset Moltkenborg.
Langaae	Ryegaard, Anhof	ibidem.
Orendrup	—	ibidem.
Giislev	—	En Deel Selveiere.
Ryslinge	Toistrup, Krumstrup	Bønderne Selveiere.
Ringe	Boltinggaard, Rynkebygaard, Lammehauge	Bønderne Selveiere.
—	—	—
—	—	—
Hesselager	Hesselager-Gaard	Høre for en Deel sammen, dog ogsaa nogle Selveiere.
Gudme	Broholm	For en Deel under Stamhuset Broholm.
Brudager	—	For en Deel under Broholm, men forresten Selveiere.
Gudbjerg	Mullerup	Under Stamhuset Mullerup.
Oure	—	Selveiere.
Veistrup	Tidselholt, Veistrupgaard	Bønderne Selveiere.

Fortegnelse

over

Sognene og Herregaardene i Svendborg Amt.

Vinding Herred.

Sogne.	Herregaarde.	Anmærkninger.
Nyborg Kjøbstad	—	—
Nyborg Land-Sogn eller Juelby-By.	—	Nogle faa Selveiere, forresten Stamhuset Juelsberg.
Vindinge	Holkenhavn	Under Baroniet Holkenhavn.
Frørup	—	En Deel Selveiere, Resten af Bøndergodset under Holkenhavn og Glorup.
Orbæk	Orbæklund	Høre sammen.
Herrested	Raunholt	Under Stamhuset Raunholt.
Hellerup	Hellerup	Høre sammen.
Søllinge	—	Nogle Selveiere, Resten til Hellerup.
Skjællerup	Hindemae	Hindemae uden Bøndergods.
		Mange Selveiere.
Ellinge	—	Selveiere.
Kullerup	Juulskov	Juulskov uden Bøndergods.
		Bønderne Selveiere.
Refsvindinge	—	Selveiere.
Flødstrup	Rorbæk	Uden Bøndergods.
	Risinge	Bønderne Selveiere.
Ullerslev	—	Mange Selveiere.
Avnslev	Juelsberg	Under Stamhuset Juelsberg, dog ogsaa en Deel Selveiere.
Bogense	—	ibidem.
Aarslev	—	Mange Selveiere.
Ellested	Lykkesholm	Høre sammen.
Høirup	—	Mange Selveiere.

Sønder Herred paa Langeland.

Sogne.	Herregaarde.	Anmærkninger.
Magleby	Brolykke	Alt under Grevskabet Langeland.
	Holmegaard	
	Nordenbrogaard	
	Søegaard	
Tryggelev	Lykkesholm	Under Grevskabet Langeland.
	Knepholm	Dog ogsaa en Deel Selveiere.
Fodslette	Hjortholm	Høre sammen.
Humble	Vestergaard	Under Grevskabet Langeland.
	Schousgaard	En ucomplet Herregaard. Bøndergodset deels under Grevskabet Langeland, deels under Hjortholm, deels under Schousgaard.
Lindelse	Polleholm	Under Grevskabet Langeland.
		Mange Selveiere.
Fuglsbølle	Schousbo	Uden Bøndergods.
		Mange Selveiere.
Longelse	Møllegaard	Under Grevskabet Langeland.
		En Deel Selveiere.
Skrobelev	Faareveile	Høre for en Deel sammen.
	Søvertorp	Uden Bøndergods.
Rudkjøbing Kjøbstad		

Nørre Herred paa Langeland.

Sogne.	Herregaarde	Anmærkninger.
Simmerbølle	Biskopstorp	En ucomplet Herregaard.
Tullebølle	Blegholm	Under Grevskabet Langeland.
	Bjerrebygaard	
Tranekjær	Tranekjær Slot	
	Korsebølle	Under Grevskabet Langeland.
	Pæregaard	
Bødstrup	Nedergaard	Et Stamhuus.
	Egelykke	En ucomplet Herregaard.
Snøde	—	—
Staaense	Steensgaard	Et Stamhuus.
	Nygaard	Under Grevskabet Langeland.

Tab. III.

Summarisk Designation

over

Selveiernes Hartkorn i Svendborg Amt.

den 1ste Januar 1807 og den 1ste Januar 1835.

Herred.	Den 1ste Januar 1807.										Den 1ste Januar 1835.									
	Ager og Eng.				Skovskyld.				Mølleskyld.		Ager og Eng.				Skovskyld.				Mølleskyld	
	Tdr.	Skpr.	Fdk.	Alb.	Tdr.	Skpr.	Fdk.	Alb.	Tdr.	Skpr.	Tdr.	Skpr.	Fdk.	Alb.	Tdr.	Skpr.	Fdk.	Alb.	Tdr.	Skpr.
Vinding . . .	1054	4	=	$2\frac{5}{33}$	3	6	=	$2\frac{3}{4}$	10	=	1633	2	3	$2\frac{1}{2}$	4	3	2	$1\frac{1}{6}$	19	=
Gudme . . .	634	=	1	$1\frac{1}{2}$	2	7	3	$2\frac{4}{6}$	1	=	1038	2	3	$1\frac{2}{2}\frac{3}{4}$	12	6	1	$2\frac{7}{10}$	1	=
Sunds . . .	581	1	2	$1\frac{3}{4}$	24	7	3	$1\frac{8}{6}$	2	=	869	2	=	$1\frac{5}{1}\frac{}{2}$	47	7	2	1	6	2
Salling . . .	678	=	1	$1\frac{1}{6}$	6	6	1	$1\frac{1}{4}$	16	4	1197	6	2	$\frac{5}{6}$	12	3	=	=	16	4
Langeland . . .	170	6	1	$1\frac{1}{2}$	2	2	=	$1\frac{3}{4}$	11	=	212	3	3	$2\frac{1}{4}$	2	6	=	$1\frac{1}{2}$	11	=
Summa	3118	4	3	$2\frac{89}{132}$	41	=	1	$2\frac{29}{32}$	40	4	4951	2	1	$2\frac{23}{24}$	80	2	3	$\frac{11}{30}$	53	6

Nyborg Amtstue den 4de Juni 1836.

Schiern.

Tab. IV.

Tabel

over det ufrie Selveierhartkorn i Svendborg Amt, hvor sogneviis er anført i Rubriken:

A. Antallet af Eiendomme over 6 Tdr. Hartkorn.
B. — — imellem 3 og 6 Tdr.
C. — — — 1 og 3 Tdr.
D. — — under 1 Tde.

1. Vindinge Herred.	A.	B.	C.	D.
Nyborg Sogn	1	1	2	2
Vindinge —	2	1	1	8
Frorup —	3	9	12	17
Orbæk —	1	=	=	=
Sollinge —	1	3	1	11
Hoirup —	8	12	7	16
Aarslev —	7	10	15	27
Refsvindinge	10	18	19	27
Kullerup —	5	14	12	15
Flostrup —	15	15	6	27
Ullerslev —	9	17	13	58
Avnslev —	4	6	5	19
Vogense —	9	5	8	18
Skjellerup —	5	10	15	20
Ellinge —	10	6	9	12
2. Gudme Herred.				
Giislev Sogn	1	12	22	51
Ringe —	5	51	44	85
Oure —	1	13	16	45
Veistrup —	2	11	12	20
Ryslinge —	2	17	21	42
Gudbjerg —	=	=	10	10
Brudager —	=	8	6	27
Hesselager —	1	10	5	20
Gudme —	1	2	3	12
3. Sunds Herred.				
Svendborg Sogn	1	1	1	6
St. Jørgens —	1	=	=	=
Ollerup —	=	7	8	22
Kirkeby —	=	2	2	4
Steenstrup —	=	24	21	71
Lunde —	7	17	27	38
Qværndrup —	=	3	4	9
Osterskjerninge —	2	=	1	=
Skaarup —	1	27	37	55
Tvede —	=	7	14	72
Thuroe —	1	1	26	55

4. Salling Herred.	A.	B.	C.	D.
Krarup Sogn	=	5	4	2
Vesteraaby —	3	=	=	=
Vesterskjerninge	4	9	10	33
Ulbolle —	6	16	12	7
Hillerslev —	3	7	9	41
Vesterhæsinge —	1	4	11	32
Veile —	11	9	4	18
Espe —	14	13	16	27
Allested —	=	=	=	2
Vantinge —	1	=	=	2
Gjestelev —	2	15	16	29
Heden —	6	2	5	8
Herringe —	7	6	4	5
Jordløse —	=	2	3	12
Haastrup —	=	=	1	14
Hundstrup —	3	1	2	2
Nørrebroby —	2	4	3	32
Sønderbroby —	=	1	2	6
5. Langelands Sønder Herred.				
Rudkjøbing Sogn	=	=	3	=
Simmerbolle —	=	2	1	1
Fuglsbolle —	2	2	5	30
Lindelse —	3	5	8	25
Fodslette —	1	=	=	6
Humble —	=	1	3	9
6. Langelands Sønder Herred.				
Staaense Sogn	=	1	2	5
Snøde —	=	1	=	1
Tullebolle —	=	=	1	15
Longelse —	2	=	5	32
	187	446	535	1317
	1168			

Nyborg Amtstue den 9de Mai 1832.

Schiern.

Det seneste fra Grevskabet Langeland folgte Bondergods staaer sandsynligviis ikke anført paa denne Tabel, da disse Selveiere svare deres Skatter paa Grevskabets Skriverstue.
Anm. af Forf.

Tab. V.

Tabel

over Selveiernes Hartkorn og Antallet af Selveiergaarde og Huse i Odense Amtstuedistrikt.

	Selveiernes contrib. Hartkorn:												Antallet af Selveiergaarde og Huse.			
	Ager og Eng.				Skovskyld.				Mølleskyld.				over 6 Tdr.	fra 6 til 3	fra 3 til 1	under 1 Tde. Hartkorn
	Tdr.	Skpr.	Fdk.	Alb.	Tdr.	Skpr.	Fdk.	Alb.	Tdr.	Skpr.	Fdk.	Alb.				
Odense og Ruggaards Amter.	9117	4	2	$\frac{943}{3600}$	78	7	1	$\frac{13}{60}$	163	1	3	1	554	558	738	1814
													1112			
														1850		
															3664	

Odense Amtstue den 23de Juni 1832.

Bekker.

Tab. VI.

Tabel

sigtende til at vise Folkemængdens Forøgelse i de parcellerede og ikke parcellerede Sogne af Svendborg Amt.

Sognenes Navne.	Folkemængden 1801.	Folkemængden 1834.	Forøgelsen.	Forøgelsen beregnet efter pCt.	Om Sognene ere parcellerede eller ikke.
Herrested	711	731	20	3	ikke parcelleret.
Hellerup	227	241	14	6	ikke parcelleret.
Refsvindinge	379	541	162	43	parcelleret.
Skjellerup	335	527	192	57	parcelleret.
Langaae	324	350	26	8	ikke parcelleret.
Orendrup	239	339	100	42	ikke parcelleret.
Svindinge	650	631	formindsket med 19	-	ikke parcelleret.
Oure	434	784	350	81	parcelleret.
Ringe	930	1680	750	81	parcelleret.
Skaarup	990	1481	491	49	ibidem.
Thurøe	442	650	208	47	ibidem.
Steenstrup	723	1133	410	56	ibidem.
Egense	626	873	247	39	ikke parcelleret.
Brahetrolleborg	1522	1690	168	11	ikke parcelleret, men har mange Indsiddere.
Svanninge	1004	1463	459	46	ibidem.
Horne	1364	2040	676	50	ibidem.
Allested	307	382	75	24	ibidem.
Veile	271	373	102	38	parcelleret.
Auernakøe	234	307	73	31	ikke parcelleret, men Gaardene meget smaa.
Lyøe	196	256	60	31	
Bodstrup	869	1179	310	36	ikke parcelleret.
Fuglsbølle	318	520	202	64	parcelleret.
Fodslette	294	410	116	40	ikke parcelleret.
Tryggelev	428	646	218	50	parcelleret.

Summarisk Beregning

over det besaaede Areal, over Udgivt, Produktion, Indtægt, Fordeel og Tab ved Høravlen paa Høravlings-Institutet Lykkensfæde og den dermed forbundne Høravl paa Hovedgaarden Trolleborg fra Aaret 1794 indtil Mai 1828.

Aar.	Besaaet.				Hørrens Dyrkning og Tilberedning.																								Deraf udbragt.																		Fordeel.			Tab.		
	Tønde Land.		med Hørfrø.		Sædefrøets Værdie.			Sædens Løsning og Jordens Rensning.			Lugning.			Rustning.			Rødning og Indbjergning.			Bragning og Svingling.			Jordafgift.			Frøets Tørskning, Rensning og adskillige Udgifter.			Summa-Udgift.			Hør.		Hørrens Værdi.			Svingleblaar.		Blaarenes Værdi.			Hørfrøe.			Hørfrøets Værdi.			Summa-Indtægt.								
	Tdr.	Skp.	Tdr.	Skp.	Rd.	ß	β	Rd.	ß	β	Rd.	ß	β	Rd.	ß	β	Rd.	ß	β	Rd.	ß	β	Rd.	ß	β	Rd.	ß	β	Rd.	ß	β	Læs	Td.	Rd.	ß	β	Læs	Td.	Rd.	ß	β	Tdr.	Skp.	Fdk.	Rd.	ß	β	Rd.	ß	β	Rd.	ß	β
1794	3	=	2	4	36	3	=	1	2	8	10	5	4	5	2	11	16	5	2	26	4	=	15	=	=	5	3	13	118	2	6	40	15	102	3	=	5	=	2	=	8	7	4	2	60	3	=	165	=	8	46	4	2	=	=	=
1795	7	=	5	5	60	3	=	3	2	4	28	=	12	33	=	6	51	=	4	187	4	12	35	=	=	36	1	=	435	=	6	205	21/2	503	4	7	18	5	7	3	12	29	=	2	229	3	12	740	5	15	305	5	9	=	=	=
1796	5	2	4	2	34	=	=	5	4	8	26	3	7	23	=	6	57	3	=	119	1	=	31	3	=	33	1	=	330	4	5	137	=	342	3	=	11	8	5	4	8	21	7	=	175	=	=	523	1	8	192	3	3	=	=	=
1797	6	2	5	=	60	=	=	5	4	=	39	2	7	37	4	14	55	4	14	144	4	8	32	=	=	42	5	6	418	2	1	186	=	465	=	=	15	=	7	3	=	21	2	=	198	2	=	670	5	=	252	2	15	=	=	=
1798	4	4	4	4	51	3	=	6	3	12	26	3	2	34	3	4	48	1	=	77	=	12	34	=	=	25	=	=	303	2	14	69	8	162	1	=	15	=	7	3	=	26	4	=	228	=	=	397	4	=	94	1	2	=	=	=
1799	11	4	9	7	79	=	=	2	=	=	40	3	4	44	3	8	53	4	7	162	3	=	115	=	=	19	3	=	516	5	3	213	=	568	=	=	22	=	11	=	=	31	1	=	249	=	=	828	=	=	311	=	13	=	=	=
1800	6	=	4	=	65	1	12	2	5	13	21	3	10	21	5	10	20	2	=	39	=	=	54	=	=	9	=	=	234	=	13	50	8	134	4	=	7	=	3	3	=	13	1	2	140	4	=	278	5	=	44	4	3	=	=	=
1801	20	=	16	2	194	3	4	7	4	=	86	=	5	72	3	12	85	1	12	199	=	=	200	=	=	38	5	9	884	=	10	271	=	813	=	=	30	=	15	=	=	66	=	=	616	=	=	1444	=	=	559	5	6	=	=	=
1802	25	=	20	2	189	=	=	14	5	=	120	=	2	101	4	=	147	=	6	340	1	4	250	=	=	55	2	12	1218	1	9	399	5	1449	2	10	38	=	26	=	=	73	1	2	682	5	8	2158	2	2	940	=	9	=	=	=
1803	26	=	20	=	186	4	=	17	3	=	130	4	12	124	3	8	192	=	=	368	4	=	260	=	=	76	2	=	1356	3	4	400	=	1600	=	=	39	=	26	=	=	70	1	2	655	=	8	2281	=	8	924	3	4	=	=	=
1804	26	=	19	=	228	=	=	18	4	8	126	=	=	94	3	13	109	4	8	625	1	8	273	=	=	91	5	=	1567	1	5	450	=	1800	=	=	27	=	18	=	=	55	3	=	590	4	=	2408	4	=	841	2	11	=	=	=
1805	18	3	13	2	141	2	=	11	4	=	96	1	14	86	5	14	97	2	=	450	=	=	195	=	=	85	=	8	1163	4	4	300	=	1000	=	=	20	=	13	2	=	58	=	1	696	2	=	1709	4	=	545	5	12	=	=	=
1806	19	=	14	2	228	=	=	12	=	=	98	3	=	93	5	=	108	4	=	370	3	=	201	=	=	98	=	=	1210	3	=	272	=	1088	2	=	21	=	14	=	=	60	=	=	840	=	=	1942	2	=	640	5	=	=	=	=
1807	20	=	14	=	224	=	=	14	=	=	49	2	=	56	3	=	66	2	10	206	=	=	200	=	=	45	=	=	861	1	10	122	=	488	=	=	16	=	10	4	=	40	=	=	640	=	=	1138	4	=	277	2	6	=	=	=
1808	22	=	16	6	268	=	=	13	4	8	62	4	4	49	=	=	70	1	12	245	=	=	220	=	=	60	=	=	988	4	8	247	9	1155	1	12	19	=	19	=	=	63	2	=	673	4	=	1847	5	12	859	1	4	=	=	=
1809	30	=	22	3	358	=	=	42	=	=	117	4	12	195	2	4	300	=	=	679	2	=	330	=	=	184	3	=	2207	=	=	239	3	1793	5	7	22	=	29	2	=	80	1	=	1202	5	8	3026	=	15	819	=	15	=	=	=
1810	30	=	22	6	394	=	=	47	3	=	181	2	12	197	1	8	319	4	8	680	=	=	420	=	=	199	=	=	2438	5	12	240	=	2640	=	=	25	=	33	2	=	83	3	=	1334	=	=	4007	2	=	1568	2	4	=	=	=
1811	30	=	21	6	522	=	=	98	=	=	450	=	=	500	3	=	744	3	=	1847	=	=	1012	=	=	482	=	=	5656	=	=	345	=	5865	=	=	36	=	72	=	=	90	=	=	2160	=	=	8097	=	=	2441	=	=	=	=	=
1812	30	=	22	6	1538	=	=	181	3	=	570	4	8	707	2	8	1005	3	=	6646	=	=	1500	=	=	868	=	=	13017	1	=	449	=	13070	=	=	40	=	80	=	=	90	6	=	5808	=	=	18958	=	=	5940	5	=	=	=	=
1813	25	=	18	=	396	=	=	34	4	=	113	2	=	198	=	8	368	=	=	2456	=	=	975	=	=	238	4	=	4779	4	8	379	=	4927	=	=	46	=	46	=	=	51	=	=	1020	=	=	5993	=	=	1213	1	8	=	=	=
1814	25	=	19	3	620	=	=	30	3	=	100	=	=	198	=	8	376	3	=	2480	=	=	975	=	=	236	5	=	5016	5	8	345	=	4600	=	=	28	=	56	=	=	60	2	=	1928	=	=	6584	=	=	1567	=	8	=	=	=
1815	25	=	19	6	688	=	=	37	=	=	134	3	=	218	=	8	386	3	=	2530	=	=	1050	=	=	254	=	=	5298	=	8	352	=	4928	=	=	46	=	46	=	=	56	=	=	1792	=	=	6766	=	=	1467	5	8	=	=	=
1816	20	=	16	=	768	=	=	60	=	=	228	3	=	244	=	=	340	=	=	2080	=	=	900	=	=	235	1	=	4855	4	=	264	=	3696	=	=	19	=	58	=	=	53	3	=	2562	=	=	6316	=	=	1460	2	=	=	=	=
1817	20	=	15	7	762	=	=	31	=	=	203	=	=	187	4	8	204	3	=	447	=	=	540	=	=	177	=	=	2552	1	8	161	=	1449	=	=	26	=	52	=	=	42	6	=	1770	=	=	3211	=	=	658	4	8	=	=	=
1818	24	=	17	2	274	=	=	16	=	=	53	2	=	59	=	=	141	3	8	357	=	=	576	=	=	90	4	8	1567	4	=	185	2	1481	=	=	22	=	33	=	=	51	4	=	824	=	=	2338	=	=	770	2	=	=	=	=
1819	20	=	14	4	174	=	=	11	=	=	38	=	=	67	5	=	64	2	=	160	1	8	320	=	=	23	3	=	858	5	8	86	8	562	1	8	22	=	22	=	=	34	6	=	337	3	=	921	4	8	62	5	=	=	=	=
1820	21	=	16	4	243	1	8	25	3	=	116	=	=	138	3	=	335	3	=	985	=	=	336	=	=	251	1	=	2430	5	8	480	8	2654	=	=	23	8	23	=	=	70	2	=	632	1	8	3309	1	8	878	2	=	=	=	=
1821	14	=	9	2	111	=	=	12	3	=	60	1	8	46	3	=	89	4	=	176	=	=	224	=	=	75	=	=	794	5	8	57	=	311	3	=	19	=	19	=	=	38	2	=	382	3	=	713	=	=	=	=	=	=	=	=
1822	21	=	14	=	168	=	=	18	3	=	80	1	8	58	=	=	79	3	=	160	1	8	315	=	=	64	=	=	943	3	=	55	=	275	=	=	14	=	14	=	=	36	4	=	389	2	=	678	2	=	=	=	=	81	5	8
1823	22	4	16	4	170	4	=	20	2	=	92	3	=	106	=	=	230	2	=	476	=	=	337	3	=	209	3	=	1642	5	=	309	=	1550	=	=	21	=	21	=	=	86	3	=	691	=	=	2262	=	=	619	1	=	265	1	=
1824	30	=	21	6	203	=	=	27	3	=	100	4	=	123	=	=	256	5	=	646	=	=	495	=	=	270	1	=	2122	1	=	438	10	2308	2	10	26	=	26	=	=	100	3	=	642	=	12	2976	3	6	854	2	6	=	=	=
1825	30	=	20	5½	165	3	=	21	=	=	102	2	=	129	=	=	210	=	=	675	=	=	375	=	=	310	4	=	1988	3	=	456	3	2012	=	=	29	=	29	=	=	87	2	=	610	4	8	2651	4	8	663	1	8	=	=	=
1826	30	=	20	3	177	=	=	27	3	=	120	2	=	92	=	=	131	=	=	243	=	1	300	=	1	144	3	=	1235	2	=	181	2	710	=	=	16	=	16	=	=	38	6	=	349	4	8	1075	4	8	=	=	=	159	3	8
1827	30	=	21	=	182	=	=	32	=	=	107	=	=	119	=	=	241	3	=	683	=	=	375	=	=	296	2	=	2030	2	=	460	=	2015	=	=	22	=	22	=	=	92	=	=	673	=	=	2710	=	=	673	4	=	=	=	=
1828	30	=	21	=	189	=	=	34	=	=	110	=	=	136	=	=	349	3	=	709	=	=	360	=	=	372	3	=	2260	2	=	473	=	2067	=	=	17	=	11	2	=	95	=	=	950	=	=	3028	2	=	763	=	=	=	=	=
35	730	3	543	7½	10,149	4	8	945	5	13	4,043	2	4	4,601	3	14	7,355	1	11	28,677	2	12	13,931	=	1	5,705	1	8	75,304	3	6	9,320	3	70,496	4	6	823	5	895	5	12	1,975	1	3	32,674	5	8	104,158	3	10	29,263	=	4	506	4	=

I de første 19 Aar ere Beregningerne anstillede i Dansk Courant, siden i Rigsbankpenge, alt uden Hensyn til Coursen, der som bekjendt i Aaret 1813 naaede sit Culminationspunkt.

Tabel

over

Told- og Consumtions-Intraderne i Fyens Stift i 5 Aar.

1830 Brutto.

	Indførselstold og Creditoplagsafgift.	Udførselstold.	Transittold og Transitoplagsafgift.	Extraafgift.	Indførselsconsumtion og Personalconsumtion.	Formalingsafgift af Korn til Brændevin samt Brændevinsafgift.	Formalingsafgift af Korn til andet Brug end Brændevin.	Summa.
	S. M.	S. M.	S. M.	S. M.	S. M. og Selv.	S. M. og Selv.	S. M. og Selv.	
Aasens . .	4610	575	2	138	3360	3356	669	12710
Bogense . .	3220	80	2	=	1859	5062	1037	11260
Faaborg . .	9386	284	110	74	5755	7183	1016	23808
Kjerteminde	2916	37	1	22	1577	5142	1547	11242
Middelfart	3531	132	8	2	3011	2965	708	10357
Nyborg . .	8748	58	10	32	2936	7304	3973	23061
Odense . .	33235	1342	15	166	10897	36074	7680	89409
Rudkjøbing	3925	76	=	58	4342	2773	885	12059
Svendborg	8587	359	10	47	6891	15718	1547	33159
						Summa Summarum		227065

1831 Brutto.

	Indførselstold og Creditoplagsafgift.	Udførselstold.	Transittold og Transitoplagsafgift.	Extraafgift.	Indførselsconsumtion og Personalconsumtion.	Formalingsafgift af Korn til Brændevin samt Brændevinsafgift.	Formalingsafgift af Korn til andet Brug end Brændevin.	Summa.
	S. M.	S. M.	S. M.	S. M.	S. M. og Selv.	S. M. og Selv.	S. M. og Selv.	
Aasens . .	5095	325	4	341	3546	2787	657	12755
Bogense . .	2115	182	1	134	1839	5261	1069	10601
Faaborg . .	10052	149	128	173	6604	6648	903	24657
Kjerteminde	2155	7	2	51	1217	5483	1431	10346
Middelfart	3229	348	2	1	3519	2394	500	9993
Nyborg . .	6459	464	8	177	2852	6880	3635	20475
Odense . .	34171	2076	39	211	9784	33391	6807	86479
Rudkjøbing	3835	655	1	98	5124	2820	802	13335
Svendborg	10901	1138	27	237	6447	14781	1918	35449
								224090

1832 Brutto.

	Indførselstold og Creditoplagsafgift.	Udførselstold.	Transittold og Transitoplagsafgift.	Extraafgift.	Indførselsconsumtion og Personalconsumtion.	Formalingsafgift af Korn til Brændevin samt Brændevinsafgift.	Formalingsafgift af Korn til andet Brug end Brændevin.	Summa.
	S. M.	S. M.	S. M.	S. M.	S. M. og Selv.	S. M. og Selv.	S. M. og Selv.	
Aasens . .	5302	237	=	362	2856	3165	713	12635
Bogense . .	2376	61	=	211	1926	4792	968	10334
Faaborg . .	8602	189	58	326	4573	6850	905	21503
Kjerteminde	3043	35	=	183	1648	4927	1323	11159
Middelfart	3326	47	7	33	3822	1731	459	9425
Nyborg . .	8704	76	15	347	3113	7646	3932	23833
Odense . .	38521	761	43	275	9797	32251	7236	88884
Rudkjøbing	5478	274	=	437	3723	3508	814	14234
Svendborg	11812	212	28	282	6145	14375	1992	34846
								226853

1833 Brutto.

	Indførselstold og Creditoplagsafgift.	Udførselstold.	Transittold og Transitoplagsafgift.	Extraafgift.	Indførselsconsumtion og Personalconsumtion.	Formalingsafgift af Korn til Brændevin samt Brændevinsafgift.	Formalingsafgift af Korn til andet Brug end Brændevin.	Summa.
	S. M.	S. M.	S. M.	S. M.	S. M. og Selv.	S. M. og Selv.	S. M. og Selv.	
Aasens . .	6262	385	2	431	3443	3393	703	14619
Bogense . .	3332	53	=	136	1612	5003	985	11121
Faaborg . .	9850	184	46	139	4008	6945	971	22143
Kjerteminde	2717	18	10	48	1542	5366	1406	11107
Middelfart	4140	60	1	11	3056	2311	526	10105
Nyborg . .	9149	843	43	174	3654	7894	3869	25626
Odense . .	46995	676	108	185	10465	34705	7377	100511
Rudkjøbing	5971	231	=	198	3682	3403	894	14379
Svendborg	12144	223	22	44	6621	15690	2137	36881
								246492

1834 Brutto.

	Indførselstold og Creditoplagsafgift.	Udførselstold.	Transittold og Transitoplagsafgift.	Extraafgift.	Indførselsconsumtion og Personalconsumtion.	Formalingsafgift af Korn til Brændevin samt Brændevinsafgift.	Formalingsafgift af Korn til andet Brug end Brændevin.	Summa.
	S. M.	S. M.	S. M.	S. M.	S. M. og Selv.	S. M. og Selv.	S. M. og Selv.	
Aasens . .	6229	294	3	368	3521	4555	1465	16435
Bogense . .	2425	4	20	114	3095	5511	1160	12329
Faaborg . .	10276	306	45	265	4017	7752	1059	23720
Kjerteminde	3667	39	6	174	1734	5150	1470	12240
Middelfart	5332	108	6	54	2424	3152	590	11666
Nyborg . .	9013	265	33	204	4782	8357	4199	26853
Odense . .	52841	606	73	687	11601	37320	6902	110030
Rudkjøbing	6256	146	1	397	2884	3278	883	13845
Svendborg	13493	241	35	110	5956	16948	2131	38914
								266032

Tabel

over

Udførselen af Korn og andre Producter fra Fyens Stift til fremmede Steder og Hertugdømmene i 5 Aar.

		Hvede		Rug		Byg				Havre				Boghvede			Erter		Vikker.	Bønner	Rapsfrø og Roesfrø.	Summa.	Smør.	Ost.		Brændevin.	Flesk				Kjød				Skind og Huder				Sild.		Uld				Kreaturbeen, raae.	Oxer.	Køer.	Kalve.	Heste.
		umalet.	Meel.	umalet.	Meel.	umalet.	Meel.	Gryn.	Malt.	umalet.	Meel.	Gryn.	Malt.	umalet.	Meel.	Gryn.	umalet.	Meel.									saltet.		røget.		saltet.		røget.		af Kalve, Faar og Lam.		af stort Qvæg og Heste.				raa.		Kalkuld.							
		Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Skpd.	Lpd.	Tdr.	Pt.	Skpd.	Pd.	Skpd.	Pd.	Skpd.	Pd.	Skpd.	Pd.	Skpd.	Pd.	Tdr.	Fdg.	Skpd.	Pd.	Skpd.	Pd.	Skpd.	Pd.	Stk.	Stk.	Stk.	Stk.
1830.	Aasens	1059	=	1128	=	13329½	=	81	97	12886½	=	=	=	1651	=	=	1	=	40	=	1267	31467½	1050	2	67	5¾																						
	Bogense	46	=	2101	=	9727	3¾	24⅞	789	4300	=	=	=	406	=	=	15	=	194	=	67	17672⅝	172	2	1	3¾																						
	Faaborg	535	212½	4038	=	11308	276½	827	503	11122	=	=	=	1275	=	2	16½	=	5	=	1070	31190½	614	2	53																						
	Kjerteminde	2253	48	1096	=	9527	=	78	313½	3250	=	=	=	=	=	=	155	=	2	=	652⅛	17375	46	2	3																						
	Middelfart	100	=	182	=	8212½	=	32	217	2631	=	=	=	193	=	=	6½	=	19	=	4¾	11597¾	129	2	6	2¼																						
	Nyborg	982	10	3166	=	18646	2	91½	416	8537	=	=	=	374	=	=	156½	=	91	=	816	33206	61	3	=	=																						
	Odense	747½	31⅛	5649½	8	24711	5⅞	388⅞	982	7627	=	=	=	475	=	16⅜	139½	=	38	=	804	41624	636		35	11⅞																						
	Rudkjøbing	670	77	2431	25	11007	54	96⅓	20	21146	=	=	=	65	=	=	205	=	125	=	1220	37141½	40	3	=	=																						
	Svendborg	267½	23	1715½	6	11008¾	2½	187⅛	124	13826	=	=	=	170	=	3	22	=	45	=	231	27631⅜	235	2	7	19⅜																						
Summa til frem. Steder og Hertugdømmene		6660	401⅝	21507	39	117476¾	344⅝	1651⅜	3461½	85325½	=	=	=	4609	=	21⅜	717	=	559	=	6132¼	248906½	2987	2	174	3	14	4	208	46	119	168	116	181	1	46	269	149	183	148			6	256	36	167		1	92	6	686
1831.	Aasens	950½	=	149	=	13785	¼	¼	=	6289	=	=	=	266	=	=	95½	=	349½	=	3842½	25727½	631	¾	6	1½																						
	Vogense	477	=	1739	=	7851	1	4	255	2375	=	=	=	200	=	=	24	=	=	=	1600	14526	171	1⅓	38	7																						
	Faaborg	239	240¼	2634	=	8428	246½	1095	318	8327	=	=	=	54	=	7	120	=	150½	=	1940	23799¼	489	2	29	17																						
	Kjerteminde	1½	11	176	=	7894	=	18	92	3198	=	=	=	=	=	=	213	=	33	=	740	12376½	5	2¼	=	=																						
	Middelfart	65½	=	5	=	9514½	=	11⅜	=	3550	=	=	=	11	=	=	2	=	871	=	24	14054⅝	74		3	=																						
	Nyborg	42	=	1591	4	22680	=	30⅓	204½	5682	=	=	=	=	=	=	112	=	265	=	3072	33683	22		=	5																						
	Odense	143½	9½	1100½	=	16423	1	86⅔	347½	4840	=	=	=	=	=	15½	219½	=	342½	=	2502	26031	306	3½	32	6¾																						
	Rudkjøbing	509	38⅝	392	7	4503	25½	23⅓	=	16870	=	=	=	21	=	=	484	=	118	=	2301½	25293	3	2	1	3																						
	Svendborg	299	13	1117	2	10288¼	3¾	58¾	126	12262	=	=	=	631½	=	=	30½	=	377¾	=	2721	27362½	103	¾	=	13½																						
Summa til frem. Steder og Hertugdømmene		2727	312¼	8903½	13	101366¾	278	1328¼	1343	63393	=	=	=	615½	=	22½	1300½	=	2507¼	=	18743	202853½	1807	¾	111	13¾	15	31¾	176	99	63	131	91	75			244	68	549	287		2		15	147			71		617
1832.	Aasens	491	=	653⅚	=	10394½	=	1⅜	=	6260	=	=	=	84	=	=	116½	=	945	=	44846⅛	23430⅞	259	3	8	6																						
	Bogense	1216½	6	1212	=	5051½	3½	24⅝	106	1170	=	=	=	=	=	2	120⅝	=	318½	=	2514	11744¼	4	2	6	7																						
	Faaborg	911	165½	4421	=	6329	179½	920½	261	3978	=	=	=	120½	=	=	139½	=	=	=	4430	21855½	99	3¾	3	18																						
	Kjerteminde	218	20	40	=	9375	=	35	213½	3529	=	=	=	=	=	=	906½	=	11⅝	=	2191⅝	16540⅝	11		1	6½																						
	Middelfart	359	65⅜	1357	1	9526	8	142½	=	1669	=	=	=	18	=	=	24½	=	696½	=	390	14256¾	28	1½	=	=																						
	Nyborg	2228	=	2217	=	21234	=	219	3	7860	=	=	=	13	=	=	530	=	833½	=	2410	37547⅛	50	3	=	=																						
	Odense	157½	14	1897	2	20600¼	=	35½	375½	3928	=	=	=	=	=	2⅜	1191¼	=	121	=	3190	30341⅜	253	3¾	30	10⅜																						
	Rudkjøbing	795	47	3191½	11	6088½	43	91½	34	11337	=	=	=	30	=	=	415½	=	41	=	6059	25312	27	=	=	2½																						
	Svendborg	365½	63½	3500⅝	=	11600½	=	146⅞	185⅝	7029½	=	=	=	143¼	=	¼	236½	=	137	=	3228⅜	26637⅛	107	2½	=	18¾																						
Summa til frem. Steder og Hertugdømmene		6741½	381⅜	15618	14	100198⅞	233¾	1616⅛	10782⅝	46760½	=	=	=	408¾	=	43⅜	2608⅝	=	3104¼	=	28897⅝	207666	843	¼	51	9½																						
1833.	Aasens	1767	=	6839	=	20130	=	23	6	2200	=	=	=	614	=	=	141	=	1035	=	4198	36953	322		10		2	168	70	20	16	168	1	208	=	=	2	46	5	148	=	=	=	=	=	=	350	160	=	=	=	=
	Bogense	1392	=	557	=	7288	5	29	160	294	=	=	=	=	=	3	2	=	=	=	1592	11322	16		=		=	93	=	=	1	112	=	=	=	=	=	13	3	106	=	=	=	=	=	=	87	160	=	=	=	=
	Faaborg	985	360	7708	=	13231	430	1184	427	4406	=	=	=	25	=	3	337	=	=	=	1871	30967	147		14		10	82	16	280	1	160	2	191	=	=	=	105	=	22	=	=	=	=	=	=	5	148	=	=	=	=
	Kjerteminde	1851	12	970	1	16729	=	121	398	4864	=	=	=	=	=	11	1431	=	=	=	580	26968	37		=		1	7	2	=	2	128	2	79	=	=	=	51	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=
	Middelfart	291	=	2966	=	14096	=	40	109	1466	=	=	=	=	=	=	54	=	324	=	=	19346	57		3		1	68	21	232	21	6	4	304	=	=	1	284	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=
	Nyborg	3678	=	8099	22	24962	=	227	=	5410	=	=	=	100	=	=	842	=	58	=	2136	45534	68		=		10	4	30	284	2	176	12	112	=	=	1	197	30	127	=	=	=	=	=	=	102	160	=	=	=	=
	Odense	689	35	6762	4	34337	21	115	688	1053	=	=	=	1	=	11	298	=	256	=	1395	45665	257		27		7	54	15	284	=	158	10	85	=	12	41	248	27	148	=	=	=	14	=	10	445	=	=	1	=	=
	Rudkjøbing	2836	120	2491	=	15165	=	188	=	8192	=	=	=	=	=	=	643	=	34	=	2300	31969	3		=		=	=	2	128	3	248	=	=	=	=	5	288	4	177	=	=	=	=	=	=	45	=	=	=	=	=
	Svendborg	1270	131	6266	=	23649	23	197	320	4867	=	=	=	=	=	6	243	=	242	=	=	37214	154		3		16	105	1	194	27	216	5	212	1	136	=	=	=	=	1	=	=	=	=	=	22	251	=	=	=	=
Summa til frem. Steder til Hertugdømmene		14759	658	42658	27	169587	479	2124	2108	32752	=	=	=	740	=	34	3991	=	1949	=	14072	285938	1061		57		49	101	161	142	77	92	39	231	1	148	53	272	71	88	1	=	=	14	=	10	1058	239	=	1	=	=
		3051	27	3095	12	13856	28	6	31	12121	=	=	=	277	=	=	387	=	63	=	2943	35897	42		7		=	146	3	176	13	176	=	=	=	49	125	149	169	6	3	=	=	8	110	=	=	=	88	=	995
1834.	Aasens	2165	1	14072	31	16943	2	1365	24	5785	=	=	=	=	=	504	494	=	228	=	3611	45225	327		5		3	66	1	13	12	229	3	74	=	=	=	151	=	=	=	=	=	=	=	=	111	64	=	=	=	=
	Bogense	706	=	4304	830	6625	=	1959	120	205	=	=	=	26	=	67	615	=	=	=	1348	16805	33		3		=	114	=	=	2	88	=	=	112	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=
	Faaborg	1339	301	10705	1057	10869	521	1713	630	3549	=	1	=	=	=	16	480	=	22	=	3303	34506	262		20		7	140	41	6	37	104	56	182	=	=	3	162	2	125	=	=	=	=	=	=	259	64	=	=	=	=
	Kjerteminde	1081	8	6168	=	27110	=	36	394	3220	=	=	=	1	=	=	2710	=	=	=	2089	42817	29		1		2	41	=	=	1	16	3	103	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=
	Middelfart	359	26	4222	=	9016	9	181	80	2096	=	1	=	=	=	1	162	=	619	=	651	17423	131		5		1	14	66	111	23	197	9	260	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	63	31	=	=	=	=
	Nyborg	4322	=	9632	114	28860	9	1094	172	3068	=	=	=	63	=	=	2587	=	30	=	989	50940	272		1		1	132	46	17	1	208	=	=	=	=	=	=	25	127	=	=	=	1	80	=	126	288	=	=	=	=
	Odense	1547	28	17770	5268	30699	4	3323	453	4310	=	=	=	257	=	=	1033	=	63	=	4484	69239	236		42		42	103	36	170	15	93	61	188	=	=	3	94	27	75	=	=	=	1	79	=	650	=	=	=	=	=
	Rudkjøbing	5324	178	4260	500	14815	=	164	=	9530	=	=	=	=	=	=	768	=	1	=	3827	39367	46		2		=	120	1	=	41	111	=	174	=	=	=	100	=	=	=	=	=	=	=	=	191	=	=	=	=	=
	Svendborg	1912	99	13729	627	15176	13	453	224	6582	=	=	=	=	=	=	184	=	24	=	767	39790	205		4		14	88	27	104	45	17	12	99	=	=	=	79	=	=	3	2	=	12	=	=	290	126	=	1	=	=
Summa til frem. Steder til Hertugdømmene		18755	641	84862	8427	160113	558	10288	2097	38345	=	2	=	26	=	909	9033	=	987	=	21069	356112	1541		83		43	105	219	101	180	103	147	120	=	112	4	266	55	7	3	2	1	149	1	79	1691	253	=	1	=	=
		2254	41	2840	991	10162	28	149	29	15194	=	=	=	580	=	=	425	=	825	=	3501	37019	21		=		=	72	=	=	7	=	=	161	=	64	128	=	106	=	=	=	=	9	9	36	=	=	2	85	=	678

Til Fyen er indført fra fremmede Steder:

| | | | | | | | | | | | | | | | | | | |

Tabel

over

Antallet af Ege-, Bøge- og Fyrretræstammer, samt disses Størrelse, paa en geometrisk Tønde Land i Brahetrolleborg Skove.

Egetræer paa 1 Tønde Land g. M., 52 Aar gamle.					Bøgetræer paa 1 Tønde Land g. M., 44 Aar gamle.					Fyrretræer paa 1 Tønde Land g. M., 38 Aar gamle.				
Stammer.	Længde.	Omkreds.	Cub. Indhold af hvert Træ.	Summarisk Cub. Indhold.	Stammer.	Længde.	Omkreds.	Cub. Indhold af hvert Træ.	Summarisk Cub. Indhold.	Stammer.	Længde.	Omkreds.	Cub. Indhold af hvert Træ.	Summarisk Cub. Indhold.
	Alen.	Tommer.	Fod.	Fod.		Alen.	Tommer.	Fod.	Fod.		Alen.	Tommer.	Fod.	Fod.
1	27½	17	2,500	2,500	17	22½	13	1,309	39,270	9	20	12	0,891	8,019
2	=	18	3,025	6,050	13	=	14			16	=	13	1,164	66,368
1	=	19	3,600	14,400	17	=	15	1,657	28,169	41	=	14		
3	=	20			21	=	16	2,046	126,790	61	=	15	1,473	200,328
4	=	21	4,224	16,896	41	=	17			75	=	16		
5	=	22	4,890	58,680	37	25	18	2,750	101,750	73	22½	17	2,045	149,285
7	=	23			35	=	19	3,272	215,952	65	=	18	2,475	160,875
14	=	24	5,625	157,500	31	=	20			83	=	19	2,945	387,870
14	=	25			22	=	21	3,841	84,502	83	=	20		
14	=	26	6,400	224,000	34	=	22	4,454	342,958	63	=	21	3,456	217,728
21	=	27			43	=	23			56	=	22	4,009	457,000
19	=	28	7,224	137,256	31	=	24	5,113	122,712	58	=	23		
21	=	29			26	=	25			57	=	24	4,602	262,200
23	=	30	8,100	437,400	25	=	26	5,818	354,898	42	=	25		
10	=	31			10	=	27			25	=	26	5,236	439,824
14	=	32	9,024	207,552	18	=	28	6,568	118,224	17	=	27		
9	=	33			23	=	29			20	=	28	5,911	118,220
7	=	34	10,000	100,000	20	=	30	7,363	419,691	17	=	29		
3	=	35			14	=	31			14	=	30	6,627	291,588
3	=	36	12,100	72,600	12	=	32	8,204	98,448	13	=	31		
3	=	37			7	=	33			10	=	32	7,383	73,830
6	=	38			8	=	34	9,090	163,620					
1	=	39	14,400	115,200	3	=	35							
1	=	40			3	=	36	11,000	77,000					
					4	=	37							
					3	=	39	13,090	39,270					
					3	=	42	15,362	46,086					
					5	=	44	17,817	178,170					
					5	=	45							
					6	=	48	20,453	122,718					
= 206				1550,034	537				2680,228	898				2833,135
+ Differents				891					1516					1416
Jalt				2441 Cub. Fod					4196 Cub. Fod					4249 Cub. Fod